

Ferruh DİNÇHAL

TÜRK MİTOLOJİSİ

ekitap.aqorum.com

Derleyen

Ferruh Dinçkal

TÜRK MİTOLOJİSİ

İÇİNDEKİLER

METE EFSANESİ	4
OĞUZ - KAĞAN DESTANI	16
UYGURLARIN TÜREYİŞLERİ	74
ALTAY YARATILIŞ DESTANLARI	79
MANAS DESTANI	87
MANAS'IN ÇOCUKLUĞU (I. BÖLÜM)	87
MANAS'IN ÇOCUKLUĞU (II. BÖLÜM)	157
HAN MANAS'IN ZAFERLERİ	188
ATALARIN YURDUNDA (I. BÖLÜM).....	244
ATALARIN YURDU (II. BÖLÜM)	312
KÖTÖKÖY HAN'IN AŞI	355
BÜYÜK GAZA (I. BÖLÜM).....	411
BÜYÜK GAZA (II. BÖLÜM).....	478
YAS.....	505
TÜRKLERE GÖRE "İNSAN"	535
1. "KİŞİOĞLU", ÜÇ KUTSAL VARLIKTAN BİRİ	535
2. ALTAY DESTANLARINDA "İNSAN"	536
TÜRKLERE GÖRE UZAY VE İNSAN	541
GÖK VE TÜRKLER	541
GÖĞÜN DİREĞİ	577
GÜNEŞ AY VE YILDIZLAR.....	599
EBEKUŞAĞI	675
ACUN VE DÜNYA	692
DÜNYANIN ŞEKLİ.....	702
DÜNYA NEYİN ÜZERİNDE DURUYOR	720
DÜNYANIN GÖBEĞİ	724
DÜNYANIN ORTA DAĞI	731
KUTSAL IRMAKLAR.....	751
YER VE YER ALTI	769

METE EFSANESİ

"Eşimi, atımı verdim, çünkü benimdir!"

"Toprak verilemez, çünkü devletindir!"

METE

1. METE'NİN GENÇLİĞİ OĞUZ-HAN'INKİNE BENZİYORDU

"Büyük Hun İmparatoru Mete'nin bir efsane halinde anlatılan gençliği, Oğuz-Han'ın hayatına benzetilmiştir" :

Mitoloji, tarih değildir. Zaten tarihte olmuş olaylar mitolojinin konusu içine giremezler. Bunlar daha çok, destan sayılırlar. Bir hadisenin mitoloji olabilmesi için, herşeyden önce kahramanının, tarihteki yerinin silinmiş ve unutulmuş olması gerekir. Oğuz Kağan, müslüman olan Türklere göre, babası Kara Han'ı öldürmüş ve onun yerine geçmişti. Zamanımızdan 200 sene önce büyük bir Türk Tarihi yazmış olan bir Fransız bilgini, Oğuz Han'ın Mete olabileceğini söylemiş ve ikisi arasında da bir bağ görmüştü. Bu Fransız bilgininin görüşü, büsbütün de yanlış değildi." Çünkü Mete de, Oğuz-Han gibi babasını

öldürmüş ve onun yerine, hükümdar olmuştu."Çin Tarihleri, Mete ile babası arasındaki savaşlar, bir tarih olayı hadisesi gibi anlatıyorlardı. Ama önemli olan nokta, Mete'nin hayatının gençlik çağlarının da, bir efsane olup olmadığı idi. Mete'nin daha sonraki hayatı ve savaşları hakkında, epey şeyler biliyoruz. Tarih kaynaklarından kronolojik olarak kesin bir şekilde verilen bu bilgiler, tarihin ve gerçeğin ta kendileri idiler. Ama bütün tarih boyunca, büyük hükümdarlarla olduğu gibi, Mete'nin hayatının da gençlik çağları, karanlık kalmakta ve bir nevi mitolojiye bürünmüş olarak anlatılmaktadır. Büyük hükümdarların, hemen hemen hepsinin de gençlik çağları, bir mitoloji perdesi arkasında gizlenmiş ve bu devreler, romantik bir şekilde anlatılmıştı. Çinliler, Mete'den sonra Hun'ları ve Ortaasya halklarını, birçok savaş ve temaslar sonunda, çok iyi bir şekilde tanıyabilmişlerdi. Fakat Mete'den önce, Çin kaynaklarında Ortaasya hakkında anlatılan bilgiler, çok karanlıktı. Çinliler bu çağda öyle ki, kendi sınırlarının dışındaki bölgelerden bile haberleri yoktu. Zaten Mete'nin hayatını anlatmağa başlayan Çin tarihleri, üslûp bakımından da mitolojik ve hikâyemsi bir dille konuşuyorlardı. Çin tarihinin üslûbu çok kuru, fakat kronolojik ve kesindi. Zaten bu bilgilerin çoğu, imparatora gelen raporlarla, Çin sarayından çıkan fermanların, kopyalarından başka bir şey değil idiler.

Halbuki Mete'nin hayatından Çin tarihleri, âdeta bir Çin romanı gibi söz açıyorlardı.

"Çin tarihlerinin verdikleri yarım mitolojik bilgilere göre Mete, Oğuz-Han gibi kendi babasını öldürmüştü":

Ortaasya'da Tuman adlı bir Hun reisi varmış. Bu reisin de Mete adlı büyük bir oğlu bulunuyormuş. Gerek babasının ve gerekse oğlunun adları, Çin tarihlerinde, zaten, Çin işaretleri ile yazılıyordu. İkiyüz sene önce bu işaretler, Mete şeklinde okunmuş ve bizim tarihçilerimiz de bu adı; Mete olarak yazmışlar ve Türkiye'ye yaymışlardı. Bugün Türkiye'mizde, bu büyük Hun İmparatorunu, "Mete" adı ile tanıyoruz. Birçok kimseler de bu adı, maalesef 200 sene önce okunan, böyle yanlış bir okunuşla, kendi adları olarak tanımaktadırlar. Aslında ise bu Çince işaretleri, "Mao-dun" şeklinde okumak gerekiyordu. Kendi hususî metodlarımıza göre, Mete'nin Türkçe adının herhalde "Bahadır" dan başka bir şey olmaması gerekiyordu. Ama ne yapalım ki, bugün Türkiye'miz de bu büyük Hun hükümdarı, Mete adı ile tanınmış ve öyle yayılmıştır. Mete hakkındaki Çin kaynaklarında okuduğumuz bu efsanemsi olaylar özet olarak şöyledir:

METE'NİN GENÇLİK EFSANESİ

Üçüncü yüzyıldı tam, çok önceydi İsa'dan,

Bir fırtına kopmuştu, taşmıştı İç Asya'dan!
Sonsuz at sürüleri, yerleri inletmişti.
Kurdumsu türküleri, gökleri çınlatmıştı!
Atlılar gelmişlerdi, ordular biçmişlerdi,
Volga, Sarı nehirden, kanıp, su içmişlerdi!
Tarihten uğultular, bir millet var diyordu!
Yazılı doğrultular, bir devlet var, diyordu!
Hunların ilindeydi, İç Asya ilindeydi,
Hun reisi Tuman-Han, herkesin dilindeydi!
Bayrağı direkteydi, büyük oğlu Mete'ydi,
Diğer bütün komşular, henüz birer çeteydi.
Tuman-Han da kanarmış, insanoğluyumuy bu ya!
Bir cariyeye hep dermiş: "Bu Mete ölsün!" Diye.
Tuman fakat korkarmış, kadına da tapırmış,
Bir bahane ararmış, çünkü bir "Töre" varmış!
Soyuna bakarlarmış, tek kadın alırlarmış,
Sonraki hatunlarsa, mirâssız kalırlarmış.
Tuman oğlunu vermiş rehin Yüceçilere
Sonra da hücum etmiş, sormamış elçileri.

Yüe-çi'ler varmışlar, Mete'yi aramışlar,
Mete çoktan kaçmışmış, yolları taramışlar.
Tuman oğlunu görmüş, akli başına dönmüş,
Şenlik düğün yaptırmış, güya çok mes'ut günmüş.
Mete'ye tümen vermiş, eline ferman vermiş,
Mete'nin disiplini, Dünyaya hep şan vermiş!
Asker Tanrı sanırmış, hep Mete'ye taparmış,
Ondan ne buyruk gelse, düşünmeden yaparmış.
Orduyu toplamışmış, atını oklamışmış,
Tümen disiplinini, böylece yoklamışmış.
Askerler ok atmışmış, atlar yere yatmışmış,
Atına kıymayanın, kanı yere akmışmış!
Bir defa şenlik yapmış, aileler toplanmış,
Ok atmış karısına, bütün eşler oklanmış!
Biraz nefes alanlar, azıcık geç kalanlar,
Kılıçtan geçirilmiş, görülmemiş kaçanlar!
Avlara gidilirmiş, şenlikler düzülürmüş,
Gelen ordular ile, hayvanlar sürülürmüş.
Tuman-Han ava gitmiş, Mete'ye de gel demiş,

Kurdu Mete avlamış, Tuman'sa keklik yemiş!
Avda bir ok uçmuşmuş, Tuman-Han'a gelmişmiş!
Gerçi derler ilk oku, Mete atmıştı, çoğu,
Mete'nin tümeni de, bu hedefi delmişmiş!
Oğuz'un babasıysa, yemişti "Tanrı oku!"
Bu bir efsane idi, ok bir bahane idi,
Töre'yi bozan Tuman, tam bir divane idi!

Çin tarihlerinde, Mete'nin babasını öldürüşü ile ilgili olay, böyle anlatılıyordu. "Zaten olayların anlatılışından da, bunun bir mitoloji olduğu, açık olarak görülüyordu." Öyle anlaşılıyor ki bu çağda, Hunlar arasında da, buna benzer efsaneler yok değildi. Mete gibi büyük bir hükümdarın ortaya çıkışı, bütün Ortaasya'yı hakimiyeti altına alışı ve ayrıca komşularını da büyük bir dehşet saçısı sebebi ile, Ortaasya'nın eski mitoloji kahramanlarının hususiyetleri, Mete'ye yakıştırılmış ve onun faaliyetlerine uydurulmuştu.

2. "TÖRE"Yİ BABA BİLE BOZSA, ÖLMELİYDİ

"Dünya mitolojilerinde "Baba öldürme" olayı, erkek çocukların şuur altlarında saklı hislerin, masallardaki birer görüntüleri halinde kabul ediliyorlardı":

Aslında ise, "Babalarını öldüren çocuk efsaneleri", insanlığın hayalinde yaşamış, çok eski şuuraltı âkileri idiler. Yunanistan'da da "Kral Ödip", babasını öldürmüştü. Tabîî olarak, Türk efsanelerinden haberleri olmayan, Sigmond Freud gibi büyük ruh doktorları, kral Ödip'le ilgili efsaneyi de açıklamaktan geri kalmamışlar ve hatta şuuraltı görüntülerine göre, birçok tedavi şekilleri bile bulmuşlardı. Bizim eski "Rüya Tabirnâmeleri" mizde de, bu gibi hislerin açıklanmasına yer verilmiştir. Çünkü onlara göre, erkek çocuğun rüyasında, yeni cemiyetin yasak ettiği bir işe şuuraltında girişmiş olması anormal değildi. Tabîî olarak bu konuları Freud, birazda mubalâğa etmiş ve büyütmüştü. Ama kendisi, büyük bir ruh doktoru idi. Bu teşhis yolu ile, birçok erkek çocuklarını da tedavi edip, iyileştirmişti. İşte, böyle, cemiyetin yasak ettiği; fakat şuuraltında toplanan istekler ile hisler, kendilerine masalarda gösteriyorlar ve bir mitoloji motifi haline giriyorlardı. Zaten, insaların ulaşamayacakları şeylerin pek çoğu, masalarda olmuş gibi anlatılıyorlardı. Türklerin, Mete ve Oğuz Han efsanelerinin, ne zaman meydana geldiklerini söylemenin, elbetteki imkânı yoktur. Ama öyle anlaşılıyor ki bunlar, tarihten çok önceki çağlarda, belki de insanlığın, henüz daha insanlıklarını bilmediği devirlerde, hissedilmiş ve duyulmuş hayallerden başka bir şey değil idiler. Yukarıdaki açıklamaları yapmakla,"Oğuz Kağan Destanı" nın, kesin olarak

Freud'un nazariyesine göre düzenlenmiş olduğunu, söylemek istemiyoruz. Ama Türk Mitolojisine benzer, daha başka mitolojiler de vardır. Bu motifler, Avrupalı'lar tarafından yüzyıllar boyunca işlenmiş ve bir açıklanma yoluna doğru gidilmiştir. Türk Mitolojisi ise, hiç el atılmamış, üzerinde düşünülmemiş ve hatta birçoklarımızın, varlığına bile inanmadığımız bir konudur. Bunun içindir ki, bizden önce söylenmiş ve görülmüş gerçekleri de gözönünde tutarak, kendimize bir metod ve ışık aramak zorundayız.", insanlığın hayalinde yaşamış, çok eski şuuraltı âkisleri idiler. Yunanistan'da da "Kral Ödip", babasını öldürmüştü. Tabîî olarak, Türk efsanelerinden haberleri olmayan, Sigmond Freud gibi büyük ruh doktorları, kral Ödip'le ilgili efsaneyi de açıklamaktan geri kalmamışlar ve hatta şuuraltı görüntülerine göre, birçok tedavi şekilleri bile bulmuşlardı. Bizim eski "Rüya Tabirnâmeleri" mizde de, bu gibi hislerin açıklanmasına yer verilmiştir. Çünkü onlara göre, erkek çocuğun rüyasında, yeni cemiyetin yasak ettiği bir işe şuuraltında girişmiş olması anormal değildi. Tabîî olarak bu konuları Freud, birazda mubalâğa etmiş ve büyötmüştü. Ama kendisi, büyük bir ruh doktoru idi. Bu teşhis yolu ile, birçok erkek çocuklarını da tedavi edip, iyileştirmişti. İşte, böyle, cemiyetin yasak ettiği; fakat şuuraltında toplanan istekler ile hisler, kendilerine masalarda gösteriyorlar ve bir mitoloji motifi haline giriyorlardı. Zaten, insaların

ulaşamayacakları şeylerin pek çoğu, masallarda olmuş gibi anlatılıyorlardı. Türklerin, Mete ve Oğuz Han efsanelerinin, ne zaman meydana geldiklerini söylemenin, elbetteki imkânı yoktur. Ama öyle anlaşılıyor ki bunlar, tarihten çok önceki çağlarda, belkide insanlığın, henüz daha insanlıklarını bilmediği devirlerde, hissedilmiş ve duyulmuş hayallerden başka bir şey değil idiler. Yukarıdaki açıklamaları yapmakla,"Oğuz Kağan Destanı" nın, kesin olarak Freud'un nazariyesine göre düzenlenmiş olduğunu, söylemek istemiyoruz. Ama Türk Mitolojisine benzer, daha başka mitolojiler de vardır. Bu motifler, Avrupalı'lar tarafından yüzyıllar boyunca işlenmiş ve bir açıklanma yoluna doğru gidilmiştir. Türk Mitolojisi ise, hiç el atılmamış, üzerinde düşünülmemiş ve hatta birçoklarımızın, varlığına bile inanmadığımız bir konudur. Bunun içindir ki, bizden önce söylenmiş ve görülmüş gerçekleri de gözönünde tutarak, kendimize bir metod ve ışık aramak zorundayız.

Türk mitolojisinde, "Türk töresi" ne uymadığı gerekçesi ile, baba öldürme olayları yer alıyorlardı":

Ortaasya'da söylene gelen efsanelerde büyük kahramanlara, insan üstü hususiyetler verilmek istenmişti. Oğuz Kağan Destanında da, bunun örneklerini pek çok görüyoruz. "Oğuz'un ayağı, ayı ayağı gibi; bileği ise, kurt bileğine benziyordu. Vucûdu, baştan aşağıya

tüylerle örtülü idi. Annesinden doğar doğmaz, memeyi ağzına bir defa almış ve süttten bir yudum içtikten sonra da, annesine bir daha yanaşmamıştı. "Çiğ et yiyip, şarap istemeğe başlamıştı". Aşağıda da söyleyeceğimiz gibi, "Türkler çiğ et yemezlerdi". Ama korkunç bir kahraman, onlara göre, çiğ et de yiyebilirdi. Çünkü O, o kadar korkunç ve o kadar bahadır, bir kimse idi:

"Korkunç bir hakan olsun, çok büyük bir han olsun,

"Babasını öldürsün, Türk Töresi korunsun".

Ortaasya efsanelerinde, "Manas Han'ın oğlu Semetey doğmuş ve epeyde büyümüşü. Ama ona hiç kimse bir ad bulamamıştı. Günün birinde yurtta, ansızın "Gök sakallı " bir ihtiyar peyda olmuş ve Semetey-Han'ı kucağına alarak, O'na Semetey adını vermişti. Bundan sonra da bir şiir okumağa başlamıştı. Bu şiirin başında, "Semetey öyle büyük, öyle korkunç bir bahadır olacak ki, babasını bile öldürecek" diye söze başlanıyordu. Bu da, büyük bahadırılığın, bir hususiyeti idi. Çünkü, büyük bir kahraman gerekirse, babasına bile acımazdı ve öyle olması lâzımdı. Ama, Türk Mitolojisinde çok önemli bir nokta vardır. Bunu da, hiçbir zaman unutmamamız lâzımdır: "Ne Oğuz Kağan ve nede Mete, kendi öz ihtirasları için babalarını öldürmemişlerdi". Babalarının öldürüşlerinin tek sebebi, onların "Türk töresine uymamış ve riayet etmemiş olmaları" idi. Çünkü Türk töresine göre taht, Mete'nin hakkı idi. Kendisi Baş-

Hatun'dan, yani hükümdarın en asil hatunundan doğmuştu. Eski Türk töresine göre hükümdarlık, ancak onun hakkı olabilirdi. Halbuki, Mete'nin babasının yeni bir cariyesi araya girmişti. Babası zayıftı. Kadının tesirinde kalıyordu, "Töreyi unutuyor" ve asil olmayan bir çocuğu, onun yerine geçirmek istiyordu. Göktürk tarihinde, bunun örnekleri çoktur: Üçüncü Göktürk Kağanı Mohan Kağan'ın, çok değerli bir oğlu vardı. Savaşçılığı ve idaresi ile, Türkler arasında büyük bir ün yapmıştı. Ama annesi, birinci hatun değildi. Onun annesi de asil idi ama; asillik derecesi bir kağan doğurmak için yeterli görülüyordu. Bu sebeple, Mohan Kağan'ın vasiyeti üzerine, kendi oğlu hükümdar olamamış ve yerine küçük kardeşi geçmişti. Hatta Mohan Kağan: Bir evlâtle baba arasındaki bağ, hiçbir şeyle mukayese edilemez. Ama ne yapayım ki aramızda bir de töre var", şeklinde konuşmak zorunda kalmıştı.

"Oğul ile babanın, arasına girilmez,

"Mayasıdır Hakanın, Türk Töresi geçilmez!"

Oğuz-Han'da babasını öldürmüştü. Türk cemiyeti, Oğuz-Han'ın babasını öldürmesini, doğru ve töreye uygun bir hareket olarak görüyordu. Çünkü babası, Hak dinini kabul etmemiş ve Tanrı yoluna girmemişti. Hatta Oğuz-Kağan destanları, Kara-Han'ın kendi oğlu Oğuz-Kağan tarafından öldürüldüğünü de söylemiyorlardı. Kara-Han, bilinmeyen bir yerden gelen, bir kılıç darbesi ile ölmüştü.

Bazıları da, "Kimin attığı bilinmeyen bir ok Kara-Han'ın hayatına son vermiştir", diyorlardı. Bütün bu sözleri altında yatan, bir istek ve bir eğilim görülüyordu. "Kara-Han'ı, oğlu Oğuz Kağan değil; yine Tanrı öldürmüştü". Kimden geldiği bilinmeyen bu kılıç darbesi veya ok, Tanrı tarafından atılmış ve Kara-Han da, bu yolla cezalandırılmıştı. Türk destanlarının hiçbirisi, Oğuz Han'ın elini, baba kanına bulandırmıyorlardı. Mete'de öyle idi. Mete'nin bizzat kendisi, babasını öldürmemişti. Türklerde ordu, bir milletin sembolü ve gerçek varlığı idi. Mete'nin babasını öldüren oklar, ordu tarafından atılmıştı. Tuman-Han, binlerce ve hatta onbinlerce ok ile ölmüştü. Mete'nin babası, bütün bir milletin okları ile cezalandırılmış ve bu yolla da töre, yerine getirilmişti.

"Mete ile Oğuz'un, babaları yanılmış,

"Tanrı vermiş cezayı, oğul yaptı sanılmış!"

Bu sayfadaki bilgiler, Bahaeddin ÖGEL tarafından hazırlanan Mili Eğitim Bakanlığı - Eğitim Dizisi, "Türk Mitolojisi - I" adlı kitaptan alınmıştır.

OĞUZ - KAĞAN DESTANI

1. OĞUZ DESTANININ ÖZELLİKLERİ

Eski Türk tarihinde hükümdarların doğuşu, efsanelere büründürülmüş ve kutsal bir olay gibi anlatılmışlardı. Hükümdarlar böyle kutsallaştırılıp, gökten indirilir iken; elbetteki Oğuz-Kağan gibi, bütün Türk kaviminin atası olan kutsal bir kişinin menşeleri de, Tanrıya ve göğe bağlanacaktı. Eski Türklere göre herşeyi yaratan ve her varlığın sahibi olan tek kutsal şey, gökteki biricik Tanrı idi. Aslında göğün kendisi olan Tanrı değildi. Çünkü gök de, yer gibi, maddî birer varlık ve yüce Tanrı tarafından yaratılmış, dünyanın birer parçası idiler. Gök, bir tane idi ve dünyamızın üstünü, bir kubbe şeklinde kaplıyordu. Fakat bu kubbenin üstünde, daha bir çok gökler vardı. Ayın güneşin ve türlü yıldızlar ile burçların dolaştıkları, ayrı ayrı gökler, uzayın sonsuzluklarını kendi aralarında paylaşıyorlardı. Bütün bunların üstünde, bir gök daha vardı ki, bu gökte yaratıcı, büyük ve tek Tanrı oturuyordu. Eski Türkler, göğün katlarını üst üste koyma yolu ile saymamışlardı. Fakat sonradan, biraz da dış tesirler sebebi ile gökleri, yedi veya dokuz kat olarak tarif etmeğe başladılar.

"Oğuz-Kağan destanına, Uygur çağından sonra, hafif dış tesirler girmeğe başladı":

Göktürk çağında, eski Türk dini ile inançları, bozulmadan devam etmekte ve gittikçe de gelişmekte idi. Uygur devleti kurulup da, yeni bir çok dinler Türkler arasına girmeğe başlayınca, durum biraz daha değişti. Çünkü Uygurlar, çok daha önceleri Çin'in ortalarında gezmişler, ticaret yapmışlar ve birçok insanlarla karşılaşarak, konuşmuşlardı. "Bu dış ilişkiler, Uygurlara birçok yeni görüşler getirmiş ve onlarda, büyük dinlere inanmak ihtiyacını doğurmuştur." Ticaret, eski Türk savaşçıların dini ile, pek bağdaşan bir meslek değildi. Eski Türk dini, disiplin, otorite ve savaşçılığı, herşeyden üstün tutuyordu. Halbuki tüccarlar, daha geniş ve rahat bir hayata sahip olmak zorunda idiler. İşte bunun içindir ki, bu zamana kadar Türkler göğe ve gökten gelen kutsallıklara inanırlar iken, Uygur çağında durum birdenbire değişiyordu. Uygurlar, köklerini Suriye'den alıp, İran'da gelişen Mani dinini aldıktan sonra, aya daha çok önem vermeye başladılar. Aslında ise Türklerde, kutsal olan en önemli şey, gökten sonra dünyamızı ısıtan güneş idi. "Uygurların, güneşten aya geçmiş olmaları, yeni bir düşüncenin başlangıcı gibi sayılabilirdi". Bu sebeple, Uygurlar çağında yazılmış Oğuz-Kağan destanlarında, eski Türklerin dedikleri gibi kutsal kişiler, artık "Göğün oğlu" değil; "Ayın oğulları" oluyorlardı.

Oğuz-Kağan da "Ay Tanrı" nın bir oğlu idi. Destan, daha başlangıçta, şöyle başlıyordu:

"Aydın oldu gözleri, renklendi ışık doldu,

"Ay-Kağan'ın o gündü, bir erkek oğlu oldu!"

Eski Türkler de iyi ve güzel olayları, aydınlık ve ışıkla anlatırlardı. Biz, nasıl yeni bir oğlu olan dostumuza, "Gözlerin aydın olsun" diyor isek, onlar da Oğuz-Kağan'ın doğuşu dolayısı ile, "Ay Kağan'ın gözleri aydın oldu, renklendi", diyorlardı.

"Müslüman olmuş Oğuz Türklerinin destanları da, Türk mitolojisinin en eski motifleri ile dolu idiler":

Fakat Türkler, çoktan müslüman olmuş ve İslâmiyetin ana prensiplerine gönülden bağlanmışlardı. Aslında ise, İslâmiyet ile eski Türk dini arasında büyük ayrılıklar da yoktu. Buna rağmen, eski Oğuz-Kağan destanları, elbetteki İslâmiyetin birçok inançları ile uygunluk gösteremeyecekti. Bunun içindir ki, İslâmiyetten sonra yazılan Oğuz-Kağan destanlarında, biraz daha değişiklik yapılmış ve İslâmiyete uydurulmuştu. İslâmiyeti kabul eden Türkler bizce Uygurlara nazaran, eski Türk an'anesini ve töresini daha çok korumuşlardı. Tabii olarak biz Oğuz Türkleri üzerine, daha büyük bir önem veriyoruz. "Çünkü Oğuzlar, bütün Ortaasya ve Türk âleminin, en soylu ve en gelişmiş zümreleri idiler". Şehir hayatına çoktan başlamış olmalarına rağmen, eski Türk

devlet teşkilâtı ile disiplini, onların ruhlarından henüz daha silinmemişlerdi. Bu sebeple Oğuz Türklerinin destanlarında, Uygurlarinkine nazaran, daha eski ve daha köklü motifler görüyoruz. İslâmiyetten sonraki Türk destanlarına göre, "Oğuz-Han'ın babası Kara-Han" idi. Oğuz Han'ın babasının, "Kara-Han" adını alması da boş değildi. Eski Türklerde, "Ak ve kara soylular ile halkı birbirinden ayıran, sembolik renkler" idi. "Ak-Kemik", Kağanlar ile, onların oğulları idiler. "Kara-Kemik" ise, halk tabakasından başka bir şey değildi. Diğer kitaplarımızda da her zaman söylediğimiz gibi, Türk halklarının "ak" ve "kara" şeklinde ayrılmış olmalarına rağmen, aralarında bir sınıf mücadelesi yoktu. Müslüman Türkler, Oğuz-Han'ın babasına "Kara-Han" diyorlardı. Çünkü kendisi Müslüman değildi. Müslüman olmak isteyen oğlu Oğuz-Han'a da engel olmak istemişti. Tabîî olarak bu fikirlerimiz tam ve kesin değildir. Fakat Türk tarihi ve an'aneleri hakkındaki bilgilerimiz, bizi bu sonuca doğru sürüklemektedirler. Oğuz Han Müslüman Türklere göre, babasından çok, an'anesine bağlıdır. Bu sebeple Oğuz destanını anlatmağa başlarlar iken, hemen şöyle derler:

Üç gün üç gece geçti, annesine gelmedi,

Annenin memesinden, bir damla süt emmedi.

Bana gelmedi diye, annesi ağlıyordu,

Sütümü emmedi diye, kalbini dağlıyordu.

Ağlayıp sızlıyordu, beşiğe dolanarak,
Sütümü, az em diye, çocuğa yalvararak!

2. TÜRK MİTOLOJİSİ VE KUTSAL ÇOCUKLAR

Oğuz Han diğer Türk destanlarında olduğu gibi doğar doğmaz, bir olgunluk ve erginlik gösteriyordu. Annesi, henüz daha Müslüman olmamıştı. Annesine karşı, bu kırgınlığın sebebi de, bundan başka birşey olmamalıydı. Nitekim az sonra Oğuz Han annesi ile konuşmağa başlar ve ona şöyle der:

Ey, benim güzel annem, öğüdümü alırsan!

Yüce Tanrı'ya tapıp, eğer hakkı tanırırsan!

O zaman memen alır, ak sütünü emerim!

Bana lâyıık olursan, adına anne derim!

Oğuz-Kağan'ın annesi, henüz daha üç günlük beşikte yatan çocuğunun, böyle konuşup söyleşmeye başladığını görünce, ona kalpten bağlanır ve Tanrıya inandığını oğluna söyler. Müslüman Türklerin söyledikleri bu Tanrı, İslâmiyetin Allah'ından başka birşey değildi. Fakat aynı zamanda destanlar, zaman zaman bir "Gök Tanrısı" ndan da söz açıyorlar ve eski Türklerin, gerçek inançlarını açığa vurmaktan geri kalmıyorlardı. Eski Türklerde de "üç sayısı" ve "üç yaşında" olma önemli idi. Fakat Türk

mitolojisinin en önemli sayısı "yedi" ile "dokuz" sayılarıdır. Müslüman Türklerin Oğuz destanlarında: "Oğuz-Kağan, üç gün içinde olgunlaşmıştı". Halbuki eski Altay destanlarında: "Çocuğun olgunlaşması için, yedi günün geçmiş olması gerekiyordu". Hatta çok güzel, şöyle bir Altay efsanesi de vardır:

- * Altay'da olmuş idi, bir çocuk doğmuş idi,
- * Dünyaya gelir iken, nurlara boğmuş idi.
- * Yedi kurtlar uçmuşlar, koku alıp koşmuşlar,
- * "Çocuğu ver", demişler, uluyarak coşmuşlar.
- * Annesi çok ağlamış, yüreğini dağlamış,
- * Çocuk da dile gelmiş, yarasını bağlamış.
- * Demiş: "Anne, sızlama! Oyala da, ağlama!
- * "Yedi gün mühlet iste, işi bağla sağlama!"
- * Yedi gün mühlet dolmuş, annenin benzi solmuş,
- * Oğlan beşiği kırmış, bir civan yiğit olmuş.

Bu Altay efsanesi mitolojinin ta kendisidir. Gerçi Oğuz-Kağan destanı da, bir mitolojidir. Fakat büyük devletler kurup gelişen Türk toplumları, onun içindeki akla uymayan motifleri ayıklamış ve gerçekçi bir şekle sokmuşlardı. Oğuz-Kağan destanında, göklerde dolaşıp, göğün çeşitli katlarını zapteme ve türlü ruhlarla

çarpışma, kutsal bir Hakandı. Fakat O, daha çok, bir insandı. İnsanlık özelliklerini taşımış ve insanların yaşadığı yeryüzünü zaptederek, Tanrı adına, idare etmeğe memur edilmişti. Az önce özetini yaptığımız Altay efsanesi dikkatle incelenince, daha birçok mitolojik motifler de ortaya çıkacaktır. Meselâ "Yedi kurt". "Büyük ayı burcu" nun, yedi yıldızında başka bir şey değildi. Çünkü Türklere göre: "(Büyükayı burcu'nun yedi yıldızı, kalın ve demir zincirlerle Kutup yıldızı'na bağlanmış, yedi azgın kurt idiler). Bir ara bu kurtlar, çocuğun atı ile tayını da alıp götürmek isterler. Bu savaşlar sırasında çocuk sıkışınca, akıllı ve kutsal buzağısı da ona yol gösterir ve başarı sağlamasına imkân verir. (Türklere göre 'Küçükayı burcu', iki at tarafından çekilen, bir arabadan başka birşey değildi.) Bu burcun etrafından dönen Büyükayı burcunun yedi kurdu, bu iki atı yakalayıp yemek isterler ve bunun için de gökyüzünde, durmadan onların etrafında dönerlerdi. (Altay efsanesi göre). Küçükayı burcu, çocuğun dostu ve yakını idi. Boğa burcu da, herhalde yine bu kahramanın buzağısından başka birşey olmamalıydı".

Görülüyor ki, Oğuz-Kağan destanı birdenbire uydurulmuş ve yazılmış bir hikâye değildi. Onun kökleri, yüzyıllar önce inanılmış ve söylenmiş, Türk efsaneleri ile inançlarına dayanıyordu. Süzüle, süzüle, akla mantığa uymayan bölümlerin, gerçeğe uydurulması ile, bütün

Türklerin malı olan Oğuz-Kağan destanı meydana gelmişti.

3. OĞUZ - KAĞAN'IN DOĞUŞU

"Oğuz-Kağan, kutsal bir şekilde doğmuştu":

Az önce, büyük Türk kahramanlarının, genel olarak kutsal bir şekilde doğduklarını söylemiştik. Elbette ki Oğuz-Kağan'ın da doğuşu da, kutsal ve fevkalâde bir şekilde olmalıydı. Nitekim Uygurların Oğuz-Kağan destanı, O'nun doğuşunu şöyle anlatıyordu:

Gök mavisiydi sanki, benzi bu oğlancığın!

Ağzı kıpkızıl ateş, rengi bu oğlancığın!

Al, al idi gözleri, saçları da kapkara,

Perilerden de güzel, kaşları var ne kara!

Oğuz-Kağan doğarken, benzinin rengi tıpkı gök mavisii gibi idi. Yüz, eski Türklere göre, insanın en önemli bir yeri idi. Utanç, kötülük ve hatta kutsallık bile, insanın yüzüne akseden özellikleri idiler. Kötü bir insanın yüzü, elbette kara idi. İyilerin de yüzleri, aktı. Ama kutsal insanların yüz rengi, gök mavisinden başka birşey olamazdı. Çünkü gök, Tanrı'nın oturduğu ve hatta bazan, Tanrı'nın kendisinden başka birşey değildi. "Oğuz-Kağan doğarken, yüzünün gök renkten olması, onun gökten geldiğini ve Tanrı'nın

rengini taşıdığını gösteren bir belirti idi." Biz yanlış olarak Türklerin, "Gök Börü", yani gök kurt dedikleri kutsal kurda, bozkurt adını verdiğimiziz. Aslında ise gök ile boz arasında büyük ayrılıklar vardır. Türklerin kutsal kurtlarının rengi de gök idi. Çünkü o Tanrı tarafından gönderilmiş bir elçiden başka bir şey değildi. Belki de Tanrı'nın ta kendisi idi. Tanrı, kurt şekline girerek Türklere görünüyor ve onlara başarı yolu açıyordu. Onun için de, kurdun rengi gömgök idi. Daha sonraları Türkler, gök rengini olgunluk, erginlik ve tecrübenin bir sembolü olarak görmüşlerdir.

Oğuz-Kağan'ın ağzı ateşe niçin benzetilmişti":

Bugün Anadolu'da söylenen, "Gözleri Kanlı" deyimi de, bize çok şeyler ifade eder. O'nun gözlerinin al oluşu, daha doğrusu kan rengine benzemesi, Oğuz-Kağan'ın büyük bahadarlığının, bir özelliğinden başka bir şey değildi. Cengiz-Han da doğarken "avucunun içinde bir kan pıhtısı" tutuyordu. Bunu gören annesi ile babası şaşırılmış ve hemen Şamanlara koşmuşlardı. Şamanlar ise, O'nun dünyayı zaptedeceğini ve büyük bir bahadır olacağını söylemişlerdi. Fakat Cengiz-Han çağı ile ilgili efsaneler, en eski Türk ve Ortaasya özelliklerini göstermiyorlardı. Elbetteki onları kökleri de, Türk mitolojisine dayanıyordu. Fakat Çin yolu ile, Moğollara birçok yabancı tesirler girmişti. Türklerde yeni doğan kahramanlar, avuçlarında bir kan pıhtısı tutmazlardı.

Çünkü biraz da, eski Hint mitolojisinin motiflerinden biri idi. "Türklerin kahramanlarının gözleri, kırmızı ve kızıldır." Çinde de, bu vardır. Fakat çin kahramanlarının gözleri yalnız kırmızı olmakla kalmazlar, aynı zamandan cam gibi de parlarlardı. Çinliler, "Büyük bir Göktürk Kağanı Mohan Kağan'dan söz açarken, onun da yüzünün kıpkırmızı ve gözlerinin cam gibi parladığını" söylüyorlardı. Herhalde Mohan-Kağan, acayip bir fizyonomiye sahip değildi. Fakat 20 sene müddetle, bütün Çin'i korkutmuş ve diz çöktürmüş bir hükümdardı. Eski Türkler, kırmızı renk için genel olarak "al" sözünü kullanırlardı. Fakat bu söz sonradan, biraz da manevi bir anlam almıştı. Nitekim loğusaları basan ve kötülük yapan, "Albastı" da, yine bu rengi taşıyordu. Altay Türkleri, büyük kurt sürülerini idare edip, köylere korkunç zararlar veren kurtlara da, zaman, zaman, "al-börü" derlerdi. Bu allık, kurdun veya albastı gibi ruhların renginden dolayı değil; daha çok, onların korkunç zararlar vermesinden ileri geliyordu. Çünkü onlar güçlü ve kudretli idiler. Tıpkı yeryüzünü zapteden ve kendi egemenliği altında toplayan Oğuz-Kağan gibi.

"Oğuz-Kağan'ın yüzünün rengi gök mavisi, gözleri de al, yani kırmızı idi".

Bazıları al sözünü, "ela" şeklinde anlamak istemişlerdi. Fakat tabii olarak, bunun aslı yoktur. Çünkü, "Oğuz-

Kağan'ın saçları da kara" idi. Sarı değil. Bu sebeple gözlerinin elâ olmasına da, hiçbir sebep yoktu.

4. OĞUZ - KAĞAN'IN ÇOCUKLUĞU

"Türk mitolojisinde kahramanlar, 'üç' veya 'yedi' günde konuşurlardı":

Az önce, Müslüman olmuş Türklerin Oğuz-Kağan destanlarından söz açarken, Oğuz-Kağan'ın üç günde konuşmağa başladığını belirtmiştik. İslâmiyetin tesirleri görülmeyen, Uygurca Oğuz Kağan destanında da, aynı şeyleri görüyoruz. Ama, yukarıda da dediğimiz gibi, eski Türk efsanelerinde büyük kahramanlar çoğu zaman "Yedi günde kendilerine gelir ve kırk gün sonra da bir delikanlı gibi hayata başlarlardı". Nitekim Uygurların Oğuz Destanı, Oğuz'un küçüklüğünü şöyle anlatıyordu:

- * Geldi ana göğsünü, aldı emdi sütünü,
- * İstemedi bir daha, içmek kendi sütünü.
- * Pişmemiş etler ister, aş yemek ister oldu,
- * Etraftan şarap ister, eğlenmek ister oldu.
- * Ansızın dile geldi, şiirler düzer oldu,
- * Aradan kırk gün geçti, oynar, gezer oldu.
- * Geldi ana göğsünü, aldı emdi sütünü,

- * İstemedi bir daha, içmek kendi sütünü.
- * Pişmemiş etler ister, aş yemek ister oldu,
- * Etraftan şarap ister, eğlenmek ister oldu.
- * Ansızın dile geldi, şiirler düzer oldu,
- * Aradan kırk gün geçti, oynaşır, gezer oldu.

"Türkler yemeklerini, ilk çağlardan beri pişirerek yerlerdi":

Türkler herhalde, tarihten çok önceki çağlarda bile, yemeklerini pişirerek yemeğe başlamışlardı. Nitekim, Göktürklerin Çin kaynaklarında bulunan ilk efsaneleri de, "İlk Türk Atasının, ateşi icât ettiğini ve yemekleri pişirmeği öğrettiğini," söylüyordu. Sibirya'nın tundralarında yaşayan geri halklar, Türklere nazaran çok daha sonraki çağlarda yemeklerini pişirip, yemeği öğrendiler. Nitekim, Fin'lerle Macar'ların ataları olan Batı Sibiryalılar, kendi atalarının çiğ et yediklerini söylerler ve bununla öğünürlerdi. Onlar, daha güneylerindeki Ortaasya Türk halklarına, "yemeklerini pişirenler" derler ve kendilerini, onlardan ayırırlardı. Gerçi bu Sibiryalı halkların da, sonradan yemeklerini pişirmeğe başlamışlardı. Ama, zaman zaman bu eski hatıraları yad etmek için "çiğ et yeme törenleri" yapmağı da, ihmal etmezlerdi. Türk mitolojisinde, Türk çiğ et yediğine dair, elimizde hiçbir delil yoktur. Ama büyük

kahramanlar, o kadar korkunç idiler ki, zaman zaman çiğ et bile yerlerdi. Onun için Oğuz-Kağan'ın, çiğ et istemesinin sebebi de, bundan ileri geliyordu.

"Oğuz-Han'ın vücudu, güçlü ve korkunç hayvanlara benzetilirdi":

Dede Korkut masallarında da büyük kahramanların yürüyüşü, arslanlara benzetilmiş ve vücut yapıları da, korkunç hayvanlar gibi anlatılmışlardı. Oğuz-Kağan destanında da, az da olsa bunları görmüyor değiliz. Uygurların Oğuz destanı, Oğuz-Kağan'ın şeklini, şöyle anlatıyordu:

Öküz ayağı gibi, idi sanki ayağı,

Kurdun bileği gibi, idi sanki bileği.

Benzer idi omuzu, ala samurunkine,

Göğsü de yakın idi, koca ayıninkine!

Destana göre, Oğuz'un elleri ve pençesi, ayının büyük ve güçlü pençesini andırıyordu. Ama kurdun bileği başka idi. Kurt, yeryüzündeki hayvanlar içinde, koşma bakımından, en dayanıklı hayvandı. Bir türlü yorulma bilmezdi. Bileği ince idi. Fakat o ince bilekli kurdun pençesi korkunçtu. Bir samur büyüklüğündeki, kıllı omuzlar ve ayının göğsü gibi, gergin ve şişkin göğüsler, Oğuz-Kağan'ın bir insan olarak ne derece güçlü olduğunu anlatmağa yarayan sözlerdi.

"Oğuz-Kağan'ın vücudu niçin "tüylü" idi":

Eski Türkler, "ilk insanın, tüylü olduğuna inanırlardı." Altaylarda yaşayan birçok efsanelerde, bu konu ile ilgili, sayısız örneklere rastlıyoruz: "Tüylere kaplı olan ilk insan, Tanrı'ya karşı günah işlemiş ve bundan dolayı da tüyleri dökülmüştü. Tüyleri dökülünce de insanoğlu, bir türlü hastalıktan kurtulamamış ve ölümsüzlüğü elinden kaçırmıştı. (Bir söylenişe göre) Tanrı, insanı yaratırken şeytan gelmiş ve insanın üzerine tükürerek, her tarafına pislik içinde bırakmıştı. Tanrı da, insanın dışını içine, içini de dışına çevirmek zorunda kalmıştı. Bu suretle insanın içinde kalan şeytanın pisliği ve tüyler, insanoğlunun ruhunu ve ahlâkını kötü yapmıştı. İnsanın gerçi dışı, Tanrı yapısı idi ve güzeldi ama; içi şeytan tarafından kirletilmiş ve şeytana benzer, bir özelliğe bürünmüştü". Bu sebeple Oğuz destanında, bu çok eski Türk inançlarının izlerini de buluyoruz. Çünkü Oğuz-Kağan, bizim gibi tüysüz değil; her tarafı kıllarla dolu ve fevkalâde bir yaratıktı:

Bir insan idi fakat, tüyleri dolu idi,

Vücudu kıllı idi, çok uzun boylu idi.

Güder at sürüleri, tutar, atlara biner,

Daha bu yaşta iken, çıkar, avlara gider.

Geceler günler geçti, nice seneler doldu.

Oğuz da büyüyerek, bir yahşi yiğit oldu!

5. OĞUZ - KAĞAN'IN GENÇLİĞİ

Türk mitolojisinde büyük kahramanların, çocukluk ile gençliğini birbirinden ayıran, bazı önemli, çağlar vardı. Altay efsanelerinde bu çağ, daha çok "Ad koyma" töreni ile başlardı. Adı olmayan bir çocuk, henüz daha yetişkin bir genç ve kahraman sayılmazdı. Bir gencin ad alabilmesi de, kolay bir iş değildi. Elbette adsız bir insan olamazdı. Her çocuğa Türkler, doğuşundan itibaren bir ad verirlerdi. Fakat bu ad, onun gerçek adı ve ünvanı sayılmazdı. Hatta Türkler kahramanlarına, her yeni bir başarı üzerine, yeni bir ad daha verirlerdi. Daha yüksek bir rütbeye terfi eden kimseler bile, yeni memuriyet ünvanı ile beraber, ayrıca bir ad da alırlardı. Bu sebeple Çin kaynakları, bu bakımdan bize bir çok güçlükler çıkarmışlardır. Meselâ, büyük bir komutan veya Kağan'ın, bir gençlik adı vardır. Geçliğinde büyük şöhret elde eden bu komutanlar, Çin kaynaklarında çoğu zaman, gençlik adları ile adlandırılırlardı. Zaman zaman bunlar, bazı savaşlar dolayısı ile yeni ünvanlar alırlardı. Fakat Çin kaynaklarında bu Türkler, gençlik ve olgunluk adları ile geçince, tarihçeler için, kimin kim olduğunu anlamak, adetâ çok güç bir hale girer. Bu sebeple Oğuz Han'ında, gerçek bir ad ve unvan alabilmesi için, büyük bir kahramanlık ve başarı göstermesi lâzımdı. Eski Türk

tarihinde de, "Baş kesmeyen ve kan dökmeyen" şehzadelere, gerçek adları verilmezdi.

6. OĞUZ'UN BİR GERGEDAN ÖLDÜRMEŞİ

"Oğuz korkunç bir gergedan öldürerek, erginliğini ispat etmişti":

Bunun içindir ki, Oğuz-Kağan, insanları ve sürüleri yiyen bir gergedanı öldürür ve milletini, büyük bir belâdan kurtarır. Eski Türkler, karanlık ve sık ormanlara da saygı gösterir ve hatta onlara tapılanırlardı. Türk tarihinde, yeni tahta çıkan hükümdarların, bir orman dikerek, kendi adlarına yetiştirdikleri de görülmemiş değildir. Nitekim Oğu-Kağan destanında da, Oğuz'un yurdunun yanında büyük bir orman ve içinde de bir "gergedan" yaşardı. Destan bu olayı şöyle anlatıyordu:

Bir büyük orman vardı, Oğuz yurdundan içre,

Ne nehir ırmaklar, akardı bu orman içre.

Ne çok av hayvanları, ormanda yaşar idi,

Ne çok av kuşları da, üstünde uçar idi.

Ormanda yaşar idi, çok büyük bir gergedan,

Yer idi yaşatmazdı, ne hayvan ne de insan!

Başardı sürüleri, yer idi hep atları,

Yokluk verir insana, alırdı hayatları!

Vermedi hiçbir zaman, insanoğluna aman!

Hepimiz biliyoruz ki, Ortaasya'da "gergedan" yoktu. Türklerin gergedan görmüş olmaları da, pek ihtimal dahilinde değildi. Ama gergedanın, çok korkunç bir hayvan olduğu kulaktan kulağa, Ortaasya'ya kadar gelmiş ve Türk mitolojisinde de gerekli yerini almıştı. Gergedanın yaşadığı bölgeler, Çin'e yakın olan bölgelerdi. Fakat Çinliler de gergedanın esas şeklini bilmiyorlardı. Çinlilere göre, "Gergedan, burnunun ucunda sivri boynuzu bulunan, bir geyikten başka birşey değildi". Ama gergedan, Çin'de büyük bir öneme sahipti. Çünkü Çin İmparatorları ile büyük komutanlar, zırhlarını gergedan derisinden yaparlardı. Bu bakımdan onlar gergedanın derisini ve dolayısı ile, bu hayvanın büyüklüğünü de tasavvur edebiliyorlardı. Gergedan motifi bakımından Türk mitolojisine, Çin tesirleri de olabilirdi. Fakat gergedanla ilgili bilgiler Türklere daha çok Batı Türkistan ve Hindistan yolu ile gelmişti. Türkler gergedana "kıyant" derlerdi. Bu söz de, Hindistan ile Batı Türkistan'da yayılmış bir deyimdi. Oğuz-Kağan, kendi milletine bu kadar zarar veren gergedanı duyunca, onu avlamak ister ve yola çıkar. Destan Oğuz'un yıla çıkışını şöyle anlatıyordu:

Oğuz-Kağan derlerdi, çok alp bir kişi vardı,

Avlarım gergedan: diye o yere vardı.

Kargı, kılıç aldı, kalkan ile ok ile,

Dedi: "Gergedan artık, kendisini yok bile!

Ormanda avlanarak bir geyiği avladı,

Bir söğüt dalı alıp, bir ağaca bağladı.

Döndü gitti evine, sabah olmadan önce,

Tam tan ağarıyordu, geyiğine dönünce,

Anladı ki gergedan, geyiği çoktan yuttu,

Geyiğin yerine de, büyük bir ayı tuttu.

Belinden çıkararak, altın bakma kuşağı,

Ayıyı astı yine, o ağaçtan aşağı,

Tabîi olarak efsaneye göre, gergedan ayıyı da yutmuştu.

Çok iyi biliyoruz ki gergedan, ota geçinen bir hayvandır.

Halbuki gergedanı yakından tanımayan Türkler, onun et

yediğini zannediyorlardı. Çünkü onlara göre, bütün

korkunç hayvanlar et yerler ve etle beslenirlerdi.

Oğuz'un belindeki kuşağı altındı. "Kuşak, Türkler için çok

önemli bir hükümdar sembolüdür". Çünkü her

hükümdarın belindeki kemerin altın olması, onun

hükümdarlığını gösteren bir sembol ve belirti idi. Oğuz-

Kağan, daha gençliğinde bu kuşağı kuşanmış ve

hükümdarlığa hazırlanmıştı. Öyle öyle anlaşılıyor ki

Oğuz-Kağan gergedana büyük bir tuzak kurmuş ve onu, bu yolla avlamak istemişti. Fakat gergedan, her defasında bu tuzağa düşmeden, gelip, avını almasını bilmişti. Bunun için Oğuz, başka yol görmemiş ve bizzat kendisi, gergedanın karşısına çıkarak, onu öldürmek zorunda kalmıştı. Destan bu korkunç vuruşmayı da, şöyle anlatıyordu:

Yine sabah olmuştu, ağarmıştı çoktan tan,
Oğuz baktı ki almış ayısını gergedan.
Artık bu durum onu, can evinden vurmuştu,
Ağaca kendi gidip, tam altında durmuştu!
Gergedan geldiğinde, Oğuz'u görüp durdu,
Oğuz'un kalkanına, gerilip bir baş vurdu!
Kargıyla gergedanın, başına vurdu Oğuz!
Öldürüp gergedanı, kurtardı yurdu Oğuz!
Keserek kılıcıyla, hemen başını aldı,
Döndü gitti evine, iline haber saldı!

"Altay Türk efsanelerindeki kahramanlar da, boynuzlu"
canavarlar öldürürlerdi":

Oğuz-Kağan'ın korkunç bir canavar öldürerek, kendi yurdunu kurtarması, Türk mitolojisinin ilk ve son motifi değildir. Bu motif, dışarıdan gelmiş bir tesire de

bağlanamaz. Gerçi Türkler gelişip yayıldıktan sonra, "gergedan" gibi korkunç hayvanların bulunduğunu da duymuşlar ve efsanelerini bu yeni bilgilere göre anlata gelmişlerdi. Fakat bu olayın kökleri, çok eski Türk inançlarından ve efsanelerinden geliyordu. Nitekim, Altay efsanelerinde de, buna benzer olaylar görüyoruz. Bu efsanelerdeki kahramanların, öldürdükleri canavarlar da, "boynuzlu" idiler. Bu efsanelerden birini, çok kısa olarak özetleyip, aşağıda verelim:

Yedi gün geçmişti ki, oğlan başladı işe,
Demir beşiği kırdı, kendini attı dışa.
Yedi dağı dolaştı, yedi geyik avladı,
Boynuzlarını yonttu, birbirine bağladı.
Öyle bir yay yaptı ki, kirişsiz olmaz idi,
Böyle büyük yaya da, her kiriş uymaz idi.
Duydu bir hayvan varmış, çok büyük bir canavar!
"Bari gideyim", dedi, "Belki derisi uyar!"
Oğlan göklere gider, devlerle de savaşır,
Büyük bir dağa çıkar, canavara ulaşır,
Bu ne müthiş hayvandı, bir dağa yaslanmıştı,
Bir dağa da yatmıştı, upuzun uzanmıştı.

Oğlana bakarak, sanki göz kırpyordu,

Uzun boynuzlarıyla, gökleri yırtıyordu!...

Bu Altay efsanesi, tam bir mitolojidir. Çünkü efsanenin kahramanı, atı ile göklerde uçar ve göğün katlarını gezerek, canavarı aramağa koyulur. Oğuz-Kağan destanındaki canavar, Oğuz yurdunun hemen yanındaki bir ormanda yaşamaktadır. Altay efsanesindeki canavar ise, göklerin derinliğindeki, efsanevî dağların ve göllerin içinde yaşar.

"Müslüman Türkler, Oğuz-Kağan'ın gençliğini mitolojiden kurtarmak istemişlerdi":

Müslüman Türkler, Oğuz-Han'ın ad alması için, böyle bir kahramanlık yapmasını gerekli görmemişlerdi. Oğuz-Han, kendi adını kendi vermiş ve bütün Oğuz milleti de, onun bu arzusuna uymuşlardı. Efsaneler, onun ad alışını şöyle anlatıyorlardı:

Büyük toy yapılırdı, eski Türk âdetince,

Böyle ad seçilirdi, çocuğun kudretince,

Kara-Han atlar kesti, Oğuz ad bulsun diye,

Çağırıldı hep Türkleri, yurdu şen olsun diye.

Oğuz-Han birden bire, adım Oğuz'dur dedi,

Beklemedi kimseyi kendi adını verdi,

Ne kadar Türk var ise, hepsi şaşsa kaldılar,

Bu Tanrı sözü deyip, buyruğa katıldılar.

Bundan da anlaşılıyor ki Oğuz-Han'ın daha çok küçük yaşta iken kendi adını koyması, milletince bir Tanrı buyruğu gibi kabul edilmişti. Daha sonraki Türk efsanelerinde olduğu gibi burada, gök sakallı bir ihtiyar görülmüyordu. Oğuz-Han, Tanrının gönderdiği gök sakallı elçilerin yerine bizzat geçmiş ve kendi adını, kendisi vermişti. Daha sonraki Oğuz destanının parçaları sayılan "Dede Korkut" hikâyelerinde, çocukların adları, genel olarak "Dede Korkut" un kendisi tarafından verilirdi. Anadolu Masallarında ise gök sakallı ihtiyarlar ile "Hızır" ın ve hatta "Dede Korkut" yerine, ihtiyar dervişler geçmişlerdi.

7. OĞUZ KAĞAN'IN EVLENMESİ

Müslüman Türkler Oğuz Kağan'ı, normal bir insan gibi kabul etmişler ve onu, öylece evlendirerek, bir yuva kurdurmuşlardı. Halbuki İslâmiyetin tesirleri görülmeyen Oğuz destanlarında, durum daha başkadır. Uygurların Oğuz destanına göre Oğuz Kağan, "Gökten inen göğün kızı ve yerdeki bir ağaç koğuşundan çıkan, yerin kızları ile evlenmiş" ve bu yolla soyunu meydana getirmişti. Burada artık Oğuz-Kağan destanı, bir destan değil; daha çok, gerçek bir mitoloji halinde idi. Öyle bir mitoloji ki,

Türklerin dünya görüşlerini, uzay anlayışlarını ve dolayısı ile, Cihân hakimiyeti hakkındaki düşünce ve isteklerini, hep kendisinde topluyordu. Oğuz-Kağan, mitolojik bir Türk hükümdarı idi. Yeryüzünü zaptetmiş ve büyük bir devlet kurmuştu. Bu olay, tıpkı bir tarih gibi anlatılıyordu. Aynı zamanda destanda, bir hikâye çeşnisi de vardı. Ama Oğuz destanı, Binbir Gece Masalları gibi, hayal mahsülü ve uydurulmuş, bir masal değildi. Oğuz-Kağan destanı, Türklerin düşünüş, inanış ve binlerce seneden beri gelişerek, olgunluğa erişmiş fikirlerinin, bir özeti gibi idi. Fikirler, düşünceler ve semboller, tarih olayları ile anlatılmışlardı. Oğuz-Kağan da, hatunları da, çocukları ve akınları da, hepsi birer sembolden başka şeyler değil idiler. Oğuz-Kağan'ın gökten inen kızla evlenişini, Uygurların destanı şöyle anlatıyordu:

OĞUZ'UN, GÖĞÜN KIZI İLE EVLENMESİ

Oğuz-Kağan bir yerde, Tanrıya yalvarırken,
Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten,
Öyle bir ışıktı ki, parlak aydan, güneşten.
Oğuz-Kağan yürüdü, yakınına ışığın,
Gördü, oturduğunu ortasında bir kızın.
Bir ben vardı başında, ateş gibi ışığı,

Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı!.

Öyle güzel bir kız ki, gülse, gök güle durur!

Kız ağlamak istese, gök de ağlaya durur!

Oğuz kızı görünce, gitti aklı beyninden,

Kıza vuruldu birden, sevdi kızı gönülden.

Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden!

Eski Türklere göre, hem gök ve hem de yer, kutsal idiler. İran'da ve Avrupa mitolojisinde olduğu gibi, yer kötülüğün ve fenalığın bir sembolü değildi. Ama gök, yerden daha önemli idi. Bu sebeple Oğuz-Kağan ilk önce, gökten inen kutsal kızla evlenmişti. Daha sonraki Altay efsanelerinde de, buna benzer motifler görüyoruz. "Altay dağlarının vadilerine sıkışmış kalmış olan bu Türkler, büyük devlet kuramamışlardı. Onların, ne Kağanları ve ne de hükümdarları vardı. Bu Türkler arasında, kağanların yerlerini, Şamanlar alıyorlardı". Çünkü, cemiyet içinde söz ve güç sahibi olanlar, Şamanlar idiler. Bu sebeple Şamanların soyları da, eski Türk Kağanları gibi kutsal ve gökten geliyorlardı. Bu efsaneye göre: "Şamanların atası olan büyük bir Şaman, gökle yerin kızı ile evlenmiş ve onlardan, Altay Şamanları türemiştir. (Bazıları da), gökle suların kızları ile evlenmişlerdi". Bütün bunlar bize gösteriyor ki, belirli mitoloji motifleri, her bölgeye ve çağa göre değişiyorlar;

fakat ana özelliklerini kaybetmiyorlardı. Bundan sonra da Oğuz-Kağan, yerin kızı ile evlenir. Destanlar, Oğuz-Han'ın bu ikinci hatunu buluşunu da, şöyle anlatırlar:

OĞUZ'UN, YERİN KIZI İLE EVLENMESİ

Ava gitmişti birgün, ormanda Oğuz-Kağan:

Gölün tam ortasında, bir ağaç gördü yalnız,

Ağacın koğuşunda, oturuyordu bir kız.

Gözü gökten daha gök, sanki Tanrı kızıydı,

Irmak dalgası gibi, saçları dalgalıydı.

Bir inci idi dişi, ağzında hep parlayan,

Kim olsa şöyle derdi, yeryüzünde yaşayan:

"Ah! Ah! Biz ölüyoruz! Eyvah, biz ölüyoruz!"

Der, bağırıp dururdu! Tıpkı tatlı süt gibi, acı kımız olurdu!

Oğuz kızı görünce, başından aklı gitti,

Nedense yüreğine, kordan bir ateş girdi.

Gönülden sevdi kızı, tuttu aldı elinden,

Kızla gerdeği girdi, aldı dilediğinden.

"Bir gölün ortasında bulunan adalar", Türk mitolojisinin en önemli motiflerinden biridir. Uygurların Türeyiş

efsanelerinde ise bu kutsal adacık, iki nehrin kavuştuğu bir yerde bulunuyordu. Oğuz-Han destanındaki Kıpçak Bey'de, "Göl ortasında bulunan bir adacıkta ağaç kovuğunda doğmuştu". Ağaç, köklerini yerden alıyor ve kimbilir yerin ne kadar derinliklerine kadar inebiliyordu. Bu sebeple bereketin sembolü olan ağaç, yerin soylarını da temsil ediyordu. Destan, "Göğün kızını Kutup yıldızına benzetirken, yerden gelen kızın saçlarını ise, ırmak dalgaları gibi" gösteriyordu. Göğün kızı göğe, yerin kızı da yere benziyordu.

"Müslüman Türkler, Oğuz-Kağan'ı normal bir insanmış gibi evlendiriyorlardı":

İslâmiyeti kabul etmiş olan Türkler ise, daha başka türlü düşünüyorlardı. Onlar Oğuz-Han'ı, normal bir insan olarak kabul ediyorlar ve kendi fikrine uygun, bir kız alıyor gibi gösteriyorlardı. Oğuz-Han, iki amcasının da kızını almış; fakat onları yola getirip, müslüman edememişti. Bunun üzerine, her iki karısının da yüzüne bakmamış ve onlara elini bile değdirmemişti. Üçüncü amcasının kızı, diğerlerine nazaran daha çirkindi. Fakat küçüklüğünden beri, Oğuz-Han'ı bütün kalbi ile seviyordu. Oğuz, en sonunda bu kıza getmiş, içini açmış ve müslüman olduğu takdirde, kendisi ile evleneceğini söylemişti. Bu teklifi çoktan beri bekleyen kız, ağlayarak Oğuz'a bakmış ve şöyle demişti:

Ben ne Allah tanırım, ne de Tanrı bilirim!

Senin sözün buyruktur, hep peşinden gelirim!

Sen ne dersen o olur, fermanından çıkamam!

Sen var iken başımda, başkasına bakamam!

Oğuz bunu duyunca, çok sevinmiş ve artık kaygısı dinmişti. Bunun üzerine kıza, Tanrıya inanmasını söyleyerek, şöyle demişti:

Ey, sevgili hatunum! Benim ey eşsiz eşim!

Gönlümde ebediyen, yanacak ey ateşim!

Tanrının birliğinde, bir defa iman getir,

Sev onu! Varlığıma, seninle bir can getir.

Kız Oğuz Han'ın bu sözü üzerine Tanrıya inandığını söyleyerek artık müslüman olmuştu:

Sözünü kabul ettim, senin yoluna geldim!

Tanrının birliğiyle, canımı sana verdim!

Müslüman olan Türklerin, eski Oğuz-Kağanlarından ve onun destanlarından vazgeçemeyerek, yeni olarak düzdükleri bu hikâyeler, aslında en eski Türk mitolojisinin ana çizgileriyle bir benzerlik göstermiyorlardı. Fakat ne yapsınlar ki, onlar da müslüman olmuşlardı ve müslümanlığı, yalnızca X. yüzyılda değil; ta Oğuz Han zamanından beri tanıdıklarını ve bildiklerini göstermek istiyorlardı. Müslüman

tarihçiler, Oğuz-Han'ın yaşadığı çağlar hakkında da, bize bazı bilgiler verirler. Meselâ Hiveli meşhur Ebul Gazi Bahadır Han'a göre Oğuz-Han, zamanımızdan 5000 sene önce yaşamıştı. "En önemli nokta da şu idi ki, Ebul Gazi Bahadır Han Oğuz-Han'ı, İran'ın en eski atalarından daha önceye koyuyor ve Türkleri, bir millet olarak İran'lılardan daha eski tutuyordu. Bu efsaneler Türklerin, İslâmiyeti ve Allah'ı, 5000 sene önceleri ve hatta insanlığın ilk yaratılış sıralarında tanıdıklarını, söylemek istiyorlardı". Henüz daha müslümanlığın ne demek olduğunu bilmeyen Türkler "Allah" sözünden habersiz idi. Eski Türk tarihçilerine göre, "Allah" sözünün manasını anlamayan Türkler, Oğuz-Han'ın şiir okuduğunu veyahut da şarkı söylediğini zannederlermiş. Bunlar da, Müslüman Türkler tarafından, bir Türk olarak uydurulmuş, düzenlenmiş ve geniş halk kitleleri arasında yayılmış hikâyelerdi.

Öyle anlaşılıyor ki Türkler, İslâmiyetin öncülüğünü, Araplara ve hatta Peygambere bile vermek istemiyorlardı. Bu duruma göre, "Oğuz-Han Türklerin ilk ve en eski peygamberleri oluyordu. Gerçi bu da, İslâmiyetin esaslarına aykırı idi. Fakat Türk kitlelerinin, milliyet ve üstünlük hislerini göstermesi bakımından bizler için bir önem taşıyordu".

8. YER VE GÖK VARLIKLARININ OĞUZ'UN OĞLU OLMALARI

"Gök ve yerin türlü varlıkları, Oğuz-Han'ın oğulları oluyorlardı":

Oğuz-Han, "gökten bir ateş gibi, ışık hâlesi içinde inen göğün kızı" ile evlendikten sonra, üç oğlu olmuştu. Bu oğullarının adları, "Gün-Han", "Ay-Han" ve "Yıldız-Han" koyması, bize çok şey ifade eder. Zaten göğün belli başlı varlıkları, güneş, ay ile yıldızlar idiler. Ağaç koğuğunda bulunduğu yerin kızından da, yine üç oğlu oluyordu. Bunların adını da "Gök-Han", "Dağ-Han" ve "Deniz-Han" koyuyordu. Burada Türk mitolojisi ile Türk düşünce düzeninin, çok önemli bir meselesi ile karşılaşılıyor. Yerin kızından doğan çocuklardan birinin adı "Gök-Han" idi. Ayrıca "Gök-Han" yerin kızının çocuklarının, en büyüğü idi. Yerin kızından, "Gök-Han" ın doğmuş olması, ilk bakışta bizi şaşırtıyordu. Halbuki bu kitapta sık sık söylediğimiz gibi gök kubbesi, aslında Türklerce, maddî bir varlık gibi düşünülüyordu. Türkler gök kubbesini uzaydan ayrı düşünüyorlardı. Asıl gök, güneş ve ay ile yıldızların dolaştıkları, uzay idi. Eski Göktürk kitabelerinde de söylendiği gibi: Tanrı, gök ile yeri yarattıktan sonra, ikisi arasında da, insanoğlunu yaratmıştı. Yer ile göğü yaratan Tanrı, gök kubbesinin üstünde ve sonsuz feza içinde bulunuyordu. Eski Türkler göğe, "Tengri" derlerdi. "Tengri", hem "gök" ve hem de

"Yüce-Tanrı" anlamına geliyordu. Ama onlar, gök kubbesini anlatmak isterlerken, "Kök Tengri" derler ve böylece, gök kubbesini, esas büyük Tanrıdan ayırırlardı. Bu çok eski Türk düşüncesinin izlerini, Oğuz destanında da, bulmamız bizi sevindirmektedir. "Çünkü, Türk düşünce düzeni, yüzyıllar boyunca değişmemiş ve ana çizgileriyle üç kıt'a üzerinde yaşamıştı".

Burada önümüze çok önemli bir mesele de çıkmaktadır: bazılarına göre, "Gün-Han", güneşin hanı; "AY-Han" ise, ayın hanı şeklinde açıklanmıştır. Onlara göre Türkler, güneşte de bir dünyanın olduğunu düşünmüş olmalı idiler. Oğuz-Han, en büyük oğlunu da güneşe bir Han olarak tayin etmiş olmalıydı. Bu düşünce tarzı, oldukça sakat ve yanlışır. "Oğuz-Han'ın oğulları güneşin, ayın ve yıldızların hanları değil; bilâkis güneş, ay ve yıldızların ta kendileri idiler. Gerçi Oğuz-Han, yine insanoğlu sayılan Türk milletinin, bir atası idi. Fakat Oğuz destanında Oğuz-Han, yalnızca Türk milletini temsil etmiyor; aynı zamanda göğün ve yerin bütün varlıklarını da, kendi adı ve soyları altında topluyordu. Görülüyor ki, bir efsane gibi ve Türk milletinin türeyişi şeklinde karşımıza çıkan Oğuz-Kağan destanı, bütün kâinatın kendileri idiler. Gerçi Oğuz-Han, yine insanoğlu sayılan Türk milletinin, bir atası idi. Fakat Oğuz destanında Oğuz-Han, yalnızca Türk milletini temsil etmiyor; aynı zamanda göğün ve yerin bütün varlıklarını da, kendi adı ve soyları altında topluyordu. Görülüyor ki, bir efsane gibi ve Türk

milletinin türeyişi şeklinde karşımıza çıkan Oğuz-Kağan destanı, bütün kâinatın oluş ve türeyiş mitolojisi halinde görünüyordu. İşte Oğuz-Han destanının, bizce en önemli olan özelliği bu idi. Sonradan bu altı oğullar dörder oğul daha türeyerek, 24 Oğuz boylarını meydana getireceklerdi".

9. OĞUZ DESTANINDA "AİLE DÜZENİ"

"Oğuz efsanesinde görülen aile düzeni, daha çok 'Baba ailesi' ile ilgili idi":

Şimdiye kadar sosyologlar aileleri, başlıca iki bölüm içinde incelemişlerdir. İlkel kavimlerde daha çok "Ana ailesi" görülüyordu. Fakat cemiyet ilerledikçe ve içtimaî seviye yükseldikçe "Baba ailesi" ne doğru bir gidiş vardı. Daha doğrusu Ana ailesi geriliği, Baba ailesi ise, bir toplumun olgunluğunu gösteriyordu. Bazı Moğol efsanelerinde, ana ailesinin izlerini görmüyor değiliz. Meselâ Cengiz-Han'ın atası kocasız bir kadın idi. Gökten inen sarı bir köpek şeklindeki hayvandan hâmile kalmış ve Moğol ulusunu meydana getirmişti. Türklerde ve Türk mitolojisinde, böyle bir "Ana-Ata" ya rastlamıyoruz. Türk mitolojisinin bütün ataları, - hatta istisnasız olarak - hep erkek ve büyük bahadır idiler. Burada da, Oğuz-Han'ın çocuklarının hepsi, erkek olarak doğmuşlar ve Türk milletine birer baba olarak meydana getirmişlerdi. Şunu

da söylemekte fayda vardır: Eski Roma'da "Baba ailesi", kayıtsız ve şartsız olarak, babanın hakimiyeti altında idi. Baba oğlunu satabilir ve öldürebilirdi. Ama Türklerde, böyle bir baba ailesi görmüyoruz. Oğuz-Han babasını bile, müslüman olmadı diye öldürmüş ve ona karşı gelebilmişti.

10. OĞUZ'UN TOPLUM DÜZENİ "ZAMAN BİRİMLERİNE" GÖRE

"Oğuz-Han'ın oğulları ile boylarının sayıları birer takvim rakamları idiler":

Oğuz destanı, eski Türk düşünce ve toplumunun, mantık üzerine kurulmuş düzenlerini göstermesi bakımından, büyük bir öneme sahiptir. Eski Türkler, İranlılar veya Hintliler gibi, hesapsız ve düzensiz düşünmüyorlardı. "Türk düşüncesinin her yönü, matematik bir mantık üzerine kurulmuş ve bu, topluma da sıkı bir disiplin ile benimsetilmişti". Oğuz Han'ın altı oğlu vardı. Göğün kızından doğan çocuklar Boz-Ok bölümünü; yerin kızından doğanlar da, Üç-Ok bölümlerini meydana getiriyorlardı. Bu yolla altı çocuk, ikiye bölünmüş ve üçlü bir düzen meydana getirilmişti. Yani 12 saatin, 12 ayın ve hatta 12 burcun yarısı olan çocuklar, yine bölümlere ayrılıyorlar ve takvim biriminin bir çeyreğini meydana getiriyorlardı. Bütün rakamlar 12 ile 24 sayılarını bölen,

birimler idiler. Aslında eski Türklerde çoğu zaman bir sene 12 ay değil; 24 ay idi. Bu da ayın, onbeş günlük devrelerine göre hesaplanıyordu. Nitekim Oğuz Han'ın da 24 torunu vardı. Eski Çin takviminde üç, altı, on iki ve yirmi dört rakamları yalnız bir zaman birimi olarak değil; aynı zamanda kutsal sayılar olarak da, büyük bir öneme sahip idiler. Eski Çin'de, "zaman ve mekân birimleri", birbirine uyduruluyor ve zamanla mekân arasında, bir birlik meydana getiriliyordu. 12 ay ve 24 saat, Çin imparatorluğu içinde de, 12 eyâlet ile 24 vilâyetin meydana gelmesini gerektiriyordu. Bunları söylemekle Türkler, Oğuz Kağan destanını, Çin düşüncesine göre düzenlemişlerdir, demek istemiyoruz. Türklerin de kendilerine göre bir takvimi vardı; Çinlilerin de. Aslında Türk takvimi, zaman zaman Çin'e tesir etmiş ve Çin kültüründe de büyük bir önem kazanmıştı. Fakat mitoloji tetkiklerinde, başlıca problemlerin daha iyi anlaşılabilmesi için, mukayeseli araştırmalar yapmak ve örnekler vermek, çok faydaladır.

"Oğuz Han destanındaki 'takvim rakamları', Türk devlet teşkilâtı ile ordu düzeninde de görülüyordu":

Oğuz destanı, yüzyıllar ve hatta binyıllar boyunca, Türk halkları tarafından söylenmiş ve anlatılmış, uydurma bir masal değildi: "Onu meydana getiren düşünce düzeni, yalnızca Türklerin gönüllerinde ve kalplerinde yaşamamış; aynı zamanda, topluma düzen ve disiplin

veren bir ilham kaynağı halinde devam etmişti". Meselâ Büyük Hun imparatoru Mete'nin ordusu, 24 tümenden meydana geliyordu. Bu 24 tümen, 6 köşeye bağlı idi. Tıpkı Oğuz Han'ın 6 oğlu gibi. Bu 6 köşe de, ikiye ayrılıyorlardı. "Sağ" ve "Sol" adlar ile, imparatorluğun "Doğu" ile "Batı" yönlerini, aralarında bölmüş bulunuyorlardı. Atilla'nın Macaristanda büyük bir imparatorluk kurması, düzenli ve disiplinli orduları ile dehşet vermesi, Avrupalıların toplum düzenlerinde de, yeni yeni değişiklikler meydana getirmişti. Birçok Cermenler, Atilla'nın emrinde çalışmışlar ve Atilla Hunlarından, pek çok şey öğrenmişlerdi. Atilla, M.S. 450 de ölüp gitmişti. Fakat O'nun adı, Cermen ve İskandinav efsanelerinden, yüzyıllar boyunca silinmemişti. Hep, Atilla'nın harplerinden ve ordu düzeninden, bahsedilir olmuştu. Bu zaman kadar "yüzlük", "binlik" ve "Onbinlik", ordu birimlerini bilmeyen Cermen'ler, Atilla'nın ölümünden sonra, yalnız kendi ordularını değil; köy ve şehirlerini bile, bu prensiplere göre düzenlediler. Atilla'nın ordularından bahseden İskandinav efsaneleri, O'nun 24 tümenden ve 6 ordusundan söz açıyorlardı. Tıpkı Oğuz Han'ın 6 oğlu ve 24 torunu gibi, bütün bunlar bize gösteriyor ki, "Oğuz Kağan destanı zihinlerde ve hayallerde yaratılmış bir hikâye değil; Türk toplumunu anlatan ve yansıtan bilgiler idiler".

11. TÜRK DEVLETİ DÜNYA DEVLETİ İDİ

"Eski Türkler yeryüzünü bir Türk devleti, Oğuz Kağanı da bütün insanlığın bir hükümdarı olarak düşünüyorlardı":

Oğuz Han, 6 oğlunu toplamış ve onlara, birçok öğütler vermişti. Bundan sonra beyleri ile, milletini de biraraya getirerek, büyük şöenler ile ziyaretler verdiğini de görüyoruz. Eski Türk Kağanları, savaşlardan önce ve sonra bütün milleti toplar ve onlara, büyük ziyaretler verirlerdi. Bu toplantılar aynı zamanda, birer "kurultay" ve "danışma" toplantıları idiler. Uygurların Oğuz destanına göre, Oğuz-Han konuşmağa başlamış ve kendi devletini tarif etmişti. O'na göre:

"Yukarıda gök, kendi devletinin bir çadırı gibi idi. Güneş de Oğuz-Kağan devletinin bir bayrağı olacaktı". Zaten eski Göktürk yazıtları da öyle diyorlardı: "Yukarıdaki mavi gök, aşağıdaki yağız yer yaratıldığında ikisi arasında da insanoğlu yaratılmış insanoğlunun üzerine de, atalarımız Bumın-Kağan ile İstemi-Kağan, Han olarak oturmuşlar". Göktürk devletini kuran Bumın ve İstemi-Kağan, yalnızca Türk milletinin değil; gök ile yer arasında yaşayan, bütün insanlığın hükümdarları idiler. Onlar, bu tahta Tanrı tarafından oturtulmuş ve bütün yeryüzünü idare etme yarlığı da, yine Tanrı tarafından onlara verilmişti. Bu fikir, Türklerin yalnızca devlet idare etme düşüncelerinde değil; Türk dininin çok eski prensipleri içinde de bulunuyordu. Büyük Hun Devleti ile, daha sonraki Türk

devletlerinde, bu düşüncenin türlü ve sayısız örneklerini bulabiliyoruz.

"Oğuz-Kağan'ın akınları, sonraki Türkler tarafından, kendi bilgilerine göre, ilâve edilmiş bölümlerdi":

Şimdiye kadar sözünü ettiğimiz konular, Oğuz-Kağan destanının esasını meydana getiren bölümlerdi. Artık bundan sonra, Oğuz Han'ın akınlarından söz açılır ve nereleri zaptettiği, geniş olarak anlatılmağa çalışılır. Uygurlar, Oğuz-Kağan'a, kendi bildikleri memleketleri akınlar yaptırırlar ve oraları aldırırlardı. Uygurlar, İran ve Hindistan bölgelerini çok iyi tanımıyorlardı. Güney Rusya Türkleri hakkında da pek fazla bilgileri yoktu. Cengiz-Han imparatorluğu kurulunca, âdeta bütün imparatorluk içinde, Oğuz-Kağan destanını yazmak ve söylemek bir moda haline gelmişti. Bu sebeple, çok daha geniş ve büyük Oğuz-Kağan destanlarının yazılmaya başladıklarını görüyoruz. Cengiz-Han İmparatorluğu, Anadolu dahil, Macaristan ovalarından Japonya'ya ve daha güneyde de, Endenozya'ya kadar uzanıyordu. Bu sebeple, aynı çağda yaşayan Türkler ve İranlı yazarlar, bu bölgeler hakkında, gayet geniş bilgilere sahip idiler. Bu çağda Oğuz-Han, artık Cengiz-Han'ın yerine konmuştu. Cengiz-Han nerelere gidip, zaptetmiş ise, Oğuz-Han'a da, O'nun gibi akınlar yaptırılmıştı. Cengiz-Han gençliğinde akıllı bir eşkiyadan başka bir kimse değildi. Yol kesmek, haraç almak ve para toplamak, O'nun en ileri gelen

özelliklerinden biri idi. Bu sebeple geniş bölgeler elde edip, büyük bir devlet kurduktan sonra, gençliğindeki haraç sistemini, yeni imparatorluğuna da uygulamış ve buna göre, bir idare düzeni meydana getirmişti. Cengiz-Han herşeyden önce, bir memleketin vergilerinin toplanmasına önem verir ve memurlarını, bu amaca uygun olarak tayin ederdi. Cengiz-Han çağındaki Oğuz-Kağan destanlarında artık Oğuz Kağan değişmişti. Zaptettiği yerlere vergi memurları gönderiyor ve alınan vergileri de, tıpkı Cengiz-Han gibi, gözden geçiriyordu. Aslında ise, eski Türk devletlerinin teşkilâtı ile, Cengiz-Han'ın kurduğu bu yeni düzen arasında, büyük ayrılıklar vardı. Hiç şüphe yok ki, eski Türk Kağanları da, zaptettikleri yeni memleketlerden gelecek vergilere, büyük önem veriyorlardı. Fakat devletin idaresinde, hakim olan tek ve en önemli prensip, vergi toplamak değildi. Nitekim Uygurların Oğuz-Kağan destanı daha çok eski Türk devlet teşkilâtını andıran bir şekilde konuşuyor ve eski Türk kağanlarının, gerçek düşüncelerini yansıtıyordu.

12. OĞUZ KAĞAN DESTANININ EN ESKİ BÖLÜMLERİ

"Arabanın icâdı":

Göktürklerin türeyişleri ile ilgili efsanelerde, ateş gibi insanlığa faydalı olan şeyleri icâd eden atalardan, söz

açılıyor ve bunlara büyük bir önem veriliyordu. Zaten ateş, tuz, araba v.s. gibi, insanlığın gelişmesine yardım etmiş unsurlarla aletlerin icadları, bütün dünya mitolojilerinde, en eski ve öz kalıntılar olarak kabul edilmişlerdir. Türklerin Kanglı boyu, tarih boyunca büyük bir şöhret yapmış ve Türk kavimleri arasında, önemli bir yer tutmuştu. İlk bakışta Kanglı sözü, bir nevi bizim kağrı, yani "kağrı arabası" deyimini andırıyordu. Bütün mitolojilerde olduğu gibi, Türk Mitolojisinde de, sözlerin dış görünüşlerine göre, bazı benzeştirmeler yapılmıştır. Bu sebeple Oğuz Kağan destanında, kağrı arabasının icadından söz açılırken, Kanglı boyu ile bir ilgi kurulmuştu. Uygur Türkçesi ile yazılan Oğuz destanında, Kağrı'nın icad edilışı, şöyle anlatılıyordu:

Çürced Kağan'ı aldı, halkıyla ulusunu,
Yoketmek için geldi, Oğuz-Han ulusunu.
Başgeldi Oğuz-Kağan, basdı Çürced Hanı'nı,
Ok ile kılıç ile, döktü düşman kanını.
Oğuz öldürdü onu, kesti hemen başını,
Böldü ganimetleri, tâbi kıldı halkını.
Oğuz'un askerleri, beyleri bütün halkı,
Düşmanda ne bulursa, toplayıp hep tüm aldı.
Atlar ile öküzler, katırlar az gelmişti.

Yığılmış yükler ise, ta dağları geçmişti.
Oğuz'un bir eri vardı, akıllı tecrübeli,
Barmaklığı-Çosun-Billig, yatkındı işe eli.
Bir kağrı arabası, yapıp koydu içine,
Oğuz'un bu ustası, devam etti işine.
Kağrıyı çekmek için, canlı öne koşuldu,
Cansız alıntılar da, üzerine konuldu.
Oğuz'un beyleriyle, halkı şaşıtlar buna,
Onlar da kağrı yaptı, özenmişlerdi ona.
Kağrılar yürür iken, derlerdi: "Kağra! Kağra!"
Bunun için de dendi, artık bu halka "Kağra".
Oğuz bunu görünce, güldü kahkaha ile,
Dedi: "- Cansız çeksin, canlılar Kağra ile!"
"Adınız Kağraluğ olsun, belğeniz de araba!"
Bıraktı onları da, gitti başka tarafa.

Oğuz-Kağan, Mançurya Bölgesindeki kavimlere akın yaptığında, çok mal elde etmiş; fakat bunları, atlarla taşıyamamıştı. Bunun üzerine, Oğuz-Kağan'ın akıllı beylerinden birisi, bir araba yaparak, malların hepsini arabalara doldurmuş ve Oğuz-Kağan'ın yurduna kadar taşımıştı. Oğuz-Kağan, böyle yeni bir icâdı görünce, çok

sevinmiş ve bu beyinin soyundan gelen boylara da "Kangalı" yani "Kağnlı" adını vermişti. Tabii olarak bu, nihayet bir efsane ile sözlerin benzeştirilmesinden başka bir şey değildi. Türkler çok eski çağlarda, tekerlek ile arabayı icâd ederek kullanmışlardı. Çok eski çağlarda herhalde, "Kanglı" kavim adı da vardı. Fakat kendileri, henüz daha ortada yok idiler. Çünkü Türk boyları, zaman zaman çoğaldıkça bölünüyorlar ve eski adlar alarak, yeniden ortaya çıkıyorlardı. M.S.V. yüzyılda, Ortaasya tarihinde önemli bir rol oynayan bazı Türk kavimlerine Çinliler, "Yüksek arabalı kavimler" adını veriyorlardı. Çinlilerin bunlara, Yüksek arabalı" demelerinin sebebi, herhalde onların arabalarının yüksek, yani tekerleklerinin büyük olmasından ileri geliyordu. Çin tarihleri, kendilerine benzeyen kavimlerden ve eşyalardan söz açmazlardı. Öyle anlaşılıyor ki, Türklerin bu arabaları, Çin'de kullanılan arabalara nazaran, çok daha büyük ve yüksek idiler. "Büyük tekerlekli arabalar birçok bakımlardan faydalı ve elverişli idiler". Çamurlu bölgelerde ve engebeli arazilerde, büyük tekerlekli arabaları kullanmak, daha kolay oluyordu. Eski Türkler çadırlarını yalnızca yere kurmaz, aynı zamanda arabalar üzerinede oturturlardı. Bu arabalar, akınlarda da orduların peşinden ayrılmazlardı. Oğuz-Kağan destanında da görüldüğü gibi, harbe giden Türk ordularının arkasından, aileleri taşıyan arabalar ve kervanlar da yürürlerdi. Oğuz-Kağan destanına göre

böyle ordu düzenleri, yalnızca çok eski çağlarda görülüyordu. Bununla beraber, daha sonraki çağlarda, meselâ Göktürk ve hatta Cengiz-Han akınlarında bile hatunlar, Hakanlar ile beylerin arkalarından gelirlerdi.

"Türkler ilk geminin yapılışı":

Oğuz-Han'ın bir beyi, İtil, yani Volga nehrini geçerken kendisine bir kayık yapmıştı. Bu kayık veya gemi sayesinde, Oğuz-Han'ın orduları nehrin karşı kıyısına geçerek, düşmanı mağlûp etmişlerdi. Kayığı icâd etme motifi de, her halde Türk mitolojisinin, en eski kalınıtılarından biri olsa gerektir. Eski Türkler, denizci bir millet değillerdi. Bununla beraber kendi ülkelerinde de, birçok geniş nehirler ile göller bulunuyordu. Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz Kağan destanı, Türklerin gemi veya salı icâd etmelerini şöyle anlatıyordu:

İdil adlı bu ırmak, çok çok büyük bir suyu,

Oğuz baktı bir suya, bir de beylere sordu: "-

Bu İdil sularını, nasıl geçeceğiz, biz?"

Orduda bir bey vardı, Oğuz Han'a çöktü diz.

Uluğ-Ordu-Beg derler, çok akıllı bir erdi,

Bu yönde Oğuz Han'a yerince akıl verdi.

Baktı ki yerde bu beğ, çok ağaç var çok da dal,

Kesti biçti dalları, kendine yaptı bir Sal.

Ağaç sala yatarak, geçti İdil nehrini,

Çok sevindi Oğuz-Han, buyurdu şu emrini:

"- Kaliver sen burada, halkına oluver bey!

"Ben dedim öyle olsun, densin sana Kıpçak-Beg!"

Tabîî olarak diğer Oğuz destanlarında, Kıpçak-Beg'in doğuşu ve bey oluşu daha başka türlü anlatılmaktadır.

"Dünyamıza soğuk rüzgârlar gönderen 'Buz-Dağı' motifi, Oğuz destanında da görülüyordu":

Karluk Türklerinin meydana gelişleri ile ilgili bölüm de, bazı önemli meselelerle karşılaşılıyor. Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz destanında, Karluk Türklerinin ortaya çıkışları şöyle anlatılıyordu:

Oğuz-Kağan baktı ki, erkek kurt önler gider,

Ordunun öncüleri, Gökkurt'u gözler gider,

Görünce Oğuz bunu, ne çok sevinmiş idi,

Alaca aygırını, çabucak binmiş idi.

Apalaca aygırı, Oğuz severdi özden,

Ama at dağa kaçtı, kaybolup gitti gözden,

Bu dağ buzlarla kaplı, çok büyük bir dağ idi,

Soğğun şiddetinden, başı da ap ağ idi.

Çok cesur çok alp bir bey, ordu içinde vardı,

Ne Tanrı ne Şeytandan, korku içinde vardı.

Ne yorgunluk ne soğuk, erişmez idi ona,

Bu bey dağlara girdi, dokuz gün erdi sona.

Aygırı yakaladı, memnun etti Oğuz'u,

Atamadı üstünden, dağlardaki soğuğu.

Olmuştu kardan adam, kar ile sarılmıştı,

Oğuz onu görünce, gülerek katılmıştı.

Dedi: "Baş ol beylere, artık sende burda kal!

"Sana Karluk diyeyim, ölümsüz adını al!

Çok mücevher, çok altın, hediye etti ona,

Bir bey yaptı Karluk'u, devam etti yoluna.

Eski Türk Kağanlarının atları, büyük bir önem taşırlardı.

Türk tarihinde, 60 veya 100 kilometre koşan, Mete'nin

atı gibi efsanelemiş birçok atlara da rastlıyoruz. Elbette

ki Oğuz-Kağan, kaçak atını orada bırakıp gidemezdi.

Ama, o nasıl bir attı ki, buzlarla örtülü büyük bir dağ içine

kaçmış ve peşindekileri de günlerce uğraştırmıştı. Onu

yakalayıp getiren insanlar bile, baştan aşağıya kadar

kardan bir adama dönmüşlerdi. Oğuz-Kağan

destanlarında bu dağa, "Muz-Tak", yani "Buz-Dağı" adı

veriliyordu. Atı dağda bulup getiren bey de, kardan bir

adam şekline girdiği için, Oğuz Kağan tarafından "Karluk

yani Karlık" adı ile adlandırılmıştı. Sonraki güçlü ve şöhretli Karluk kabileleri, bu adamın soyundan geleceklerdi. Eski Altay efsanelerine bir göz attığımız zaman da, böyle Buz dağlarını Türk Mitolojisi içinde görebiliyoruz. Altay Türklerine göre, Kuzeyden esen soğuk ve buzlu rüzgârlarının geldikleri bir dağ vardı. Altay Türkleri, soğuk kuzey rüzgârlarının, "Muz-Tak"adlı buzlarla kaplı bir "Buz-Dağı" ndan geldiğine inanıyorlardı. Bu Buz Dağı dünyanın kuzeyini baştan başa kaplamıştı. Buz dağının üzerinde de, yine "Buz" adı ile adlandırılan, büyük devler yaşıyorlardı. İlk bakışta, Altay efsanelerindeki Buz Dağı motifleri, Himalaya dağları ile kar adamları efsaneleri hatırlatır gibi idiler. Ama Türk Mitolojisindeki Buz Dağları herhalde yerli olarak, Türklerin zihinlerinden doğmuş ve nihayet insan düşüncesinin, bir gereği gibi oluşmuş ve gelişmiş olmalıydılar. Bunları söylemekle, Oğuz-Kağan destanındaki, "Buz-Dağ" ın Altay efsanelerindeki Buz-Dağı ile aynı olduğunu ifade etmek istemiyoruz. Gerçi daha sonraki "Boz-Ok" Oğuzlarının yurtlarında da, "Buz-Dağ" adını taşıyan bazı dağlar vardı. Ama mitoloji incelemeleri yapan bir kimsenin, diğer efsaneleri de gözönünde tutarak, karşılaştırmalar yapması, zorunlu görünmelidir. Eski Oğuz yurdunda da Buz-Dağları olabilir. Fakat bu dağlar, ne de olsa insanların zihinlerinde, efsaneleşmiş ve gerçek mahiyetlerini kaybetmişlerdi.

13. OĞUZ DESTANINDA "KÖPEK BAŞLI" İNSANLAR

Oğuz Kağan destanlarının önemli bir bölümü de, "Köpek başlı insanlar"ın ülkelerine yapılan akınlardı. Türkler bu kavimlere, "İt-Barak" adı veriyorlardı. "İt" sözü, eski Türklerde de, köpek anlamına geliyordu. "Barak da, bir nevi köpekdi". Bazılarına göre, "Siyah ve tüylü bir köpek cinsi" idi. Fakat bu köpek de, herhalde başlangıçlarda, efsanevi bir köpek olmalı idi. Oğuz Kağan destanlarına göre, "İt Barak"ların memleketi, kuzey-batıya doğru uzanan, karanlık ülkeleri içindeydi. Oğuz-Han, 'İt-Barak' lara karşı bir akın yapmış; fakat mağlûp olarak, dağlar arasındaki bir nehrin ortasında bulunan, küçük bir adacığa sığınmak zorunda kalmıştı. Bu adacıkta, savaşta ölen askerlerinden birinin karısı da, bir çocuk doğurmak zorunda kalmıştı. Fakat buraya sığınan Oğuz Han'ın, ne bir çadırı ve ne de bir evi vardı. Kadın, ağaç koğuşuna girmiş ve orada çocuğunu doğurmak zorunda kalmıştı. Oğuz-Kağan, kadının esenlikle doğum yapmasına sevinmiş ve çocuğa da, Kıpçak adını vermişti". Eski Türk efsanelerine göre "Kıpçak" sözü, "ağaç koğuşu" anlamına geliyordu. Bildiğimiz üzere "Kıpçak" lar, Altay dağlarının batısından, ta Güney Rusya içlerine kadar uzanan, büyük Türk kitleleri idiler. Herhalde Kıpçak sözü de, çok eski çağlardan beri meydana gelmiş, bir kavim adı olmalıydı. Fakat Türk destanlarını yazarlar, Kıpçak'la

"ağaç koğuğu" arasında bir benzerlik bulmuşlar ve bu yolla, Kıpçak Türklerinin türeyişlerini anlatmak istemişlerdi. Az önce de söylediğimiz gibi, "Oğuz-Kağan, ikinci karısını bir göl ortasında bulunan küçük bir adacıktaki ağaç koğuğunda bulmuştu". Uygurların türeyiş efsanesinde de, "Eski Uygur ataları, iki nehir ortasında bulunan bir odacıktaki, kayın ağacından" doğmuşlardı. Bu örneklerden de kolayca anlaşılıyor ki, bir tarih olayı gibi gösterilen bu akınlarda, Türk mitolojisinin çok eski ve müşterek motifleri, sık sık görülebiliyorlardı:

Türkler "Barak" derlerdi, Kara tüylü köpeğe,

Böyle ad verirlerdi, büyük soylu köpeğe.

Aslında efsaneler, bir köpek anarlardı.

Onu da köpeklerin, atası sayarlardı.

Bu köpek soylu idi, çok büyük boylu idi,

Av çoban köpekleri, hep onun oğlu idi.

Kuzey-batı Asya'da güya "İt-Barak" vardı,

Türklerse İç Asya'da, onlara uzaklardı.

Başları köpek imiş, vücutları insanmış,

Renkleriye karaymış, sanki Kara Şeytanmış.

Kadınları güzelmiş, Türklerden kaçmaz imiş,

İlâç sürünürlermiş, ok mızrak batmaz imiş.

Destanda denilmiş ki, Oğuz-Han yenilmişti,

Bir adaya sığınıp toplanıp derilmişti.

On yedi sene sonra, Oğuz onları yendi.

Kadınlar yardım etti, orada savaş dindi.

Oğuz bu bölgeleri, "Kıpçak-Beğ" e il verdi,

Bunun için Türkler de, oraya "Kıpçak" derdi.

Gerçi, bu efsane idi. Fakat içinde tarih olayları da yatmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki, bu bölgedeki güzel kadınları Türkler almışlar ve onlardan da, yeni bir nesil meydana getirmişlerdi. Belik Kıpçağın annesi de, güzel bir İt-Barak kadınından başka bir kimse değildi. Sonradan Kıpçak, Oğuz-Kağan tarafından bu bölgelere tayin edilmiş ve kuzey ülkeleri, hep onun soyları tarafında idare edilmişti. "Kıpçak'lar da türkçe konuşuyorlar ve Türk kültürüne sahip idiler". Fakat Oğuz destanı, Kıpçağı Oğuz-Han'ın soyundan değil, nihayet askerlerinden birisinin neslinden getiriyordu. Kıpçak kuzeylere gitmiş, orada soyları türemiş ve yerlilerle karışarak, yeni akraba. Bir Türk kavmi meydana getirmişti.

"Köpekbaşı insanlara Avrupa ve Hint mitolojilerinde de rastlanıyordu". Eski Yunan mitolojisinde de, köpek başlı insanlarla ilgili, birçok efsanelere rastlıyoruz. Daha sonraki Avrupa mitoloji de, köpek başlı insanlara, zaman

zaman yer vermişti. Avrupalılar, bu köpek başlı kavme, "Borus" adını veriyor ve onların, bugünkü Finlandiya ile Rusya'nın kuzey kısımlarında yaşadıklarını söylüyorlardı. Oğuz-Kağan destanındaki "İt-Barak" lar da aşağı yukarı, aynı bölgelerde idiler. Bu bakımdan, Avrupa ve Yunan Mitolojisi ile Türk Mitolojisi arasında, bir benzerlik ve bir bağ meydana gelmektedir. Köpek başlı insanlar motifi, herhalde Türkler arasına, dışarıdan gelmiş bir efsane olmalı idi. Fakat Türkler, köpeğe önem vermezlerdi. Köpek, Türkler için, aşağı bir hayvandı, bunun için de Türk Mitolojisi, köpek başlı insanları daima küçük görmüştü. Köpek başlı insanlarla ilgili efsaneleri, Hindistan'da ve güney bölgelerinde de görüyoruz. Hint Mitolojisi zaman zaman, köpeğe daha fazla önem vermişti. Bu sebeple Hindistan'daki köpek başlı insanlar, aşağı bir sınıfı değil; soylu Hintlileri temsil ediyorlardı. Motifin, eski Yunan'da ve Avrupa'da görülmüş olmasına rağmen, Türklerde de bunların benzer şekillerini görmüyor değiliz. Meselâ Doğu Göktürk devletinin önemli bir bölümünü meydana getiren. Tarduş Türklerinin ataları da, "Başı kurt ve vücudu insan olan" bir kimse idi. " Köpek başlı insanlara, Çin efsanelerinde de büyük bir yer verilmişti. Çin'in kuzeyinde ve Mançurya'da oturan bazı kavimler Çinlilere göre köpek başlı idiler. Bu efsaneler Çin'de, çok daha eski çağlarda başlamıştı. Hatta diyebiliriz ki, Çin'in köpek bağı efsaneleri, Yunanistan'daki efsanelere nazaran daha eski

idiler". Mançurya'nın kuzeyinde oturan iptidaî Moğollar, köpeğe büyük bir önem verirlerdi. Onlarca köpek, hem kutsal ve hem de kendi milletlerinin atası idi. Bu sebeple Oğuz-Kağan destanına köpek başlı insanlar motifinin, Çin'den mi, yoksa Avrupa'dan mı geldiğini, kolayca kestirmek mümkün olamamaktadır. Cengiz-Han devrinde yazılmış olan Oğuz destanları, daha çok Batı ile ilgileri olan yazarlar tarafından kaleme alınmışlardı. Bu sebeple Oğuz destanlarında köpek başlı insanlar, Kuzey Rusya ile Finlandiya'da gösteriliyorlardı. Elimizde bu konu ile ilgili, daha eski kaynaklarımız maalesef yoktur. Buna rağmen, eski Türk destanlarında, güya Kuzey Mançurya'da yaşayan "Köpek başlı" insanlardan da söz açılıyordu.

14. "ALTIN YAY" VE "ÜÇ GÜMÜŞ OK"

"Oğuz-Kağan'ın altı oğlu hükümdarlık sembolü olan, 'altın bir yay' ile ""üç gümüş ok"u, avda bulup getirmişlerdi":

Altından yapılmış bir yay ile üç gümüş okun, Oğuz'un oğulları tarafından bulunuşu, hemen hemen bütün Oğuz destanlarında yer almaktadır. Tabiî olarak, ayrı yer ve zamanlarda yazılmış olan Oğuz destanlarında, bu konuda da ufak değişiklikler görmüyor değiliz. Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz destanı, yayla okların daha

önce, rüyada görüldüklerini yazıyordu. Bu çok güzel olay, şöyle olmuştu:

Söz dışında kalmasın, bilsin herkes bu işi,

Oğuz-Kağan yanında, vardı bir koca kişi,

Sakalı ak, saçı boz, çok uzun tecrübeli.

Soylu bir insan idi, akıllı düşünceli.

Ünvanı Tüşimeldi, yani Kağan veziri,

"Uluğ Türük" dü adı, Oğuz'un seçme eri.

Altından bir yay gördü, uyur iken uykuda,

Yayın bulunuyordu, üç gümüşten oku da.

Ta doğudan batıya, altın yay uzanmıştı,

Üç gümüş ok kuzeye, sanki kanatlanmıştı.

Anlattı Oğuz-Han'a, uyanınca uykudan,

Rüyayı tabir etti, içindeki duygudan,

Dedi: "Bu düşüm sana, dirlik düzenlik versin!

"Hakanıma inşallah, birlik güvenlik versin!

"Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrı'nın sözüyle,

"Seni de öyle yapsın, Tanrı kutsal özüyle!

"Yeryüzü hep insanla, dolup taşar boyuna,

"Tanrım! Bağışlayıver! Oğuz-Kağan soyuna!"

Eski tarih kaynaklarına göre ise olay şöyle olmuştu: "Oğuz-Han'ın altı oğlu bozkırlarda avlanırlarken, tesadüfen bir altın yay ile üç gümüş ok bulmuşlar ve bunları babalarına getirmişlerdi".

Oğuz destanlarının en son metinlerinden biri sayılan, Hive'nin meşhur Türk hanı Ebülğazi Bahadır Han'ın eserinde ise durum şöyle anlatılıyordu:

"Oğuz-Kağan bir vezirine, altın bir yay ile üç gümüş ok vermiş ve bunların ayrı ayrı yerlerde, bozkırlar içine, yarıya kadar gömülmesini emretmişti. Bey, Oğuz-Kağan'ın emrini yerine getirerek yayı, batıdaki bir bölgeye ve üç gümüş oku da doğuda yarı yerlerine kadar gömerek, gelmişti. Bundan sonra Oğuz-Kağan göğün kızından doğan üç oğlunu, yani Gün-Han, Ay-Han ve Yıldız-Han'ı batıya göndermişti. Yerin kızından doğan üç oğlunu, yani Gök Dağ ve Deniz Hanları da, avlanmak için, doğuya göndermişti. Batıda ve doğuda avlanan çocuklar, yay ile okları bularak sevinmişler ve hemen onları babalarına götürmüşlerdi. Oğuz-Han, altın yayı bulan çocuklarını, Batı ülkelerine tayin etmiş ve gümüş okları bulanları da Doğu bölgelerine vermişti". Oğuz-Han'ın beyini göndererek, yay ile okları yarı yerlerine kadar toprağa gömdermesi, başka hiçbir kaynaktan görülmemektedir. Bu bakımdan böyle bir olayın, sonradan uydurulmuş olması, ilk bakışta akla çok uygun

gelmektedir. Fakat Türk mitolojisinin diğer motiflerini de hatırlayınca, bu olay üzerine önem vermeden geçmek, mümkün olmamaktadır. Çok eski bir efsanedir: "Atilla'nın çobanlarından birisi, günün birinde bir sığırın, ayağının kanadığını hayretle görmüş. Acaba sığırın ayağını böyle ne kesti diye araştırırken, yere saplanmış bir kılıç bulmuş. Sapından yere saplanmış olan bu kılıcı topraktan çıkararak, Atilla'ya getirmiş. Atilla'nın etrafındakiler bunu görünce çok sevinmişler ve bu kılıcın, Tanrının kılıcı olduğunu söylemişler. Ayrıca, bu kılıcı elde eden hükümdarın da, yaryüzüne hâkim olacağını ifade etmişler". Gerçi bu hikâye, İskitler çağında da görülen bir efsane motifidir. Fakat Batı bölgelerini ellerinde tutacak olan Oğuz-Han'ın oğullarının, yere gömülü altın bir yay bulmaları, da, herhalde Ebül Gazi Bahadır Han tarafından uydurulmuş bir efsane motifi olmasa gerekti.

"Atilla'nın kılıcı" gibi, Oğuz-Kağan'ın oğullarının buldukları "Altın Yay" ile "Üç gümüş ok" da, Tanrı tarafından gönderilmiş bir hakanlık sembolü gibi düşünülmüyordu. Oğuz-Kağan'ın vezirinin, az önce bu konu ile ilgili olarak nasıl bir rüya gördüğünü okumuştuk. Şimdi yine Uygur türkçesi ile yazılmış Oğuz destanından, bu yay ile okların nasıl bulduklarını okuyalım:

Sabah olunca gördü, kendinden büyükleri, Çağırtarak getirtti, kendinden küçükleri, Dedi: "- Hey! Gönlüm benim" Avlansana haydı der! "İhtiyarlık başa geldi,

cesaretin hani der! "Gün, Ay, ve Yıldız sizler, gidin gündeğuşuna, "Gök, Dağ ve Deniz siz de, gidin günbatusına!" "Oğuz-Han oğulları, bunu hemen duyunca, Gitti üçü doğuya, üçü batı boyunca. Av avlayıp, kuş kuşlayan, Gün ile Yıldız ve Ay, Buldular yolda birden, som altından tam bir yay. Sundular Oğuz-Han'a, Han sevindi hem güldü, Aldı bu altın yayı, kırarak üçe böldü. Dedi: "- Ey, oğullarım! Kullanın bir yay gibi! "Oklarımız erişsin, göğşe değ bu yay gibi!" Av avlayıp kuş kuşlayan, Dağ ile Deniz ve Gök, Buldular yolda birden, som gümüştan tam üç ok, Sundular Oğuz-Han'a, Han sevindi hem güldü. Aldı üç gümüş oku, oğullarına böldü. Dedi: "- Ey, oğullarım! Sizlerin olsun bu ok, "Yay atmıştı onları, olun siz de birer ok!"

Yay Türklerde bir hakimiyet sembolü idi. Hatta Büyük Selçuklu devletinin sembolü de, bir yaydan başka bir şey değıldi. Fakat Oğuz Kağan destanındaki altın yay, gökyüzünü baştan başa kaplıyordu. Burada yay, bir devletin değıl; daha çok gökyüzünün bir sembolü halinde idi. Gerçekten de Türkler, zaman zaman yayı gökyüzünün bir sembolü olarak görmüşlerdi. Onlara göre "ebe kuşağı" da, Tanrının bir yayı gibi idi. Türöl renklele bezenmiş olan "ebe kuşağı", gerçekten de altın bir yayı andırıyordu. Daha sonraki motifleri de, kesin olmamakla beraber bir açıklama dönemesine tabî tutmak, henüz daha hiçbir şey bilmediğimiz bu konular için faydalı olacaktır. Daha gerçeğçi Oğuz destanlarına

göre: "Oğuz Kağan altın yayı, üç büyük oğluna vermiş ve onlara, yayın bir hükümdarlık sembolü olduğunu hatırlatmıştı. Bu sebeple hükümdarlık, devamlı olarak batıda oturan ve Oğuzların Boz-Ok Türklerini meydana getiren, üç büyük çocuğun hakkı olacaktı". Gerçekten de Türklerde yay, bir hükümdarlık sembolü idi. Efsane yazarı, buna kendinden fazla bir şey ilâve etmemişti: "Oğuz-Han doğuda oturan üç küçük oğluna, yani Üç-Ok'ların atalarına ise, üç gümüş ok vermişti. Bu okları verirken de oğullarına, okun bir elçilik sembolü olduğunu hatırlatmadan geri kalmamıştı". Gerçi Türklerde ok, bir elçilik sembolü idi. Bir yere giden elçiler sembol olarak ellerinde, kendi hükümdarlarının oklarını taşırlardı. Fakat Oğuz-Kağan'ın küçük oğullarının, elçi mertebesinde oldukları düşünülemezdi. Göktürk devletinde Bumın-Kağan, doğuda oturur ve Büyük Kağan ünvanını taşırdı. Batıdaki küçük kardeşi ise, onun emrinde olarak Yabgu idi. Kendisi gerçi Büyük Kağan değildi ama; devlet içinde Bumın-Kağan'dan sonra geliyor ve bölgesinin idaresini de, tam selâhiyetle elinde tutuyordu. Üç-Ok'ların devlet içindeki vazife ve selâhiyetleri de, İstemi-Kağan'inkine benzetilebilirdi.

15. OĞUZ DESTANINDA "VERASET DÜZENİ"

"Oğuz Kağan destanlarında, Hükümdarlık büyük oğullara geçiyordu":

Az önce Türk mitolojisinde, yalnızca "Baba ailesi" nin görüldüğünü söylemiştik. İptidaî kavimlerde görülen "Ana ailesi" nin izleri, Türk mitolojisinde tamamen kalkmış ve silinmişti. Ana ailesinin izlerinin bulunduğu kavimlerde verâset daha çok küçük oğullara düşerdi. Meselâ Cengiz İmparatorluğunda bile, bunun çeşitli kavgalarını görebiliyoruz. Türk mitolojisinde ise hükümdarlık hakkı, doğrudan doğruya büyük çocuğun hakkı idi. Bu sebeple Oğuz-Han'ın büyük oğlu "Gün-Han", münakaşasız olarak, babasının yerine geçmişti. Ayrıca ana ailelerinde, dayı tarafının adları ve nüfusları çok geçerdi. Türk mitolojisinin hemen hemen tümünde ise, dayı ailesinin en ufak bir izine bile rastlamıyoruz: "Türkler, eski ve geri çağları çoktan geride bırakmış ve yüksek içtimaî bir seviyeye erişmişlerdi".

16. OĞUZ - KAĞAN DESTANININ ORTA ASYADAKİ KALINTILARI

Selçuklu ve Osmanlı devletlerini meydana getiren "Oğuz Türkleri", Türklüğün en gelişmiş ve soylu bölümleri idiler". Birçok defalar büyük devletler kurmuşlar ve tecrübe ile görgülerini, iyice geliştirmişlerdi. Oğuz Türklerinden başka, Ortaasya'da yaşayan, daha pek çok Türk vardı. Bunların pekçokları, ne büyük bir devlet kurabilmiş ve ne de toplum hayatlarını geliştirebilme ortamını bulabilmişlerdi. Ama bunlar da, yine Türk idiler.

Onların kültürleri de, Oğuz Türkleri ile birçok bağlar taşıyorlar ve menşe birliği gösteriyorlardı. Meselâ, Tanrı dağları ile Doğu Türkistan'ın batısında yaşayan Kırgız'lar, tarih boyunca büyük devlet hayatı yaşayamamışlardı. Tanrı dağlarının derin vadilerinde, hayvanlarını otlatmakla geçinen bu Türkler, zaman zaman kurulan büyük Türk devletlerine tabî olmuş ve öylece yaşayıp, gitmişlerdi. Bununla beraber, onların da elbette ki, Oğuz-Kağan'dan veya onunla ilgili Türk efsanelerinden haberleri vardı. "Oğuz-Kağan destanı, Oğuz Türklerinin bir devlet mitolojisi halini almıştı. Kurulan bütün devletler, kendilerini Oğuz-Han'a bağlıyorlar ve O'nun düzeni ile yetiniyor ve öğünüyorlardı" Kırgız'ların ise, böyle bir iddiaları yoktu. Ama onlar arasında da, Oğuz Kağan babasını öldüren kahramanların bulunduğunu, sık sık görebiliyoruz. Kırgız'lar, aslen Moğol olan Oyrat'lardan çok korkarlardı. Oyrat'lar henüz daha müslüman değil idiler. Kırgız'lar ise, Müslüman olmuşlardı. Fakat İslâmiyete henüz daha, iyi olarak ısınmamışlardı. Kırgızlar efsanelerine göre: "Oyrat Hanı'nın, Alman-Bet adlı bir oğlu olur ve büyüyerek müslüman olma ihtiyacını, belki de Tanrının ilhamı ile, hissetmeğe başlar. Bunun için Kırgızlar'ın yurduna kaçıp, İslâmiyeti öğrenmek ve nasıl ibadet edildiğini görmek ister". Öyle anlaşılıyor ki Kırgız'lar, bu sırada İslâmiyetin en önemli şartı olarak, sakal bırakma ile sarık giymeği

biliyorlardı. Bu sebeple kendilerine kaçan Oyrat Han'nının oğluna şöyle diyorlardı:

Bıyığını tıraş et, sakalını koyuver,

Saçların olmaz böyle, kâkülünü kırkiver;

Başındaki şapkanın, düğmelerini kesiver,

Her Cumadan Cumaya, mescitlere geliver!

Eski Türkler "sakal" bırakmazlardı. Fakat bıyığa, büyük önem verirlerdi. "Uzun saç" bırakma da, Türklerin çok sevdikleri, bir an'aneleri idi. Bu sebeple Oyrat Han'nın oğlunun bıyıkları, "şapkası" ile "saçları", Kırgız Hocalarının gariplerine gitmiş ve kendilerine uyması istenmişti. Türk mitolojisi adlı büyük eserimizde, bu konu ile ilgili efsanenin, hemen hemen tümünü bulabilirsiniz.

"Müslüman olan Alman-Bet, babasına gider ve onun da müslüman olmasını ister. Babası, oğlunun bu isteğini duyunca, kızar ve Alman-Bet'i yanından kovar, (Önemli olan nokta, Alman-Bet'in babasının da Oğuz-Han'ın babası gibi, Kara-Han adı taşımasıdır). Alman-Bet babasını razı edemeyince, yeniden Kırgız'lara kaçır ve Kırgız'larla beraber olup, babasına hücum eder. Büyük bir savaştan sonra Alman-Bet, babası Kara Han'ı öldürür ve bu suretle intikamını almış olur".

"Kırgız'ların bu efsanesi, gerek din ve gerekse konu bakımından, Oğuz destanı ile karşılaştırılmayacak kadar geridir":

Alman-Bet, Oğuz-Han gibi büyük bir kahraman olarak gösterilmiştir. Fakat Alma-Bet'in kendisi, bir kağan değil; nihayet Kırgız Hanlarının emrinde bulunan, bir komutan gibidir. Savaşır, yaralanır, mağlûp olur, basit insanlar tarafından zehirlenir ve her türlü şeyler başına gelir. Kara Han'ı öldürmekle, babası onun yurdunu da, eline geçirmiş değildir. Öğündüğü şeyler de, birkaç sığır sürüsü elde etmek, bol miktarda yağ ve süt yağmalamak ve nihayet, şapka ile elbiseleri, ölümlerin üzerinden çıkararak toplamak gibi, basit şeylerdi. Gerçi Kırgız'ların efsaneleri de çok güzeldir. Bir cemiyetin isteklerini, ızdıraplarını anlatır. Kendileri müslüman olmuşlardır. Fakat etraflarındaki halklar ise, müslüman değildirler. Onlar da, eski büyük Türk devletleri gibi, bu bölgeleri alıp, düşmanlarını müslüman etmek isterler. Bu sebeple kahramanlarına, türlü savaşlar yaptırırlar. Fakat savaşlar küçüktür. Akınlar uzun sürer ama; elde edilen yeni bir toprak parçasından, hiç söz açılmaz. Kahramanlar, döner, dolaşır, savaşır ve yine, kendi küçük yaylalarına gelirler.

Bu sayfadaki bilgiler, Bahaeddin ÖGEL tarafından hazırlanan Mili Eğitim Bakanlığı - Eğitim Dizisi, "Türk Mitolojisi - I" adlı kitaptan alınmıştır.

UYGURLARIN TÜREYİŞLERİ

1. GÖKTEN İNEN IŞIKLA KAYIN AĞACININ BEŞ ÇOCUK DOĞURMASI

Uygurlar, 300 senelik bir süre içinde, Göktürklerin hakimiyeti altında kaldıktan sonra. M.S. 744 de büyük bir imparatorluk kurmağı başarmışlardı. Uygur boylarının birçokları daha önceleri, Çin sınırlarında gezmişler ve ticaret hayatı ile meşgul olmuşlardı. Bu sebeple, büyük dinleri öğrenmişler ve yabancı kültürlere, oldukça ısınmışlardı. M.S. 763 senesinden sonra Uygurların, Mani dinini, resmi din olarak aldıklarını görüyoruz. Mani adlı bir Hıristiyan papazının temsil ettiği bu din, kök itibarı ile, Suriye'den geliyordu. Hıristiyanlık ile Museviliğin bir nevi karışımından doğmuştu. Suriye'den kovulan Mani, İran'a gelmiş ve orada birçok mürit edinerek, ölmüştü. Bu mezhep, Mani'nin ölümünden sonra, İran'da epey süre yaşamış ve eski İran dinlerinden de, birçok unsurlar almıştı. Ortaasya'da ve Çin'de gezen Mani rahipleri, Uygurların Büyük Kağanı Böğü-Kağan'ı ziyaret etmişler ve bu yolla, Türkler arasına Mani dinini sokmağı da başarmışlardı: "Bu sebeple Uygur çağındaki mitolojilerde, özellikle Önasya tesirlerini görmek mümkündür". Uygurların da kendilerine göre, bir türeyiş efsaneleri vardır. Fakat Uygur türeyiş efsanesi, dış tesirler ne kadar kuvvetli olursa olsunlar, yine de eski

Türk özelliklerini muhafaza edebiliyorlardı. Bu efsanenin metin ve açıklamaları "Türk mitolojisi" adlı eserimizde geniş olarak belirtilmiştir.

UYGURLARIN TÜREYİŞLERİ

Tola ile Şelenga, birleşir dökülürmüş,
Suların kavşağında, bir ada görülürmüş.
Adanın ortasında, bir tepe göğe ermiş,
Tepenin tam üstünde, bir de kayın göğermiş.
Gün olmuş zaman olmuş, bir ışık peyda olmuş,
Işık gökten inince, kayın da nurla dolmuş,
Ne zaman ki, gün batar, ışık gökten inermiş,
Kayından sesler çıkar, herkes müzik dinlermiş.
Bunu duyan Uygurlar, hep birden şaşırılmışlar,
Bu durumu görenler, aklını kaçırmışlar.
On ay on gece kayın, ışık ile sarılmış,
Bir gün tam şafakleyin, kayın birden yarılmış.
Beş güzel çocuk çıkmış, kayının ortasından,
Gözleri kamaştırmış, bakmışlar arkasından.
Gün olmuş zaman olmuş, hepsi kocaman olmuş,

Küçükleri "Böğü-Han", Uygurlara Han olmuş.

Türlere göre cennette, "Kutsal ağaç" ile bu ağacın kökünde bir "Ana-Tanrı" vardı. Efsanede bazı dış tesirler vardır. Fakat ana motifler, en eski Türk mitolojisinin özelliklerini taşırlar. Türklerde nehirlerin kavuştukları yerler, kutsal idiler. Tıpkı Oğuz destanında olduğu gibi burada da, "nehirlerin arasında kutsal bir adacık" görölmektedir. "Kayın ağacı", Türklerin kutsal ağaçlarından biri idi. Tanrı, kendi haberlerini, kayın ağacı yolu ile gönderirdi. Bu ağaç aynı zamanda, bütün insanlığın atası olan, bir "Kadın-Ana" yı da içinde saklardı. Dede Korkut kitabında da, şöyle deniyordu: "Başun ala bakar olsam, başsuz ağaç! Dibün ala bakar olsam, dipsüz ağaç!"

2. KUTSAL AĞAÇLAR VE "ANA-TANRI"

Eski Türklerle göre, ağacın yalnız gövdesi ve yapraklar değil; kökleri de önemli idi. Çünkü "Dede Korkut" kitabında da dendiği gibi, onun kökleri dipsiz, yani, yer altı âleminin en derin noktalarına kadar gidiyor ve oralardan da haber getiriyordu. Gerçi Türklerin bu kutsal ağacı ile, Önyasya mitolojisindeki "Tuba ağacı" arasında, bir ilgi de yok değildi. Ama, aralarındaki fark, çok büyüktü. Sibirya'da yaşayan Yakut Türklerinin efsanelerinde, böyle bir ağaç için, şöyle deniyordu:

Gitmiş sormuş ağaca, benim anam, kim diye!
Elbet bir atam vardır, benim babam, kim diye!
Ağaç da dile gelmiş, soyunu sayıp dökmüş,
Er-Sogotoh adlı er, saygı ile diz çökmüş.
Gök tanrısı Er-Toyon, onun babası imiş,
Karısı Kübey Hatun, onun anası imiş.

Türk mitolojisindeki bu ağaç da, tıpkı İslâmiyetteki "Tuba ağacı" gibi, gökyüzünde ve cennette bulunuyordu. Fakat Türklerin bu ağacının, bir de sahibi vardı. Yakut efsanesi, ağacın bu sahibini de şöyle anlatıyordu:

Bu kutsal ağacın da, var idi bir sahibi,
Bir dişi Tanrı idi saçları da kar gibi!
Kendisi ihtiyardı, göğsü de ap alaca!
Görenler sanır idi, bir keklik gibi kırca!
Memeleri büyüktü, aşağıya sarkardı!
Uzaktan bakan kimse, iki tulum sanardı!
Aslında ise ağaç, normal boydan küçüktü!
Ana Tanrı gelince, ona göre büyürdü!
Büyürken sesler çıkar, gürültüyle esnerdi,
Bu sesler yavaş yavaş, gittikçe genişlerdi.

Sibirya'nın en kuzeylerinde yaşayan ve yüzyıllar boyunca, hiçbir yabancı görmeyen Yakut Türklerinin bu efsanesinde de, ağacın sesler çıkardığı ve içinde de, bir "Ana-Tanrı" nını bulunduğu, açık olarak görülmektedir. Bazı Türk efsanelerine göre ise, bu "Ana-Tanrı" zaman zaman ağaçtan çıkıyor ve göklerde geziniyordu. Bazı efsanelerde ise, bu Ana-Tanrı, denizin diplerinde yaşardı. Altay Türkleri bu Ana-Tanrı'ya "Ak-Ana" adını veriyorlardı. O'da bir yaratıcı idi. Yeri, göğü ve insanları yaratan Tanrı Ülgen'e, yaratma gücüne de o vermişti.

"Türk mitolojisindeki Ana-Tanrı, kutsal kayınlar" ve buna benzer daha birçok motifler, çok geniş olarak üzerinde durulması gereken konulardı. Bu meselelerin hepsi, Türk mitolojisi adlı eserimizde ele alınmış ve incelenmiştir.

Bu sayfadaki bilgiler, Bahaeddin ÖGEL tarafından hazırlanan Mili Eğitim Bakanlığı - Eğitim Dizisi, "Türk Mitolojisi - I" adlı kitaptan alınmıştır.

ALTAY YARATILIŞ DESTANLARI

X. yüzyıldan sonra Altay dağları bölgelerinde, artık büyük Türk devletleri kurulmaz olmuştu. Ama bu bölgelerdeki halk, bir Türk olarak binlerce yıl yaşamış, gelişmiş ve nihayet, soylu Türkler batıya gittikten sonra da dağlar ve vadiler arasında kaybolup, kalmış kimseler idiler. Bu sebeple eski Türk mitolojisinin, en ilksel izlerini, Altay dağları bölgesinde bulmak mümkündür. Fakat zamanla, onlara da dışarıdan birçok tesirler gelmiş ve yeni, yeni efsaneler meydana çıkmıştı. Biz Altay dağlarındaki efsaneleri incelerken, bu tarihi gelişimi, hiçbir zaman gözden uzak tutmadık. Etnoğraflar, tarih ve tarih olaylarını bilmedikleri için, Altay dağlarındaki Türklerin efsanelerini sanki birden bire ortaya çıkmış gibi görürler. Bazıları da bunları, binlerce yıldan beri hiç değişmeden zamanımıza kadar gelmiş, eserler olarak kabul ederler. Biz ise, "Altay dağlarındaki efsaneleri incelerken bütün çabamızı, eski Türklerden kalan motifler ile, bu bölgelere sonradan girmiş yabancı tesirleri, birbirinden ayırmağa verdik".

1. DÜNYAYI KAPLAYAN İLK "OKYANUS"

Altay dağlarında söylenen yaratılış ve türeyiş destanları, değil yalnız Türklerin; bütün Ortaasya ile Sibirya'nın bile,

en gelişmiş ve üzerinde ilgi ile durulan mitoloji verileridir. En eski Türklerin ne düşündüklerini bilmiyoruz. Fakat sonradan, Ortaasya'dan toplanan bütün yaratılış destanlarına göre, yeryüzü başlangıçta, büyük bir okyanus ile kaplı idi. Bir Altay efsanesi, bunun için şöyle diyordu:

Yerin yer olduğunda, sular yeri sarardı,

Ne gök, ne ay, ne güneş, ne de bir dünya vardı.

Tanrı uçar dururdu, insan oğluysa tekti,

O'da uçar, uçardı, sanki Tanrıyla eşti.

Uçar, hep uçarlardı, yer yoktu konmazlardı,

Tanrı idiler çünkü, ondan yorulmazlardı.

Yoktu Tanrının hiçbir, başında düşüncesi,

İnsan oğlunun ise, durmadı hiç hilesi.

Altay Türklerinin bu efsanede adı geçen Tanrıları "Bay-Ülgen" , yaratıcı bir Tanrı idi. Kendisi yerle gök arasında, yüce Tanrının bir elçisi olarak bulunuyordu. Bu sebeple dünyayı yaratmadan önce, Büyük Tanrının kutsal bir ilhamı, "Bay-Ülgen" in bütün varlığını sarmıştı. Çünkü o, dünyayı yaratmak için, Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilmişti. Bu durumu, başka bir Altay yaratılış efsanesi, daha güzel anlatıyordu:

Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,

Uçsuz bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer.

Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,

Uçuyor, arıyordu, bir katı yer, bir bucak.

Kutsal bir ilham ile nasılsa gönlü doldu,

Kayıptan gelen bir ses, ona bir çare buldu.

Bu iki efsane, birbirlerini tamamlıyorlardı. Bu sırada dünya, büyük bir okyanusla kaplı idi. Öyle anlaşılıyor ki bu okyanusun üzeri de, ruhlar âlemi ile doluydu. Tıpkı tasavvuftaki "Vücûd-u mutlak" gibi. Altay efsanesindeki bu hali, bir Bektaşî şairi şu nefesinde, ne kadar güzel anlatmıştır:

"Ârif sundu, aldı Cihânı biçti,

"Cebrail çok vakit deryada uçtu,

"Hak bir avuç toprak deryaya saçtı,

"Derya süzülüp de, yer olmadı mı?"

Bu Bektaşî nefeslerinin çoğu, konularını peygamberlerin tarihlerinden almışlardır. Bununla beraber, İslâmiyetle uyuşmayan pekçok Bektaşî şiirlerine de, rastlamıyor değiliz. Tasavvuf edebiyatında "Vahdet", bir okyanusa benzetilmişti. Seyyit Nesimi ise, bu vahdet okyanusuna, "Mûhit" adını veriyordu. Zaten muhit de tasavvuf da, okyanus anlamına geliyordu. Seyyit Nesimi'ye göre önceleri bu okyanus çok durgun ve sakin idi. Fakat

yaratılış, yani "tecelli" sırasında okyanus coşmuş, kendi deyimi ile, "cûşâ ve hurûşa" gelmişti. Varlık âleminin meydana gelişi de, yine bu coşkunkluk ve dalgalanma sırasında oluyordu.

2. İNSAN "BALÇIK" TAN YARATILMIŞTI

Eski Altay efsanelerinde, büyük bir okyanusun ve suyun esas olmasına rağmen, onlara göre insanoğlu, sudan yaratılmamıştı: "İnsanoğlu aslı yine topraktı". Altay efsanelerinde bu olay, şöyle anlatılıyordu:

Yine günlerden birgün, Tanrı Ülgen denize,

Bakarak duruyordu, şaşırıldı birdenbire.

Bir toprak parçacığı, sulara yüzüyordu,

Toprağın üzerinde, bir kil görünüyordu

Toprak üzerinde, bir kil görünüyordu.

İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba".

Görünmeye başladı, insan gibi bir şekil,

Birden insan olmuştu, toprak üstündeki kil.

"İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba".

Bu iki insanın ise, adı olmuştu Erlik.

Bu Altay yaratılış efsanesinde de açık olarak görülüyor ki insanoğlunun aslı, su değil; toprak idi. Bununla beraber tasavvuf edebiyatında, kendilerini sudan getiren şairler de yok değildi. Özellikle İslâmiyetin henüz daha çok iyi anlaşılmadığı çağlarda Bektaşî şairleri, kendilerinin sudan geldiklerini ileri sürüyorlardı.

"Kim bilür bizi, nice soydanız,

"Ne zerrece oddan, ne de sudanız,

"Bize meftun olan marifet söyler,

"Biz Horasan ellerinde, baydanuz!

"Bizim zahmumuza merhem bulunmaz!

"Biz kudret okından, gizlü yaydanuz!.."

En eski Bektaşî şairlerinden birisi sayılan Abdal Musa'nın söylediği bu nefesi, Altay yaratılış destanları ile bir ilgisi vardır diye, buraya almadık. Böyle bir iddiada bulunmak, elbette ki büyük bir ihtiyatsızlık olur. Ama ne yapalım ki, her iki inanışın temellerinde yatan düşünce düzenleri arasında, büyük benzerlikler bulunuyordu. İran mitolojisinde de ilk insan, "kil" dediğimiz yapışkan topraktan yapılmıştı. Onun için İranlılar ilk insana "Kil Şah" adını veriyorlardı. Türkler ise daha çok, "balçık" üzerinde durmuşlardı. Bektaşî şairi Dehlûl Danâ şöyle diyordu:

"Âdemi balçıktan yoğurdun yaptın!

"Yapıp da neylersin, bundan sana ne?"

"Halkettin insanı, saldın Cihana!

"Salıp da neylersin, bundan sana ne?.."

Şüphesiz ki, Bektaşî şairinin söylediği bu şiirde, İran mitolojisinin de tesirleri vardı. Artık Şah İsmail devrinde, balçıktan çok, toprağa önem veriliyor ve topraktan geldiğimiz söyleniyordu:

"Hataî ümidüm kesmezem Hak'tan,

"Bizi var eyledi, o demde yoktan,

"Balçığımız yağurmuştu topraktan,

"Türâbiyem, yerden bittüm ezelden!.."

Öyle anlaşılıyor ki, "toprak ve balçıktan türeme" inancı, Türkler arasında çok yayılmıştı. Mısırdaki Türklerin yazdıkları eski Türk efsanelerinde de, bu anlayış ve düşünce, zaman zaman kendi kendini gösteriyordu. Mısırdaki Türkler, İran ve eski Samî mitolojilerinden de bir çok şeyler almışlar ve kendilerine göre, yeni bir efsane yaratmışlardı:

Yılları sayılmaz, çok çok eski bir çağmış,

Gökler delinmiş gibi pekçok yağmur yağmış.

Dünya sele boğulmuş, bu şiddetli yağmurla.

Yeryüzü hep kaplanmış, sürüklenen çamurla.

Sellerin önündeki, çamurlar bir yol bulmuş,
Kara-Dağcı dağında, bir mağaraya dolmuş.
Mağaranın içinde, kayalar yarılmışmış,
Yarıkların bazısı, insanı andırırılmış.
Kayaların yarığı, insan kalıbı olmuş,
Kalıpların içine, killer, çamurlar dolmuş.
Aradan zaman geçmiş, yıllar asırlar dolmuş,
Bu yarıklarda toprak, sular ile hâl olmuş.

Bütün bu efsanelerin tam metinleri, "Türk mitolojisi" adlı büyük eserimizde toplanmıştır. Bu eserde, metinler en orijinal kaynaklardan tercüme edildikten sonra birer birer açıklanmış ve bir aydınlığa kavuşturulmak istenmiştir. Biz burada yalnızca kısa örnekler ile, okuyucularımıza bir fikir vermek istiyoruz.

İran ve Sâmi mitolojilerindeki, "Dört unsur" nazariyesi de Türkler arasına girmiş ve benimsenmişti. Ama zamanla İrandaki eski dört unsur nazariyesi, Türkler arasında orijinal şeklini kaybetmiş ve âdeta Türkleşmişti. Karahanlılar çağında yazılan ünlü "Kutadgu-Bilig" adlı eserde bu dört unsur şöyle sayılıyordu:

"Üçü ateş, üçü su, üçü oldu yel,
"Üçü oldu toprak, dünya oldu il".

Türklerde dört unsur, üçerden 12 bölüm meydana getiriyordu. Bu 12 bölüm de, "bir takvim ve zaman birimi" nden başka bir şey değildi.

MANAS DESTANI

Bu bölümdeki bilgiler Keneş YUSUPOV tarafından hazırlanan, Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ve Alimcan İNAYET tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan, Atatürk Kültür, Dil, ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Kültür Merkezi Yayınlarından "MANAS DESTANI" adlı kitaptan alınmıştır.

MANAS'IN ÇOCUKLUĞU (I. Bölüm)

Çok eski zamanlarda, Kervan devrinde, gün ışığında tulpar eşinirken, ay ışığında kemerini çıkartmadan at üstünde kuş uykusu uyuyan erler zamanında, aç arslana benzeyen suratıyla, düşmana saldıran, bayrağı gökyüzünde dalgalanan, şanı âleme yayılan, başından ak kalpağı çıkmayan, binere tulpar dayanmayan, kükreyerek yaşayan, Kırgız denen çok eski bir millet yaşardı. Onların bayrağı gökmavisi idi. Dostlarından çok düşmanları vardı.

Bir zaman Tanrı Dağı'ndaki eski Kırgızları yöneten, halkının şanını uzaklara duyuran Karahan adlı Han, tahta geçti. Onun kahramanlığı söz ile anlatılamaz; zenginliği

de tarif edilemezdi. Şöhreti gökyüzündeki yıldızlara ulaşmıştı.

Tanrım hiçbir şeyi ebedî yaratmamıştır. Tanrı bu korkunç dünyada geleni gideni, büyüğü küçüğü dengelemiştir. Bir gün kara yeri titreten Karahan da öbür dünyaya göç etti. Onun tahtına oğlu Oğuz Han oturdu. Oğuz Han da adil ve heybetli idi, askeri de çoktu, Türk eline, Kırgızlara baş olup, kükreyip doğudan ovalarını, düzlüklerini dağ ve ormanlarını arslan gibi dolaştı. O da dönüşü olmaya yere gitti. Oğuz Han'dan sonra Babir Han, ondan sonra Tüböy han, ondan sonra Kögöy han başa geçtiler, Kögöy Han'dan sonra Nogoy Han geldi.

Yıllardan sonra, karanlık bir gecede, saksagan, Nogoy Han'a uğursuz bir işaret verdi, uzun zamandır ona kin besleyen, onun malına, mülküne ve yerine göz koyan kurnaz Kara-Hitay Hanı Esenhan savaş açtı. Nogay Han'ın beli kırıldı, geniş dünyası daraldı. Ala-Dağ'daki Kırgızların Ak otağı yağmalandı, ocağı söndü, Türk kabileleri darma dağın oldular.

Nogay Han'ın Orozdu, Üsön, Bay, Cakıp (Yakup) adında dört oğlu vardı. Şimdi onlar kırılan kılıç gibi, kervan göçüne başladılar. Biri Altay'a biri Opal'a, biri Kâşgar'a, biri Tibet'e sürüldü.

Kırk aile Kırgız ile Cakıp iki eli bağlı olarak Kalmuk'ta, Çin'de dolaşıp Altay'a geldi. Sürgün edilen bu kırk Kırgız

ailesini yerleştiren, bölünmüş, dağılmış halkı bir araya getiren Akbalta oldu. Kırgızlar Akbalta Batır'ın himayesine sığındılar. "Akıllıyı dinlersek millet oluruz, Akbalta'nın sözünü dinlemezsek atalarımızın (ruhunun) gazabına uğrarız" diyerek bir araya gelip and içtiler. Akbalta Batır'ın bir dediğini iki etmediler.

Akbalta aksakal ve kutsaldı. Onu her zaman destekleyen, ona yol gösteren bir meleği vardı.

Kırk Kırgız ailesi Altay'a geldiler. Ama barınmaya delik, yemeye kavut, giymeye elbise bulamadılar. Şimdi nasıl geçineceğiz diye düşünürken nerden aklına geldiyse, Akbalta boz boğayı seçip, kurban ederek halka şöyle dedi:

Halkın huzuru ahlâksızlar bozar. Milletlerin kötüsü olmaz. Kalmuklar da, Mançular da iyi millettir. Dünya, Kalmuk'un tatlı tebessümüne, kibarlığına aldanır, ancak o herkesi yumuşakça ele geçirir. Eline düşersen çırpınan kuş olursun. Malın, mülkün yoksa eksiksin, varsa rahat yaşarsın. Kalmuklarla çatışmayalım. Hayvan yetiştirelim, çiftçilikle uğraşalım. Altay'ın toprağı altındır. Ekersen meyvası, kazarsan altını vardır. Çalışsan toprak verir, dua etsen Tanrı verir. Çalış Kırgız, belini bağlayıp başını kaldır.

Yurtsuz Kırgızlar, Akbalta'nın sözünü haklı bularak Kalmukların Hanına Ala Dağ'dan getirilen gümüşlerle süslenmiş tulpar (kirat)ı hediye ettiler. Altay'da yaz için

yeşil yayla, kış için düzlükten yer seçtiler ve orada yerleştiler.

Günler geçti, yıllar geçti. Altay'daki Kırgızlar Kalmuk ile Mançuların arasında kalmasına rağmen tekrar canlandılar. Türk soydaşlarını bulup ilgi kurdular. Malları çoğalıp, kırk aile yetmiş aile oldu, ordu kurup hilâl işaretli bayrağını dalgalandırdılar ve düşmanı ürküttüler.

Cakıp Bay'ın yurdunda nesilden nesile geçen bir çift ak otak, tam ortaya, onun etrafında da kırk beyaz çadır kuruldu. Çocuklar oynamakta, ağılda mallar dolu, dağlarda yıklar otuyorlar. Evlerin bacalarından sızarak çıkan duman yurdun huzur ve bereket içinde olduğunu gösteriyordu.

Cakıp tündükten giren güneş ışığı yüzüne geldiğinde, kalkarak siyah tulumdaki iyi karıştırılmış bal gibi kımızdan bir kase yudumlayıp, kır atına binerek yurttan ayrıldı. Atını kamçulamak maksadıyla ellerini sıvazlayarak gümüş saplı kamçısını şöyle kaldırır kaldırmaz kır atı uçar gibi yurttan uzaklaştı.

Kırk ocaklı Kırgız, Altay'a yorgun bir halde geldiğinde, Cakıp sanki halâ şımarıklığı bırakmayan bir çocuktü. Daha kimsenin dikkatini çekmemişti. Çocukluğunda Kalmuk, Moğol ve Çinlilerin insanlık dışı muamelesini gören bir köle idi. Dünyadan nasibi kesilmemiş olmalı ki o eziyetlere, açlıklara, âzâp ve ıztıraplara direnebilmişti.

Çinlilerin ve Kalmukların dilini öğrenmeye mecbur oldu. Akli erdi, bıyığı çıkmaya başladı. Boylu poslu yiğit oldu. Önceki şımarık Cakıp artık değişti, kibar oldu. Kalmukların içine girdi, kendini beğendirdi, onlarla alış veriş yaptı. Sonunda Çıyırda adlı Hanımının üzerine Kalmuklardan Bakdöölöt isimli bir kızla da evlendi.

Cakıp, sekiz yıl sonra Altay'da kendi evini kurdu. Aşağı yukarı on aileyi bir araya getirip bir odaya yerleştirdi. Meyvalı ormanları olan geniş yerlerde, çiftçilikle uğraştılar. Ürettiği mahsûlü, yaptığı kırmızı, ceylanın ödünü, boynuzunu, yakaladığı kunduzun, su samurunun kürklerini, bulduğu altın ve gümüşleri, zırh gömleğini, hançerlerini, derilerini komşu ülkelerini ipek, porselen, çay ve parfümleriyle değiştirdi. İyi para kazanarak işi gittikçe büyüttüler.

Altay'da 30 yıl Çinliler ve Kalmuklardan eziyet gören Cakıp Bay artık onlara "Han" seçilmişti. Kışın su samurundan şapka, yazın altında süslenmiş ak kalpak giyebilecek, sırtına kürk giyip beline hançer asıp, altın değerli bir kızıl cins ata binebilecek hale gelmişti. Beş yüz beyaz devesi, bir baş ala sığırı, hadsiz hesapsız koyunları vardı. Ağılı hayvanla, heybesi yemekle, hazinesi altınla dolmuş olmasına rağmen, Cakıp Bay'ın yüreğinde bir acı vardı.

Onun derdi şuydu: Hesapsız sığırı ve devleti vardı. Yalancı dünyada gözü doymuştu. Her gün yağla, etle

besleniyordu. Ancak kara günlerde onu koruyacak, ocağını devam ettirecek, tahtına varis olacak bir çocuğu yoktu. Çocuğu olmayanın dünyası kururmuş. Cakıp Bay'la obada "ihtiyar", "çocuksuz ihtiyar" denilerek alay ediliyordu.

Cakıp, çocuğum yok diye gezmeye başladığı bir gün, kutsal dağdaki bir süt pınarına gelerek dua etti. Göz yaşlarını yağmur gibi döktü. Sonra, Azoo Bel'in kenarındaki Calgız Arça (Yalnız Ardiç)'ya varıp Tanrısı Ak Taylak'ı çağırıp, çocuğum yok diye ağlayarak, derdine derman istedi. Hanımı Çıyırđı'yı, kendini günahkar hisseden miskin eşini, beraberinde götürüp, atalarının mezarında konakladı, dua edip Tanrı'ya yalvardı.

Tanrı onu duymadı.

Cakıp Bay, hayvan saymayı bahane ederek her gün erken obadan uzaklaşırdı. Bir gün dağda çobana uğramadan dertle telaşla, cin çarpmış gibi, değişik kıyafetle dağlarda dolaşiyor, saçını başını yolarak "Tanrım benden bir çocuğu niçin esirgiyorsun?" diye sorarak şaşkın şaşkın yüzüyordu.

Cakıp, akşama doğru, Ulu Dağ'a gölge düştüğünde kendine gelip derhal atının başını yurda çevirdi. Tanrı böyle istemişse başka çare yoktur. Çocuksuz dünya kuşsuz yuvaya, kuşları yok çınara, bakımsız küçük göle, otsuz çöle benzer.

Yanında Cakıp Bay dağdan inerken dağderesindeki Kara Önkür (Mağara) yolunda, yaşı yetmiş civarında, sakalı göğsüne kadar uzayan bir dervişe rastladı. Derviş, Kara Önkür'e arasıra gelirdi. Kıpçak neslindendi. Dünyayı dolaşıp dururdu. Evi ocağı, çoluk çocuğu yoktu. Sık sık Kırgızların yurduna gelirdi, çoğu zaman Kalmuk, Çinli, Mançu ve Uygurdaki Türk soydaşlarını, Andican'a İran'a kadar giderdi, kuş gibi özgür yaşardı. Dünyaya zenginliğe doymuş bir adamdı. Bu dervişle konuşmak isteyen Cakıp, atından indi. Elindeki tulumdan kıymız, heybesinden kurut alıp ona vererek:

"Derviş, malın canın esen mi?" dedi. Derviş;

"Ey Cakıp Bay, bana malımı sorma", dedi. "Benim malım yoktur. Dünyaya doymuş insanım. Göğün altındaki dünya benimdir. Senin dünyan da benimdir. Ben malı sizin gibi biriktirmem." Cakıp;

"A evliyam, bunu bilmemişim, kızmayın!" dedi.

"Tanrımın yarattığı insanlara kızmam" dedi. Derviş. "Ya sen neye küsüp duruyorsun Cakıp? Senin malın mülkün bol değil mi?"

"Yaşım kırk sekize ulaştı, gençliğimde mal biriktirdim. Gördüm ki mala mülke sahip çıkacak olan çocuk imiş, çocuğu olmayanın malı mülkü kurusun çocuğu olmayanın yuvası, yıkılmış şehre benziyormuş". Cakıp, Dervişe derdini anlattı.

Derviş düşündü.

"Bir yerden duymuştum. Tibet'e gidersem bir çeşit ottan yapılmış bir ilacı getireceğim. Geçmişte atalar, hanımı doğurmazsa onu küçümser, hakir görürlermiş. Eskiler böyle anlatırdı" dedi derviş.

"Evliyam, sözüne, aklına sağlık" Cakıp dervişin eline altın vererek yolcu etti. İren bir dağlar zinciri idi. Görülüyor ki bu karşılaştırmalar uzadıkça, yeni yeni meseleler çıkıyor ve bir bölgede kalamaz oluyoruz.

Ondan beri Cakıp Bay hanımını, yani ömür boyu gönlünü incitmeden saygı gösterdiği hanımını, nasıl utandırabileceğini düşünüyordu.

Çocuk arzusuyla yanan Cakıp Bay, hasret şiirleri söyleyerek Altay'ın dağ ve düzlüklerinde hüzünlü ağlıyordu.

Kırmızı saplı aybaltayı

Kırmadan kim yapabilir?

Darma dağın olan halkı

Kırmadan kim toplayabilir?

Sapasağlam aybaltayı

Kırmadan kim yapabilir?

Tutsak olan bu millete?

Kim adil han olabilir?

Zavallı Cakıp yurduna yaklaşığında boğuk sesini kesti. Önüne Akimbeğ'in Mendibay adlı şımarık çocuğu çıkıp selamladı.

"Babacığım, niye bunca ağlıyorsunuz?" dedi çırak oğlan, Cakıp Bay'a acıyarak.

Cakıp ancak o zaman kendine gelerek göz yaşlarını sildi. Çocuğun sorusuna cevap vermeden, Atı Tuuçunak; direğe bağlanmadan, sağa sola bakmadan evine girdi. Bu esnada dışarıya kaçtı, "Cakıp Bay'ın atını yakalayın" diye bir gürültü koptu. Cakıp buna aldıriş etmedi.

Çıyırđı, ihtiyarın elbisesini çıkarmadan rastgele uzandığını görüp korkudan rengi uçtu, hemen ipek döşek serip etrafında pervane oldu. Hatun, Cakıp'ın son zamanlardaki derdini bildiği için nezaketsizlik etmedi. Kibar davrandı, arzusunu sormaya cesaret edemedi, bilmezlikten geldi. Çocuk doğurmadığı için yüzü safran gibi sarardı. Sonunda Çıyırđı:

"İhtiyar, ne oldu sana, ne derdin var?" diye bağırdı.

Cakıp yere, delercesine, bakarak suskun oturuyordu. Bir zaman sonra konuştı.

"Kocadığında mı bana çocuk doğurup neslimi devam ettireceksin. Bunu anlamıyor musun? Beni çocuksuz bırakıp çocuk gibi bađırđıyorsun. Benim çocuksuz ihtiyar;

senin, kısır kadın diye adımız çıktı. Çocuğumu koklayıp öpseydim hasretim kalmazdı. Ne kardeşimin yüzünü gördüm, ne de çocuk yüzü gördüm. Çocuk doğurmayan senin gibi karıyı, çalılığa mı bıraksam, çöle mi bıraksam diye düşünüyorum. Çocuksuz kadından ve balı keçi yeğdir."

İpek elbise giyen Çıyırđı'nın yüreğİ tuz serpilmiş gibi sızladı, öleyim dedi. Yer kabul etmedi. Gönlü sökölüp, gözlerinden yaş dökölüp üzüntüden kıvrandı.

Akşama doğru yorgun bir halde gelen Cakıp, yattığı yerde horlayıp tanyeri ağırıncaya kadar kımıldamadan uyudu.

"Bayım, gece kaçan Tuuçunak'ın peşinden giden çocuktan haber yok. Annesi çok merak ediyor. Kalkıp onun çocuğunu bul, niye böyle hiçbir şey olmamış gibi uyuyorsun?" Ak maral gibi gerilen, rengi uçan zavallı Çıyırđı, Cakıp'ı uyandırdı.

"E, hanım, artık üzölme. Şu ana kadar ömrümüz hasret ile geçirdik. Bana bak, uğurlu bir rüya gördüm. Anka kuşu gibi heybetli bir kuşu yakalamışım. Yer yüzündeki hayvanlar bu kuşun heybetimden çekiniyordu. Ona uzun ipek bağ taktım. Bu talihe işarettir. Tanrım bize lütfedecek gibi" diye Cakıp, Tündüke bakarak Tanrıya sığındı.

"Ağzına yağ vereyim ihtiyar, dediğin olsun! Tanrım versin! Başına talih kuşu konacakmış" dedi. Çıyırdı, sevinip "Ben de uğurlu bir rüya gördüm. Elma yemiştim, içinden altmış kulaç ejderha ılık çalarak çıkıp ata dönüşerek, uzandı."

"Bunu başkalarına söyleyelim mi, ya da kimseye söylemeyelim mi" diye birbirine danışıp dururken, dışarıda yüksek sesle konuşan bir kadının sesi duyuldu. Kapıdan Mengdibay adlı çocuğun annesi, Kanımcan, yüksek sesle hakarete başladı. Avulda bunun gibi şirret kadın yoktu.

"Yâ Cakıp! Dünden beri senin atının peşinden giden çocuğumdan haber yok, ya al senin kölen olsun. A... sen bu evde çocuk bakacağına dünyayı umursamadan karının yanında eğlenip oturursun ha. Çocuğu olmayan insan çocuğun kıymetini bilmez tabîî. Sizinki gibi Dünyanın bizim için anlamı yoktur, çocuk kıymetlidir, çocuğumu bul."

Cakkıp Bay terbiyesiz kadınla muhatap olmadı ama, bu alayda da yanmadık yeri kalmadı. Huzuru kaçıp kapıya çıktı ve her tarafa adam gönderdi. Kendisi koyun çobanının bindiği kumral al renkli atla, Tuuçunak'ın ardından giden Mengdibay'ı aramak için Kara su nehri boyunca at sürdü.

Cakıp, çaresiz büyük bir ümitsizlikle giderken bir adacıkta deminki kahrolası Mengdibay hiçbir şey olmamış gibi oturuyordu. Tuuçunak'ın üzerine Akparsın derisi örtülmüştü.

Hiçbir şeyden korkmayan Mengdibay, Cakıp Bay'a akla gelmedik hadiseleri anlattı: Mengdibay, Tuuçunak'ı takibederek gelirken, kırdan çıkan kırk çocuk atı yakalamış eğleniyorlarmış. Ormandan çıkıp saldıran parısı, güzle öldürüp derisini Tuuçunak'ın üzerine örtmüşler ve biz Cakıp Bay'ın çocuklarıyız demişler.

Hayrete düşen Cakıp, avula gelip çocuktan duyduklarını sadece hanımına anlattı.

Ertesi gün Cakıp, hanımları, avuldaki büyükleri ve yakınları ile danışarak gece gördüğü rüyası lâyıkiyle büyük bir ziyafet vermeye hazırlandı.

Cakıp ziyafete Altay'daki on iki kabile ile birlikte, Kırgız'ı, Kazak'ı, Noygut'u, Nogoy'u Türk soydaşlarını, bunlardan başka yine Kalmuk, ve Tırgoot Moğolları da alınmasınlar diye davet etti. Servete düşkün Cakıp bu kez cimrilik etmedi. Sevincinden, topladığını, biriktirdiğini tamamiyle harcadı. İki altın hazinesinin ağzını açtı. Sayısız atlarından dokuz kara kısrak, tulumluk altı malı ile doksan kara koyun, ak baş dişi deve, yedi inek kesti.

Cakıp'ın ziyafetine çağrılanlar, birilerinden haber alanlar koşarak geldiler. Ziyafeti Akbalta idare etti. Yetmiş Kırgız

ailesi, iki gün misafir edildi. Cakıp Bay yağma gören Kırgız'a unuttuğu hayır duayı hatırlatmak için, at kestirdi. Aç halkı doyurdu, giydirip kuşattı. Eline para verdi, uzaktan gelenlere, çapan giydirdi, değerli misafirlere at hediye etti.

Ziyafete gelenler Cakıp'ın bu cömertliği hakkında kendilerine göre yorum yaptılar. Bazıları ziyafetin Mengdibay sağ-salim bulunduğu için yapıldığını söylediler. Fakirler ve garipler ise "sahipsiz kalan malını Cakıp Bay koyacak yer bulamadığı için savuruyor" dediler. Kalmuklar, Moğollar basiretli halk olduğu için hemen şüphelendiler, kusur bularak "Kırgız'ın malı var ama devleti yok. Cakıp'ın bize yaltaklanması bize tabi olmasındandır" diye düşündüler. Cakıp Bay ise "Allah ü Teâlâ bize rüyayı boşuna göstermemiştir, bu bir hayırlı işarettir, rüyam gerçek olur mu, yüreğimdeki buzları eritir mi" diye dua edip iyi dilekler diledi.

Cakıp Bay ziyafetten sonra Kıpçak, Noygut, Nogay ve Türk kabilelerinin liderlerini ve yakınlarını rüyayı yorumlamak için alıkoydu. Onları ziyafet obasına davet etti, onlara birer elbise giydirdi.

Bilgiçlar, akıllılar, rehberler başlarını eğip, sarkmış uzun ak sakallarını sıvazlayıp, Cakıp'ın gördüğü rüyayı zevkle dinleyip oturdular.

O zaman Cakıp şöyle dedi:

"Halkım! Bir acayip rüya gördüm, rüyamda böyle bir iş gördüm. Ala dağ'da dolaşıyordum. Bir kuş yakaladım. Kuşun ötmesi çok değişikti. Kuyruğu ve başı parlıyordu, gagası çelik, ayağı hançer idi. Uçurduğum zaman göğün altını, kara yerin üstünü karıştırdı, gökteki kanatlılar, yerdeki ayaklılar ona karşı gelediler, hiçbiri kurtulamadı. Halkın rüyamı yorumunuz. Bunun tabiri nedir?"

Oturanların hiçbirinden ses çıkmazken, aksakallı, görmüş geçirmiş Bay Cigit, Cakıp'ın rüyasını iyiliğe yordu:

"Ey Cakıpım, hanımının ve senin gördüğün rüya çok güzel rüyadır. Millete hayırlıdır. Başına talih kuşu konmuştur. Arzuladığın erkek çocuk dünyaya gelecektir. O arslan gibi heybetli bir yiğit olacaktır, dünyaya hakim olacaktır. Başına devlet kuşu konacaktır. Rüyalarınız gerçek olsun! Niyetiniz makbul olsun!

Tanrı yardımcınız olsun!" Dağılan halk Tanrıya sığınıp sevincinden hıçkıran Cakıp'a hayır dualar ettiler.

Ziyafet yapıldı ve geçti. Ertesi gün, Cakıp'ın avulundakiler gökte insan vücuduna benzeyen bir soğuk kara bulutun yer yüzünü kapladığını gördüler. Kadın Şaman, bahşı ve gözü açıkların tarifine göre, bu kötü haberin işareti idi. Nihayet söylenenler doğru çıktı, kötülük avula çabucak geldi.

Cakıp Bay'ın yaptığı ziyafetin haberi Kalmuk ve Hitay hanlarına çabuk ulaşmıştı. Bu haberi aldığı anda korkunç

suratlı, ırmaklar dolusu kan akıtan Esen Han yerinde duramadı.

Hitayların ve Kalmukların, Kırgızlarda ezile öcü, bitmez tükenmez intikamı vardı. Esen Han "Kırgız hanları, bizim batı ve kuzey tarafa yaptığımız yağmaları hep engellediler. Birkaç defa ipek, kumaş, çay ve türlü eşyalarımızı, kervanlarımızı yağma ettiler. Bugün öldürsen, ertesi gün tekrar kalkan böyle inatçı halk görmedim." dedi.

Esen Han sarayına durumu önceden sezer, acayip sihirleri bilen gözü açıklara kürek kemiğiyle fal açan falcılara, İlim-i Biçik (kalmukların mukaddes kitabı) okumuş sihirbazları çağirttirarak:

"Kahrolası Kırgızlar nasıl bu kadar canlandılar? Bunların haberini, sırrını bana söyleyin" dedi.

Bilgiçler, uzmanlar, kâhinler üç gün evden çıkmadılar. Sonunda Esen han'a diz çökerek şöyle dediler:

"Esen Han Hazretleri, biz söylesek yanılırız, sizin gazabınıza uğrarız. Bunun doğru cevabı Çong-Beecin'deki Kara Han'ın sarayında açık asman (Gök) önündeki taş sandıkta özenle saklanan eski kutsal kitapta yazılıdır. Oraya adam gönderip öğrenelim!"

Esen han buna inandı. Kardeşi Kara Han'a mektup yazıp mühürünü bastı. Kırgızlardan, Türklerden, Kazaklardan

yağmaladıkları kumaşı, pars kürkünü, bir kutu altını hediye koydu. Bunlara dört beş kâhin de gönderdi.

Esen Han'ın dayandığı akrabaları idi. O zamanlar Kırk Hanlı Hitay padişahlığının ordugâhı, Kara Han, Alevke, Esen Han, Aziz Han adlı dört kardeş tarafından yönetilirdi. Onlar eski atalarından kalan küçüğün büyüğe, çocuğun babaya saygı göstermek gibi adetlerini bozmadan yaşatan, yurttan ünü yayılmış cesur Hanlar idi. Kara Han kırk hanlığın sarayını yönetirdi. Aziz Han, Esen Han, Alevke, Pekin'in Orta ve Çet-Beecin Hanları olarak atanıp obaları yönettiler. On bin kişilik orduya komutan olup kuzey ile batı taraftaki Hanlıkları padişaha tabi olan yurtların hanlarıydılar.

Gönderilen kâhinler üç ayda geldiler.

Kutsal kitapta şöyle yazılmıştı:

"Kuzeydeki Kırgızlardan Manas adında bir alp doğacaktır. Onun arkasında kara mavi yelesi, omuzu üzerinde tahta gibi kızıl beni olacaktır. Manas, Kalmuk ve Hitay'ı karıştıracaktır. Gök ile yerin güzelliği olan ulu şehir Pekin'i harap edecektir. Altı ay Han olacaktır. Hitay kahramanları tutsak olup ölecektir."

Bunu öğrenen zalim Esen Han vurulmuş ayı gibi titredi. Kendini kaybetti, feryat etti ve kana susamış gibi bağırmaya başladı.

"Vahşi Kırgızların hamile kadınların tümünü cezalandırın! Çocuklarını Köle edin Manas'ı bulup getirmezseniz hiçbirinizi canlı bırakmayacağım."

Böyle müşkül durumda, altın karşılığında kiralanan casus Kalmuk rahibi, Cakıp Bay'a yedi gece yaya yürüyerek ulaştı. Bu haberi ona söyledi. Kırgızlar kaçamadılar. Ertesi sabah Kalmuk askerleri boynuzlar çalarak Cakıp'ın avlunu çembere aldılar.

Ne yapacağını şaşırان Cakıp Bay, Kalmuklara boyun eğerek, at kesip, kımızdan yaptığı içkileri ikram etti. Torbada biriktirdiği altınları hediye verdi. Çok göz yaş döktü. İçlerindeki müzevir Hitay temsilcisinden korkan, Kalmuk askerleri, Cakıp Bay'ın sözünü dinlemeden Esen Han'ın emrini iletiler.

"Hamile kadın kalmasın!" Askerler kamların, kırgızların evlerini arayıp taradılar.

Kalmuk askerleri yetmiş Kırgız ailesinin hamile kalan kadınlarını topladılar. Onlara hiç acımadan, kılıçlarıyla karınlarını yararak bebeklerini çekip çıkardılar, kemiklerini köpeklere verdiler.

"Kırgızların tohumunu kurtaracağız. Esen Han'ın emri böyledir!".

Askerler avuldaki süttan kesilmemiş bebeklerden, yaş on yediye kadar olan çocukların hiçbirini bırakmadan at

gibi dizip, adını sorarak saydılar. Manas adlı çocuğu bulamayınca kaçamayanları öldürüp kalanları dönüşü olmayan Pekin'e götürdüler. Han avlunu yağma ettiler.

Kırgızlarda doğan çocukların sayısını kontrol etmek için her beş aileye birer Kalmuk gözcü koydular. Kalmuk gözcüleri, çocuk buldukları ya da hamile kadın gördükleri evin üstüne siyah bağ bağlardı. Bu işaretlere dokunan adamın başı kesilirdi. Kırgızlar kara giyinip, kadınları kara sarık sardılar, köpekleri her yerde uludular. Ölmek isteyip de ölemeden, kendi canlarına kıyamadan acılar içinde kıvrandılar.

Halkın inleyişinden ürkmüş kuşlar uçmadılar, ağaçlarda bülbüller ötmediler. Köpekler her yerde havlayıp durdular.

Alevke'nin gönderdiği askerler, Kırgızlardan Manas adlı çocuğu bulamayınca her yeri cehenneme çevirerek onu başka Türklerde aradılar. Oralarda da bulamayınca Buhara'ya, Semerkant'a girdiler. Sonunda Semerkant'ta kamburu çıkmış, geniş omuzlu Car Manas adlı Çon Eşen'in çocuğunu bulup, gözlerini bağlayıp, ayaklarına demir bukağı takıp, sevinerek Pekin'e götürdüler. Kalmuk gözcülerin, kervanların ulaştırdığı habere göre Çon Eşen'in Manas adlı çocuğunu Hitay, kırk ip boyundaki büyük zindana koyup bir belâdan kurtulduklarını düşünerek huzura kavuştular.

Bu haberi öğrenen Cakıp, belini sıkıca bağladı.

O gün üzerinden çok geçmeden çocuk gülüşü ve ağlaması duyulmayan avulu bir araya toplayan Akbalta, halkın gönlünü avutup şöyle dedi.

"Sonunda görecek günlerimiz iyi olur. Tanrım dileklerimizi verir. Başınızı kaldırın! Kara başı yalnız kendimiz koruruz! Yatarak ölmektense savaşarak ölelim! Her erkek düşmanın silahına baksın. Gizlice silah yapalım!".

Taşa damga basan, demiri toprak gibi yoğuran Döğür Usta başta olmak üzere gözcülere sezdirmeden ormandan kömür hazırlayıp, dağdan demir kazdırıp, örtülü kara keçe evini ustahane (atölye) yaparak Davut ata mesleği diye pulat kılıç ve mızrak yaptılar. Her erkek için birer kılıç ve mızrak yapıldı.

Akbalta, bunların çoğunu deriye sararak kuru toprağa gömdürüp üzerine işaret koydu.

Bir yıl geçti. İki yıl geçti.

Yorgun düşen Cakıp Bay, Akbalta'nın sözünü dinleyerek Kalmuk'a Tirtot'a altın ve hayvan verip otladığını yeniledi.

Cakıp, sonraki zamanlarda evvelkinden daha kuvvetlendi, yüzüne renk geldi, gönlü açıldı, hayvanlarının hesabını tutup hayatını daha düzenli hale getirdi. Cakıp'ın bunu canlanmasında bir sebep vardı.

Tatlı Hanımı Çıyırđı, hamile kalalı üç aya olmuştı. Cakıp, bunu Hanımının yemek yememesi ve bulantısının şiddetlenmesinden öğrendi. Çıyırđı, Kırgız'ın da, Kalmukların da, Hitayların da yemeklerini istemediği için sabahtan akşama kadar üzölüp ağlayarak, istediği şeyin arslan yüreği olduğunu söyledi.

Kırgızlarda arslan avlayacak avcı kalmamıştı. Akbalta'nın tavsiyesiyle Kalmuk, Tırgot, Kazak, Türk kabilelerine adam gönderip şehirlerini aradılar, taradılar. Sonunda Kangay'ın kara avcısı, arslan avlamış diye bir haber duydular. Çıyırđı at bakıcısına para ve altın vererek arslan yüreğini aldırıp getirtti.

Bıldırcın gibi büzöler Çıyırđı Hanım, arslanın yüreğiyle ciğerini birlikte kazanda hafifçe kaynatıp çorbasıyla beraber tamamen yedi.

"Bayım, şimdi bana can geldi!" dedi. Çıyırđı yedi gün yedi gece terleyerek hiçbir şey yemeden rahat uyudu.

Dokuz ay geçti. Çıyırđı'nın karnı büyüyüp doğum günü yaklaştı. "Kalmuk rahibi askerbaşıyla geliyor!" şeklindeki haber Kırgızlara ulaştı. Cakıp bay kendini kaybetti; sanki uyuşmuş gibi şüursuz dolanıp ne yapacağını şaşırđı.

Akıllı Akbalta ormanda bir kulübe yaptıırıp yedi delikanlıyı korumakla görevlendirip Çıyırđı'yı her yanından örtüp gizledi:

Askerbaşı avulu toplayıp emiri okudu: "Yer yüzündeki güneş gören halkların hükümdarı olan Çin Maçın Hanı Esen Han'ın doğum günü için Kırgızlar değerli hediyeler hazırlasınlar!" Kırgızlar "Doymayan kafirlere ses çıkarmadan hediyesini verelim de bir an önce defolsunlar. Çocuk görmek üzereyiz. O çocuğa gelecek belâ askerlerle beraber gitsin" dediler.

Kırgızlar bu kez karşılık göstermeden güle oynaya altın ve gümüş toplayıp süsledikleri ata güzel kızı bindirdiler. Heybeyi altın mücevher ile doldurdular, hayvanları dokuzar dokuzar sürüp çıkardılar.

Askerbaşı sarayına döndü.

Kırgızlar, Çıyırđı'yı sakladıkları için çok sevindiler.

Beklenen gün de yaklaştı. Çıyırđı'nın doğum anı geldi. Hanımın sancısı başladı.

Sancı başladığında Cakıp'ın evine bahşılar ve kadın şamanlar toplandılar. Tünek'i dayamak için altın sırik diktiler. Kadınlar telaşlanıp beyaz evde (Akotağda) gürültü kopardılar.

Cakıp efsun okuyup, akbozdan kısarak, baykuş başlı koyun, ay boynuzlu inek, enenmiş deve kurban kesti.

Avulda Çıyırđı'nın şiddetle bağırmaları, çığlık atışları yedi gün sekiz gece kesilmedi.

"Şefkatli kayıp kuş (dağlı geviş getiren hayvanların hamisi), Umay Ana, kuş ana, şefkatini esirgeme, yardım et!" kadın şamanlar bahşılar sıçrayıp, davul çalıp Umay Ana'yı yardıma çağırdılar. Ateş Ana'ya sığınıp ateş yaktılar, süt ve yağ saçarak, ardıç ağacı yaktılar.

Yetmiş Kırgız ailesinin erkekleri Çıyırđı'nın doğum sancıları geçirmekte olduğunu öğrenince sevinip Cakıp Bay'ın evine gittiler, yavaşça gelip olup bitenleri dikkatlice seyrettiler. Tanrım bize ne verecek, görelim diye küçükten büyüğe herkes dağa taşa sığındı.

Dokuzuncu gece Çıyırđı'nın sancısı bitti diye kadınlar heyecanla bağırıştılar.

"Cakıp Bay, Hanımın şimdi doğuracak" sözünü işitince Cakıp yüksek sesle ağlayıp, çocuğun sesini duyduğumda kalbim parçalanmasın, gene alay etmesin, avulda duymayayım diye tepelere gitti.

Cakıp Bay, Hanımı erkek çocuk doğurursa muştuluk vermek için kerme (atları bağlamak için iki çadır arasına gerilen urgan) ye kırk kara boz at yavrusu (dört yaşına basan at) bağlattı.

Böylesini hiçbir insan görmemişti. İnsanlar sevinerek göğe baktılar, etraf sesiz ve sakindi, hayat adetâ durmuştu, kanatlı kuşlar uçmadılar, akan sular akmadılar. Avuldaki köpekler havlamadılar, otların başı sallanmadı.

Bu bir iyilik işaretiydi. Bu çocuktan, kimse ürkmedi, korkmadı. Hepsi merak ettikleri sırrın açıklanmasına beklediler. Hepsi kulaklarını kabarttılar.

Altay'ı sarstı "Baa" diye ağlayan çocuğun sesi, kara yer sallandı. Alemi sarsan bir gök gürültüsü duyuldu. Ak Otağ'a kut düştü. Gökkuşağı gibi, eğilen parlak bir ışık Cakıp'ın avulunun üzerini kapladı.

Şimdi dağ başında Kayberen (dağlı geviş getiren hayvanların hamisi) böğürdü, bahçedeki kuşlar öttü, yerdeki yılanlar ısıklık çalıp, avuldaki köpekler havlamaya, atlar kişnemeye başladılar.

Bebek iki elinde kan pıhtısı olduğu halde doğdu, bebeğin on beş yaşındaki çocuk kadar ağırlığı vardı. Çırpınışları otuz yaşındaki insanın kuvveti kadardı. Bebeğin iki omuzunda kara yele görüldü. Ağzına yiyecek verildiğinde üç tulum yağı bir defeda yedi. Soylu kadın Çıyırdı bebeğe memesini verdiği zaman memesinden önce süt sonra kan çıktı, Hanım buna dayanamadı.

Yetmiş Kırgız ailesinin mutlu günleri gelmişti, nice aylardan, nice yıllardan beri çocuk ağlamasını işitmeyen Kırgızlar çok sevindiler.

Avulun erkekleri o anda çocuğun babası olan Cakıp'ı hatırladılar. Ona bu haberi ulaştırıp hediye almak için kermedeki kırk at yavrusuna binerek her tarafı aradılar. At bulamayanlar da çoktu, kimisi yaya, kimisi atlı gitti.

Avulda erkekler yalnız Akbalta tedirgin bir halde evinde kalmıştı. Sulayka bunu görüp şaşırđı, "İhtiyar müjdeden boş kalma, koşan almaz, nasibi olan alır. Cakıp'ın sevincini paylaş" diye yalvardıktan sonra yola koyuldu.

Akbalta, Kökçolok atını döverek avdan kalan köpek gibi seğırtti. Cakıp Bay dağ eteğindeki gök çukurun yüzünde, ırmak kenarında, kanatlı at veya gök kır tay gibi, kara yeleli kula kısrığa yürümeyi öğretmek için tek başına uğraşıyordu.

O zavallı Cakıp'ın Akbalta'nın getirdiğı sevinçli haber ile bütün vücudu titreyip bayıldı. Sonra ayılıp şükrederek avula geldiler.

Akbalta, Cakıp'a ulaştırdığı sevinçli haberin karşılığında dokuz hayvan aldı.

Cakıp Bay, hiç şaşırmadan boz evine Çıyırđı'yı kutlamaya sakinci girdi.

"Var ol Hanım! Evladının beşik bağı sıkı olsun! Beşik bağı kutlu olsun! Çocuğunu tanrı korusun!"

"Var ol bayım, dediğın olsun!" diyerek rahatlayan Çıyırđı, beyaz memelerini uzatıp, beyaz gerdanını çıkarıp ihtiyar kocasına çocuğunu uzattı.

Cakıp, bağırarak ağlayan bebeğın göbeğini kokladı. "İhtiyarlıkta sahip olduğum oğlan bu mudur" diye bebeğı Tünek'e yaklaştıırıp dikkatlice baktı. Tanrının verdiği bu

çocuk ağırbaşlı, arslan boyunlu, gözü açık, kaşları çatık, sert, kaplan gibi heybetli, kuvvet fıskıran bir oğlan idi. Cakıp, çocuğun arkasında kara mavi yeleyi gördü. İki omuzunda koruyucu melek kükreyip duruyordu.

Mutsuz Çıyırđı "İşte sen, vücudumun bir parçası olan gözbebeğim, seni dokuz ay, dokuz gün karnımda taşıyıp, bin bir zorlukla doğurdum. Artık ak sütümün hakkını verirsin" diye içinden üzülererek Umay Ana'ya derdini anlattı. Çıyırđı, çocuğu doğururken gözüne görünen bir ikaz işareti hakkında Cakıp'a da, yakınlarına da bir şey söylemedi. Bu annenin kalbinde bir sır olarak kaldı.

Bir ak sakallı derviş, tünekten inerek "Oğlunun adı Evliya'dır. Büyüdükten sonra savaşçı bahadır olacaktır. Bir çelik ok tahsis ettim, onu çocuğuna emdir. Asıl lazım olanını yakasına tak. On ikiye girdiğinde bir ustaya yay yaptıracaksın. Olgunlaştığında altı yiğide verilmesi için gökten altı kılıç inecektir" dedi. İhtiyar evliya çocuğun alnını üç kez sıvazlayarak oku verdikten sonra gözden kayboldu. Çıyırđı dervişin söylediklerini kimseye anlatmadı. Çelik oku çocuğa emdirdi, gömleğinin yakasına ipek ipele dikip taktı.

Cakıp: "Rüyada gördüğüm oldu. Allah'ım çocuğumun bahtını ver, ömrünü ziyade eyle, düşmandan intikamımı alsın, kaybettiklerimi bulsun" diye dilekte bulundu.

Kederli halk ise: "Zorluklarla pençeleşirken hepimiz bir çocuk istedik. Dileğimizi makbul gördün, şu çocuğumuz dünyaya kement atan oğul olsun, ızdıraplarımızı gidersin, başımızı kurtarsın! Ayaklar altında kalan bayrağımızı kaldırsın, kılıcımızı keskin eylesin! Kaybettiğimiz toprakları geri alsın! Yolu, kolu, gözü açık olsun," diye hep birlikte Tanrı'ya yalvardı.

Kırgızların ahı herhalde Tanrı'ya ulaşmıştır, ya da Tanrı bu zavallı halka acımıştır, yahut da Kırgızların bedduası tutmuştur, belki de Tanrı kahretmiştir ki , son zamanlarda Kalmuk ve Çinliler'in Kırgız, Kazak ve Türk kabilelerine yaptığı baskı hafifledi. Çon Beecin'deki Hanlar arasında iç çekişmeler, Kırk Han'ın hakimiyet ve dünyalık kapma kavgası sebebiyle, göçmen halka baskı yapacak ve zulüm edecek hali kalmamıştı. Halk arasındaki Kalmuk serdarları casus ve muhabirleri yer yer eriyen kar gibi gizlice kaybolmaya başladılar.

Bunun farkına varan Cakıp, avulun ileri gelenlerini, yakınlarını toplayıp danıştı. "İhtiyarlığımda oğul sahibi oldum, hayvanlarım yok olmadı. Otlar yetiştiğinde, hayvanlar doyduğunda, Uç-Aral'da bir ziyafet vereceğim" dedi.

Yurdun ileri gelenleri Cakıp'a katıldılar. Kalmuk, Tırgot, Çinliler'den sır saklayıp, Cakıp'ın, on iki direkli, ak şanlı üç kardeşini bulsa da onları çağırıp köşeye oturtsa, sevincini onlarla paylaşırsa, ziyafetin tadını çıkarsa. Ama onlardan

şu ana kadar hiç bir haber alamadı. Bunu düşündükçe yüreği sızlıyordu. Oruz'u Opal'da, Bay'ı Kaşgar'da, Usön'ü Tibet'te biliyordu.

Cakıp her şeyden evvel, Kazak'a Noygut'a, Katagan'a, Türk kabilelerine, Alçın'a, Uyşun'a, Nayman'a, Kıpçak'a, Abak'a, Tarak'a, Argın'a dört beş ay önce çocuğunun düğününe davet etmek için haber gönderdi.

Uzun zamandır ziyafeti özleyen kırgızlar yurdu yenilediler, evlerini düzeltip kurdular. Kadınlar süslenip, kara başörtüsü yerine beyaz sarık ve beyaz başörtüsü kullandılar. Kızlar saçlarını çeşitli şekilde örüp, baykuş tüyleriyle süslenen kalpaklarını giydiler. Erkekler kesmek için hayvan hazırladılar, ocak yaptılar, odun hazırladılar, yarış atı hazırladılar, misafirleri ağırlama işini görüştüler.

Cakıp Bay, bir gün Ala-Dağdaki Nogoyun evine benzeterek, Altay'da altı direkli bir otağ kurup süsledi. Ardıç dumanıyla evi tütsüledi, davul çaldırıp bahşıya evdeki belayı kovdurdu, kıllı mızrağa kızıl tuğ takıp tünekten çıkardı.

Akbalta, önce Cakıp'ın fikrini beğenmemişti, sonra halkın ziyafete hasret kaldığını görüp zavallıların "gönlü neşelensin, başları bir araya gelsin" diye kabul etti ve ziyafet işlerini üzerine aldı. O yüzden, o ne uyuyabildi, ne de rahat soluk alabildi. Hep koşturup durdu. Ziyafet yedi gün sürdü. "Cakıp'ın çocuğunun ziyafeti bizim de

ziyafetimiz, şimdi hizmetini etmiyelim de ne zaman edelim" diyerek Argın'ı, Kalmuk'u, Nogoy'u, Kıpçak'ı hep beraber misafirleri ağırladılar. Oyun, güreş, mızrak müsabakası, at yarışı düzenlendi.

Cakıp'ın ziyafeti Altay'da çabuk duyuldu.

Kalmuk Tırgot, Çinliler ve Moğollar "Bu Kırgız Ak Otağ kurduğu için mi böyle şımarıyor? Onun bizim bilmediğimiz bir çocuğu var. Alevke'ye söyleyelim" diyerek kötü niyetle avullarına döndüler.

Cakıp, her kabilenin başta gelenlerini, yakınlarını, bilgili aksakalları, özellikle ziyafet sonrasında alıkoyup, her birine elbise giydirdi. Aksakalları özellikle ziyafet sonrasına alıkoyup her birine elbise giydirdi, çocuğunu sağ eteğine koyarak, Hanımını peşine takıp ortaya çıktı.

"Sevgili kardeşlerim! Tanrımın verdiği oğluma ad veriniz." Cakıp diz üzerine oturup dileği için dua etti.

Çocuktan çıkan ışığa bakıp ona layık bir ad bulamayan halk şaşırıp kaldı.

Ah, Tanrım! Tam bu sırada beyaz çadıra yırtık deri elbise giyen, elinde beyaz âsâ tutan, beline çakmak taşı bağlayan, ayağına çarık saran bembeyaz sakallı, ak külahlı derviş birden içeri girdi.

"Millet" dedi yüzü ışıldayan derviş, şaşkın oturanlara bakarak, "müsaade ederseniz nur yüzlü çocuğun adını ben vereyim."

Onlar da; "Olsun! Ağzından çıkan kutlu olsun, çocuğun adını sen ver ihtiyar" dediler.

"Söylemek benden, söz Tanrı'dan. Çocuğun adı Manas olsun! Ulu adına layık bahadır olsun! Belalârdan uzak dursun" dedi gözlerinde ateşi olan evliya derviş elindeki âsâsını çocuğun üzerine silkerek "Manas ok geçirmeyen kürklü ol ! Ok yetişemeyen atlı ol! Sana dokunanları kılıçtan geçir, karşına düşman çıkarsa belini büküp öcünü al! Seninle tutuşan yenemesin, sana dokunana aman verme! Yalnız başına bozkurt ol, kırk kişiye bedel ol! Adını şimdilik sakla." dedi.

Oradakiler "Dediğin olsun. Tanrım versin!" diye uğultuyla güney ışığının girdiği tüneke bakarak Gök Tanrı'yı sığındılar.

Çıyırdı Hanım, çocuğuna ad veren adama elindeki ipek kumaşla altını vereyim diye düşünürken beyaz sakallı derviş bir anda gözden kayboluverdi. Onu dışarda olanlar da görmemişlerdi.

Manas Manas olunca, adı sanı duyulunca, yurttta ona muhatap çıkmadı.

Küçücük Manas, bağırınca dağdaki kayberen ürkerdi, ormandaki kaplanlar kaçardı. Manas bebekliğinde ağlamayı bilmiyordu, yaramazlık yapardı, istese obanın ocağındaki ateşten yalın ayak geçerdi. İçinden geçilmez çam ormanında tek başına dolaşırdı. Ev kadar taşları dağdan yuvarlardı. Onbeş yaşındaki çocuğun elini sıkıp ağlatıyordu.

Çocukcağız üç yaşına geldiğinde Çong Cindi diye biliniyordu. Delikanlılarla eşit oldu, devenin kuyruk sokumu kemiğini tek eliyle birleştirir, Gök öküzün boynuzunu kırardı. Onunla görüşmeye kimse çıkamazdı.

Çong Cindi henüz dört yaşına geldiğinde sık sık dövüşmeye başladı. Kara ağacı yerden köküyle beraber kopardı. Canıyla yarışıp, gücüyle kapıştı, suya bassa dalmadı, ateşe bassa yanmadı. Arslan gibi heybetli oldu, belalı Cindi diye adlandırıldı.

Çong Cindi beş yaşına geldiği zaman, henüz küçükken marifetini millete gösterdi, öküz kadar taşları kaldırdı, yılanın başını ısırды, bir tulum kırmızı bir seferde içti.

Genç Manas altı yaşına geldiğinde uzun boylu delikanlı oldu, yiğitlerle denk oldu. Çong Cindi adını bıraktı, kendi adıyla çağrılmasını istedi.

Manas, yedi yaşında kırıp dökmeye başladı. Can dostları ondan bezerek kaçtılar. Deliliği arttı, bir kuzunun eti ile doymada, onunla güreşecek yiğit kalmadı.

Manas sekiz yaşına girip erkeklik çağına erince, her gün kırlarda dolaştı. Ev yüzünü görmedi, kervan yolunda gelip geçen tüccar ve kervancıları soyup malını mülkünü çocuklara dağıttı. Avuldakiler "Cakıp Bay'ın bir tanesi laf dinlemez şımarık" diye dedikodu yaptığı halde hiç kimse karşısına çıkamazdı.

Bir keresinde Manas, avuldan kırk çocuğu toplayıp, geniş Altay'ın tepeli alanlarında karargâh kurup eğlence düzenledi. Eğlence kıvamına geldiğinde yukarıdaki dağ tepesinde Kalmuk, Tırgot, Moğol'un kudurmuş seksen çocuğu sallana sallana gelip avulun çocuklarına büyüklük tasladı.

"Serseri Kırgızların çocukları eğlence düzenlemişler. Onlara eğlenmeyi gösterelim! Esen Han atamız bunların derisini yüzüp gözünü oyacak! Diye şıvardılar. Onlar birine "Erkek isen yap" dedi. Manas. Kalmuk'un, Moğol'un, genç çocukları savaş parolasını söyleyip Kırgızları her yandan kuşattılar, bağırıp çağırarak, kavga çıkardılar. Kaçan Kırgız çocuklarını küçük büyük demeden ölesiye dövdüler, epeydir bir kenarda duran Manas artık "yeter" diye araya girdi.

"Bu hakeme bak, kötü Kırgız!" diye Kalmuk çocuklarının başı Manas'a değnekle vurdu.

Manas dayak yedikten sonra yerinde duramadı. Yerdeki değneği alıp Kalmuk'lara öyle bir hareket yaptı ki,

değneğin dokunduğu on iki çocuk öldü. Manas'ın heybetini gören Kalmuk çocukları köşe bucak kaçmaya başladılar. Kırgız diye savaş parolasını söyleyen kırk çocuk Kalmukları kovaladılar.

Manas, Kalmuklara yetişip tam onların cezasını vermek üzereyken karşısında Cakıp Bay Peyda oldu.

"Hey yaramaz!" diye Cakıp, Manas'a bağırdı, "Kalmuklara bunu nasıl ödeyebilirim! Başımızı yiyeceksin bu hareketinle, dur!" dedi.

Manas kırk çocuğu peşine takarak hiçbir şey olmamış gibi avula geldi.

Ertesi gün Kalmuklara dokuzarlı gruplar halinde hayvan götüren Akbalta şöyle dedi:

"Avulumuzdaki Çong Cindi denen çocuk kavga çıkarmış, onu cezasını biz verelim, ayağına geldik, çocukların işi yüzünden birbirimize düşman olmayalım" diyerek Kalmukların ayağına kapandı.

Onun malını mülkünü alan, içkisini içen Kalmuklar şöyle dediler:

"Kırgızlar, sizin af dilemelerinize alıştık artık.Çong Cindi'nize sahip çıkın!"

"Tamam" dedi sırrı içinde saklayan Akbalta.

O olaydan beri Cakıp oğlundan kaygılanıyordu.

Cakıp sonunda Hanımına danışarak Manas'ı Oşpur'a bir an önce vermek istedi. "Çocuğu uşak mı yapacak, Hanzade mi yapacak, budala mı yapacak kendisi bilsin. Onun eline verelim, hem Kalmukların gözünden uzak dursun" diye atına binerek yola koyuldu.

Cakıp'ın bildiği kadarıyla Oşpur çobanların başı Tengir Bay'a tabi olan, töreleri iyi bilen, sözü bir özü bir insandı. Oşpur, gençliğinde dünyadan bıktığı için halkına geç katılmıştı. O dağın tepesinde düşüncelere dalmış bir halde akşama kadar otururdu. Gece boyu uyumasa bile gündüz yine halinden hiç bir şey eksilmiyordu. Kolay kolay sırrını söylemezdi. Birçok dili biliyordu, Kara kuş gibi ihtiyar gözükmesine rağmen tekmeyle taş yaran, eliyle herşeyi kırabilen kişiydi. Yedi gecede Kalmuk ve Çin'e yaya olarak gidip gelirdi. Oşpur, dağdan seyrek olarak inerdi. Ömrünün büyük bir bölümünü ak karlı, mavi buzlu yükseklerde kuzuların otladığı, kayberenlerin yayıldığı yerlerde, koyunlar arasında geçirirdi.

"Oşpur Bay neredesin?" dedi Cakıp yüksek sesle, "Sana bir kul getirdim."

"Buradayım Cakıp Bay." Oşpur Ak çadırından çıktı, "A, oğulunuzu ağılıma alıp gelmişsiniz..."

Oşpur, Manas'a dikkatlice bakarak ona bir sarı keçi yavrusunu kurban kesti.

"Oşpurcuğum, sen çok şey bilirsin, söylemesem de bunu farkedebiliyorum. Bunu adam et. Seni Tanrı'ya, oğlumu sana emanet ediyorum."

Çoban başı, Bay'ın sözünü dinledikten sonra cesaret bularak:

"Bayım, peki. Avuldaki Çege Bay ile oynasın!"

"Oğlumun gözünün yaşına bakma!" Vur, döv! Yattığı yer kara kulübe olsun, önü taar (kaba yünlü kumaş), keçe olsun! Şımartma" diyerek Cakıp evine döndü.

Manas Oşpur'un yanında kaldı.

Ertesi günü kara kulübede horlayıp uyumakta olan Manas'ı Oşpur tan atmadan uyandırdı.

"Hey, Manas! Sen buraya uyumaya gelmedin. Çobansın. Dediğimi yapacaksın, kalk! Normalde öğlene kadar uyuyan uykusever Manas bugün hiç ses çıkarmadan gözünü açtı.

"Söyle bana, nasıl insan olmak istersin?" dedi Oşpur onu sorguya çekerek.

"Bahadır olmak istiyorum" dedi Manas rahatça.

"Peki. Bahadır olunca ne yapacaksın?"

"Bahadır olursam düşmanlarımı param parça edeceğim."

"Öyle mi! Niçin düşmanlarını öldüreceksin?"

Manas buna cevap veremedi. "Halkımı yağmalayıp soyduğu, öldürdüğü için desene" dedi Oşpur

"Kan dökerek mi bahadır olacaksın?"

"Bilmiyorum". "Şimdi sözümü dinlersen bahadır olacaksın" dedi Oşpur.

Manas çobana "evet" işareti yaparak başını salladı.

Oşpur, Manas'ı büyük nehirin aktığı geniş dereye götürdü.

"Şimdi buradan öteki kıyıya geçeceğiz, yol bu" dedi Oşpur.

"At ile geçemez miyiz?" dedi Manas.

"Bahadırlar pek çok zorlukları yaşarlar. Bahadır olmak istersen yaya geç" dedi, Oşpur, Manas'a bakıp.

Gerçekten Manas nehre elbiseleriyle girdi. Beş adım gittikten sonra Manas bir taşa takılıp kayarak düştü. Suda sürüklenmeye başladı, suda boğulmak üzereydi, iki gözü Oşpur'da idi.

Oşpur, suda akıp gitmekte olan Manas'ı takibederek, şaşmadan nehir kıyısı boyunca gelmekte idi. Manas çaresizdi, nehir onu almış götürüyordu.

Nehirin kıvrımına geldiğinde, Manas'ın gücü kalmamıştı. Oşpur, kıydan elini uzatıp onu nehirden çıkardı.

"Bahadır olmak kolay mıymış" dedi Oşpur gülümseyerek.

"Bahadır savaşta dövüşür, düşmanla savaşır. Suda akmaz" dedi Manas kızgın halde. "Suda dövüşmek, yaya olarak nehir geçmek her an bahadırların başına gelebilir" dedi Oşpur. "Uykudan kalkıp, bir anda kara gücünle olman lazım."

Oşpur, Manas'ı öteki kıyıya geçirip taşlı dereyi gösterdi.

"Bu deredeki taşları iki günde bir yere toplayacaksın."

Manas daha da sinirlendi.

"Onunla sur mu yapacağız?" dedi Manas tersleyerek.

"Hayır. Senin gücünü deneyeceğiz" dedi Oşpur. "Bunları topladıktan sonra eve gidebilirsin."

Oşpur atına binip Manas'ı dereye bırakarak gitti.

Manas, burada iki gece kaldı, bin bir zorlukla ev kadar taşları bir yere topladı. Üçüncü gün Oşpur geldi, toplanan taşları görüp Manas'ın omuzunu tuttu.

"Şimdi, senin gelecekte bahadır olacağın belli oldu, Manas".

Oşpur o zamandan beri Manas'ı rahat bırakmadı. Onu yayladaki Süt-köl denen suyu çok soğuk olan derin göle;

etrafında Kamçatka ördeklerinin bulunduğu yere götürdü. Beline ip bağlayıp suya daldırdı. Böylece Manas yüzmeyi öğrendi.

Bu Oşpur'un eziyetlerinin başlangıcı idi. Ne olursa olsun, Oşpur'un eziyetleri, Manas'ın hoşuna gidiyordu. Dikkatlice canla başla Oşpur'un söylediklerini, itiraz etmeden hemen yerine getiriyordu. Bahadır olmanın kolay olmadığını artık anlamıştı Manas.

Bir ayda Manas yayın nasıl yapılacağını, nasıl çekileceğini öğrendi. İki ay sonra dayanıklı mızrak yapmanın sırrını öğrendi. Üç ayda kılıç yapmayı ve kullanmayı öğrendi. Dört ayda erkek yarışları (at üzerinde yapılan bir birini eyerden düşürme yarışı) na alıştı. Beş ayda Oşpur ile tutuştu, kara gücü geldiğinde Manas onu bir eliyle kaldırdı, bunu fırsat bilen Oşpur ayak çalmak suretiyle çocuğu yere serdi. Oşpurun bilmediği şey yoktu. Tibet ve Çin'den öğrenip geldiği sırrı, ineğin derisini asıp eliyle saplayarak delmeyi, bir değnekte otuz kişiyle tutuşmayı, tekme atmayı Manas'a öğretti.

Altı ay sonra o etine dolgun çocuk zayıflamıştı, boyu uzayıp yaramazlığı kalmamıştı. Vücudu kuvvetlenmiş boz bir oğlan olmuştu. Ondan sonra Oşpur, Manas'a güvenerek onu Çege Bay'la beraber koyun gütmeye gönderdi.

"Üzerine Kalmuk'un taşına tak!" dedi Oşpur, "Yoksa Kalmuklar senin ayaklarını ve kollarını keser."

"Oşpur Ağa! Kalmuk'un taşına takıp yaşamaktansa ölürüm daha iyi" Manas buna gücenerek beyaz kalpağını, üstüne kementay (keçeden üst giyim=çapan) giydi ve yanına kılıcını aldı.

Manas on yaşına geldiğinde tırmanmak için dağ, savaşmak için düşman bulamadı. O dağdaki çobanlardan kırk çocuk bulup almak istedi.

Bir sıcak yaz gününde, Manas ile Çege Bay dağa koyunları otlatmaya çıkmışlardı.

Tam karşıdaki kaya taşında bir kurt, koyunları arasında aksak beyaz kuzuyu yakalayıp güpegündüz parçaladı. Bunu gören Çege Bay'ın ödü koptu; bağırmak için sesi dahi çıkmadı, ardıç ağacına çıkararak saklandı.

"Hey, bu hangi köpek" dedi Manas.

"Köpek değil, kurt" dedi yaşça büyük olan Çege Bay. "Bizi de yiyecek. Saklan buraya."

"Kurtsa ne varmış. Bunun ciğerini söküp alacağım" diye on yaşındaki Manas kurda saldırdı. Kuyruğundan yakalayacaktı ama yetişemedi.

Kurt kaçıp gitmekte idi. Manas akan kanı izinden onu takibetti. Kurt kayanın önündeki kara mağaraya girip saklandı. Manas da onun izinde mağaraya girdi.

Manas mağaraya girince gördüklerine inanamadı, köşede iri yarı, şık elbise giyen kırk kişi sırayla oturmuştu. Kanatlı atları vardı; gönülleri açık, yüzleri nurluydu. Onların yanında Oşpur'un aksak kuzusu meleyip duruyordu.

Büyüklerden çekinen Manas onlara selam verdi:

"Ağalar, Kuzuyu kapan kurdu gördünüz mü?" dedi.

"Gördük" dediler. Oturanlar birbirlerine bakarak gülümsediler. "O kurt işte biziz. Biz kırklarız.

"Manas'ın onlara pek inanmadığını gören kırklardan biri bir anda kurt şekline girdi. Manas da böylece inandı.

"Biz kırklar senin yoldaşlarız" dedi oturanların büyüğü, "Ne zaman zorda kalırsan biz hemen yardımına koşarız. Sana söz."

Kırklar Manas ile göğüslerini birbirine değdirerek sözleştiler.

O esnada mağaraya Çeğe Bay girdi.

"Onun adı ne?" Kırkların büyüğü.

"Kadoo Bay'ın oğlu Çeğe Bay, çobanımız."

"Bu çocuk sonra sana can yoldaş olacaktır, adı Kütübi olsun" dediler ve kırklar gözden kayboldular.

Manas ile Çeğge Bay geri dönüp koyun kuzularını saydılar, eksik çıkmadı. Manas bu gördüklerini iyiliğe yordu. Deminki beyaz kuzuyu Çeğge Bay'la kesip kızartarak yediler. Gündüz dağdaki koyunlara saldıran kurtları gören çobanlar, akşam üstü deredeki koyunlarını sayıp kontrol ettiler. Ağıldaki koyunların ve otlaktaki atların hiçbiri eksilmemişti. Oşpur'un koyunlarına da bir şey olmamıştı. Ağılda deminki aksak ak kuzu da vardı.

Oşpur, koyunlarını güderek tepe boyunca gelirken deredeki çukurda Manas başta olmak üzere kırk çocuğun eğlenmekte olduğunu gördü. Çocukların eğlenmesini seyretmek için attan inerek bir söğüdün altında oturdu.

Çocuklar artık büyümüşlerdi. Onlar durmadan ordo (Hanı karargahını ele geçirmek için savaşı temsil eder) oyunu oynuyorlardı. Sonra kazandaki etleri alıp yediler. Çocukların arasında Manas Opol dağı gibi gözükiyordu, o bu görünüşüyle diğerlerinden farklı idi.

"Bahadıra itaat edelim!" Kırk çocuk Manas'ın etrafında dönerek ona saygı gösterdi. Manas bununla yetinmeyerek, adetlerde olduğu gibi somurtkan davrandı. Çocukların kendisine beğim demelerini sağladı.

Eti yedikten sonra Manas söğüdün gölgesinde uykuya daldı. Bir zaman sonra üst taraftan Kara Malmuk'un seyisi Kancarkol, yolundan şaşmış köpek gibi bastırıp

geliyordu. Bu kafirin işini Oşpur biliyordu. Bu adam Kalmuk ve Çin'de, Sibiryaya parısı gibi emir dinleyen, insanın başını eliyle kesebilen, elini göğüse saplasa hançer gibi giren, bu yüzden Kancarkol diye adlandırılan belâlı biriydi. Oşpur, içinden fırsat bulsam da Kancarkol ile yerde teketek dövüşsem diye düşünüyordu.

Kancarkol, yol boyundaki çocukları görünce köpek gibi fırlayıp gelerek kamçısıyla onları kamçulamaya başladı. Çocuklar Tarançı gibi sağa sola dağıldılar, bazıları korktu. At üzerinde dövüşemeyen Kalmuk attan inip kuşattığı çocuklardan dördünü eliyle vurarak öldürdü. Sonra onları toplayıp üzerlerine oturdu.

Manas, çocukların gürültüsünden uyandı. O Kancarkol'a doğru heybetle, arslan gibi kükreyerek geldi. Onun gücünü farkedenden Kancarkol da önceden tedbirini aldı. Oşpur;

"Ne yazık ki, Manas belki o tecrübeli kafire yenik düşebilir, keşke onun yerine ben olsam! Kancarkol, Manas'ı parçalarsa, Cakıp'a ne söyleyeceğim." diye düşündü.

Manas ile Kancarkol meydanda dönerek birbirini korkutmaya çalıştılar. Bir ara, Kancarkol eliyle Manas'a göz açıp kapayıncaya kadar vurmaya istedi. Yiğit Manas, kendini bir yana attığından, Kalmuk'ın eli söğüde saplanmıştı. Bir anda Manas ayağıyla onun böbreğine

vurup, kaldırdı ve kucaklayarak yere fırlattı. Kancarkol yere serildi.

Oşpur, Manas'tan emin olarak, çocuk, göreceğini görmüş, öğreneceğini öğrenmiş, olgunlaşmıştır, sağ salimken Cakıp'ın eline teslim edeyim diye yola koyuldu.

Oşpur'u gören Çıyırđı, sevincinden bağırdı. Heyacandan Oşpur'a verebilecek hediye, giydirebilecek elbise bulamadı.

"Sana kurban olayım Oşpurcuğum! Manas kuzum amam mı? İki yıldır onu görmedim. On çocuğı varmış gibi ihtiyar onu görmeye gitmedi. Manas adından Kalmukların, Çinlilerin haberi var mı? Almak istersen işte hayvan! Para istiyorsan onu da senden esirgemem. Beslediğim oğul adam olacak mı?"

Sözde hasis, derin düşünceli olan Oşpur şöyle dedi:

"Oğlumuz amandır, kimseye yenilmez, güreşte, kimseye boyun eğmez biri oldu, kıvamına geldi. Söyleyeceğimi söyledim, vereceğimi verdim. Artık Kalmuklardan, Çinlilerden korkmaz oldu. Çocuğı ihtiyacınız varsa alabilirsiniz."

Ertesi gün Cakıp Bay, Manas'ı alıp gelmek için Oşpur'la beraber gitti. Cakıp oğlunun olgunlaştığını görüp sevindi. "Ya kurban olayım kuzum, beri gel, konuşalım. İhtiyar Kalmuk'u dövmüşsün. Çakmağıyla bıçağını almışsın.

Şimdi Kalmuklar bize felaket yağdırmaz mı? Başınıza belâ olmayacaklar mı? Diye Cakıp ağladı.

"Ben onu ganimet aldım. Ganimeti vermeyeceğim." dedi. Manas dudaklarını bükerek. "Ey baba! Ne zamana kadar böyle saklanıp yaşayacağız? Artık kaçmayacağım Kalmuk'tan, ölümden öte yok !" dedi.

"Ya, yavrum, arkadaşlarına hayvan kesip yedirip israf etmişsin." dedi Cakıp.

"Ey baba kızma. İnsana, dünya ile hayvan bulunur. Bunca sahipsiz hayvanı güdüp ne bulacaksınız. İnsana birazcık servet yetmiyor mu?"

Cakıp, çocuğunun söylediklerine karşılık bulamadı. Manas'ın akıl bulduğunu, büyüdüğünü gören Cakıp, içten memnun oldu.

Oşpur, elini Manas'ın omzuna koyup vedalaşırken sordu:

"Manas, olgunluk çağına geldin. Şimdi seni babana teslim ediyorum. Söyle bakayım, benden ne öğrendin?" dedi Oşpur.

"Nasıl bahadır olunacağını, nasıl savaşılacağını" dedi Manas.

"Hoşlanmadığın herkesle savaşır mısın?" dedi Manas.

"Saldırırsa, evet!"

"Manas sağ kulağınla da, sol kulağınla da dinle. Sadece halkına saldıran düşmanla savaşacaksın. Her zaman halkını düşüneceksin, sonra kendini. Bu, her yiğidin parolasıdır. Benim sana verecek vasiyetim budur."

Manas nasihatini bitiren Oşpur'un önünde diz çöktü.

Cakıp Bay'la Manas sabahın köründe yola koyuldular. Doğuda güneş ışınları bulutlara aksederken Batıda ay henüz kaybolmamıştı. Tepeleri beyaz karla örtülen dağlar, kül rengine bürünmüştü. Kuş sürüleri dizi halinde göç etmeye başlamış, yerde otlar sararmış, şafak süzölmüştü.

Cakıp Bay da gök yavrularını yetiştiren kuş gibi, boyu uzayan, at üzerinde mağrur oturan yiğit oğlunu, dikkatle süzüp, daha önce "Keşke yanımda bir oğlum olsaydı, hasretim kalmazdı." şeklindeki dileğinin sonunda gerçekleştiğine şükrederek, Hanımına çabuk ulaşmak için atın dizginini silkti.

Tör-Su nehrini geçip Ak-Ötek'e geldiğinde uzaktan buram buram yükselen toz duman içinde, ürkmüş at sürüsü görüldü. Cakıp ürkmüş atların önünü kesip, damgalarına bakarak onları kendi atları olduğunu gördü.

Cakıp bu sıcakta temiz atları korkutarak süregelen yabancı Kalmuk'a sordu:

"Hey, atları nereye götürüyorsunuz?"

Yer kapan Kalmuk, Cakıp'ın sözünü anlamadan atları, sövüp sayarak sürüp gitti.

Atların ardından koşan İyman adlı at çobanı, Cakıp'ı görüp acı acı ağladı.

"Kalmuklar bizi dövüp, yurdumuzu alarak, atları sürüp götürüyorlar, bayım."

O sırada Manas yetişip geldi, ağlayan at çobanını görüp babasına sordu:

"Bu at çobanın kim dövmüş, baba?"

Cakıp doğruyu söyledi.

"Deminki Kalmukların işi yavrum. Altı grup Kalmuk yer değiştirmiş. Kısa zaman önce otuz kısrakla, beş atı otlak ücreti olarak vermiştin. Bunu az görüp atları otlaktan kovmuşlar."

Atların ardındaki al donlu ata binen Kalmuk reisi Kortuk, Cakıp'ı tanıyıp kaba sesle bağırdı:

"Pis, vahşi Kırgız! Otlığın sahibini bilmiyor musun?" Hayvanlarına bir yer bulsaydın? Şimdi sana göstereceğim! Tohumunu göstereceğim." diye Kalmukça sövüp, Cakıp'ı atından indirip, kovaladı.

"Ya baba, bunlar ne diyorlar?" diyen Manas halâ hiçbir şey anlayamamıştı.

"Ey yavrum, çocuklar böyle sözleri anlamaz" dedi. Cakıp telaşlanarak.

Bu sırada kenarda duran Kalmuk, Cakıp'ı kamçladı. Bayın sardava kalpağı yere düşüp çenesinden kan aktı. On Kalmuk Cakıp'a saldırdı onu fena dövdüler.

Bunu gören Manas tahammül edemedi. At çobanı İlyman'ın elindeki huş ağacından yapılmış sırığı (kement) kapıp kükreyen Kortuk'un üzerine fırlattı. Kalmuk'un başı parçalanarak beyni sırığa takılı kaldı. Bunu gören Kalmuklar atlarının dizginlerini çektiler, şaşırdılar. Atlarının üzerine yerleşerek Manas'ı yakalamaya yeltendiler. Mızrak ve kılıçla saldıran Kalmuklar, Manas'ı her taraftan kuşattılar. Manas atıyla bir yana kaçarak sırıkla onları birer birer yere düşürdü. Kalmukların yedisi yere düştü. Manas gök kır atının yorgun düşmesine rağmen ayaklarıyla onun böğürlerine vurarak kaçan Kalmukları inatla takibetti.

Cakıp Manas'ın arkasından bağırarak gök kır atın dizginini tutmaya çalışsa da ulaşamıyordu.

"Hey, yapma yavrum, dur!" diye ağlıyordu Cakıp, "Kendine gel! Arkana bak, vay-vay! Bu yaptığın nedir? Köklü kabilen mi ver senin? Keşke kırk yoldaşını bekleseydin? Tek başına Kalmukları öldürüp bitirebilir misin? Bırak yavrum dur!..."

Manas babasına acıyıp gök kır atının dizginini çekti.

"Kurban olayım sana yavrum. Bu Kalmuklar bundan sonra seni boş bırakmazlar. Bakarsın yarın Kortuk'u öldürdün diye, intikam almak isterler. Onlar "Kun" isterler. Manas atın dizginini sıkı tutup uslu duruyordu.

"Kun ne demek baba?"

"Oğlum birisini öldürdüğün zaman, zarar gören taraf kun ister. Kunga bakarak (at, koyun, deve, inek) altın ve benzeri dünya kıymetlerini alır. Onu ödemezsek baş alır veya ailemizden birisinin öldürülmesini isterler." "Kalmuklar Kortuğun Kun'u için bizi esir alıp malımızı yağma ederler mi?" Avula ulaşmaya az kaldığında, Manas düşünceye dalmıştı, sonra Cakıp'ın yanına yaklaşarak:

Ya baba sen beni çocuk mu sanıyorsun?

Büyüdün, akıllandın.

Daha nereye büyüyeceksin? Dev gibi boyun var.

Bana güveniyor musun?

Güveniyorum.

Ben senden bir şey soracağım, saklamadan doğruyu söyler misin?

O soracağın soruya bağlı, yavrum. Soru oğlunun babasına sorabileceği bir sorudur. Cevap ise akıllı bir

babanın büyümüş oğluna vermesi gereken doğrulukta olmalıdır, baba.

O zaman sor oğlum. Bundan sonra sana gerçekleri söyleyeceğim, senden hiçbir şey gizlemeyeceğim.

Baba soyunu sopunu bilmeyen adam olmaz. Benim yedi göbek soyumu anlat. Ala-Too'dan Altay'a gelişimizden başlayarak hepsini anlat.

Oo, oğlum sen sormaz olsaydın; ben de söz vermiş olmasaydım. Babanın da çocuğuna söyleyebileceği söz var, söyleyemeyeceği söz var. Ama sen atalarının geçmişini bilmek zorundasın. Bunları sen biraz daha büyüğünce söylemeyi düşünüyordum. Sorman, büyüğünün işaretidir. Atalarımızın geçmişi nesilden nesile emanettir. Senin övünebileceğin, gurur duyabileceğin bir halkın var. Soyun Kırgız, sözünden dönmeyen, savaş denince durmayan, cesur, akıllı ve inatçıdır. Dostunu düşmanını bilen, namuslu, cesur, savaşçı ve kırk kabileli, cennetlik bir halkın vardı. Cakıp Bay, oğluna, yedi göbek atasını onların kahramanlıklarını masal gibi anlatarak büyük dedesi Nogoy Han'ın tarihine geldi.

Büyük deden Nogoy'un yedi göbek atası hep handı. Onların hepsi arslan gibi güçlüydüler. Nogoy Han da onlardan eksik değildi. Rızkını hiç kimse paylaşmadı. Tacını kimseye giydirmede. Komşularıyla iyi geçindi.

Düşmana hakkını yedirmedi. Nogoy, Han, ilkbaharda babalarının eskiden izlediği büyük yolu takip ederek Ala-Too'dan göç etti. Otlak arayıp Enesay, Altay, Ming-Suu (nehir) ya kadar giderek serinledi. Oraya eskiden yerleşmiş bulunan kırk Kırgız kabilesiyle, oniki Türk soylu kabilelerle yaylayı paylaştılar, hayvan alış verişinde bulundular, dünürleştiler, adetleri beraber muhafaza ettiler, düşmana karşı beraber savaştılar, güz gelince yüklerini, hayvanlarını alıp göç ettiler. Ancak altı ay sonra Ala Too (Aladağ), Andican, Alay gibi ılık yerlere gelip kışladılar. Dürüst deden Nogoy, Esen Han'la yapılan savaşta yüreğine mızrak saplandığı için can çekişirken, oğullarına, halkına acı acı ağlayarak şöyle vasiyette bulunmuştu: "İyi niyetli yiğitlerim, köklü halkım, bizim düşmana yenik düşmemizin sebebini şimdi anladınız mı? Düşmana askerimiz az olduğu için boyun eğmedik. Halk birleşmedi. İçimizden çürüdük. Birlik ve beraberliğimiz bozuldu. Töreden uzaklaştık. Arzu ve hevesimiz kalmadı, bilgelerin sözünü ciddiye almadık. Töreleri bıraktık, kötülere kandık, küçükler büyüklere hürmet etmediler, çocuklar atalarını bilmediler, kadınlar kocalarını düşünmediler. Tanrıyı tanımadık. Böylece yurdumuzdan gayret, iman, haysiyet kuvvet gitti. Akıllı önderlerinize ve memleketinize gerçekte karşı olan sizsiniz, Düşmana kucak açan sizsiniz. Bundan ibret alınız! Bunu sonraki nesillere, çocuklarınıza anlatınız..."

Oğlum, Nogoy deden vefat ettiği zaman hansız kalan halk şaşırđı, han hazinesi tüketildi, sayısız hayvanları talan edildi, yiğit erkekler köle oldular, nârin belli, nazlı gelinler, küçük kızlar, cariye oldular. Böyle zilleti Tanrım kimseye göstermesin, zamanında güçlü olan göçmen halkın başına felaket ve dert geldi. Ay batmış gibi ocağı söndü, başı derde girdi. Pis Esen Han "Bu Kırgızlara yardım edenin kim olduğunu anlayamadım. Pek çok kez onları soyup soğana çevirdiysem de yine başını kaldırıyor. Başları bir araya gelirse tekrar dirilip kavga çıkaracak" diye danışmanın sözünü dinleyerek, yok edemediklerini dağ derelerine, kuru yataklara kum gibi dağıttı. Kırgız çocuklarını Çinlilerin, Kalmukların atlarına bakıcı yaptı. Karşılık gösteren Kırgızların dilini kestiler, eline çivi çaktılar. Usta okçuların gözlerini oyduklar, söz dinlemeyenin kulağına kurşun döktüler. Ata binip kuş gibi dolaşan halk şimdi güneşin doğuşunu batışını görememekte. Onlar tutsak oldular, dertlerini kimseye söyleyemediler, kuma akan su gibi tutunacak yer bulamadan, şaşırđılar. Çin Hanı Esen Han eline geçirdiği göçmen Türk ve Kırgız yiğitleriyle "vahşiler" diye alay etti. Kalmuk, Moğol ve Tırgotlardan muhafız koyup dağa ve ata alışmış halkı, gasbettikleri hayvanlara bakıcı yaptılar, onları huduta yakın yerleştirip, Çin Seddi'nin önünde saldıran düşmanına karşı mızrak kalkanı olarak kullandılar. Zavallı halk bir deri bir kemik kalmıştı. Kabahat halkımızdaydı. Onlar, yıllar sonra Altay'da ancak

birleşebildiler. İşte şimdi sen doğdun. Demin de söylediğim gibi aklını buldun, kuvvetle doldun. Yavrum, ataların, halkı gözbebeği gibi koruyup, onlara tünek olup, muska gibi saklayıp korudular. Atalığın gereğini yerine getirdiler. Ben onlar kadar olamadın. Ahvalim iyi gitmedi. Aklım, kuvvetim kafi gelmedi. Şimdi senin zamanın, senin yerine getirmen gereken şeyler var. Umudum sendedir. Halkın senden beklediklerini gerçekleştir. Şerefini koru. Korktuğum şey şudur; artık sırtını dayayabileceğin ataların, o kuvvetli Kırgızlar yok. Etrafında toplanın arkadaşların yok. Yalnızsın, yavru..." Gönlündekini söylediği için rahatlayan Cakıp, derin bir iç çekti. Manas düşündü.

Manas aklına sözleştiği kırklar geldi. O anda karşısında hoş bir ata binen, kara bir elbise giyen, görünüşü muazzam, gök bayraklı, gaza için var olan Kırklar peyda oldu. Onlar Manas'tan başka kimseye görünmeden, sözleri duyulmadan değişik bir kılıkla çıkageldiler. Manas onlarla şakalaşarak onlara Kortuk'u öldürdüğünü söyledi.

Cakıp Bay, oğlu sapasağlam iken birdenbire hiçbir şey yokken onun ileri geri konuştuğunu, boşuboşuna kahkaha atıp çırpındığını görünce, çok korktu. Oğluma cin çarptı diye ne yapacağını şaşırıldı. O bu korkulu anda Hanımı Çıyırdı'yı hatırladı. "Hanıma çabuk ulaşayım, ıssız

yerlerde dolaştığı için Manas'ın delirdiğini anlatayım. Baksın, yüreği sızlasın." diye atını kamçıladı.

Cakıp Bay, atını bağlamadan, kimseye bakmadan, kamçısını sallayarak yürüdü. Gözlerinden yaş dökülüyordu. Başını eğdi. Dalgın dalgın yürüyordu. Çıyırđı'nın çadırına felaket haberi getirdi.

"Ey Hanım, bunu kimse bilmesin, tamam mı? Bizim ışığımız söndü. Gözümüz oyuldu. Hayatımızı karanlık bastı. Felâket geldi." Diye Cakıp dizlerine vurdu.

"Ne diyorsun, dilin yansın senin ihtiyar! Ağzındaki sözlerini köpeğe söyle. Yavrumun hâlini çabuk anlat! Ölüyorum, çabuk söyle..."

Cakıp Manas'ın sararmış sahrada dolaşıp delirdiğini anlattı.

"Gözbebeğim, bir tanemi sahrada niye yalnız bıraktın? Hey deli ihtiyar, ben Baykuş Ana oldum, çocuğa doyan sen oldun. Senin Manas'tan başka kimin var? Atalarınla beraber soyun kurusun, onları niye böyle esirgiyorsun? Bana yavrumu göster. Yavrum, kuzum ne olursa olsun, atını yedekleyerek onu eve getir, hadi! Oğlum sahraya bırakılır mı, baş belası, ihtiyar!" diye bağırdı Çıyırđı gözlerinde yaş dökerek.

Çıyırđı'nın dünyası karardı, o sanki ateşe düşen sinek gibi kıvranıyordu. Bu âciz kullar arasında Çıyırđı gibi

yaşlandığında sahip olduğu biricik oğlundan kötü haber alıp da üzülmeyen kadın var mıdır? Bu kadınlar dünyasında, yavrusuna yardım elini uzatmadan yuvasını yılan basan turgay gibi kıvranan bir başka zavallı var mıdır?

Cakıp, avuluna gelirken bir kötü haber daha ulaşmıştı. Kalmuklar Kortuk'un kan bedeli olarak yarın Cakıp'ın avulunu herkesin gözü önünde yok etmek istiyormuş. Herşey üstüste gelip Cakıp'ı sıkıştırdı. O, Akbalta'yı çağırıp onu dinledikten sonra kendine geldi. Cesaret bulup, sırdaş ve komşu Kazak, Nayman, Konguratlardan yardım istemeye adam gönderdi.

Zavallı Çıyırđı, Kalmuklar gelmeden önce Manas'ı görmek istiyordu. Ne yapacağını şaşırılmıştı.

Çıyırđı başındaki büyük beyaz sarığını alıp, yerine kara başörtüsünü örttü. Belini sıkı bağladı, ışık saçan yüzü sarardı. Her zaman nazik idi, bu kez kocasının hiç binmediği Boztaylak'ına binip, kocasının engellemesine rağmen "ölmüşse ben de öleyim, yaşıyorsa beraber geliriz" diye çöle doğru yola koyuldu.

Biricik oğlum Manas'la birlikte ben de ıssız çölde delireyim, terk-i dünya edip dolaşayım. Biricik oğlundan ayrılıp yaşamanın bir anlamı yoktur diye ağlıyordu Çıyırđı.

Issız çölde Çıyırđı'nın eteği rüzgarla savruluyor, atının kuyruğu ve yelesi dalgalanıyordu. O bir tepenin eteğinde Manas'ı arıyordu.

Atları otlatmakta olan Manas, annesi Çıyırđı'yı görünce karşısına çıktı.

"Anne, sana ne oldu?"

Çıyırđı bir söz söylemeden atın üzerinde Manas'a sarılarak gözlerini boşalttı, yalvardı, ağladı.

"Kurban olayım bir tanem! Gökteki güneşim! Sağ mısın? Var Mısın? "Başın sağ mı?"

Çıyırđı oğlunun sağ salim olduğunu görünce, kalbi rahatladı, esenlik buldu, ağlaması kesildi, dünyaya yeniden gelmiş gibi sevinerek yola çıkmak için hazırlandı. Babasının söylediklerini öğrenen Manas "Allah iyiliğini versin senin baba" diye kahkaha ile güldü, ona itibar etmedi.

Manas ile Çıyırđı'nın önüne birden bire atlarını yedeğe alan yedi Kalmuk çıkıverdi. Onların birisi Manas'ı tanımişti, "Kortuk'u öldüren işte o" diye bağırmaya başladı. Biri atlarına baktı, altısı Manas'a vurmak için ellerini kaldırarak yaklaştılar.

"Ne olur, biricik oğluma dokunmayın! Beni üzmayın!" diye Manas'ın önüne geçerek bağırdı, Çıyırđı.

"Anneciğim, ne yapıyorsun?" dedi Manas önüne çıkarak. "Ee, bunlar altı kişi değil mi. Altmış gelse de bir şey yapamaz, anneciğim."

Bu sırada Kalmuklar Çıyırđı'nın atını dizginden tutarak götürdüler.

"Hey çek elini dizginden! Gebereceksin!" dedi Manas hiddetlenerek.

Kalmuklar söz dinlemeden atı yedeğe aldılar.

Manas iki Kalmuk'u omuzlarından tutup birbirine öyle bir çarptı ki, onlar o anda can verdiler. Buna gören Kalmuklar atlarını bırakıp kaçtılar.

Manas ile Çıyırđı avula geldiğinde Cakıp'ın bıyığı diken diken olmuş neredeyse korkudan ödü patlamıştı. Oğlunun sağ salim olduğunu görünce kalbi rahatladı, şükrederek beyaz tekeyi kesti, keyfi yerine geldi.

"Tanrının yazdığını görelim. Artık Kırgızlar epey güçlendiler. Kalmuklar mahvolsun. Oğlum Manas varken bir savaşım görelim!..."

Manas, Kalmukların saldıracağı gün hiçbir şeye aldırmadan, güneş doğuncaya kadar uyudu.

"Kırgızlar yiğitlerimizi öldürdü, kardeşimiz iseniz yardıma gelin, Kırgızları keselim." Diye haber gönderdi Mançular, Altay Kalmuklarına.

Mançular ile Altay Kalmukları kardeş gözük­tüğü halde birbirlerini çekemiyor, kiskanıyorlardı. Davet üzerine ancak dört yüz asker toplandı. Altay ve Mançu Kalmuklarından oluşan yedi yüz asker Kırgızlara saldırıp intikam almak için ellerine bayrak alarak yola çıkmıştı. Aç gözlü Altaylı Kalmuklar Cakıp'ın yolda otlamakta olan sekiz bin atını görünce "suç işleyenin, kan güdenin" diye sevinerek hiçbir şeyi umursamadan atları alıp götürdüler.

Yolun yarısında Mançu askerleriyle Kalmuk askerleri atları paylaşmak için dövüşmeye başladılar. Sayıca üstün olan Altaylılar "Mançuları keseceğiz, kadın ve kızlarını ganimet alacağız" diye onların avullarına saldırdılar. Mançular kanımızın son damlasına kadar dövüşeceğiz diye çoluk çocuk, kadın kız ellerine hançer alıp üç yüz askere yardım ettiler, evlerini kale yaparak onların canını kurtardılar. Mançuların içinden genç olsa da akıllı olan, Manas'ın öldürdüğü kortuk'un oğlu kurnaz Şakul bir çare buldu:

"Kendi horluğumu görmektense düşmanın horluğunu göreyim, boşuboşuna ölmektense bir şeyler yaparak öleyim" diye Kırgızların üzerine yürüdü.

Kalmukların atlarını götürdüğünü öğrenip sabırsızlanan Cakıp altmış kişiyle birlikte yola çıkmıştı. Karşısına Şakum çıkıp ağladı ve derdini anlatıp Cakıp'ın ayağına kapandı.

"Kurban olayım Bahadır Cakıp, Altaylılar avlumu yağmalıyor. Otlaktaki hayvanlarını almasına engel olmuştu, Kırgızlara acıdın diye benim avulumu yok etmek istiyorlar. Bizi kurtarın. Ağılından kalayım, komşun, akrabam olayım, ölen babamın kan bedelinden vazgeçtim!"

Bu sırada arkasından Kırgızların yardımına gelen Kızık, Nayman, Uyşun, Alçın, Argın ve Türklerden oluşan askerler:

"Babası ölen oğlanın avulunu yağmalatmayalım!; kurtaralım! Diye savaşa giriştiler. Birinci kez her kabileden oluşan yedi yüz seksen asker göğü sarsarcasına "Manas"şeklindeki savaş parolasını haykırarak hücumu geçtiler.

Olgunlaşan Manas gök mızrağını eline alıp gök kır atına binip, mızrak vurup bağırıp düşmanın canını okudu, kırkların koruduğu Manas yolundakileri temizleyip ilerliyordu. Altaylı Kalmuklar Manas'ın heybetine dayanamadılar. Altaylıların reisi ok ile gebertildikten sonra, atlarına kamçı vurarak kaçtılar.

Cakıp'ın iki gözü hep Manas'ta idi. Manas gazaba gelmiş nara atarak Kalmukların peşinden alana çıkmıştı. Cakıp, elindeki gök bayrağı Akbalta'ya verdi. Manas'ın arkasından yetişerek atının dizginini tuttu.

"Kurban olayım kuzum, yeter dur! Kalmukların bayrağı indirildi."

Zaferden sonra Cakıp ve Akbalta, baş belası Mançuların dediğini yapıp istediğimizi versinler diyerek avula geldiler.

Mançulu Kalmukların reisi Dögön isimli aksakal, itaatini bildirerek Cakıp ile Akbalta'nın önünde diz çöktü:

Mançulu Kalmukların reisi Dögön isimli aksakal, itaatini bildirerek Cakıp ile Akbalta'nın önünde diz çöktü:

"Kırgız kardeşler, önce birbirimize düşman olmuştuk. Şimdi huyunuzu, savaşçı olduğunuzu, kahramanlığınızı gördük. Sizinle bir millet olalım. Bizi akrabalığa kabul ettiniz."

"İyi ise, uzaktaki akrabadan yakındaki komşu iyidir. Artık kimin kim olduğunu öğrendik." Dedi Cakıp. Akbalta:

"Aksakal haklıdır." Diyerek kabile reislerini, ileri gelenleri ak otağa davet ederek "Şimdi Mançular ve Kalmuklarla akraba olduk. Yurdumuz bir, ocağımız bir, yaylamız bir, törelerimiz bir, takdirimiz bir oldu." dedi.

Savaşta ölen yüz kadar kişinin çoğu Mançulardan ve Kalmuklardan idi.

Dögön reis:

"Bu ölenleri nasıl gömelim?" diye Akbalta'nın getirdiği yaşlılara sordu.

Kimseden ses çıkmayınca Manas akli verdi.

"Eğer uygun görürseniz, dediklerimi yaparsanız, şöyle bilin kardeşlerim. Altaylı Kalmuklarla olan savaşta her halktan yiğitler öldüler. Onların hepsini, yeni âdetlere göre, birlikte gömelim."

"Akıl yaşta değil, baştatır, Manas doğru söyledi." dedi ihtiyarlar.

Alanda büyük bir çukur kazıp yiğitleri atı ve eyerleriyle birlikte gömdüler. Uzaktan büyük taşları öküze çektirerek getirdiler, bunları kaldırarak diktiler. Kara taşın yüzüne: "Altay'ın şahinleri, uçup gelip, bu ışıklı alana beraber kondular." Diye yazdırdılar.

Kırgız, Kazak, Noygut, Kıpçak, Türk, Arğın, Mançu ve Kalmuk reisleri toplandılar. Cakıp'ın kambarbozlarından ak boz kısrağını getirip kurban kestiler, sonra yaşayacaksa bir tepede yaşayalım, öleceksek bir çukura gömülelim diyerek and içtiler.

Akbalta'nın rehberlik ettiği kabile reisleri, bilgiçler cenazenin çıktığı evlere girip taziyelerini bildirip çıktılar.

Cakıp Bay cömert davrandı. Para vererek kurtardığı atlarından dört yüzünü Mançulardan babası ölen yetimlere ve cenaze çıkan elere bölüştürüp verdi.

O yerde babası ölen Macik, Mançu Kalmuklarının beyi seçilerek babasının yerini aldı.

Düşmana karşı beraber savaşan, bayrağı beraber tutan halkları Cakıp, avuluna getirip ağırladı, bir gece misafir ettikten sonra ertesi gün, âdete göre at hediye etti, üzerlerine güzel elbise giydirdi, "Yeni akraba bulduk, yetmiş aile idik, yedi yüz aile olduk, gerisini Tanrıdan dileyeyim." dedi.

Cakıp'ın avulu kısa sürede şehire dönüştü. Mançu Kalmukları toprakla uğraşırđı. Çadırlara alışamadılar, toprağı hamur gibi yoğurup kerpiç yaptılar. Taş topladılar, otları kurutup duvar yaptılar ve oraya kara şehir diye ad verdiler. Dört bir yandan gelen kervanlar, bu şehirden eksilmiyordu. Yavaş yavaş halk ticarete alıştı.

Manas, henüz hayattayken kara toprağın altına girmeyeyim, babalarım gibi özgür yaşayayım diye kara şehirden bir parça uzakta dağa çıkarak Kırgızlarla çadırda yaşadı.

On bir yaşını doldurduğı zaman Manas, artık çocuklarla oynamayı bıraktı; bozkurt oyunu da oynamadı, önceki yaramazlığını bırakıp büyüklerle ordo atışarak dokuz korgol oyununa (bir çeşit oyundur) başladı. Ondan beri dokuz korgol oyunu Manas'tan kalmıştır denilmektedir.

Çinlilerin, Kalmukların, Tırgotların arasına gözcü gönderip onların sırrını öğrenmeyi, orduyu nasıl kurmak gerektiğini, saklanmayı, avul içine bekçi koyup düşmana karşı silah yapmayı, silahları gizleyip saklamayı, Manas'a akıllı Akbalta öğretti.

Bir defasında Manas, canı sıkıldığı için yatıyordu; atların doğum zamanı gelmişti. Manas atlara bir bakayım diye Aymanboz atına binerek dağ yolunu tuttu. Dev gibi muhteşem Aymanboz, daha sekizinci yaşında olmasına rağmen Manas bindiğinde dimdik duruyordu. Dağda, taşkınlık etmekte olan çobanlara gidip doğurmamış kısrağı kesdi. Azemil suyunun kenarına, dokuz yolun kavşağına karargâh kurup can sıkıntılarını gidermek istedi.

Manas, karargahta aşık oynuyordu; o sırada kalabalık bir kervan geldi. Kervanın mahiyetinde Çinli, Kalmuk, Tırgot ve Sart vardı. Kervanbaşı olan Çinli ile Kalmuk, Sart ile Tırgot Manas'ı hiç umursamadan karargaha girdiler.

"Hey, çek deveni" dediler kenarda duranlar, bağıarak. Eğlenmekte olanlar da bağırdılar.

Altı Çin muhafızı, boynuna ipek sarılı, altın takılı devesini yedeğe almışlardı. Hanın devesini sadece Kalmuk ve Çinliler değil herkes biliyordu. Onun olduğu yerde kimse ona çıt diyemezdi. Han'ın adamı ile Han'ın devesine karşı gelenler ölümle cezalandırılırdı.

Arada Hanın adamları yoktu, onlar develerinin dizginini tutup, söz dinlemeden Çince birşeyler söyleyerek karargâhı geçtiler.

Bu esnada arslan Manas elindeki aşıkla bir kenardaki aşığa vurdu. Aşık sıçrayıp uçarak, önündeki devenin ayağına ok gibi isabet etti, deve olduğu yerde düştü. İkinci aşık öndeki eşeğin ayağına saplandı ve o da yıkıldı.

"Hanın devesini yıktı. Bu Kırgızı yakalayın." Diye bağırdı kervanbaşı. Altı kişi Manas'a yapıştı.

Onlara Manas'ın yiğitleri engel oldular. İki taraf dövüşmeye başladı.

Er Manas, Çinlilerin küstah kervanbaşını altın kemerinden tutarak kaldırıp yere attı; göğsüne basarak başını kopardı. Efendisinin öldüğünü gören Çinli, Kalmuk ve Sartlar uslu bakıp durdular.

"Bize dokunan bu muhafızların cezası ölüm olsun, öldürün!" dedi Manas. Bunu duyan otuz çocuk, Çinli Kalmukları öldürdüler. Kervandan on Sart sağ kaldı.

"Bize kıymayın!" Biz Türk soyundan, üçümüz Uygurdan. Malımızı alın! Bizde kabahat yok. Canımızı bağışlayın..." dediler. Sartlar yalvararak ağızlarından bal akıttılar.

"Eğer Türk soyundan iseniz, sırrınızı söyleyin. Yoksa Çinli ve Kalmuklar gibi başınızı koparırım." Dedi manas kılıcını kınından çıkarıp.

Deveciye hizmet eden Sartlar ellerini kavuşturarak sırlarını söylediler. Çinliler ticaret yapmak için Türk illerinin dilini bilen pekçok Uyguru Kaşgâr'dan Terez'e mahsus getirmişlerdi. Onlara yıllardır Türk, Kırgız, Kazak ve Nogoy ülkesine giden kervanların develerini güttürmüşler, tercümana ihtiyaçları olduğu zaman tercüman olarak kullanmışlardı.

Altı ay önce Kalmuk Hanı Alevke "Altay'daki Kırgızlardan Manas adında bir belâ çıktı. Altı ayda dört yüz Kalmuk askerinin başını yedi. İhmal edersek, Çin Hakanlığına saldırıp bizi ejder gibi yutabilir. Asker toplayıp onu küçükken yok edelim. Asker ver." Diyerek Çin Hanından talepte bulundu.

Esen Han, Alevke'ye: "Bu kurnaz Kalmuk'un, komşusu olan bir avuç Kırgız'a gücü yetmiyor, yahut bize durumu tam olarak anlatmıyor, Kırgızların malına, altınına konu herhalde. Alevke'ye güven olmaz." diyerek kızdı.

"Pis Kırgızlardan manas diye başka bir oğlanı getirdiniz. Beni kandırdınız." Diyen Esen Han titreyerek, Çong Eşen'in Car Manas denen oğlunu yakalayıp getiren açık gözleri, sihirbazları ve komutanları öldürdü. Bağırmasından gök inledi. Alevke, mahsus bir kervan kurup dünyayı gezen tüccarlar gibi giyinen muhafızlarını Kırgızların durumunu, gücünü öğrenmeye gönderdi. Onlara eğer gücünüz yeterse Manas'ı öldürün diye emretti. Kervan, yol bilen Sartların kılavuzluğunda hiç

durmadan beş ay yürüyüp Altay'a varınca, tam da Manas'ın kendisine rastladı.

Manas, ölen Çinli ve Kalmukların silahlarını ganimet alıp yiğitlerine verdi. "Kırk beş deveye yüklenen malı babam Cakıp, bilgiç Akbalta gelip hemen kırgızlara katılan Mançu Kalmuklarına eşit derecede paylaşdırıp versin." Diye her tarafa sekiz haberci gönderdi. Ertesi sabah halk gelmeye başladı. Öğlenden hemen sonra Cakıp ve Akbalta geldi.

Bu olup bitenler Cakıp'ı korkutmuştu.

"Eyvah, Manas yine mi kötü bir iş yaptı. Bu çocuk beni yaşatmayacak!, Çocuğun sesini duyduktan sonra ölseydim keşke. Dertli başım gene dertten kurtulamadı. Şimdi başımı yedin, Çin Hakanının hazinesini gasbeden sağ kalmayacaktır. Han'a dokunan iyilik görmez. Başımız derde girdi. Otuz yıl önce Esen Han'ın kılıcıyla Altay'a sürüldüğümüzü nasıl böyle çabuk unuttuk. Beni dinlersen oğlum, Sartları yükleriyle birlikte yoluna bırak."

Bunu işiten Akbalta şöyle dedi:

"Oğul olsa er olsun! Er olmasa yok olsun! Olan oldu. Öleni hayata döndüremezsin, Cakıp. Pekin denen beş aylık yol. Çinliler gelinceye kadar bir çaresini görürüz. Öfkelenme, Cakıp'ın ganimeti yoksul halka paylaşdırır."

İhtiyar Akbalta cesaret verdikten sonra, Manas babasına ilk defa karşı geldi.

"Yazıklar olsun babacığım, aklınız nerede kaldı! Seni ecelden servet kurtarmaz. Servetin kurusun senin. Üzülme. Boşuna korkma! Korktuğun için hor olmuşsun. Esen Han sıkıştırırsa beni tutup ver. Çinli ile Kalmuk'tan korkup titreyerek yaşamaktansa at üzerinde ölürüm daha iyi."

Manas'ın sözünü işiten Cakıp, kan çekilmiş gibi birdenbire durdu.

"Akbalta ağa, develeri herkese eşit paylaştırver" dedi Manas.

Akbalta kırk beş deveyi kırk baba oğullu Kırgız'a Türklere, yeni akraba olmuş iki yüz doksan haneli Mançu Kalmuğuna eşit olarak paylaştırdı. En sonra kemiği kırılan deve Cakıp'a düştü. Cakıp deveyi kesti, yüklerini çözdü, gördü ki, içinde zümrüt, mücevher, beyaz inci ve ipek var. Diğer kırk devede çelik kılıç, lamba, buulum kumaşı, ipek, Çin ipeği, patiska vardı, bunları paylaşan halk evlerine uyumaya gittiler.

Manas kimsenin üzerine gitmedi, bir kuruş bile almadı.

" Bize katılmak isterseniz, biz yadırgamayız. Suçunuzu affettik" dedi. Akbalta on tüccara ev yaptırdı, binmesi için at verdi, onları evlendirip yerleştirdiler.

Ay dolmadan tüccarlardan hastalıkla olan biri gece bir at çalarak Kalmuklara kaçtı.

Çin Hanı esen Han tarafında öldürülen Nogoy han'ın Orozdu ve Bay adlı iki oğlu, opal dağına yerleşip günlerini gün ettiler.

Orozdu'nun on çocuğu arasında birlik yoktu. Birbirlerine düşman kesilmiş, birbirleriyle çekişiyorlardı. Hayvanları yağmalama kavgası bitmemişti. Yeni acılı araları bozdu. Seksen yaşındaki Orozdu çocuklarının kavgasından dolayı çok üzgündü.

Bay'ın Bakay ve Taylak adında iki çocuğu vardı. İki kardeş birbirleriyle iyi geçindikleri akıllı davrandıkları için servete gark olmuşlardı. Orozdu'nun oğlu onların hayvanlarını ellerinden aldı. Onlara hakaret etti, fakat geri vermediğinden dolayı, Bay çocuklarıyla beraber Kaşgârdan kaçıp, Yarkend'in ortasındaki şehire geldi.

Bir gün Bay, Bakay adındaki akıllı oğluna danıştı:

"Oğlum dinle. Akrabalarının hali budur. Atlanıp baltayı belime takıp Altay'ı aramaya çıkacağım. Cakıp adlı akrabamızdan, o tarafa sürülen Kırgızların yaşayıp yaşamadığını öğreneceğim, kendisi ulaşmasa, sözü ulaşır, ya öyle ya böyle haberi gelir. Kırgızlar haysiyetli halktır. Tanrı yardım etmişse bir araya gelmişlerdir, yurt kurmuşlardır diye düşünüyorum. Gidip dolaşayım, yalnız olsam da gideceğim."

On sekiz yaşında olmasına rağmen akılda olgunlaşan Bakay, babasının sözünü doğru buldu.

"Yakında bir rüya gördüm, baba. Aksakallı derviş koşarak gelip bana: Sana yoldaş olacak Manas arslanım var. Arkadaşını bul, senin dayanacağın adam odur" diye gözden kayboldu."

"Rüya düzelmeden, işler yürümez. Rüyan rüya olarak kalmasın, gerçekleşsin" diye Bakay Tanrıya sığındı.

"Altaydan birini bulursan, haber gönderirsin baba. Ölmezsem arkandan gelirim!" Bakay, babasının sözünü doğru buldu, yetmiş yaşına dayanan Bay, hanımı vefat ettikten sonra evlenmişti. Gençliği geride kaldı, artık beni ölüm bekliyor, sinek kadar kalan canın neyini esirgeyeyim ki, kara başım eğerin terkisindedir diye belini bağlayıp yola koyundu. Üç günde vahşi çölde ark kazıp, köprü yapmakta olan, kanınca gibi kaynaşan altın bir kişiye rastladı: yağmaya çıkan askerler gibiydiler. Nehri başka yöne çevirip, ark, köprü yaparak yolu ele geçirmişlerdi. Neskara adlı dev onların reisi idi.

Zavallı Bay, arkın yapımını yöneten Basankul adlı adamın yanına gitti. Basankul onun atını kesti, eline kazma verip ark kazdırdı. İki gün hiçbir şey yemeden çalıştığı için bayılıp düştü. Adamlar ihtiyarı öldü sanarak onu arkın kenarındaki söğütün altına çekip toprakla üzerini gelişi güzel örttüler. Bay'ın şansı varmış, çukurda yarım gün

kaldıktan sonra kendine geldi, etrafına bakıp küçücük delikten dışarıdakileri gördü.

Müthiş yayını kuşanan Neskara dev, kimseye gözükmeyen, kimseye kuşkulandırmadan ark kenarına Bay'ın yattığı yere gelip Çabdar atıyla konuştu. Çabdar atın insan gibi konuşan, sahibine akıl öğreten sihirli hayvan olduğunu gördü.

Bu konuşmadan Çabdarın insanın bilmediği bir hileden de bahsettiğini Bay duydu:

"Bu yarı yolda padişahın köprüsünü boş boşuna ele geçirdin. Şimdi Esen Han'ın emrini yerine getirmeye bak. Senin yakalayıp geleceğin Manas adlı çocuk gün geçtikçe güçlenmektedir. Seni yok edecek olan odur. Onu küçükken yakalayıp yok et. Arkı kazmakta olan altı bin kişiyi doyurup, onları altı bin ata bindir. Elleri silah ver. Senin altı bin atlı, güçlü askerinin olur. Sana kimse karşı koyamaz. Oraya gecikmeden var!" Neskara dev altı bin kişiyi sürüp Altay'daki Cakıp Bay'ın atlarını ele geçirmek, oğlunu yakalamak için harekete geçti. Çölde tozu dumana katarak yola koyuldu.

Bay topraktan sıyrılıp çıktı. Örtüdeki katırı yakalayıp binerek gidenleri peşlerinden takip etti.

Bay altı gün yol gitti, insan yüzü görür müyüm, ya da açlıktan ıssız dağ geçidinde, ıssız dağlarda ölür müyüm diye yürürken Uludağın kenarına geldiğinde

beklenmedik bir yerden kıratını çekerek bir kişi çıka geldi. Yaşlı Bay atının selamına Kalmukça cevap verdi.

Aksakallıyı gören Cakıp, atını çekerek bu yabancıya tek gözüyle baktı.

"Var ol bahadır" dedi aksakal katırını çekerek.

"Var olan aksakal" dedi. Cakıp sakalını sıvazlayarak.

"Oğlum! Adın sanın kimdir?" dedi ihtiyar.

"Adımı sanımı sordunuz:İlk atam Buygur, devlet yöneten kişidir. İkincisi Babir Han, üçüncüsü Tüböy, dördüncüsü Kögöy. Kögöy'den Nogoy, Nogoy'dan ben oldum... Otuz yıldan bire Altay'ın dağlarında yaşadım. Adım Cakıp..."Ah, aman Tanrım! Cakıp'ım sen misin? Ciğerim sağ mısın?" diye Bay çığlık attı. "Ben Bay, ağabeyimim."

"Cakap attan kendini atarak katır üzerindeki ihtiyarı kucaklayıp indirdi, gözlerinden yaş döktü, ağladı, ağladı. Yıllardır birbirinden ayrı olan iki kardeş çölde ağlayıp dertleştiler. Birbirine kavuştuklarına sevinen zavallılar gözlerinden yaş akıtıp bir süre oturdular.

"Cakıpım, seni araya araya atım kuş kirazı gibi, bitim Torgay gibi oldu" dedi Bay.

"Ah tövbe" diye Cakıp Tanrı'ya sığında "O günleri Tanrı haber verdiği ya da ruhlardan işaret geldiği zaman uykum kaçıp, oturacak yer bulamadım, kalbim yerinden oynadı, perişan oldum, ağabey hep seni düşündüm,

rüyama girdin. Beklediğime değdi, Şimdi işte rüyam gerçekteŐti.

GüngörmüŐ iki ihtiyar birbirine sarılıp başlarından geçenleri anlattılar. Sevindiler, bezdiğimizde dağılsak da, ölmediğimiz sürece görüŐecekmiŐiz diye Tanrının takdirine Şaşırıp, söylemeye söz bulamadılar.

"Kaç çocuğun var Cakıbım?" diye sordu Bay.

"Bir tane."

"Çocuğunun adı nedir?" dedi Bay.

"Adı Manas. On üç yaşında".

"Ad veren bilerek vermiş, adı kutsal bir addır. Atalarımızın ruhu yardımcısı olsun!" diye Bay Tanrıya sığındı. "Şimdi aklımdayken söyleyeyim. Manas'ı yakalayıp getirin diye Esen Han'ın gönderdiği Neskara adlı dev altı bin askerle geliyor. Bunu gözümle gördüm, kulağımla duydum."

"O zaman yola çıkalım, Bay ağabey." Cakıp'ın kalbi sızlayıp kayası titredi, çabuk avul yolunu tuttu.

Cakıp avula haber verdi. Neskara'nın askerlerinin binlerce olduğundan korkmaya başladı.

MANAS'IN ÇOCUKLUĞU (II. Bölüm)

"Bu Çinli ve Kalmukların askeri çokmuş. Bunlar bize saldıracaklarmış. Neskara gördüğünü diri yutan dev imiş. Bunlara at, kız hediye edelim, hayvan ve altın hazırlayalım" dedi Cakıp.

"Ey baba, düşmanı gördüğüm zaman böyle korkup duruyorsun. Yüreğın sökülüp alınmış gibi. Artık korkma! Canını sıkma. Yaşadığım halde halkımı nasıl onlara tutup vereyim. Kaderimde varsa oktan öleyim. Kara canı esirgemenen mücadele edeyim. Bu kudurmuş Kalmukların yiğitliğini deneyeyim. Cezasını vereyim" dedi manas.

Manas'ın fikrini Akbalta destekledi, komşu Türk kabilelerine, altı günlük mesafedeki Kazaklara haber gönderdi.

Neskara'nın aç kalan altı bin askeri yolunu şaşırıp Cakıp'ın kışlağı olan Keng-Aral'a geçerek yoldaki Moğolların yurdunu basıp, on bin at ele geçirmişlerdi. Sayıları beş yüze varmayan Moğollar "nereden çıktı bu haydutlar, ya savaşmanın yolunu bilmiyorlar, ya da küstahlık ediyorlar" diye onların peşine düştüler.

"Hey, siz kimsiniz? Düşmanınız olan kim?" diyerek hayvanlarını çaldıran Moğol beyi Caysangbay at üzerinden bağırdı.

Dil bilen Sart Basangkul seslendi:

"Hey, Cakıp Bay'ın avulu nerede? Onu arıyoruz"

"Hey, o Kulan yaylasında. Onlar için mi bizim hayvanlarımızı soyup götürüyorsunuz? Onlar çöpünü yedirtmeyen kötü insanlardır. Öç alacaksınız onlardan alınız, hayvanlarımızı geri verin."

Atları çok olan kurnaz ihtiyar Cakıp, oğlunu saklayıp, yolumuzu sapıttı, hile yaptı, bunun atlarını geri verip, Cakıp'ı yakalayalım diye Neskara bir çare düşündü.

"Hey, hayvanlarına dokunmayacağız. Buraya gel. Bize Cakıp'ın oğlu Manas'ı bul," diye Basangkul, Caysang'ı çağırıldı.

"Bunca insan arasında yol bilen biri yok muydu? Yol bilmeden orda yönetilir mi? Hey, at ve avulumu yağmalamasan bile Manas bahadıra dokunmam."

Basangkul, Caysang'ı yakalamak için onu kovalamıştı. Moğol'un okçusu yay ile Sart'ı düşürdü. Sanagkul'un öldüğünü gören Neskara, Moğollara saldırdı. Çinlilerin askeri kalabalık olduğu için Caysang dayanamadan avuldan çıkıp kaçtı.

Neskara Moğolların avulunu yağmaladı. Erkeklerin başlarını kesti, on beş yaşındaki kızlardan yüz otuzunu, kara kaşlı güzel gelinlerden iki yüzünü seçip, ganimet

olarak alıp develerini bağırarak, eşeklerini anırtarak yola koyuldular.

Cakıp haber verdikten sonra, davul çalındı, Kırgızlar toplu olarak ayağa kalktı. Cakıp'ın avuluna sığınan Altaylı Türklerden, katılan her kabileden ordu kuruldu, Akbalta askerbaşı oldu.

Manas'ın yönettiği altı yüz kişilik ordu dağ geçidinin ağzında Neskara'nın önünü kesti. Birden bire çıkan toplu haldeki ordu, Neskara'nın altı bin dörtyüz askerini şaşkına çevirdi, onlar arkalarına bile dönmeden kuşatıldı.

Manas'ın ordusu Kalmuk için Çin'in arasındaki hudutta Neskara'yı yarım gün tuttu, sonra Altaylı Türkler, Kazak, Nayman, Moğol, Uyşunlardan oluşan büyük bir ordu ile Manas'a yardım etmek için geldiler. "Ya ölürüm, ya görürüm... Manas'ın başını Esen Han'a ulaştırayım" diyen Neskara sinirlendi.

"Ey, Neskara dev! Kanlı gazanın laneti, andı vardır. Oyunu kuralına göre oynayalım. Teke tek çikalım!" dedi. Kök Çologunu mahmuzlayıp ortaya çıkan beyaz sakallı Akbalta.

Çinlilerden Dang-Dang adlı pehlivan Ularboz atını oynatıp, ucu pulat mızrağını uzatıp, kazan kadar olan gürzünü eline alıp ortaya çıktı.

Kırgız tarafından Moğol'un yaman bahadırı olan Künös pehlivan gürzünü sürükleyip böğürerek ortaya çıktı. İki bahadır mızrak oynatıp birbirlerine uçaktan saldırdılar. Taraflar birbirlerine üstün gelemeden dayanıştılar, mızraklardan kendilerini çekemediler. Gürzlerini düzeltip kükreşek vuruştular. Gürzleri ellerinden çıktıktan sonra onu almak için eğildiler. Dang-Dang pehlivan atının ayağı yere saplanan zavallı Künös'ü kuşatıp yere vurup düşürdü. Künös öldü. "Kuvvetli devinizi öldürdüm. Şimdi eceli gelen çıksın" diye Dang-Dang ensesindeki saçları düğümleyip atını ortada oynattı.

Bunu gören yiğit oğlan Kökçö Bahadır bağırarak meydana doğru fırladı:

"Hay, hay, oğlum bir dakika, dur!" diye Aydar Han oğlunun atının dizginini tuttu, "sen daha küçüksün, pehlivan gücüne ermedin, on altı yaşındasın vazgeç oğlum bu işten! Onu bana bırak, kafire ben saldırayım."

Kökçö babasının sözünü kıramadı, atının başını çevirip üzüntülü halde yerine döndü.

Soylu Aydarhan, Altay Kazak halkının hakiki bahadırı idi. Eline mızrağını alıp atını kamçılıyarak Dang-Dang'a bütün gücüyle saldırdı. Aydarhan, Dang-Dang'ın uzattığı mızrağına vurarak bu Çinli deve mızrağını sapladı.

Bu esnada Çinlilerden Küdöng adlı pehlivan Aydar Han'a saldırdı. Baktı ki, o canını avucuna almış, hırsla kapılmış, Aydarhan, Küdöng pehlivandan kaçtı.

Bunu gören Manas, tahammül edemedi, elindeki bayrağı Akbalta'ya verip Akkula atını dolu dizgin koşturarak Küdöng'e yöneldi. Yetiştığı yerde Küdöng'ü kalpak gibi uçurup ezerek geçti.

Onların Irangsoo adlı pehlivanı Manas'a doğru mızrak fırlattı. Manas onu bir vuruşa devirdi. Yere düşen, uçuruma başı saplanan Irangsoo'ya mızrağıyla vurduğunda, onun kanları fışkırdı. Çinlilerin attığının vuran nişancısı Manas'a ok attı. Bunu gören Er Manas ikinci yayı çekinceye kadar kılıçla Şangmusar'ın kellesini uçurdu. Yaralanan atını bir kenara çekerek amcası Bay'a verdi. Bay dua etti.

Manas Manas olduktan, Manas adını aldıktan beri yaşı on üçe gelinceye kadar bunca düşmanı yenmemişti. Bu kadar kan dökmemişti, bu kadar öfkelenmemişti, bu kadar düşmanın hakkından gelmemişti.

Geleceğim yere geldim, beklemediğim şeylere ulaştım diyerek şimdi Er manas gelmesini arz ettiği Neskara'yı bekledi.

O zaman karşısına çıkanı sağ bırakmayan, yaşı on dokuzda olan Neskara, Türk oğluna düşman idi. Saçları dağınık, çakır gözlü, yassı burunluydu, burnun her deliği

on iki Şibe, Kırk Moğol girip oba kurabilecek kadar büyüktü. Dev Neskara, Çabdar'ı kamçıladı.

"Sen Kırgız oğlu isen, bende Çinli oğluyum, benim neyim eksikmiş, canına okurum, kanını içerim" diye Neskara dağ geçidini sarsacak şekilde bağırıp hakaret yağdırarak hücum etti "sen önce Maceslerle savaşmışsın. Şimdi Neskara'nın yiğitliğini bir gör."

"Piç kafir. Seni cehenneme göndereceğim, Kırgızları yok etmek mi istiyorsun yok edecek bahadır sen misin! Oyacağım gözünü, sökeceğim ödünü", diye Er manas Ak-kulasını kamçıladı. Manas'ı gizli kötülüklerden koruyan gökte bulutları açarak uçan Alp Kara Kuş idi. Ejder gibi, büyüyen, arslan gibi heybetli Er Manas dövüşmeyi öğrenmişti, gittikçe kuvvetleniyordu. Manas'ın heybetinden korkan elli dev kaçıp çıkarken, Neskara sinek kadar canından umudunu kesip, atını kamçılıyarak askerlerinin etrafında dolaştıktan sonra kaçtı.

Gökyeleli Manas "kaçanı kadınlar bile yener, halin bu muydu Neskara, sana dünyanın kaç bucak olduğunu göstereyim" diyerek beyaz mızrağını sıkıca tutup ardından fırlattı.

Çabdar şeytan gibi uçan hayvan idi, altı bir askerli altı defa dolaştıktan sonra kaçtı.

Manas, Ak-kula'yı seke seke koşturup kaçan Neskara'yı yakalamak için peşinden gitti.

Kaçan Neskara, kendi kendine söylüyordu:

"Dünya kurusun. Esen Han'ın beni kandırıp ölüme gönderdiğini niye anlamadım? Çinlilerin kutsal kitabındaki "Manas hiçbir düşmana yenilmez" sözüne niye inanmadım? Muhatabımla dövüşmedim, yediğim aş oldu mu?"

Neskara askerlerinden uzaklaşarak kara yola girdi, o Pekin'e doğru kaçarken gözleri ateş gibi kızardı, tüyleri ördek gibi uzadı. Ak-kula ile koşmakta olan Manas adil er yiğit arkasından yetişip altın kemerin kenarına, omuzuna sırlı mızrağını vurdu. Sırlı mızrak devin omuzuna saplanmış olduğu halde sallana gidiyordu.

Neskara atını yukarı çekti, yorgun düşen ak-kula yokuşta Manas'ı üzerinde uçuyordu.

Çok değişik olan yürük Çabdar ak bulutlu göğün altında biten otların üzerinde uçuyordu.

Yeri dibine girsen de sonunda sana ulaşacağım diye Manas inatla kovalayarak gidiyordu. Manas dağ sırtına geldiğinde, babası Cakıp Tuuçunak'ı koşturup, uçan kuş gibi hızla ona yetişti.

Dur oğlum, dur! - diye Cakıp yalvararak arkasından koştu. Çin askeri Neskara kaçtıktan sonra, önderleri öldükten sonra yenildiklerini kabul ettiler. Boşuna çabalama, Manas nefes aldı ve ordusunun yanına döndü

Neskara'nın ordusu, Manasın hükmü altına girdi, bayrakları indirildi. Moğolların Neskara'nın askerinin içindeki 400 civarındaki Sart'ın malını mülkünü zaptettiklerini duyan Manas çok kızdı.

Ey Moğollar! Sizi teke mi çarptı? Ya da aklınızı mı kaybettiniz? Para göz mü oldunuz? Esirlerin malını alarak durumunuzun düzeleceğini mi sanıyorsunuz? Bunu görenler ne diyecekler? Mallarını mülklerini geri veriniz.

Biz almıştık! - diye suçlanarak utandı yiğit Umöt.

Kinin varsa, mertçe, yiğitçe savaşarak yenin, mala mülke aldanmayın, dünya perest olmayın. Mal toplamak er işi değil! Kızgınlığı yatışmamış manas bağırdı. Mal lazımsa benden alın. İsteddiğiniz kadar alabilirsiniz.

Moğol önderleri görüşükten sonra Cakıp'ın yanına geldiler.

Manas, mertlik edip, bizi ölümden kurtardı. Ona tabi oluyoruz ve bizi akıyla yendi. Doğru söz söyledi ve hatamızı yüzümüze vurdu. Moğol yiğitleri ak gönüllüdür. Düşmanlardan çok çektik. Dost kim, düşman kim, akraba kimmiş öğrendik, gözümüz açıldı. Siz atalarında töresi, geleneği olan milletsiniz. Altay'da yolunu şaşırın bir avuç Moğolu, kanatlarınızın altına alınız. Elinizin altında, hizmetinizde olalım.

"Kendiniz iyi niyetle isteyerek gelerseniz sizi yadırgamayız. Akriba olmaktan kaçmayız" dedi Manas liyakatıyla, "yediğimiz tuğ aynı, içtiğimiz su aynı olacaktır. Göğün altındaki toprakları dağıtmayalım, genişletelim. Bir halk olalım."

Cakıp, Tanrı'ya sığınıp, ak bozkısrığı kestirdi. .

Neskarad'dan kalan ganimeti Manas ne yapacak diye kalabalık halk akşama kadar merakla beklediler.

Manas, Neskara'nın askerleri arasındaki kızlara, kadınlara, ihtiyar ve koca karılara, çoluk çocuğu dokunan, mal mülkü yağmalayanları kalabalık halkın önünde idam ettirdi. Onların atlarını, eşyalarının yağma edilen halka eşit olarak bölüştürüp verdi. Altı bin üç yüz Çinli asker silahlarını, atlarını ganimet olarak alıp onları serbest bıraktı.

"Hanınız başını alıp kaçtı. Sizin canınıza zarar gelmeyecektir, gideceğim dersiniz işte yol, kalacağım dersiniz işte yurt. Sizi dövmeyiz, size sövmeyiz. Bize katılıp tebaamız olursunuz."

Askerlerin yarısı "kendi yerimize döneceğiz" dediler.

Manas onlara şöyle dedi:

"Esen Han'a söyleyin. Göğün altında yaşıyorsak bir gün görüşürüz. O zaman bahadırlar gibi konuşuruz."

Üç bin altı yüz Çinli asker diz çökerek yalvardı:

"Manas bahadır, sen Alevke ile Esen Han'ın korktuğu kadar bir yiğitmişsin. Biz seni takdir ettik. Bizi kabilene al, kabilene girelim."

Avul reisi Akbalta Kırgızlara katılan Çinlilere başını sokabileceği yer, binebileceği at, yiyebileceği yemek verdi.

Moğollar başlarından pek çok kötülük geçmiş görmüş geçirmiş ama ruhunu kaybetmemiş, çileli bir halk idi. Onların Kuldur adlı reisi Manas'ın önüne geldi.

"Bundan sonra kökümüz bir parolamız aynı oldu Manas. Genç olsan da kahramanlığına diyeceğimiz yok, yetişmişsin. Sen yalnız Cakıp'a ya da Kırgızlara değil, Altay'daki bizim gibi ufak, dağınık halklara da gereklisin. Erkeğin yanında disiplinli bir ordunun bulunması lazım. Yalnız ağaç, göze çarpmaz. Uygun görürsen her kabile reisi kırk aileden kırk oğulu çıkarıp sana can yoldaşı olarak verelim. Sen kendine yakışan uşakları hizmetine al. Onlar her işte senin yanında olsun, ölümden beraber iman bir olsun, onlar senin kölelerindir. Onlar kuvvetli olursa sen çınar gibi olursun! Ağabeyim Künös pehlivanın intikamını Neskara'dan aldın. Sadece Çegambay adında bir şımarık oğlum var. O senin yoldaşlarından, uşaklarından biri olsun. Yanına al!"

Cakıp avuluna katılan Altay Türkleri, Kangaylıklar, Moğol, Alçın, Uyşun Argın, Kazark Noygut kabilelerinin reisleri

Kuldur'un sözünü haklı bulup, Manas'a can yoldaşı vermek istediler. Büyük küçük bir araya gelip antlaştılar.

Manas olgunlaşır yaş on dörde ulaştığında, köpeğini koyuverdi, kuşunu salıverdi, sabahtan akşama kadar Altay'ı dolaştı, öte tarafta Opol dağı, Kangay'a kadar tepeleri aşır, nehirlerden geçip, ormanları dolaştı, avcılığa kendini verip yoldaşlarıyla on onbeş gün kaybolurdu.

Bir keresinde Manas'ın yedi yoldaşıyla beraber kayboluşunun üzerinden onbir gün geçmişken Cakıp'ın gönlü dayanamarak "onların haberini duyan kimse yok, bu oğula ne oldu, yaramazlık edip Kalmuklarla tutuşup başı derde mi girdi acaba? Niye böyle gecikti?" diye yollara baktı.

Kuru geçide geldiğinde karşısına gökdemirden zırh giyinmiş elinde mızrak tutan, beline kılıç kuşanmış, omuzuna tüfek asmış bir sürü asker çıkıp Cakıp'ı ortaya aldılar.

"Babasının adı Cakıp, onun oğlu Manas'ı biliyormusun? Bize kılavuzluk edip onun avlunu götür" dediler.

Bunların dost olmadığını sezen Cakıp şaşalamadan onlara sordu:

"Adetimize göre büyüklere selam verilir, adı, sanı söylenir. Bu adeti bilmiyorsunuz, nerelisiniz?"

"Konuşma, ihtiyar. Önce sen kendini anlat?" diye askerler onu kuşattılar "

Adım Berdike. Babam Türktür. Atalarımızdan beri Altaylıyız. Cakıp'la düşmanız. O Manas'ı yakalayıp götürseniz bizim için de iyi olurdu. O bize gün göstermiyor," dedi Cakıp "kendiniz hangi tebaadansınız?"

Anladık ki, Esen Han on bir askeri seçerek göndermişti. Kalmuklar, Çinliler bu Kırgızlarla dövüşsek dağa, bir de çöle kaçıp gidiyorlar, bir şey yapamıyoruz, başka çare bulalım demişler. Hakan Çin'in, Çin-Maçın'in her yerinden becerikli pehlivanlardan on bir yiğidi deneyip seçmişler. Esen Han şöyle demiş:

Manas'ı bile bile zehirleyip öldürün! Ya da bağlayarak canlı getirin! Aksi halde geri gelmeyin!".

Askerler efendimizin gönderdiği adamlarız, elçiyiz diye yola çıkmışlardı.

Cakıp, askerleri başka bir yola gönderip, kendi avuluna koştı. Cakıp gördüklerini anlattı, danışmanı Berdike, avul reisi Akbalta, kardeşi Bay ve ileri gelenlere akıl danıştı.

"Bu Çinli, Kalmuklar onu sağ bırakmayacak, Manas'a kin besliyorlar. Bir çare düşündüm. Şu anda Türk oğulları ile Kırgızların kabilesi büyüdü. Düşmanlar yıprandılar.

Avuldaki birisine para ve hayvan verelim. Kan bedelini ödeyelim, kabul ederse, Manas işte budur diye Çinli ve Kalmuk elçilerini yakalatalım. Böylece huzura kavuşalım!"

Bu sözü işiten bay, Cakıp'a derhal karşı çıktı.

"Sözlerine dikkat et, ciğerim! Babalarımız hayvan satsa da can satmamıştır. Bin insan nasıl olur da oğlunu pul paraya satar. Bugün Kırgız'ın başına kıyamet koparıp felaket yağdıran düşman yok. Şaşırma. Altı bir düşmana karşı koyan Manas'a bu on bir asker ne imiş?"

Cakıp'ın aklı karışıp dururken, kırmızı perçemli on bir asker Manas'ı ortalarına almış olarak geldiler. Manas ise onlara hiç aldırmadan mağrur duruyordu.

Bunu gören Cakıp bayıldı, canı manı kalmadı. Konuşamadı.

"Babamı sorarsanız işte bu kişi" diye, Manas, askerlere Cakıp'ı gösterdi.

"Hey, biraz önce bizi yoldan saptıran odur, yakalayın! Diyen askerler Cakıp'ı gösterdiler "Piçin başına deri giydirin"

Dört asker vakit kaybetmeden Cakıp'ı yakaladılar.

Cakıp'ın sözünü dinlemeyen askerler, onun ellerini bağladılar.

"Ey askerler, ne yapıyorsunuz? Yeter! Hanın adamı iseniz terbiyeli olun! Söz dinlemeden ona ne yapıyorsunuz? Beni kızdırmayın!" diye Manas babasını kurtarmak istedi, askerler bağıırıp çağırdılar.

"Onun kendisini bağlayın" diyen askerler Manas'a hücum ettiler.

Manas öyle hiddetlendi ki, gözlerinden ateş çıkararak dördünü birden yakalayıp gömlek gibi salladı, kaldırıp yere vurdu, kendine asılan altısını yere yıktı, ikisini bir eliyle birleştirerek tuttu.

"Söz dinlemediniz, bunu hakettiniz. Hanınız erkeğe gelsin, gücünü göstereyin, ondan korkacak kimse yok. Gidip bunu söyleyin."

Manas yarı canlı kalan askerlerden kırmızı perçemlerini koparıp kendilerini salıverdi. Manas'ın yanında duran delikanlılar onlarla alay ederek askerlerin atlarının kuyruklarını, yelelerini kestiler.

Cakıp Bay ocağını yeniledi. İkinci Hanımı Bakdöölöt bir oğlan doğurdu, "Manas"ımın dayansa dağı, eğilse direği olsun" diye adını Abike koydu.

Cakıp Bay ocağını yeniledi. İkinci Hanımı Bakdöölöt bir oğlan doğurdu, "Manas"ımın dayansa dağı, eğilse direği olsun" diye adını Abike koydu.

Cakıp Bay'ın sadece hayvanları değil, soyu da çoğaldı, avulu genişledi, otlığı uzadı. Komşusu Kalmuk, Tırgot, Moğollar ile yerleri paylaştı, hudutları sağlamaştırdı, taş koyup üzerine yazı yazdırdı, kağıda mühür bastırdı, herkes kendi yerine sahip oldu.

Altaydaki yüksek dağların etekleri çok güzel yerler idi. Kuzeyinde Altın Köl güneyinde Barköl olup buralarda kayberen kuşu çok bulunurdu. Bahadır Manas avlanmaya çıktı. Yanında kırk boz oğlan vardı. Bir o kadar da yoldaş buldu. Av kuşunu beraberinde götürdü, canı sıkılırsa ceylan avlamak için yay da aldı, karakuşları da vurup, gönlünce eğlenmek istedi.

Manas ve arkadaşları Çarkastan'ın çukuruna çadır dikip keçe evi kurdular, boz oğlanlar atlarını oynatıp yarış düzenlediler. Köpeklerini bıraktılar, yay çektiler, kuşlarını salıverdiler, sungur kuşu oyunu oynadılar, kurt, tilki, mavi tilki avladılar. Güreş düzenlediler, ip çekme oyunu düzenleyip yarıştılar.

Laf lafı açtı, çocukların birisi büyük adam gibi konuşmaya başladı.

"Biz de elimize mızrak alıp, kılıç tutup dövüştük. Yiğitliğimiz kalmamışsa gençliğimiz de bitmiş demektir. Arkadaşlar artık kendimizden bir bey veya Han seçip kendimize baş yapmaya ne dersiniz? Ona itaat edip,

dediğini yerine getirelim, böyle birlik olmazsak olmaz!" dedi Çegebay. "Hanginiz bunu desteklersiniz?"

"Hey, Çegebay'ın dediği doğru" diye boz oğlanlar bu teklifi birden kabul ettiler. "Han seçelim. Onu süsleyelim, töreler göre muamele edelim, fırsat gelmiştir. Geciktirmeyelim."

"Öyleyse kimi seçelim? Şartı nasıl olsun?" dedi Aydarkan oğlu Er-Kökçö.

İyi düşünceli, sözü geçen Salamat oğlu Aynakul Han seçimini yönetti.

"Bana kalırsa, bir şart koymak lazım. Hepinize şöyle bir şart koyuyorum: Kim Han olmak istiyorsa onun bindiği atı derhal kurban keselim. Tamam mı? Hadi cesur olan çıksın?"

Biraz önce yaygara eden çocukların hiçbirisi ben atımı kurban keseyim diyerek öne çıkmadı.

"Hepiniz zengin çocuklarıyorsunuz. Şu kadcarcık bir işe de yaramazsınız. Han olacak kimse için bir atın lafı mı olur? Babanızın oğlu değilmişiniz!" diye Aynakul taşı gediğine koydu. "Hani, erkek olan kim?"

Çocuklar suskun dururken Aynakul "Han olup atını kesebilir misin?" diye Mançu'dan Şakundu'ya, Oşpur'un oğlu Nazarbek'e Askar'ın oğlu Cabakı'ya, Aydarkan'ın

oğlu Kökçö'ye, Karakoco oğlu Kaldar'a Anzar'ın oğlu Koyon'a sordu, hiçbiri atını vermeye yanaşmadı.

Sonunda Aynakul, çocukların en küçüğü olan on beş yaşındaki Manas'a sordu.

"Cakıp Bay'ın oğlu Manas beğ sen ne dersin" "Atını kesip Han olmak, halkımızın adeti değildir.

Eğer canınız et yemek istiyorsa Ak-Kulan'ı keseyim. Bunu sizden esirgemeyeceğim, atı buraya getirin."

Bunu duyan Çegebay yaygara etti.

"Ak-kula zayıflamış, kemiği kalmış. Bir lokma et çıkmaz, onu kurtlar da yemez. Cakıp Bay'ın semiz kısırağını ben kullanıyordum. Manas verirse onu keselim."

"O zaman kısırağı kurban keselim " dedi Manas.

Çocuklar Manas'ın önünde boz kısırağı kurban kestiler. Etini büyük kazana koydular. Manas'ı teğeltinin üzerine çıkardılar, on eyeri bir araya toplayıp, altın tahtın diye onu oturtular, yanına gök bayrak diktiler.

"Hanımız Manas" diye bağıldılar.

"Hanımızı Tanrı korusun!"

"Var ol Manas!"

"Geniş bozkırın kurdu ol, Manas." Çocuklar bağırıp Çarkastan'ı sarstılar.

"Han'a destek olalım! Manas'a uşak olalım! Sözünü dinlemeyenler Altay'dan gitsin, Kalmuklara gitsin!" diye sıraya geçip başlarını eğip duran çocukları gören Manas kahkahayı bastı. O Han kaidesini yerine getirdi.

"Kendiniz beni, kaçsam da Han yaptınız. Şimdi söylediğim söz söz olsun, hepinize kolay gelsin! Yarın Altaydan öteye geçeceğiz. Kalmuklara kadar yolları yoklayalım. İyi yerleri bulalım. Büyükleri rahatsız etmeyelim. Yolun durumunu görelim."

Ondan beri Manas'ın bir dediği iki olmadı. Ertesi gün seksen delikanlı Altay'ı aşarak yol yürüdü. Güzel yerleri gördüler.

Manas iki çocuğu Kalmuk ve Çin taraflarına bakıp gelsinler diye bir günlük yola gönderdi, tepelere nöbetçi koydu.

Gürleyerek akan Urkul nehri boyunca üç yol kavşağında, katmer katmer ormanda, üzerinde bir yuva bulunan bir çınarın dibinde altı gün vaziyeti yokladılar. Yedinci gün Manas'ın gönderdiği çocuklar geri dönüp malumat verdiler. Esen Han'ın yük yükleyen kırk beş deveden oluşan kervanı, altı şive, on Uygur, on Kalmuk mahiyetinde gelmekteydi. Dokuz yüz asker Nuuker adlı bir bahadırın yönetiminde arkasında geliyordu.

Nuuker, bir gruba rastladığında asker olsa öldürün, çocuklar ise sürüp gelin diye denenmiş yüz askeri

gönderdi. Alana sığmadan coşarak akan Urkul nehrinin kıyısına geldiler. Nehirden geçemeyen askerler kıyıda şaşırıp çocukların alayına maruz kaldılar.

"Göreceksiniz, nehirden geçerse gözünüzü çıkaracağız" diye bağırdılar.

Sonunda bir haberci, Nuuker'e gelip "Nehir kabarmıştır, insan geçebilecek gibi değil" dedi. Askerbaşı emir verdi: "Ölen suda temizlenir, diri kalan o kıyıya çıksın."

Suya giren yüz kişinin yirmisi boğulup gitti, geri kalan sekseni sürüklenerek ıslak halde Manas'a ulaştılar.

Askerlerin, büzülmüş, üşümekten titreyen halini gören çocuklar at üzerinde kıs kıs gülmeye başladılar.

"Nereden gelip nereye gidiyorsunuz? Kılıcı niye taşıyorsunuz?" dedi asker başı patlayarak.

"Görmüyor musunuz? Elimizde kuş, tazi, belimizde kılıç kuşanarak avlanan çocuklarız. Ya siz kimsiniz?" dedi Manas.

"Çin Hakanının halkıyız. Askerbaşı Nuuker sizi sürüp getirmeye gönderdi."

"Ee, Nuuker'in bahadırları açık söyleyin. Kiminle dövüşmeye geldiniz. Kiminle dost olmaya gidiyorsunuz?"

"Öff, bizim dosttan çok düşmanımız vardır. Düşmanın kim olduğunu Nuuker anlatır."

"O zaman söz ve töre bilmeyen imişsiniz" dedi Manas kamçısıyla yere vurarak.

"Hey, bu şımaran Kırgızın sözü zehir imiş" diye askerbaşı Manas'a atılarak "önce onu götürün."

"Ey, beni sürüp götüreceksin sen misin?" Manas keskin kılıcıyla hiç tereddüt etmeden askerinin başını kesti.

Seksen asker birden Manas'a saldırdı. Manas kırıdamadan kenarda durdu. Askerleri, çocukları imha ettiler.

Manas sanki hiçbir şey olmamış, hiçbir şey görmemiş gibi seksen çocukla beraber kaldığı yere gelip rahat bir şekilde geceledi.

Yüz askerden bir haber alamayan Nuuker ordusunu sürerken kara nehre rastladı. Manas ve arkadaşları nehirin öteki kıyısında durup Nuuker'in askerlerini saydılar.

"Ormanın her yerine ateş yakalım. Askerlerimizi çok gösterelim." Manas her tarafta alev alev ateş yaktırdı.

Ertesi gün Nuuker, kavak ve söğüt kestirip sal yaptırdı, adamlarını suya sürdü. Dört salla suya girenler birbirlerine çarpıp pek çoğu suda boğuldu.

Nuuker'in askerleri Manas'ı kuşattılar.

"Siz hangi halkın çocuklarısınız?"

"Hey, ecdadımız Türktür. Atamız Tüböy Han'dır. Dedem Nogoy, babam Cakıp'tır. Adım Manas" dedi. Manas rahat bir şekilde.

"Elinin körü, Kırgızlar, bizim aradığımız sizsiniz!". Kımkar adlı pehlivan kılıcını çıkarıp bağırarak geldi.

"Bu düşmanla dövüşmek kolay değil, onlara dokunmadan sağ salimken eve dönmeyelim mi" dedi Kökçö.

"Hey, akılsız, Kökçö ciğerim. Eceli gelmeyen ölmez. Han taht üzerinde ölmez. Askerin çokluğundan korkma. Saçma sapan konuşma! Atlanalım Manas hazırlanıp tek başına çıkmak üzereyken Aynakul önünü kesti.

"Manas! Ey sen Hansın! Han rahat durur!"

Bu esnada Manastan küfür işiten Kökçö, Kımkar denen askerle dövüşüyordu. Kökçö mızrağıyla Kımkar'ı Kök katırdan devirdi.

Bolcong adlı bahadır beklenmedik bir anda Kökçö'ye vurmak üzereyken bahadır Manas onu yayla gebertti.

Bunu gören Nuuker, tahammül edemedi, atını kamçılıyarak Manas'a doğru geldi. Manas da korkmadan atına vurarak Nuuker'e doğru geldi.

"Hey, sana söylemedim mi Han Manas, sen seviyeni korumadan niye düşmanla dövüşeceksin ki. Dur! Onu bize bırak" dedi Kökçe şaşırarak.

Bu sırada Kökçö'ye doğrudan saldıran Nuuker, nârâ atarak onu attan tutup indirdi. Elindeki Kökçö'yü taşa vurmak üzereyken, Manas Ak-kulasını kamçılıyarak yetişip geldi ve Nuuker'i omuzundan tutup yukarıya dimdik kaldırdı. Kökçö, Nuuker'in elinde, Nuuker Manas'ın elinde dimdik dikilerek gidiyordu. Nuuker'i atın yelesine koyup baktı ki, Kökçö'nün eli Nuuker'in böğürüne yapışıp kalmıştı.

Manas Nuuker'in başını kopardığında çocuklar Manas diye haykırarak gevşeyip kalan askerlere saldırdılar.

Dağlar da Manas, Manas diye haykırdı.

Ormanlar da Manas, Manas diye seslendi.

Aydıng köl'ün kenarı. Göl, mavi buz gibi parlıyordu, bulutlara değen muhteşem sivri dağların göçü geliyordu.

Ak Otağdan çıkınca göklere doğru yükselen Ulu dağın, güneş ışığında kırmızı renk alan çarpık tepeleri, ateş gibi kızarmış bulutlar, mavimsi dağlar gözüküyordu. Gökyüzünde ufak parçalara ayrılan, köpük gibi köpüren, şekilden şekile giren bulutlar vardı.

Bu yaşamın ulu gününde, güneş dağ arkasından çıktığında, Altaydaki Kırgız Cakıp'ın avulunda zurna ve davul çalındı. Tek davul çalınırsa, kötü haberin işareti diye halk teleşlanır, korkudan ödü kopardı. Zurnanın

çalınması, iyiliğin işareti idi. Sabah erkenden çalının yulafli zurna sesi dağı neşelendiriyordu.

Bugün Cakıp'ın avulunda büyük işler vardı. Obadaki tepeye Kâşgar halısı konmuş Noygut, Totu ve Sartlardan haber geldi. Öğlene doğru yurt reisleri gelecektir" dedi. Akbalta'nın yardımcıları "Türk kardeşlerimizin hepsi gelecek."

Güneş tünekten köşedeki keçe yüzüne düştüğünde, haberdar edilen salabetli avu reisleri, beyzadeleri Cakıp'ın beyaz evine gelip toplandılar.

"Ey milletim, hepimizin çektiği sıkıntıyı anlatmak istiyorum. Tanrı yardım ettiği için beli bükülen halkımız yeniden belini düzeltip kuvvetlendi. Köklerimiz yayıldı, dallarımız tomurcuk bağladı. Az da olsa askerimiz var. Bize sataşanlara gücümüzü gösterdik. Şimdi etrafımızda düşman var. Bakıp durmayalım. Uyanık olalım. Kendimizi muhafaza edelim. Babamız Nogoy gibi bir gün felakete kalmayalım. Eskiden babalarımızın sarayı, Hanı, bayrağı vardı. Halkın kuvveti, Hanı olması gerekir. Eğer uygun görürseniz halka sahip çıkacak, ülküsü olan birini Han yaptım" dedi Akbalta.

"Aferin size. Çok haklısınız."

"Bilge gibi konuştun. Han soyundansın, Akbalta".

"Yaşa Akbalta" diye bağırdı millet.

Gürültü kesildikten sonra aksakallar sohbeta başladılar.

"Kalan sözü aksakalımız Berdike söylesin" dedi Akbalta halka hitaben.

Avulun en akıllısı olan Berdike aksakalını sıvazlayarak gelenlere baktı.

"Altay'ın kabile reislerinin tamamı ve Türkler bir araya geldik. Altı şehir halkı hep bir aradayız. Hangi erkeğin erkeği, bahadırın bahadırı, yiğidin yiğidi, akıyla yol bulan, sözüyle sır çözen, kılıcıyla düşman kesen ben han olacağım diye meydana çıkacak"? Kalabalık karşısına "Han olacak işte benim" demeye cesaret eden, bileklerini sıvazlayıp göğüs geren kimse çıkmadı.

Halk bekledi, aksakallar yere baktılar, yiğitler suskun suskun durdular.

"Bugünkü ufak dallarımız yarın çınar olacaktır. Bu yavrular arasından Han olacak kimse yok mu?" dedi Berdike çukurlarda oynayan, dağlarda dolaşan çocuklara bakarak.

Çocukların içinde Salamat'ın oğlu Aynakul söz söylemede usta idi; kalabalık halka doğru çevrildi:

"Millet, atalar, geçende seksen çocuk avlanmaya çıktığımızı, boz kısrakı kesip Manas'ı kendimize Han yapmıştık. Bizim seçtiğimiz han size yarayacak mı, bunu bilmediğimiz için suskun duruyorduk."

"Bu yaramazın söylediğini duydunuz mu millet?" dedi Berdike neşeli bir şekilde "Gençlerin gözü iyi, niyetleri sabah güneşi kadar temiz. Tanrım çocukların dilediğini ver, halkın dilediğini ver, Kırgızın dileğini ver!"

Akbalta deve gibi çırpınıp, hanımı doğurmuş gibi sevinip açıldı: "Hey millet, gencinizle yaşlınızla burdasınız, söyleyeceğinizi şimdi söyleyin!

Gönlünüzde bir şey kalmasın.

"Derken arslan Manas, Opol dağı gibi heybetli şekilde yere basa basa ortaya geldi.

"Kısırak kesip Han seçmek çocukların işidir. Bütün halka Han olmak başkadır. Türk evlatları her milletin önderleri ve akıllıları işte buradasınız, benden başkasını han seçiniz."

Manas iki yanına bağırıp çağırırken daha kuvvetli daha muhteşem görünüyordu. Etrafına bakınıp aksakal Berdike'nin karşısına geldi.

Berdike altı kulaç beyaz keçeyi yere yayarak koydu.

"Bizim dediğimiz uygun ise, emrettiğimiz yerine getirilirse, Hanı böyle seçelim." Akbalta ile Berdike Cakıp Bay'ı beyaz keçeye oturtular."

"Şimde bulduk Hanımız Cakıp olsun" diye beyaz keçenin üzerindeki Cakıp'ı kaldırmaya kalktılar.

"Hey, durun bir dakika, millet! Bırakın!" Cakıp beyaz keçeyi kaldıranları durdurdu "Millet, hürmetinize sevindim. Benim gibi bir ihtiyarı bırakıp, şu tek oğlum Manas'ı Han yapınız!"

Cakıp gözlerinden yaş döküp, ağlayarak durdu. "Bizi Altay'da halk yapan Cakıp'tır, bizi Altay'da arslan yapan Manas'tır!" Halk bağıra çağıra Manas'ı da beyaz keçeye getirdi "Baba oğul Han olsun!"

Çırpınıp duran kalabalık içinden ayrılıp çıkan aksakallar, bilgiçler vay vay demelerine bakmadan Cakıp ile Manas'ı beyaz keçeye koyup kaldırdılar.

"Hey millet, sözümü dinleyin!" yedi adım atıldığında Cakıp halkı durdurdu, "Gökte bir ay, bir güneş olur, bu Tanrının kudretidir. Halkın başında bir han, bir bayrak olur. Bu ataların âdetidir. Hanınız işte Manas! Onu tutunuz!".

Cakıp beyaz keçeden indi, Hanlığa Manas'ı aday göstermesine halk da razı oldu.

"Manas!"

"Manas! Biz seni Tanrıdan dileyerek aldık!"

"Yaşa Manas!" Beyaz keçeyi Manas'la beraber kaldırıp taşıyanlara kalabalık halk yarılarak yol açtılar, kalabalığı dokuz kez dönünceye kadar diz çöktürüp durdular.

Kambar Boz'un hayırlı kurban içinde seçilen atlarından kırmızı kısrağın Manas'ın önünde kesildiğinde halk sükunet içindeydi.

Manas başına kenarları altınla süslenen, tepesi büyük Halk kalpağını giyip Toruçaar'a bindiğinde halk uğulduyordu.

"Maksadımıza erdik. Sonuna kadar han ol Manas!"

"Han Manas'ı Tanrı korusun! Bin yıl yaşasın!"

"Başkalara perçem, karşı çıkana ok olsun!" Bu hayırla dilekler göğü sarstı.

Nogoy Han'dan miras kalan mavi bayrağı Cakıp otuz yıl derilere sararak yüklerinin arasında saklamıştı. Şimdi onu alıp çıkıp direğe çekti.

Cakıp Bay, oğlum Manas han oldu diye doksan kısrağın kesip dokuz gün düğün düzenledi.

Manas, Bay ile danışıp, delikanlıları göndererek Kâşgar tarafından Bakay'ı getirtti. Kaplan Bakay dağ gibi kocaman biriydi, kaplan gibi bakışları vardı, boynu boğanın boynu gibi, butları buğra butu gibi idi. Gök tulpar (kanatlı at) a benzeyen bir ata binmişti, mavi elbise giymişti. Sağ omuzunda her şeyi altı ay önceden haber veren, bilmediği şeyleri bildiren, duymadığı şeyleri duyuran melek vardı, açık gözlü, tecrübeli, şirin sözlü, hiçbir şeyden çekinmeyen akıllı bir adamdı.

Manas Kalmuk ve Çin'i dolaşarak dilini, sırrını, âdetlerini öğrenen, sözü kesen bilge Bakay'ı han danışmanı yaptı.

"Uğurum Manas, seni görmek arzusuyla on yıl aradım. Şimdi seni buldum, başka arzum yoktur. Manas kardeşim, sana hediye olarak candost Acıbay'ı buldum, dostluğunuz takdir ediyorum" dedi Bakay.

Argın'ın Hanı Acıbay babasına darılarak sarayını terketmişti. Kendisi gibi arslan yürekli birini arıyordu, Manas'ın yiğitliğini iştmişti. Bahadırı rüyasında görüp, arslana arkadaş olacağım diyerek at boroyun kazarak, kulağı duyduğu, gözü gördüğü yerleri aralayıp sonunda Bakay'a rastlanmişti. Akıllı Bakay erkeğin kanatı erkekle çıkar diye siyah elbise giyen, koyu al renkli ata binen Acıbay'ı han Manas'a can arkadaşı olmaya layık görüp peşine alıp getirmişti. Acıbay çatal sakallı, kırmızı yüzlü, uzun boylu, geniş omuzlu, yiğit görünüşlü, geniş göğüslü, yassı dilli, yenilmez söz ustası, yetmiş dil bilen, kara dilin kayrağan, Han karşısında susmayan azizlerden biri idi.

Bakay Manas'a şöyle dedi:

"Etrafımıza bak. Geçmiş babalarının yolunu öğren. Hanlığı keskin kılıçla, mızrakla muhafaza et. Yerini göğsünle genişlet. Halkını akılla yiğitliğine yönet."

Sükunetle, oturanları seyreden heybetli Bakay yine konuşmaya başladı:

"Manas! Sana bir akıl vereyim. Senin dokuz atan Han olmuştur. Dokuzunun da yanında kırk arkadaşı vardı. O adeti muhafaza et. Ormana bakan kırk boz oğlan ve diğerleri içerisinde deneyerek kırk arkadaş seç!".

Han manas, böylece akıllılara ve bilgelere danışarak iyilerin iyisinden, bahadırın bahadırından kırk yiğit seçti. Kırk yiğide başka kabilelerden Moğol Caysang'ı, Kuldurdan Çalibay'ı, Mançudan Macik'ı, Kangaylı Keldikei'yi, Danggit'tan gelen Kayıp Han'ı, Dağalıktan Munar'ı, yine Altaylıların hepsinden; Alçın, Uşun, Nayman, Abak, Kırgız, Kıpçak, Noygut, Nogoy, Özbek, Totu, Nabat, Andıcanlı, Kazak, Karakalpak, Döölös topladı. Kırk yiğide baş olarak kaplan tabiatlı, kurt gözlü, kalın kemikli, geniş göğüslü, ağırbaşlı, tatlı sözlü Kırgıl tayin edildi.

Kırk yiğit, Han Manas'ın etrafında dolaşıp durdu. Manas gökten inen, düşmana korku veren altı kılıcı arkadaşlarına hediye etti. Dayanıklı olan zülfikarı kendisi aldı. Hayırlı dilek için kambarboz'un atlarından kısarak aldırıp kırk yiğidin şerefine kurban kestirdi.

Han Manas dedesi Nogoy'dan kalan keskin bulat kılıcını aldırıldı. Ota değdiği zaman yakan, onu sallayanı ansızın öldüren dağa vurulduğu zaman taşları kesen, bele doğru vurulduğu zaman baş kesen, gecede kınından çıkarıldığı zaman ateş gibi kızaran, düşmana doğru sallandığı

zaman kırk yedi arşın uzayan kılıcı; Açalbars'ı Bakay'ın eline verdi, kırk yiğit diz üstünde oturarak ant içtiler.

"Hanımız Manas!" Han ile canımız beraberdir. Eğer Hana karşı suç işlese, niyetimiz bozulsa üzerimizden yüce Tanrı cezamızı versin! Canımızı işte bu kılıç alsın!"

Her bir yiğit albars kılıcı öperek kanını değdirdi.

Manas'ın salabatlı kırk yiğidinin hepsi bahadır diye adlandırıldı. Her birine at otağ tahsis edildi, uşak verildi. Kırk yiğidin atlarını alına muska takıldı.

Er Manas iki dizgin bir yuları elinde tutup, talihsiz kırgızın ocağını düzeltti, birbirinden kopanları birleştirdi, çevresini genişletti, Kalmuk ve Moğol'u eşit seviyeye getirdi. Evvelki zavallı millet artık dertlerinden kurtulup, beyaz kalpağını giyip, sıkıntılarını çözüp, "Tanrım, Han Manas'ı koru" diye canı huzur içinde üzüntüsüz yaşamaya başladı.

Manas, dokuz yıl benzeri bulunmayan han oldu. Manas tahta oturduktan sonra halkı muhtaçlıktan kurtuldu, bahadırı çoğaldı. Altay, Kazak, Türk, Uygur, Moğol ve komşu kabileler arasında itibar sahibi oldu. Kırgızlar onlardan kız aldılar, onlara kızlarını verdiler, onları ata bindirdiler, onlarla mal mülk değıştirdiler, kervan kurup ticaret yaptılar. Manas'ın tarlası (toprağı) Altay'dan Kaşgar'a, Kaşgar'dan Tibet'e, Tibet'ten Samarkand'a ulaştı.

Manas'ın saltanatını, Kalmuk Hanı olan yalancı Alevke, Çin Hanı olan kurnaz Esen Han, Mançu Hanı Neskara çekemediler. Çok eski kinini, üç kez gönderdiği ordusundan ayrılıp kaldığını hatırladılar. Savaş açmaya gücü yetmediği için "Bekleyin de görün Kırgızlar" diyerek uygun bir haberin gelmesini beklediler. Kendi aralarında anlaşıp "Türkleri ipe boğmaktansa, onları birbirine düşürmek lazım" diyerek çare aradılar. Kalmuk ve Çin'in rahip, sofi kalender ve dervişleri casusluk yaparak avulları dolaştılar. Kaşgar, Moğol, Samarkand'a giden kervan Kırgız elinden geçerci, bunların çoğu Alevke ile Esen Han'ın mahsus gönderdiği adamlar idi.

Kurnaz Esen Han, birbirine yakın bulunan Türkleri, Uygur ve Kalmukları Kırgızlara karşı kışkırttı. Manas'ın gücünü, gazabını bilen komşuları başkaldırdılar, düşman olmaktan vazgeçebildi. Çukura düşen ayı gibi çırpındı.

Altay'daki düşmanların durumunu iyi bilen Manas, Çin ve Kalmukların hareketini sezerek Kalmuk ile Kırgız sınırına gece gündüz nöbetçi koyup ordusunu hazır durumda tuttu.

Bahadır Manas sefere çıkarken çok daha heybetli gözüküdü, cebe giyerdi. Kurulup otururda, kulağı kalkan gibiydi, gözleri ateşli idi, kapaklı ve büyük idi, öfkeli hali vardı. Görünüşüne gelince bir bakarsın kaplana, bir bakarsın arslana benzerdi. Aklının ve gücünün mükemmel olduğu bir yaşta idi.

HAN MANAS'IN ZAFERLERİ

Kalmuk hanı Alevke Dangu şehrinin hükümdarı Kayıp Dang'ı saraya çağırıldı.

"Kayıp Dang, Kara Şehir'in hanı Manas'ın sonu geldi. Şehiri Tırgot, Mangullar yapmıştır. İçtiği suyunu üç gün kesip ondan sonra zehir koydur. Halkını öldür, kapısını gece açtır. Ardından ordu girecek." Diye emretti Alevke.

Kayıp Dang, bunu kabul etti, şehir yöneticilerini çağırıp ertesi gün Karaşehir'in suyunu kestirmek için gizlice adam gönderdi. Alevke'nin emrini duyan Kayıp Dang'ın rahipleri akşamleyin bu haberi Manas'a ulaştırıp karşılığında altın aldılar.

Manas gün geçmeden Karaşehir'in suyuna zehir koyacak olan Kalmuk ve hain Moğol' u öldürdü. O gün Dangu şehrine süratle akın yaptılar, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar şehirden kaçtılar. Kayıp Dang'ın kızı Karaberk, kırk kız arkadaşıyla halk arasında kalıp düşmana direndi ve pek çok yiğitleri atlarından devirdi. Karaberk, Makay'ı da yaralamıştı.

Manas, nişancı kızın yaptıklarını duyup onu canlı yakalatıp getirtti. Manas han kızının güzelliğini gördükten sonra, onu öldürmeden, onunla evlenmek istedi.

Kız babasının öldüğünü öğrendikten sonra "Manas'a varmak değil, babamın intikamını almak istiyorum." Diye tehdit etti: "Kız nazı ile sevilir." Diyen Manas, Karaberk'in karşı koyuşundan, kahramanlığından memnun oldu.

Ele geçen Kayıp Dang'ı kızının yanına getirdiler, Kayıp Dang ile Manas barıştı.

Üç kahraman dost oldu. Buğday ekmeğini çiğnediler, el tutuştular, çubuk kırdılar, ellerinden, kan çıkardılar.

"Ekmek kutsaldır. Buğday gibi temiz niyetle yaşayalım! Birbirimize kötü niyette bulunursak çubuk gibi kırılalım! Düşmanımıza beraber saldıralım. Düşmanlaştık kanımız aksın!" diye bahadırlar Tanrının huzurunda anlaştilar.

Kayıp Dang büyük bir düğün düzenledi. Bay, Akbalta, Berdike, Bakay başta olmak üzere Dangu şehrinde âdetler gereğince baş dünür olarak geldiler. Han Manas şanına yakışır bir şekilde Karaberk ile evlendi. Kayıp Dang, âdetlere göre Türk ustalarına kızı Karaberk için on iki katlı ev yaptırıp, içerisini türlü türlü eşyalarla süsledi. Bu evin güzelliğini ozan Caysang yarım gün methederek bitirememiştir.

Tanrının ulu gününde Cakıp avuldan altmış akıllıyı bir araya topladı, aksakallılarla kurultay düzenledi. Bu yine ne diyecek acaba diye Bay'ın sözünü dinlediler. İhtiyarlar kısarak kesip, tören olan eve yerleştiler.

Ağzında sözü var, dilinde balı var Cakıp şöyle dedi:

"Görmüş geçirmiş ihtiyarlar, size söyleyecek derdim var. Görmediğimizi gördük içmediğimizi içtik. Dolaştık. Gördük ki Altay kutsal yer imiş. Başiboş dolaşmıştık, şimdi canlandık; kurumuştuk, şimdi yeşerdik. Ama dünyalarımız çoğalıyor. Kalmık ve Çinliler bize gün göstermeyecektir. Halimi iyi iken yer arayalım. Uygun görürseniz, hepimiz Altay'dan Ala Dağ ve Andıcan taraflarına göç edelim.

Avulun büyüğü Berdike bu sözü beğenmedi.

"Hayvanlarına yer dar geldiği için böyle söylüyorsun herhalde, Düşmanlar artık yıpranıp bizden korkmaya başladılar. Şimdi nereye kaçacağız? Kazandığımız malı mülkü niye savuralım?"

İhtiyarların sükûnetini Bay yiğit bozdu:

"Cakıp'ın dediği doğrudur. Korumak isteyen korurum", buyurmuş Tanrım, ıssız bucaksız sınırı olan Çin'in askerlerinin hesabı yok. Altay'daki Kırgız'ın ordusu kuvvetli değildir. Bir gün gelip bizi yok etmesin! Doğuda Sarı Arka, Kuzey tarafta İdil, Nura Su (nehir)yu, Opol dağı var. Oralar annemizin babamızın büyüdüğü yerdir. Bu taraflara bir bakalım."

Bu sırada Kambar'ın oğlu Aydarkan şöyle dedi:

"Başımıza bir şey geldiği yok, niye göç edelim diye söyleniyorsunuz? Yoksa Çinliler mi geliyor? Veya Kangay mı geliyor? Doğmak var, ölmek var. Nereye gidersek gidelim ecelimiz gelmişse öleceğiz. Alnımıza yazılanı görelim."

"Vay dünya! göbek kanımız damlayan topraktan iyi ne var!" dedi Bay.

Manas şöyle dedi:

"Milletim, düşmanın gölgesinden korkup kızışmayalım. Beni han yaptınız, hanın sözünü dinleyiniz! Babalarımız düşmana kanını verse de topraklarını vermiş değildir. Çinliler topraklarımızı elimizden aldılar. Topraklarımızı geri alalım. Bunu yapamazsak Kırgız olmayalım. Şerefimizi koruyarak, intikamımızı, topraklarımızı aldıktan sonra Ala Dağ'a göç edelim."

Manas'ın sözünü herkes beğendi.

Beş gün sonra Manas'ın karşısına muhtelif boylardan kurulmuş sekiz yüz bin kişilik ordu geldi, bayrakları dalgalanıyor, zırhları parlıyordu.

Manas ilk seferini Altay'daki büyük hana karşı, yani Kırgızlarla defalarca saldırıp topraklarını zapteden Tekes Han'a yaptı.

Han Manas, Tekes Han'a mektup gönderdi:

"Tekes Han, Kırgızdan aldığın toprakları geri ver, yiğitlerinin kan bedelini öde, otuz yıldan beri aldığın vergileri geri ver, aksi halde, yüzyüze gel!"

Mektubu alan Tekes Han öfkelen-di:

"Sürgündeki bir avuç Kırgızdan çıkan nasıl bahadır imiş, Manas?"

Tekes Han, Kuyas adındaki kurnaz adamına Doğudaki Kırgızları gözleyiniz, düşmanı görürseniz haber veriniz diye onu casusluğa gönderdi.

Tekes, düşmana karşı tedbir almaya çalışırken yedi gün sonra casuslar gelerek:

"Kırgızlar bizden önce harekete geçmiş." dediler.

Şaşkına dönen Tekes:

"Kuyascığım bir çare bul!" diye yalvardı.

"Ele geçiremediğimiz Kırgız kendisi geliyormuş. Eceli gelmiş demek, gelsin bakalım!" dedi Kuyas aldırış etmeden.

Kuyas gece yola koyulup Kırgızların saldıracağı tarafa varıp sihir yaptı, geniş dağ deresindeki otlar, çiğ (bir çeşit bitki), kuray (bitki), söğüt ve kavakların hepsini insan şekline getirip gayet çok asker varmış gibi gösterdi.

Ertesi gün Kuyaz gelip Tekes'in gönlünü avuttu.

"Gayet çok asker hazırladım. Huduta yerleştirdim. Git gör?"

Tekes huduta gelip baktı ki düşmana karşı topuzlarını eline alan, kılıçlarını hazır tutan tamamı pehlivanlardan oluşan sayısız asker var.

Tekes Kuyas'ın hünerinden memnun olup, bununla karşılaşan Kırgızlar ölecektir diye komşu hanlara haber vermeden, yardım talep etmeden rahat yattı.

Dördüncü gün Manas büyük ordusuyla Tekes'in topraklarına geldi.

Ordubaşı Aydarkul Tekes'in sayısız askerleriyle karşılaştığına şaşırıp, Bahadır Manas'a geldi.

"Buca Kalmuk askerine gücümüz yetmez. Felaket olur. Çekilelim." Dedi bazı korkak binbaşılar.

"Kaçarak ensemize ak yemektense karşılaşıp ölelim." Diye sinirlenen Manas gidip bakmak için tek başına yürüdü. Bahadır'ı yalnız bırakmamak için Bakay da yürüdü. Yolda Bakay şöyle dedi:

Manas, onların karşısına ben varayım, ben gidip bakayım. Kalmuklar yakalasa beni yakalasin, sen kurtulursun. Onlara görüldükten sonra kaçalım, sırrını bilelim."

Bakay, düşmana gözükerek yürüdü. Sıraya dizilen Kalmuk askerleri kımıldamadılar. Bakay buna şaşırıldı.

Bakay mızrağını uzatsa onlar da hepsi birden mızraklarını uzattılar. Bakay eline kılıç alsan, kalabalık asker de aynı hareketi yaptı. Bağırса bağıldılar.

Bunun hile olduğunu öğrenen Bakay, rahat bir şekilde gelip durumu Manas'a bildirdi.

"Manas benim bildiğimi bildin mi, duyduğumu duydun mu, bu bir hileymiş. Kalmuk'un sihirbazı sihir yapıp yerdeki otları, çığ, kavak ve söğütleri asker yapmış" dedi Bakay gülüp "bunları dövüşerek yenemeyiz. Bu Çinlilerin bilmediği hile yok."

Kırgızlar büyülü askerlerle dövüşmeden askerlerin ayağına alabildiğince barut koyup ateşledi. Barut, alandaki kalabalık askerleri, kamış, çığ ile beraber yaktı.

Manas'ın askerlerinin sarayını kuşattığına sinirlenen Tekes Han yanındaki sihirbaz kuyas'ı öldürüp, kendisi de canlı ele geçmek istemiyerek kalbine hançer saplayıp intihar etti.

Manas, Tekes han'ın halkını, binlerce askerini saraya toplayıp şöyle emretti:

"Gök bayraklı yiğitler! Gök Tanrının çocukları! Tekes Han'ın askerlerine dokunmayınız! Kalmuk askerleri halkımıza isteyerek hücum etmiş değildir. Bunların halkını, malını mülkünü talan etmeyiniz! Eğer kim

Kalmuk'un Tekes'in halkına kötülük ederse cezası ölümdür!"

Manas Aydarkan'ı yanına alarak askerlerini kontrol etti.

"Bu Kalmukların nesine acıyalım? Bize acımayanın günahı yok mu? Diyerek askerlerin içerisinde Manas'a küsenler oldu.

Han Manas, Tekes Han'ın halkını tamamını Tötön'ün geçidine çağırttı.

Toplanan Kalmuklara Manas şöyle dedi:

"Ey, millet! Başınıza dert geldi. Bizi küstüren, tahkir eden hanınız ile onun mahiyetleri öldü. Hanlığa alışmış halk idiniz. Hansız, başsız gününüz karanlıktır, huzurunuz olmayacaktır. Şimdi kendi isteğinizle kendinize han seçiniz, bayrağınızı kendiniz taşıyınız."

Manas'ın sözünü halk beğendi. Beyaz saçlı, gözlerinden ateş saçan aksakal Manas'a döndü."

Genç olsan da erkek imişsin, kılavuz imişsin! Senin gibi evladı olan halk ölmez" diye, Kalmuk putlarına yalvardı dua okudu. Kalmuklar aksakalasığindılar.

Han adayı için birkaç beğ, bahadır ve Dang'ın adı okundu. Ama kimse ben han olacağım diye çıkmadı.

"Bir halktan bir han çıkmazsa, o halkı Tanrı lanetmiş demektir" dedi Bakay "İhtiyar olsa da han yapınız."

Karaça isimli yaşı seksene gelen ihtiyarı halk sıkıştırdı.

"Ben yaşlandım, yorulдум. Gençlerden yapınız!" dedi Karaça diz çöküp.

"Yaşlı olsan da akıl senden çıkar. Kalmuklar yaşlılarına saygılıdır."

Karaça tereddüt etti yanına Saykal isimli kızı işve yaparak yetişip geldi.

Kız çubuk gibi ince belli, erkeksi giyinen, kızıl kaş, düğme baş, süt gibi beyaz vücutlu, horoz gibi boynu olan, yuttuğu boğazından gözüken güzel biriydi.

Saykal Kız, babasına şöyle dedi:

"Baba, nasılsınız? Ölen Tekes'in elbisesini nasıl alırsınız? Hükümdarlığa hevesinizi mi vardı? Bu davranışınız olmadı."

Karaça "çocuğum da tasvip etmedi" diyerek durdu.

"Ey, millet!" Dedi Karaça "Ben size han buldum. Temir Han'ın oğlu Teyiş, han olmaya layık, on sekiz yaşında bir oğlan Teyiş'i han yapınız!"

Karaça, bağırırken toplanan kalabalık "Teyiş Han!" diye putlarına sığındılar.

Han Manas bundan memnun olmadı. Teyiş'i beyaz keçeye oturtup han adetince her taraftan tutup kaldırttı.

Tekes'in, nakışları altından olan kızıl sancağı çekildi ve hanlığı ilan edildi.

Temir han'ın en küçük oğlu Teyiş Han, babasının ıssız yerdeki bembeyaz inci gibi güzel olan şehrinin idaresini ele aldıktan sonra yedi atasından beri görülmeyen büyük bir şölen düzenledi. Kalmuklar, bu defa Altaylara, Kagayara ve Mançurya'daki Türk kabilelerine Kırgızlara, Moğollara ve pek çok halka cidden kendilerini göstermek istediler. "Tür kabilelerinden neyiz eksikmiş? Kırgızlar çok şölen düzenlediler. Biz de doğuda bir gürültü koparalım" dediler Kalmukların gençleri ve ihtiyarları.

Teyiş Han, Kırgızlar için at yarışı tertip etti. Yarışan kırk ata ödül olarak deve verdiler kısarak kestiler, kımız yaptılar. Halk iki tarafa bölünüp güreş yaptı; dövüş düzenledi. En güçlü, en dayanıklı olanlar ödül aldılar.

Şölen kıvamına geldiğinde, kalabalık çoştuğunda sarı beyaz ata binen, düğme saçlı, on yedi yaşındaki Kalmuk kızı Saykal, meydana çıktı.

"Saykal, Saykal!" diyerek Kalmuklar bağırışıp putlarına sığındılar "Gök Tanrı sana denk gelecek insanoğlunu yaratmamıştır." diye bağıldılar.

Kız olmasına rağmen, dokuz kulaç mızrak tutup, savaş silahlarını kuşanıp, yürük atına binip, bayraklı mızrak alan Saykal, bahadırlara yakışan heybeti ile duruyordu.

Kuşluk vakti oldu, öğlen oldu, öğlenden sonra oldu, erkekler çevirilmiş olarak durdular. Saykal ile tutuşmaya kimse çıkmadı. Bu işi eceli gelen denemezse, başka insan deneyecek gibi değildi. Kırgızlar Tekes'in yanında pehlivanlığıyla bahadırılığı bir arada olan Saykal'a karşı koyan insanın olmadığını duymuşlardı.

"Bunca erkek arasında bir şerefli erkek yok mu? Erkek kadından kaçır mı? Diye haykırdı Saykal, "Şerefimi kazandım! Ödülümü veriniz!"

Kadının sözünü duyduğunda han olduğunu unutup, gururuna yediremedi er Manas, kadınla dövüştürdünüz. Erkek değilsiniz! "

Manas yağmurunu dökecek bulut gibi kükreyerek, heybetle savaş silahlarını kuşanıp, sırlı mızrağını uzatıp, Aksargıl'a kamçıyı vurarak Saykal kızın önünü kesti. Er manas güzel, geniş alınlı, yayık göğüslü, uzunca, oyuk burunlu, cadı gözlü Saykal'ı görünce akli dağılıp ateşli kalbi oynamaya başladı, "Öldürmeyim, değerli bende imiş, benim alacağım kız imiş" diye düşünüp omuzuna mızrağı ihtiyatla uzattı.

Haddini bilmeyen kız dövüşmeye devam etti. Bahadırın mızrağına vurup, altın eyerin hakkı diye kalbine nişan eyleyip göğsüne mızrak vurdu.

Sendeleyen Manas'ın gözlerinden ateş sıçradı, bindiği atı da bir yana eğerek kendini düzeltti. İkinci karşılaşmada

kız, Saykal bağırarak, gelip yiğide doğru mızrak vurdu. Mızrağın ucu Manas'ın sağ koltuğunda girip arkasından çıktı. İki dev mızraklarını bırakıp böğür böğüre tutuşup erkek güreşine geçtiler. Saplanan mızrağın arkasından sallanıp durmasına bakmayan Er Manas utanarak Saykal ile dövüşmeye devam etti. Sağ tarafına gelen Saykal kuvvetli Manas'ı göğsünden aldığı anda arslan çoktan gevşemişti.

"Kadını yenemeyip de alaya mı alınayım?" diye öfkelenen ER Mana baltasını eline alıp Saykal'ın üzerine vurdu. Kız kalkanlarıyla karşı koyup Manas'ı şaşırttı.

Kız Saykal, kaplan Manas'ın sağ omuzuna vurdu, kamçıyla vurup onu at üzerinden devirmek istedi.

Bu kadarla da yetinmedi, Akbalta'nın arslanlarından biri olan Çubak atını, ok gibi hızlı koşturarak ortaya geldi, "Hey bu engiş (birbiri at üzerinde çekmek ve eyerden düşürmeye çalışmak) değil, dövüştür" diye Saykal'ın bindiği atın başına vurdu. Saykal'ın atı ürküp bir yana saptığında Çubak, Manas'ın sol omuzundan doğrulttu.

Akbalta ok gibi hızlı bir şekilde ortaya geldi.

"Kavga çıkacak, bahadırlar durun!"

Bu esnada Kalmuk'un Dogo adlı bahadırı çıkıp Akbalta'ya saldırdı.

"Pis Kırgızlar, bir kıza bahadırınız Manas rezil oldu. Bur kişiye karşı nasıl ikiniz girersiniz!"

"İki yiğit mücadeleye çıkmıştır. Yenip yenilme başkadır. Oyunu bozma!" Çubak, Dogo'ya elini kaldırıp, atını itti.

Kazaklardan Aydarkan, Kırgızlardan Bakay çıkıp beklenmedik olaylar meydana gelmesin diye araya hakem soktular.

Teyiş hakem oldu. Hakem oyunu durdurdu, direnenlere sert davrandı.

Bahadır Manas üzerine saplanan mızrağın ucundaki kılıarı temizleyip etinden çekip çıkardı. Yiğidin yan kısmında açılan yaradan kan akıyordu. Bu Manas'ın gücüne gitmişti. Bin çeşit otun başı birleştirilerek yapılan Orcemin adlı ilacını yara üzerine örttü, akan kan durdu, gözleri açıldı.

Öfkelendiğinde önüne çıkanı yıkıp kıran Manas, ateşlenip Aksargıl atını oynatıp arkasından toz duman bırakıp tekrar meydana çıktı. Bunu gören kız Saykal da hiçbir şeyden korkmayan erkek gibi, dişi arslan gibi haykırdı.

Niye güzelliğine kapılıp kurtardım ki kadını. Düşmana acıyan kendisi yaralanır, diye kendini kızarak mızrak uzattı Manas.

İki dev, ardı ardına tutuştu. Üçüncü kez tutuşmada Saykal atın sağrısına gitti. Manas, atının sendelendiğine bakmadan Saykal'a mızrak savurdu. Saykal şaşırıldı.

Bir yana çevirilerek kendi adamlarının arasına kaçtı.

Manas, Aksargıl atını koşturup peşine düştü.

Manas babasının himayesine sığınan Saykal'a ulaşamadı. Askerleri yarıp giremedi, atını oynatıp "Bahadırınızı çıkarınız!" diye Kalmukların karşısına gelip bağırıldı.

Teyiş, Aydarkan ellerini kavuşturarak öfkeli Manas'a geldiler.

"Bahadır Manas, ödül senindir! Manas Karargahâ gel!"

Manas, onlara çok sinirlendi:

"Ödülün bana hiç gereği yok. Kadını yenmeden milletin yüzüne nasıl bakarım"

Bahadır Manas, Bakay'ı Teyiş'i ve Aydarkan'ı alarak Karaça'ya geldi. Gördü ki, Saykal Kız, savaş elbisesini çıkarıp, saçlarının çözüp, yarasına ilaç sürüyordu kuvvetten düşmüştü.

"Bahadır, sonunda şeref senindir!" diye kabile reisleri, şöleni yönetenler Manas'ın önüne çıktılar.

Ölümden kaçan kurnaz Manas, kimseye yol vermedi, inadından vazgeçmedi, kimseyi dinlemedi, gök bayrağı elinde idi.

"Saykal'a yenilmeden ya da onu yenmeden, dönmeyeceğim! Onu çıkarın! Şerefınızı kurtarın!"

Karaça Bay çok zeki, hazır cevap sağlam bir kişi idi:

Bahadırınız uygun görürse, benim demek istediğim, Saykal'ın atını Er Manas'a verelim. Han Manas'ı teskin edelim."

Saykal'ın sarı atını getiren ihtiyar şöyle dedi: "Er Manas! Erkeksen bağışlayıcı ol! Atımız sana hediye, başımız takdimdir! Bizi affet! Ödül senindir! Şeref senindir! Kızmamamı diliyoruz, Bahadır!"

Bu münasip sözü dinleyen Manas, keyfi yerine gelip kamçısını bıraktı ve şöyle dedi:

"Söylediğimize uydum. Hediyeinizi gördüm. Hediye büyüklere yakışır. Onu ihtiyar Karaça Bay'a verdim."

"Oh, sevgili Manas konuştu" dedi halk bağırarak.

"Yerin genişlesin, kabilen çoğalsın" dedi ihtiyar Karaça, Sarı atın dizginini tutup.

Ondan sonra Kız Saykal, Manas'ın gözüne gözükmeyi, arslan Manas, iyi niyetle geçenki tutuşmayı unutup, kızın kahramanlığından memnun olup içinde "Tanrı kısmet eylese alınacak kadın imiş" diyerek Karaça'nın evine sık sık bakıp, Kız Saykal'ı kalabalık içinde izledi.

Şölen bitmek üzereyken koşan atlar geldi. Yarışı Manas'ın Akkulası kazandı. Manas Akkula'nın kazandığı ödülü dört kabile halkına bölüştürüp verdi.

Altı günlük şölen bittikten sonra Manas kalabalık askeriyile atlanıp Aral'a geldi, yorulan askerler mola verip dinlendiler.

Kara-Köl denen bu harikulade yeri, Orgo Han yönetiyordu. Orgo Han Türk kabileleriyle pek fazla savaşmış biri değildi. Bu defa haberci kötü haberle gelir. "Altaylı hırsız Kırgızlar şimdi baş kaldırıp boyun eğen kabileleri kendilerine katarak ordu kurdular, Turgout, Moğol, Uygur ve Kalmular'ı sel gibi kaplayıp Pekin'e yürüyorlar, Gafil yatan Kalmuklar'a "Kırgızların yolunu kesiniz. Tedbir alınız" diye haber geldi.

Orgo Han sur üzerinde davul çaldırdı. Adamlarından civardaki yöneticilere, valilere ve komutanlara mektup gönderdi, onları haberdar edip asker topladı. Zaten kalabalık olan Kalmukların askerlerinin sayısı yedi yüz bine ulaştı.

"Kırgızların bizimki kadar askeri yoktur. Onları artık durdurunuz" dedi binbaşılıarı.

Orgo Han'ın ordusu saraydan bir parça uzakta, gelecek olan Kırgız ordusunun önünü kesip karşılaşmayı beklediler.

Sel gibi gelmekte olan Manas'ın ordusu gözüktü. Nihayet iki tarafın askerleri birbirleriyle burun buruna gelerek durdular.

Orgo Han, tarafından Atan denen pehlivan çıktı. O iki gözü ensesinde, başı keçe evi gibi, iki kaşı hırslı kara köpek gibi, boyu üç kulaç, hergün bir ineği midesine indiren, canı sıkıldığında iki yüz pehlivanı bir araya bağlayıp kaldıran dev idi.

"Pehlivan Atanım, kırgızların Manas denen pehlivanıyla ancak sen karşılaşabilirsin. Sadece sana güveniyorum! Onun hakkından gel."

"Kırgız da kim oluyormuş? Güneşim değdiği yeryüzünde benden başka pehlivan var mı acaba? Parça parça ederim Manas'ı diyerek, pehlivan Atan yanına kalkan aldı. O masmavi demirden doğru geldi.

Orgo Han'ın askerleri iki tarafa bölünüp Atan'a hürmeti için tezahürat yaparak yol açtılar. Bu esnada Orgo Han'ın askerlerinin içinden kamburlaşan küçücük bir ihtiyar sıyrılıp çıkarak pehlivan Atan'ın önünü kesti.

"Hey, bu karınca mı, insan mı? Yoksa ayağa takılıp ölecek bir şey mi? Dur yolunda!" diye atının dizgininden tutan ihtiyara pehlivan Atan sevindi.

İhtiyar nazlanıp inat ederek Atan'a yol vermedi. Bu esnada hırslanan Atan benim gücümü halk görsün diye eğilerek ihtiyarı almak istedi.

Atan'ın bindiği Dankara adlı at, tıksırıp ürkerek ihtiyara hiç yaklaşmadı. Pehlivan Atan, atını tepip kamçılıyarak ihtiyara ulaştı ve onu omuzundan tutup aldı.

Bu sırada deminki ihtiyar kıyamet kopardı. Pehlivan Atan'ın belinden tutup, attan yolup alarak kaldırıp yere attı. Göğsünden bastı. Atan'ın başını otu yolmuş gibi kopardı. İhtiyar sakin halde maral sıfatlı Dankara'ya binip Kırgızlara doğru gitti.

Kalmuklar, deminki ihtiyar insan mıdır, cin midir diye şaşırıp kaldılar.

"Yaşa be pehlivan Pöyüş! Kalmuklara göreceğini gösterdin!" dediler Manas'ın askerleri, ona yol vererek.

Baktılar ki deminki ihtiyar, Kırgızların Köyüş isimli sihirbaz yiğidi imiş. O sabah erkenden kılık değiştirerek Kalmukların arasına girip casusluk yapıyordu. Sonunda bir çareyle Altan'ı yenerek dönmüştü.

Kendine gelen Kalmuklar, Orgo Han'ın yanına gelerek konuştuktan sonra davul çaldırıp askerlerini Kırgızların üzerine sevkettiler.

Kıyasıya dövüş başladı. Kalkanlar parçalanır kanlar döküldü, oklar vızlayıp, yer sarsıldı, büyük bir gürültü koptu.

Er Manas, Orgo Han'a vurup onu yarı canlı halde bıraktı. Bayrağı devrildi, Han öldü. Hansız savaşmaya cesaret edemeyen Kalmuk askerleri kaçtılar. Er manas, Orgo Han'ın kaçan askerlerini takip etmedi. Manas'ın gönlünde acı vardı, çünkü onun da pekçok askeri ölmüştü. O, dövüşten sonra kanların döküldüğü bu yerleri görmek istemedi. Bu kez Manas Bakay'ın peşinden dışarıya çıktı.

Dişediş savaşan iki tarafın kaybı eşit sayıda idi. Savaş alanı yağmur gibi akmış olan insan kanıyla toprak kırmızı çamur haline gelmiş, ark olup akıyordu. Yerden çıkan toz dumandan, gökteki güneş gözüküyordu. Cesetler dağ gibi olmuştu. Eceli gelen yiğitler ölmüştü, dişleri çıkık olan atlar uzanıp yatıyordu. Toprakta eyer, kırılmış mızrak, sapsız balta, kınsız kılıç, Kalmuk Kırgız karışık çamur gibi yoğurulup yatıyorlardı.

Manas bu manzarayı gözden geçirirken nice nice gençler gözüne ilişti. O hemen buradan uzaklaşmak istedi. Onu öldürmeyi bahadırılık diye düşünmüyordu.

Manas yedekte götürdüğü atını salıverip Bakay'ın yanına geldi, hiç ağlamayan zavallı yiğit, gözleri yaşla dolarak

başını ağabeyinin omuzuna koyup kemikleri sızlayarak acı acı ağladı.

"Ağabey, bu katliamdan, bu dövüşten ne zaman kurtuluruz?" diye sendeledi manas'ın gözleri keder doluydu.

Görmüş geçirmiş, ata bindiği zaman yolcu, dövüştüğü zaman asker olan Bakay, böyle manzarayı binlerce defa görmüş olacak ki, hiç şaşmadan Bahadır Manas'a şöyle dedi:

"Er Manas, halkının başını kurtardığın zaman, halkın özgür yaşadığı zaman savaştan kurtulursun."

Bahadır Manas, yüzüne soğuk su serpilmiş gibi kıvrıldı. Bilgiç Bakay konuşmaya devam etti:

"Yenmek, düşmanı öldürmek demek değildir. Yenmek halkın kurtulması demektir. Halkı kurtarmak erkeğin işidir. Tanrı bunu herkesin alnına yazmış değildir. Nadiren birilerine yazar. Senin alnına işte bu yazılmıştır. Ne zaman halkını muradına erdirirsen, o zaman görevini yerine getirmiş olursun. Seni bunun için Tanrıdan istedi halk. Ağlama! Sen erkeksin, bahadırsın! Erkekler milletin ocağını mızrak ve kılıcın ucuyla genişletir. Halk bahadırlığı, kılavuzluğu ile altın sırık olup destekler."

Ertesi sabah Han Manas savaşta ölen yiğitlerini, silahlarıyla birlikte bir çukura gömdü. Her birinin başına bir taş koymuştu, taşlar Opol dağı gibi birikti.

Cırgalang'ın boyunda, Cıluu-Su'yun suyunda Han Manas yiğitler kuvvetine dolsun, atlar dinlensin, yaralılar iyileşsin diye üç gün üç gece mola verdi.

Gökte yarım ay kalıp çoban yıldızı parlarken, tan yeri ağarırken, Manas Han'ın karagahına Orgo Han'ın hatunu Samankul hamın önce hiç giymediği Kırgız sarığını giyip, iki çocuğunu yanına alıp, saraydan birbirine benzeyen on boz atı seçip, danışmanı İraman'ı tercümanı yaparak araba dolusu kızıl ipek kumaş ve değerli hediyelerle geldi.

Kırgızların adetince, oğlu Karatay'ı öne çıkarıp İraman'ın oğluna şarkı söyletti ve böylece debdebeyle kaideyi yerine getirdi.

Samankul Hanım, Han Manas'ın önünde şöyle söyledi:

"Bu hayatta siyah ile beyaz, gündüz ile gece, kötülük ile iyilik hep beraberdir, Hanım! Kocam ölüp, dul kalmış olsam da oğlum dün Han tahtına oturdu. Eksik olamayın, kaide bilen Hansınız. Ben bahtsız öldürmek istersen işte buradayım. Başım karşılığında bu küçücük iki oğlumun canını bağışlamayı dilemeye geldim, Manas."

Han Manas, iyi niyetli, itinalı konuşan kadından memnun kaldı.

"Bir kadın Han önüne saygıyla gelirse, onu bağışlamak vardır, hatun. İki oğlunuz yanınızda yardımcı olsun! Şehriniz huzur içinde, yönetim sizin elinizde olsun."

Iraman'ın oğlu Bahadır, Manas'ın yiğitliğini, mertliğini, Samankul Hatun'a söylediklerini överek şarkı söyledi. Manas şarkıcıyı beğendi.

"Hatun, eğer uygun görürseniz, bu oğul bizi sabah akşam eğlendirsin" dedi Manas ekleyerek.

"Tamam, olur, bahadır!" dedi Samankul gönlü rahatlayarak. O şehrine dönüp, oğlu, Karatay'ı beğ yaparak ona taç giydirdi.

Iraman'ın oğlu ise Bahadır Manas'ın kırk yiğidinden biri oldu. Karatay adı unutulup yerine Irçı oğlan diye adlandırıldı.

Opol dağının içinde, otuz nehrin kıyısında, ıssız bir yerde bulunan surlu şehri Akun, kırk beş sene han olarak yönetmişti. Dokuz yolun kavşağındaki bu şehre her halktan gelen kervanlar eksilmezdi. Ticaret gelişip halk zenginleşmişti. Şehir refah içindeydi. Akunbeşim'in Kalmuk ve Çin'de saygınlığı vardı. Tekes Han ile Orgon Han, kardeş gibiydiler. Yedikleri içtikleri bir, Askerleri bir idi. Birbirlerine destek ve yardımcı olarak yaşıyorlardı.

Bunu bilen Manas, Tekes Han'dan sonra Orol Han, rahat durmayacak, bir felaket başlatacak diye Akun Han tarafına dil bilen adamlarının gönderip yol ahvalını ve düşmanın hareketini öğrendi. Akun beş altı gün önce yola nöbetçi koyup, asker toplayıp, aşağıdaki Kalmuk ve Çinlilere mektup yazıp mühürleyerek habercisiyle göndermişti.

Kurnaz ihtiyar, bundan dört ay önce Tekes Han'a şöyle demişti:

"Kırgızlardan kötülük gelecektir. Esen Han'dan asker alıp savaşa erken davranalım." Ama, "kendi ordumuz Kırgızları durduracak, onlara dersini verecektir" diye inat etmiş Tekes Han.

Akun Han, oğulları, kadın ve kızları, kocakarı ve ihtiyarları şehirden çıkarıp, aşağıya gönderdi. Surdan belli bir mesafedeki müsait bir yerde kırgız ordusunu bekledi. Baltanın sapına benzeyen bıyıkları, doru aygırın yelesi gibi örgüsü, göğsünde zırh, başına miğfer, saçında takı, elinde topuz, yanında kalkan, koynunda yelek olan sert belli bahadırları, pehlivanları topladı.

Manas aksakallıları, akıllıları, kırk yiğidini ve komutanlarını bir araya getirip danıştı.

"Tekes Han ve Orgo Han'ı daima bize karşı kışkırtan Akun Han'dır. Keng Çüy'den Altaylıları kovup, topraklarına sahiplenmişti. O toprakları geri alalım."

Manas, altı yiğidi ile yollara bakıp geldikten sonra şöyle dedi:

"Binbaşı, bölüklere ayrılıp ayrı yarı yürüyelim.

Boşuna kırılmayalım." Bölüklerin başına Kökçö, Urbu ve Kırgıl seçildi.

Manas, idaresi altındaki ordusunu çukur ya da düzlüklere yaklaştırmadan, dağ geçidinden değil, dağ sırtından geçerek, kimsenin yürümediği yollardan gününden evvel Akun Han'ın şehrine ulaştı.

Akun Han'ın büyük ordusu düşmanın önünü kesmek için çoktan tedbir almıştı.

Savaş, erkek dövüşüyle başladı. Nice erkeklerin kanı aktı, nice yiğitlerin kellesi uçtu.

Er Manas, Kalmuk bahadırı Tulus ile karşılaştı. Tulus yaygara eden gürültücü biriydi:

"Arslanın değil, Tanrı olanın gelsin Kırgız!" Dersini verip kökünü kurutacağım, göğe baktırıp inleteceğim! Son sözünü söyleyiver, Tulus'un kahramanlığını anlat halkına" diye bağırdı.

"Başa bela Tulus'un mızrak kullanmada usta olduğunu duymuştum. Ona Manas'tan başkası mukavemet edemez" dedi Bakay, Akbalta'ya danışarak.

"Bahadır, ona kendin git" dedi Akbalta. Kız Saykal ile yapılan karşılaşmadan sonra Manas'ı dövüşlerde pişsin, Han oldum diye bahadırılığı unutmayın" diye düşünüyordu Akbalta. Tulus gök demirden zırh giyinmişti, değişik bir kalkanı vardı, eline gök mızrağını, öküzün beli gibi yayını aldı. Kaplan gibi heybetle atını mahmuzladı.

Manas, Akkula atını binip, butuna ayakkabısını geçirdi, belinde kılıcı sallanıp, baltası parlıyordu. O ak sungur kuşu gibi bağırarak alana girdi.

"Manas denen sen misin? Başını koparacağım! Ecelini ben getireceğim! Ezerim seni!" diye haykırarak Tulus gürzü Manas'a vurdu.

Çevik er Manas Tulus'un vurduğu gürze, kalkanıyla karşı koydu. Öfkelenen Manas yaygaracı bahadır Tulus'un, Açalbars ile sağ elini kesti, kaçmak isterken de baltasıyla vurdu.

Kalmuk ve Çinlilerin on iki pehlivanı sinirlenip haykırarak Manas'ı kuşattılar.

Her iki tarafın askerleri alana girdiler.

Kıyasıya dövüş ve öldürüş iki gün iki gece sürdü. Kırgızlar Akun Han'ın askerlerini toz dumana katarak sonunda yok ettiler.

Yenildiğın anlayın Akun Han, askerlerini, karargâhına bırakıp kaçtı. Manas, Akkula atına kamçı vurup Akun Han'ın peşinden gitti. Beyaz alınlı, sivri kulaklı, kasırğa gibi hızlı koşın Akkula, Akun Han'ın atına yetişti. Bahadır Manas, yetişir yetişmez mızrak savurdu. Arkasından yetişen kırk yiğidin biri olan Aynakul, Akun Han'ın başını kılıçla uçurup sırlı mızrağının ucuna geçirdi ve han'ın merakla bekleyen ordusunun karşısına gelip fırlattı.

"Kırgızlarla dövüşmek isteyen düşmanın sonu işte budur" diye haykırdı Aynakul. Askerler tamamen teslim oldu.

"Bizim düşmanımız Akun Han idi! Zafer ve şeref bizimdir! Yeter! İhtiyarlara dokunmayınız. Manas askerlerini Akun Han'ın şehrine sokmadı, malına mülküne dokundurmadı"

Bahadır Manas'ın hedefi Alevke idi.

"Elinin körü, Alevke! Bir an gelir, Tanrım ele verir. Atalarımın intikamını alırım. Andıcan'ı kurtarırım. Dünyayı başına yıkarım" diye kin besliyordu.

Altay'a, mavi bayraklı kalabalık ordu girdi. Çalınan zurna dağları sarsıyordu. Bu bahadır Manas'ın avuluna zaferle döndüğünün ihtişamı, işareti idi.

Er Manas Altay'da güneş ışıldarken, beyaz çadırın arkasındaki tepeye oturup danışmanı Akbalta'ya danıştı.

"Gözbebeğim, üstadım Akbalta amca, Ala-Dağ'a göç edelim deyip duruyorsun. Sen görmüşsün, ama ben görmedim babalarımın topraklarını. Ala Dağ'da Kalmuk var, durumu bilmeden nasıl göç ederiz? Bunca halkın sorumluluğunu kim taşıyacak..."

"Oğlum, Manas! " Söylediğin doğru, haklısın. Altay'a geldikten beri Ala-Dağ'daki Kırgızların yaşayıp yaşamadığı hakkında bir haber alamadık, ya da gidip aramadık" dedi. Akbalta, beyaz sakalının sıvazlayıp kaz yavrusu gibi öterek "Bana müsaade et, ben Ala-dağ'a gidip dolaşip yolun sağını solunu öğrenip geleyim."

"Yol uzak, aşılması zor, amca, yorulacaksınız. Genç olsaydınız, diyeceğim bir şey yoktu. Oraya ben varayım. Yerin durumunu göreyim. Göç edeceğimiz yolu bileyim. Kalabalık halkımı aramadan hep Kalmuklarla savaşarak mı yaşayacağım? Atalarımın topraklarını göreyim, diğer Kırgızları bulayım. Görmesem de Ala-Dağ'a hasretim var."

Akbalta Manas'ın söylediklerini doğru buldu. "Ala-Dağ'a gidersen, alimlerden öğrendik, bilgiçlere sorduk; Katagan'ın hanı amcan danışmend Koşoy'a git. Kırgızların aziz aslanı budur. Alevkeye başını vermeyen Ala-Dağ'daki Kırgızları birleştiren, kimseye bağımlı kalmayan, sur yapıp yiğitleriyle birlikte düşmanın canına okuyan Er Koşoy'a git, ona akıl danış! Tek güvenebilecek insan odur, sana yoldaş olacak erkek odur! Biz Altay'dan

gidelim. Bu Altay bize uygun değil, Çinliler bize düşmandır."

"Yanıma fazla yiğit alırsam Kalmuklar bunu farkederek ve ben yokken halk arasından kargaşa yaratırlar. Ava çıkmış gibi gözükeyim. Kutubiy komutan olarak kalsın!" diye belini bağladı Manas, "Oralar sakın ise, yer varsa, ben döndükten sonra Ala Dağ'a göç edelim."

Altay'da şafak henüz sökmüşken uçan kuşlarla birlikte ak bulutlar da sanki Manas'ı yolcu ediyordu. Er Manas, Ala-Dağ yolunu tutup gökteki yıldızları seyrederek düz yol ile gidiyordu.

Gök yeleli bozkurt Manas yanına erzak almıştı, iyi yerlere dikkat ediyordu, kabileleri, ormanları, küçük tepeleri dolaşp, sıra halinde uzanan dağları, geçitleri aştı, taşlara bastı, yorulan Argımak atının üzerinde oturup çeşit çeşit otlar arasından geçerek ince yapraklı, bilek kadar otlu, maralı koyun kadar olan bereketli Karkıra'ya rastladı. Karkıra'yı geçtikten sonra, yüksek dağların ortasındaki gözyaşı gibi temiz, bin pınar akan Isık-Köl'ü gördü.

Bahadır Manas attan inip mağrur duran Ala-dağ'a, mübarek Isık-Köl'e doya doya baktı, dizlenip toprağı öptü, toprağa ağzını değdirerek Tanrıya sığındı.

"Kutsal Tanrı, vatani görmeyi nasibettiğın için sana şükürler olsun! Ala Dağım bana güç ver! Isık-Kölüm hasiyetli güç ve temizlik ver. Atalarımın kusurunu

gidereyim, düşmanları kovup çıkarayım, halkımı kendi topraklarına toplayayım. Huzurunda yemin ederim..."

Bahadır Manas gölde yüzünü yıkadı, oynayıp yüzen balıkları seyretti, sevincinden gözleri doldu:

"Ah, canım Isık-Köl aradığım yer sen değil misin! Buraya insan yerleşmez mi böyle hoş yer, böyle hoş göl nerede bulunur ki?" Manas'ın vücudu gevşeyip, kendini gökte uçan kuşlar gibi, süzülen beyaz bulutlar gibi özgür ve keyifli hissetti.

Eyvah, eğer buralar dar olmasaydı, tam Kırgızların kısmetine yazılan yer imiş diye, bu yerlere sahiplenen atalarına şükretti. Ama bu toprakların şimdiye kadar Kalmukların elinde kaldığına eseflendi. Akbalta'nın gösterdiği akılı hatırlayıp, onun tarif ettiği yol ile aziz Koşoy amcamla görüşeyim diye tepeleri çukurları aşıp, rüzgarlar yarışarak gidiyordu.

Akıllı Koşoy yaşlılığa boyun eğmedi. O kadar dayanıklı idi ki, halâ delikanlı gibi gözüküyordu. Önceki karakterinden, yiğitliğinden, dürüstlüğünden hiçbir şey kaybetmemişti. Gayretinden taviz vermemişti. Onunla yarı yaştaki dostları ise gözlerinde çapak oluşup, kuvvetten düşmüş, yerinden kalkamaz, ata binemez hale gelmişlerdi. Evlerinin dibinde oturup havlayan köpeklerle, böğüren öküzlere, dolaşan atlara bakıyorlardı, hiç konuşmadan! Akşama kadar bükülüp

otururlardı. Akşamleyin gelinlerinin yemeğini beklerlerdi, bunamışlardı.

O Koşoş Han'ın, sallanan beyaz sakalı altın kemerine ulaşmıştı, gözleri keskin, karakuş gibi uyanıktı, hikmetli sözleri kaideye uygun şekilde söylerdi, yemeğini nezaketli yerdi, zihni açıktı. Onun adını duyanlar ona "Koşoy Han", "Koşay Ata", "Han Ata" diye diz çöküp saygı gösterirdi.

Han Koşoy epeydir ocaktaki ateşe bakıyordu. Bir anda yan cebindeki kurt aşığını eline alıp ayı derisine attı. Aşığın pozisyonu iyiliğini gösteriyordu.

Bahadır Koşoy, Manas'ın geleceğini evliya gibi bildi.

At-Başını, Geç-Töbösünü yerli yerine yerleştiren büyük kalesini taştan yaptıran, şehir kuran, yedi bölgedeki Kırgızları düzeltip halk yapan, eşsiz yiğit, akıllı, kulağı delik, keskin bakışlı Er Koşoy, hanımına gece gördüğü rüyayı yorumlattı. Koşoy han'ın hanımı beyinin kiminle karşılaşacağını önceden söyleyebilen kadın idi.

Han Koşoy'un söylediği böyle idi:

"Gece bir rüya gördüm. Rüyamda hançer kılıcımı doğuya doğru sallamıştım, o taraftaki kara dağ ikiye ayrıldı. Bu nasıl rüyadır? Elinde altın bağı var bir kara kuş almışım. Onu dünyanın dört bucağına bırakmışım. Ona yardım eden kimse yoktu. O bir arslanı avladı. Bütün canlı

varlıkları öldürüyordu. Pekçok Kırgız onun gölgesine sığınmıştı. Bu nedir? Bu rüyamı yor, hanım!"

Hanımı rüyayı şöyle yordu:

"Bayım, kınından çektiğin kılıcın Doğuyu yakması, Altay'a sürülen Cakıp'ın yalnız oğlu Manas'ın gelmekte olduğun işarettir. Cesaretine cesaret katacak, sana el, yaka olacak, Bahadır Koşoy amcam diye aleme han olacakmış! Bıraktığın karkuş kahraman Manas değil mi? Açılan eteğin kapanacak, kopan bağların ulanacak, sönen ateşin yanacak, ölen ruhun dirilecekmiş!"

Hanımın sözü bitmek üzereyken, dışarıdan Kutunay denen nöbetçi telaş içinde Koşoy'a haber getirdi.

"Sevgili Han Koşoy, insandan daha değişik alp gördüm, böyle insan olur mu, karşısına çıkan yaşar mı? Benzeri görülmemiş bir adam geliyor. Boyu dağ kadar var! Böyle bir yiğit görmedim. Kara benekli kaplan gibi atılıyor. Kuyruksuz gök yeleli arslan gibi saldırıyor."

Bu haberi duyan han Koşoy, sanki hanımı oğlan doğurmuş gibi sevindi.

"Tanrım gönderdi! Hızırın yardım ettiği halk imişiz. Atalarımızın nesli Ala Dağ'a geliyor, onu görecek günler de varmış!" kahraman Koşoy, acele atına binip misafiri karşılamaya çıktı.

Koşoy amca el ayasını alnına yaklaştırıp aşağıdaki yola baktı, ki doru benekli tulpar (at) a binen, ok geçirmeyen elbise giyen, dağın yarısı kadar kocaman bir arslan geliyordu. O, arslan Manas'ın ta kendisiydi.

"Tanrım kaybettiklerimiz bulundu, bir avuç kadar Kırgızın şerefi böylece korunmuş oldu!" diye ağladı Koşoy, gözlerinden yaş akıtarak.

Arslan Manas, görünen askerlere doğru hiç sallanmadan hızlı bir halde geldi.

Er Koşoy ok geçirmeyen elbise giyip koyu doru atına binmişti. Uzun bıyığı sarkmış, patlak gözü çoban yıldızı gibi parlıyordu. Kulakları kalkan gibiydi. Savaş silahlarını kuşanıp bileğine altın çerçevesi baltasını takarak Opal dağı gibi kurulmuş duruyordu. O Manas'ın karşısına çıkıp selam verdi.

"Cakıp Bay'ın biriciği, oğlum Manas sağ mısın? Çınardan kalan ufak dalım, atadan kalan evladım Manas var mısın?"

Er Koşoy kucacağını açarak yavrusuna sarılan kuş gibi Manas'ı bağrına bastı. Ağlayan Koşoy'un gözyaşları kara yağmur gibi akıyordu.

Bahadır Manas, şöyle dedi:

"Aksakallım Koşoy amca, tedbirli üstad, evliya, yukarı çekersen desteğimsin aşağı çekersen dayangacımsın,

yürürsem aydın yolumsun arkamda şanlı ordumsun! Er amcam Koşoy, sağ mısın?"

Er Manas, Koşoy'un karargahına geldiğinde koşa koşa halk ona selam vererek bağıldılar, sevindiler: "Manas" diye çığlıklar attılar.

Bahadır Koşoy, dua ederek kurban olarak kısarak, ay boynuzlu inek kesti. Koşoy'un kalesinde büyük şölen oldu.

Er Koşoy ile Bahadır Manas gece boyunca uyumadılar, birbirlerine başlarından geçenleri anlattılar. Hiçbir şey saklamadan yüreklerindeki sıkıntıları çıkarıp boşaldılar.

Han Koşoy, Altay'a giden Kırgızların haberini aldıktan sonra, ne yapacağını şaşırıldı. Gülse mi, ağlasa mı, bunu bilemedi, zavallı Koşoy!

Er Koşoy amca, Manas'a şöyle dedi:

"Oğlum Manas benim yerimi sorarsan, Mediyan'ın çölünde, Evliyanın geçtiği yerde, Baabedin denen anneden doğdum. Deden Nogoy Han öldüğünde, Kalmuk ve Çinliler, Kırgızları kamçıya göre taksim ettiğinde, canımı terkilere bağlayıp, kuşağımı kuşandım. Çevik kırk yiğidi yanıma alıp kalabalık Kalmuk ile tekbaşına savaştım. Nice erkekler, öldüler, kırk yiğidim de öldü. Ben yetmiş yerden yaralandım. Akrabalarımın hayaleti bile gözükmedi. Bitkin halde dolaştım. Sonunda

kimsenin bulunmadığı bir dağa çıkıp kurtuldum. Çeç-Töbö'de beslendim, yer edindim. Başiboş dolaşanları toplayıp bir yere yerleştirdim! Çaylağı eğiterek onu alıcı kuş yaptım, muhtelif kabilelere mensup kimseleri toplayıp canlandırdım! Akrabalarım az olsa da çevrem sağlandı.

Peygambere benzeyen Kataganlı, ak sakallı Han Koşoy oğlu Manas diye söylüyordu, evliya gibi konuşuyordu:

"Terk-i dünya olup dolaşırken, Kırgızlar fedakâr, canlı, ileri görüşlü bir millettir, bu milletten bir yiğit çıkacaktır diye umutlanıp seni bekledim..."

Kahraman, akıllı Koşoy amca, oğlum Manas diye söylüyordu, anlamlı konuşuyordu.

"Oğlum, ne zaman Altay'dan göç edip kendi yerine geleceksin? Azıcık halkına ne zaman direk olacaksın? Tek başına kalan, sahipsiz kalan millete ne zaman sahip çıkacaksın? Gel Isık-Kölü'nü bul, kulun (tay)lar seni bekliyor, kırk kabile Kırgızın ayağa kaldır."

Manas şöyle dedi:

"Özlediğim yiğit amca, evliya sıfatlı imişsiniz. Sizi görünce canıma can katıldı. Atalarımın Karkırasını, Isık-Köl'ü, Ala-Dağ'ı gördüm. Hasret giderip rahatladım. Ala-dağ'ı yer edinen, yalnız kılıç kuşanan, Kalmuk Çinlilerle savaşır yer kapışır yaşayan gayretli Kırgızları gördüm. Etkilendim,

Cesaretim arttı, hasretim bitti. Şimdi Koşoy baba, Altay'da bir grup Kırgız kaldı. Çinliler çok, Kırgız az. Kalabalık Çinlilere tek başıma saldırdım. Çinlilerin öcü kaldı, ben onlara varayım."

Bunu işiten Koşoy amca üzüldü, gözlerinden yaş döküldü:

"Arslanım Manas, sözümü dinle! Koynu geniş Ala-Dağ'ı babalarının toprağı Tekes, Alay, Andican, Yedi-Su'yu zamanı geldiğinde görürsün. Çinliler asker gönderip Altay'daki halkına zulmetmesin! Neslimizi kurutmasın! Oğlum bir an önce geri dön! Kırgızları toplayıp Ala-Dağ'a göç! Ölmezsem, fazla geç kalmadan ardından gelirim, seni ararım, yer yeşil otlarla kaplandığında, halk yerleştiğinde, yaz geldiğinde karşına çıkıveririm. Nöbetçilerden haber geldi, Çinli Esen Han, Kırgızları keseceğim diye hazırlanıyormuş... Acele et, oğlum acele et!"

"Koşoy amca, dileğın cana kuvvet olsun! Sözlerin düşmana ok olsun!" diye Tanrıya sığındı Manas.

İnsanları iyi anlayan Han Koşoy adı ulu Manas'a dikkatle bakıp onu denedi :

Altın ile gümüşün,

Tozundan yaratılmış gibi.

Gök ile yerin,

Direğinden yaratılmış gibi.

Ay ile güneşin,

Işığından yaratılmış gibi.

Altı kalın kara yerin,

Dayandığı direkten,

Ay ışığı altındaki ırmağın,

Dalgasından, yaratılmış gibi.

Havadaki bulutun,

Gölgesinden yaratılmış gibi.

Gökteki ay ve güneşin,

Işığından yaratılmış gibi.

"Er Manasla kimsenin başa çıkamayacağı belli. Hasetçiden nazar, kötü niyetten dil değmesin." Dedi tecrübeli Koşoy memnun olarak.

"Karşına kimse çıkmazın, peşine düşman düşmesin! Karşına çıkan düşman mert olsun!" dedi. Adet üzerine Han Koşoy iyi yolculuk dileyerek. O, yere ve suya sığınarak, Tanrıya Manas için hayır dua etti.

"Geldiğin yoldan gitme! Geçtiğin suyu tekrar geçme! Uyuyan ulu dağların üzerinde uçarak yuvana ulaş!" dediler bahşılar davul çalıp sıçrayarak.

Er Manas Altay'daki Kırgızlar koklayarak kuvvet bulsun diye atalarının yerinden bir avuç toprak alıp mamır otuyla birlikte beline bağıladı ve Koşoy ile vedalaşıp Altay'a doğru hareket etti.

Sırt üstü yatan büyük bahadırlar gibi uzanan Ala-dağ sanki Manas'ı uğurluyordu.

Çin hanı Esen Han'ın altın sarayının kulübelerinde ateş yakılıp, davullar çalındığında tüm şehir yankılandı, bir günlük mesafede bulunan yerlere kadar haber gitti. Han vezirleri, danışmanları, komutanları, büyükleri, ileri görüşleri Esen Han'ın sarayına telaşla toplandılar.

Esen Han kahrolarak şöyle yarlıg verdi:

"Bu piç kaçak Kırgızlara devleri, büyücüleri kaç kere gönderdik. Ne sağ dönen oldu, ne ganimet ile döner oldu. Yakında rahipler Kırgızların tek bahadırı olan Manas'ın Ala-dağa göç etmek için yer görmeyi gittiğini haber verdiler. Fırsat gelmiştir. Kırgızları soyup soğana çevirmenizi emrediyorum. Halkı yok olunca, Manas'ın kökü kesilecektir. Yalnız ağaç çınar olmaz. Binbaşı Coloy bahadıra ok işlemez zırh giydireceğim. Ordubaşı yine Mançu Neskara olacak. Danışmanınız büyücü Karacay olacak. Öcümü alacak bahadırlarım, öleceksiniz Kırgızlarla çarpışarak ölü! Onları yenemezseniz Çin seddini geri döneyim demeyin!"

Alemi altüst eden Coloy adlı bahadır, hanının önünde eğilip diz çöktü. O bir oturuşta yirmi okkadan fazla buğday yiyip hiçbir şey yememiş gibi kalkan ev kadar kocaman biri idi.

"Ulu gökyüzü altında eşsiz olan merhametli Esen Han! Huzurunuzda Kırgızları yok etmeden gelmeyeceğiz. Manas'ın başını alıp geleceğiz!" dedi. Coloy, askerleriyle yemin ederek.

Ok işlemez, yumruk kadar düğmesi olan zırh giyen, kuzgun gibi uçan ata binen, çelik baş Kalmukların han Coloy'u ağzından duman gözlerinden alev çıkararak ordusunu harekete geçirdi. Bu biçimsiz kafirin boyu posu şöyleydi: saçları dağınık, hemen yutacak gibi hırslı, kudurmuş domuz gibi, kaşları yanmış orman gibi, hergele çobanın giydiği deri çizmelerine benzeyen kalın dudaklı, geniş kısa boylu, kalın yanaklı geniş omuzlu bir boğanın etine doymayan acayip pehlivan biri idi.

Coloy'un peşinde at oyuncusu, yürük atlı kavgacı pehlivan, iri yarı Neskara, onun peşinde papağan kuyruklarıyla süslenmiş koyu doru katırına binen Döödür Alp, onun peşinde kırmızı kolsuz kürk giyen, sancağın altında duran okumuş, nişancı Karacoy, Kırgızların kökünü kurutmaya geliyordu.

Sayırsız ordunun içinde ateşten çekinmeyen devler, pehlivanlar vardı, bir bölümü süvari, bir bölümü yaya

olan, kargı ile silahlanmış askerler, mızrakçılar, kurnaz yaycılar, baltacılar, kementçiler, çok sayıda nişancı, büyücü, yakarışçı olup, yeri sallandırarak geliyorlardı.

Çin hanı Esen Han'ın askerlerinin gelmekte olduğunu Altay'daki Kırgızlar iki gün evvel öğrendiler. Ala-Dağ'a, Koşoy'a giden Manas'tan haber gelmediği için telaşa kapılan Akbalta, iki Kutubiy birbirine danışarak gündüz dinlenmeden gece uyumadan avulu Bin Su'dan geçirdiler. Çam ormanlarını dolaştılar. Ulu dağ'a göç ettirdiler. Kuvvetli yiğitler ise düşmanın önünü engellediler. Kutubiy Oralma dağının burnunda durup düşmanları gözetliyordu.

Aman Allahım, kara kurt gibi çok sayıda asker tozu dumana katıp, yeri göğü sarsarak sel gibi taşıp ak sancakla akın akın geliyordu.

Kutubiy yeşil sahradan bulduğu Telkızıl atını sağdan soldan kamçılıyarak Kırgızlara geldi ve vahim haberi ulaştırdı. Bu arada :

"Size ejderhanın ayağına basmayın, Çinlilere dokunmayın diye söylemişim. Şimdi beni derde soktunuz.. sonunda bunu göreceksiniz. Akbalta, sürekli Manas'ı şımartıp yapacağın bu muydu! Hani senin bizi Çinlilerden kurtaracak Manas'ın? O başıboşun nerede olduğu belli değil! Kahrolası hayırsız Akbalta!" dedi Cakıp hiddetlenerek.

Akbalta yerinden fırlayıp şöyle dedi:

"Olsa olsa ölürüz, Cakıp. Ölmeyen kim var? Döşekte yatarak ölmektense, savaşarak ölmek daha iyi değil mi? Ölümden korkan onurlu mudur? Dertli başımız yere girinceye kadar, Kara Hitay Mançu ile çarpışmayalım mı yani! Manas bizi Kalmuklara ezdirecek biri değil. O ya bunu bilmiyordur, ya da buraya ulaşamıyordur. Kalmuklara boyun eğceğimize çarpışarak ölelim! Gayrete gelin millet!"

"Düşmanın önünü keselim!" dedi Bozkurt Kutubiy haykırıp, Kırgızı düşmana bırakıp arslana nasıl cevap vereceğim diye gülümsedi, aç arslan gibi gerilip, demir mızrağını eline aldı." "Manas" parolasını haykırarak tek başına düşmanlara saldırdı. Sağa sola bakmadan, canını dişine takarak düşmanla burunburuna geldi, mızrağını iki sıra yiğide sapladı, kılıcı kırılrsa yayını çekerek dişediş dövüştü.

Yetmiş aile kırgız içerisinde düşmandan kaçan sadece Cakıp oldu.

Akbalta gelen düşmanı görüp azıcık Kırgız askerlerini idare etti.

Aç buudan atı gibi kabaran Coloy, ellerinde bayrak tutan askerlerini Kutubiy'e doğru harekete geçirip akını başlattı. Oklar dolu gibi yağdı. Yay okları ateş olup yanıp

değdiği yeri yakıyordu. Yiğitlerin topuzu ve sırları parçalanıyordu.

Kutubiy'in Telkızıl atı ermiş bir tulpar idi, yiğidin atı yiğitle eş idi. Gerektiği yere kalabalığa kendisi girerdi, bazen dört ayağıyla sıçrayıp, yiğitler gibi dövüşürdü. Gerektiği yerde kendini bir yana atıp düşmana fırsat vermezdi. Bunca düşmanla tek başına savaşan Kutubiy'i gören kuvvetli, cesaretli Akbalta "Canımız bir, kader ahbabım, ecel gelmişse ölürüm, ölmezsem seni kurtarırım" diye Kulager atını kamçılardı ve bağırarak kalabalık arasına girdi.

Ay gibi sarı çölde savaş yedi gün sürdü. Er Balta amca, yedi yerinden yaralandı, iki gözü hasar gördü. Cesaretli Kutubiy, doksan yerinden yaralanıp kanlar içinde kaldı. Askerler kuvvetten düşüp halsizlendiğinde Çinliler demir ipele kuşatıp belini bükme üzereyken Akbalta miskin bir halde vasiyetini söyledi:

"Sevgili Kutubiy, baktım Manas görünmüyor, gebereceğiz. Arzu ettiğim Ala Dağ'a ulaşmadan öleceğiz, kafirin elinde öleceğiz."

Akbalta'nın sözünü işiten Kutubiy sanki vücuduna bir şey batmış gibi fırladı.

"Amcacığım, Akbalta bereketim! Bahadır senin gibi olur mu? Kalmuklarla çarpışsak Balta amcam yardım edecek, düşmanın heybetini kırarım diyecek, derdim. Yiğidin

eceli yiğitten gelir. Amca ne dersin? Kuvvetten düşmüş isen altın var, vur kaç savaş yaparız! Dayan amca!" dedi Kutubiy Telkızıl, atına rastgele tepinip, gözlerinde ateş çıkıp Balta'nın bindiği Kulager atın dizginini elinden alıp ileri atıldı. Tulpar gibi ince kuyruklu yürük at olan Telkızıl, deh der demez acayip heybetli göründü, dağ sırtını, tepelerini aşip iki yiğidi kurtardı.

İki yiğit arkasına baktı ki, Kara kalmuk ve Çin akerleri artık gözükmüyor.

Bu esnada Akbalta, Kutubiy'e çocuğu gibi yalvardı.

"Kurbanın olayım Kutubiy sönen ateşimi tutuşturdun, ölen canımı dirilttin. Canım sana kurban olsun. Ölmezsem halkıma bunu anlatacağım, eski Noygut halkına seni han yapacağım!" dedi Akbalta yere dirsekleriyle dayanarak.

Yiğitler, şafak sökünce atların kişnemeleriyle uyandılar. Buna sevinen, sadece Kutubiy ile Akbalta değildi, onların iki atı da kişneyip ön ayaklarıyla yere vuruyordu.

Tümsekli dağları yankılandırarak kişneyen Manas'ın atı Teltoru idi.

Göz kırıp açincaya kadar boz tepe ile burundan Gök yeleli Bozkurt manas birdenbire güneş gibi parladı. Onu gören Akbalta ile Kutubiy'in sönen ateşi yeniden tutuştu. Tekrar ggayrete gelip cesaretlenen iki yiğit Çin ve

Kalmukların kalabalık askerinin önünü kesip atılıp gelenleri saf dışı ettiler.

"Ey, arslanım Manas var mısın? Ey yalan dünya daha göreceğimiz güneş, içeceğimiz su varmış!..." Akbalta'nın gözlerinden yaşlar akıyordu.

"Balta amca sağ mısın?" dedi Manas, bağırp "Göç edenleri gördüm, halk sağ salim! Sadece ikinizi bulamadım. Çok merak ettim."

Bu esnada Cakıp, Toruçar atıyla sallana sallana çıkageldi. Manas'a iki yiğidin Çinlilere gösterdiği kahramanlığı anlattı.

Cakıp Bay'ın sözünü işiten Er Manas düşmana arslan gibi atıldı.

Gök yeleli Bozkurt Manas, sır mızrağını eline alıp öfkeyle bağırarak Çinli ve Kalmuklara saldırdı.

Manas, Cakıp geldiğinde zavallı Balta zırhını giyip beyaz kartal gibi bağırdı:

"Hey, arslanım sağlıklı geldin mi?" Kendisi kaşınan Çinlilerle dövüşüp eğlenelim! Halk uzaklaşınca kadar savaşı yapalım, oğlum Manas sözümü dinle!"

"Ne diyorsun, Balta Ağa?" dedi Manas, silkinerek. Manas silkinirken dağlar sallandı. "Seni Kırgızların okumuşu biliyorduk, bu söz de nereden çıktı? Vur kaç savaşı yaparsak Kırgız'ın Manas'ı kaçtı demezler mi? Bundan

düşmün cesaretlenmez mi! Arkamızdan kovalıyan birer birer yakalamaz mı! Balta amca, seni dinlemem! Ecelim gelmişse öleyim!"

Akbalta utancından ölecek gibi oldu.

"Yapma, Akbalta kuvvetten düşmüssün! Evine dön! Ecelim gelmişse ölürüm! Ben bunlara saldıracağım! Bunlardan öcümü almadan nasıl yaşayacağım!" Manas dişlerini gıcırdatıp hiddetlenerek Toruçar atının başını çevirdi, silkinerek iki yanına bakındı.

Kan kaybından halsizlenen Akbalta çok üzüldü, alındı, telaşlandı, gözü doldu. O ellerini kaldırıp Tanrıya yalvardı:

"Ah Tanrım! Bu Manas binlerce askere tek başına girdi. Yalnız at yokuştan geçmez. Manasın yalnız başına başa çıkamaz. Gökte ay olmazsa gece nasıl olacak? Çinlilere yenik düşerse azıcık Kırgızın hali ne olacak? Kuvvetli Çinlilere yenilirsek adımız kötüyü çıkar, dünyada kötü adımız kalacak, Tanrım güç ver! Biricik Bozkurtu koru!"

Akbalta'yı Manas'ın çorosu evine götürdü.

Manas, kınısız kılıcını kuşanıp yağmurunu dökcek bulut gibi heybetiyle kırklar ve Kutubiy ile beraber Toruçar atının yönünü çevirip gelmekte olan kalabalık düşmana doğru yöneldi.

Çinlilerin cesur yiğidi, tecrübeli, açık göz Neskara arslan Manas'ı gördüğünde, az kalsın kendini kaybedip atından düşecekti.

"Ah, babam Coloy, şuna bak! Benim gördüğüm şu belayı gördün mü? İşte tepedeki benekli ata binen adama bak, suratı değişik, acaip güçlü, heybetli biriymiş. Siyah benekli kaplan gibi saldıran, çolak gök yeleli arslan gibi ağzını açan, görünüşünü gördün mü? Onunla çarpışan sağ kalmaz! İşte o Manas'ın ta kendisidir! Başa çıkılacak arslan değil. Bu korkunç Kırgız hayatta kaldığı sürece, göreceksin, Pekin'in altüst edecektir. Coloycuğum, akılla iş görelim, onunla çarpışmadan at hediye etsek mi acaba? Şimdilik barışıp sonra daha fazla asker toplayıp yakalacak?

Coloy şöyle dedi :

"Büyüğümüz Esen Han gönderdikten sonra, savaşmadan nasıl gidelim"

Dönersek Manas'tan korkup kaçmışsınız diye başımızı almaz mı? Bize kalsa bu kan içenle, dövüşür müydük. En iyisi hep beraber harekete geçelim! Askerleri sürelim. Onlar yorulup kuvvetten düştüğü zaman yakalarız!

Coloy ile Neskara kurulup duran Manas'a önce askerlerini sürüp kargalar gibi atıldılar.

Pehlivan Karacoy'un komuta ettiği bin yürük atlı, gergedan binen Döödür Alp'in komuta ettiği bin savaşı, Boroonçu'nun komuta ettiği bin yaycı, kılıç kullanan bin askeri idare eden Neskara ve Coloy askerlerin arkasından bağıyordu "İleri! Pis Kırgızları yakalayın!..

"Manas'ı boş bırakırsanız, yandınız pehlivanlar, hepinizi geberteceğim! Saldırın!"

Pehlivanlar bunları işittikçe meşhur gök yeveli Bozkurt Manas'a kudurmuşcasına saldırıyordu.

Oşpur'un oğlu Kutubiy küçüklüğünden beri Manas'a sadık candan dost idi. Manas'a yiğitçe şöyle dedi:

"Baktım, can dostum Manas! Hayatta kaldığım sürece yanında olacağım! Ecel gelmişse beraber ölürüm! Bu kafirler ile kuvvetimiz tükenene kadar, ölünceye kadar savaşalım, Manas!".

Bunu işiten Bahadır Manas daha cesaretlendi, kendini yenilmez arslan gibi hissetti.

"Karıncı gibi Çinlileri kurutalım, sürelim! Çinli, Kalmuk, Mançu savaşmadığımız, çarpışmadığımız halk değil ki! Yenmediğimiz halk değil ki!.."

Er Manas, Kırmızı Toruçar atını okun delemmediği zırhla örtterek Çinlilere karşı nefretle savaşa girdi.

Düşman yeryüzünü duman gibi kaplamıştı, gökteki yıldızlar kadar çoktu. Çinlilerin çokluğundan kara toprak görünmüyordu, gök ve güneş görünmüyordu.

Bahadır Manas, Toruçar atıyla saldırıya geçip dağ gibi pehlivanları safdışı etti, kılıcıyla kesti, dalgalar gibi gelen Çinlileri tarumar etti. Her yer toz duman oldu, dağ deresinde pınar gibi kanlar aktı.

Kahraman Manas, Hızır'ın duası okunan gök yelesiyle kalabalığa girdi. Çinlilerin kırk pehlivanını ortaya alarak yağmur gibi ok yağdırdığını görmedi.

Kırk oğlanın öldüğünü Manas sonra öğrendi. Çocukluğundan beri beraber büyüyen, beraber oynayıp, beraber yatıp kalkan, beraber at koşturan çorası kırk oğlandan ayrıldığı için, onları kurtaramadığı için Gök yelesi Bozkurtun gözünden yaş döküldü, kemikleri sızlayıp üzüntüye boğuldu.

Kahraman Manas'ı işte şimdi görmelisin ki, o sağa sola bakmadan, ölümü hiç düşünmeden, kırk arkadaşının intikamı için dalga dalga gelmekte olan Çinlilerin yiğitlerini sırasıyla gebertiyordu.

Çevik, tatlı dilli, dövüşmeden geri kalmayan müthiş bahadır Kutubiy ok gibi hızla Kalmukların Borunçu denen bahadırına taşa, çamura girmiş gibi giren sırlı mızrağını sapladı.

Gözde bahadırının öldüğüne öfkelenen Neskara ve Coloy "Esenhan'ın karşısına canlı gitmeyelim" diye kalabalık Çinlilere bağıırıp Kutubiy'i kuşattılar. Kutubiy sadakçı, yaycı, mızrakçı pehlivanların kuşatmasında kalınca hayattan umudunu kesti.

Arslan Manas çaresiz kalan Kutubiy'i görüp, onu kurtarmak için kalabalık askerın arasına girdi. Şöhreti alp erleri atından devirdi, kan akıttı, gittikçe hırslanıp kükredi.

Manas'ın ejderha gibi heybetinden, binlerce Manas olup görünen gök yeledi Bozkurttan korkan Çinlilerin bahadırları rastgele kaçtılar.

Manas'ın haykırışı taşları parçalıyordu, çok sayıda Çinli ve Kalmuk'u safdışı ederek bahadır Kutubiy'i azaptan kurtardı.

İki eren, kaçan düşmana göreceğini gösterdi. Biri mızrak savurdu, biri kesti, biri ortaya girse, biri yana çıkıp kaçan düşmana soluk aldırmadı.

Ölen atların leşi dağ gibi oldu. Bir o kadar da yiğit ölmüştü. Ovalar toz duman oldu. Çukurlarda kızıl kanlar akıyordu.

Ölümden kurtulan Çinliler ise ne yapacaklarını şaşırıp, kaçtılar.

Düşman Altay'daki Kara Dağ'a dayandığında Çinli ve Kalmukların bahadırı Neskara, Manas'ın önüne geçti.

"Bahadır Manas sözümü dinle! Kırgızlarda söz uludur. Ululuğunu bileyim, töre bilirliliğini göreyim. Arslanlığını gördük. Canımıza okudun, öcünü aldın. Ey bahadır biz sana itaat ettik. Sana atımız, başımız hediye olsun! Başımızı keseceksin işte buradayım! Öldüreceğim dersin işte ordu! Gerçek arslan isen söze gel. Üç gün ara verelim! Cesetleri gömelim! Başımızı toparlayalım! Beyimiz, hanımızla danışalım! Askerler kaçmaz. Üç gün sonra Çinli ve Kalmukların hanı diye seni han yapalım! Halka haber verelim! Sinirlenmeden söze gel, bahadır!

Neskara böyle dediğinde arslan hiçbir şey düşünmeden üç gün ara verdi. Er Manas çarpışmayı durdurdu.

Şeytanı bile kandırabilen Neskara mavi çiçekli elbisesini giyerek askerlerinin yanına gitti ve yelek giyen Kalmuk ve Mançuların kuvvetlerini, Çinlilerin ünlü devlerini topladı.

"Bahadırlar onu üç gün süre ver diye kandırdım. Ona seni han yapacağız dedim. Kırgızlar hayal görüp hazırlıksız yatadursun. Biz Esen Han'dan asker isteyelim. Asker toplayıp kendimize gelelim, onlar saldırana kadar hazırladığımızı görelim. Kırgızları gafil avlayalım!"

Neskara'nın sözünü işiten büyükleri, yiğitleri yelek giyen kuvvetlileri, onun sözünü uygun buldular.

Neskara nişancı karacoy'u yanına çağırdı. Devlet memuru olan Karacoy güzel ata binmişti, altından perçem takmıştı kırmızı yeşil giyinmişti, ay gibi sararmış düzlüğün yarısı düşmanla örtülmüştü. Düşmanı tilki gibi avlayan, bir ok atımındaki iğnenin deliğine vuran, yürük at gibi koşan, çevik Karacoy geldi.

"Bahadır Karacoy artık Çin tarihine damganı vuracağın zaman geldi. Sana at başı kadar altın hediye verilecek! Adın taşa yazılıp ulu saray'a konulacaktır. Bu Manas'ın canı bindiği atında imiş. Atından ayrılırsa işi kolay. Bunu yapmazsan Esen Han bizi köpek gibi cezalandırır."

Karacoy söz verdi. Çinli ve Kalmuklar taştan barikat kurup düşmana karşı üç gün hazırlandılar.

Çinlilerin kandırdığını Manas, geç anladı.

Verilen süre dolduğunda, üç gün üç gece geçtiğinde, tanyeri ağardığında Çinli ve Kalmukların kalabalık ordusunda davul çalınıp, kaynaşan askerler Kırgızları kuşattılar.

Dev Manas kemerini bağlayıp kalabalık düşmana tek başına saldırıp mızrağıyla devirdi, baltasıyla parçaladı, kalabalığı bozup böldü, onları karıştırıp şaşkına çevirdi. Kahraman Manas Kalmuk beylerini nehre döktü, Kutubiy onların çoğunu yok etti.

Nehirden geçemeyen Coloy suyun akışını takibederek sersem gibi kaçtı. Arkasından beyaz ata binen Karacoy üç bin askeriyle kurtuldu. Nehrin öteki kıyısında duran Coloy geçidi engelleyip, örgü saçlı askerlerini geri çevrip çarpışmaya sevketti, kaçanları olduğu yerde öldürdü.

İki tarafın askerleri nehrin iki kıyısına ayrılıp birbirlerine yay çekiştiler, hakaret ettiler, top yekün savaştılar, zırhlar parçalandı, çarpışma çok şiddetli sürdü.

Kara duman gibi görünen kalabalık düşmanın karşısına, Manas yalnız başına dağ gibi dikildi. Toruçar atını oynatıp düşmanı alt üst etti. Canavar gibi atı yiğit Manas ile aynı gün doğmuştu. O arslan Manas'a layık, yorulmaz, büyük tuynaklı, geniş sağırlı, yürük at idi. At boynunu bükerek kanatlı tulpar (at) gibi uçarcasına koşuyordu.

Toruçarı gören Karacoy gözü dönüp Manas'ı bekledi, ama fırsat bulamadı.

Kalmukların Coloy'u Manas'ın karşısına çıkıp onu Karacoy'a yaklaştırmak için çare düşünerek atını çevirip şöyle dedi:

"Suya konulan tulum gibi kabaran Alp Manas. Atlarını paramparça edip kökünü kazan Coloy benim. Şimdi seni kurutacağım, buraya çık!".

Bunu işiten Er Manas, atını kamçılıyarak Coloy'a bağırdı:

"Kadın değil erkeksen, sözünü tutacaksın, arslansan durduğun yere dur, söylediğinden kaçmadan dur!".

Er Manas, Toruçarını mahmuzlayıp ejder gibi gazaba gelip, pars gibi gözü dönmüş olarak tereddüt etmeden gürleyerek Coloy'a mızrak fırlattı. Kızan Manas at koştururken Çinlilerin nişancısı Karacoy'a rastladığını farkedemedi. Bu fırsatı yakalayan Karacoy büyük bir taşın arkasına saklanıp Manas'ın Toruçarına ok attı.

Yürük at olan Toruçar dağ koçu gibi gözünü kızartıp yere düştü. Er Manas onun üzerinden sıçrayarak atının başını kaldırdı. Yüreğine saplanan oku çekip aldığı anda kan fışkırıp akmaya başladı. Gök yeleli Bozkurt, etrafını kuşatan düşmana bakmadan küçüklüğünden beri birlikte olduğu sırdaş ve candostu olan Toruçar atından ayrıldığına çok üzüldü.

Davullar çalındı. Coloy bağırdığında, arslan Manas ancak iki tarafına bakıp kendine gelerek savaş silahını eline aldı. Onun cesareti hiç kimseye zerre kadar aldırış etmeden, Kalmuk, Çinli ve Mançu'ya on paralık kıymet vermeyerek, gözlerinden ateş saçmasıdır. Cesareti olan Çinliler, ona saldırdıkları zaman büyük yangına tutulmuş gibi kaçtılar. Manas'ın silahına hedef olanlar, can verdiler.

Çinli ve Kalmuk askerleri ölesiye haykırıp onu canlı yakalayacağız diye taş üzerindeki duran Manas'ı kuşattılar, ama ona dokunmaya cesaret edemediler.

Bu sırada kaplan Manas'ın aklına can dostu Çeç-Töbüsü'ndeki Han Koşoy geldi. "Han Koşoy amca, peşinden geleceğim demişti. Gelme zamanı geldi. Şimdi gelse ne iyi olurdu, unutmuş olmasın, amcacığım" dedi Manas.

Manas kendi kendine söylenirken daha ağzını kapatmadan dağ sırtındaki yüksek yayvandan toz duman yükseldi. Yükselen toz dumana bakınca gördü ki, insandan farklı bir ermiş, elinde gök bayrak tutan beyaz sakallı ihtiyar Koşoy çıkagelmez mi! Sarı kaplan yürük atını kamçılıyıp, ecelim gelmişse öleyim, Altay'daki Manas'a destek olayım, Cakıp'ı sağ salim Ala Dağ'a getireyim diye Aymanboz atını Manas'a hediye etmek için onu yedeğe alarak on iki bin askeriyle acele gelmekte idi.

Koşoy silahlı askerleriyle tam zamanında yetişip geldi. Koşoy amca, Çinli askerleri görünce haykırarak yay çekip çarpışmaya başladı.

Han Koşoy taş üzerine sıkışıp kalan Manas'a doğru geldi, Aymanboz'u yedeğe alıp haykırarak girdi.

"Ey Kaplan Manas, yurduna vardım, kimse yoktu. Kırgızlar yok olmuş diye çok korktum. Böyle kötü bir rüya

görünce hemen sana ulaşayım diye acele etmişim. Askerlerin izini takip ederek sana geldim, kırk oğlanın öldüğünü gördüm. Seni sağ salim göreyim diye iki gözüm dört oldu. Demek başın sağlamış, şimdi ölsem de gam yemem. Atın ölmüş. Bu Aymanboz'a bin, göreceksin ki, sana layık hayvandır. Terkide savaşta giyilecek giysi var, sana hediyedir."

Gözlerinden ateş saçan Manas gökte aradığını yerde buldu. Boz cepken (giysi) i giydiğinde kayalı dağ gibi göründü. Ön tarafı beyaz altınla arka tarafı baştan başa gümüşle süslenen Moğol eğerini Aymanboz'a yerleştirdi. Üzengisine basmadan sıçrayarak binip yetmiş bin Çinliye karşı tek başına saldırdı.

Kahraman Manas "Manas" nârasını atarken, hayatta kalan Kırgız ve Kazaklar da Çinli ve Kalmuklara saldırdılar.

Manas, Koşay ve Kutubiy düşmanın canına okudular. Çinlilere nefretle haykırdılar. Çinlilerin yelek giyen kuvvetlileri ve beylerin cesetleri alanı doldurdu.

Er Manas, Çinlileri sürüp geniş Altaydaki dokuz dağın birleştiği dokuz yol kavşağına kuşun uçup geçemediği dar yola geldiğinde Koşoy Han, Manas'a bağırdı.

"Oğlum Manas, beni dinle! Atının başını geri çevir!"

Bahadır Manas, kahrından çırpınıp ihtiyarın sözünü dinlemedi.

"Bırak beni amca! Yolumu kesme! Kuvvetimi gör. Çinli Kalmuk ve Mançuları yağma edeyim. Onları yok edeyim. Öcümü alayım. Hanına kadar kovalayıp tümünü geberteyim! Kendisi kaşınan kafire göreceğini göstereyim!"

İhtiyar Koşoy, at koşturup gelip Manas'ın atının geminden tuttu.

"Gök yeleli Bozkurt Manas, beni dinle! Çinliler böcekler kadar çok, kan içmekten çekinmeyen, ölüm nedir bilmeyen intikamcı bir millet. Akılsızca yalnız başına çarpışacak millet değil. Pekin ile çarpışmak istersen sana el ayak olacak Kırgızın yok. Boşbuşuna tehlikeye atılma! Bir sene hazırlık yapıp adam toplayıp kalabalık ordu oluşturalım. Hazırlandıktan sonra gazaya çıkalım, oğlum! Kendine gel!"

Manas, Hızır gibi yetişen ihtiyar Koşoy'un askerleri nehir kenarında geceleme için durdular.

Kutubiy, adamlarını saydı ki nice yiğitler ölmüştü. Kırgızlar Tal-Mazardan, Kara-Kırçından taş bulup taşın üzerine şiir yazdırıp diktiler, şehit olan yiğitleri altın gümüşten yapılmış kemerleri, eyerleriyle beraber gömüp, yer suya tapındılar.

Altay'da, Orhon'da mezarların başına dikilen endamlı yüksek taşın üzerine elinde kılıç tutan alp erenlere ithaf edilerek şöyle yazılmıştı:

"Tanrım güç verdiği için Han babamın ordusu kurt gibi, düşmanı koyun gibi oldu. Tanrı buyurduğu için illiyi ilsizleştirdik, hanlıyı hansızlaştırdık. Düşmanı tutsak kıldık, dizliye diz çöktürdük, başlıya baş eğdirdik. Bütün Türk halkı için kutsal, altın kurt başlı bayrağı yükselttik!"

Er Manas'tan, Kırgız erenlerinden canlı kurtulan Çinliler Pekin'e doğru kaçtılar. Kaçanların başında arabaya binen, yetmiş yerinden yaralanan Neskara, altı yerinden yara alan büyük Coloy, Karacoy ve Döödür denen pehlivanlar vardı. Onlar ordusuna bakmadan yolda ah vah çekip, halsizlenip altmış gün yol yürüyüp dördü birlikte Esen Han'ın huzuruna şaşkın bir halde girdiler.

Gözün ulaşamadığı kule ışıklandırıldı, çanlar çalındı.

Manas'ı gebertip kökünü kurutup gelin diye güvenip gönderdiği bahadırların bu halini gören Esen Han'ın ense saçları diken diken oldu. Esenhan elbiselerini fırlatıp onlara gök kaplan gibi atıldı ve pehlivanlarının göğsündeki belgeleri, başlarındaki perçemlerini yolup alıp onları han sarayından kovdu.

Her türlü çareyi düşünen Esen Han kahin danışmanı ile üç gün danışıp sonunda padişaha bağlı komutanların tümünü değiştirdi.

ATALARIN YURDUNDA (I. Bölüm)

Kış oldu. Yaz geldi. Aradan bir yıl geçmesine rağmen Manas'a Kırgızlara ne Kalmuk askeri geldi, ne de Çin askeri geldi. Bahadır Manas halkını Kalmuklardan ve Çinlilerden yiğitçe kurtarıp birleştirdi.

Yer yeşerip otlar bittiğinde otuz iki yaşına giren Manas gözüne ilişen kimselere heybetini gösterir, çöldeki kamış gibi bıyıklarıyla buz gibi soğuk görünürdü. Evinde üç gün üç gece yalın kılıcına yaslanıp kaldı, hiç uyumadı kimseyi de kabul etmedi. Kalmukların elçisi, İranlı tüccarbaşı ve Arap'ın kervanbaşıyla da görüşmedi. Onun sırrını bilen kırk çorası: "Bahadır boşboşuna sinirlenmez, bir şey olmuştur, ya Çin'den haber almıştır ya da birliği olmayan, birbirleriyle çekişen soydaş Türklerden bir şey geçmiştir? Ne olursa olsun bahadırı rahatsız eden bir şey var. Bu bir felaket de olabilir." Diye korktular Manas sakinleşmeden kimse ona soru sormaya cesaret edemedi, doğru sözlü Bakay da sormaya çekindi.

Dördüncü gün, Han Manas kalabalık Kırgızı, Türk kabilelerin reislerine, iyi düşünceli mümtaz kişilere, komutanlara yedi gün sonra gelsin diye haber gönderdi. Haberi alan akıllılar, yurdun ileri gelenleri, ben Kırgızım diyenler söylenen günde Manas'ın avuluna toplandılar.

Manas'ın beyaz çadırı bir baştan öbür başa kırk kanatlı çift akotağ idi. Beyaz çadırın önünde gümüşten yapılan iki arslan vardı. Arslanların önünde de mızrak tutan, kılıç kuşanan öncü yiğitler vardı. Kırk yiğidin başı Kırgız avuluna gelen misafirleri sayıp yerleştirdi. Kurultayı Altay'daki altmış kabile reisi, altı yüz akıllı ihtiyar gelmişti.

Bütün millet toplandığında bahadır Manas şöyle dedi:

"Halkım, milletim! Andican'dan haber aldım. Atalarımızdan kalan, göbek kan damlayan yere, Andican, Ala-Dağ, Yedisu, Alay'a göç edeceğiz. Allevke'ye Kalmuklara yenilip yaşadığım günler zehir olsun. Zamanım geldi. Alevke'nin boyunduruğundan halkımı ve toprağımı kurtaramazsam yaşamayayım, doğmamış olayım! Ben Ala-Dağ'a atlanacağım. Gönlünden isteyen bana katılsın! Kalacağız dersiniz mukaddes Altay ata toprağıdır, kimse sizi zorlamayacaktır, kendiniz bilirsiniz.

" Kıpçakların akıllısı Taz sözü kesti: .

"Ey millet! Babanın gönlü oğlunda, oğlunun gönlü dışarıda denir ya! Beni oğlum buraya deveyi yedelemiş gibi yedeleyip getirdi. Altay'dan gitmeyeceğim dersem de oğlum Ürbü Manas'ın arkadaşıdır, hem nişanlıdır. O tarafları özlüyor. Oğlum beni yedeğe almıştır. Kırgızlar göçmese de ben göçeceğim."

Halkın gülmesi üzerine Ürbü yere baktı. Taz'ın sözünü Aydarkan'ın oğlu Er Kökçö destekledi.

"Ey, millet! Ürbü'ye gülmeyin. Yedisu verimli yerdir. Altay'dan eksik değil. Siz kalsanız da ben gideceğim." Dedi Kökçö.

"Kökçö yakında, Yedisu'dan nişanlanmıştı."

"Belâlı kadın ise peşinden gitmeyen erkeği gör!"

"Kadın hanı bile peşinden götürür."

"Bu erkekler gazaya değil, kadına gidecek değil mi?" diye ihtiyarlar ve gençler Ürbü ve Kökçö'yle eğlendiler.

"Millet, eğlenenizi bırakın, bir karara vardım." dedi. Akbalta heybesinin iki ağzını açarak: "Ala-Dağ'a gideceğim diyenler heybenin sağ ağzına, kalacağım diyenler sol ağzına taş atsınlar."

Toplanan halkın tümü heybeyi tezek gibi taşlarla doldurdu. Neticede Altay'daki Kırgızlar Ala-Dağ'a hep birlikte göç etmeye karar verdiler. Manas Altay'da kalacak Kırgızlara "Sizden ayrılıyor, yine buluşuruz" diye Türk soydaşlarının reislerine, akıllılarına, beylerine, bahadırlarına, her baba-oğula elbise giydirdi. Avulbaşı, yurt ağası ve aksakallılarını birden ata bindirdi.

Kırgızların beklediği gün geldi. Manas'ın beyaz çadırında borazan öttürüldü, altın davul çalındı. Altay'ın acayıp

kızaran dağları muhteşem bir şekil aldı. Yurtta insanlar kara karga gibi kaynadı.

"Atlanalım, millet! Altay'ın hasiyeti, yardımcı olsun! Ataların kemikleri, ruhları razı olsun! Tanrım bizi sağ salim ataların toprağına, Ala-Dağ'a ulaştırırsın, yolumuzu açık kılsın." dedi Koşoy sungur kuş gibi yüksek sesiyle.

Altay'daki Kırgızlar atalarından kalan âdetlerin gereğini ustalıkla yerine getirip kaidesiyle göçmeye başladılar. Göç edenlerin sayısı toplam altmış bin aileye ulaşmıştır.

Büyük obadan yola çıkan göç kafilesi yürüye yürüye doğrulup sıra haline geldi. Kafilenin başında Han Manas, ondan sonra bayrak tutan Kutubiy, ondan sonra Han Koşoy idaresindeki aksakallılar, erkekçe giyinen kırk yiğit vardı.

Ondan sonra yavaş yürüyen ata binen Çıyırdı hamın ve kadınlar grubu vardı. Deve yedekleyen süslenmiş kızlar, hayallere dalan gelinler vardı. Ondan sonra halı örtülüp beyaz çadırın eşyaları yüklenen altı yüz deve vardı. Develerin önünde zil takılmış siyah deve vardı. Cakıp Bay hayvanlarımdan olmayayım diye ay şeklinde damgalanan atlarının peşinden gidiyordu.

Bakay yolun ilerisini kontrol edip mola verilecek bir yer buldu.

Büyük kabileyi dört taraftan koruyan Er Koşoy'un askerleri idi. Manas'ı Ala-Dağ'a, ata yurduna getireceğim diyen patlak gözü çoban yıldızı gibi parlayan, kulakları kalkan gibi olan Han Koşoy değil miydi?

"Kuzum, Manas! Düşmana beraber karşı koyalım, berabe yaşayalım. Andıcan, Altay, Yedisu'daki kırgızları Kalmuklardan ve Çinlilerden kurtaralım. Ölünceye kadar bayrak altında duralım! Hanlığa bak! Kaynaşan Kırgızlara han yapalım! Darmadağın olan halkını bir araya topla!" diyen Koşoy değil miydi? Kırgızların hayırlı gücünü yolda öğrenen Kazak ve Türk kabileleri grup grup avulun kenarına çıkıp ekmek, su verdiler, "dinleniniz, yorulunuz" diye pişirdikleri etleri verdiler.

"Ala-Dağ'a sağlıklı ulaşınız. Uzak yolunuz kısa olsun. Tanrı yolunuzu açsın! Kötü niyetliler yoldan kaçsın!" diye hayır dualarda bulunup göçü yolcu ettiler.

Altay'dan yazda yola çıkan Kırgız kafilesi at ayağı değmemiş yollarla, derecelerle, otların çiçeğini seçip, suyun temizini içip, mola verip konaklayıp, kaç gün kaç gece yol yürüyüp hedeflediği yeni yurduna güzün son aylarında ulaştı.

İki ay boyunca yolda Akbalta suratını asıp dalgın ve suskun yürüdü. Manas bunun farkında idiye de bilmemezlikten geldi. Bir gün kuşluk vaktinde Akbalta Manas'a kendisi geldi.

"Oğlum Manas, Ala-Dağ'ın ucu göründü, göçücü kuşları göremeye başladım. Ala Dağ'a kadar yolumuz açık, iyi gitti. Şimdi oğlum, senden istediğim bir şey var." dedi Akbalta yere bakarak.

"Söyleyin, amca" dedi Manas.

"Ben Tanrı'nın huzurunda sadece kendi başım için değil, Noygut halkı için de hesap vereceğim. Halkını Çinli ve Kalmuklar'dan kurtardın, özgürlüğüne kavuşturdu. Senden istediğimiz şey buydu. Bugünleri de gördüm. Oğlum, ben yaşlandım, kuvvetten güçten düştüm. Birçok kez evlenmiş idiysem de çocuğum olmadı. Ala-Dağ'ın havasını aldığımda, kuşlarını gördüğümde bitkin bir hale düştüm. Yurdum Sarı-Köl'ü özledim, halkım Noygut'u özledim. Halksız kalan topraklarım var, başıboş dolaşan talihsiz halkım var. Onları bulayım. Halkımı toplayayım. Muradıma ereyim. İsteğim şu, Kutubiy'i ver. Bu lütufta bulursan Sarı-Köl'e sağ salım ulaşırsam, onu han yapacağım! Sana kanat olsun. Manas'a layık oğlum vardiye onu evlat edineyim!"

Bunu işiten Cakıp Bay'ın kalbi yanıp tutuştu.

"Yarı ekmek bulsak eşit paylaştık, iyi dileği beraber diledik, Baltacığım.

Acıları beraber paylaştık, düşmanla beraber savaştık, Baltacığım. Topraklarımızı beraber koruduk, ölüme ortak olduk. Sizin gibi cana yakın adamı bulabilir miyim? Şimdi

ayrılırsak, tekrar görüşebilir miyiz?" dedi Cakıp'a ağlayarak.

Manas gevşedi.

Akbalta ile Cakıp Bay birbirine sarılarak ağlaştılar.

Manas şöyle dedi:

"Kurbah olayım Akbalta, babam olmaya layık evliya! Halk içinde kut oldun! Düşmanla çarpışmada baş oldu! Elime alsam bayrak idin, atımı bağlasam altın direğim idin! İsteğince olsun! İzin vereyim!"

Geniş havzaya geldiğinde, iki gün ara verip üçüncü gün bahadırlar Akbalta ile Kutubiy, Koşoy Han, Cakıp ile Er Manas buğday unundan yapılan ekmeği yiyerek kelâmi-şerif getirdiler.

Yolda olsun izimiz,

Düşmanla olsun işimiz,

Gökte olsun canımız,

Kapta olsun kanımız.

Diye antlaştılar. Üç hanın halkı üç tarafa: Er Koşoy At-Başı'na, Akbalta Sarı-Köl'e, Manas Kakşal ve Andican'a bölündüler.

Manas birkaç ay yol yürüyüp yorulan kafiye "Halk zorluk çekiyor, atlar dinlensin, yiğitler soluk alsınlar,

silahlarını hazırlasınlar." Diye Kakşal'ın dağında sekiz ay mola verdi. Süre dolduğunda "Şimdi Kalmuklarla tutuşayım." diye niyet etti. Andican'daki Alevke'nin halkına heybetini gösterip, Otuz-Adır'a basıp girip konakladı.

Otuz-Adır'da dokuz gün mola verdi .

"Yiğitler, eğlenin! Kılıçlar paslandı! Oklar körleşti. Kaplan, pars, geyik, kuş atıp, yay çekip at üzerinde oynayıp savaş için alıştırmaya yapın!" Manas Bakay'ın idaresindeki ünlü nişancı olan altmış yiğidi alıp yol görmeye ve yer ahvalini öğrenmeye atlandılar.

Manas eğlenceden erken döndü. Avlanmayı seven Manas'ın bu hareketine arkadaşları hayret ettiler. Bahadır eskisi gibi tepeye beyaz çadır diktirip, kısarak kestirip, kımızdan şarap içip çılginca eğlenmiyordu. Bakay'ı çağırıp akıl danıştı. Ertesi gün Bakay avuldaki Döögör'ün idaresindeki ustalara çoraların süslerini yaptırdı, atları nallattı, askerleri disipline alıştırıp savaşa hazırlık yaptırdı.

Bahadır Manas Alevke gibi düşmanından intikam almak istiyordu, bir an evvel saldırıya geçmek için sabırsızlanıyordu.

Altın dolu hazinesi olan Alevke Ala-Dağ, Andican, Yedisu, Kan-Dağ'da zalimliği ve vahşiliğiyle tanınıyordu. Onun adını duyduğunda ağlayan çocuk da susuyordu. Altı

şehirin hanı Alevke'nin yeryüzündekileri görebilen açık gözlüleri, yedi kat yer altındakileri duyabilen yer dinleyicileri vardı. Nogoy Han'ın yenip, Kırgızları'ı Andican, Alay, Ala-Dağ'dan sürdüğünden beri bu toprakların köpekleri Alevke diye havlayıp, kuşları Alevke diye öttü. Her yerde kadın alan Alevke'nin altmış oğlu vardı. Alevke bu yerdekileri sömürüp, vergi için hayvanlarını elinden aldı.

Alevke'ye Manas'ın göçüp geldiğini, savaşa hazırlık yapmakta olduğunu büyücü ve casusları çoktan haber vermişlerdi. O önceden ordu kurup, barikata nöbetçi koydu, eyeri atının üzerinden almadı, bahadırları giyimlerini çıkarmadılar. Beş yüz bin kişilik ordu kurup hazırlığını çoktan bitirdi. Manas ne der acaba diye, ona gözdağı vermek için Alevke kendi bahadırlarıyla birlikte yine elli bahadırı gönderdi.

Alevke'nin gönderdiği Tizelik adlı zevzek bahadır Manas'ın avuluna gelip tehdit etti:

"Alevke'nin emri: Kırgızlar buraya izinsiz yaklaşmasınlar! Andican, Alay ezelden bizimdir. Manas Çin Hanı Esenhan'dan kaçıp bize dokunursa yok edeceğim bir karış toprak vermeyeceğim. Başka tarafa gideceğim derse Manas'a yol vereceğim! Savaşacağım derse, kendisi bilsin! Can gerek ise şimdiden itaat etsin!"

Alevke'nin buyruğunu okuyan elçinin sözünü kesmeyelim, eski adetleri bozmayalım, kötü haber olsa da Han adamına saygı gösterelim diyen Kırgızlar Tizelik'e misafir kaidesinde saygı gösterdiler.

Kırgızlar "Cevabını Manas'tan al, onu bekle" diye Tizeklik'i ürküttüler.

Manas iki güne kadar gelmedi. Üçüncü gün Cakıp, Manas'ı bulun diye altı kişiyi sağa sola gönderdi.

Manas'ı buldular ama Manas "Avula düşman geldi, Alevke'nin ordusu geliyor." Sözlerine hiç aldırmadı, bahadır geniş kır ve dağlara doyamamıştı, av tutkusuna tutulup, kayadan çıkan geyiğin peşinden gitti.

Kırgızlara gelen bahadır Tizelik: "Kırgızlar, dağ haydutları, Alevke'nin sözünü dinlemediniz, öcümü alacağım, sizi keseceğim." Diye öfkelenip atlandı.

Bu esnada Andican'dan alaca çapan (kaftan) giyen Aykoco hediyeler alıp Cakıp'ın önüne geldi.

"Andican'daki Kırgız ve Türk kökenli halkları Alevke'den kurtarınız! Ordunuza katılalım. Size arka olalım. Alevke Manas'a saldırmaya hazırlanıyor." diye haber verdi Aykoco.

Av peşinde koşup, halkını avlatmak mı istiyor bu? Avın başına batsın." Diye dertlenen Cakıp, Manas'ı kendim bulacağım diye dağa doğru yola çıktı.

Cakıp, dağa geldiğinde Manas hiçbir şey umurunda değilmiş gibi dağlara ve derelere bağırıp çağırarak yiğitleriyle av avlıyordu.

Cakıp bağırıp kendini ava veren Manas'ı ancak durdurdu.

Cakıp'ın şikayetini işiten Manas babasını fazla kızdırmadan onun gönlünü alıp avuluna getirdi.

Manas, ordusunu üç günde topladı. Dört yüz bin yiğit toplandı. Manas, ordusunu dörde bölüp dört komutan tayin etti. Mavi kumaştan elbise giyip, kısa kuyruklu gök tulpar atına binip, nakışları altından olan sancağı tutan Bakay'ı önüne alıp Alevke'ye doğru atlandı.

Ölümden başka her şeyi bilen kurnaz Alevke, Çinli ve Kalmukların hilelerini biliyordu. O çevik alpleri seçip nehirde Manas'ın yolunu kestirdi.

Er Manas Alevke'den daha iyi bir çare buldu. Savaşmaya geliyor gibi gözüktü, ama biriken Çinli ve Kalmuk askerlerine taarruz etmedi. Manas askerlerini bizzat kendisi yönetti, en kuvvetli yiğitler bayraklarını alıp atlarını oynattılar, düşmanı umursamadılar, onları görmezlikten, ses sedalarını duymamazlıktan geldiler. Böcek gibi kaynıyan Çinli ve Kalmukların komutanları Manas'ın yaygara etmeyen askerlerinden ürküp dokunmayana dokunmadan yol verip Alevke'nin muhafızlarını bıraktılar.

Manas, ordusunu meyvaları dökülmüş bahçeye bırakıp, birkaç yiğidiyle atını yedekleyerek, bahçeyi ata çiğneterek eğlenmekte olan Alevke'ye doğru geldi. Saray muhafızları Manas'ı çıkarmadan geçirdiler. Manas'ın önünde yedi yiğit, çevresinde kırk yiğit vardı.

O gün Alevke han bahçesindeki altın destekli sayebanlı çadırda hana ait seksen cariyenin şarkısını dinleyip, dansını seyrediyordu, şarap içip, akan suyun öten bülbüllerini sesini dinleyip eğleniyordu.

Alevke'nin veziri ile büyücüleri Manas'ın, kırgızların han sarayına geldiğini haber verdiler. Alevke bunu beklemiyordu.

Alevke insanın göremediğini gören bir insandı. Manas'ı uzaktan tanıyıp heybetine hayran kaldı. Attığı her adımdan ateş çıkan, ejder gibi süzülen, kara benekli kaplan gibi atılan Manas, bir yanına gök kır kaplan, arkasına bozkurtu alıp gelmekteydi. Onun heybetini gören Alevke'nin sarayındaki kudurmuş köpekler de karşısına çıkamadı.

Alevke han'ın dili tutuldu. O tahtından inip telaşlıca, karşısına dikilen Manas'a elini uzattı. Saygıyla diz çöküp kendisi yol gösterdi.

Gösterirken de kendi tahtını gösterdi. Alevke han, bir çok kez işittiği, kutsal kitapta okuduğu, Altay'ı altüst eden Manas'ın heybetini ilk defa bizzat gördü. Yeryüzündeki

insanları korkutup onları adam yerine koymayan mal canlı Alevke, bahadırı görüp hayran kaldı. Manas'ın kirpiği alev, gözü ateş gibiydi, tek başına bin pehlivanın kuvveti vardı, alını kaplanınki gibiydi, taş yürekli, kürek kemiği kalın idi, bileği filinki gibiydi, sert sakallı, dik bıyıklı, korkunç görünüşlü, akıllı biriydi. Gazaba geldiğinde onun kahrına hiçbir adam, hiçbir halk dayanamazdı.

"Hanlığınız kendinize kalsın! Tahta hevesli değiliz, bahadır" dedi Manas Alevke'nin tahtına oturmadan "Bizim kırgızlarda, Türklerde Han tahtına değeriyile, liyakatıyla oturulur, Alevke Han".

"Baş üstüne, Manas Hanım" dedi alevke çekinerek "Emir buyurunuz".

"Gücün güce yetmediği yerde, söz aklın gücü yeter, bahadır, Andican, Alay, Kan-Dağ, Ala-Dağ atalarımızın yeri idi. Mezarlarını kimse kazamaz. Yurduma geldim, topraklarımı geri ver. Kendi ağzından cevap alayım diye geldim" dedi Manas.

Tedbiri Alevke "Manas ile tutuşsam gücüm yetecek gibi değil, hileyle üstesinden geleyim, içeceğine zehir koyup hayvanat bahçesindeki arslanlara yem edeyim." Diye bir kötülük düşündü.

"Söylediğinizde haklısınız, hanım. Öfke düşman, akıl dosttur. Alevke'nin misafirsevenliğini gör, bahadır.

İstirahat et, konuşalım. Meseleyi dostça halledelim. Alevke han hizmetkârlarına "Bahadır Manas'ı ağırlayınız! Han sarayını açınız!" diye emretti.

Alevke'nin ihtişamlı çadırı rengarenk idi, bahçesinde bülbüller ve kuşlar ötüyordu, pınarı akıyordu, her türlü çiçek açmıştı, papağan, insan gibi konuşuyordu, kızlar dansederek girdiler.

Avlanmaya meraklı Manas, Alevke'nin meşhur hayvanat bahçesini görmek istedi. Alevke buna karşılık vermedi. Han sarayının önünde, dayanıklı kalenin içinde pek çok kuşun ve hayvanın bulunduğu bir hayvanat bahçesi vardı. Alevke elinin ulaşabildiği yerlerden pars, kaplan, fil maymun, gergedan, ayı, Sibiryâ parısı, kızılkurt, ejderha, yılan, yabani eşek, köpekbalığı gibi insanın görmediği canlıları getirip hiçbir hanlığa nasip olmayan saltanatı sürüyordu. Düşmanlarını yırtıcılarıyla korkuturdu Alevke. O, hastalanan köleleri, ele geçirdiği bahadırları hayvanat bahçesindeki yırtıcılarına bırakırdı, insan etine alışmış yırtıcılar hayvanat bahçesine gelen ganimeti kapmaya hazır idiler.

Bahadır Manas, Alevke'yi de, adamlarını da, arkasındaki seksen yiğidin de demir kapının dışında bırakıp, hayvanat bahçesine silahsız olarak tek başına girdi.

Alevke'nin gökten dilediği makbul oldu. O, "Kaplanların Manas'ı parçalayıp yediğini minareden göreceğim." diye çok sevindi.

Bahadır Manas bir sürü kaplanın yattığı kafesin kapısı açtı. Demiri ısırıp dışarıdaki insanlara atılan kaplanlar bahadıra dokunmadı, kuyruklarını kısıp sığınacak yer bulamadan kaçtılar. Manas kaplanların birinin kuyruğundan tutup çevirdi, kaplanlar bahadıra başlarını eğip, ayaklarını uzatıp dolaşım işaretle saygı gösterdiler.

Kaplanlara bakan Agalak denen adam, cesaret taslayıp onu kızdırmış olsa gerek, acıkmış kaplanlar onu bir anda parçalayıp midelerine indirdiler.

Bunu gören Alevke'nin dünyası yıkıldı, hazine dolusu altınları aklından uçtu, saltanatı elinden gidip geniş âlemi daraldı, sinek gibi canından umudunu kesip aklını oynattı.

Hayvanat bahçesindeki ejderler, ayılar, yılanlar, kurtlar Manas'ı gördüklerinde eğilip, kulaklarını kısıp, gözlerini kapatıp, uluyarak kafeslerine başlarını soktular.

Bir sürü asker ile Manas'ı tutuklamak isteyen Alevke: "Onunla tutuşmak işime gelmez, tutuşsam da gücüm yetmez, bu Kırgızla başa çıkılmaz, iyisi ona dokunmayalım. Onu zehirleyelim. Eğer bu da tutmazsa canımı alıp Kakşal taraflarına döneyim." diye düşündü.

Manas hayvanat bahçesinden çıkarken Alevke, bahadırın önünü kesti.

"Bahadır, Han sarayına buyurunuz" dedi Alevke.

İlerisini, gerisini düşünmeyen, saf, mert Er Manas, bu teklifi kabul etti.

Akıllı Bakay Manas'a başkan bir han çadırını diktirip, seksen yiğidi nöbetçi koydu. Kendisine göre hayvan getirtti ve kestirdi. Ayrı kazanlarda pişirdi. Alevke'nin mezelerini, yemeklerini kimseye fark ettirmeden döktürdü, bunları yiyen kuşlar köpekler kırıldı.

Ertesi gün Alevke dalkavuğunu peşine alıp Manas'ın önüne yalnız geldi. Elini boynuna koyup itaat gösterdi.

"Bahadır Manas! Yiğitliğinde hiç kusur yokmuş. Sana itaat ettim. Alacağım dersin işte başım, içeceğim dersin işte kanım. Çıkaracağım dersin işte gözüm. Canım kurban olsun. Şimdi Andican'dan toprak vereyim dersin uygun görürsen halkım ile kalayım! Hayır dersin çekip gideyim! Buradan çıkmayacağım diye kavga edecek hâlîm yok. Tacımdan, tahtımdan ayrıldım. Taht senindir, bahadır! Küçücük canım benimdir, bahadır!".

Bahadır Manas, Alevke'nin yaptığı zulmü hatırladı. Canını kurtarmak için yalvaran bu Alevke, Kırgızlara karşı elinden geleni arkasına koymamıştı. Altay'a sürülen Cakıp'ın çilelerini, yıllarca horlanan halkını düşündü.

"Ey Alevke! Karşıma çıksan başın mızrağın ucunda olacaktı. Han ellerini kavuşturup yalvarırken ben canını bağışlarım" dedi bahadır. Böğürerek "servetini dağıtmayacağım, ordunu dağıtmayacağım. Toprak yeterlidir. Niyetini bozmadan yaşa. Ben Altay'dan sonra göçüp geleceğim. Bir şartım var, büyük oğlun Booke'yi ak otağa alacağım, bana çora olsun! Kasabış adlı kardeşin yardımcıları katılsın! Cevabını derhal ver. Bunu kabul etmezsen başını kıyamete gönderceğim."

Alevke'nin kemikleri sızladı. Yaş akan gözlerinden kan akmaya başladı aklı durdu. Çaresiz şartı kabul etti.

Manas Andıcan'daki Kalmuk ve Kırgızların hanı diye ilan edildi. Han Manas, Alevke'den acı çeken altı şehirin eski han ve beylerini çağırıp, onları kendi mevkilerine tayin etti; Alevke'nin biriktirdiği ganimetlerini, servetini herkese saçtı.

Er Manas Alevke'den hiçbir şey almadan sadece iki çorayı alıp yoluna koyuldu.

Manas Altay'dan geldiğinde Altay'ın güneyinde, sıra dağları eteğindeki ovada bulunan kalça denen meşhur halkı Kezek'in oğlu Şooruk han idare ediyordu. Gözkapağı yüksek, göz çanakları çukur, siyah sakallı, dik bıyıklı, elli sekiz yaşındaki Şooruk'un iki yiğit oğlu, iki kızı vardı. Akılay denen kızı on altı yaşında olup insanlar arasından çıkan dünya güzeli idi. Kalçalar at yerine kızıl

kuyruk deveye binerlerdi. Kızları güzel olduğu için her halkla dünürleşmişti. Şehrine her yerden tüccarlar gelip gittiği için çok zengindi. Mala, dünyaya düşkün, şımarık Şooruk bir gün Manas'ı ele geçireceğim diye inat ediyordu.

"Kara Kırgızlar Altay'da altınla zenginleşip Esen Han'dan kaçıp geldiler. Ölümlüler bizi hiçe sayıp toprak kapmak istiyorlar, cesaret taşıyorlar. Güçten kuvvetten düştüğü halde bahadırılık taslayan Kırgızlara efedisi kimmiş tanıtalım. Atlanın!" Kendini beğenmiş Şooruk askerlerini toplayıp Han Manas'a hücumu geçti.

Yollarda yürüyüp, ticaret ile geçinen Kalçalar savaşmayı bilmeyen, deveye binerek mızrak vuruşan halk olmalarına rağmen iki yüz doksan bin asker topladılar. Bu yüzden iç içine sığmayan Şooruk cesaret taslayıp altın zihniyetli davul, korna çaldırıp debdebeyle kızıl sancaklı askerlerini toplayıp yola koyulmak istedi.

Ertesi gün şafak sökerken Şooruk Han'ın yanına şımarık kızı Akılay nazlanarak geldi.

"Babacığım, bir kere olsun şımarık kızının sözünü dinle. Gece rüyamda fırtına koparan sel gelip, her yeri kara çamur akıntısı bastı. Altın yapraklı çınara tutundum, bu sırada yanıma sen geldin. Halk selle beraber aktı. Babacığım, bu basit bir şey değil. Ne olur Altay'dan gelen Kırgızlara dokunma? Beni dinle babacığım, beni

dinle...Savaşma baba" dedi kız gözlerinden yaş akıtıp ağlayarak.

Akılay genç olmasına rağmen anneannesinden büyü öğrendiğini bilen Şooruk, bu kez kızın davranışına güldü, halkı heyecana getiren han sözünden dönmedi.

"Kızlar yorgan, yastığın yanında oturup nakış işler, babasının işlerine karışmaz!" dedi. Şooruk. Kızını susturarak "kızım rüyada çınara tutunmamız zafere işarettir. İyilik göreceğiz."

Kızını dinlemeyen Şooruk han Alay'daki Kırgızlara güpegündüz saldırdı. Kara Tegin tarafındaki Noygutlara saldırdı. Noygut hana Akbalta hiçbir şeyden habersiz kimseye dokunmadan rahat bir şekilde yatıyordu. Zavallı Akbalta Alay'a, halkının arasına göçüp Noygutları toplayıp halk kıldı, halkına Kutubiy'i han yaptı. Kendisi mükemmel bir kişi idi. Zenginliği halkınca biliniyordu, atları yetmiş bine, Çin mandası bine ulaştı. Altmış yaşındaki Akbalta'nın kırık hanımı çocuk doğurmadı, çocuksuzdu, bir keresinde Salbuurun'a varıp çölde gezen Oysul ata heybesinden gayipten çocuk sahibi oldu. Sönen ateşi tutuşup, çocuk sahibi oldu, Hızır derviş, çocuğa Çubak adını verdi.

Şooruk hanın askerleri beyaz obaya giden Noygutlara soluk aldırmadılar, yedi bin atını sürüp gitti. Bu sefer Manas'ı yağma edeceğim diye kafasına taktı. Noygutlar

himaye aradılar, savaşlarda erenleri ölüp, halkı tutsak olup, kız gelinleri dağlara kaçıp kurtuldu. Noygutların hanı Akbalta başını alarak kaçıp sağ kalan yiğitleriyle beraber avlanmaya çıkan Manas'a yöneldi.

Ah yalan dünya, bugün gördüğün yarın yok, önceki sağlam Akbalta, Alevke Kırgızları yağmaladığında Altay'da çektiği horluklara da diremişti. Bugün akboz atının boynunu çevrip, beyaz sakalını tutup gözlerinden yaş akıtıp, dertli dertli kaçıp gelmekte idi.

Onlara av avlamakta olan Manas rastladı.

"Göreceğimizi gördük Manas. Derdime dert kattın Manas. Altay'dan ayırıp asaba koydu. Tepeleri otlak, yeri verimli, geniş Altay'da niye ölmedim! Atalarımın kalan toprağım diye getirip Kırgızın baş ayağı kum gibi dağıldı. Yabancılar Noygut'u kırıp gittiler. Bizi bu günlere mi koyacaktın! Biz bu günleri mi görecektik!"

Akbalta'nın söylediklerine Manas söz bulamadı, öfkeden gözlerinden ateş sıçradı, acısı artıp her taraftaki Kırgızlara askerler çabuk gelsin diye altı kişi ile haber gönderdi.

Bahadır Manas Şooruk'un askerlerine avulun içinde saldırmayayım, kadına kıza, çoluk çocuğa deymeyeyim diye onların önünü dağda kesti.

Şafak sökmüştü. Ala-Dağ sanki Altay'ı hatırlatıyordu. Tan ateş gibi kızarıp attı. Beyaz karla kaplanan sıradağlar sanki uyumakta olan yiğitlere benziyordu. Bulutların sardığı dağlar sanki uyuyordu. Alay davulun acılı çalınışıyla uyandı.

Bahadır Manas beyaz elbisesini giyinip, uzağı yakını tanımaz öldürücü ok sadağını astı, demiri sekiz kenarlı, on iki çeşit boyanmış ucu zehire batırılmış, rüzgar değse vızlayan sırlı mızrağını omuzuna koydu. Karanlıkta çektiği zaman ateş gibi kızaran, savaşta vurduğu zaman uzayan, ot üzerine koyduğu zaman yakan, değdiği zaman öldüren kılıcını eline aldı. Altınla süslü, kestiği düşmanı geberten kapı kadar baltasını beline kıstırdı. Başı çelikle kaplanan sapı demirden olan gürzüsünü eyerin yanına takıp meşhur ala kula, siyah yeledi Akkulasına binerek er meydanına hazırlanıp durdu.

Savaş silahlarını kuşanan iki ordu noktası noktasına geldi. Kalçalar, ezelden savaş kurallarını bilmiyorlardı. Çapraşık konulan askerlerin önünde tutuşmayı bırakıp, halkının önüne bahadırlarını çıkarıp, deve üzerinde mızraklarını uzatıp bağırıp çağırdılar.

Dögöşö adlı pehlivan dört bin bahadırı ile kıyasıya bağırıp Manas'a doğru yöneldi. Kaplan Manas'ın kahramanlığı, insanlar arasında benzerinin bulunmadığı anlaşıldı. Beğ Manas, yağmur gibi yağın oklar arasında tek başına dolaşıyordu. Mızrağıyla devirip, baltasıyla gebertip dört

bir kafirin kanını döküp, öğlen olmadan safdışı etti, kanlarını su gibi akıttı, üç binini imha etti, kalabalık askeri karıştırıp şaşkına çevirdi.

Savaş iki gün sürdü. İkinci gündeki savaşta sağ kalan altmış bin askeri ile korkak Şooruk han süslü kolltuğuna kıyamadan arkadaşlarını bırakıp başını alarak atlı kaçıp kurtuldu.

Şooruk han kan yutup, gözlerinden yaş akıtıp ağlayarak kızı Akılay'ın ayağına kapandığı zaman kızı:"Han baba! Bundan da ağı azaplara dayanmıştın! Düşmana yenilip halkından tamamen ayrılmıştın. Gayretine gel! Başkaları görmesin!" dedi. Akıllı kız Akılay ölmeye yer bulamayan, yatmaya mezar bulamayan babasını teselli etti.

Şooruk, başını kaldırıp aklını kullanarak kızına danıştı.

"Akılay, yavrum. Seni dinlemediğim için başım derde girdi. Şimdi canımızı kurtaralım," dedi Şooruk. "Kızım, at için utanç, satılmaktadır, kız için utanç, hediye edilmektedir" der halk. Şimdi beni dinle, Seni Manas'a hediye etmek istiyorum. Sözümü dinle, iyilik yap! Babanı, halkı ölümden kurtar!.

"Babanın sözü kız için kanundur. Hayatım işine gelirse ben razıyım, babacığım! Benden endişe etmeyin. Çare altı, akıl yedidir, baba. Bir dediğini iki etmiyeceğim" dedi Akılay.

Zavallı Şooruk altın tacını giyip, altmış muhafızını aldı, kırk bir kızıl deve ve kırk kutu altınla yağmadan kurtulan altı yüz atı sürüp, otuz bir güzel kızı götürüp, ekme tuz alıp Manas'a doğru geldi, ellerini boynuna koyup diz üzerinde durdu.

Şooruk şöyle dedi:

"Han Manas, kanatlı olacağım derken kanadımdan ayrıldım. Deve sahibi olacağım derken develerimden ayrıldım. Mal-mülk sahibi olacağım derken evim yandı. Manas, bahadır soyundan imişsin, savaşmak için doğan arslan imişsin. Dev ile boy ölçüşmüşüm, büyüğümle tutuşmuşum. Ata yolu uludur. Kızım sana hediye olsun. Başım sana hediye olsun. Halkım sıkışıp kaldı. Bize acı! Öç alacağım dersin kendin bilirsin Canım kurban bahadır!..."

Kimseye bakıp gülmeyen Er Manas dişlerini gösterip gülerek amcası Bakay'a baktı.

"Amca, bu söze ne dersiniz?" dedi Manas sevinerek gülüp.

Bakay ne diyeceğini bilmeden Manas'a bakıp durakaldı.

"Şooruk han ayağına gelip sana sığınyor. Han fermanını ver, Bahadır Manas" dedi Bakay sonunda.

"İtaat eden halka kılıcımızı tığını göstermiyelim! Yağma etmekle sevinmeyelim. Erenler, aklınız başınıza gelsin.

Onlar bize ağgöz, yırtıcılar demesin. Bayrağı inip, dalı kırılan halka teşkilatlanmış halk olarak yiğitliğimiz ile iyiliğimizi de, akıllı olduğumuzu da gösterelim!" dedi Manas.

"Aferin, yaşa! Doğru söz!" dedi halk memnun olup.

Bahadır Manas sıkışan Şooruk'a hürmet gösterdi.

"Şooruk han, karargahınızı yapmaya başlayın" dedi Manas yol göstererek. Şooruk Han'ın telaşı giderildikten sonra, gönlü açılıp hediye edilen kızları ne yapacağı hakkında Manas'a sordu.

"Ben hanlığı yağmalamadım diye hediye edilen kızı zorla zevceliğe almam, kendisi isterse kabul ederim. Otuz kıza hediyeelik kızlar demiyelim. Kızlara hediyeelik gibi muamele etmiyelim. Onlara şımarık kızlar diyelim. Kızları kendi iradelerine bırakalım. Kendileri seçsinler! İstedikleri erkeğe gitsinler!"

Çoğunluk bu teklife yaşa Manas diye katıldı.

Bugün kızların hediyeelik olarak getirildiği unutup büyük bir dost edinme, kız seçme şöleni oldu.

Iraman'ın Irçı oğlu ortaya çıkıp kızları överek şarkı söyledi.

Iraman'ın Irçı oğlu övmezse de, Şooruk Han'ın şımarık kızı güzeller güzeli idi.

Uzun siyah saçları dizlerine kadar sarkmıştı. Söğüt çubuğu gibi ince belli, görenin yüreğini hoplatan hana layık bir tuti kuşu idi. Sarayda yetişen otuz kız da birbirinden güzel idi. Güler yüzlü, şiri sözlü, kaide bilen, kapağını açıp gözlerini oynatıp erkeklerin aklını başından alan mülâyim, neşeli kızlar idi.

Iraman İrçı oğlu şöyle söyledi:

İster yaşlı ister genç,

Mutsuz kızlar gözünü aç

Sizi arzu ededuran,

Kara Kırgız halkıdır.

Hangisini istersen,

Tuttuğunuz erkektir.

Yaşlı, genç demeden, akli olan herkes sakal ve bıyıklarını sıvazlayıp, şakalaştılar, kalpaklarını kurup giyip, kendilerine çeki düzen verdiler, çolakları değnekleri gizlediler, dilsizleri sustular, körleri gözlerini örttüler, "Eyvah, Kalça'nın kızı beni tutar mı acaba" diye umutlanıp birbirlerini itip merakla bakıp durdular. Bahadır Manas da onun kırk yiğidi de diğer yiğitler ile birlikte sıraya girip ortadaki kızları birbirisinden kıskandılar.

"Bahtsız kızlar gözlerini açıp erkeklerinizi deneyin!"

"Kötüsüne düşmeyin! İyisini kapın!"

"Güzel kıza güçlü erkek yakışır. Sonra pişman olmayın!"

Kızların büyüğü, boy derse boyu var, akılderse akı var, yay gibi kaşı var Ayadıl adlı kız söze başladı:

"Konuşmak bize düşerse, önce seçecek olan Akılaydır"

Şooruk'un şımarık kızı Akılay, ay gibi parlıyordu. Horoz boynu gibi boynu, top gibi memeleri vardı, nârin boylu, beyaz vücutlu, siyah gözlü idi. O ipek gibi saçlarını sarkıtarak şöyle dedi:

"Bize varsa kerim, Manas olsun erim." Akılay güzel esmer kızların arasından ayrılıp çıktı. Sülün kuşu gibi boynunu kıvrıp, yana bakıp süzülerek yürüyüp, yaş çubuk gibi eğilip Manasa doğru yönelip fırtına gibi hızla bahadırın yanına geldi.

"Yaşa! Akılay eşini buldu!"

"Han soyundan olduğu anlaşıldı" dedi kalabalık gürültü kopararak.

Diğer otuz kız da Kırgız'ın otuz yiğidini kaptı.

Zurna, kopuz çalındı, gümbürtüyle şölen başladı. Düğün bir hafta sürdü. Debdebeli, geleneklere uygun bir şekilde geçti. At yarışı yapıldı, pehlivanlar güreştiler, bozkurtlar bütün yeteneklerini gösterdiler. Başları bağlanan Kırgızlar düğünü yedi gün değil, otuz gün uzattılar.

Bahadır Manas Şooruk'u yenip, kızı Akılay'ı alıp, zaferle gelmekte olduğu, takviye kuvvete çoktan ulaştırılmıştı.

Kırgızların avulu Manas'ın nişanlısını debdebe ve kaideyle karşıladı. Erenlerin eşleri de hediyelik kızlara karşı yapılan muameleyle değil, ailesine katılan yeni üyesine saygı ve selamla karşıladılar. Çıyırđı hanım gelinini kimseye hediyelik gelin dedirtmedi, oğlak çekişme yaptırıp, önü arkasına bavursak saçarak karşıladı. Törelere derhal öğrenip büyüklere diz çöküp, küçüklere şefkat gösteren geline özel olarak beyaz çadır diktirdi.

Manas Kıpçak'a akraba olup, Kara-Ötök'ten arâzi aldı.

Manas Şooruk han ile savaşmaya gittiğinde Alevke gizlice ulu padişahından izin almıştı. O avulu ile muhteşem han sarayını bırakıp Pekin'e doğru Tırgotlarla beraber hep birlikte kaçmıştı. Bunu Kırgızlara casuslar olduğu gibi anlattılar.

Arabalarını sürüp, kervan gibi yavaş ilerleyen Alevke'nin göç kfilesinin karşısına Kalmuk eşinden doğan, on sekiz yaşına giren, kara güçle dolan, beş yıl görmediği, harp ilmi öğrenen Kongurbay adlı çok sevdiği küçük oğlu can dostuyla beraber çıkageldi.

Kongurbay babasını görüp ağladı.

"Babacığım bu hareketini anlat? Düşmandan kaçmış gibi bir halin var? Kökünü kim kazdı? Şaşırıyorum, babacığım. Önceki yiğitliğin nerede?"

"Oğlum, onlar öyle kolay öldürülecek Kırgızlar değil, dövüşeni sağ koymayan o Manas, kolay başa çıkılacak biri değil. Onun yiğitliğini sorma. Atalarının toprağını geri verdim."

Alevke "Manas'ı öldüreceğim, dövüşeceğim" diye tutturmuş oğlunu zor teskin etti...

Bu Manas, o topraklarla yetinmeyecektir. O, Pekin'e de varacak gibi, kaçanı da boş bırakmayacak gibi. Manas doğmadan önce ona yiğitlik yazılmıştır. Mukaddes kitapta Manas'ın adı vardı. Kitapta "Manas pekin'e gazaya vardığında yiğit elinde arslan değildir. Manas'ı, Esen Han ile danışıp asker topladıktan sonra öldürelim! Şimdi oğlum beni dinle! Olgunlaşman gerekiyor. Şimdi gençsin, ona yenik düşersin, kuvvetine dolduğun zaman, O, Pekin'e geldiği zaman tutuş" dedi Alevke oğluna.

Bahadır Kongurbay babasının teklifini kabul etti.

Alevke'nin oğlu Pekin'e gitmeden Çin seddini takibederek Sarı Nehir boyunca göçüp şehir kurdu. Pekin Hanı Esen Han'a hediyeler gönderdi.

Kırk hanın Hanı Esen Han, Ala-Dağ, Kaşgar, Andıcan'ı, Yedisu'yu idare ederken Manas'tan kaçıp Çin Seddi'nin

civarı, Sarı Nehir'in kenarına yerleşen Alevke'ye altı ay sonra mektup gönderdi. Esen Han, Alevke'nin darıldığını bildiği için ona hoş bir tarzda mektup yazdı.

Bir zamandan sonra Alevke, oğlu Kongurbay ile Çin hanı Esen Han'ın bulunduğu kırk kapılı Pekin'deki mis kokan kızıl ağaçtan yapılmış altın süslü kapısı var, sadece kuşun uçup girebildiği han sarayına ihtişamla girdi. Akrabalar saygıyla selamla görüştüler.

Alevke ile Kongurbay'ın gelecekleri nöbetçileri ve han sarayına malumdu.

Alevke'nin altmış yiğidinin küçüğü olan Kongurbay'ın ünü herkesçe biliniyordu. On iki yaşında kızıl korlu Çin beylerini döven bu genç, Pekin halkını bezdirmişti, pek çok katır kestirmişti. On üç yaşında akıllanıp beş yıl eğitim gördü, okudu, yiğitliği diğerlerinden farklıydı, güreşte becerikli idi, çok tedbirli, savaş hilesini gerçekten iyi bilen kibirli bir kişi olduğu söyleniyordu.

Han sarayına, Esen Han'ın yanına altın direkli çadır kurdular.

Çin padişahı Esen Han, Er Kongurbay'ı Çet-Beecin'e ihtiram ile han tayin etti, Beylik elbisesini, altın tacını giydirdi.

Eser Han, Korgurbay'ı boşuboşuna han tayin etmemişti. Alevke, Çin hanının hudutlarında hanlık yaptığı için

"vahşilerle" Kırgızlarla savaşmış, onların sırrını, âdetlerini, savaşta ki durumlarını biliyordu. Alevke'nin oğlu Kongurbay da diğer halkların âdetlerini, dillerini, savaş yeteneklerini bilen bilgili, kurnaz bir bahadır idi.

Manas'a karşı koyabilecek kişi Kongurbay idi. Eninde sonunda Kırgızların gözdesi Manas, Pekin'e gelecektir. Kırgızların yolunu sadece Kongurbay'ın engelleyebileceğini, Esen Han önceden düşünmüştü.

Han sarayında, Kongurbay Han'ın şerefine büyük ziyafet ve eğlence düzenlendi. Esen han, Alevke han ve Kongurbay han rahipleri içeri almadan üç gün başbaşa konuştular.

Akıllı, tedbirli ve sihirbaz Kongurbay dizginleri eline alıp Çet-Beece'ne geldikten sonra Çin'in bazı bölgelerinde yeni güvenlik tedbirleri aldı. Taştan destek koydurup üzerine yazı yazdırırdı. Manas'ın geleceği yönlerine adam koyup devriye tayin etmenin yanısıra başka bir tedbir de düşündü. Kanatlı kuğu, ördekli gölün bulunduğu yerlere nöbetçi koydu. Yüksek dağlı yerlere kulca (dağ koçu) yı haberci olarak koydu. Düzlüklere, tepelere Esen Han'ın bahçesinde yetişen, insan dilini öğrenen kırk (kulaç) kızıl tilkiyi bekçi olarak yerleştirdi. Manas'ın gelebileceği ihtimali bulunan yola erkek domuzun etine doymayan obur, tanoosu sarpun gibi tek gözlü kör dev Makel'i kırk rahiple birlikte nöbetçi koydu.

Alevke'nin oğlu Kongurbay, kanatlı siyah atına bindi, ona karşılık veren kimse çıkmadı, yeryüzündeki büyük ülke Hakan Çin ile Çin-Maçin'in yarısını yönetti.

Alçak ama dayanıklı duvarı olan, karışık sokaklı Tangşa denen şehirin tam ortasında bütün Çin'in komutanı Sooranduk'un kırmızı tuğlalarla kuşatılmış muhteşem bir sarayı vardı. Pekin'e seyrek gidip gelen Sooranduk, elli dört yıllık ömrünü bu şehirde geçirmişti. Asıl sarayda birkaç hizmetçi rahip, vezir ve tutsak kız yaşıyordu. Sooranduk'un üç eşinden dört kızı dünyaya gelmişti. Buna Sooranduk sevinmemişti. Kızlar çaydanlıktan akan su gibidir, erkek çocuk evin direğidir diyordu komutan. Askerlikten anlayan, kendine destek olacak bir oğlan arzu ediyordu Sooranduk. O, yeryüzündeki diğer ülkelerden falcılar, hekimler ve büyücüler getirdi. Tibet'e kadar adam gönderip çeşitli şifalı bitkiler toplattırdı. Dağ bağındaki tapınağa gidip mum yakıp altından yapılmış puta diz çöküp arzusunu dile getirip çocuk talebinde bulundu. Hangisinin şifa bulduğunu kim bilir, bir yıl sonra ince bulutlu ortanca eşi Ekzer, hamile kalıp dokuz ay sonra doğurdu. Çocuk doğarken Pekin'de güneş tutuldu, yer sallanıp yarıldı.

Bahadır Sooranduk'un gökten dileyip aldığı erkek çocuk idi. Sevinçten uçan Sooranduk, Pekin'den misafir çağırıp büyük bir ziyafet düzenledi. Akrabaları, dostları pahalı hediyelerle geldiler.

Sooronduk, ziyafete gelen misafirlerden oğluna ad vermelerini rica etti.

Onlar, ordu komutanın oğluna verdiğimiz ad, belki yakışmayabilir diye suskun durdular.

Bir derviş gelip: "Oğlunun adını Almambet koy" dedikten sonra gözden kayboldu.

Almambet küçüklüğünden kabiliyetli çıktı. O, yıl değil gün geçtikçe büyüdü. Çocukluktan beri büyüklerin bilmediği şeyleri öğrenmeye, babalarının geleneklerini devam ettirmeye, esrarlı dünyayı tanımaya, mutluluk ile üzüntüyü anlamaya, zayıfken güçlülere nüfuzu altına almaya, kötülükten iyiliği bulmaya, çirkinden güzelliği bulmaya yeltendi.

Sooronduk, oğlu sekiz yaşına girdiğinde, onu ileri gelenlerin çocuklarıyla beraber dört yıl hocaya verdi. Almambet iki yıl Köyikap'ın civarında bulunan Celpinis'teki doksan pınarın gözündeki yetmiş katlı mağarada yatan ejderhadan yay kullanmayı, taktığı, harp ilmini okudu. Ejderde okumak için altı bin çocuk gelmişti, iki yılda sadece altı çocuk eğitimini tamamlayabildi. Alimlerden gök ile yeri aptallık ile akıllılığı, karanlık ile aydınlığı, ruh ile vücudu, akıl ile kabiliyeti, ölüm ile hayatı kavrayıp yaşam ile korkunç dünyanın değerini öğrendi. Bilimiyle kibirlenmedi,

bilimde derinleştikçe çınar ağacı gibi yayıldı, alçak, ama sağlam oldu.

Sooronduk, oğluna akıl danıştı:

"Oğlum, on altı yaşına girdin. Gök sana akıl, güç ve hayat verdi. Ben yaşlandım, sen yolumu devam ettir. Alevke, Esen Han ve ben üçümüz anlaştık. Gözüm açıkken nasihatımı söyleyim. Ordu komutanlığını eline al!"

Saygılı Almambet babasının sözünü iki etmeden beyliğe oturdu. Almambet'i tebrik etmek için dünyanın dört bir ucundan hanlar, elçiler bahadırlar hediyelerle geldiler.

Almambet, genç olmasına rağmen söz ile gelen misafirlerin gönlünü alıp, akıllıca tarafsız olduğunu gösterip, onları ustalıkla yolcu etti. Onun ünü uzaklara yayıldı. Diğer hanlıklardan kaçanlar tarafsız Almambet'in himayesine sığındılar, Almambet'in halk arasında sevilmesi bazı hanları sevindirmede. Çekemeyenler onu Esenhan'a şikayet ettiler.

Adetlere göre, diğer padişahlar, komutanlar da Almambet'i davet ederek teşrifat kurup, saygı gösterip şerefine ziyafet verdiler. Almambet Çin'in ordu komutanı sıfatıyla muhtelif yerlerdeki askeri birlikleri, onların koşul ve ahvallerini kontrol etti. Bir gün Çin padişahı Esen Han, Almambet'i Pekin'e çağırdı. Han sarayının kapısına gelirken Esen Han'ın yiğitleri Almambet'i attan indirip altınla kaplanmış, altın

tutucusu olan altın sandalyeye alıp götürdüler. Almambet, han olduğundan beri Esen Han'ın beyaz sarayına ilk kez girişi idi.

Han sarayının tavanı, içi, etrafı, göze çarpan her yeri altınla süslenmişti, yüzünden gülücüğü eksik etmeyen rahip, altın kapıyı açtı.

"Akıllıların akıllısı, yüce Göğün oğlu, bütün Hakan Çin'in komutanı kutsal Almambet müsaade istiyor. Bin yaş yaşayın" rahip kayboldu.

Esen Han'ın yanındaki geniş yenli ipek kaftan giyen beyler, rahipler yere kadar eğilip diz çökerek komutana saygı gösterdiler.

Ejderha işlenmiş sarı kaftan giyen, altın tahttaki Göğün oğlunun yanına Almambet'i çağırdılar.

"Ben göğün oğlu, Çin padişahı! Emrediyorum: Güneş ile ay ışığının ulaştığı bütün bölgelerin askeri birlikleri senin idarendedir. Orduyu ejder gibi helbetli, arslan gibi güçlü olan senin gibi bahadır yönettiği için artık gönlüm huzur buldu. Yüreğin kurt yüreği gibi, gözlerin yılan gözleri gibi olsun" dedi esen Han.

"On bin yıl yaşa Göğün oğlu!" dedi hanın etrafındaki beyler diz çökerek.

Ondan sonra hanın fermanı okundu. Almambet'e altınla süslenmiş ferman kağıdı verildi. Ona ejder sureti

işlenmiş altın düğmeli kaftan giydirilip, gümüşten işlenmiş kuşak kuşatıldı.

Çin'in kırk padişahının biri olan meşhur Azizhan, Sooronduk'un kayınbiraderi idi. Almambet Azizhan'ın karargâhında ilim okuyup, hüner öğrendi. İki hanın arasında şımarıklı yapan Almambet'i Çin'in ileri gelenleri, Azizhan'ın oğlu zannediyorlardı.

"Göğün oğlu komutan Almambet'in şerefine insan kurban edilirse kutsal kitaba göre Göğe karşı günaha gireceğim. Uğursuzluk gelecektir. İyisi mi bu köleleri elime verin" dedi Almambet Esen Han'a.

"O zaman kanun bozulur" dedi Esen Han.

"Göğün oğlu kanundan büyüktür!" dedi Almambet. "İnsan yerine hayvan kurban etmeye izin verin."

Esen Han Almambet'in sözünü beğenip kurban edilecek olan köleleri ona verdi. Kölelerin yerine domuz yavrusu kestiler. Han sarayındaki tutuk beyleri, askeri komutanlar, şehirin büyükleri, ulema ve rahipler Almambet'in davranışını beğenmediler.

Esen Han, Almambet'e han sarayından yer tahsis edip dinlenmesi ve askerini sayması için altı gün izin verdi.

Esen Han'ın danışmanları ona bir ağızdan şöyle dediler:

"Yüce Göğün oğlu, yeni komutanınız biraz farklı, iyi niyetli görünmüyor."

Tecrübeli Esen Han farketirmeden Almambet'e gözünün ucuyla dikkatlice baktı. Almambet kargaşa ve karışıklıklara dayanabilecek karakterde, tuttuğunu koparan, tuttuğu yerden kan çıkaran, baktığı insandan canını alan alp idi.

Han sarayının rahip başı Almambet'e şöyle buyurdu:

"Yüce Göğün oğlu, on bin yıl yaşasın! Onu yaşatmak bütün Çin'in görevidir, komutan bunun da gamını yer. Bu görevi sen yerine getireceksin." dedi rahip başı.

"Nasıl?" dedi Almambet.

"Göğün oğlunu güzel yemekler ve ilaçlar ile emin edeceksin." Dedi rahip kurnazca gülümseyerek.

"Ben olmadan da geniş Pekin'de yemeğin her türlü bulunur, üstadım. Şifalı bitkiler Tibetten çıkar." dedi Almambet.

Rahipbaşı, Almambet'e sırtarak şöyle dedi:

"Yemek ve bitkiden başka ilaçlar da var" dedi rahipbaşı Almambet'in omuzuna elini koyup "O ilaç, binden biridir, hanı gençleştiren genç adamın ciğeridir."

Almambet, rahibe şaşkın şaşkın baktı.

"Evet" dedi rahipbaşı sözünü devam ettirerek "Göğün oğluna genç erkek ve genç kızın ciğerini ezip yılda dört

defa ilaç olarak veriyoruz. Genellikle ciğerleri Çin sınırındaki "vahşi" kölelerden, tutsaklardan alıyoruz."

"Bunu Esen Han biliyor mu?" dedi Almambet.

"Göğün oğlunun on bin yıl yaşaması lazım" dedi rahip uzun uzun düşünerek, "Sizin şerefinize kurban edilecek altmış kişinin ciğerini alacaktık. Onları siz azat ettiniz."

"Göğün oğlu insan ciğeri yerse, halkın hanı olmaya hakkı var mı?"

"Var" dedi rahip "Çünkü Göğün oğludur o, ciğer bulmak sizin göreviniz".

"Ben Göğün oğluna saygılıyım! On bin yıl yaşasın! Ama onun insan ciğeri yemesine karşıyım. Ben bunu kendisine söyleyeceğim" dedi Almambet.

Altı gün içinde Almambet'i çekemeyen beyler, vezirleri kışkırtıp onu Esen Han'a şikayet ettiler.

"Genç komutan dik kafalı biriymiş, âdetlerimizi bozuyor. Göğün oğluna diğerleri gibi iyi dileklerle yere eğilip diz çökmüyor. Niyeti bozuğun ta kendisidir. Bu gözünden de okunuyor. Ona zehir verip biran önce ortadan kaldıralım" dedi basiretli kişiler.

"Çocuk, han soyundandır. Komutan Sooranduk'un oğludur. Ona ne diyeceğiz. Solobo köklü halktır. Yarın, öbür gün kan davasıyla düşmanlaşmayalım! Bırakın kuşkulanmayın ondan".

"Söylemek bizden, icraat sizden. Sonra kötülük görmeyin" dedi basiretli kimseler nazlanıp susarak.

Almambet bütün Çin'in ordu komutanı olup altmış günde yorgun, bitkin, suratı asık bir halde Tangşa şehrine, kendi sarayına ulaştı.

Bir kere daha Sooranduk oğlu Almambet'e yakındı :

"Kocadığında mızımızın arzusu bitmek bilmiyor deme. Çet Beecin hanı Alevke'nin oğlu, Kongur babanın yaylası olan Kan-Caylak'ın eline geçirmiş. İkiniz bir yerde, bir alimde okumuştunuz. Birbirinizin sırrını biliyorsunuz. Kendini bilmeyen Kalcadan yaylayı geri al, ya da cezasını ver".

Almambet kılceyren atına binip Kongurbay'a gitti. Kangay'a tanılan Kongurbay altı bin askerle bin beyi idare ediyor, pamuk belbağı kuşanmış geniş çizme giymiş gururla yürüyordu.

"Kongurbay, sözümü dinle. Babacığım Kan-Caylak'ını kendine geri ver. Büyüklük edeyim deme" dedi Almambet.

"Soorunduk'un piçi saçmalama! Orası babam batıya gitmeden önce bizim yer idi, geri aldık" dedi Kongurbay.

"Geri ver yeri. Yer Sooronduk'undur. Esen Han'a şikayet edeceğiz!"

"Hey, sen nereden çıkan hakemsin? Bunun ciğerini çıkarıp Esen Han'a hediye götüreyim!" dedi Kongurbay fırlayıp.

Bunu işiten Almambet sabrı taşarak sırlı mızrağını uzatıp haykırarak Kongurbay'a hücum etti. Onun ejder gibi heybetinden korkan Kongurbay, şaşalayarak Algara atını kamçılıyıp kaçtı.

Almambet peşinden yetişip Kongurbay'a vurdu. Kongurbay'ın Algarası tuynağı dayanıklı, tulpar gibi hızlı koşan bir at idi. Almambet ona ulaşamadı.

Kongurbay kaçıp dosdoğru Esen Han'a gitti, diz çökerek şöyle şikayet etti:

"Ey, Göğün oğlu, on bin yıl yaşayın! Sooronduk'un oğlu Almambet bana mızrak vurup kanımı akıttı. Ocağımızdan çıkan düşman oldu. Esen Han'la ikimizin kökünü kazıyacağım! Bahçenizi çiğneyip, tahtınızı mahvedeceğim" diyor. Onun niyeti kötüymüş Kırgızlara kaçmayı düşünüyormuş" dedi. Böylece Kongurbay başkalarından önce Almambet'i şikayet etmiş oldu.

Hanın danışmanları ve rahipleriyle Kongurbay'ın söylediklerinin bir yerden çıktığını anlayan Esen Han, Almambet'e öfkelendi.

"Bu nankörün başına kötü adımız çıkmasın, kendi babası askerleriyle gebertsin" dedi Esen Han karargahında hüküm çıkarıp.

Esen Han hükümü imzalayıp, mühürleyip adamlarıyla Sooronduk'a gönderdi.

Han sarayına Almambet iki gün geç geldi. Şikayeti vardı. Esen Han Almambet'i kabul etmedi. Bu hanın gazabına uğrayanlar için uygulanan kaide idi. Han Esen Han kabul eder umuduyla Almambet karargahın kapısında yedi gün bekledi.

Yedinci gün karargahın içindeki Almambet'e gönlü yakın Burulça denen kız, Almambet'e gizlice sır verdi.

"Almambet, benim sende başka yakın adamım yok. Esen Han buyruk çıkarıp seni Tangşa'da öldürmek istiyor. Eline kelepçe vurup hendeğe koyacaklar, ya da kaçak diye bir bahaneyle darağacına asacaklar! Gidecek yerini, sığınacak halkı şimdiden düşün. Annem Türk kızı idi, ben sana yar olacağım, yedi yıl bekleyeceğim. Gelmezsen canıma kıyarım." Burulça ağlayarak Almambet'le vedalaştı.

Almambet Tangşa'ya, babasının karargahına döndü.

Öfkelenen Almambet Sooronduk'e şöyle dedi:

"Babacığım, Esen Han'a güveneni Tanrı vurur. Esen Han ile Kongurbay'a ne yapacağımı bilirim".

Sooranduk şimdi Tanrı'ya karşı değişmişti. Oğlunu gördüğünde ayı gibi bağırap Almambet'e atıldı.

"Öyle kötü konuşma! Ulu Göğün oğlunan karşısında beni utandırdın".

Almambet babasının fenalığını görüp bir gün bir gece uyumadan düşündü, çubuk gibi kıvrandı, sonunda bir karar vardı. Burada kalıp ne yapayım? Çin bana göre değil, Kırgızlara gideyim". Düşüncesini sadece annesi Ekzer'e söylemek istedi.

Günlerin birinde canı sıkılan, ama içindeki acıyı kimseye söylemeden ızdırap çeken Almambet ava çıkarsam rahatlarım diye yiğitleriyle Aral denen yere vardı. Etekleri ormanlık olan Aral dağına yerleşip av avlayıp eğlence düzenledi.

Almambet, ormanın kenarı boyunca kaçan karacayı canlı yakalayacağım diye takibeder. Karaca ormana girip açık alana çıkar. Almambet karşısında atlı adamları görür. Demin kaçan karaca atlı kırk adamın yanına doğru gelip silkinerek adam kılığına girer.

Almambet ejderden iki yıl büyücülük okumuş idiyse de böyle kerameti ne işitmiş ne görmüştü. Almambet'in ağzı açık kaldı. "Siz kimlersiniz, yiğitler? Nereden çıkan ruhlarsınız?" dedi Almambet.

"Hoş geldin. Biz kırklarız. Türkün, Kırgızın hakiki bahadırlarının koruyucu pirliz. Tanrının emriyle sana hayırlı birliğı iletmek için geldik! Senin barınacak yerin Altay'dır. Sağ olasin!" kırk atlı böyle dedikten sonra göz kapayıp açıncaya kadar kayboldular.

Almambet geri dönerken etrafı deminkinden daha güzel göründü. Doğanın bu güzelliğini önce farketmediğı için eseflendi.

Doğanın hayret verici bu güzelliğı karşısında Almambet'in kalbi çarpıp, vücudu gevşedi, gözün ulaşamadığı ufuklara kadar ulaşabilecek derecede yüksek sesle şarkı söylemek istedi. Göklere yükselen dağlar üzerinden, akan sular üzerinden kuş gibi uçmak, bulutlar gibi yayılmak istedi.

Almambet doğayı merakla, hayranlıkla seyrederken gözüken dağın kenarında insan karaltısı farketti.

Almambet avcılara yol sorayım diye onlara doğru hareket etti. O evvel atlı, elinde iyi kapan kuş tutan, silahlı, geniş göğüslü, kabusundan ata binen adama vardı

Almambet görse de görmemezlikten gelip kımıldamayan, kıl takkeli kızıl perçemli adama öfkesini basarak "kaoma" diye selam verdi. Adamdan ses çıkmadı. Almambet atlıya tekrar selam verdi. Adam in mi, cin mi olduğunu söylemedi. Almambet sinirlenerek

bulut gibi bozulup, arslan gibi atılarak adamın üzerine yürüdü.

"Hey sen nereden çıktın terbiyesiz şey? Adet bilmeyeni yer yutsun! Selam verilince kabul edilmediği nerede görülmüş?"

Atlı cevap verdi:

"Bu geniş dünyada aç kalmış gibi domuz avlayıp terkilerine bağlamışsın! Senin iyi âdetin bu muydu? Canlıları öldüren, domuz eti yiyenlere selam verilmez adetimizde..."

"Niçin domuz eti yeme diyorsun? Gördüğünü göster, bildiğini anlat bakayım. Yoksa ben kendi bildiğimi yapacağım" dedi Almambet patlayarak.

"Er Almambet, sinirine hakim ol, buraya gel!" Adam alandaki yüksekçe bir yere basıp atından indi ve elini salladı.

Almambet de atından indi:

"Bahadır biz ilk kez görüşüyoruz, beni nasıl tanıyorsun?" dedi Almambet.

"Bahadır, yiğidin yüzü gözü kendindedir, ama sözü, ünü yiğitliği uzaklardadır, halk arasındadır. Senin hakkında duydum. Seni göz önüne getirmeye çalıştım" dedi Kökçö.

"Sen basit bir asker değilsin" dedi Almambet.

"Köküm Türk, neslim Kazaktır. Aydarkan'ın Kökçösü benim, bahadır. Avlanıyordum. Heybetini, çehreni görüp, elbisene bakıp, söz ve hareketlerine bakılırsa Çin yiğidi Almambet'e benziyorsun."

"Doğru bildin" dedi Almambet.

Onlar acayip derecede geniş yayılan dağların üzerinde, tepenin zirvesinde oturup terkideki kuş etini yiyip, kaptaki kırmızıdan yapılmış şarabı içip uzun uzun konuştular.

Bahadır Almambet Esen Han ve Kongurbay'la olan ihtilafını, memnuniyetsizliğini Er Kökçö'den saklamadan anlattı.

"Ben bütün ahaliden değil. Gözü dönmüş hanın davranışından, yaltakçı beylerden, iftiracı rahiplerden, kurnazlardan, gene beni anlamayan babamdan memnun değilim. Onlar putlara tapındıktan sonra pâk insan olmaları gerekirdi. Her halde bu putlarının elinden bir şey gelmiyor. Ben ona tapınmıyacağım, vazgeçtim ondan. Babam gibi, Esen Han gibi, beyler gibi olmak istemiyorum. Türklerin, Kırgızların âdetleri dilleri, ruhu dürüst halk imiş, bana yakın geliyor. Beni Türk oğlu, Kırgız yapın. Ben buna zorla değil, Tanrıyı yüreğimde hissederek, hayır dileğimle gireyim. Bunu babama, anneme anlatacağım, hakikati söyleyeceğim" dedi Almambet.

"Söyle bakayım, baban Soorunduk anlar mı seni? Kendine zorluk çıkarıyorsun. Burada kararını verip bizimle gitseydin" dedi Kökçö.

"Günahkar gibi saklanarak kaçmayacağım! Halka, baba anneme söyleyeceğim! İzin verirse benimle geleceklere can yoldaş edip götüreceğim! Tesadüfen söylediğim ayda gelemesem, bizim dine girdi diye, bizden biri diye gereğini yap" dedi Almambet.

Almambet'in sözüne Kökçö inandı.

"Bahadır, Allah teala yardımcın olsun, uzun yolun açık olsun! Çabuk dön!" dedi Kökçö.

"Doksan güne kadar bekle" dedi Almambet.

İki yiğit bulat kılıçlarıyla ellerinden kan çıkarıp, kılıcın tığına kan sürüp göğüslerini değdirerek vedalaştı.

Almambet yedi gün sonra Tangşa'ya geldi. Soorunduk'un sarayı karışmıştı. Soorunduk, Almambet'i koruyan askerleri Almambet'i kaybettiniz diye suçlayıp zindana atmıştı.

Almambet gelir gelmez Kökçö'ye rastladığını, Türklere gönül verdiğini, onlara gideceğini annesi Ekzer'e anlattı.

"Canım anne dinle. Gülistanım kurudu. İnsanlar birbirine girdi. Gülistanlı halkım horlandı. Esen Han'dan gönlüm soğudu. Dört erdem tükendi. Kalırsam sadece kendi başımı değil, seni de derde sokacağım. Aksütünü helal et,

sağ olursam dolaşıp gelirim. Ölmezsem haber veririm. Batıya, Türklere, Kırgızlara gideceğim. Sağlıcakla kal anneciğim!"

Ekzer, oğlunun sözü üzerine çığlıklar atıp kendini ateşe atan kelebekler gibi dövündü...

"Sözünü benden başka insan duymasın! Bunu babana da söyleme, Kırgızlara da gitme. Sözünden dön. Baban ile beni kendi elinle gömdükten sonra git" dedi Ekzer gözyaşını yağmur gibi dökerek.

Almambet annem beni bırakmayacak herhalde, babam anlayış gösterip yiğitçe davranabilir diye Sooronduk'a vardı. Babasının etrafında büyükler ve danışmanlar oturuyorlardı.

Toplananlar Almambet'e saygı gösterip ayağa kalkıp sonra diz çöktüler. "On gündür Çin sınırındaki bütün hanlara haber gönderip seni bulamadık."

Gök korumuş, neyse başın sağ imiş.

"Baba ben Türklere, Kırgızlara uğrayıp, dost edinip geldim!"

"Bu ne saçmalıyor? Cin çarpmış bunu. Bu benim oğlumun sözü değil." Dedi Sooronduk. "Ezeli düşmanımız Kırgızlardır. Onlarla mızrağın ucu, kılıcın tığı ile konuşmak gerek."

"Beni dinle baba! Ben Türklerin ve Kırgızların dinine girdim, baba. Onlar dürüst sözlü, temiz kalpli, edepli, ahlaklı, yiğitleri namuslu, dindar, ilim ve irfan sahibi halk imiş."

"Kapa çeneni! Oğlum tamamen değişmiş! Esen Han boşuboşuna bunu komutanlıktan alıp zindana atın dememiş. Ben bunu Esen Han'a ulaştıracağım, kendi elimle geberteceğim. Cinini çıkaracağım! Kimse engel olmasın!" dedi Sooronduk yanındakilere. Sooronduk kılıcını çıkartıp oğlunu kesmeye yeltendi, Almambet babasının bileğinden tutup elini silkti. Kılıç yere düştü.

Almambet hemen kılıcı alıp, üzerine gelenleri gebertip karargahtan çıkararak direğe bağlanan alına bindi.

Öfkelenen babası sarayı sarsacak kadar bağırıp çağırdı. "Yakalayın! Öldürün! Gebertin!" diye bağırın Sooronduk'un sesi şehirde yankılandı.

Almambet sabaha karşı yedi geri nişan edininp sağa sola bakmadan yola koyuldu.

Sooronduk oğlunun peşinden, onu takibettirmek için asker gönderdi. Esen Han ve Batıdaki hanlara mektup yazıp, güvercinlerle gönderdi.

Erkesi gün han sarayına bir güvercin mektup bıraktı diye Esen Han'a küçücük bir kağıdı verdiler. Kağıtta şöyle

yazılıydı: Bugün sabaha karşı Sooronduk'un oğlu Almambet Kırgızlara kaçtı. Batı yönüne doğru gidiyor.

Bunu okuyan Esen Han öfkelenip saçlarını yolarak vahşi haykırışlarla bağırdı.

"Kaçak Almambet'i elime canlı ulaştırın! Ya da başını kesip getirin!" diye bütün Çin'e buyruk çıkardı.

"Biz önceden söylemedik mi, çocuğun niyeti kötü, başa bela olacak diye, ulu Göğün oğlu!" dedi rahipler sevinerek.

Yakasız zırh gömleği, nalsız çizme giyen, ince bıyıklı geniş yüzlü, kızıl gözlü memur Kongurbay başta olmak üzere Bahadır Neskara'yı ve Büyük Yoloy'u kalabalık askerle takibe gönderdi Esen Han.

Kongurbay'ın askerleri Almambet'e beş günde ulaştılar.

Karınca gibi kalabalık asker Almambet'i uzaktan kuşattılar. Kuvvetten düşen Almambet sıra sıra gelen askerlere tek başına karşı koydu.

Bahadır kapının önünde bekleyen Kongurbay'a oktan önce ulaşıp böbreğini yumruklayarak geçti. Kongurbay atından düşmek üzereyken arkadaşları onu kurtardılar.

Almambet gerçek bahadırılığını şöyle gösterdi ki, sağa sola bakmadan kalabalık içine girip kılıcıyla mızrağıyla nice yiğidin canına okudu, bazılarını attan devirip

kellelerini elma koparır gibi kopardı, askerleri kuşlara saldıran atmaca gibi kovaladı.

Almambet hiç uyumadan yedi gün yedi gece savaştı. O karşısına çıkan Çin hanı Neskara, Kalmuk hanı Coloy ve onların yanındaki pehlivanlar ile tekbaşına dövüşüp pek çoğunu safdışı ederek kalabalık orduyu alt üst etti.

Bir anda atı kılceyren tulpar halsizlenip sendeleyerek bir çukura düştü. Almambet bu sırada eyerinden bir yana sarktı, üzengiden ayağı kaydı. Bunu farkedenden Alevke'nin oğlu Kongurbay atını kamçılıyıp kükreyerek kuş gibi saldırıya geçti. Almambet yardıma yetişecek kimse olmadığı için hayatından umudunu kesmişti. Göz kapayıp açıncaya kadar Almambet'e Gök yardım etti. Kızıl perçemli mızrağı olan biri doğruca Kongurbay'a saldırıp, onun atına mızrağını sapladı. Kongurbay'ın tulparı kuvvetten düştü, Kongurbay hayatından umudunu kesip telaşla aşağıya doğru kaçtı.

Almambet "Bana yardım eden hangi yiğit acaba?" diye dikkatle baktı ki annesi Ekzer'i gördü. Zavallı anne doru kısağa binip, erkek kıyafeti giyinmişti, yumaklanan siyah saçları tepesine düşmüştü. Biricik oğluna yardım etmek için, onsuz nasıl yaşarım diye düşünüp, eline mızrak alarak oğlunun peşinden gelmişti. Yerinden kımıldamayan arslan kah annesini dağa benzeterek, sevincinden kabına sığmıyordu, kah miskin annesine acıyordu. Almambet annesini gördükten sonra daha da

cesaretlendi. Soğuksuyu geçip, dinlenen atına binerek Kongurbay'ı takibetti. Kongurbay'ın dört ayaklı kuş gibi uçarcasına koşan kara atına Almambet yetişemedi. Kaçanların arkasından kovalayan Almambet yakaladığını sağ bırakmadı.

Almambet kaçanların arasında kuşluk vaktindeki gölge gibi hareketsiz duran askeri görünce, önce onu gebertmek için arkasına mızrak vurdu. Üzengiden butu kayan asker başını çevirdi. O, Almambet'in babası Sooronduk idi. Onu gören Almambet'in vücudu deprem olmuş gibi sarsıldı.

"Sen miydin baba, sağ kal!" diye mızrağını çekip, kılıcını kınına soktu. Utandı mı ya da sinidlendi mi bilinmez atının boynuna asılıp, ocağına su basmış gibi elinden kuşunu uçurmuş gibi ezilip büzülerek üzüntü içerisinde atını geri çekti.

Almambet sinirlenerek yürürken çukurda annesinin bindiği doru kısırağın boş olduğunu gördü. Almambet'in kalbi çarpıp, dağ gibi atı sallandı. O uçarcasına koşup kısırağı yedeğe alarak "Asil Ekzer anneciğim." diye geniş sahrada yankılanan sesiyle bağırmağa başladı.

Annesinden ses çıkmadı, nerede olduğu bilinmiyordu.

Davul çalan kalabalık Çinli'nin Ekzer'in cesedini katıra yükleyip, Pekin'e doğru götürmekte olduklarını gördü

Almambet. Tozu dumana katarak onlara yetişip annesinin cesedini kurtardı.

Sahrada, Almambet sırlı mızrağını yere vurup, gözlerinden yaş dökerek, kemikleri sızlayıp üzüntüden halsizlendi.

Bu sırada düşman, Almambet'i dört tarafından kuşatmış sel gibi geliyordu. Almambet atını gerip çekip Çinlilerle savaşsam, zavallının etlerini akbabalar yiyecek, gözlerini oyacıklar diye eğilerek annesinin cesedini belinden tutarak doğru kırsırağa yükledi. Takibedenleri atlatıp ormana girdi. Annesinin cesedini yüreği sızlayarak büyük bir acı içinde toprağa verdi, üzerine büyük bir taşla işaret koydu.

Şafak söküp yeryüzü aydınlandı. Almambet gitmek istedi ama, güneşi orman, düzlüğü düşman örtmüştü.

Almambet, dindar biri idi, bir fırsatını bulup bu sıcakta dağ deresine dolu yağdırdı, ormana sel bastırdı, düzlüğü kara dumanla örttü.

Kılceyren'e binen Almambet güpegündüz yağmurdan kaçan askerler arasında dolaşip atlarını beraberinde sürerek ormandan çıkıp Altay'ın yolunu tuttu. Tam on bir gün yol yürüdü.

Kökçö ile vaatleştiği günün üzerinden altmış gün geçmişken yoldaşlarıyla atlanan Kökçö "Almambet

verdiği sözü tutacak, dost için ateşe girecek, namus için canını verecek bahadır sözünden dönmez, vaatleştığımız yere gelmişti" diye gök nehirin kıyısını takibetti. Öğlen olduğunda kenardaki dağ yolunda toz duman çıktı. Kökçö dikkatle bakınca kanlı atları sürerek gelenin Almambet olduğunu gördü.

Güz aylarının sonunda Er Kökçö Almambet'i babası Aydarkan'ın avuluna götürdü. Aydarkan, mal ve servete düşkün biri idi, o altı yüz atı arasında küçük bir kısrağı bulup kesti.

Almambet Kökçö'nun karargahındaki birinin evinde barınıp, dokuz yıl bekar yaşadı. O halkın sefil yaşamına acıyıp, bir yararım dokunsun diye, Moğolların, Tırgotların, Kalmukların atlarını, sığırlarını ve develerini getirerek yoksullara paylaştırdı. Yılda üç dört kez at getirip fakirin karnını doyurdu, yoksulu zengin kıldı.

Almambet âdiliği, dürüstlüğü, samimiliği ile obacakta değer kazanmaya başladı. Zavallılar, fakirler, şikayetçiler, kocasından boşananlar önceki gibi baylara ileri gelenlere, efendilere, beylere değil, bu belalı gaddar Çinli Almambet'e gelmeye başladılar. Almambet herkesin şikayetini, derdini dinliyordu. Kimsenin servetine, zenginliğine, şöhretine bakmıyordu. Herkesle yüzyüze konuşup, davanın köküne iniyor, kavgayı yatıştırıp meseleyi adil bir şekilde çözüyordu.

Kazakların, daha önceleri adillik taslayan bilgiçleri, hakimleri maslahattan, hakimlikten, ganimetten mahrum kaldılar. Bir defasında ileri gelenlerden altmış kişi bir araya gelip anlaştılar. Hile düşünüp, kendilerinin Almambet'e denk gelemeyeceğine kanaat getirdiler. Kardeş gibi birbirine yakın olan Kökçö ile Almambet'in arasını açtılar.

"Nazlanan güzel Ak-Erkeç namussuzluk edip yanına erkek aldı. Kadın erkeğe düşmandır. Babasını, askerlerini öldüren bu Çinli sana acır mı, Almambet seni öldürüp tahtına oturup Ak-Erkeç" almak istiyor, onu ortadan kaldır" diye hep birlikte bir masal uydurup Kökçö'yü sarhoş ederek Almambet'e karşı çıktılar.

Kadınlara düşkün, safdil ve kaba olan Kökçö, mümtaz beylerin necis dedikodusuna inanarak Almambet'i kalabalığa öldürtmek isterken bahadır kılıcını çıkarıp kendini korudu, bir kaçını yıkıp ölümden kurtuldu.

Öfkelenen Almambet'e beyaz sarıklıların akıllısı, ipek elbise giyen güzel Ak-Erkeç ağlayarak şöyle akıl verdi: "Yolda Kırgızların bahadırı Manas'a uğra, senin kıymetini bilse bilse o bilir, sözümü unutma."

Karargahtan giden Almambet epey yürüdükten sonra "Kökçö sarhoşluğundan bana bunu yaptı, kendine gelip gerçeği öğrenirse peşimden adam gönderir" diye pek uzağa gitmeden savaş atı olan Kılceyren'i otağa bıraktı,

yollara bakıp bir gün yattı, iki gün yattı, üç gün yattı. "Kökçö değişmiş, niyeti bozulmuş" diye dertlenip ondan umudunu kesen bahadır Almambet atının başını sahraya çevirdi.

Hazret dağında. Ahşap dairesi ardıç ağacıyla tutturulmuş, sıriklarının ucuna kırmızı çuha geçirilmiş, kenarları deyilde kumaşından yapılmış, beyaz çuha ile kaplanmış, işlenmiş ipekle örtülmüş, sırikları ve duvarları otuz çeşit boya ile boyanmış Karabörk'ün, adetlere göre yapılan on iki kanatlı beyaz çadırında uyumakta olan Er Manas rüya görüyordu.

Manas uyanıp "gece gördüğüm rüya iyi değil. Bunu halka anlatıp yordurayım" diye Kırgızlara haber gönderdi. Kırk gün sonra haber ulaşan yerlerin hepsinden halk geldi. Ya düşmanını yenememiş, ya da hanımı erkek doğuramamış, durup dururken ziyafet vermesinin anlamı nedir? Diye Manas'ın davranışına şaşırانlar oldu.

Manas at kestirip eğlence düzenleyerek ziyafet verdi. İnsanlar dağıldıktan sonra karargahına aksakallıları, bilgiçleri, ileri gelenleri, halkı yöneten beyleri, kırk çorasını çağırıp onlara karın yağı, yele altı yağı yedirip, şarap içirdikten sonra rüyasını anlattı.

"Sevgili halkım, size söyleyeceklerim var, yormanızı istediğim bir rüya var. Gece bir rüya gördüm, rüyamda Ak-kula'ya binip, cebe giyip yol yürüyüp sükunetle

geliyordu, karşıma tığı altın, sapı bakırdan olan kırmızımtırak bir kılıç rastladı. Ganimeti elime alıp havaya salladığım zaman vızıldayan bir ses çıktı, keskin olup olmadığını denemek için ev kadar bir taş vursam, taş et gibi kesilip ikiye ayrıldı, kılıç yere saplandı, kılıcı kuşanıp geliyordum, sağ tarafımı ağır hissettim, baktım ki, deminki kılıç arslana dönüşmüş. Tepeye çıktım, arslanın heybetinden hayvanların hepsi boyunlarını uzatıp eğildiler. Yine yürürken, arslan bir anda atmacaya dönüşüverdi. Beyaz atmaca gökte öterken, bütün kantatlılar yerde korkudan titriyordu. Kuyruk ve başı parlayan beyaz kuğudan beyaz tüyü var, alp kara kuşunun heybeti var; kuşu elime kondurup geliyorken uyandım. Millet, bunun anlamı nedir? Rüyamı yorumunuz..." Manas, kıymeti pahalı kaftanı askıya iliştip kapı söğesine dayanıp başını oturanlara çevirdi.

Böyle zor anda halkı kurtarıp, ihtiyacı karşılayan akıllı ve yenilmez Acabay oldu.

"Bahadır işlerin düzelecekmiş, hayırlı rüya görmüşsün. Tanrı sana eşdeğerini verecek, Çin'e şerefini lekeletmeyen Er Almambet sana gelecekmiş. İşittim ki, Sooronduk'un oğlu Kazaklara gelip, birkaç yıl kalmış, ama pehlivanlarıyla anlaşamamış. Kökçö'ye darılmış. Çelik tıgılı, arslanların arslanı, bahadırların bahadırı olan Almambet sana gelip katılacakmış. Sana destek

olacakmış. Rüyadaki işaret Tanrının sevdiği kişilere verilir."

"Kimse seninle boy ölçüşemez, talihine kimse konamaz Acıbay ağa! Beylik kaftanı sizindir!" Bahadır Manas düşündüklerini iyiye yoran Acıbay'a memnuniyetini ifade ederek altı bin aileye bey olduğunun işareti olan kıymette pahalı kaftanı giydirdi.

"Rüyan gerçek olsun!" dedi oturanlar Tanrıya sığınarak. Halk memnun olup ziyafetin keyfini çıkardıktan sonra evlerine döndü.

Ondan sonra yaz geçti, güz geçti.

Manas'ın karargahında altı yıldan beri kötülükten haber veren davul çalınmamıştı. Bugün davul çalındı.

"Altı yıldan beri Manas tırmanacak dağ, savaşacak düşman bulamadığı için canı sıkıldı galiba, toplanalım, ziyafet yapmak için Manas'tan izin istiyelim" diye durdu halk.

"Bahadır Manas, bizim yapacak işimiz nedir?" dedi kırk çoranın başı kırgıl gelerek.

O zaman Manas şöyle dedi:

"Bahadırlar beş aydan beri yer altı yağı, karın yağı, sucuk yiyip, şarap ve kımız için eğlenip yattınız. Kılıcınız

paslandı! Tazınızı yağ bastı. At semirip doldu, atlanacak zaman oldu. İyisi ava çikalım! Tadını çikaralım!"

Bugün Manas'ın yiğitleri yağma için hazır bulunan seçkin tulpar (at) larını esirgeyip, ziyafetlerde bindikleri toburçak koşu atlarına bindiler, bazıları kazan aşu özledik diye atlanıp düşman yerine av, gece yerine tan arayıp çıktılar.

Manas iki gün ara vererek doyasıya eğlendi, pek çok geyik avlattı. Bu yetmiyormuş gibi doğuya doğru yürüye yürüye on beş gün yol gittiler.

Bahadır Manas yüksek dağlarla çevrili, sarı deredeki ufak tepelere, ördek ve kazlara, at ayağı değmemiş otlara, akaduran pınarlara, hayvanları bol olan Talas'a merak salıp, buraları tam karargah kurulacak yer imiş diye çok beğendi. Ceylanı koyun sürüsü gibi fazla olan geniş havzaya karargah kurup satranç, toguz korgol (bir oyun), toptaş, aşık oynatıp altı gün eğlendi.

Yiğitlerin hepsi çılgınca eğlenirken Er Manas rahat uyuyamadı, gönlü eminlik bulmadı, bir gök çadıra giriyor, bir dağa çıkıyordu, kalbi çarpıp, yer bakmaya giden yiğitlerini gözetliyordu.

Dağ eteğine çıkan kurt gibi yolda bir karaltı gözüktü. Bindiği at, boynu bir kulaç olan değişik bir tulpar idi, kendisi geniş göğüslü, geniş omuzlu, yay kuşanan, sadağı öküz beli gibi dağa benzer bir alp idi. Yaklaştığında gördü

ki, o endamıl, başına hanlarıinki gibi altın işlemeli kalpak giyen, başında kıymetli taş bulunan, insandan farklı heybeti olan, tuttuğunu koparan ölümden çekinmeyen, bahadırılık boynuzuna sahip bir yiğit idi.

Manas onu gördüğünde rüyamda görünen "Sevgili Er Almambet işte odur" diye tahmin etti. Dosta susamış gibi aceleyle yanına gitmekten çekindi. Onun gerçek yiğitliğini deneyeyim, kurallara göre iş göreyim, halkın adetini göstereyim diye Almambet'e gözükmeden dereye girdi.

Manas gök yayvandaki eğlencenin keyfini çıkararak arkadaşlarını yerinde bırakıp su kıyısındaki altın sadaklı beş bahadırına Almambet'i gördüğünü söyledi.

"Belindeki bağ gibi beş bahadır, sözümü dinleyin. Aşağıdan gelmekte olan kimse Almambet'e benziyor. Onu kuşatıp farketirmeden yaygara edip ona saldırın, gerçek bahadırılığı o zaman bilinir. Yiğidin yüreğini deneyelim" dedi Manas.

"Hey, onu öyle şımartmayalım, Kazaktan kaçan Çinli'yi beşimiz bağlayıp gelememiyiz" dedi Sırgak.

"Bırak şimdi, kendini dev mi sanıyorsun Sırgakçığım. Akıllı iş yapalım. Benim gördüğüm Almambet, eğer gerçekten o ise tabiatı, heybeti arslan gibidir. Ona kötü muamele edip utandırmayalım? O çocukluğundan beri Çin'in köklü âdetlerine alışmış başı dertte olan,

barınacak, yeri, sığınacak halkı, dayanacak dağı olmayan yalnız arslan gibi dolaşan garip, şaşkın bir bahadır. Ona ele konan kuş gibi iyi davranıp cana dost, direk edinelim. Ona adetlerimizi, liyakatımızı gösterelim. Değerini bilelim. Askerlerin birliğini, davranışını, yiğitliğini cesaretini görsün! Görüp memnun olsun! Alaya almıyalım! Disiplinsizlik etmeyin, sır vermeyin, askerlerimizin birliğini, çevikliğini, bahadırılığını gösterin. Emrimi yerine getirmeyenin kanını dökeceğim."

Beş bahadır dağ deresini takibederek yola koyuldular.

Bu sırada beş bahadır birden bire tüfek atıp, davul çalarak, dereden çıkıp Almambet'e saldırdı. Almambet bunlar haykırışına çil yavrusu kadar bile değer vermedi, gerçekten kurşun yürekli, fil bilekli bahadır idi; kımıldanıp arkasına bakmadı bile. Yöneldiği taraftan sapmadan aç arslan gibi ulayıp, mızrağı belinde sallanıp, sağa sola bakmadan bastırıp gelmesin mi! Az önce bağırıp çağırın, hep birlikte saldıran, yiğitlik taslayan beş delikanlı Almambet'in heybetinden çekindiler, dilleri tutulup, kurda rastlayan köpek gibi sustular. Silahlarını yavaşça indirdiler, alaya kaldılar, sadece selam verdikten sonra sıraya girip durdular.

Bahadırılık taslayan Sırgak şimdi Almambet'e yol başlıyordu.

Almambet dört tepeli gök çadıra yaklaşırken karşısına birçok dil bilen akıllı Acıbay çıkıp atının dizginini tutarak konuşmaya başladı.

"Büyük olsan da alçak gönüllü ol bahadır, sözüme kulak ver. Tanrının emriyle Kırgızların mukaddes topraklarına, hanın kapısına rastladın. Böyle gaddarlık etme, halkımızın adetlerine göre davran. Hanımız nehirde kan akıtan sert tabiatlı bahadır, bizi cezalandırmasın, canımız sağ kalsın. Attan inde hürmetle hana selam er..."

Hakan Çin'de hanın huzurundaki âdetleri öğrenmiş, ayrıca Türk hanlarının köşkünde bulunmuş Almambet atından inip, han çadırına gelip, hürmetle selam verdi Manas'ın amcası Bakay'la el sıkıştı.

Kırgızlar, âdetlerine göre sarı altın ruhlu kaseyle kımız alıp geldiler. Almambet fincanı veren yiğide "evvel amcama, büyüklere sun" diye Bakay'ı gösterdi. Bizim adetlerimizi biliyormuş diye oturanlar şaşırıldılar.

Bakay kaseye dudağını bandırıp büyüklük işaretini yaptı. Ondan sonra Almambet fincanı eline aldı. Nice günler aç kalıp dudakları kuruyan Almambet açlığını bildirmemek için, azıcık içmişti, kımız midesini yakmış olmalıdır ki, kamburlaşmış ter içinde kaldı, sonra başını kaldırdı.

O zaman Manas konuşmaya başladı:

"Bahadır, Ala-Dağ denen yere geldin. Kırgız denen halka geldin. Hoş geldin Bahadır! Keyfine bakıyoruz da, yolcu gibi bir halin var, bahadırılık heybetin var. Hangi ilden, ne zaman geldiğini anlat, Bahadır" dedi Er Manas kulağını verip.

Er Almambet kederlenerek şöyle dedi:

Adını sanımı sorma bahadır,
Halkından vazgeçen bir yalnızım.
Gözüme alıp ölümü,
Cevap verecek halim yok?
Şaşkın dolaşan insan gibi,
Yol sorsam ne fayda eder?
Böbürlenecek halim yok?
Budala dolaşır her yerde,
Yalnız gezen bir kimseye
Halkını sormak ne fayda eder?
Gideceğim bir yer yok,
Şöyle dolaşan biriyim.
Sığınacak halkım yok,
Şaşkın gezen biriyim.

Hayalde yok iş arayıp,

Şaşalayan biriyim.

At ulaşmaz yol arayıp,

Yol şaşırın biriyim.

Bahadır Manas halkına şöyle duyurdu:

"Göğlere yükselen Ala-Dağ'ı ve onun geniş kırlarını, uzun yollarını kim aşmamış ki halkım! Davet edip getiremeyeceğim Çin hanını Tanrı göndermiştir. Evime kut inmiştir! Belalı kırk bahadır, buraya gelin! Hana selam verin! Binmesine yürük, giymesine kürk elbise verin, esirgemeyin! Ak kulayımı çekin!"

Manas'ın ordusundaki yiğitler oraya buraya koşuşup, hakim beyler telaştan ne yapacaklarını şaşırıldılar. Manas sözünü bitirir bitirmez, yiğitler Ak-kula'yı yedeğe alarak, dokuz ünlü koşu atını getirdiler. Atların hepsi eyerlenmişti. Ak-Kula'daki altın eyerin başına sırlı mızrak, yanına Akkelte kılıç, terkisine balta bağlanmıştı.

Kırgızlar Almambet hanın şerefine sarı oğlağı kurban kestiler. Manas hazineci kurnaz yiğide büyük heybeyi açtırdı. Almambet'in başına kızıl altın sikke (para) serpti. Yuvarlak başlı insanların talihi için kırk bin altın sikkeyi yiğitlerine talan ettirdi, kova kova yağları Almambet'in başından çevirip dört ayaklıların talihi için köpeklere yalattı. Üç canlının etini Almambet'in başında çevirip, bu

kantlıların talihi için diye kuşlara yedirdi. Almambet'in eski giysilerini zavallı, gariplere pay etti.

Kırk çoranın içinde zor anlardı faydası değen, sıkıştığı yerde çare bulan, temiz sözlü Serek adında bilgiç biri vardı. O Manas'a şöyle dedi:

"Bahadır, Kırgızların adetine göre han geldiğinde şerefine at kesilirdi..." dedi Serek.

Manas bacaklarına vurup kahkaha atıp güldü.

"Evet Serekciğim doğru söylüyor. At kesmeden han karşılamak bizim adetimizde yoktur. Millet han geldikten sonra at kurban keselim, hazırlayın!"

Manas, bahadır Almambet'e cebe giydirdi. Ak-kulasının başladığı iki tulparı yedeğe alıp gelerek onlara hediye verdi ve şöyle dedi:

"Almambet hanım karargahıma gelmişsin, yola koyulacaksan Akkula atıma binip bu atları sürüp git. Mızrağım, tüfeğim sana emanet. Sana verecek hediyem bunlar, kabul et, kalacağım dersin işte halk, gideceğim dersin işte yolun."

Almambet ses çıkarmadı.

Atların sırasında Ak-kula da vardı. "At benimki" diye Almambet Ak-kula'yı aldı, onun yerine Sarala'yı bıraktı.

Mükafatı haketmeden at kesildi. Bunu halkın çoğu bildi, bilse de kimse Manas'a bunu sormadı.

Bu esnada söz ustası Serek işe yaradı.

"Bahadır, at kesilirken onun bir bedeli olmalıydı".

Manas etrafına bakındı. Bunu anlayan kırk çoro bir akıl buldu.

"Bahadır, at yarışının mükafatı için insan konulmuş diye düşünsün Almambet. Biz çoralar mükafat olarak duralım" dedi kırk çoradan yedisi önüne çıkıp.

O zaman hiç gülmeyen Er Manas kahkahayla dişlerini göstererek gülmeye başladı.

Bu sırada yürük atların önü finişe geldi. Birinci yarışı tuynaklarının değdiği yerleri yer ocağı gibi oyan, toz çıkarıp, dağlar üzerindeki bulutlar gibi yayılan duman bırakan Almambet'in Sarala atı kazandı birinci yarışın mükafatı olan yedi yiğit Almambet'e verildi, onlar sevine sevine gelerek sahiplerinin hizmetine girdiler. Bundan itibaren bahadır evinde olduğu zaman kamçısını alıp, atından indiği zaman dizginini tutup oturduğu zaman döşek hazırlayan yedi yiğit Almambet'in emrine geçti.

Almambet'in kalacağına kesin gözle bakan Er Manas yeni dostuna değer verip onu iki gün kırdı dinlendirdi.

Tepede yıldızlara yakın kahramana yandaş yatan, kuşlar ile bir arada uyuyan Almambet ile Manas; iki yiğit can

sıkıntısını giderip, rahatladılar, iki gün iki gece yattıktan sonra kalbindeki sözleri birbirlerine anlatıp canciğer dost oldular.

Manas atalarının adetince Almambet'e şöyle dedi:

"Şimdi bahadır, Kırgızlara akraba oldun. Yatacağım dersen işte köşk, gezeceğim dersen işte ilim. Gitsen de sana güveniyoruz, kalsan da! Ama kalırsan başımızın üzerinde yerin var."

"Bahadır Manas, ben hayatımda hiçbir şey görmemiş çocuk gibi biriyim. Çok değişik şeyler yaşadım. Böyle bir zamanda Kırgızlarla geçinebilir miyim, geçinemez miyim diye tereddüt ediyorum. Halkın hakkında, bahadırların hakkında bir şeyler anlat, öğreneyim" dedi Almambet.

Manas şöyle dedi:

"Bahadır Almambet. Tüneğimden inen kutum oldun. Elime konan atmacam oldun! Can ciğer dostum oldun. İşlerim yolundadır. Şimdi sana halkımını durumunu anlatayım. Ecdadımız Türktür. Tanrıya, Yersu'ya Umay Ana'ya tapınıyor. Dağlara çıkıp, güzel yerleri mesken edinir. Sözüne çok özen gösterir. Kanunu ve nizamı ağzında, sırrı yüreğinde, erzağı terkisindedir. Bayrağını, göğün yüzünden ve yanan ateşin renginden almıştır. Damgasını ay ile gökten, canlılardan almıştır. Yiğitler yastıkta değil, şerefleri için savaşta ölürlür. Yağmaya çıktığı zaman yoldaşı tulpar avı ile savaş silahı, sırlı

mızrağıdır. Özgür kuşlar gibi kışın Batıda, yazın Doğuda dolaşan kaplan gibi kuvvetli halktır" dedi Manas.

Almambet sıra dağlara merakla bakarak şöyle dedi:

"Kendimizden başka halkları 'vahşiler', 'dağ haydutları', 'vadi haydutları' diye kimseyi muhatap saymadan kibirlendik. İnsanın kötüsü vardır, ama halkın kötüsü yok. Her halkta arsalanı da vardır, hayvanı da."

Manas şöyle dedi:

"Bahadır, Han karargahında babam Cakıp, danışmanı Baka, bütün Kırgızlar var, oraya gidelim?"

Keçe evinin önündeki seçkin yiğitlerden üçü 'Almambet oğlun geldi' diye Cakıp Bay'a hanımına müjde vermek için koştular.

Cakıp Bay Semerkand'ın dışındaki Bel-saz denen yaylada kısıraklarını sağıp tay etini yiyip kımızdan çekilen şarabı içip yatıyordu. Üç yiğit birbirleriyle yarışarak müjdeyi ulaştırdılar.

"Bay ata, oğlunun bu dünyada yoldaşı, öbür dünyada arkadaşı, savaşta arslanı olacak biri bulundu."

"Bay ata, oğlunun dövüşte mızrağı, savaşta kılıcı, yağmada yürük atı olacak biri geldi."

"Bay ata, kaplan gibi saldıran, çelik kılıç gibi parçalayan, çekişen düşmanı sağ bırakmayan Almambet oğlun geliyor. Muştuluğunu söyle, bayım."

Cakıp Bay'ın cimriliği tuttu.

Muştuluk verecek mertliği gösteremeyip yiğitleri hanımına gönderdi. Sevgili Çıyırdı hanım müjdeyi aldığı anda karargahından çıkıp hayır dualar okuyarak Tanrıya şöyle seslendi:

"Ah, Tanrım, bundan on altı yıl önce rüyamda Manas'ın yanında Almambet'in bulunduğunu görmüştüm. Ondan beri ne zaman gelir diye bekliyordum, rüyam doğru çıktı. Müjdeye gelen yiğitler develerden dokuzunu üçünüz paylaşın."

Çıyırdı kuş tüylü teğelti konulan boz yorga (at) sına binip oğlumu karşılayayım diye on iki kadını beraberinde alıp yola koyuldu. Cakıp Bay altmış sakallı ihtiyarı peşine takip acele hareket etti.

Cakıp Bay Manas ile Almambet'e herkesten önce ulaştı.

"Ah, kurban olayım oğlum Almambet! Sağ salim geldin mi? Seni bize Tanrı gönderdi" dedi Cakıp ağlayıp sakallarını ıslatarak.

Almambet, babasını hatırlamış veya Cakıp Bay'dan memnun olmuş gibi Cakıp'ın göğsünü öptü ve ağladı.

Bu sırada, arkadan saçları beyazlamış Çıyırđı hanımın sesi geldi.

Hanım boz yorgasının dizginini bırakıp altmış ihtiyarın arasından geçerek geldi. "Tanrım bana verdi. Biriciğim çifti geldi." Çıyırđı deve gibi bozlayıp Almambet'e sarılmıştı. Hanımın memelerinden yeni doğum yapan gelininki gibi süt fıskırıp aktı.

"Sevgili Anneciğim" dedi. Almambet memeleri emerek.

Şöhretli hanım Çıyırđı iki memesini çıkarıp sağ yanına Manas'ı, sol yanına Almambet'i alarak ikizleri emzirir gibi emzirdi.

Otuz yaşındaki oğlu iştahla meme emdiğinde memesini sıkıp, sütünü fıskırtan ve bununla zevk duyan gülyüzlü Çıyırđı'nın gevşeyip durduğunu görenlerin hepsi çok sevindiler.

"Halkım, anadan iki, atadan dört tane oldum" Er Manas.

Cakıp Almambet'in gelmesi münasebetiyle kırk bir hayvanı gariplere ve fakirlere sadaka verdi.

Bahadır Manas Almambet'i kutlamak için sekiz kabile halkını çağırıp ziyafet verdi. Çıyırđı hanımın beyaz evinde meyva konulan geniş sofrayı çevreleyip oturanlar arasındaki Almambet şöyle dedi:

"Bahadır Manas, halkını gördüm, Tanrı bahtını vermiş. Talihin varmış. Ak-kula atını mertlik edip bana verdiğin

için memnunum. Babamın evindeyken söyleyeyim, Akkula'yı sana verdim. Bana Sarala yeter."

Almambet'in akıllılığını gören Kırgızlar çok sevindiler.

Dizilmiş olarak bekleyen kalabalık halkın ortasında Manas, yanında Almambet ve kabile reisleri yer almıştı.

İki yiğit beyaz söğüt çubuğunun uçlarından tutup durdular. Cakıp çelik bıçakla çubuğu tam ortasından kesti.

ATALARIN YURDU (II. Bölüm)

"Almambet ile Manas, Tanrı huzurunda hayatta ve ölümdede beraber olmak için halkın önünde dost oldunuz. Ananın beyaz sütünü emen kardeş ikiz kardeş oldunuz. Andı bozup birbirinize fenalık düşünürseniz, başınız işte bu çubuk gibi alınsın. Tanrı lanetlesin, Umay Ana belanızı versin!"

Epeydir suskun duran halk bunu tasdik etti:

Kötü niyetliyi yer vursun!

Üstü açık mezar vursun!

Anlaşma sona erip halk dağıldıktan sonra herkes kendi evine giderken Almambet tahsis edilen Ak Otağa yalnız

gitti. Bunu gören Manas Almambet'e kız bulmayı düşündü.

İki gün uyumayan Manas sonunda Almambet'e kız bulmadan önce evvel kendisinin evlenmesi gerektiğini düşündü. Manas babası Cakıp'ın sırrını söyledi:

"Baba, yaşıım otuzdan aştı. Kayıp hanın kızı Karabörk ele geçtiğinde, Şooruk'un kızı şımarık Akılay hediye olarak geldiğinde çaresiz evlenmişim. İkisi de doğurmadılar, bana yoldaş olamadılar. Dünürlerinin keyfi iyi değil, tekrar düşmanlık besleyecektir. Örf âdetlere göre beğendiğim bir kızla nişanlanmadım, severek murada ermedim" dedi Manas.

"Söylediğinde haklısın oğlum" dedi Cakıp "oğlu evlendirmek babana farzdır. Nasıl bir kadın istiyorsun? Kimin kızını beğeniyorsun. Gönlündekini söyle."

"Lakırdı laf söyleyen

Geceli gündüzlü göz oynatan,

Yanında yiğitleri olan

Beyin kızı olmasın.

Hep bilgelik taslayan,

Ne iş yapsa gizleyen,

Pirin kızı olmasın.

Muhafızları yanında,
Şımararak yetişen,
Han kızından olmasın.
Kaymak yiyip evde yatan,
Babamın gözü açıkken,
Gözü mirasta olan,
Gideceğim erkek bey olsun diyen,
Zengin kızı olmasın.
Tabana çatlak, yüzü kalın,
Konuşmasını bilmeyen,
Köle kızından olmasın,
Baba kendin bilirsin,
Şöyle böyle kadınlar,
Beni memnun edemez.
Gösterişli olmayan hoş sözlü,
Nurlu yüzlü, cadı gözlü,
Dik boyunlu, düğme baş,
Kavrayışlı, ciğeri taş,
Kahkülü güzel, uzun saç,

Kocasına iyi davranan,
Halkı için çare bulan,
Tanrıya yalvarıp yaşayan,
Dünya güzeli olsun,
Düşünceli kız olsun"

Manas gönlündeki sırrı şaka yoluyla Cakıp'a anlattı.

"Baba, dostum Almambet'e de kız ara. Beraber evlenip, beraber düğün yapalım" Almambet'in nasıl bir kız istediğini bilmiyorum? Dedi Cakıp bahadıra gülerek.

Almambet yere baktı.

"Baba" dedi Manas. "Bana layık bulduğun kızıdan üstün olursa olsun, eksik olmasın!"

Bunu işiten Cakıp Bay yanına yoldaş alıp, iki ata para yükleyip, Manas ile Almambet'e kız aramak için atlanıp yola koyuldu.

Cakıp Bay iki oğlunu evlendirip babalık farzını yerine getireyim, uzaklara gidip kız aramalı demesinler diye Çarcuy ve Fergana'dan başlayıp Semerkand, Taşkent, Buhara'ya kadar dolaşip kız aradı. Kız arayacağıım diye ihtiyarın görmediği kalmadı. Ama gönlünce bir kız bulamadı. Sonunda Tacik yurduna geçerek otuz şehrin hanı Atemir'in Sanirabiyga denen kızını beğenip döndü.

Cakıp büyük Kara-Dağ'daki her yere dağılmış halkına geldi, onlara haber verdi. Manas Büyük Tepe'ye avlanmaya gitmişti, ona haber verdiler. Halk toplandıktan sonra Cakıp acele etmeden başından geçenleri anlatmaya başladı. .

"Han bahçesindeki cıvılcıvıl gölde gezinip eğlenen kızları, çiçekler arasından gizlice seyredip oğlum Manas'ın söylediği gibi zarif, masum gözlü, uzun kirpikli, ince belli güzel bir kızı beğenmiştin. O Atemir padişahın kızıymış. Sanırabiyga kız sana layıktır, sana akıl verecek, gönlünü avutacak, tutumlu biridir. Onu alırsan yolun açılacak, kaçanlar eline gelecektir. İsrar ve inat ederek babasıyla konuşup onu razı ettim ve kızını istedim, razılığını aldım, küpe taktım. Başlık parası ve nişan duası için otuz gümüş sebikeli mal, altı gümüş sebikeli altın verdim. Yine bir kızı Almambet'e layık gördüm. Beni kaygılandıran bir şey var. Atemir han elden gelmeyecek, bulunmayacak kadar fazla hayvan isteyip şartını koydu" dedi Cakıp.

"Nasıl bir şart?" dedi Manas.

"Ben hayvan sayısından korkmam, ama o hayvanlarda bulunmayan renkli hayvan istiyor. Altmış devenin yarısı dişi, başları siyah, diğer kısımları beyaz olsun, yarısı erkek, baldırı beyaz, diğer kısımları siyah olsun diyor. Beş yüz altın yarısının yüzü siyah, burnunda beneği, alnında beyaz lekesi olsun, ön tarafı beyaz, kuyruğu siyah olsun, elli tanesi alaca, elli tanesi açık kızıl, elli tane kula, yirmi

beşi al, doru, kızıl olsun diyor. Elli tane beyaz inek, boğası siyah, elli tane sarala, boğası beyaz, elli tane kızıl öküz, saral öküz olsun diyor. Koyunların bini siyah, bini beyaz olsun diyor. Kırk bin altın sikke para, iki erkek köle olsun diyor, Atemir. Dünürümün söylediği budur. Çin'de bu iş bu kadar değil mi, kız vermemenin çaresi bu diye düşünüyorum?" dedi Cakıp iç çekerek.

"Babacığım, bugün gördüğün yarın yoktur, kızma. Onları başım sağ olursa bulurum," dedi Manas gülümseyerek. Ben de Büyük Tepe'de uyurken bir rüya gördüm.

Kenarları kırık olan bir ayı tutup yatmışım. Almambet de böyle bir rüya görmüş. Bakay amcaya yordurduk: "Eline gelen ay aldığın yardır, kenarlarının kırık olması çocuk doğurmayacağına işarettir. Sonra dolgunlaşması da eşinin gecikip doğurmasını bildirir" diye yordu.

"O zaman Tanrım verecektir demek" dedi Cakıp Bay. Ak otağın tüneğine bakarak Tanrıya dua edip "Şimdi oğlum Manas, evleneceksen başlık parası hazırla..."

"Cümle Kırgız içinde hısım ve akraba, dost ve arkadaşlar yapacağı yardımı yapar" dedi Manas oturanlara bakarak.

"Hey millet, Manas evlenecekse nasıl elimizdekini esirgeyelim!" dedi Akbalta sakalını sıvazlayarak "Başı siyah olan beyaz deveden yüz tanesini ben vereceğim".

"Ne kadar dersin hazırım, beyaz başlı siyah deveden yüz tanesini ben bulacağım" dedi Berdike.

Kökötöy at vereceğini, Alımbek inek vereceğini, Oşpur koyun vereceğini bildirdiler.

Ak otağda oturanlar taş koymak suretiyle saydılar, on iki taifa Kırgızdan altı yüz on dörtkişi vardı, hiç biri boş kalmadan Manas ile Almambet'e yapacağı yardımı bildirdi, sonunda Atemir'in söylediğinden üç kat fazla hayvan bulundu.

Dünürbaşı olarak seçilen danışman Bakay mavi vaşaklı kalpağını giyip, gök ala kalkanını eline aldı, dünürlük işleriyle telaşlanıp altı gün uyumadı. Yedinci gen, Altay'dan göç ederken hayvanbaşı olup, Ala-Dağ'a yol başlayan kula kısrağını iyi dilek için önüne alıp, başına at başı kadar beyaz bula bağlayıp, arkasından hayvanları sürdü.

Kırgızlar sıbızgı (çalgı) çalıp, şarkı söyleyerek debdebeyle Atemir hanın şehrine Kanıkey'i almak için yola koyuldular.

Damat olacak Manas on iki bin seçkin bahadırı yanına aldı. Dünürevine doğru yola koyulan kalabalık kafilenin başından ayağına göz ulaşmıyordu. Aksakallılardan şoy, Kırgıl, Acıbay'ın başladığı büyük dünürler, Çıyırda hanımın başladığı yaşlı kadın akrabalar, seçkin bahadırlar, baba oğulun arkadaşları, kopuzcu, zurnacılar

olmak üzere kırk kişi gidiyordu. Deveci Dörbön önünde üç yüz deve sürdü, atçı Salamar üç bin atı sürdü, inekçi Deldeş dokuz yüz ineği idare etti, koyuncu Kongurat otuz bin koyunu sürdü. Hüda göstermesin ki, göğe yükselen tozdan ve dumandan yol gözükmüyordu, gökte yıldızlar görünmüyordu. Yolda sıra sıra olan hayvanlar birbirine karıştı, dağ, ormanlardaki yırtıcılar, kurt, ayı, pars kaplanlar da sürüye karıştı. Dünürevine doğru yola koyulanlar on üç gün yürüyüp, on iki kapılı Keyip-Badan şehrine ulaştılar.

Atemir hanın yiğitleri hana "Şehire düşman geldi." diye haber verdiler. Şehir halkı korkup askerleri telaşlanırken Manas'ın çoraları geldiler.

Atemir han şehiri kaplayarak gelen halkı, hayvanları gördüğünde şaşkınlık göstermedi. Düğün umuduyla gelen halkı âdet gereği de saygı selamla karşılamadı ya da gelen hayvanları tutup almadı, altmış bir Keyipli şaşakaldı.

Atemir han aklını başına topladı, şarkıcılardan şarkısını dinleyip, dünürü olan Kırgızların akli selim ihtiyarlarını karargahına davet edip ağırlayarak örf ve âdetlere göre hürmet göstermeye başladı.

Damat olarak geldiği ilk gün çadırdaki Er Manas'ın yanına Atemir'in adamları çekinip giremedi. İkinci gün de Manas'la kimse ilgilenmedi.

Gece olunca bahadır sinirlenmeye başladı. Ak-kulasını çekti yanına Acıbay'ı alıp arzuladığı kızı görmeye gitmek istiyordu. Atemir'in övülen kızının aklındaki öğrenmeye, güzelliğini görmeye niyetlendi.

Bahadır Manas, yetmiş kabilenin dilini bilen Acıbay'la beraber geniş kaleye bir çaresini bulup girdi. Hanın güzel gölünü dolaşıp Altın saraydaki Melike kızın karargahına ulaştı.

Acıbay kapıya bakan yedi kadın cariyeyi parayla kandırıp, Manas'ı Sanirabiyga'nın bulunduğu odaya soktu.

Manas, han olduğundan beri kadınların böyle zarifini görmemişti. Şu dünyanın haline bakın, güzel Sanirabiyga tam buluş çağında idi. Sofada otuz altın lamba yakılıp, ev gündüz gibi aydınlatılmıştı.

Altın perdelerin arkasında altın taht üzerinde sakın yatan Sanirabiyga'ya Er Manas dikilip baktı. Manas'ın kalbi teke derisinden yapılan büyük tuluma doldurulan kımızın çalkalanması gibi küt küt çarpıp vücudunu titretiyordu.

Sanirabiyga Manas'tan ürküp perdesini çekti. Lambayı alarak yabancı adamın yüzüne baktı ki, iki gözü ateş gibi yanıyor, karşısında değişik yüzlü, dağ gibi kocaman, heybetli bir kişi duruyordu.

"Erkek yiğidin bakışından ürkme güzel" dedi Er Manas.

"Kapımın sögesinde siyah at gibi duran, perdeme elini uzatan kim o?" dedi kız sinirlenerek.

"Kız arayan bahadır benim. Kızın ziyaretine geldik güzelim."

"Dışarıda kız mı kalmamış? Alacağı kızı bilmeyen nasıl şeysin sen? Yakalanmadan defol!"

"Babanıza hayvan, altın, gümüş verip sizi almaya gelen Manas benim. Han karargahının muhkem kapısını açıp, bekçi kızları korkutup aşağı gelen Manas benim.

Sanırabiyya kızın adını işitip, karargahına girip mis gibi kokan perdesini açan Manas benim." "Kızı alacağım diye tahkir edip korkutma! Kız korkutan yiğit değildir, kız alacaksan usulüyle, liyakatıyla al. Kalın ile al. Hükümdarlık, mevki ve servetinle fazla övünme bahadır" dedi kız.

"Adım Manas olduktan sonra, kendim bahadır olduktan sonra neden korkayım. Devlet ve zenginlik elimdedir, istediğimi alırım, dediğimi yaparım, karşı koyarsan göreceğini gösteririm. Benim olacaksın," dedi Manas cesaretlenip kahrolarak.

"Manas denen sen isen, ben de Sanırabiyya'yım. Adın Manas olduğu için mi halkın sana eğilmesi lazım? Yeryüzündeki kızların ayağına uzanıp yatması mı lazım? Manaslar çoktur. Uşağımın adı da Manas, çobanımın adı

da Manas, hizmetçimin adı da Manas. Babamın evini pisletmeden canlıyken buradan çık git! Şimdi gitmezsen ecelin gelir!" dedi han kızı, hançerini eline alıp öfkeyle Manas'ın üzerine yürüyerek.

Bahadır Manas kızın eline engellerken fırlayan hançer bileğini çizip geçti. Sinirlenen Manas Sanırabiyga'yı itti. Sanırabiyga'nın dikkati dağılıp, gözlerinden yaş dökülüp "Başıma geleni görürüm" diye direnip ses çıkarmadı.

Manas başka bir şey söylemeden han karargahından çıkıp askerlerinin yanına vardı.

Kan içmiş gibi hırsı tutan Manas, ordusundaki davulları aniden çaldırdı. Kalenin iki başına savaşa çağıran davul sesi hemen ulaştı. Davulun ardı ardına çalındığını duyduğunda dünürlüğe gelen Kırgızlar yiyeceklerini ve içeceklerini bırakıp, evlerden, sokaklardan, köşelerden çıkıp şehir civarındaki Manas'ın ordusuna dalga dalga yığıldılar.

Kalabalık ordu atlandı. Yaylara ok yerleştirildi. Mızraklar uzatılıp savaşa hazırlanılarak şehire gözdağı verildi.

Cakıp Bay ile Kökötöy yaygara edip sıra sıra olan bahadırların önünü engellediler.

"Dünüre iyi niyetle gelip, kız yerine karargahını basmak hangi atanın adetinde vardır? Durun! Atlarınızı geri

çevirin!" Cakıp Bay Manas'a söz dinletemeyip çoralarına bağırdı.

"Oğlum Manas, kocadığımda senin dostluğunu, alacağın kızı, görelim diye gelip mızrağın ucunu, kılıcın tığını nasıl kana boyayıp gidelim? Sinirlerine hakim ol! Aklını başına topla!" dedi İhtiyar Kökötöy Manas'a öğüt vererek.

Bu sırada kazan kadar sarık saran Atemir Han altmış atı hediye alıp kapıdan çıkageldi.

"Hürmetli üstat Kökötöy han, Aziz Bakay Han dünürlerimin sözüne gelelim!" Atemir Han başını eğerek ellerini göğsüne alıp Kökötöy Han ile Cakıp Bay'ın önüne çıktı "kusur bizden geçmişze affediniz dünürlerim! Damadım Manas affetsin! Size atmış at hediye. Başım hediye. Kızı size vereceğim."

"Atemir hanın sözü yerinde söylenen söz oldu. Kız veren tarafın sözü olumludur. Bahadır Manas'ın düğününe gidelim millet" dedi Kökötöy beyaz sakalını sıvazlayarak. Kalabalık yeniden uğultu yaparak şakalarla eğlencelerle han karargahına doğru yöneldi. Kaledeki sönen mumlar tekrar gökteki yıldızlar gibi yanmaya başladı.

Şimdi Atemir Han damat Manas'a büyük iltifat gösteriyordu. Damat için beyaz ev dikeceğiz diye bahçesinden bir yer seçip almış ustaya bir gecede boz ev kurdurdu, duvarlarını dört halıyla örttüdü.

Karargah odasına kuş tüyünden atlas döşek konulup Manas yalnız bırakıldı. Atemir koşuşturmaktan belalı Manas'ı unutmuştu. İki gün, iki gece yemek yemeyen, kimseyi göremeyen bahadır Manas aklını oynatacak gibi oldu, kahrolarak evde yalnız kaldı. Yanında ne eğlence düzenleyip neşelendirecek kırk yiğidi var, ne de oyun düzenleyip gönlünü açacak kızlar var, şehir içinde gürültü, keman, kopuz, şarkı sesleriyle debdebe sürerken, tek başına kalan Manas sinirlenmesin de ne yapsın?

Manas savaşmaya düşman, dayanmaya dağ arayıp dururken dışarıda kırk çorasının başı Kırgıl gözüktü. Manas ona eziyet etti, Kırgılı söze getiremeyen Er Manas, onu kaldırıp yere vurdu. Bu esnada Serek Çora girmişti, ona da bağırdı.

"Hey, aptallar nerede kaldınız! Nerelerdesiniz? Niye gözükümüyorsunuz?" dedi Manas bağırarak.

Bakay girdikten sonra Manas ancak sustu.

Kimseye konuşma fırsatı vermeyen Serek, Bakay'ı gördükten sonra gücenmiş olmalıdır ki şöyle dedi:

"He, Manas niye kükrüyorsun, biz senin almaya geldiğin kadının mıyız? Kız gelmezse acısını bizden mi çıkaracaksın? Gözünü açsana?" Serek'in sözü Er Manas'ı etkiledi. O Bakay'ın idare ettiği dünür sahipleriyle konuşmadı.

"Ak-kula'yı çek, buraya!" Manas uşağına emretti ve zırhını giymeye başladı "Yiğitler atlanınız!"

"Manas, damat olarak geldin, katliam yapayım deme!" dedi Bakay Manas'a engel olarak.

Kara duman kesilen Manas Bakay'ın sözünü dinlemedi. Kırk çorosu ve askerleriyle atlanarak şehire meydan okudu.

Kırk çoro gafil yatan Kıybas'a baskın yaptı karşısına çıkıp havlayan köpeklerini yayla susturdu, ekmekçilerin tandırlarını harap edip, göze gözüken erkeklerini safdışı etti.

"Atemir han saraydaki kadınlar ve kızların başlarından sürüştürüp gün boyunca Manas'ın yanına kimsenin girmedğini, damadının yalnız kaldığını öğrendi."

"Lanet olsun, yine damadın kahrına kaldık, O kızmakta haklı" dedi Altemir Han boynunu kısarak, "Şimdi ben hangi yüzümle Manas'a gideyim".

Atemir'in üzüldüğünü duyan, kırmızı giyinen ay yüzlü on yedi yaşındaki pak Sanırabiyga kız babasının yüzüne baktı. Zarif, hoş tabiatlı güzel Sanırabiyga hem cinslerinden daha çekici idi: kurumuş dallara bakarsa hemen yeşerirdi, kanadı.

Kurumuş kelebeklere dokunursa kelebekler dirilirdi. Kuru yere su serperse çiçek bitip açardı, ipek gibi

saçlarını tararsa yıldızlar beyaz kar gibi yağardı, kederlenirse gök tutulup dağı taşı kara bulut örterdi.

Gülyüzlü Sanırabiyga kuşunki gibi sesleriyle kız olduğu halde babasına akıl verirdi.

"Zorda kalsan da başını kaldır babacığım, bana izin ver. Bütün Tacik ve hemşerilerim için kendimi bağışlayayım. Manas'ın yolunu keseyim, ona sözümün doğrusunu söyleyeyim. Ben bir şeyler yapayım, onu savaşı durdurmaya ikna edeyim, alacaksa ebedi yarı olayım."

Atemir han dertli gönlünü avutan kızına özenle bakıp, zor anda akıl bulduğu için gönlünden razı olup "erkek olsaydı tahtımı verecektim, şimdi hanın yârı olmaya layık oldu" diye düşündü.

Kız Sanırabiyga kırk kızı yanına alarak ay yüzüyle göz kamaştırarak yola koyuldu. Kızların önünde Sanırabiyga'nın küçük erkek kardaşı Akılbayıs altı beyi peşine alarak bayrak direğine beyaz mendil bağlayıp, altın kocaya özel tatlılar koyup kalabalık halde gelmekte olan Kırgız oldusunun önünü kesti. Beyaz bayrağı ve dizili kızları gören, ordunun önünde yürüyen kulağı delik, gözü keskin Bakay "Durun", işareti verdikten sonra sallana sallana gelmekte olan askerler atlarını geri çektiler.

Bu sırada ordunun önüne Manas geldi.

Sanırabiyga kız altın elbiseleriyle naz yaparak Manas'ın önüne geldi. Tatlı tatlı gülüp kuş gibi öterek şöyle dedi:

"Bahadır, kızların nazına o kadar darılma! Yarınızın denemesine dayanamadan Tacik halkını suçlamanız nedir. Kavgayı başlatan benim ama dayanamayan siz oldunuz. Kavganın başı benim, ama gaddar siz oldunuz. Sadece kılıcın hanı olmasını değil, akılın da hanı olun. Yarınızı cezalandırın, ama, halka dokunmayın. Yağma edip neye erişecekseniz? Huyunuzu öğreneyim, derken hançerim elinizi çizdi, kabahat benden geçti. Genç başım uğrunuza hediyedir, bahadır. Düğümü efendice çözün, öfkenizi basın, bahadır."

Sanırabiyga kızın akıllıca söylediği söz ilaç gibi geldi, Bahadır Manas'ın buz gibi olan yüreği eriyip, sakinleşti kıza bir şey söylemeden durakaldı.

"Kabahat bizde, dediğiniz olsun, Bahadır Manas, han kızı Sanırabiyga kardeşimi kara Kırgız hanının nikahına verdik" dedi. Atemir'in kardeşi Abılkasım.

Yağmaya gelen askerlerin önünde Abılkasım beğ şöyle duyurdu:

"Millet! Yol verin, dünürler geliyorlar. Kara Kırgızın hanı Bahadır Manas, Atemir hanın kızı Sanırabiyga'nın ziyaretine geliyor. Adet gereğince Sanırabiyga'yı üç gün sonra göndereceğiz! Düğüne davet ediyoruz! Debdebeye davet ediyoruz!".

Atemir Han şimdi Tacik halkının âdetleriyle kızın kocaya vermek istedi. Hazinesini açtırdı. Cümbür cemaat sıraya durup ortadan kız ve damada yol açtı. Kızın ve damadın önüne Kırgızların getirdiği üç yüz deveye yüklenen kızıl altın sadaka olarak saçıldı. Bu yetmiyormuş gibi, Atemir hazinedeki yüz bin altını da Allah rızası için saçtı.

Atemir han Manas için su kenarına mahsus bir boz ev diktirdi, evin tüneğini altından yaptırdı, evi halıyla döşetti, kuş tüylerinden yapılan yastık getirtip, atlas, şayı kumaş, ipek yorganda altı yüz adedini tahtına koydu. Nikah hutbesi okutup kız ile damadı eve bıraktı. Beyaz çadırın yanına sırasıyla kırk ev dikildi. Karargahtaki kırk kız her biri birden ata binerek gelip atlarını direğe bağladıktan sonra herkes yerine göre evlerine yerleşti.

"Bahadır Manas alacağı kızı, yatacağı evi buldu. Biz kırk çorası dışarıda mı uyuyalım ha!" Sözde usta olan Serek eğlenceyi başlattı.

Atemir Sanırabiya kızının kırk hizmetçisini Manas'ın kırk çorasına vermek istedi.

"Sözde usta, kız tavlama yeteneği olan kapıda kalmaz. Kızları kendi iradesine bırakacağım. Kıza yarayan yiğit ev sahibi olacak, bize damat olacaktır" dedi Atemir han.

Böyle bir manzarayı kim görmüştü ki, kırk çoranın davranışına bir bakın. Dünürbaşı olarak gelen Bakay otuz beş yaşında diğer yiğitler onlardan küçüktü. Çoralar

bıyıklarını kıvırıp, yakışan elbiselerden giyinip, kemerlerin kuşanıp, hangi kız hangimizi seçer acaba diye kabarıp durdular.

Manas söz söyledi, söylerken de şöyle söyledi :

"Ey bahadırlar, söze geliniz! Kendinizi kızlara seçtireceğinize alana çıkalım, yarışalım, atımız hangi eve giderse, şansımıza hangi kız çıkarsa onu alalım. Güzel bir eğlence düzenleyelim!".

Manası'ın söylediğini kızlar da kabul ettiler, halk da doğru buldu.

Manas'ın idaresindeki kırk üç bahadır at seçmede zorluk çekti, sonunda yine kendi atlarını tercih ettiler. Epey bir mesafeye vardıktan sonra delikanlılar gibi çılgık atarak atlarını geri çektiler.

Şu eğlenceye bakın. Çılgık atan kırk yiğit münavebe ile tepinip, üstüste kamçı vurup, kendi atını kendi sürüp, birbirine bakmadan atlarına hiç acımadan tozu dumana katarak geliyordu.

Almambet'in Sarala atı önüne çıkıp ilk dikilen Aruuke'nin evine geldi. Bahadır Almambet nasıl bir kıza rastladım acaba diye boz eve girdi, gördü ki, çirkin, zenci gibi perişan bir kara kız oturuyordu. "Eyvah, şanssızlığıma bak, söz birdir, adeti bozmayayım" Almambet gönlünde böyle düşündükten sonra endişeyle evde otura kaldı.

Baktı ki, Aruuke dua bilen, büyücü bir kız imiş, Almambet'i denemek için efsun okuyup görünüşünü değiştirmişti.

İkinci olarak, Bahadır Bakay miskin ama güzel kız Naarkül'ün evine Kökçoloğunu bağladı.

Kılavuz Sırgık kökkazığını koşturup, arkasında toz duman bırakıp güzel Siyagül'ün evine ulaştı. Ondan sonra Acıbay Karala atını kabiledede benzeri bulunmayan Ulugat kızın evine çevirdi.

Dokuzuncu olarak gelen Çubak Seyilkan kızın evine yerleşti, koşturmaktan konuşacak hali kalmamıştı, kan ter içinde kalmıştı. Yirmi üçüncü olarak gelen Serek Narkızıl atını Talapbübü evine çevirdi. Kırk dördüncü olarak Ak-kula atıyla sallana sallana arslan Manas geldi.

Manas beyaz saraya ulaşınca önüne endamlı şık giyinen dünya güzeli Sanırabiyga çıktı.

"Bahadır atınız süper yürük imiş" Sanırabiyga gülerek vakit geçirmeden Manas'ın atının dizginini tuttu "Baktım ki, beyim sana rastlamışım, atından in bahadır."

Manas nazlanarak yürüyen Sanırabiyga kızın peşinden hazırlanın Ak Otağa girdi.

Ertesi gün düğün ziyafeti başladı. Sofralar bin türlü yemiş, tatlı, yemek ve şaraplarla doldu.

Düğünden memnun olmayan sadece Almambet idi, "Belalı kara kız nereden çıktı karşıma. Başkalarına güzel kızlar düştü" diye gönlü soğuyup kıza sırt çevirdi.

Aruuke'nin sırrını yalnız Sanırabiyya biliyordu. İğrenç kara kıızı yanına çağırıp kulağına fısıldadı:

"Aruuke, Almambet hanı mahçup etme, Hakanın gözde adamıdır. Küçümsenecek biri değil. Çok önemli biri. Gönlüm Manas'ta ise, ona var. O bahadır Manas'tan eksik değil, yoksa Almambet beni alsın!"

Aruuke şöyle dedi:

"Ablacığım, diğer kızlar gibi kismetime, bahtıma niye Kırgız çıkmıyor? Alnıma yazılmış gibi, o sersem huysuz Çinli nereden çıktı?"

Sanırabiyya kızdı.

"Öyle söyleme Almambet senin suratını görüp cahil zannediyordur. Gözünü aç, avucunda bakır değil, altın var. Farkını bil. Serseri Çinli diye gönlünü üzme! Almambet fazlasıyla güçlü biri!" dedi Sanırabiyya.

"Ablacığım, Aruuke nice yiğitler arasından seçe seçe sonunda Çin'den gelen cahile gitmiş diye halkım benimle alay etmez mi? Namusun için ona varmayacağım!"

Sanırabiyya suratı asık, ruhu sönen Almambet'in yanına vardı.

"Almambet ağabey, yanına gelen kara kızın durumunu anlatayım. O şöyle böyle bir kız değil, felaket bir kızdır. Altı yıldan beri yanımdadır. Kız doğuştan öyle zarif ve güzel ki, benden akılı, hepimizden bakımlıdır. Siyah gözlü, benzi kızıl, kaşları kara, ay yüzlüdür. Gerçeği söylersem, o sizden pek hoşlanmıyor. Bizi zorda bıraktı. Onu kendi haline bırakıp, tatlı sözlerle kendine alıştırdı, yavaş yavaş düzeldi. Yaman kara kızın hoşlandım diye al. Öyle yapmazsan kaybedersin" dedi Sanırabıyga kız. .

Er Almambet söze uyarak Aruuke'ye gitti. Gidip gördü ki Almambet gözlerine inanamadı. Kara kıv evvelkinden de kararıp kazan kurumu gibi olmuştu, görünüşü insanı korkutuyordu.

Almambet toza bulanmış yüzü buz kesilen kızın yanında durmaya dayanamadı. Tekrar Manas'ın yanına vardı.

"Bahadır Manas, o kara kız ışıktan yaratılmışsa da, gökten inmişse de kadınlığa almayacağım. Bir belaya kalmak istemiyorum. Atım kazandı diye o kızı alırsam mutsuz olacağım. Beni küçümseyen kız perisi olsa bile almayacağım." Almambet ellerini silkerek atına binmeye kalktı.

Sanırabıyga kız bir boyunca uyumadan Aruuke ile konuşmasına rağmen ona söz geçiremedi.

Bunu öğrenen Er Manas çok kızdı.

"Hey, Atemir hanın kabahati bu. Kızları kızım diye, büyücü cadıları kadın diye toplayıp kandırıp kocaya vermesi nedir? Kızları yiğitlerimi sevmiyorsa, buradan gideceğim. Başka yerden bahadırları seven kızlar bulunur. Kadınlara muhtaç değiliz. Onlara kızlarından eksik olmayan kızlarımız var. Damadın yoldaşlarını sevmemesi damadı sevmemesidir. Kızları havalı olan yerin halkını kırıp geçeriz". Manas Sanırabiyga'yı tersleyerek giyinmeye başladı ve davul çalmaya hazırlandı.

Manas ile Almambet'in öfkelendiğini öğrenen Akbalta ve idaresindeki ihtiyarlar su kenarındaki beyaz çadıra geldiler. Manas'ı araya alarak teskin etmeye çalıştılar.

Atemir Han Sanırabiyga kızın hizmetçileriyle bir süre konuştu.

Aruuke çok akıllı bir kız idi, söz dinlerdi.

"Han başını atlayıp geçen başın nereye varacak. Halka kötülük göstereceğime kendim göreyim. Allahın emrettiği nikahtan kaçıp huzur bulmak mümkün mü" dedi Aruuke Almambet'e varmaya ikna olarak.

Aruuke dikelen evine girip efsun okuyup eski güzel kız haline dönüşmüştü. Şimdi Aruuke'nin güzelliğine yalnız Almambet değil, onu görenler bayıldılar.

Almambet ile mutsuz Aruuke yanyana durdukları zaman düğünün tadı çıkmaya başladı. Usta şarkıcılar Aruuke'nin güzelliğine imrenerek şarkı söylediler.

Taciklerin dansı oynandı, şarkısı söylendi. Manas'ın idaresindeki kırk üç çoraya nikah kıyıldı.

Büyük dünür Çıyırdı Hanım Atemir han ile hatununa döndü.

"Tanrımın nasibettiği padişah han dünürüm, akrabalarım! Kızınıza yakıştırıp ad veren baba anne sizsiniz. Şimdi Sanirabiyga bize gelin oldu. İzin verirseniz, oğlumun düğününde güzelce gelinimize kendi dilimize göre ad verelim ki, iki adı beraber kullanalım. Manas'ın karargahındaki hatun olma şerefine erdiği için "han anne" derecesini gösteren Kanıkey adını verelim.

" Bütün millet Çıyırdı'nın sözünü kabul gördü.

Narin belli, akıllı, nazlı, geniş alınlı, güzel gözlü, ince dişli, tatlı sözlü Kanıkey şimdi Kırgız ihtiyarlarına eğilerek hürmet gösterdi.

İhtiyarlar yeni gelin için hayır dua ettiler.

Kanıkey'in akıllılığı ve çalışkanlığı Tacikler ile Kırgızlar arasında duyuldu. Her şeyi önceden hazırlamıştı, topladığı çeyiz sadece kendi başına değil, hizmetçisi olan kırk kıza da yetti. Her hizmetçi kızın evini süsleyip onlara yine otuzdan şayı ipeki ve yorgan pay etti.

Manas ile Kanikey'in düğünü kırk gün sürdü. Halk eğlendi, gönlü açıldı, evli olanlar evine döndüler. Ayrıca Çıyırđı hanımın idaresindeki dokuzyüz kadın dönerler yanlarında kırk üç kadını da beraberinde götürdüler. Böylece renge renk katıldı, her şey mükemmel gitti.

Almambet'in darılarak Manas'a geldiğinden midir nedir, düşmanla beraber savaşan, düğünü beraber yapan, avı beraber avlayan Kırgıza akraba olan Aydarkan'ın oğlu Kökçö uzun süredir ne haberleşti, ne de mektuplaştı. Manas üzüldüğünü belli etmeden içinde sakladı. "Günah Kökçödedir, ordusuna dokunmadım, ya otlağın zaptetmedim, yahut yiğitlerini öldürmedin, niye darılsın ki. Başına iş geldiği gün gelir" diye içinden üzülyordu.

Derken bir gün karargaha Kökçö'den haber geldi.

"Bahadır Manas, sözüme şahit, Er Kökçö'nün mühürü işte bu, yazdığı mektup da budur" dedi haberci.

Bahadır Kökçö mektubunda: "Altay'daki Kalmuklar yer kapmak için Kazakları kovuyorlar. Manas yardıma gel" diye yazmıştı.

Bahadır Manas Kökçö'nün yardım istediği için memnun oldu, akrabalık dostluktan da öte bir şey dedi. Manas zaten göbek kanının aktığı, çocukluk günlerini geçirdiği güzel Altay'ı özlüyordu. Tekrar gitmek istiyordu.

"Yiğitler, Altay'daki Kökçö'ye yardım edelim. Atlanınız. Bir hafta hazırlık yapıp hareket edeceğiz" dedi, Manas.

Atı soluk aldıktan sonra haberciyi erkenden atlandırdı.

"Sen gidedur, yolu biliyoruz, gidip Er Kökçö'ye söyle. Manas geliyor de, düşmana cesaretle dirensin."

İki ay sonra Bahadır Manas ordusuyla Er Kökçö'nün Altay'daki avuluna davul çalarak gelip indi. Görmüş geçirmiş tecrübeli Er Kökçö Bahadır Manas'ın önünde bozkurt yarışı ve eğlence düzenleyip ona buğday unundan yapılmış ekmek sunarak onu türküyle karşıladı. Kalmuklar Manas'a haber gittiğini öğrenince ürkerek, kavgayı bırakıp Kazaklarla çoktan barışmışlardı.

Almambet ile Kökçö, iki yiğit birbirlerini özlemişlerdi, gözlerinden yaş akıtıp sarılarak görüştüler. Savaşmaya düşman bulamayınca bahadırlar çiçeklerle örtünen Altay'da eğlenelim, keyfimize bakalım, avcılık yapalım, diye Torbagoy dağına geldiler. Yedi gün kartal avladılar, av köpekleriyle geyik kovaladılar, at yarışı yaptılar.

Bir kere Hakan Çin tarafından çıkan kervanı gördüler, en önde beyaz bayrak tutan yaşlı bir kervanbaşı vardı.

Bahadır Manas kervana yönelip hal hatır sordu. Yanaşarak gelip selam verince, Kalmukça cevap aldı.

"Kervan kimin?" diye sordu Manas.

"Üsön'ün" dedi beyaz sakallı yaşlı.

"Üsön kim, amca?" dedi Manas. Kalmukça konuşsanız da, Kalmuk gibi giyinmiş iseniz de Kırgızlara çok benziyorsunuz, sizin kökünüz nedir?

İhtiyar beyaz kalpak giyenleri görünce hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Kalmuk ve Hitay, Kırgız yenik düşürdüğünde bizi köle olarak götürmüşlerdi. Şimdi ise Altay'da Cakıp kardeşimin oğlu Manas'ın han olup Kırgız halkını kurtardığını duyup yurdumuza dönüyorduk.

Manas, ses çıkarmadan dinledi. Bakay, dayanamadı, bağırıp Üsön'e sarılarak düştü. Bakay ağlamasını kesinceye, aklını toparlayıncaya kadar, Üsön dede halka yalvardı.

"Kurbanınız olayım, siz kimsiniz, neredensiniz?"

Kırk yiğidin başı Kırgıl söze karıştı.

Yaratan bize lütfetmiş Üsön ağabey, kardeşleri birbirlerine kavuşturdu.

Şimdi de Üsön dede ağlamaya başladı, ne konuştuğu belli oluyor, ne de yalvarışı, ne de ağlayışını durdurabiliyordu. Kahraman Manas, Kalmuklardan yorgun gelen akrabalarını Kaynar-Su kenarına davet etti, kısarak kesip, misafir etti. Yetmiş dört yaşındaki Üsönün başından geçenleri dinledi.

Nogoy hanın oğlu Üsön yirmi dört yaşında Kalmuklara esir düşmüştü. Hanımı doğumda vefat etmiş, küçük

yavrusuna Kökçögöz diye isim vermişti. Sonunda Kalmuktan kadın alıp, altı çocuk sahibi olmuştu. Közkaman'ın çocuklarının büyüğü ve akıllı olan Kökçögöz idi. Üsön adını Kalmukça Közkaman olarak değiştirmişti. Közkaman Manas'ın haberini duyup oğullarıyla anlaşıp göç etmişti.

Manas akrabalarımı buldum diye, müjde verdi babası Cakıp Han'a. Bahadır Manas Ala-Dağ'a döndükten sonra Kalmuktan gelen akrabalarının her birine boz ev diktirdi, binmesi için at hediye etti ve herkese çok değerli kürkleri giydirdi, otuz kırk baş inek, koyun ve at verdi her birine.

Manas'ın zeki hanımı Kanıkey, onlardan şüphelendiğini söyledi yalnız kaldıklarında "Bahadırım, kadın olarak erkeğin işine karıştığım için kızma. Hissettiklerimi senden saklayamam, yeni gelen Közkaman akrabaların bizden uzakta büyüdü, şimdi gelip bize akraba çıkıyor. Böyleler saman altından su yürütürler, sözün kısası sana iyilik yapacak gibi değiller, dikkat et! Benim sözümü dinle. Bunları dağıt, birbirini bulamasınlar" dedi Kanıkey üzülerek.

"Daha yeni gelmiş akrabamı, bana düşürmeye mi çalışıyorsun? Zaten akrabam çok azdı, kadınlığın tutup kiskanıyorsun değil mi? Beni akrabam değil nefret besleyen düşmanım da yenemez. Kardeşi kardeşe düşürme ve böyle konuşma!" diye Kanıkey'e kızdı Manas. "Bundan sonra erkeklerin işine karışma".

Kanıkey sustu.

"Kadınlık etmişsem kusur bende Bahadır. Sonunda kendim pişman olmalıyım" dedi Kanıkey bahadırı teskin ederek.

Manas, akrabası Üsön'ün oğullarının gelişi münasebetiyle, halkı çağırdı, toy verdi. Gururuna dokunan akrabalarının kıyafetlerini, eski eşyalarını yakmalarını emretti. Kalmuk dinindeki âdetleri kaldırıp yerine Kara Kırgız âdetini geçirdi.

Manas'ın kahramanlığı avuldan avula, Altaydan Ala-Dağ'a, hanlardan padişahlara, dünyanın öbür ucuna kadar yayıldı. İnsanlar da, kuşlar da, canlılar da onun kahramanlığını takdir ediyorlardı.

Fakat Manas'ın şanını şöhretini Kalmuk'tan gelen akrabaları, Közkaman'ın oğulları kıskandı. Kanıkey'in dediği doğru çıktı, Kalmuktan gelen akrabalar toplandığında Manas'a razı olmayanlar:" Akraba diye geldik fakat bizim eşyamızı yaktı, oradan getirmiş olduğumuz eşyalarımızı yaktı. Sıcak yerlere hapis etti." Sonunda kimsenin haberi olmadan Manas'ı öldürmeye karar verdiler. Öldürürsek istediğimizi yaparız, diye birbirlerine kimseye söylemeyeceklerine dair söz verdiler.

Aralarında anlayamayan, birbirinin sözünü dinlemeyen, kötü düşünen oğullarının bu hareketini hisseden, Üsön oğullarına nasihatta bulundu.

"Oğullarım, bakıyorum bir felakete hazırlık görüyorsunuz. Sizi ataların, babaların yerine binbir zorlukla sağ salim getirdim, farzımı yerine getirdim. Bundan sonra yolunuzdan şaşmayın, ona, kıskanıp, bir zarar vermeyin. Sözümü dinleyin. Sizi adam eden Manas, onun yerine beni öldürün. Manas size iyilikten başka şey yapmadı. Siz de isyan çıkarmadan onun bayrağı altında, hizmet edin". Üsön'ün uğursuz oğulları onu dinlemediler, tersine onunla alay ettiler.

"Senin Manas'ını öldüren mi var, geri zekalı, cahiller ne bilir ki, kardeşin oğullarından daha mı değerli? Git söyle." Gelir gelmez Manas'a yaranmaya mı başladın? Git tabanını yala. Manas'tan bizim hiçbir şeyimiz eksik değil. O dardak, yaramaz, akılsız, kara gücüne gücenen haylazdır. Kaba kuvvet, akıl ile ortadan kaldırabilir."

İhtiyar Üsön oğullarının kötü niyetini, saçmalıklarını işittikten sonra:

"Ben ölmek üzereyim, babanın sözünü dinlemeyen günah işler. Tanrının yazdığını nasıl olsa da bir gördüm" diye oğullarına beddua ederek evine döndü Üsön.

Oğulların en akıllısı Kökçögöz kardeşleri arasında bir anlaşma düzdü:

'İhtiyar ağlarsa ağlasın, bunu Manas'a söylemezse iyi olur. Kurumuş ihtiyarı keşke buradar gebertseydik. Bir de Kırgız oğluyuz. Kırgız hepimiz için ayındır. Ölürsek bir mezarda yatacağız, yurda hakim olursak mal ve dünya bizim olacaktır. Kalmuklar ve Çinliler ile anlaşırız. Hadi o kabadayıyı bir an evvel gebertelim. Ben gidip durumu öğreneyim' dedi. Kökçögöz Manas'a doğru atlanarak.

Kökçögöz kötü niyetle Manas'ın karargahına vardı. "Kardeşim biz sıcağa alışamadık, mümkünse serin bir yer ver" dedi denemek maksadıyla.

Bahadır Manas toplantı yapıp, danışmanlarıyla danışarak Kalmuk'tan gelen akrabalarına dağı yüksek, yeri serin olan Kaşgar ile Andican'a yakın Sayan Caylak, Üç-su denen yeri ayırıp verdi. Közkamanlar At-başı tarafa çabucak taşındılar.

Bahadır Manas, danışmanlarıyla akıllıları toplayıp, uzun zamandır düşündüklerini söyledi.

"Ey millet! Geniş Kırgız topraklarının tam ortası Talas'tır. Geniş Talas'ı Almambet'i karşılarken görüp beğenmişim. Tanrının verdiği güzel yer imiş. Han karargahını Talas'a taşıyalım. Göçmeyeceğim diyen burada kalsın, ıssız yere ekin eksin"

Toplananlar Manas'ın söylediklerini doğru buldular.

Bir hafta sonra Manas Talas'a taşındı. İlgin ağacı yetişen Keng-Kol, etrafı dağlarla çevrili, tepelerinde otlayan dağ koyunları, geyik sürüsü olan, rişi kılğan, kır pelini stıpa otları sallanan, baldıranları bilek kadar olan sağlam, bereketli yer idi. Derede bulunan orman koyu söğütlerden oluşuyordu, dalları çınarın dallarına, kuşları da Altay'ın kuşlarına benziyordu.

Talas'a göç eden Kırgızlar şimdi ebedi ocağımız burası olacak diye Tanrı'ya yalvardılar, dağa çıkıp dua ettiler, kula kısrak kurban kestiler, beyaz çadır dikip, tünekten beyaz oğlak başını sarkıtıp salladılar, böylece âdetlerinin gereğini yerine getirdiler.

Hızırın himayesindeki Büyük Manas bahadır bir yıl boyunca karargahını, barikatlı kalesini yaptırdı, rahat huzur içinde yaşadı, kibirli bahadır canı sıkıldığı zaman kuş salıp, av avladı, karargahına bakıp oyun eğlenceyle yatıp bekledi.

İssız yerin kurdu olan Kökçögöz kötü niyetini açığa çıkarıp kardeşlerine hilesini anlattı.

"Manas'ı savaşıarak yenemeyiz. Ona zehir vererek onu hileyle öldürelim" dedi Kökçögöz. O Kaşgar'a ve Kalm'a gizlice adam gönderip hayvan ve servet karşılığında zehir alıp getirtti.

'Manas'ı konağa çağırıp, içeceğine zehir koyup gebertelim. Ondan sonra han karargahında kim ne

yapacak, hangi kadını alacak, ne kadar servet alacak, hepsini şimdiden söyleyin, sonra birbirimizi itip kakışmayalım' dedi Kökçögöz.

Közkaman'ın küstah oğulları Manas'ın Ak-kulasını, han hazinesini, kadınlarını, servetini kapışmak için birbirlerinin yakalarına asılıp yumruklaşmaya başladılar. Kökçögöz kavgayı zor yatıştırdı.

"Hey aptallar, önce Manas'ı öldürelim de sonra servetini tartışalım" dedi Kökçögöz.

Kökçögöz ertesi gün Manas'ı kırk çorasıyla birlikte davet edip adam gönderdi.

Sıcak yaz günlerinin birinde Manas'ın karargahına akrabası Kökçögöz'den adam geldi.

"Bahadır, Kökçögöz, ağanız, Manas kardeşime haber verin, akrabasının kapısını, yaylasını görsün diye bizi gönderdi."

Temiz, saf dürüst olan Manas akrabasına misafir olup, iltifatını görüp gönlünü açmak için hazırlandı.

Bahadır Manas kırk çorasıyla birlikte dinlenmeden yol yürüyüp Çeç-Döbö ovasındaki özel olarak dikilen beyaz çadıra geldi, akrabalarıyla haşır neşir olup görüştü.

Üsön oğullarını kötü niyetini sezip Manas'ı zehirlemesinden kuşkulanıp zehire karşı otlardan yaptığı ilacı gizlice kımıza katıp bahadırın önüne getirdi. Uzun

yol yürümüş ve susamış misafirelere ot kattığı kımızı içirdi.

Ertesi gün Közkaman Manas'ı çoralarıyla birlikte evine çağırıp misafir etti.

Çoraların içinden Sırgak, Serek tan atmadan geyik avlamaya gitmişti. Kalan çoralar, bahadır Manas'la birlikte Közkaman'a misafir oldular.

Közkaman misafirleri ağırlamak için hiçbir şeyini esirgemedi hazırlık yapmıştı. On iki kulaç sofraya türlü türlü yemeklerle dolduruldu. Kalmuk ve Çin yemekleri çoktu, kımız, boza, şarap yetip aşıyordu. Kırk çora silahlarını çıkarmış keyifle hiçbir şeyden habersiz oturuyordu.

Çoralardan Baymak ile Bozuul atlarını otlatmaya götürürlerken karşısından Mengdibay çıkıp fısıldayarak "yemekleri yemeyin, zehir koydu" deyip yanlarından geçti. Sabahtan beri çoralar bunun doğru olup olmadığını bilemediler, ya da Manas'a söylemeye cesaret edemediler, kendileri kımız, boza içiyor gibi gözüküp saklandılar.

Bahadır Manas ve kırk çora içtikçe susayıp, bozayı, şarabı ve kımız karıştırıp içtiler, içleri yanıp gözleri karardı. Başları dönüp, şuurları gitti, dilleri tutulup bayıldılar.

Baymat ile Bozuul bir ara evden sendeleyerek çıktılar. Şuurlarını kaybederek ağıln bir tarafındaki atlarının yanına ulaşır ulaşmaz düştüler. Gerçekte ise iki çoro iyi idi, Közkaman'ın yiğitlerinin kuşkulanamaması için mahsus böyle yapmışlardı.

Kurnaz Közkaman kardeşlerini Baymat ile Bozuul'un bulunduğu yere çağırıp danıştı.

"Yetişiniz kardeşlerim, tamamını ortadan kaldırdık. Hepsi zehirlendi. Bu gece hepsi ölecek. Manas da ölecek. Kalanlarını koyun gibi boğazlayıp gebertelim" diyerek üzerlerini silkeleyerek kalktılar.

Bozuul, akşama doğru beyaz eve gizlice bakıp kırk yiğidin bitkin halde uzanıp yattığını gördü. Sadece Bahadır Manas bitkin bir halde sağa solo sallanıyordu, hareketlerini kontrol edemiyordu, gözü karardığı, başı döndüğü için çok zor oturabildi.

Kökçögöz eline kılıç alıp, Manas'ın üzerine atıldıysa da arkasına dolanıp, bir türlü yaklaşamıyordu. Üsön'ün yarı sarhoş oğullarının bazıları bu sırada Manas'ın lehine elinde olmayan altınları kapışmak için söz dinlemeden, ikiye ayrıldılar, ikişer ikişer tutuşup yumruklaştılar, her şeyi altüst edip birbirlerini sürükleyerek evden çıktılar.

Epeydir bir kenarda gizlice bakaduran Bozuul, çabucak eve girip:

"Yapma Bahadır Manas. Aç gözünü, burada bakıp durulur mu, burada ölünür mü" diye kulağına bağırıp, çaydanlıktaki suyu yüzüne serpti, elinden tutup yardım etti.

Şarhoş yatan Manas Bozuul'un sözünü işittikten sonra kendine gelip etrafına bakındı. Bitkin düşen çoralarını görüp kuvvetini toplayarak yerinden kalktı. Bozuul, bahadırı koltuklayarak kimseye sezdirmeden atları yanına götürdü. Baymat'ın hazırladığı ata Manas'ı bindirdi, Ak-kula, sevgili sahibini görünce kişneyiverdi.

Oynayıp duran atı gören Kökçögöz bağırdı:

"Hey köpekler! Hepinizi cin çarpmış, Manas ata binip gitmiyor mu! Eyvah, öldünüz! Manas sizi gebertecek! Takibedin!".

Kökçögöz Manas'ın boz evde kalan yay ile okunu alıp üzerine ok yağdırdı ve Manas'ın peşinden gitti.

Manas at üzerinde eskisi gibi oturamadığı için nehrin kıyısına geldiğinde otural kaldı. Kökçögöz arkasından yetişip geldi.

Bahadır Manas hemen yerinden kalkıp Kökçögöz'den kaçtığına üzülüp Tanrıya yalvardı.

Bahadır Manas atına binerek kaçıp taşlı kayalı dar bir yola girerken Kökçögöz yayı Bahadıra attı.

Manas atıyla beraber yuvarlanarak büyük bir ardıç ağacının üzerine düştü.

Kökçögöz ardıç ağacına varıp Manas'a bakmadan o baş belasını öldürdüm diye atının başını çevirdi.

Kökçögöz gelip baktı ki, avlu alt üst olmuştu. Manas'ın kırk çorasını yer mi yuttu. Yoksa kendilerine gelip kaçtılar mı, hiç izleri yoktu. Kimse onları görmemişti. Küçük kardeşleri kırk çorayı değil, servet kapışmakla uğraşıyorlardı.

"Hey, aptallar durun! Manas'ı öldürdüm. Şimdi birimize itaat ederek iş görelim. Hanlığı bana veriniz. Manas'ın tahtına oturup, kadını alıp, atına binip, altın dayağını alayım. Her birinize istediğini vereceğim" dedi, huyu bozuk Kökçögöz göğsüne vurarak "yarlığımı dinleyin! Han kuralını, âdetlerini bozmıyalım. Yarın atlanıp karargaha varıp Kanıkey'e söyleyin, biran evvel cevabını alın. Bana geleceğim derse yedi ay siyah giyinip yas tutayım demeden şimdi gelsin. Gelmeyeceğim derse omuzunu delelim, iyice tuzlatalım".

Kökçögöz Manas'ın karargahına Mendibay ile Mazeke'yi gönderdi

Avlanmaya giden Sırgak ile Serek bir kula boyun geyiği takibettiler ama bir türlü avlanamıyorlardı. Her defasında attığı ok bir tarafa kaydı. Akşama kadar çok zahmetler çektiler. Bu geyik değil sanki bir belaydı. Ya da

kendilerine gönderilen bir işaret mi olduğunu düşünerek yorgun bir halde Kökçögöz'ün avuluna geldiler.

Avul sanki kazılan karınca yuvası gibi altüst olmuştu. At sürülerini süren oğlan avul civarında olup bitenleri anlattı.

"Kökçögöz Manas'ı kırk çorasıyla birlikte öldürüldü. Avulunu han karargahına taşıyor." dedi çırak oğlan.

"Manas'ın cesedi nerede, biliyor musun?" diye sordu Sırgak gözü yaşlı ağlayarak.

"Kökçögöz, Manas bahadırı Kara-Dağ'ın içinde öldürmüş diyorlar. Cesedi kayada kalmış" dedi oğlan.

Sırgak ile Serek avula tek başlarına saldırmaya cesaret edemedi, Manas'ın durumunu öğrenelim, yaşıyorsa görelim ölmüşse cesedini bulup götürelim diye koşturdular.

Toprağı oya oya basan Ak-kula'nın izi taşta bassa da belli olurdu. İki çora izi takibederek dağ geçidindeki dar yola gelerek durakaldılar. Ak-kula'nın izi buradan öteye gitmemişti, taşta kan damlası vardı. Kayanın üstünden eğilip dikkatle baktılar ki ev kadar büyük bir ardıç ağacının üzerinde Manas rengi beyaz kesilerek yatıyordu, yanında Ak-kula başını eğip duruyordu.

İki yiğit atlarını bırakıp dağdan aşağıya yuvarlanan taş gibi telaşle, Manas'a ulaştılar.

Bahadır Manas çok kan kaybetmişti, yay oku omuzundan girip, akciğerinin üst tarafına saplanmıştı. Bahadırın ölmemesini sağlayan gök ardıç ağacı idi.

İki çora Manas'a su verdiler, yarasına ilaç sürerek ayılttılar.

"Bana ne oldu?" dedi aylan Manas gözlerini açarak Sırgak'a bakıp:

"Bahadır, öğrendiğime göre Kökçögöz kımız, bozaya zehir koymuş, kendine gelip kaçtığında peşinden takibeden Kökçögöz kendi oku ile beni vurmuş, dedi Sırgak."

"Ey Bahadır" dedi, sözden geri kalmayan Serek "Nefis insanı bu yollara düşürür. Siz şarabı değil, şarap sizi içmiştir. Tırnak kadar bir ok değse güvercin gibi yatakalmışsın, başını kaldır, bahadır".

Bahadır Manas üzüldü.

"Vay anasını, yalan dünya! Ya at üzerinde savaşta, ya dövüşüp okla ölmeden nefis yüzünden kötü akrabaların zehirinden kötü adla ölseydim halk ne derdi. Düşmanlar ne sevinirdi. Manas korkunç sahrada iki gün boyunca döşek üstünde başını eyere koyarak yattı, aklına bin türlü hayal geldi, yarası iyileşmedi, iki çorasının bakımıyla inleyip yattı.

Manas gözünü açmış yatıyordu, bir anda ağaçlar hışıldadı. Çırpınan ve uluyan birinin sesi duyuldu. Bahadır Manas'ın sekiz yaşındayken rastladığı ve uzun zamandan beri can yoldaş olduğu kırklar sanki hayvanları sürerek geliyor gibiydiler, arslanlar, parsler ayılar acılar içinde yatan Manas'ın yanına gelip her biri bahadıra bir ilaç sundular.

İçmesini beklediler.

Manas onların verdikleri ilaçları içtikten sonra gözlerini faltaşı gibi açtı, tamamen iyileşti ve ağrısı da kesildi yerinden fırlayarak kalktı, eskisi gibi oldu.

Manas iki çorasını şöyle dedi:

"Bahadırlar, beni kırklarım iyileştirdi. Şimdi kırk çoranın haberini alalım. Sonra halka varalım" onlar atlarına binip her yere baktılar. Rastladıklarından soruşturup kırk çorayı aramaya koyuldular.

Kökçögöz, Manas'ın karargahında Kanıkey'den cevap almaya giden yiğitlerini bekledi. Yiğitleri perişan bir halde döndüler. Kalçasına hançer yiyen Mengdibay feryat ederek:

"Bahadır Kanıkey'e varıp 'Manas öldürüldü, hanlık mevkinin yad adamlara kaptırmayacağım. Kardeşimin yerine ben han olarak alacağım, dul kalan kadını kendime alacağım, yas bitinceye kadar bekleyemem"

diye bizi Kökçögöz han gönderdi, açıkça cevabını ver diye Kanıkey'e söyledik. Öfkeli kadın Kanıkey: "Kötü rüya görmüştüm. Demek bunu görmüşüm. Kökçögöz'e gitmeyeceğim, ondan göreceğimi Tanrıdan göreyim, o zamana kadar senin gibi bir kurnazı Manas'ın ruhu için geberteyim diye hançeri kalçama sapladı" dedi Mengdibay ağlayarak.

Kökçögöz Manas'ın karargahına saldırıp, han sarayını yağmalamak, halkını aç ve çıplak bırakıp zulmetmek, ondan sonra Kanıkey'le evlenip tahta oturmak istedi.

Kökçögöz avulunu Talas'a taşıdıktan sonra, Manas'ın karargahına askerleriyle beraber geldi.

Karargahtaki halk ne kımıldadı, ne de telaş gösterdi. Halk Manas'ın öldüğüne inanmadı.

"Bahadır Manas'ı hangi düşman gizlice gelip öldürebilir ki. Nasıl olur da kırk çorasının biri dahi sağ kalmaz!" sağ kalan varsa bizi bulur, bize haber verir! Dedi halkın çoğu şaşırarak.

Buna sinirlenen Kökçögöz, han karargahının malını yağmalatıp Manas'ın mülküne el uzattı. Üsön'ün sözünü dinlemedi, aksine babasına sinirlenip onu azarladı.

Kökçögöz, Ceti-Tör'deki Kanıkey'e adam gönderip "benimle evlensin, cevabını açıkça versin, yoksa iki karargahını yakarım" dedi.

Çaresiz kalan Kanıkey rüyasını yorup Manas bir boz koçun belini kırmış, ufak kızıl bir taşla koçu öldürmüştü diyerek "yetmiş gün sonra Kökçögöz alacağım derse kabul ederim" diye süreyi uzattı. O zamana kadar Manas'ın durumunu öğrenirim, bahadır yeryüzünde sağ ise haber ulaşır diye umutlanıp aracılığı geri gönderdi.

Kanıkey'in ileri sürdüğü şartı Kökçögöz kabul etmedi. Çünkü güçlüydü, kuvvetliydi.

Kökçögöz askerleriyle Manas'ın karargahını bastı, karargahtaki Çıyırdı'yı beyaz çadırından kovup ona buzağı besletti. Söz dinlemeyen Kanıkey'i zorla karargaha getirtip ona gündüz koyun güttürdü, gece ona ağılta gecelemeğe zorladı. Manas'ın iki kadınına Karabök ve Akılav'a saldırdı.

Halk aciz kaldı.

Manas kırk çorayı bulmak için dolaşmadığı yer, gitmediği dağ kalmadı. Sonunda arayıp tarayıp onları ormanın civarındaki iki çınarın gözünden buldu. Kırk çora yarı uyku halinde bitkin yatıyordu. Bahadır Manas onlara su içirip, ilaç verdi, geyik eti yedirerek onları ayılttı. Aslında, Közkaman'ın oğulları birbirlerine girdikleri zaman hasiyetli kırklar kırk dua ile bir günlük uzaktaki bir yere atlarıyla beraber uçurup bırakmışlardı. Akılları başlarına gelip bir çok bahadır Manas'ı görünce birbirlerine sarılıp ağlaştılar.

Kırk çoranın atları, Ak Kula'nın kişnemesini işitince onun kokusunu alıp her taraftan çıka geldiler.

Bahadır Manas kırk çorasını bulduğuna sevinip sevinçten taşları parçalayıp, biran evvel halka ulaşayım diye atının dizginini serbest bıraktı. Durup dinlenmeden doğruca Talas'a girdi.

Talas'a vardığı zaman Kökçögöz'ün kendi hazinesini, malını mülkünü, kadınlarını kardeşleri aralarında yapıştırdığını öğrendi:

Bahadır Manas çoralarıyla beraber Kanıkey'in beyaz çadırını bularak önce avulun baş tarafına yerleşti.

Kanıkey gözyaşlarını yağmur gibi dökerek bahadıra çektiği eziyetleri anlattı. Öyle bir ağlıyordu ki, buna insan dayanamazdı.

"Altın başın kut olsun bahadır!"

"Başına felaket gelmesin! Tanrı korusun bahadır" Halk sevinçle Manas'ın sağ dönüşünü kutladı, beyaz çadıra akın etti.

Bahadır Manas Kanıkey'in ve halkın derdine dinledi. Sonra Kökçögöz'ün evini yok etti.

"Manas kırk çorasıyla avula geldi, evine yerleşti" denen haberini duyan Közkaman'ın oğulları birbirlerini bıçaklayarak yok olup gittiler.

Bunların halini gören veya duyan halk Tanrı böylesini kimseye göstermesin diye dilekte bulundular.

"Tanrım adaletle kendisi cezalandırdı"

"Niyeti kötü olanın sonu böyle bitecektir."

"Akraba laftadır, kötü akrabadan iyi komşu yeğdir."

Bahadır Manas danışmanlarını ve yakın akrabalarını çağırıp Közkaman'ın oğullarının defin işleri hakkında onlara akıl danıştı.

"Akrabalırımın davranışı gözümü açtı. Bu olay kulağıma küpe ve hayatım boyunca unutamıyacağım bir ders oldu. İyi insan niyetini bozmaz, dünyada akılsız köpekler birleşemezler. Bunlara kılıç kaldırıp elimizi kana bulaştırmadık. Mert yaşar, köpek ölür! Bunları toprağa vermek bizim görevimiz, kardeşler" dedi Manas.

Bütün millet toplandı ve söylenenleri doğru buldular. Uzak bir yerde derin bir çukur kazıldı. Közkaman'ın oğullarının cesetleri, silahları, atları, aletleri, giysileri ve servetleriyle oraya getirildi. Üzerlerine Talas'ın ormanında toplanmış kuru ağaçlar konularak yakıldı. Ateş söndükten sonra üzerini toprakla kapıtıp sonra da taşla örttüler.

Manas kırk çorasına akıl danıştıktan sonra, Tanrıya dua edip ak boz kısağı kurban kesti. Kanıkey adetlere göre

Manas'ın eski giysilerini yoksul ve zavallı kimselere dağıttı.

"Bundan sonra kötülük gelmesin! Halkın başından felaket bununla beraber gitsin!" derviş ve bahşılar ellerindeki davulu çalıp, sıçradılar, ağılın kenarında yırtık elbiselerden kirli ve eski keçeden haydut şekli yaparak ardıç ağacıyla yaktılar, çoluk çocuğa ateşten atlattılar, beyaz çadır ardıç dumanıyla tütsülediler.

KÖTÖKÖY HAN'IN AŞI

Tekkeye benzeyen Taşkent'te Türk kabilelerini yöneten Canadil'in oğlu Kökötöy sadece Kırgızlar arasında değil, Tacik, Ogan, Araplar arasında da, dahası bütün dünyada ünlüydü, akıllı ve sevilen gözde bir adam idi. Aç Kırgızın dayanacak dağı idi, düşmanına ok idi. Saldırdığını canlı bırakmayan atmaca idi, gerçek hazine de o idi. Enenmiş deveye havut vurup yük yükler, at koşturup dünyayı dolaşırdı. Büyük servet sahibi idi. Kökötöy'ün serveti ilkbahardaki otlar gibi büyümüş, çoğalmıştı. Gök nasıl yıldızlarla zengin idiyse, yer yüzünde de Kökötöy öyle zengindi. Onun Alay'da yüz bin, Kara-kulca'da yüz bin sarı başlı koyunu, iki yüz bin devesi vardı. Ambarında biriktirdiği paraları dağ gibi olmuştu. Kökötöy'ün altın hazinesinde altın dolu kırk adet demir sandığı olup,

onların yüz dili dokuz anahtarı vardı. Bu sandıklarda iki duvar olabilecek kadar gümüş, zümrüt mercan gerdanlık, kızıl altın, beyaz gümüş sebikesi, daha pek çok mücevher saklanıyordu.

Kökötöy seksen dört yaşına gelene kadar pekçok kez evlendi, bu yönden bir derdi yoktu. Evlendiği kadınlardan on bir kızı ve Bokmurun adında yalnız bir oğlu olmuştu. Bir oğluna nazar değmesin diye kimsenin dikkatini çekmeyen nahoş bir ad verdi. Başkalarının eski giysilerini getirip ona giydirdi, avul reisi olduğu halde oğluna ateş istetti, böylece oğlunu nazardan uzak tutarak büyüttü. Şimdi beş yaşına girip olgunluk çağına ermiş olan Bokmurun çevik, olgun ve akıllı bir adam olmuştu. Oogan'ın zengin kızıyla nişanlanmak için gittiği günden beri yaklaşık üç aydır kendisinden hiç haber alınamadı.

O günlerde üzüntülerin ardı ardına gelmesi yüzünden ihtiyar Kökötöy cidden hastalandı. Ecelinin geldiğini sezen akıllı Kökötöy fâni dünyadan giderken Kırgızların ağası, kendisiyle yaşıt, söz bilir Bay'ın oğlu Baymırza'yı yanına alıp çok sevdiği beş kadını da yanına oturtup vasiyetini söyledi.

"Baymırzam, sözümü dikkatlice dinle, vasiyetimi dinlemeyen, iyiliği görmeyen oğluma ve bütün halkıma sözümü eksiksiz ilet. Görecek günüm, içecek suyum bitti. Hepimizden razıyım. Ben öldükten sonra oğlum zarar

görmesin. Malı mülkü saçıp savurmasın, gelin kızın düğünündeki gibi, kocakarı aşında olduğu gibi üç inek kesip mütevazi şekilde gömsün. Dünyaya Kökötöy öldü diye haber vermesin, düşmana toprakları çiğnetmesin, halkı telaşlandırmamasın. Kardeşim Manas ile danışsın. Emanet sözüm budur..." Kökötöy vasiyetini söyleyip bitirdi. Ağzından gök rengi duman çıktı ve gözünün nûru sönerek dünyadan göç etti.

Kökötöy bayın çadırında, İraman'ın İrçı oğlu, halk adetine göre kopuzun eline alıp Kökötöy bayın ölümüne, ilk olarak sağu söyledi.

"İşte bu yalan dünya, kimlere vefa etti? Ne yapmadı bu yalan, başı sağlam, kökü viran dünya? Altın başlı han da geçti, arslan yürekli er de geçti gitti. Yüce Tanrı kulak gökteki kuşlara acıyıp, söz ustası Kökötöy'ü mü götürdün? Yalan dünya, yalan dünya! Bağrı derin kara yer olan dünya, sen kimlere acıydın? Kuş dilinden anlayan, halkın başında öten Köketöy'ü niye götürdün! Ah bu fâni dünya, Tanrının hükmüne hiçbir çare kâr etmez, o hüküm her bendeye mutlaka bir kez gelir..."

Kökötöy hanın arkasında, hayattayken birer birer biriktirip topladığı Ceti-Su dolusu kadar vefasız mal, biricik oğlu ve yedi ev dolusu altın ile gümüş kaldı.

Kökötöy'ün oğlu Bokmurun Tülkü bayın kızı Kanışay'ı alıp geldiğinde babası ölmüştü. Babasının vasiyetini

dinleyemediğine üzülen Bokmurun ağlayarak suya salınan çubuk gibi büküldü, acı acı hıçkırıldı.

Talihsiz yeni gelin, beyaz eşarbını başına koymadan ay yüzü yaşla ıslandı, gönlü karardı. Bunu farkedenden kadınlar "Gelinin ayağından, çobanın dayağından" diye laf çıkardılar.

Baymırza Bokmurun'u yanına çağırıp dostunun can çekişirken söylediği vasiyetini ona anlattı:

"Rahmetli candostum 'Oğlum Bokmurun Manas'a gitsin, danışsın' diye buyurdu" Baymırza dostunun emanet sözünü ilettikten sonra rahatladı.

Bokmurun babasının Maaniker denen tulpar atına binip, kimseye söylemeden Talas'taki Manas'a doğru akşamleyin yola koyuldu. Manas, Altay'dan göç edip Ala Dağ'a birazcık hayvanı ve dağınık halkıyla geldiği zaman karşısına çıkıp, sungur, boz at ve çok sayıda hayvan hediye eden, yetecek kadar yer veren, düşmanın beraber kovulmasına yardım eden Kökötöy idi. Manas, Kökötöy'den çok iyilik görmüştü, hayatını ona borçlu idi.

Kökötöy'ün, Maaniker isimli atı Kambar Ata'dan kalmıştı. Maaniker'in görünüşü diğer hayvanlardan farklıydı, cinsti, dayanıklıydı, aşırı sıcakta su içmeden kırk gün koşabilirdi, sivri kulaklıydı, koştukça hızlanır, rüzgarı, geride bırakır, önüne hiçbir şey geçemezdi, yürük at gibiydi. Gözlerine kahrkünden perçem konulmuştu,

yeryüzünde, hayvanlar arasında böylesi bulunmazdı. Maaniker Bokmurun'u ok hızıyla Talas'a ulaştırdı.

"Bahadır, babam ölürse ölsün, babamı gören ölmesin derler ya. Babam vasiyetinde beni layıkıyla gömün, aşımı güzelce verin demiş. Sizinle danışmamı söylemiş. Babam gömülmek üzere kaldı. Şımarıklık yapıp halkın değerini bilmemişim. Çaresiz, akıl sormak için size geldim, bahadır" dedi Bokmurun Manas'ın karşısında ağlayarak.

"Lanet olsun, şu Taşkent'te, Semerkant'ta akıl danışacak büyükler kalmamış mı? Adetleri bilen ihtiyarlar, akıllılar bir gence nasihat vermiyorlar mı?" dedi Manas kızarak "Seni Kırgızların sarık gibi kuvvetli bir yiğidi diye düşünüyordum, aslında kof bir şeymissin sen. Kökötöy gibi babam ölmüşse "Kökötöy babam öldü, Manas'a haber verin, gelip toprağa versin" diye yiğitlerini göndersen düşmana sır vermesen olmaz mıydı? Hızır gibi rahmetli Kökötöy babamdan iyi insan yok idi. Gitmek borcumdur."

Bokmurun önüne bakıp durdu, incinmişti.

"Olan olmuştur. Şimdi geri dön, Han babanın bayrağını devral. Mübarek naaşını yıkayıp debdebe ile göm. Han babam öldü diye millete haber ver. Kimseye açık vermeden hükmünü söyleyip bana haber ver." Manas gelmezse öcümü alacağım diye gözdağı ver. Ben buna darılmam. Ne dersen de, başında bir kötülük vardır.

Kökötöy'ün oğlunun Kırgızlara söylemesi gerekirdi. Kökötöy'ü usulen gömüp işi hallettiler diye laf çıkarılmasın. Sonrakilere örnek olsun, arkada iyi söz kalsın. Babandan bunları esirgeme, naaşı kırk gün tut Mal mülk bulunur."

Bokmurun bütün gece yol yürüyerek evine ulaştı. Onun Manas'a gittiğini kimse bilmedi.

Bokmurun kaleden uzak bir yere özenle bir ak otağ dikti. Babasının naaşını kokulu otlar ve ardıç ağacıyla örtüp koydu. Kökötöy'ün kızın sancağını otuz beş kulaç uzunluktaki direğe bağlayıp tünekten çıkardı. Halkın geleceği tarafa çapraz ber ev diktirerek sokak yaptırdı. Epey uzak bir yerden gelip ağlamaya başlayan kişilerin başlarına siyah bağlattı. Onları sıraya dizdi.

Bokmurun babamın mezarına toprak atsınlar diye sırasıyla Kırgızlara, el ayak olarak yaşayan Kazaklara, avuldaş Noygutlara, özel olarak Bahadır Manas'a, Er Kökçö'ye ve bütün Türklere haber verdi.

Başına beyaz örtü örtterek, yürük atlarının kuyruklarını bağlayıp altın elbise giymiş seyislere Bokmurun emretti.

"Manas Han'a bildirin! Kökötöy babamın mezarına toprak atsın. Gelip hizmet etsin. Gelmezse öcümü alacağım."

Toplanan halkın çoğu Bokmurun'u beğendi. "Babası öldükten sonra aklını buldu, sözü yerindedir. Manas'a gözdağı vermesi yiğitliktir." Diye hürmetle sözünü dinlediler.

Otuz altı gün sonra Bahadır Manas, seksen bin adamıyla birlikte kızıl sancaklı çadıra, at üzerinden ağlayarak geldi. Otuz bin yoldaşıyla Erkökçö de geldi.

Bokmurun, eline sopa alarak ağlamakta olan on altı bin oğlanın arasında sağı söyleyip üzüntüsünü ifade ediyordu.

Rahat içinde yaşayan, halk arasında sayılan ve sevilen ihtiyar Kökötöy'e halkın tümü baş eğerek gözyaşı döktü.

Bey oğlu Bokmurun, naaşını toprağa vermek için gelen halk içindeki öksüzlere, fakirlere evcil hayvanlardan sadaka dağıttı, hazinesinden altın gümüş saçtırdı, kalabalığın tamamına türlü yemekler yedirdi.

Kökötöy Baya, saygı göstermek için gelen halkın çokluğu şundan belli ki kabire atılan toprak dağ gibi yükseldi.

Eline kuş konduran, kemer kuşanan aksakallının resiminin çizildiği kayaya şöyle yazıldı:

"Üzerinde elbisesi, yiyecek aşısı olmayan halkı topladım, birleştirdim, halk yaptım, dertsiz kıldım. Nice yıllar parolamı, adil törelerimi mukaddes bildim. Yufkayı, azı toplamak kolaydır, inceyi koparmak kolaydır. Yufka kalın

olursa toplandığı zaman kuvvetli olur. İnce yoğun olursa koparmak zordur. Bahadırın bin, başın bir olsun. Bunu işit, hatırla halkım!"

Kökötöy Bayın aş, Kırgızların ileri gelenlerince verildi, diğer halklar gittikten sonra Bokmurun yakınlarını toplayıp Tanrı adına aş vermek için sohbet kurdu.

"Üç yıl sonra babam için dünyaya duyulacak bir aş vereceğim. Babamın aşına atının ayağının değdiği yerlerdeki halkın tümünü çağıracağım. Hazırlık görün ağa kardeşler!" dedi Bokmurun.

Kırgızlar Kökötöy Bayın aşına hep beraber hazırlık yapmaya giriştiler.

Üç yıl olduğu zaman, hazırlıkları bittiğinde Bokmurun han kalesine Kökötöy Bayın gök sancağını uzun direğe geçirip, her yere beyaz çadır diktirdi.

Bokmurun akrabalarını, Katagan'dan Koşoy'u, Kazaklardan Kökçö'yü, Ooganolardan Akun'u, ayrıca akıla akıl katacak bilgiçleri yanına çağırdı, Bokmurun halkın büyüğu olan Koşoy'a bakarak şöyle dedi:

"Ağalarım, kardeşlerim, kız almaya gidip babamın vasiyetini kendi ağzından işitemediğim için içim yanıyor. Şimdi babamın Baymırza amcama söylediği vasiyetini yerine getireyim. Merhum babamın hayvanlarını, mal ve servetini esirgemeyim. Üç yıl boyunca her türlü serveti

topladım. Dünyaya duyulacak şeklide aş vereyim. Kırgızların adetini dünyaya göstereyim, at keseyim, pehlivan güreşi, yiğit yarışı, kel vuruşması yaptırayım, deve çözme, gümüş sebikesi atma oyunlarını düzenleyim. Buna ne dersiniz?"

Toplantıyı yöneten Koşoy sakalını sıvazlayarak güldü.

"Bunları yaparsan farzını yerine getirmiş olursun, babanın ruhu şâd olur. Bu kadar hazırlık yapmışsın, dediğini yap."

"Koşoy amca akıl verin. Aş nasıl verelim? Atı nasıl keselim? Debdebesini nasıl yapalım?" dedi gök yeleli oğul Bokmurun, "davet edeceğim konuklar Taşkent'e sığmazlar. Koşoş amca buna ne dersiniz? Aş verilecek yeri siz seçin. Aş törenini siz yönetin."

"Kökötöyciğimle kuşun iki kandı gibiydik, bir kanadım kırıldı. Yiğidimin naaşını toprağa verdim, şimdi büyük aşına da kendim yöneteyim." dedi ihtiyar Koşoş teklifi kabul ederek. .

Toplantıdakiler tartışa tartışa sonunda eğlence düzenlemeye, at yarışı yapmaya elverişli yer olarak Koşoş teklifi kabul ederek.

Toplantıdakiler tartışa tartışa sonunda eğlence düzenlemeye, at yarışı yapmaya elverişli yer olarak Koşoy'un seçtiği geniş Karkıra'yı beğendiler.

Yaz sıcağı bastırduğunda, hayvanlar semirip etle dolduğunda, sonbahar günleri geldiğinde Bokmurun çeşitli yerlere önceden haber gönderip Kazak ve Kırgızlardan üç yüz bin boz ev toplattı, yüz elli bin halkı seferber edip yeryüzünün toz duman ederek Karkıra'ya göç ettiler.

Göçün başında bulunan yurt büyüğü Er Koşoş hayvanlar bitkin düşmesin diye her on günde bir ara verip yavaş gitmeyi yeğledi. Altın nakışlı gök bayrağı taşıyan kalabalık göçün başına ve ayağına göz ulaşmıyordu, önü ve arkası üç günlük mesafeye kadar uzamıştı. Göçün başında kırmızı renkli elbise giyinen, yorga (at) ya binen gelinler, kızlar üzerine kırmızı kilim örtülen horgüçlü develeri ipekten yapılmış ipele çeke, hanımlar, patırtıyla at süren yiğitler Karkıra'ya kabile halinde gidiyorlardı. Üç yıl boyunca siyah giyinip, siyah başörtüsü örtüp, Ak otak'ta yas tutan Kökötöy'ün sevdiği Ayımkan, Gülkanış, Külayım, Külcar, Aykanış adlı eşleri bağırarak sağı söyleyip girdiler. Altmış kadın da onlara katılarak karşılıklı şiir söylediler.

Bereketli Karkıra, dağları otlarla örtülen, havzası yayla, tepeler yayvan, suyu berrak, odunu bol, tozsuz dumansız, yeşillik, rişî kılğan, otu bol, çukuru filan olmayan, at yarışı yapılabilecek derecede düz, aş vermeyen elverişli bir yer idi.

İhtiyar Koşoy amca nakışları altından olan sancağı göğze kaldırıp, Kerkabilan adlı yürük atına binip, altın tığlı baltasını beline bağlayıp, bir ay at üzerinden inmeden aş gamını yedi.

Bereketli Karkıra'ya otuz günde üç yüz bin boz ev dikildi. Ünlü hanların kalacağı boz evlerin dikildiği yer dize kadar kazılıp, sırıkları üstüste tutturuldu, gümüşle işlenmiş tündüğü daha gösterişli bir şekilde yapıldı, bir baştan öbür başa kadar ev dikildi, evin duvar çatıları beyaz çuha ile kaplandı. Sırıkların uçları ise kırmızı çuha ile sarıldı. Beyaz çadırın içine özenle ipek yorganlar üst üste katlanıp konuldu, arslan, ayı derisini keçe üstüne serdirtti, gelene heybetli gözüksün diye, kapının önüne arslan heykelini taştan yaptırttı, kapının iki tarafına konulan arslanlar bakanların hoşlarına giderdi.

Sadece verilecek yemeğin etini, odununu hazırlamaya, yer ayarlamaya hizmet etmesi için doksan bin yiğit görevlendirildi.

Bokmurun bilginlerinin en iyi olanlarıyla danışıp, babamın malını mülkünü azaltmayayım, toplamış olduklarını debdebesi için harcayım, dillere destan olsun. Bir asır unutulmayacak şekilde misafirleri davet için dört tarafa adam gönderildi.

Haber iletmede halk arasında Caş Aydardan iyisi yoktu. Kısa boylu Caş Aydar altmış çeşit dil bilen cana yakın, iyi-

kötü söz söyleyene soğukkanlı akıllıca cevap verebilen, vatansever yiğit idi. Caş Aydar (cevşenli veya duvalı) cüppe giyip Maanikere biner, Bokmurun gibi gittiği yerde "Aşda at yarışı, er yarışı, güreş, her çeşit yarış oyun olacak, gelin marifetinizi gösterin, gelmeyenler Bokmurun'un bedduasına kalacak diyerek sözü göğsüne sıkı bağlayıp yola çıktı.

Eh Maaniker, atların arasından çıkan beyaz benekli, birbirine girmiş otun üstünde, bulutlu göğün altında uçan kuş ile yarışan, yaygara duysa şaşmayan, gürültü duyunca saklanan, ayın karanlığında bir izin üstüne tekrar basmayan, taşa basan maral gibiydi, üç ayda gidip geldi.

İki aydan sonra Kökötöy'ün aşına misafirler gelmeye başladı. Her milletin hanına ve yiğitlerine ayrı ayrı çadırlar kurulmuştu.

Aşa ilk olarak gelenlerden Manas'ın babası Cakıp vardı, ardından Surkiyik denen atına binip, on üç gün yol yürüyüp dört bin asker alıp, yiğit Bağış geldi, aşaya gelen giden çok olur, baban varken el tanı, atın varken yer tanı diye, oğlu Toltoyu da kendisiyle getirmişti. Ardından Kökötöy'ün aşını hazırlayan, aşaya saygıyla ve selamla geleceğim diye avuluna dönen Er Koşoy beyaz atına binerek geldi... Ondan sonra Kokan hanı Cügörü 12 bin askeriyile, ondan sonra da yine 12 bin askeriyile birlikte Ahun hanı geldi. Andıcan'dan kır sakallı Tınıç Beğ,

Samarkand'tan Sancibeğ 10 bin askerle geldi. Kokan hanı Kozu Beğ, Margulan'dan Malabeğ, Altı Şaar'dan Alabeğ, Buhara hanı Temirhan olmak üzere dört han 20 bin askerle geldi.

İertesi sabah erkenden davul sesiyle beraber Catkal denen yerden sivrilmiş sırlı mızrağını eline alan Telkazıl adlı atına binen, güreşte kimseye yenilmeyen, karşısına kimse çıkamayan, doksan erin gücüne denk derecede kuvvetli olan Muzburçak geldi. Noygut'tan Karaça boz ala atına binip 90 bin askeriyle birlikte Lop nehrinin kıyısından bu yana nice dağları ovaları aşarak geldi.

Tam öğlen vaktinde kutha tarafından çok dil bilen, sözünü tutan Eybit Han'ın oğlu Er Ürbü 6 bin askeriyle birlikte geldi. Sarı-Arşan'a yerleşin, atları cins, demirden zırh giyen, pirincini överek satan, kadınlarını kız diye öven Kazakların başı Kökçö kagala atına binerek, gök bayrağını dalgalatıp 40 bin askeriyle birlikte geldi. Gün boyunca geniş Karkıra atlarla doldu, halk karıncalar gibi kaynıyordu. Dünyanın dört tarafından gelen sayısı belli olmayan misafirler, adı sanı ve nereden geldiği belli olmayan ozanlar ve kahramanlar sel gibi akın akın geliyorlardı.

Bokmurun gelen misafirleri karşılayıp her geleni koyun, inek, at keserek ağırılıyor, rüzgar gibi ordan oraya koşup duruyordu. Ay ışığıyla aydınlanan gecelerde her çeşit

oyun oynandı, çalgılar çalındı, şarkılar söylendi, türlü türlü eğlenceler düzenlendi.

Üç gün sonra yer altında yedi sene gezen yer üstüne geleli yedi gün bile olmayan, bir et bir kemiği kalan Er Töştük "Kökötöy babam bana çok iyilik etmişti, peşine alıp geniş dünyayı göstermişti, aşına gitmezsem olmaz" diye Çal-Kuyruk atına binip dört bin kuvvetli askerini alarak geldi.

Arkasından tuttuğunu sağ koymayan heybetli, güçlü Eştekin oğlu Camgırcı yedi ben askerle geldi. Konuklar on iki gün kaldılar. Gelen konukların en azı Aykoco'nun üç adamı iken, en fazlası yetmiş bine ulaştı. Altmış yere birbirinden farklı bayrak dikildi.

On ikinci gün, yedi bayrak taşıyan kalabalık Kalmuk ve Mançu büyük bir gürültüyle geldi. Bu kimin ordusu diye civardaki karakola sordular, gelenler Çong Coloy (Büyük Coloy)un ordusu idi.

Coloy'un vaziyeti şöyle idi: Ergenlik çağına geldiğinde onu kaldıracak at bulunamadığı için, yedi yıl yaya yürüyen, kan kokan dev idi. Kaynaşan halk Kalmuk ordusunu görünce korkup can telaşına düştü. Bir kavga çıkarsa biz ne yapacağız diye öfkeli bir şekilde Bokmurun'u sıkıştırdı.

Kökötöy'ün oğlu Bokmurun Coloy Han'a gelip selam verdi.

"Bahadır geldiğiniz için memnunuz. Bizim adetimiz böyledir" diyen Bokmurun Kökötöy'ün kızıl altın sebikesinden altı tanesini hediye verdi. Kesmesi için altmış bin koç, bin kısarak, içmesi için her altı kişiye bir kap içki verdi. Kötü niyetli Coloy, Bokmurundan memnun olup, saldırgan tutumunu değiştirdi.

Göz açıp kapayıncaya kadar, göğü, yeri karanlık bastı. Görünüşü insandan farklı, ünlü kamları bulunan, pamuktan kemeri varolan geniş çizme giyen Kakançin hanı Kongurbay Algara adlı tulpar atını oynatarak düdük sesi eşliğinde geldi. Kongurbay'ın görünüşü şöyle idi: Bilekleri çelik gibi sert, sağ omuzu kanbur şeklinde çıkık olan, ok işlemez elbise giyen, başına mercan gerdanlık takan, mercan taşın üzerine papağan kuyruğundan rengarenk tüy takan, alengır (müthiş) yay, sırlı ok alan, yürüyüşünden toz, ayak sesinden can çıkaran han idi. Kakançin Hanı Kongurbay karşı konulmaz, yürük atını oynatan, karanlıkta hiç şaşmadan atan çok iyi nişancı, tedbirli, yaman bir bahadır idi.

Kongurbay topaç atan askerleri, her biri bin kişiden oluşan hançerli pehlivanları, yaycı, kemend atan yiğitleri yanına almıştı.

Koşoy, Töştük'ün kumandasındaki alper Kongurbay'ın kılığını, korkunç halini gördüklerinde "Bu kahrolası sonunda bir kusur bulup gazabı gelirse Kırgızlara büyük felaket getireceğe benziyor." Diye kuşkulandılar.

Düşmanı at üzerinde gören, bütün halk şaşırarak "Rahat yüzü görmüştük, şimdi yağmalanacağız, Kökötöy'ün aşında kalabalık Çinlilerin elinde ölmek için kalmışız. Aş yemeden taş yiyeceğiz. Ziyafet yemeden ok yiyeceğiz. Bu sürü sürü Çinliler ile Kalmuklar bizi yiyecekler. Bizi kurtaracak o meşhur arslan Manas yok." diye telaşlandılar, üzüldüler, canlarından umutlarını kestiler.

Han Kongurbay'ın önüne Kökötöy'ün oğlu Bokmurun saygıyal selam vererek geldi, altmış deve hediye etti, kesmesi için sekiz bin koç, beş bin kısrak verdi. Bu nimetlerden gönlü sevinen Kongurbay ordusunu karargahtan çıkarıp bir parça uzakta özel olarak dikilen ak otağa varıp yerleşti.

Aman Tanrım, fazla geçmeden yedi sancak daha geldi. Gelenler haykırıyor bağıırıp çağırıyordı. Mızrakların uçları parıldayıp, insan başları sallanıyordu. Halk heyecanla birbirlerine: "Kimin ordusu?" diye soruyordu. Görüldü ki bu Mançu Hanı Neskara'nın ordusu idi.

Dikkatlice bakıp anladılar ki, niyeti bozuk Neskere Pekin'den yola çıkıp dağ gibi iri yarı görünüşüyle kızıl perçem takınarak yabani domuz gibi atılıp geldi. İnsanları şaşırtan bu iri yarı belâ tecrübeli, bilgili, mızrak kullanmada usta, zeki biriydi. Kimseyi yanına yaklaştırmayan, Kırgızları adam yerine koymayan Altay'daki Manas'tan gördüğü horluğu kursağında saklayıp fırsat geldiği zaman "Kırgızlardan öcümü

alacağım, canlarına okuyacağım" diye bekleyen Neskara, aşı geldi.

Zavallı oğlan Bokmurun kalabalık Çinli'nin başı Neskara'nın önüne gelip Kökötöy'ün çok sayıda koç ve atlarını ona kesmesi için verdi.

Neskara buna razı olmsadı, Bokmurun'u çağırdı.

Bokmurun saygıyla hana eğildi.

"Hey Kırgız, göstereceğim hürmet bu kadar mı? Aşını kurutacağım! Avulunu yağmalayacağım. Cinini bedeninden kovacağım, Kırgız. Ne halin var ki, bunca halkı topladın? Benden korkup gelemeyen bahadırın Manas seni kurtarabilir mi? Dediğimi yapacaksın Kırgız, yapmazsan söyle söyleyeceğini, gidip arslanına söyle." Dedi Neskara, Bokmurun'u tehdit ederek korkutup.

Neskara bakırdan yapılmış kavalını çaldırıp Kongurbay ile Coloy'a danışmak için geldi.

"Kongurbay, Coloy yiğitlerim, ahmak Kırgızların durumunu öğrenip sayısını alayım. Kökötöy'ün Maaniker adlı bir atı varmış, Han Kongurbay, sana layık bir at imiş. Vakit geçirmeden Manas gelinceye kadar kazanlarını devirip, evlerini yakıp, aşını harap edelim. Aş verilen yeri çiğneyelim. Halkını köle olarak hayvanlarıyla beraber sürüp yola koyulalım..."

Kongurbay ile Coloy bu sözü destekledi. Hanları böyle deyip dururken, Çinli, Kalmuk ve Mançuların aç halkı Kökötöy'ün aşu için et pişirilen ocakları alt üst ettiler.

Bahadır Koşoy Çinli, Kalmuk ve Mançuların söylediklerine uyup, karşılık gösteren Kırgızları engelledi, düşman çoluk çocuğa saldırıp hepsini öldürmesin diye onları lafla oyaladı.

Gün sayıp canı sıkılan hanlar aşu yöneten Koşoy'u sardılar.

"Hey Kırgızlar, Kökötöy'ün cesedini kırk gün sakladınız, onun aşına da mı bizi kırk gün bekleteceksiniz. Misafirleri hayvan gibi mi besleyeceksiniz? Yemek kendi evimizde de bulunur. Niye aşu vermeye başlamıyor sunuz?"

"Yüce soylu hanlar! Kırgızın misafir severliğini görüp, güzel yerlerinde istirahat ediniz! Adetlerimize saygı gösteriniz! Halkın hepsi gelsin toplansın" dedi Koşoy, Manas'ın daha gelmediğini söylemeden şaşalayarak.

Baktı ki, aş vereceğim diye hayvanlarına güvenen Kökötöy'ün kurulan oğlu uğursuz Bokmurun babasını toprağa verme konusunda kendisini azarlayan han Manas'a küserek babasının büyük aşında mahsus olarak ona haber göndermemişti. Yirmi günü geçti, ama Manas'tan bir haber gelmedi.

Kötü niyetli Neskara laf dinleyecek gibi değildi, söylenerek Çong Küröng atına bindi. Hoşuna gitmeyenlerin üzerine yürüyerek halkın huzurunu bozup ziyafetin, aşın bereketini kaçırdı.

Neskara çok tecrübeli ve tedbirli idi. Aşa gelen Koşoy idaresindeki Kırgızların hepsini kontrol etti, bahadırları arasına Kongurbay ile Coloy'a denk gelecek yiğidi yokmuş gibi kabardı. Bahadır Manas'ın olmadığını öğrenince daha da kudurmaya başladı.

Neskara, Bokmurun'a sövdü:

"Ey Kırgız, Kökötöy'ün Maaniker'ini hediye ver. Bize layık hayvanmış o, kısmeti açılmadığı için tulparlığını gösterememiştir. Atın kısmetini açalım, at tam fakirlere gözdağı vermek için beylerin bineceği hayvandır. Altın ve gümüşle birlikte Maaniker'i Pekin'deki Esen Han'a hediye et. maaniker'i ver Kırgız, zaten sizde öcüm var, suçlusunuz. Dediğimi yap. Maaniker'i vermezsen, halkını soyup soğana çeviririm, hiçbirini bırakmadan öldürürüm. Karargahını yıkıp külünü havaya savururum." .

Zavallı Bokmurun ya cevap veremediğinden ya güveneceği Manas'ı yanında bulamadığından aklına bin türlü korku geldi, bileğinden kuvvet, yüreğinden kan gitti.

Bokmurun Koşoy'a varıp derdini söyledi.

"Kalmuktan gelenler silahlı ve kalabalık geldiler amca, bir akıl göster amca!

Büyüklerin sözünü dinlemeden aş vereceğim diye başımı derde sokmuşum, bir felâkete kalmışım. Yiğit halkımın hepsini yağmalatmaya getirmişim. Kara Kalmukların ve Mançularan dediğini yapalım amca, Maaniker'i istiyorlar, verelim amca!" Tedbirli, akıllı Koşoy şöyle dedi:

"Aş veren adam suçlu, halkı toplayan adam günahkârdır oğlum. Kalmukların ve Çinlilerin halka acı çektirdiğini çoktan biliyordum. Manas'a "Aşı idare ediver" diye bir uğrasaydın keşke. Bahadırın inadıyla oynadın. Sözümü dinlersen, Manas'a geniş Talas'a haber ver. Manas gerçek kahramansa altı gün içerisinde gelsin de, halkını kurtarısın de. Bahadır Koşoy amcanı Kalmuklar tutsak etti de! Eğer Manas gelmezse, Kara Kalmuklar, Mançular ve Çinliler üzerimize saldırıp bütün hayvanlarımızı sürüp hepimizi öldürecekler de!"

Er Koşoy küçücük bir mektup yazıp akşamüstü, Caş Aydar'ı Maaniker'e bindirerek kimseye sezdirmeden Manas'a haber ulaştırmaya gönderdi.

Caş Aydar gündüz gece demeden, durup dinlenmeden yol yürüyüp Talas'a ulaştı, han Manas'ın beyaz çadırına geldi. x

Beyaz çadırın bekçileri onu alıkoymadan han Manas'ın yanına girmesine izin verdiler

Han Manas köşedeki altın tahtında, sağ yanına Bakay'ın başta olduğu yirmi akıllı, bilgiç danışmanlarını, sol yanına Almambet'in başta olduğu özel işareti olan yirmi ordu komutanını alarak oturuyordu.

"Bahadır Manas, Koşoy amcanın mektubu var, içinde dertli bir adamın ahı var, Kökötöy'ün aşına gelen Kalmuklar, Mançular ve Çinliler karışıklık çıkardı, Neskara, Maaniker'i alacağım diye kavga ediyor. Koşoy Han kafese konuldu, Bahadır Manas gelsin diyor, arabulucu olarak gelip aşı idare etsin diye Bokmurun beni gönderdi." Caş Aydar söyleyeceklerini söyleyip, kamçısını göğsüne aldığı halde cevap bekledi.

Bunu duyduğunda kaşları çatık, öfkeli han Manas'ın gözleri ateş parladı, hırslandı, yüzü bembeyaz oldu, dişlerini gıcırdatıp Caş Aydar'ı karakuş tavşanı almış gibi yolup aldı.

"Elinin körü, şımarık piç Bokmurun, altınlarına güvenip kabarıyor. Halkının başını yiyor. Hey, han Kökötöy ölürken haber vermedi, büyük aşına da çağırmadı, şimdi başımızı kurtarsın diye geldiğinde bakın bu köpeğin. Aşını Kalmuklarla, Çinliler yağmalasın! Eterini köpek yesin! Size bu da az gelir! Söylediklerini şeytan dinlesin! Halkın günahı, bütün felaketleri şu oğlanla beraber

gitsin! Tanrıya kurban sunayım" dedi Manas zülfikârını kınından çekerek.

Manas'ın sinirlendiğini öğrenen Kanıkey ağır ağır yürüyerek çadıra geldi. Güzeller güzeli zavallı Kanıkey, beyaz gerdanlarını sallandırıp, yanında taşıdığı kırk anahtarı oynatarak Han Manas'ın karşısına geldi, kılıcını tutup, kederlenerek korkmuş bir bildircinin gözlerine benzeyen parlak gözlerinden yaşlar aktırarak tatlı tatlı konuşup yalvardı:

"Bahdır, dur! Bu oğlanın ne suçu var? Kimsesiz birine dokunmak iyi değildir. Bu oğlan Kalmuk'tan gelen düşman değil, ona dokunan da arslan değil, öfkeyle iş yapılmaz, yaptığınız doğru değildir, kılıcınızı indirin. Haberciyi öldüren sağ kalmaz, kadın olsam da rica ediyorum, kimsesiz oğlanın kuşunki kadar hayatını benim için bağışlayın."

Gök vaşaklı kalpak giyen, önde yürüdüğü zaman şans getiren, arkada yürüdüğü zaman binlerce askere bedel olan, altı ay sonra gelecek azabı önceden tahmin edebilen, açık göz evliya Bakay şöyle dedi:

"Yiğidim Manas, beni dinle, gerçekten han isen, kimsesiz bir oğlanın canına kıyma! Öldürecek düşmanın bu değil. Halkından bir haber alıncaya kadar sabret! Bokmurun'a kızıp, acısını genç oğlandan çıkarma!"

Amcası Bakay raya girerken zavallı kadın Kanıkey Manas'ın önündeki Caş Aydar'ı çabucak alıp uzaklaştırdı.

Han Manas kılıcını kınına sert bir şekilde sokup, davul değneğiyle altın oyuklu davula vurmaya başladı.

Davulun kulağı ağrıtabilecek kadar yüksek sesle çalınması düşman geldiğinin ya da düşmana karşı atlanmak gerektiğinin işareti idi. Han karargahı gürültüden sallandı.

"Atlanın! Savaş silahınızı hazırlayın!" Kırk çoranın başı ihtiyar Kırgıl'ın yarlığı derhal herkese ulaştırıldı.

Kalabalık halk harekete geçti, askerler atlarını eyerleyip, silahlarını kuşandılar. Onbaşı, yüzbaşı, binbaşları toplanıp harekete hazırlandılar.

Manas'ın karargahında patırtı gürültü uzun sürmedi, kırk çora atlarına binip sıraya girerek Bahadırın emrini bekliyordu.

Kanıkey karargahta kelebek gibi dönüp dolaşıp sanki bir şeyi sezmiş gibi telaşa kapıldı. .

"Bahadır Manas, işine karışıyorum ama, söylemeden rahat edemem. Sözümü dinleyin, bahadır" dedi Kanıkey Manas'ın karşısında eğilerek.

"Kanıkeyim, kulağım sende. Bu aşa gitmemi o kadar önemseme" dedi. Manas hareket etmeden.

"Bahadır, dünyanın dört bir bucağındaki kuvvetli bahadırlar, bütün yiğitler bir araya gelecekmişsiniz. İnatlaşıp tartışmazsanız, büyüklük taslayıp tutuşmazsanız iyi olur. Bir felâketi hissediyorum. Ocağın külünü rüzgar uçurup yeri yakmasın." "Söyleyeceğini çabuk söylemez misin, çeneni kapatmaz mısın?" dedi Manas sinirlenerek. .

"Bahadır Manas, izin vererseniz, kırk çoranıza hazırladığım elbiseleri vereyim." dedi tatlı sözlü hazırcevap Kanıkey.

Kanıkey, beyaz çadırına kırk çorayı eşleriyle birlikte çağırdı. Kendi yaptırdığı ok işlemez kırk zırh gömleğini hazineden alıp sırayla duran kırk çoraya giydirdi, ayrıca her birine miğfer ve şalvar giydirdi.

Tedbirli yenge Kanıkey'in marifeti şundan bilesin: Yiğitler gürültü patırtı yapıp dururken kırk çoranın atlarını Akkula başta olmak üzere sıraya bağlayıp arpa ve pirinçten yem verip, yarışa hazırladı. Kökötöy'ün aşı olacak, halk toplanacak, bahadır yiğitler çekişmeye girerlerse atlar semizlikten tembellik etmesin diye alıştırmaya yaptırmıştı kadıncağız.

Üzerine kıllı zırh gömlek, başına miğfer, altına şalvar giyen, insanı imrendiren kırk yiğidinin inci gibi dizilip durduğunu görünce Manas, sevgili kadını Kanıkey'in asilzadelighinden çok memnun oldu. Normalde hiç

gülmeyen, gülmesini de bilmeyen Manas ağzını açarak "Bu yengeniz ne kadar çevik böyle" diye kahkaha attı.

Kanıkey, haberci Aydar'a da elbise giydirip ağın Manas iki gün içinde yola çıkacak diyerek onu yolcu etti.

Kanıkey Bahadır Manas'ı beyaz olpoğu (savaş giysisi)nu giydirdi ve şöyle dedi:

"Bahadır sözümü beğenirseniz, halk uygun bulursa büyük kaynatamın aşına sofraya hazırlayıp vereyim, yardımına koşayım, izin ver" dedi Kanıkey. "Bahadır Manas, Kanıkey'in sözünü beğendi.

Fazla geçmeden devriyelerden "Han Kökötöy'ün aşına Çinli ve Mançular yağma edip aziz Koşoy'a işkence yapmış" şeklinde bir fısıltı Manas'ın karargahına ulaştı.

Manas belirlediği günden önce Ak-kula'yı eyerledi. Ak-kula müthiş gözüküyordu, tuynakları çukur açıyordu, sağrısı kızrak yarışı yapılabilecek genişlikteydi, ağrıyan yerine binilse aldırmayan, çarpışmada yaralansa caymayan, Bahadır Manas'a yakışın tulpar bir at idi.

Bahadır Manas atına binip, kırk çorasını peşine takıp Kanıkey'i de yanını alarak Karkıra'ya doğru acele hareket etti.

Gök demirden zırh giyinmiş, üzengi oynatan yiğitler Han Manas'ı ortalarına alıp, ordunun önünde yirmi yay nişancısı, arkasında usta mızrakçılar, sağ ve solunda kılıç

ve balta kullanan bahadırlar olduğu halde ilerliyorlardı. Arslan sıfatlı bahadırın büyüklüğü kalabalık içerisinde farkediliyordu, dağ gibi büyük bozkurtla hangi eceli gelen başa çıkabilir ki? Han Manas farklı gözüküyordu, çelik gibi bilekleri vardı. Mızrağı parlıyordu, kaşları çatık, güçlü kuvvetli, dokunduğunu toz eden, kara benekli kaplan idi, saldırısına uğrayan adam canından umudunu keserdi. Er manas Ak-kula'sına puhu tüyleri taktırmıştı, yanına bir de yedek at almıştı.

Bahadırın peşinden at kullanmada çevik, heybetli, ellerinde nakışları altından bayrak olan, eğlenmeye eğlence güreşmeye yiğit bulamadığı için canı sıkılıp kükrreyen kırk çora geliyordu. Beyaz zırh giyen, ölümü hiç düşünmeyen, savaş taktiğini iyi bilen, davul ve zurna çalan gök yeleli bozkurtlar sanki dağ kayması gibi yeri titreterek gidiyorlardı.

Manas otuz gün geçtikten sonra aş a geldi. Kökötöy'ün oğlu Bokmurun ozanlarına Er Manas'ı övdürdü, önünde oğlak kestirip kızıl altın serptirdi, Arçatoru tulparını yedeğe alıp hediye sunarak Bahadırı karşıladı.

Bokmurun bahadıyla görüşeyim diye yürürken, düz yere ayağı takılıp durakaldı. Er Manas'ı görünce ne diyeceğini şaşırıp dona kaldı. Kalabalık arasına saklanıp söyleyeceğini Er Koşoy'a söyleyerek Manas'ın gözüne gözükmemeye çalıştı.

Kırgızlar arasında Torum kız denen kocaman güzel bir hanım vardı. Gençliğinde hayatını birleştirdiği kocası at yarışında öldükten sonra kimseye gitmemişti, bu yüzden halk ona hâlâ kız adıyla çağırıyordu. Torum kız elişinde becerikli, hoş sesli bir şaire idi. Kanıkey yeni gelin olarak geldiğinde bahadırın kırk kanatlı beyaz çadırını süsleme işini Torum kız üstlenmişti, bakır yüksüklü kırk kızı yanına alıp bahadırın beyaz çadırının süslemesini iki yılda bitirmişti. Bokmurun da Torum kızı çağırıp, babamın aşında dikeceğim diye kırk kanatlı boz evi de ona yaptırmıştı. Bahadırın şerefine kırk kanatlı boz ev ilk defa dikildi.

Bahadır Manas Karkıra'nın geniş ovasında akan ırmağın kenarında dikilen duvar keresteleri ve sıırıkları her türlü boya ile boyanan, nakışları ipekle işlenmiş, ipleri zarif beyaz çupa ile kaplı beyaz çadıra girdi.

Büyüğe gidelim, büyükle görüşelim diye Koşoy'un başında olduğu halk, Kazakların reisi Kökçö, Eleman'ın oğlu Töştük, Eştekin oğlu Camgırcı, Cediger'in oğlu Bağış, Cetkir Beyin oğlu Ağış, kara Caak, Er Ürbü, Karaşak'ın oğlu Cigörü olmak üzere sekiz han Manas'ın huzuruna geldiler. "Koşoy amca, esen misin? Kökötöy atanın aşına başlamışsın, yurdun halkla dolsun, yaylan hayvanlarla dolsun. Herkese Kökötöy'ün ömrünü versin, vasıflarını nasibetsin?" Manas siyah bıyıklarını tarayıp Koşoy'la göğüslerini birbirine değdirerek görüştü.

Manas'ın gaddarlığını gören evliyazade Han Koşoy şöyle dedi:

"Niye geciktin böyle, Manas. Kırgızlar can telaşında. Doğrulan bel büküldü. Başımız derde girdi. Hayvanlarımızı Kalmuklar ve Çinliler öldürüp yağmalayıp bitirdiler. Kökötöy'ün ocağına sahip çıkacak yiğit bulunmadı. Kahrolası aştan ne çıktı?" dedi Koşoy üzülenek.

Bahadır Manas kamçısının ucuyla arslan postunun açık duran gözüne dürterek şöyle dedi:

"Koşoy amca! Aş vereceğiz diye tutturdunuz, ağzınızı ben mi açtım? Kendi kazanına kendisi sahip çıkmazsa, bu Kırgızların kötülüğündendir. Aşta malınızı esirgemeyin, mal mülk bulunur, aç doyor. Misafirlerin aç gözlülüğüne bir kez olsun dayanın! Kökötöy'ün topladığı aşından artacaktır, ruhu şâd olsun! Kalmuklar ve Çinliler tesadüfen kalabalığa saldırıp yok yerden kavga çıkarmasınlar. Dikkat edelim, gözünüzü dört açın! Halka eziyet verirlerse kılıcın tığı, sırlı mızrağın ucuyla konuşacağım. Dokunanı yola getireceğim, ordusunu, askerini saman gibi savuracağım" dedi Manas tehditle.

Coloy'un Maaniker'i istediğini söylersem Manas hırslanıp başka bir iş çıkarmasın diye ürken Koşoy derdini tamamiyle söyleyemedi "aşın başına dönelim" diyerek yerinden kalktı.

Arslan Manas'ı yakından bir görelim diye aşā gelen başka yurtların adamları bahadırın kalktığı ak otağa doğru yaklaştılar. Muhafızlar, bekçiler kamçı vurup, kılıç kaldırıp yolunu kestiler. Halk deniz gibi taşarak muhafızlara itaat etmeden engelleri, kar birikintisini temizler gibi temizleyip geçti. Halkın arzusunu gören Kalmuklar, Çinliler ve Mançuların yiğitleri Manas'tan çekinip ne yapacaklarını şaşırıldılar.

Çinlilerin Çağıray adlı bir bilgeleri vardı. Yaltakçı oburun huzuru kaçtı Kırgızların Manas'ını bir göreyim diye bahadırın ak otağına gizlice bakmıştı. Kahraman Manas Bahadırı, doğrudan görünce kalbi çatlayarak olduğu yerde düşüp can verdi.

Bahadır Manas aşā gelince umutlarını yitirmiş olan Kırgızlar yeniden toplanmaya başladılar. Yiğit Bakay da kırk bin askeriyle gelince bütün halk daha da cesaretlendi.

İki kazan ete doymayan Neskara ocak başında dolaşp yiyecek bir şey var mı diye kalabalığa katılarak varıp Er Manas'ı görmüştü.

Han Kongurbay ile Dev Coloy'un yanına acele gelen çok tecrübeli Bahadır Nesakar öfkelenerek şöyle dedi:

"Kongurbay han hazretleri, bahadır Coloy üstadım, benim gördüğümü gördünüz mü? Benim duyduğumu duyduunuz mu? Ben Manas'ı yakından görüp şaşırıldım.

Şimdi bu Kırgız'ın görünüşü felakettir, tüm Pekinliler bir araya gelsek de onunla başa çıkamayız. Maaniker atını sormayalım, boşyere başımıza iş açmayalım, boşuna ölüp yok olmayalım. Kakançin'e sağ salım dönelim. Bahadırlar beni dinleyin."

İki han Neskara'yı sövüp sayarak ortaya aldılar.

"Elinin körü Neskara, seni Mançu'nun arslanı sanıyorduk, korkağın teki imişsin. Yurduna kaçarsan sen kaç! Manas gökten mi inmiş? Bizden daha mı yiğittir?" dedi han Kongurbay kahrolarak.

"Kırgızlar dediğimi yapmazlarsa, Maaniker'i vermezlerse aşını harap edelim! Atlarının hepsini sürüp gidelim" dedi Coloy gürleyerek.

Bu üç bahadır; Kongurbay, Coloy, Neskara Kırgızlara felaket yağdırmak, yıkıp yakmak için anlaştilar. Kalmukların, Mançuların ve Çinlilerin hanları Bokmurun'u sıkıştırdılar. Bokmurun'un bileğinden güç, yüreğinden kan gitti.

"Hey Kırgız, benim bir dediğim iki olmamıştı. Manas'a yaltaklanıp at hediye edip debdebeyle karşılıyorsu da bize hediye verecek atın yok. Adetlerin bu muydu senin? Maaniker'i hediye vereceksin! Aşında Maanireke bineceğim, eğer atı vermezsen derinden kaşış yapacağım! Aşına felaket yağdıracağım!" dedi suratı soğuk Kongurbay kötü niyetini açıkça ifade ederek.

Bokmurun'un rengi uçmuş bir halde Kakançin'in çıkardığı zorluğu aşı yöneten Koşoy'a anlattı.

Kocayıp ihtiyar deve gibi bitkin düşen Er Koşoy öyle düşünüp, böyle düşünüp sonunda pehlivanlarını, başbuğlarını toplayarak oynatıp yatan Manas'a vardı.

"Bahadır, Neskara ile Kongurbay'ın niyeti kötü, Maaniker'i verin diye sıkıştırıyor. Maaniker'i almadan rahat duramam diyor. Vermezseniz halkınızı yağmalayacağım, kafanıza sopa indireceğim diyor. Güvendiğin Manas'ı gebertip, ganimet alacağım diye sabah akşam kükreyip duruyor. Çinliler kan dökmeyi, kavgayı seven bir millettir, böcek gibi kalabalıklar, aşın bereketini kaçırıp halka zulmetmesinler? Bir at için kavgaya, çekişmeye girmeyelim, atı verelim. At verip kandıralım. Halk huzur bulsun. Aş kavgasız geçsin" dedi er Koşoy.

Bunu duyan Manas sinirlendi.

"Yazıklar olsun size amca, aklınız nerde kaldı! Seni çok akıllı sanıyordum, söyleyeceğin bu muydu? Seni halkın atası sanıyordum, yapacağın bu muydu? Bu hareketi niye söyledin? Aklın başından gitmiş, kocadığından delimişsin. Ben Koşoy'um demeden ortadan kaybol. Canı için namusunu satan han Koşoy sen misin? Aklından azan vicdansız Koşoy sen misin? Bunu senden başka biri söyleseydi kanını dökerdim. Çin Hanı Kongurbay sırrını

öğrenip bugün Maaniker'i alırsa, yarın kudurup Ak-kula'yı almaz mı? Öbür gün Çal-kuyruk'u almaz mı? Bu tulpar atlardan ayrılıp yaya kalırsak tuzak kurup hepimizi yok etmez mi? Bu talihsiz sözünü kulağı olmayan yer duysun, sessiz sedasız mezar duysun. Maaniker'i vereceğim diyeceğine Manas öldü deseydi. Ben yaşadığım sürece Çinlilere verecek malım yok, Maaniker'i verecek hâlîm yok, küstah kafirin kendisinin atını alacağım! Savaşmaya yeğlerse kökünü kurutacağım!" kükreyen Manas oynayaduran Ak-kula'sına binerek altın davulu çaldı. Sabırsızlıkla bu anı bekleyen kırk bahadır, Çinlilere hücum ettiler. Gafil yatan Çinliler atlarını dağlara sürüp çığlık atarak kaçtılar. Kaçanların peşinden takibeden badırlar koyuna saldıran kurt gibi saldırıp çok sayıda Kalmuk ve Çinliyi imha etti. Bahadır Manas Ak-kula'yı koşturup Kalmukların ve Çinlilerin kalabalık ordusunu yardı.

Bahadır Manas'ın önünü Coloy ile Kongurbay kesti. Manas onlara bağırdı.

"Elinin körü! Aklınızı başınıza toplayın. Saygıyla aş'a davet ettik! Değerinizi bilin! Alacak olan Kalmuk ve Çinli değil, verecek olan ben değilim. Ölmediğinize şükredin! Söylemek istemedim ama, söylemeye zorladınız!" Altay'da iken Kalmukların hanı Coloy, Mançuların hanı Neskara, Çinlilerin hanı Kongurbay, size dersinizi vermiştim. Onu unutmuşsunuz. Aşa gelmişsen uslu otur,

dövüşmek istiyorsan sözünü söyle, kudurmuş cinini kovayım!

Manas Ak-kula'yı oynatıp harekete geçmek üzereyken kalabalık arasından Bay'ın oğlu Baymırza yüzü gözür kan içinde, elbiseleri yırtılmış bir şekilde imdat isteyip ağlayarak geldi.

"Bahadır Neskara denen dev ocakları devirip, her şeyi alt üst edip bana işkence etti. Benimle alay edip beni sopayla dövdü. Az kalsın öldürecekti. İstersen git Manas'a derdini anlat dedi." Böyle bir alayı işiten Er Manas tüyleri ürpertip arslan gibi korkunç bir hal aldı. Tam bir bahadır sıfatıyla ucunda püskülü bulunan, sapının içinde yerleştirilmiş oku olan siyah kamçısını, Neskara gibi oburun başına çaldı.

Gözü patlak, yüzü şişkin, çenesi kalın Neskara'nın kalpağı başından uçtu, yüzü kanla boyandı. Bunu gören kalabalık Çinliler laçının saldırdığı kargalar gibi dağılıp kaçtılar.

Gazaba gelen Er Manas kaçışan Kalmuk, Mançu ve Çinlilerin canına okudu. Bahadır Manas'ın harekete geçtiğini gören kırk çora tabii ki bakıp duramazdı. Onlar da "Manas" parolası söyleyerek hep beraber saldırıya geçtiler. Etraftan çıkan toz duman göğe yükseldi.

Tepede duran kurnaz hilekâr han Kongurbay kırılan adamlarını gördüğünde rengi uçtu, fazla dayanamadı;

önce atından inerek kılkara adlı atını Manas'a hediye sundu.

Er Kongurbay han adetiyle eğilip diz çökerek Manas'a tazim eyledi.

"Bahadır sözün doğrusuna gelelim. Örf adetlerine hürmet edelim bahadır, kurallarına saygı gösterelim bahadır. Otuz beş gün yatıp canı sıkılan yiğitler ziyafetinde kavga çıkarmışlar, kusur bizde, affedersin. Atım hediye, başım hediye" dedi Kongurbay han.

Manas'ın hırsını bilen Koşoy ile Bakay araya girdiler.

"Bahadır Manas, han ayağından geçerse, han adetince affedilir. Köpek acımaz, yiğit affeder. Ateşi kes. Kökötöy'ün aşına başlayalım. Canı sıkılan halk zorlanıyor." Dedi Bakay bahadırın atının dizgininden tutarak.

Manas dizginini geri çekerken davul sesi de kesildi. Dağdaki kara buluta benzeyen bahadırın keyfi yerine geldi. Bütün milletin önüne at alacağım diye tutturan açgöz Kalmuklar ve Çinliler atlarını hediye vermek zorunda kalarak rezil oldular.

Ünlü bahadırların barışmasından sonra üç gün geçti. Karkıra'da Kökötöy'ün gök bayrağı dalgalandı. Yeniden zurna çalındı. Coşan gelin kızların gülüşü, delikanlıların

şarkısı duyulmaya başladı. Halk neşelenerek birkaç dilde yarlıg söyleyen münadilerin sözüne kulak astı.

Saklanmaya çalışan Bokmurun şimdi Maaniker'e binerek atını ileri geri koşturup tekrar canlandı. Babasının kırk oda dolusu hazinesinin ağzını açtı.

Iraman'ın Irçı oğlu münadi idi, şair olarak ün yapmıştı, kemale ermiş bülbül gibi ötmekte idi. Delikanlı ozanlığını gösterdi.

Karkıra'nın yeşil sahasını ot gibi kaplayan kalabalık halk kıpırdamadan onu dinliyordu.

Aşa gelen, kalabalık halk ikiye bölündü: Kalmuk, Mançu, Tırgoot, Şıbe, Saloon, Çinli, Tarsa bir tarafa, Kırgız, Kazak Noygut, Özbek, Tacik, Cediger, Kıpçak, Katagan, Türk oğulları bir tarafa ayrıldı. Altmış sıra asker okun ulaşabileceği mesafeye kadar çekildikten sonra oyun başladı.

Püsküllü Kalpak giyen Iraman'ın Irçı oğlu yanına tercümanı Caş Aydar'ı alıp kalabalık halka at yarışı yapılacağını duyurdu. Ezelden beri at seven Kırgızlar, ziyafet ile aşın keyfini at koşturan çıkarır diyerek gelmişlerdi. At yarışında birinci olana seksen bin at, bin deve, ayrıca yüz bin koyun ödül konuldu. Altmış bir ata ödül var idi. Davul çalınıp atlar alana, köknar ağacının bulunduğu yere toplandılar. Atları sayan adam gördü ki yarışacak yürük atların sayısı iki bine ulaşmıştı.

Atların çokluğunu öğrenen bahadır Manas Almambet'i yanına çağırıldı.

"Bahadır, Almoş bahadırım! Atların çokluğu koşuyu çıkmaza sokar. Yolu açmazsan, gerçek tulpar Ak-kula'nın şansı açılmaz. At biraz etlidir, eti erisin. Hünerini göster." Almambet çadıra girip Çin'de öğrendiği hünerini gösterdi.

Tersine bakıp, tersine oturup Kalmukça dua okuyup suya küçük bir taş koydu.

Göz açıp kapayıncaya kadar Karkıra'nın açık havası tutuldu, bulutlar gürleyip dolu yağdı, kar kasırgası buram buram yükselip soğuk vurdu, insanlar donup, atlar titremeye başladı. Atlarını bırakıp kaçan insanlar evlerine saklandılar. Gece soğuktan çok sayıda yürük at helak olmuştu.

Hava büsbütün açıldı. Güneş yükselip kuşluk vakti olduğunda vadiler kurudu, tarla kuşu ötmeye başladı, ter temiz olan otlar sallanıp güzel bir manzara peyda oldu.

Bokmurun dünkü yarlığına bugün her at başına yine bin hayvan ilave edeceğini duyurdu.

Atların hesabını alan adam taş koyup saymak suretiyle yarışa katılacak yürük atlarını sayıp gördü ki, dünden bugüne bin at azalmıştı. At yarışının hakemi Arçatoru'ya binen Manas atları resmi geçide hazırladı.

Fazla geçmeden Caş Aydar atları resmi geçide getirdi. Uzmanlar gözleriyle yürük atları süzdüler. At uzmanıym diyen açık gözlerin pekçoğu ses çıkarmadı, kimisi fısıldaşıp, kimisi hayret ederek resmi geçitteki atların nereden geldiğini, vasıflarını cinslerini, yarışı hangi atın kazanacağını tahmin etmeye çalışıyorlardı.

Birbirinden mükemmel yürük atlar her taraftan, gün doğusuyla gün batısının bucaklarından seçilerek getirilmişti. Sıraya girdiklerinde karaca gibi başlarını kaldırıyorlardı, kuş bile uça yerlerinde duramıyorlardı.

Kendisi zayıf olsa da dişiliği ulu derler ya, Oronggu'nun zıplayan Kulabee'si, yanı kurulup yürüyen kısrağı resmi geçide başladı.

Ardından resmi geçide Manas'ın altından muska takılan, kulağında, sağ butunda beneği olan, kasırgadan türeyen Ak-kulası girdi.

Kalmukların hanı Coloy Açbuudanının perçemini düğümleyip, muskasını takıp çıkageldi.

Pamuk kemerli, geniş çizme giyen Kalmukların hanı Kongurbay, pis kurnaz "Safdil Manas'ın Ak-kulasını at yarışına çıkarması çok güzel oldu, atı olmayan yaya kalır, başka bir ata binip çıkarsa dövüşte kanını dökceğim" diye tedbirli davranarak Algara'yı yarışa çıkarmadı.

Mançuların hanı Neskara da kendini tutamadı, yarışı kazanacağım diye çoştı. Onun arkasında Er-Töşkük'ün Çal-kuyruğu, onun arkasında Muradil'in Kılceyren'i, Muzburçak'ın Telküröng'ü, Er Koşoy'un Çong Sarı Atı, Ürbü'nün Koş Karat'ı, Kökçö'nün Köğala'sı, er Bağış'ın Surkiyiği başta olmak üzere bin at listeye kaydedildi.

Er Manas atları sürün diye buyruk verdi. Dağınık örgülü Caş Aydar, Maaniker'e binip yanına iki yüz pehlivani alarak atları altı günlük bir yola sürdü. Manas'ın emriyle atların geleceği yolda, atların yoldan sapmaması için, beyaz bayraklı keskin mızraklı altı bin adam nöbet tuttu.

Sürülen atların çıkardığı toz duman kaybolduktan sonra, Bokmurun güreş yapılmasını buyurdu. Ödül için bin deve, bin kısarak, bir çocuklu cariye konuldu.

Duyuruyu işittikten sonra patırtı çıkaran Kalmuklardan Coloy, han olduğuna bakmadan ben çıkacağım diye yabani domuz gibi fırlayıp Sarı deri şalvar giyer kırkından aşmış Coloy denen bahadırın büyüklüğü Opol dağının yarısı kadardı, baldırı öküzün beli kadar idi, önüne çıkan yiyecek gibiydi, iki göğsü beş yaşlı çocuk kadardı, deveyi yumruklayıp yıkan, dünyaca meşhur, benzeri olmayan biriydi. Gözkapağı gölün çukuru gibi derindi. Gözükeni yutacak gibi görünüyordu, kurulup yatan köpek gibi oturan Coloy, Altay'dan Alay'a Semerkan'da kadar olan sahadaki Türk oğullarınca, Kırgızlarca biliniyordu, herif onların korkulu rüyası idi.

Iraman Irçı oğlu çene çalıp Kırgızların yiğitlerinin bahadırlarının adların söyleyerek onları övüp göklere çıkarmış olmasına rağmen Coloy'un karşısına çıkmaya kimse cesaret edemedi, halk sustu, çekindi ve tabii halkın onuru kırıldı.

Bahadır Manas yanındaki uzmanlara döndü:

"Uzmanlarım, Coloy devin pehlivanlığını anlatın." dedi Manas. çıktı. Çinlilerin kozu Doğu'ya bakarak dua ettikten sonra bağırdı.

Uzmanlar âdetlerine göre önce büyükleri, sonra küçükleri söz alarak anlattılar. Sonunda bu Coloy'a denk gelecek adam dünyada yoktur kanaatine vardılar. Manas buna kudurdu.

Bahadır Manas halkı arasında dolaşıp şöyle dedi:

"Ey millet, bu kabaran Kalmuk'un boynunu kıracak namuslu yiğidin var mı?" diye her grubun başına, yani Kazaklara, Argınlara, Noygutlara, Özbeklere, Kıpçaklara, Türk Oğullarına sordurdu. Bunca kalabalık arasından bir pehlivan kendiliğinden çıkmadı.

Manas kendisinin güvendiği demiri çubuk gibi kuran pehlivanların isimlerini çağırıp ziyafeti yöneten Koşoy'u, onlarla konuşmaya gönderdi. Koşoy amca boz yorga atına binip Er Çegiş'e, Abdıraman'a, Er Töştük'e, Kökkoyon'a, Akbay'a Muzburçak'a varıp, farfaralık eden,

yerdeki taşları toprak gibi ufalayan on yedi gayretli yiğide "Güreşe çıkmayacak mısınız, Coloy'u yıkmayacak mısınız?" diye sordu. Her biri mazeret göstererek belâli bahadırla güreşmekten korktular. Beyzadelerin keyfi kaçtı.

Er Koşoy Manas'ın yanına sinirli bir şekilde geldi.

"Ey Manas, bu herife karşı Kara Kırgızdan bir erkek çıkmadı." dedi Er Koşoy iç çekerek "İhtiyar deve gibi kocamışsam da bu kafire ben çıkayım, ya sen arsaln gibi yiğit olduktan sonra o kabaran köpeğe sen çık."

Bunu işiten Er Manas duraklayıp kaldı.

"Koşoy amca, bu kafirden kaçsam beni Tanrı lanetlemez mi! at üzerindeyken öldürmek için doğan ok gibi idim, mızrakçından daha iyi idim, ama atsız iyi değilim, amca. Güreşe çıkmayı tabii ki isterdim. Eğer kimse çıkmazsa namus için soyunup güreşe de çıkacağım..." Manas tereddüt ederek durakaldı.

Manas'ın sözünü dinleyen büyük Koşoy amca elini ağzına tutarak "tüh" diye dertlendi.

"Niye yiğitlere sözüm geçmedi? Niçin yurdumda pehlivan doğmadı? Hey, karanlık gün, ya devlet bizden gitti ya da diz çökme zamanı geldi. Niçin Tanrı beni kocatıp almadı, niçin halkımı köleliğe koymadı?" Koşoy amca sinirden patlıyordu.

Koşoy'un sözlerini eksiksiz dinleyen Manas düşünüp, cesaretlenerek amcasına şöyle dedi:

"Amca, kahrolası Coloy'a yaklaşacak başka adam yokmuş. Güreşe çıkmadan ödül vermektense, başkalarına yalvarmaktansa, ihtiyar olsan da sen yaparsın amca, Coloy'la güreş yap amca, bize büyük şeref kazandır amca! Güreşmeye gönlün çekmezse ver gitsin amca."

"Eyvah, şu dünyanın haline bak, Kökötöy'ün aşında, kalabalık Kırgız'ın yanında bu bana söylenecek söz değildi, senden işiteceğim söz değildi, Manasım, ağzından çıkan sözü iki ettirmem, böyle kuvvetten kaldığım bir anda beni sıkıştırdın. Mahvolası bana şimdiki gibi seksen beş yaşında değil, tam kuvvetimde olduğum zamanda rastlasaydı, Coloy gibi nicesinin hesabını verirdim, kuvvetli olsaydım bu ahmak yaltağı çoktan yere sererdim. Bahadırım onurunu kırmadan, halkını utandırmadan yaşlı olsam da çekinmeden güreşeyim, ölmeyen kim var ki. Canım Manasım, söyleyecek sözüm var: Kadını baceriksiz biridir, zayıf keçinin derisinden elinin ucuyla takırdayan şalvar dikip vermişti. Onu koca Coloy tutup sökerse halk önünde rezil olurum. Hanlarını çağırıp halk içinden bana uygun gelecek deri şalvar buldurup ver" dedi Koşoy çocuklar gibi utanarak.

Baharır Manas yokuşa çıkıp güreşe çıkacak olan pehlivanların hangisinde deri şalvar varsa gelsin diye buyurdu.

Bahadırların hiç birinin şalvarı han Koşoy'a uygun gelmedi.

Yiğitler utançlarından sessiz sessiz dururken Bahadır Manas Kanıkey'in gâzâ için hazırlamış olduğu şalvarı hatırlatıp, eyerinin üzerindeki döşeğin altından paçası nakışları şalvarı getirti.

Korkunç olan dev Koşoy sağ butunu şalvara soktu ama, baldırı sığmadı. Koşoy gibi deve.

Şalvarı hışırdatıp çektirirken Bahadır Manas geldi. Şalvarı dar yapan Kanıkey'e kızdı.

Soktuğu butunu geri çekemedi dev Koşoy.

Şalvarı çekenlerin biri Argının hanının oğlu Acıbay idi, o Kanıkey'in becerikliliğini anımsadı.

"Koşoy amca, bu şalvarı Kanıkey, üç yüz teke kestirip, derilerini güneşten uzakta, sandıkta saklayıp, bakır kovada altı ay sepilendirip, ustalara dokuz gün dişleriyle tezyinat yaptırıp, büktürerek, çelikle birlikte kaynatıp özenle yedi yılda yapmıştı. Bu şalvar ne sırlı tüfeğin okunu geçirir, ne ateşte yanar. Şalvarın sırrını ben biliyorum, Manas için bir yerini saklamıştır." Acıbay, Manas'ın elindeki şalvarı aldıktan sonra iki alp, çekmeye

başladılar. Şalvarın yan kısmından bitiştirilen altı karış bükmesini çözdüler.

Şimdi şalvar dev Koşoy'a tam gelmiş ve çok yakışmıştı. Şalvarı iyi gelen ihtiyar Koşoy Kanıkey'i çağırıp bütün halk önünde ona dua etti.

"Tanrım, dilimde bir kutsallık var, şu ana kadar söylediklerim hiç geri çevrilmedi, dileğimi kabul et, şu güzeller güzeli gelinimin girdiği ev bereketli olsun! Kurdetinle yarattığın şu evliya gibi kız evlat derdiyle yaratana yalvarıp ızdırap çekiyor, müracaatını işit derdine çare bul. Şu gelinim çocuk doğursun! Erkek çocuk doğursun! Oğul düşmanlarını demir gibi büksün! Dostum Manas'ın tohumu babası gibi arslan olsun! Dağ sırtlarında yanan ateş olsun! Her şeyi iyi gitsin!"

Bütün halk yeri sarsacak şekildi uğuldayıp Koşoy'la beraber dua okudu.

Katagan hanı Koşoy sanki kendisi için yapılmış şık şalvarı giyip, ayakkabılarını, kalpağını çıkardı. Yaşlılığın verdiği eziyeti çeken Er Koşoy otlar üzerine yüzü koyun yatıp üstüne on altı yiğidi çıkarıp sırtını ovdurdu. Gözleri açılıp rahatlayan ihtiyarın kasları, boğanın beli gibi oldu. Sakalını dikleştirip, buğra gibi sallanarak, beyaz arslan gibi atılıp güreş meydanına çıktı.

Kırgızlar pehlivan Koşoy'a parola çağırıp bağıldılar.

"Yaşa Koşoy! Var ol, Koşoy!"

"Tanrı yardım etsin, Koşoy!"

Ev kadar gözüken, kan kokan Er Coloy kahrolarak gürleyip "Bu ihtiyar Kırgızın başını koparayım" diyerek dağın kayması gibi ileri atıldı.

İki dev birbirini karşılayıp güreşe başladılar.

Birçok kez güreşe çıkan ihtiyar Koşoy amca şöyle dedi:

"Hey, köpek Coloy, er güreşinin kuralı var, sıranı bekle!" dedi bileğini tutarak.

Büyük Coloy, Koşoy'ın kocaman bileklerinden tuttu. Güreş için doğan çevik Koşoy tut dedirtmeden Kalmuk'un bileğini çekip tuttu, bu sırda bileğinin derisi, ihtiyarlıktan olacak, Kalmuk devi Coloy'un eline yapışıp kaldı. Er Koşoy'un gayreti bir anda geldi, kızaran bileğine bakmadan Coloy'un kaburgasının etinden ayak kadar bir yeri tutup çekti.

Tanrı göstermesin, dünyanın iki devi kana boyandılar, birbirlerine koşlar gibi yüklendiler. Rastgelen yerlerini kopardılar, ağızlarından ateş püskürtüp, gözlerinden alev saçtılar, paçalarından tutup, birbirlerine direndiler, göğüs göğüse boğuştular, ama birbirlerini yıkamadılar. Güreşen iki pehlivanın güreşinden Karkıra'nın alanı ocaklar gibi kazıldı, tozu göklere yükseldi, yer alt üst oldu, buna bütün halk hayran oldu.

İki dev altı gün güreşmelerine rağmen birbirlerini yıkamadılar, birbirlerinin üstesinden gelemediler.

Yedinci gün öğlene doğru, sırtını Coloy'a sepi yaptırıp rahatlayan Er Koşoy uyuyakaldı. Kafir Coloy "Şimdi bu pis Kırgız öldü, kıyamet yüzünü gördü." diye, Er Koşoy'u keçe evi kadar bir taşa vurmak için kaldırdı. Kaplan Manas bu esnada kulağı tıkayan siyah saplı kamçısını eline alıp Koşoy'un üzerine çaldı. Uyuyakalan amca irkilip gözlerini faltaşı gibi açtı ve Coloy'un elinden sıçrayarak yere indi.

Güreşe alışık dev Koşoy amca sağ butuyla Coloy'a çelme atarak çevirdi ve sürükleyerek yere vurdu. Er Koşoy Kalmuk'un başını atlayıp geçti. Kırgızlar sevinçlerinden çılgınlık atıp onurlarını kurtaran bahadır Koşoy amcanın ismini çağırarak tezahürat yaptılar. Er Koşoy'a halktan önce ok gibi ulaşan kırk çora onu ellerinin üstünde kaldırdılar.

Taşa tapınan Kalmuklar, yenilmelerinden dolayı kaderlerine küserek utandılar.

"Pis Kırgızların aşşa davet edip bizi incitmelerinin anlamı nedir? Pehlivanın başından atlamak hangi adette var? Bunun anlamı ne?"

Çinliler, Kalmuklar, Mançular Tanrının lanetine kaldılar herhalde. Davul çalındı ve gürültüyle patırtıyla askerler saf olup savaşa hazırlandılar.

Bu sırada Kaplan Manas, arslan gibi kükreyerek, sarı altından yapılan elbisesini giydi. Sarala sıfatı atını kamçılıyarak öfkeyle şöyle dedi:

"Hey Karakalmuklar, Çin milletinin hanları, aklınızı başınıza toplamadınız mı? Yenilen pehlivanın başında atladın diye sövüp durmayın! Bu pehlivanın işidir. Adam yerine koyup aşa davet ettik. Pis Çinliler, cevabınızı verin, savaşla eğlenelim dersiniz biz hazır."

Manas'ı, Bakay engelledi. Manas'ın öfkesini görüp korkan Çinli, Kalmuk ve Mançu hanları atlarından inip toplandılar.

Kalmuk, Çinli, Mançu'lar para cezasına çarptırılıp, Kökötöy'ün aşına devam ettiler.

Gürültü patırtı basıldıktan sonra Er Koşoy başına altın tacını giydi, Coloy'u yenip kazandığı ödülü garip ve zavallılara paylaştırdı.

Pehlivanların güreşi devam etti. İki tarafın pehlivanları bir senedir özel olarak hazırlanmışlardı. Çinlilerin büyüklüğü dağ gibi olan Tukubay adlı pehlivanın karşısına dirsek kadar Er Ağış çıkıp iki gün güreşti. Sonunda Çinli yenik düştü. Er Ağış ödülü almadan halka dağıttı, kendisi gelin kızların düzenlediği eğlenceye katılmak için aceleliydi.

Koşu atları daha gelmemişti. Atlar gelinceye kadar halkın canı sıkılır diye İraman'ın İrçı oğlu sıradaki mızrak yarışını ilan edip yiğitleri ortaya çağırdı. Bokmurun mızrak yarışı için yüz savaş atı, ayrıca dokuz yüz at ödül koydu.

Mızrak yarışına iki taraftan yarışacak kimse çıkmadı. Et pişecek zaman geçti. Çinliler güreşte yenildikten sonra, Kırgızların pehlivanlarına denk gelecek bahadırları çıkaralım diye çare aradılar.

Halkın fısıltılarını duyan Çin hanı Kongurbay'ın canı dayanamadan altın nalçalı, bakır ökçekli Çin tarzı çizme, altından yapılmış zırh giyip eğri kılıcını kuşanıp, gök mızrağını eline aldı. Algarasıyla hava atıp beyaz hançeriyle gözdağı verdi ve burmalı demir kuşanmış bir halde ortaya çıktı. Pekinden çıkan bu pehlivan bu yıl yirmi beş yaşındaydı, geniş göğüslü idi, yüzü pişmiş akciğer gibiydi. Kaşları köpeğin kaşları, burnu dağın burnu, bıyıkları büyük baltanın sapı gibiydi. O sönük gözlerini Manas'a dikti.

Kongurbay'ın tavrını gören Bahadır Koşoy, Bahadır Manas'a akıl danıştı.

"Bahadır, bu kahrolasına kim çıkacak?" dedi Koşoy.

Er Manas cevap vermeden Kongurbay'ı süzdü.

Bahadır Manas alnı yassı, başı dar, mahaddep burunlu, çift kirpikli, kaşları çatık, dudakları kalın, gözleri çukur,

arслан boyunlu, bileği yoğun, geniş göğüslü, arslan gibi korkunç bir yiğit idi. Gözlerinden alev saçarak Kongurbay'a ürpererek baktı.

Er Manas dudaklarını ısırıp Coloy'a kandığına çok kızdı.

"Şu saflığıma bak, ödül almamak ne demek. Yenmemek ne demek? Baka baka yaya kalmak ne demek... Bir tulpar mızrak yarışından dururken, tüh. Koşoy amca avucunu açıp dua et, kabaran herifle karşılaşayım, at hazırlayıp ver..." dedi Manas savaş silahlarını kuşanarak.

Derken gök yeleli bozkurt Manas'ın karısı güzeller güzeli Kanıkey altın takılarını şakırdatıp yavaş adımlarla, boynunu kıvrıp, beyaz memelerini sarkıtarak mağrur kaplan için altı yılını sarfederek yaptığı Akolpok'u alıp geldi.

"Efendim, bu size yakışır, Akolpok'u mızrak yarışında giyin." dedi kadınların kadını sevgili yenge Kanıkey, Akolpok'u ellerinin üzerinde sunarak.

Kaplan Manas dişlerini çıkararak güldü. Kanıkey'den memnun oldu. Onun alnını okşadı ve yakası altından yenleri bakırdan yapılan, ok işlemeyen mızrak ucu delemeyen, içi çelikle doldurulmuş Akolpok'u giydi. Çalışkan Kanıkey Akolpok'u dokuz yerinden ilikledi, dokuz yerinden düğümlledi, dışına gökten inen boz bıçak kınını taktı. "Bahadır, Umay Ana yardım etsin. Tanrım sana güç versin!" diye hayır dua etti.

Tecrübeli Koşoy, şüphe ettiği atları bir bir kontrol edip Manas'ın yarışta binebileceği at olarak Kazak Alımsarık'ın siyah akıtma alınlı atını beğendi ve ona Ak-Kula'nın eyerini koydu.

Arslan Manas'ı, başına beyaz mendil bağlamış Bakay ile Er Töştük destekleyip çıktılar.

Tanrının yardım ettiği evliya Manas'a iki tarafından kara benekli kapları ile topal gök yeveli arslan yardım ettiler, kara gök yeveli ata binen bahadırın önünden bakıldığı zaman bin yiğidin heybeti, arkasından bakıldığı zaman ejderhanın heybeti vardı.

İki bahadır alana girerken birbirini görüp atlarını kamçıldılar.

İki yiğit mızraklarının ucunu sivriltilip birbirlerini hedef alarak vurdular. Mızraklar birbirine değince atlar kışları üstüne oturuverdiler. Bahadırlar kırılan mızraklarını fırlatıp birbirlerine yöneldiler, şimdi gürzle dövüşmeye başladılar, birkaç kez kılıçla vuruştular, üzerlerine balta savurdular. İki bahadırın dövüşmesinden ateş tutuşmuş alev çıkıyordu. Sonunda ellerindeki silahlarının hepsi kırıldı. Sonra at üzerinde elele dövüşmeye başladılar. Yarış hakemleri, iki yiğidi ayırıp atlarını yedeğe alarak birbirinden uzaklaştırdılar, sonra tekrar ellerine mızrak vererek bıraktılar.

Er Kongurbay altındaki algara atına muhmuşlatıp hiddetle bağırarak tekrar saldıraya geçti.

Ölüm nedir bilmeyen arslan Manas, hırslanıp tazı sıfatlı atını koşturdu. Dağ gibi yeri devirip arkısında toz duman bırakarak düşmanın mızrağını hedef aldı.

Kongurbay'ın vurduğu mızraklı, Er Manas'ın kıcı yerden çıkıp üzengiden ayağı kaydı, kötü durumdan kendini zor kurtardı. Mızrak kullanmada çevik olan Er Manas yakından geçerken Korgurbay'ın miğferinin açık kalan kısmında ensesine mızrakla vurdu.

Kongurbay atından devrildi. Tozlar içinde kaldı.

Bahadır Manas Kongurbay'ın Algara atını beraberinde alıp götürdü.

Bahadır Manas kazandığı ödülü gariplere ve zavallılara dağıttı.

Gece olmuş Er Koşoy Ak otağında yatağına yeni yatmıştı. Mevkilerine göre dizilen suratu asık on üç han geldi.

"Hoş geldiniz hanlar!" Er Koşoy onları otağdaki yumuşak döşeklere oturttu, gönüllerini aldı, sözlerini dinledi. Hanlar elbiselerini çıkarmadılar, kuş tüyünden yapılan yastığa yaslanmadılar, mahcup oldukları belliydi.

"Koşoy amca! Size söyleyecek şikayetimiz var." dedi Buudayık'ın oğlu Muzburçak söze başlayıp, "Kırgız, Kazak, Kıpçak, Noygut, Türk oğullarına, soydaş ata

hanlara hakem olan, bayrak tutan adamsınız. Hak sözünüzü, adilliğinizi, kılı tam ortadan bölen yargıç olduğunuzu biliyoruz. Onun için Manas'a küsen soydaş hanlar olarak size geldik. Kendisine söylersek sözümüzü dinlemez, bizi gebertir."

"Evet, hadi söyleyin, neymiş dinleyelim." dedi Koşoy asık suratlı hanlara.

"Manas hanlığa geçince değişti, komşu hanların sözünü dinlemedi." dedi Muzburçak.

"Bahadır Kökötöy'ün aşında kendi bildiğini okumaktadır. Bize danışmadı." dedi Er Töştük.

"Her hanlıkta mızrak yarışına, güreşe çıkacak bahadırlar var. Hanlığını unutup kendisi çıkıyor. Onu engelleyecek hoca yok. Hanlık kaidesi, liyakatı gereğince oturmuyor!" dedi Andicanlı Sancıbeğ.

"Ne zaman ayrıldık ki kardeş hanların başı olduğu halde Manas bize üvey evlat muamelesi yapıyor. Bizi küçümsüyor. Kökötöy'ün başında Bahadır Ürbü'yü kızdırdı. Ürbü Manas'a söylemeden bahadırını alıp çıkmıştı, Manas onu kamçıladı. Eğer Manas bu küstahlığı, hırsı bırakmazsa, biz Manas'tan başka hanlara gideceğiz." dedi Er Kökçö.

"Manas'ı önümüzde para cezasıyla cezalandırın. Biz inat edersek Manas buna mecbur kalır." dedi Muzburçak.

Bu hanların memnuniyetsizliğinin gittikçe arttığını, onların sözlerinde gerçek payı bulunduğunu sezen Koşoy düşünüp taşınıp gelenlere şöyle dedi:

"Her sözü söylemenin sırası var, âziz hanlarım. Kökötöy'ün aşında Çinli, Kalmuk ve Mançular kavga için bahane arayıp dururken sizin hanınıza gücenip birliği beraberliği bozacak sözler söylemeniz yersizdir. Düşmanı görmemezlikten mi geliyorsunuz? Yaylamız bir, suyumuz bir, dilimiz bir,kanımız.....bir, kardeş halkız. Eskiden beri eksiklerimizi doldurup, ihtiyaçlarımızı giderip, kusurlarımızı affedegelmişiz. Kurnaz ve güçlü düşmana kucak açmalıyım, sır vermiyelim. İlla ki Manas haklı diyerek taraf tutmuyorum. Onun da kusurları var. Böyle büyük sınavda, namus güreşinde bir yiğide, bahadıra itaat etmemiz elzemdir. Aş tamamlansın, ezeli düşmanımız Kalmuk, Çinli, Mançu ve Tırgootlar güzelce gitsinler. Kendimiz başbaşa kaldığımızda kardeş halklar olarak toplanırız. Aş bitse Manas'ı önünüze getireceğim. O zaman derdimizi, cevabımızı, şikayetimizi söyleyelim." dedi ihtiyar Koşoy.

"Öyle bir anda Manas söz dinlemez. Bize saldırır." dedi Muzbuçak, "Onu böyle kalabalık bir yerde akıllandırmak gerek..."

"Hey." dedi on üç hana sinirlenen Koşoy "Sizi akıllı hanlar zannediyordum, benden de öte bunamış görünüyorsunuz. Akıl sormak için gelmişsiniz akıl verdim."

Dinlemezseniz kendiniz bilirsiniz. Söz dinleyen sakın olsun, söz dinlemeyen gidip Manas'ın başını alsın! Derisini yüzün! Manas zaten öfkeden kahrolup duruyor. Kızdırırsanız hepinizi öldürecektir."

On üç han Koşoy'un sözünü dinlediler ama, kursaklarında kin besleyerek döndüler. Er Koşoy bunu farkettiler, onların tavrını görüp kardeş kavgası biter mi hiç diye iç çektiler, bunu Manas'a anlatmaya gönlü razı olmadı.

Bu esnada İraman'ın İrçı oğlu at yarışını ilan etti. O gün akşama kadar yarışla geçti.

Kökötöy'ün oğlu Bokmurun Kırgızların bütün maharetini gösterdi: Kel süsüşmesi (koçların kafa kafaya vuruşması), deve çözme gibi oyunları düzenledi, para saçtırdı.

Koşu atlarının geleceği zaman yaklaşırken halk yollara bakmak için birbirleriyle yarışarak atlarına binip hareket ettiler.

Manas Çinliler ile Kalmuklardan kuşkulanan kırk çorasıyla atların geleceği yolu kesip karşıladı. Kongurbay da yiğitleriyle yola çıkmıştı.

Manas Topurçak atı uzaktan tanıdı. Ak-kula ise iki atın sonundaydı, yetişmek üzere idi.

Bu sırada Kongurbay atını kamçılıyarak yiğitleriyle Ak-kula'nın önünü kesti. Bunu gören Manas bakıp durur muydu, o da atını teperek haykırıp ucuna kurşun takılan

kamçısıyla Ak-kula'yı engelleyen Kongurbay'ın üzerine çaldı.

Kongurbay dengesini kaybederek düşmek üzereyken atının yelesine tutundu.

"At yarışına kötülük etmek isteyene böyle yapılır." Dedi içindekin besleyen almambet Kongurbay'ın Çalkuyruğunu takla attırarak.

Bunu gören Coloy yetişip ona engel oldu. Dev Coloy, üzerine gelmekte olan kırk çoradan korkup, yürük atları sürenlere katılarak Kalmukların arasına saklandı.

Aman Tanrım, atları yarışı kazanıp birinci dereceli ödülü alan Kırgızlar bayraklarını göklerde dalgalandırıp bağırıyorlar, dağları sarsacak şekilde çağırıyorlar, kalpaklarını havaya atıp birbirlerini kutladılar, at sahiplerinden hediye istediler. Şerefimizi gösterdik diye genci, ihtiyarı hepsi sevinçlerinden uçtular.

Sakinleşen Koşoy ve Manas altmış ata karşı yarışı kazanıp ödülü pay etmekle uğraşıp geç vakit döndüler.

Manas karargahına geri geldiğinde Karkıra'nın bereketi kaçıp, Kökötöy'ün bayrağı indirilmişti. Avul yağmalanmış, yurt yakılıp yıkılmıştı, kadınlar çığlık çığlığa bağırıyor, çocuklar ağlıyorlardı, hayvanlar ürkmüş felaketler başgöstermişti.

Bahadır Manas çok üzöldü. Yay gibi geriledi, ok gibi vahşileşti.

"Ey sevgili amca! Akriba, komşu, dost olalım dedik, değeri veriyi aşaa çağırdık, bu Kakançin'in yaptığına baksana!" dedi Manas Er Koşoy'a yakınıp.

"Sonunda düşmanlığını yaptı." dedi Koşoy iç çekerek.

"Bu köpeklerin cezasını verelim, göreceğini gösterelim."

Manas'ın önüne kırk çorası askerleriyle saf olup durdu.

"Dün Kırgızların köşkünde oturup keyfini çıkarırlarken, kızıl altınlarını, hayvanlarını, develerini hediye alırlarken bugün hayvanları sürüp, kadınlara eziyet verip, çocuklarını çıplak bırakıp gittiler. Böyle düşman cezayı hakediyor. Sonunda köpek Kongurbay, köpek Coloy, köpek Neskara yapacağını yaptı. Yarım günde ordu hazır olsun! Düşmanı yedi şehirine kadar kovalayacağız. Yetişirsem erkeklerini mahvedeceğim, şehirlerini yerle bir edeceğim." Kalabalık halkın önünde gazaba gelen Manas çok sert bir şekilde emretti.

Ellerinde nakışları altından yapılmış bayrak alan takipçiler ölesiye kaçan Kalmuk ve Çinlilerin peşine düştüler. Bahadır Manas'ın ordusu geceli gündüzlü yedi gün yol alıp "Şimdi Kırgızlardan kurtulduk, avulunu yağmalayıp, ödölüne el koyduk." diyerek rahatlayan

düşmanı ganimetlerini paylaşmak üzere mola verdiği yerde bastı.

Hayatta her şeyin bir bedeli vardır. Bahadır Manas düşmanı her taraftan kara bulut gibi kuşattı. Gafil yatan Kalmuk ve Çinlilerin çoğu Kırgızların mızraklarının ucuyla, keskin kılıçlarının tığıyla, fırlayan okuyla cezalarını bulup helak oldular. Atlarına binerek kaçanlar ecelden kurtuldular. Kongurbay büyük aştta Manas'la dövüşürken teçhizatı büyük ölçüde zarar görmüştü. Bu seferki karşılaşmada Bokmurun'dan mızrak yiyince bir çare bulup canını kurtardı.

Çinil ve Kalmukların ölümünden kurtulan askerleri tekrar bir araya gelip cesaretlendilerse de kırgızların kasırga gibi gelen ordusuna direnemediler.

Kırk çoranın askerleriyle Coloy'un avuluna felâket yağdıracığından gözü korkan Manas davul çaldı.

"Erenler! Kalmuk ve Çin halkının hepsini öldürmeyin! Hayvanlarına, kadın ve çocuklarına, sakinlerine dokunmayın. Malını mülkünü yağmalamayın, onlarda suç yok. Birisi gelip bana şikayet ederse başınız gidecektir. Onların yerine kan içen katilleri kesin, ahmak olan onlardı!" Bahadır Manas Aç-albars kılıcıyla Coloy'un başını kesmek üzereydi.

"Bahadır." dedi Er Koşoy Manas'ın elini tutup, "Halsizlenen yaralıya han kılıcını bulaştırma! Bana hediyen olsun, Bahadır."

Er Koşoy'ün gönlünü kıramayan Bahadır Manas, Açalbars kılıcıyla yerde yatan Coloy'un hanlık arması takılmış çelik miğferini parçaladıktan sonra kılıcını kınına soktu.

BÜYÜK GAZA (I. Bölüm)

Katagan hanı Koşoy'un karargahı. Bu meşhur karargah han yolu olarak biliniyordu. Han Koşoy'un kurduduğu yüksek kaleli bu şehir, Kaşgar, semerkant, İstanbul, Mısır, Altı Şehir ve Kara Şehir arasında dolaşan tüccarların, yolcuların ve kervanların uğrak yeri idi.

İlkbaharda hayvanlar taze otlarla doyarken; Koşoy ilkyaz otlağında yatarken altı han hiç haber vermeden kardeş oğlunun büyüğü Er Töştük'ün ziyafetine gideceğiz diye geldiler.

On üç han Kökötöy'ün aşında Manas'a karşı kargaşalığı başlattıklarında Koşoy onları sözle caydırmıştı. Yedi han koşoy'un sözünü dinleyerek Manas'a dokunmamaya yemin etmişti. Han koşoy öteki altı hanın nasihatı almadığını farketse de büyüklüğünü gösterip onları

çadıra altı, kısrak kesip, kımız şarabıyla ağırlayarak usulüyle karşıladı.

Dönüşünde altı han toplanıp, Kökötöy'ün aşında Manas hakkında ortaya koydukları şikayeti tekrar dile getirince Er Koşoy hiddetten kendini tutamadı.

"Ey, akıllı hanlarım, söz dinleyin yavrularım. Benim gibi ak sakallı ihtiyarı üzmeyin, fazla ağlatmayın. Kökötöy'ün aşında saçmalamıştınız. Söyledikleriniz orada kalır sanmıştım. Beni dinlemediniz. Öyle yiğit iseniz Manas'ı öldürün bakalım! Gücünüzü kuvvetinizi biliyorsanız sakın olun, Manas'a dokunmayın. Gök yeleli bozkurt bilirse, cezanızı verir" dedi ihtiyer Koşoy yerinden kalkıp.

Altı han kuşluk vaktiyle Er Töştök'ün ziyafetine gitmek için yola koyuldular. Yer altından çıkışı münasebetiyle büyük bir ziyafet veren, kendini Manas'tan eksik görmeyen Kıpçak han Er Töştök Kebez-Dağ'daki Sarı-kol vadisine sahiplenmişti.

Aynı atanın oğulları olan altı han, yani Kazaklardan Er Kökçö, Taz'ın oğlu Ürbü, Buudayık'ın oğlu Muzburçak, Andıcanlı Sancıbeğ, Eştekin oğlu Camgırcı ziyafet veren Er Töştök'ün beyaz çadırına geldiler.

Bahadıra fenalık besleyen altı han, tulumdan bal, kımız ve şarap içip yedi gün yatarak nasıl bir kavga çıkarıp Manas'tan öğ alacaklarını düşündüler. Hanlar geveze Ürbü'nün söylediğini uygun bulup ona inandılar.

"O meşhur Manas'ı güreşip yenecek kuvvetimiz yoktur. Bunun yerine safdil Manas Manas'a :

" Kırgız Kırgız olduktan beri Kakançın'den ne zamana dek kaçıp yaşayacağız? Büyük bir gaza yapma zamanı geldi. Bahadır isen koş korkak isen kork" diye hep beraber söyleyip kışkırtalım. Danışmanlarını dinlemeyen Manas, yağmaya başlarsa başını kurtaramaz, askerleri dağılır, ineğin tüyü kadar çok olan Çinliler ona yenilmez. Kalmuklar da işin içinde olur, o zaman büyüklük taslayan Manas'tan hesap soracağız" dedi Er Ürbü.

"Bu kez kalabalık askerle Manas'ın avuluna ansızın girelim, bir korkutalım, konuk ağırlatıp bıktıralım, yemeklerini doyasıya yiyelim, kalabalıkta saldırıp gözdağı verelim. Birlikte iş görelim. Rehberlik taslayan o meşhur efendiyle dövüşürse dövüşüp, durursa duralım, bizim kim olduğumuzu bilsin, kendimizi bir gösterelim. Böylece öcümüzü alalım" dedi Eştekin oğlu Camgırcı.

Altın han ak boz kısrakı kurban kesip, bileğinden kan çıkarıp, ellerini kana bandırarak "kaçanın kanı dökülsün " diye hep birde bağrdılar.

"Vaadinden sapanı gök lanetlesin!"

Altı han sözde usta bir yiğidi seçip mektup yazdırdılar. Mühürlerini basıp mektubu eline vererek kulağına tenbih ettiler:

"Manas'ın karargahına gidin. Manas yalnızsa selam verin. Evini kamçı çalarak girin. Bağıra bağıra söyleyin. Bir şey söylerse tersleyin! Arkanızda biz varız, kormayın!"

Kuduran altı hanın altı eçisi atlarını koşturup yedi gün yol yürüyüp Manas'ın Talas'taki karargahına geldiler.

Han karargahı, kapısı altından yapılmış yüksek bir kale idi.

Altın tahtta oturan han Manas'ın sağ yanında otuz iki han, sol yanında kırk bahadır vardı. Bahadır Manas'ın karargahı Albars kılıçlı altı bin asker tarafından korunuyordu. Ayrıca kapı bekçileri vardı. İnsanın ulaşabileceği karargah değildi. Askerlerin heybetini, soğuk yüzünü gören adam aklını oynatırdı.

Altı hanın elçileri bahadır Manas'ı hep ordu başında, savaşta görmüşlerdi. Karargaha geldiklerinde Bahadırdan çekindiler. Manas başımıza neler getirir diye korktular.

Altı hanın elçileri ne yapacaklarını şaşırıp Er Manas'ın yanına girmeye cesaret edemedi şaşırıp kaldılar.

Kapıcı başı Cooronçu bunların elçi olduğunu öğrendikten sonra Han Manas'a eğilerek söyledi:

"Yüce efendimiz, altın karargaha uzaktan altı elçi geldi. Hana söyleyecek sözümüz, verecek mektubumuz var

diyorlar. Nereden geldiklerini söylemediler. Bindiği atlarına bakılırsa Kaşgardan gelmişe benziyorlar."

Bahadır Manas bıyıklarını kımıldatarak güldü.

"Ee, Cooronçuğum, onları durumunu kervancılar çoktan ulaştırmıştı, kendilerini kuvvetli sanan altı han danışıp han karargahını basacakmış diye duydum. O hanlardan gelen elçiler düşmanlık için gelen keşifçilerdir. İtip kakmadan girmelerine izin verin. Bir daha elçiliğe gelmez olsunlar! Karargahta gördüklerini hayatları boyunca unutmaz olsunlar!" dedi Bahadır Manas.

Han karargahına davulu çalındı. Karargahtaki on iki bir asker ortada yol bırakıp iki saf olarak dizilip durdular.

Kapı açılıp ordu başı elçileri tertemiz bir uzun yoldan karargaha götürdü. Cesur gibi görünen elçiler aptallaştılar.

Altı eren altı elçiyi arkasına alıp hanın bulunduğu hareme getirip kapıdan içeri aldılar ve başlarına yere değdirip "Han huzuruna varırken eğilip selam veriniz" diye öğretiler.

Kabaran altı elçinin nefesi kısıldı, dili tutuldu, ağızlarındaki sözler uçup gitti.

Sırayla oturan bahadırları görünce akıllarının kaçırın elçiler dizlerine kadar eğilip usluca selam verdiler.

Oturanlar sadece Bakay onları selamını kabul etti. Tatlı sözlü, akıllı, birkaç dil bilen zeki Acıbay konuştu:

"Ey yiğitler, çekinmeyin, sakın olun! Siz kimseniz? Nereden geldiniz?"

Elçiler konuşmadan ellerini ceplerine sokup, hanlarının verdiği kağıdı çıkarıp arslan Manas'ın huzuruna sundular.

Yemek pişecek bir süre geçinceye kadar kağıdı alan kimse olmadı. Elçiler eğilmiş halde kıpırdamadan bakıp durdular.

Bir süreden sonra altın kemer takan Bahadır Sırgak yerinde kalkıp mektubu alarak bahadır Manas'a iletti.

Kudretli Han Manas, mektubu okuduktan sonra bıyık altında güldü.

"Koşoy amca, benim dediğim gibi oldu. Tahminim doğru çıktı. Sonunda akrabalarımın sırrı bilindi. İşte onların tutumu, mektubu dokunaklı yazmışlar. Gökte aradığımı yerde buldum" dedi bahadır Manas sevinerek.

Manas davul çaldırdı.

"Aziz ihtiyar Koşoy, Bakay amca! Kökötöy'ün aşından bir yıl geçti. Halkıma ziyafet vermek istiyorum, buna ne dersiniz?"

Er Koşoy ile danışman Bakay birbirlerine baktılar. Karın erkek mi doğurdu veya Kalmuklardan at mı alındı, ya da

baban mı öldü ki ziyafet veresin. Bahadır Manas'ın bunu niçin yaptığı sır idi.

"Bütün halk gelsin. Yarlığım halka ulaşsın!" dedi Manas emrederek. Bahadır Manas katibe mektup yazdırıp acele ziyafete gelsinler diye aynı kökten gelen akrabalarına altmış yiğidini gönderdi.

Manas hazinesini açtırıp altın ve gümüşlerini sokaklara saçtırıp altı gün boyunca büyük bir ziyafet verdi.

Yedinci gün bahadır Manas altı hanın elçilerine merhamet gösterdi, her birine altın yakalı kaftan giydirip, at verdi.

Şimdi gelen elçiler eşyalarını katıra yükleyip on üç gün yol yürüyerek Kerme-Tağ vadisinde Er Töştük'ün ziyafetinin bitiminde vardılar. Elçiler sırayla oturan büyüklere, görüp geçirdikleri olayları Manas'ın kahramanlığını, beyaz karargahını, kırk çoranın durumunu eksiksiz olarak anlatıp Manas'ın mektubunu verdiler.

Bahadır Manas, mektubunda şöyle yazmıştı: "Ben Manas Han emrediyorum ki, bütün halk kırk gün içinde karargaha gelsin! Gazaya çıkmak isteyen hazırlığını yapın, bu işe yaramayan yatıp kalsın".

Bu bir hiledir diye, kimse gitmeye karar veremedi. Gitmeyelim de diyemediler, ya da bir anlam

veremediler. Zor durumda kalan hanların yüzleri sarardı. Kederlenerek kaygıya daldılar.

Sırayla oturan bahadırların içinde Eleman'ın oğlu Er Töştük ilk olarak söz aldı :

"Elinin körü altı han, diliniz mi tutuldu, siz Tanrı lanetlesin, rahat yatan Manas'a dokunup huzurunu kaçırdınız. Manas şimdi bizi rahat bırakmaz, ejderin kuyruğuna bastınız. Şimdi Manas'ı ürküttük. Artık iş işten geçmiştir, verdiğiniz sözü tutun. Dökülmeyen kan, ölmeyen can yoktur, ölümden kaçan insan olmaz. Gelin demiş. Şimdi bizim yapacağımız şey kalabalık halkla, on binlerce askerle kahrolası herifin üzerine yürümektir. Yenilsek de yensek de, tevekkülle iş görelim veya hep birlikte ölelim. Birbirimizden geri kalmayalım. Başka yapacağımız bir şey yoktur".

Altı Han kırk gün içinde kalabalık bir ordu kurup bahadır Manas'ın Han karargahına geldiler.

Bahadır Manas'ın Har karargahı Gökte yanı kaybolduğu yıldızalıra görüldüğü gece yarısından sonraki bir vakit idi.

Han sarayının kulesindeki nöbetçi muhafızlar beyaz çadırdan bahadır Manas'ın cebesini giyip altın davulu alıp, arslan gibi ileri atılıp büyük kulat'ına binip tek başına çıktığını gördüler.

Okun ulaşabildiği bir mesafedeki Boz Tepe'ye çıkan şık giysili han, elindeki davula mışıl mışıl uyayan dünyayı sarsacak şekilde şiddetle vurdu.

Atın davuldan gümbür gümbür ses çıktı.

Kibirli beyler döşeklerinden fırladılar, beşikteki çocuklar ağladılar, bağlanan atlar oltaya takılan balık gibi sıçradılar. Altın karargah sarsıldı. Lanet olsun, yine kavga çıktı diye bütün millet karıştı.

Tepede sekerek koşan deve gibi kula atın yelesi ve kuyruğu rüzgarda sancak gibi yayılıyor. Bahadırın etek ve yenleri rüzgarda çırpınıyordu, heybeti gittikçe artıp ejder halini alıyordu, suratı kapalı hava gibi soğuk gözüküyordu, böyle iken hangi insan evinde rahat uyuyabilirdi ki. Bakay başta olmak üzere kırk çora cesur Manas'ın karşısına derhal toplandılar.

Başlarını kaldırıp "Bahadır ne iş var" diye sormaya cesaret edemedi beklediler. Han Manas ordusunu alıp Doğuya hareket etti. Kuşluk vakti olmadan karşısında kalabalık bir ordu göründü. Bu altı hanın ordusu idi. Bahadır Manas altı hanın atlanıp yola çıktığını çoktan öğrenmişti.

Karşılarında Bahadır Manas'ı görünce yiğitlik taslayan altı hanın kalpleri ağızlarına gelip atlarından yuvarlandılar:

"Bahadır, hayırlı sabahta çıkan güneşle seni karşıladık. Güneş gibi sıcak merhametine sığınarak dağlara kadar yükselen bayrağını tutup yürüyelim. Niyetimiz bir imiş!" dediler ellerini kavuşturarak.

"Kardeşler, geliniz! Biz sizi bekliyorduk. Koşoy amcamın da katımıyla toplantı yapıp Halkı birleştirelim, büyüğü dinleyelim, yurdun gamını bitirelim" demişsiniz. Buna kurban olayım. İki gün dinlenin! Ondan sonra danışalım."

"Bahadır Manas, senin sözünü destekliyoruz" dedi Camgırçı. Altı han başlarına eğik suskun suskun durdular.

Manas'ın kırk çorası altı hanın kalabalık askerlerini evlere paylaştırdılar. Hayvanların iyilerini kesip, karın yağından seçtiler. Askerleri yele altı yağıyla yapılan pilav ve şarapla ağırladılar.

Ertesi gün Bahadır Manas altın tahta oturup kırk çorasını, hanları ve bilgiç kılavuzlarını toplayıp kurultay yaptı.

"Hanlarım, şimdi avulda ağırlanıp yatacak zaman değil. Siz refah içinde yaşarken Kakançin bize defalarca saldırıp halkı yağmalayıp gitti. Yedi kuşaktan beri düşmandan korunup geldik, zulmünü çektik. Şimdi bizim ordumuz büyüdü, silahlarımız çoğaldı, kalbimde atalarımızın öcünü alıp Pekin'i bir yağmalasam diye bir arzu vardı. Buna ne dersiniz? Tayin ettiğim müddette altı han hazırlanıp gelmiştir. İzi kaybetmeden, askeri dağıtmadan Pekin'e gazaya çıkalım. Buna ne dersiniz?"

Bahadır Manas öfkeli dururken kimse gitmeyeceğim diyemedi, sonunda :

"Han Manas, senin bir dediğin iki olmaz. Bas dersen basalım, dur dersen duralım. Senin gibi bahadır varken düşmandan korkmayacağız. Sana Tanrı ömür versin!" dedi hanlar.

Altı Han Manas'ı avlamak için çok sayıda askerle gelip şimdi avullarına dönmeden orduya katılmak zorunda kalmalarına içleri yansa da, bahadırın gâzaya atlanacağız dediğini duyunca canlandılar.

"Bahadır Manas'a destek olup, Kakançin'i tamamen yerle bir edelim diye geldik." Eştekin oğlu Camgırcı başta olmak üzere altı han Manas'tan korktuğunda ağız değiştirdi.

"Öyleyse mühürünüzü bu kâğıda basın." Bahadır Manas katibe yazı yazdırıp hanların mühürünü bastırdı.

Manas yine şöyle konuştu:

"Ey millet, on iki hanın askeri buradasınız. Pekin'e gâzâya çıkmak için mızrak kullanmada usta balta kullanmada çevik, geri dönmez yiğitleriniz var. İhtiyarım, hastayım, halsizim, atım zayıf diyenler burada kalsın. Ceza verilmeyecektir. Şimdiden ganimet diye, at ile elbiseye meraklanmayın! Gitmeyeceğim diyen varsa şimdi söylesin! Yolda şeytana uyup sözünden vazgeçerseniz

başınız belaya girecektir! Kökünüzü kurutup başınızı keseceğim."

"Bahadır, yoldan saparsak Tanrı lanetlesin! Gök kubbesi başımıza yıkılsın! Kazığın başımıza saplansın!" dedi hanlar.

Bahadır Manas Pekin'e gidecek kalabalık orduyu Talas'a topladı. Karargahtan bir parça uzakta artçı koydu. Soydaş Türk oğullarına, ünlü hanlara altı yürük atlı habercilerle küçük birer mektup gönderdi.

Ordu seksen günde hazır oldu.

Artçı olarak görevlendirilen askerler at oynatıp düşman ile savaşmayı, mızrak, yay ve kılıç kullanmayı, baltayla vurmaya, hançerli elle yumruklamayı, butuyla tepmeyi, uçlara ulaşmayı, savaş silahını hazırlamayı öğrendiler. Almambet'in bilmediği yoktu, erenleri başlarına ne gelir, ne gelmez diye gürlenip akan Talas suyundan yaya da, atlı da geçirdi. Sudan korkanı beline ip bağlayıp nehre saldı. Talas'ın suyunu sahile doldurup göl meydana getirerek yiğitlere suda yüzmeyi öğretti.

Pir Davut'un ilhamıyla seksen yaşındaki Döögör usta gündüzlü geceli çalışıp arkadaşlarına silah yaptı.

Bahadır Manas, Altay'dan geldikten beri yer değiştirerek beslediği atlarını esirgmeden askerlerine dağıttı. Her

bölük başına kesmesi için bir kısrağ, her yiğit başına bir yedek at verdi.

Askerler savaşa çıkacakları günün gecesinde kutsal dağa çıktılar. Atalarının taşa kazılan resimlerini, yazılarını ziyarette bulundular. Kula kısrağı kurban kestiler. Kopuz çalıp, söz ustasının tatlı sözlerini, ozanların söylediği makamları dinleyip kadir gecesini karşıladılar, neşeyle tan attırdılar.

Şafak azıcık sökmeye başlarken davul çalındı. Bu ordu komutanları toplansın anlamındaki bir emirdi.

Bahadır Manas ordunun önünde yürüdüğü zaman şans getiren, düşmana saldıdığı zaman kalabalık askere bedel olan Bakay'ı emir vererek gâzâyâ han tayin etti.

Vakit dolup, kalabalık ordunun Büyük Pekin'e yürüyeceği zaman yaklaşırken sevgili yenge Kanıkey hiç uyumadan, yorgunluğunu sezdirmeden amcası Koşoy ile kırk çorayı çağırıldı.Önüne bal ve kıızıdan yapılan şarabı koydu.

Sefere çıkacağı günün gecesinde sevgili kadın Kanıkey beyaz gerdanlığını takıp kimseye görünmeden Han Manas'ın çadırına girmişti. Gözleri parlamış, sinirlenmiş Kanıkey'i gören Bahadır Manas üzülmüştü.

"Yüce efendim, fazla konuşup işine karıştığım için özür dilerim, büyük gâzâyâ atlanırken talihsiz sözümü söyleyeyim. Büyük gâzâyâ çıkma diye ısrar ettim

dinlemedin. Pekin dünyanın öbür bucağında, beş aylık bir mesafedir. Halkı kalabalık, savunması dayanıklı bir yerdir. Çinlilere kuvvetli halk diyorlar, oraya giden dönmez, gidişi var dönüşü yok yol diyorlar. Askerlerin dağınık ve hemde karışıktır. Buna rağmen gidiyorsun. Yetimler ve dul kadınlar karargahında kaldı. Namussuz, kötü niyetli akrabaların burda kaldı. Benim gibi inleyip ağlayan hamile kadının kaldı. Yüce soylu efendim, gökte uçan kuşu görürsem efendimin esenlik haberi diye umut bulacağım, atan tanı görürsem efendimin gücü diye kuvvet bulacağım..."

"Her seferde böyle yakınıyorsun, Kanıkey. Kadınlığını bırakmıyorsun. Düşüncelerinin, niyetini düzelt. Gitmediğimiz düşman, yenmediğimiz Çin Maçın değil o. Erkek namusu için, ataların intikamı için mahsus bu büyük gâzâyâ atlandığında peşimden çekme, yolumu bozma, iyi yolculuk dile!" dedi Bahadır Manas kızarak.

Hanın sözünü dinlediğinde ağlamasını kesip gözlerini yaşla dolduran zavallı Kanıkey gece karargahtan ayrılmıştı.

Bugün gözleri yaşlı Kanıkey yenge hızlı hareketlerle Han Koşoy'un ayağına kapanıp, diz çökerek ona yakası altından, yenleri bakırdan yapılan ok işlemez, mızrak delemes iki katlı zırh şeklindeki özel kaftanı giydirdi.

Katagay hanı Koşoy hayır duasını okudu.

"Umay Ana yardımcı olsun, evladım! Çocuğunu sağlıklı doğursun, evladım! Oğlunu Hızır korusun! Güreştiğini yere sersin! Hızıra yarasın! Kara benekli kaplan yanında yürüsün! Babanın arslanı beyaz kaplan arkandan yürüsün! Alp karakuş önünde ve arkada dolaşıp uçsun!" kaftan giyen Koşoy amca Tanrıya sığınarak halkın önünde dua okudu.

Han hatunu Kanıkey kederli bir halde, ay gibi yüzünü parıldatarak, altından yapılan takılarını göğsünden oynatarak, bahadırın büyük gâzâya niyetlendi, atışmada ok işlemesin diye, on iki yılda yaptığı Akolpok'u ona giydirdi, altınla kaplanmış kayış kemir beline kuşattı. Kanıkey'in diktiği Akolpok, boylu poslu, geniş omuzlu Manas'a yakışmış, bahadırılık heybeti belirip mağrur bir hal almıştı.

Bu becerikli Kanıkey hatunun yaptıklarını görüp taş yüreği ezilen bahadır Manas açıkca belli etmese de onu üzmeceğine söz verip Umay ana'ya yemin etti.

Kanıkey hazineyi açtırıp, yeşil renkli gök heybeyi getirtip ortaya koydu. Heybeyi açıp kırk çoraya kırk kalpak, kırk şalvar, kırk zırh gömleği giydirdi.

Güzel Kanıkey'in çalışkanlığını bilin ki, o kırk çorayı yazın giymesi için bir takım, kışın giymesi için bir takım elbise hazırlamıştı. Ökçesini oydurup, tabanını kalın yaptırıp, çift çingirak koydurup giydiği zaman hoş ses çıkaran zili

var, ok işlemez çizme yaptırmıştı. Bunları kır çoraya verdi hatun. Çizmeye ilaveten her birine tilki derisinden yapılmış çorap ve kumaştan yapılmış ayak sargısı daha verdi hatun. Yiğitlere iki yıl yetecek kadar çakmak, bıçak, kemer verdi. Kavgada düşmanın yüreğine saplansınlar diye çift tıgılı hançer verdi. Yiğitler yorulduğunda, yiyecekleri bittiğinde suyla çalkalayıp içsinler ve canlarına kuvvet gelsin diye çoraların erzağına kurut ilave etti.

Tavus gibi yürüyen hatun, arslan gibi çoraların her birine çoktan beri savaş için alıştırılan, zıpyala duran kırk savaş atı hazırlamıştı. Sağrılarına kaplan derisinden örtü örtüp üzerlerine takımlı eyer yerleşmişti. Onun üzerine su samuru derisinden yapılmış döşek koyup terkilerine de birer gök davul yerleştirdi. Yakası altında örtülmüş, düğmesine gevher takılmış, birer zırhal ve yorulduklarında atlara versinler diye ot konulan haybeyi de eğer kayışına bağlamıştı.

Kırgıl'ın başta olduğu kırk bahadır Kanıkey'den memnundular. Kadın olmasaymış Han Manas'a benzeyecekmiş diyerek sırada durarak başlarını eğdiler.

"Manas Han! Düşmanın üzerine yürü, düşmanın tabanında çiğnensin, askerin eksik olmasın! Bütün belâlar senden uzakta dursun! Atalarının taşa kazılan ruhları dirilsin, size yardım etsin!" Bütün halk koyun gibi gürültü yaparak gözleri yaşlı halde Tanrıya sığındı.

Her avul sarı başlı beyaz koyun kurban kesti.

Ordu harekete geçti. Davul çalındı.

Koyu doru ata bihen, bol paçalı geniş şalvar, geniş kolsuz kürk giyen Han Koşoy'un yönettiği ordu kapıdan çıktı.

Eline kırmızı mendil alan Kanıkey bahadırların yanındaki Almambet'e:

"Kardeş, bir dakika!" dedi guguk kuşu gibi sesiyle seslenerek:

Bahadır Almambet, hatuna atının dizginini çevirdi.

Zavallı Kanıkey gözlerini yaşla doldurup hıçkırarak Almambet'e şöyle dedi.

"Ayaş, uzun sefere gidiyorsunuz. Kaç günde varacaksınız, kaç günde geleceksiniz, ay ve yılını söyle de git kardeş. Şu vakitte gelecek diye yolunu bekleyeyim. Beyim Manas sana emanet, ayaş. Altın kuvveti yelesiyle, yüce soyul efendimin gücü seninlerdi, ayaş. Dayanacak biricik beyim, yaman düşmana atlandı, onu canlı görebilir miyim, bu bir Tanrının işidir ayaş. Badırın çocuğunu karnımda taşıyorum, bahadır. Yengenin zor günleri geldi. Kara böcek gibi düşman gelirse, başına dağ yıkılırsa, dostunu koru, ayaş. Dostunu düşmana tutup verme, ayaş" dedi Kanıkey atın yelesini tarayarak.

"Ayaş, yol kısa, söz kısa. Söz söyleyene yol uzaktır ayaş. Tanrım bize yardım ederse, yolum muvaffakiyetli olursa,

Allah Teâlâ yardımcı olursa, Büyük Pekin'i tarümar edersek bir buçuk yıl olduğunda, tam on dokuz ay olduğunda karargaha gelip ineriz, ayaş."

Kırk yiğidin başı Kırgıl davul çaldı. Almambet atını oynatarak gitti.

Mızrakların ucu parlıyor, birbirine değiyordu, askerlerin başları sallanıyor, bayraklar birbirine çarpıyordu, zırhlar parlıyor, askerlerin bellerindeki kılıçlar çağlıyordu, koşu atları yerinde duramıyor, tozlar havaya yükseliyor, yer titriyordu. Ayaklarına üzengeye geçiren erler, yerlerinden kımıldayıp hareket geçtiler.

Ordunun başında Han Bakay gidiyordu, onun arkasında hanların idare ettiği askerler gidiyorlardı. Otuz bayrak taşıyan, üç yüz düdük, üç bin zurna alan kalabalık ordu han yoluna koyuldu.

Tatlı sözlü ve çok akıllı Kanıkey, nârin belli kırk gelinle avulun civarındaki bir tepede kuğu kuşu gibi dizilip, kırdan bayrak taşıyan, tulpar atlarına binen yiğitlerin karaltısı kaybolana kadar sessizce bakıp durdu.

Kalabalık ordunun başında, kırk çorası yanında, elli iki yaşında olan asilzade Er Manas, beyaz atmaca gibi nârâ atarak gidiyordu. Altındaki Ak-kulası uzmanların uzmanı tarafından denenmiş, göz nûru bir asil hayvan idi. Geyiğin boynu gibi boynunu kıvıran, kurşun gibi duraklamadan koşan hakiki yürük bir at idi. Yeryüzünde onun benzeri

yoktu, ağzına geçirilen gem dişleri arasında çatırdıyordu. Dümdüz beli eğiliyor, geceleyin teke gibi koşuyordu. Olukçuklarla kaplanan ön dişleri çelik gibi kısılıyordu, yanına kimseyi yaklaştırmıyordu, başını çevirip bakışı, hareketleri atlardan farklıydı, güzel bir tavırla etrafına bakınarak sağlam adımlarla ilerliyordu, yelmesine rüzgâr yetişemezdi, koşusuna ok yetişemezdi, yüksek sesle bağırırsanız sesiniz de yetişemezdi o böyle bir hayvandı.

Ordu üç gün üç gece yol yürüyüp büyük nehre geldiğinde askerler öteye beriye dağılıp, mızraklarını yere saçıp, bayraklarını serdiler, atlarını otlağa bırakıp keçe evi diktiler, yiğitler kaftanlarını şemsiye yaparak uyudular, asker başına bir tane olmak üzere verilen kısırakları kestiler, yenlik yaparak yata kaldılar.

Ordunun sonunda yürüyen Almambet, yiğitlerin böyle rahat yattığını görüp çok kızdı; çoraları ve komutanları satranç oynamakta olan Manas'a kabaca şöyle dedi:

"Bahadır Manas, var mısın? Şikayetimi dinle. Gideceğim Pekin çok uzaktır. Topladığın olursa olsa üç yüz bin askerdir. Bu kadar askerle kara böcek gibi sayısız askeri olan Çin yurdunu yağmalayacağım diye yeltenip gidiyorsun. Askerlerinin durumu işte böyle, askerler avuçlarını açmış açıl sofram açıl deyip oturuyorlar. Adamlarının hepsi düğüne gidiyormuş gibi kaygısız. Çinlileri uyuyarak bulamazlar, yatarak alamazlar. Yiğitleri böyle bırakırsan askerlerin sana bakır mı, işlerin yolunda

gider mi? Çin'e gâzâya çıkan yiğidin yapacağı iş bu mu? Yolu bilen yiğidin yok. Bekçilik yapan, yer gören, devriyeye çıkıp yol araştıran arslanın yok. Bu gâzâya katılamam Bahadır! Gideceksen kendin, git, Çinlileri yağmala! Sana katılıp ne edeyim, bana müsaade et, geri döneyim. Sözü uzatıp beni sıkma efendim!" dedi Almambet bozularak.

Almambet'in doğru sözünü dinleyen Manas'da, kırk bahadır da, ihtiyarlar da ses çıkarmadılar. Bir süre sonra Manas fikrini söyledi:

"Almambet kızmakta haklıdır. Bakay amcam ihtiyarlamış olsa gerek, askerleri başıboş bıraktı. Aksakallı Bakay'a gidin. Hanlığını Almambet'e versin" Bahadır Manas Acıbay ile Serek'i gösterdi.

Acıbay ile Serek, tepede çadırda bulunan Er Bakay'a büyük bir korku içerisinde gittiler, amca kahkaha atarak şöyle konuştu:

"Başı olan halkın oğlu, gâzâ yolunu tam olarak bilen Almambet'i kıskanmıyorum. Ben Almambet'i arslan Manas'tan, oğlumdan ziyade severim. Görevimi veriyorum askerlerin başına geçsin.

" Er Bakay katibe mektup yazdırıp, beylik mühürünü bastırdı, hanın kara atının üzerine sadaka olarak halis altın koyup çoraları sevindirip üç atla yolcu etti.

Davul çalınır, askerler toplandı. Gâzâ ordusunun önünde Manas emir verdi. İraman'ın İrçı oğlu sefer atına binerek eline kopuz alıp Almambet'in gâzâ ordusuna han olduğunu duyurdu.

Almambet'in han tayin edilmesi orduda gürültü çıkarttı. Kırgızların içindeki Noygutları çoğu onu beğenmedi:

"Er Bakay gibi yoldaşı tahttan indirip başıboş dolaşan; Kalmuklardan, Çinlilerden ve Kazaklardan yer edinmeyen bu adamı han yapmak ne demektir?"

Bazı niyeti bozuk hanlar şöyle dediler:

"İş yeni başladı, daha göreceği var. Manas'a bildirmeden ortalığı ateşleyelim. Han Manas'ı kıl iple boğazlayalım. Ağzına geleni söyleyip, aklına estiğini yapmasının ne olduğunu faketsin! Kiminle dövüştüğünü öğrensin!"

Halkın bazıları hayret ettiler:

"Sersem Kalmuk, halkı ne belâlara itecek? Bakay'ı kendimiz seçmiştik, bu lanet olasını nasıl çıkarır, şimdi çabalarımız boşa mı gidecek..."

Halk söylese de yalan söylemez derler ya. Hanlık tahtına sahip olan Almambet Çin'in Pekin ordusunu görmüş bir yiğit idi, o sağ yanına doksan hizmetçi, sol yanına almış muhafız olarak orduyu kontrol etti. Asker sayısını yeniden tam olarak aldı, askerleri seçerek ayırdı. On kişiye onbaşı, yüz kişiye yüzbaşı, bin kişiye binbaşı

konuldu. On bini, yani bir tümeni bahadır yönetti. Yüz bine birer bey konuldu. Yüz binlerce kişilik orduya otuz bey, otuz beye birer de sancak verildi.

Almambet adam sayısını aldıktan sonra ilk olarak hanlık emrini verdi:

"Ey, millet, hepiniz dinleyin! Hükümüm iki olmaz. Emrim yalan olmaz. Bundan sonra istediğiniz gibi at kesip, yiyip içip uyumak yok. Önceki gibi, evdeki gibi sohbet kurayım diye düşünmeyin! Üç ay elbiseleri çıkarmadan Doğu'ya yürüyeceğiz. Pekin'in civarında dinleneceğiz. O zamana kadar asker tertibini bozan canından umudun kessin. Yüz kişiden biri kaybolursa, ya da yolda asker boşyere durursa eceli geldi demektir" dedi Almambet her tarafa altmış cellat tayin edip.

Kalabalık orduda huzursuzluk baş gösterdi, herkes şaşırıp şöyle dediler:

"Elinin körü, bu Çinli bizi dinlendirmeden, sıcak güneşte kızartacak. Su içirmeden, yiyecek yedirmeden at üzerinde öldürecek her halde."

"At kesilmezse, insan yemek yemezse, uyumazsa cesedimizi götürecek Pekin'e? Beyliği Kalmuk'a verip gafil öleceğiz."

Zavallı halk kaygılansa da ertesi günkü sefere hazırlandı.

Karanlık gidip şafak sökerken Almambet'in davulu dağ deresinde, ot gibi uyuyup yatan orduyu ürkütüp uyandırdı.

On iki hanın kalabalık askeri, saf saf dizilip durdu. Almambetin izin verdikten sonra kalabalık ordu katar halinde hareket etti. Gökte toz zerreceği dahi uçmuyordu, yerde boş yer gözükmüyordu.

Yalın kılıç kuşanıp, tuğsuz mızrak almış, elinde sancakla Sarala adlı atına binmiş, çekik gözlü, çilsiz, beyaz yüzlü bahadır Almambet, kılavuzluk etti. Onun arkasında Bahadır Manas çok yol yürüse de canı sıkılmadan, zaaf göstermeden, sanki şimdi ata binmiş gibi, kasırgadan yaman bayak Kula atının yürüyüşünden zevk alarak geliyordu. Deve gibi iri cins yürük at Ak-kula, tuynaklarını yere batırıp, muskasını göğşe sıçratıp, tırnaklarıyla kuma basarak heybetli bir şekilde oynayarak geliyordu. Ordunun arkasını kaplan Bakay sürüp geliyordu.

Sel gibi akan asker gece dahi soluk almadan, çan, zurna çalarak, gündüz de mola vermeden, at kesmeden, uyumadan, çölde on gün yol yürüdü. Duraklamaya izin vermedi Almambet. Kalabalık ordu, ıssız bucaksız çölde atlarına dayanarak, yolda uyuyarak, gözlerine kum, ağızlarına toz dolarak, kuvvetten düşmüş vaziyette on gün yol yürüdü, atlar yoruldu, yiğitlerin gözleri kamaştı. Almambet mola vermedi, kırk günde çölü arkada bırakıp, geniş Altay'ın dağlarına dayandılar. Uygun bir yer olan

Kobulduu havzasına gelindiğinde ordunun peşindeki turnaya benzeyen Han Bakay, ordunun önündeki Almambet'e gelip rica etti:

"Yapma Almoşcuğum, orduya mola ver, yiğitler zayıf düştü. Bir mola vermezsek kırılıp biteriz"

Arslan Almambet davul çalarak "mola" diye emrettiğinde kalabalık askerin hepsi birdenbire atlarından kendilerini aşağıya attılar. İşte o zaman bütün halk, yol azabının mezar azabı olduğunu anlamıştı. Bazılarının attan inecek kuvveti kalmamıştı. Bazıları bükülüp kalmıştı ki, atlarından yuvarlanıp yerde yürüyemeden duruyorlardı. Baltasına yaslanarak uzanıp yatanlar çoktu. Dayanıklı, kuvvetli olanlar yemek pişirip, kısarak kesip yeyip yattılar. Canı sıkılan yiğitler eğlenmeye başladılar.

Bahadır Almambet, atları dinlendiriyor, kaçan atları toplamaya çalışıyordu.

"Hey hanlar! Atlar su içerlerse yağır olur, atları bir yere bağlayın!"

Akşama doğru, civarlara nöbetçi, hanlara koruma konuldu, keşifçiler yola koyuldular.

Ertesi gün de Han Almambet erlerin sayısını alacağım, gidip söyleyin, eğer biri eksik olursa başını alırım, diye Iraman'ın Irçı oğlunu haberci gönderdi.

Orduda bir telaş başladı, onbaşı, yüzbaşı, binbaşı, çora başı ve müfrezeler ileri geri koşup, bağırıp çağırıp, Tanrı korusun bu Çinliden diye, askerlerini bulmakta zorlandılar.

Kırk çoranan biri olan Tazbaymat onbaşı idi. Almambet hesap sordu, o kendisiyle beraber on kişiydi, ama birini bulamamıştı. Tazbaymat'ın bir adamı kaybolduktan sonra, yüzbaşı onu alarak binbaşya götürdü.

Binbaşı tümenbaşya, tümenbaşı Hana götürdü. Tazbaymat hesabında yanılmıştı.

"Elimde dokuzu vardı. Benimle on oluyorduk. Yavrusuna bakan kancık gibi bakıp günde üç kez sayıyordum bunları. Kaybetmişsem kahrolayım! Tanrı lanetlesin!" dedi Tazbaymat elini yayararak.

"Üç yüz bin askerin hepsi sağ iken, senden bir kişinin kaybolması üzücüdür. Hükmüm iki olmaz. Ölüme mahkum edeceğim. Tazbaymat'ı tutuklayın cellatlar!" dedi Almambet kızarak.

Altı cellat derhal başını kesmek için Tazbaymat'ı alıp götürdü.

Bu sırada Er Serek duraklayıp askerlere çevirildi :

"Hey, Baymat'ın onuna sevgili Manas girmiş olmasın, kağıda ber baksana" dedi Er Serek silkinip.

Kağıdı tutan Kadirseyit yazıya baktı ki, Serek haklı çıktı. Bahadır Manas onuncu er olarak Tazbaymat'ın idaresinde idi.

Ölümden sağ kalan Tazbaymat, bahadır Manas'a geldi:

"Ah, bahadırım Manas, senin için az kalsın Çin'li, kellemi alacaktı" dedi Tazbaymat bahadıra bağırarak.

Manas:

"Kurumuş Tazbaymat, burada âmirim sensin, unutulan benim. İşini eksik yapıyorsun. Yahu, Serek'e söyleme deyip seni kestirseydin keşke!" genellikle hiç gülmeyen bahadır çok güldü.

"Alp Manas'ı unutan Tazbaymat yiğit midir, yâ Tazbaymat'a darılmayan Manas arslan mıdır?" dedi Serek laf olsun diye.

Geniş derede bülbülün ötmesiyle uyanan Han Manas, nehir kıyısına varıp yüzünü yıkadı. Yorulan yiğitlerin rahatını bozmayayım diye davul çalmadan muhafızlar aracılığıyla Bakay, Koşoy ve Almambet bahadırları, kırk çorayı on iki hanın âmirlerini çağırıp toplantı yaptı.

"Askerler rahat bir soluk alsınlar. Şimdi Kakançin'e, Pekin'e doğru yol alalım. Yolu hangi çora iyi biliyor? dedi Bakay sözünü kısa keserek.

Pekin'e keşif için ben gideceğim diye cesaret eden kimse çıkmadı. Askerler suskun duruyorlardı.

"Yol keşfini bana verin. Orası benim gördüğüm yer, dövüştüğüm halktır" dedi Almambet gülümseyerek.

"Kaç günlük mesafe orası?" dedi Bahadır Manas Almambet'e.

"Gidişi dönüşü iki ay, bahadır" dedi Almambet, "iki ayda gelirim. İki ayda gelemesem, orda kaderimle ölmüşümdür."

Manas Sungur kuşu gibi bir hâl alarak, Almambet'in sözünden çok memnun oldu.

"Bahadır Almambet, keşife çıktığında yorulmayan, on iki gün durmadan savaşan yine de koşmaktan bıkmayan Kartküröng' e binip git. Ayrıca ok işlemeyen elbiseyi giyip git. Erzağını bol al. Yanına çevik yoldaş seç!" dedi Manas.

"Vay efendim, vay!" dedi Bahadır Almambet gürültüyle gülererek ve bükülerek "Yola hançerim yeter, Saralam'a bineyim. Hayvan olsa da sırdaşız değil mi. Bahadır, yanıma yoldaş için Sırgak'ı verin."

Han Manas buna muvafakat etti.

Er Almambet binbaşı Oşpur'u ordudan buldurdu.

Oşpurum, ordu Ala-Dağ'daki gibi eğlenip yatmasın. Çinli ve Kalmuklarla savaşmak için idman ettirilsin. Kakançin'de dolaşıp savaş hünerini öğrenmiştin. Ben gelinceye kadar askerlere hünerini öğret" dedi Almambet emrederek.

İki yiğit Almambet ve Sırgak, Çin topraklarının keşfi için atlarını seçip, silahlarını hazırlayıp harekete geçmek istediler.

Bütün millet Tanrıya yalvarıp hayır dua etti.

"Karşına düşman çıksa tabanında ezilsin! Atının izi otlarda kalmasın! Düşmanın takibedip ulaşmasın! Sağ gidin, ganimet alarak sağ gelin!".

İki gök yeleli kurt atlarını sıçratıp yola koyuldu.

Kuş olup uçan, yüksekte dövüştüğünde, düşmana karşı çıktığında gevşemeyen, keşifte duraklamayan, susuz ovada susamayan, gürültüden şaşırmayan, orduya katıldığında kırk gün karnı acıkmayan Sarala'ya binen, gök demirden zırh giyen sırlı mızrağını eline alan, ok işlemez kalkan kuşanan, karanlıkta yürüdüğü zaman bozkır tilkisinin izini kaybetmeden süren arslan Almambet Pekin'e doğru yöneldi. Almambet'in yanında, teketek kavgaya çıktığında heybetinden hiçbir şey kaybetmeyen, ölümden korkmayan, alev gözlü Sırgak vardı. Hiçbir şeyden yakınmaz, keskin mızraklı, başı kalkanlı bir yiğitti.

Kuvvetli iki arslan, uçan kuşlarla yarışıp düşmana farkettirmiden, bulut gibi sessiz, ıssız bucaksız çölü, puhu kuşunun bile uçmadığı kırı takib ediyor atlarını dinlendirip akıl danışıyor, Pekin istikametine doğru gidiyordu.

Tuyundunun Sarı-kıyası'nın civarına gelirken Almambet yoldaşı Sırgak'ı durdurdu.

"Bahadır Sırgak, bir dakika dur" dedi Almambet önüne çıkarak.

Almambet, dizler üzerine oturup el ayalarını gözlerine yaklaştırarak baktı.

"Eyvah!" dedi gözlerinden ellerini almadan Almambet "Sırgakçığım, Çinliler bizi farketmiş. Pis Çinlilerin devriye için koyduğu dağ sırtındaki dağ koçu, çoktan kaçıp gitmiş, ördeğe haber ulaşmış. Şimdi biraz mola verelim." Yiğitler atlarının gemini çıkarıp otağa bıraktılar. Yolculuk azığındaki kavut ile kurutu pişirerek yediler. Birbiriyle iyi anlaşan iki bahadır birbirine gençlik yıllarını anlatmaya başladılar.

Kalabalık ordu, rahat bir yere yerleşti. Hastalara bakıldı. Bu yabancı yerde, askerler hergün sayıldı. Yorulan atlar dinlensin, yorulan yiğitler kendine gelsin diye devriyeye asker konup keşiften haber beklenip yatıldı. Oşpur bir türlü rahat edemedi. O, askerlere hünerini öğretmek zorunda idi.

Manas'ın kırk bahadırı yirmişer yirmişer ikiye ayrılıp dört kısrağı ödül koyup, aşık kemiği atıp oynuyorlardı. Karargahta Kırgıl'ın bağırıp çağırın sesi çıkıyordu. Zaten onun sustuğu gün olmamıştı. Nerede olursa olsun muvafakat etmiyen Kırgıl'ın normal olmadığını gören

bahadır Almambet, Manas'a şöyle demişti: "İhtiyar Kırgıl ölmedikçe, kıyameti görmedikçe Kırgızın işleri iyi gitmez". Bugün de Kırgıl birilerini çatıp, yok yerden kavga çıkardı. Bir anda karargahın civarındaki Çubak ile İhtiyar Kırgıl, birbirlerine takılırken ansızın ağız dalaşına tutuştular.

İhtiyar Kırgıl, Çubak yiğide terbiyesizce hakaret etti:

"Hey, Çubak o kadar kabarma! Rakı içip sarhoş olduğun zaman dünyayı yıkacağım, ben Manas'ın sağ koluyum diyordun. Manas'a gelen o şaşkın Çinli o kadar olamıyorsun. Katardan çoktan geride kaldın. Akıldan ve sözden yoksunsun. O kadar güçlü arslan olsaydın kaçıp gelen Almambet Çin'e keşife gider miydi? Çubak burada kalır mıydı? Böyle yaşayacağım deme, geber!"

Bunu işiten Çubak bakıp durur muydu hiç. Onun da gözlerinden ateş, ağızından alev çıktı, öfkesinden çatladı. Dövüşte, insan gücü yetmeyen Er Çubak'ın kızgınlığını gören yiğitler "kendine hakim ol" diye ellerini tuttular.

Akbalta'nın oğlu Çubak altın çerçeveli akbaltasını bileğine taktı, silahlarını kuşanıp kökteke adlı atına bindi yılan gibi sıçrayıp ihtiyar Kırgıl'a bağırды.

"Elinin körü, ihtiyar! Senin şu Almambet'inin peşinden yetişip kesmezsem, kanını içip doymazsam, Çubak adım silinsin. Onun cesaretini göreceğim! Pekin'e gireceğim! Yakalayana dek kovalayacağım. Almambet'in başını

buraya terkimde getireceğim". Er Çubak davulunu hareket etti.

Çubak'ın bahadırılığı Manas'tan eksik değildi, boylu poslu, geniş omuzlu, yilankavı boyunlu, çok yiğit biriydi. O, muskasını sıçratan yürük atı Kökteke'ye binerek önünü engelleyenlere bakmadan gitti.

Devriyeye giden Han Bakay, Çubak'ı tek başına yürüdüğünü gördü. Artçıdan onun istikametini öğrendikten sonra tepedeki altın çadırda habersiz yatan bahadır Manas'a gitti.

"Çubak, kulaksız gök yeleli kurdun hareketini gördün mi? Sözümü anla Manas, ayrılanı kurt yer, ayrıla ayrıla bugüne kaldı Kırgız, başka halka laf gidiyor. Çubak senden başkasını tırnağı kadar görmüyor. Çubak'ı bir an evvel durdur" dedi Bakay.

Bakay'ın sözünü dinleyen bahadır Manas ne diyeceğini şaşırıldı.

"Yapma amcacığım, ordu bozulmaya başlamış. Buna izin vermeyelim. Çubak ile Almambet birbirinden eksiği olmayan yiğitlerdir. İki arslan yok yere ıssız çölde, kimsenin olmadığı yerde çekişip dövüşürlerse birbirlerini öldürürler. Kanatlarımızdan ayrılmayalım. Ak-kula'yı yedeğe alarak gürültü koparan Çubak'ın önüne varıp hediye edip öfkesini gidereyim! Askerim bu durumda

olduktan sonra emanet candan umudumu keseyim, ata binmeyivereyim!" dedi bahadır Manas kızarak.

Manas kızdığı zaman ordu değil, gökteki bulutlar bile kararırđı. Bahadırın görünüşü şöyle idi: Dimdik küstah gözlü, ince dudaklı, yassı yanaklı, uzun çeneli, gözlerin derin idi. Yiğitliğı apaçıktı. Manas da Aymanboz atına binerek Çubak'ın peşinden gitti.

Tal-Mazar'ın altında uyumakta olan Almambet yüzüne birisi bir şey saçmış gibi şaşarak uyandı. Okunu hazırlayan Almambet at üzerinde bağırdı. "Hey, Sırgak dur! Benim gördüğümü gördün mü? Benim duyduğumu duydun mu, bahadır?"

Sırgak atına binerek Almambetle yanyana geldi.

"Ee, bahadır ne oldu? Yoksa kalabalık bir düşman grubu mu gördün?"

"Ey mert Sırgak arslanım, sırdaş olan yoldaşım! Bilmiyorsan söyleyim, beni himaye edenler söyledi : Akbalta'nın oğlu Er Çubak denen gaddar yayılmış uçan kuş gibi geliyordu, bastığı taşı parça parça ediyordu, kazan gibi olan topağı üzerinde gürültüler çıkarıp, perçemlerini göğşe sıçratarak, tuynaklarını batırmış hiddetle bir hal almıştı hayvan. At üzerindeki Çubak'ın heybeti de acayıptı, rengi uçmuştu, düşmana aldırmadan, kimseyi kendine denk görmeden düşmanını yiyecekmiş gibi hırslanmıştı.

Gök yeleli kurt Almambet Er Çubak'ın hırsını görüp atını çevirmiş ona aldırmayan Almambet sırtarak selam verdi.

"Ee, bahadırım Çubak, kızmış gibi bir halin var, kılıcını çekmişsin, karşılaşacağın düşmanı göster, bahadır. Kalabalık Çinli mi geldi? Düşman seni gafil mi avladı?"

Kızgın kudurmuş Er Çubak kimseyi dinlemeden yel gibi hızla gelerek Almambet'e bir dokundu.

"Hey numara yapma Almambet, geçenlerde sen halkından ayrılıp başıboş dolaşıp geldiğinde geniş Talas'ın koynunda, ılgın ağacı biten havzada Argın, Nogoy içinde kan akıtıp, kılıç tutup içtiğimiz ant hani?" O zaman ata beraber binelim, düşmana beraber saldıralım, keşife beraber çıkalım, ölse de beraber ölelim demedik mi? O yemininden nasıl kaçarsın? Beni bırakıp neden yalnız çıktın? Dur! Söyleyeceğimi dinle, köle! On iki türlü askeri yönettiğin halde keşife çıkan sen misin? Danışmak yok, laf yok, artçıdan kalan ben miyim? Vay köpek seni! Şimdi benim elinde öleceksin Çinli! Dedi Çubak içini boşaltarak.

"Ey, Çubak dostum! Sabreden derviş, muradına ermiş derler. Sabrededur, bahadır keşife ben gidecektim. Kırk hanlı Çin'den haber alacaktım. Arzu edersen sana yol açık, keşifine gidiver. Kırgızdan kimse keşife çıkmadıktan sonra, ben çıkayım dedim kötü mü etmişim? Kin besleyip

Çinli diye canımı sıkma, kanımı kaynatma." Almambet sövüp saymadan, konuşup kızgınlığını gidersen diye ona aldırmadan ip gibi kıvransa da sol eliyle tutarak durdu.

"Pis Çinli köle! Yalandan keşife çıkacağım diye başlı halk olan Türkü bırakıp gitmek istiyorsun. Barikatını bozayım mı, can sıkıntısını gidereyim mi, seni istirahat ettireyim mi?" Er Çubak yeniden öfkelenerek atını kamçılayıp yerinden fırladı.

Şimdi Er Almambet de sinirlenmiş, ağzından ateş püskürterek, tüyleri diken diken olmuş vaziyette, sinek kadar canını hiç düşünmeden lanet olası Çubak'a söverek hücum etti.

"Hey hırslı pis murdar! Benim Pekin'e keşife gitmem kimin için? At üzerinde inatla yolumu engelleme kimin için? Cahil köpek Çubak, bil ki bunların hepsi senin için. Durmayım dedim durdurdun, konuşmayım dedim konuşturdun ulayan köpek Çubak! Bil ki ben Pekin'in asilzadelerinden biriydim. Saf altından yapılan tahtım vardı Pekin'de! Korkak pis murdar, ben nasıl Noygut kölesiymişim. Kuvvetli arslan isen, benden daha yiğit isen, cesur arslan isen niye bozkırından şaşıp geldin. Ben tahtımı bırakıp, halkımdan bezip pislikten temizleyip çora oldum Manas'a. Yerleştim Tala'a.

Beni Han yapın dedim kiminize?

İstedim, girdim dininize.

Hanınla bir olmadın
Öfkelensem burada,
Macera seven Çubakım.
Kovayım mı cinini?
Amir yap dedim kiminize?
Hürmet ettim dininize.
Amirinle bir olmadın
Döveyim mi cinini"

Almambet kazık boyunlu Sarala'ya kamçı çalarak çift tıgılı gök çelik kılıcını kınından çıkarıp Çubak'a saldırdı. "Başını elma gibi kopartacağım. Yol üzerinde öldürüp köpeklere yem yapacağım."

Er Çubak da canını düşünmeden sağ yenini çözüp, kalkanı sırtına tutup, çelik kılıcını eline alarak dörtnala atını koşturdu.

Tepeye çıkan iki yiğit karşı karşıya geldiğinde dostluk hatırı yüzünden birbirine kıyamadan, bağırıp kılıç vuramadan bakıp durdu. Çubak Ağa! Almambet Ağa! Öfke düşmün akıl dosttur derler. Acınızı benden çıkarın bari dedi Sırgak. Buna aldırmayan erler atlarını oynatarak birbirine tekrara saldırdı.

Bu esnada eyerin sırtına benzeyen gök kırdan sevgili bahadır Manas'ın karaltısı doğan güneş gibi belirdi. Manas Aymanboz'a kamçı çalarak rüzgar gibi yetişip geldi.

"Yiğitler! Durun bir dakika! Bırakın kılıcınızı!" dedi. Manas uzaktan bağırarak.

Manas'ın bağıırışını duyan iki yiğit durdu.

Bahadır Manas yürük deve gibi atıyla yetişip gelerek iki yiğide şöyle dedi:

"Üzerimde sungur, yanımda kaplan, altımda hayırlı yol, savaşta kalabalık askere bedel ikizler olan Almambet ve Çubak dostlarım"! Çektiğiniz kılıçlar taşı kessin, felâketler onunla beraber gitsin, yere bırakın! Şakanızı bırakın!" dedi. Han Manas araya girip kamçısını kaldırarak.

Çekişen iki yiğit aracıya bakmadan "Bırak beni, onu keseyim" diye tekrar birbirini tehdit ederken kaplan Manas şaşırarak şöyle dedi:

"Ey akılsız ve budala dostlarım; niyetinizi bozup yarı yolda kavga çıkarıp böyle Talas'a geri dönmek mi istiyordunuz. Bahadır Manas'a kendinizi göstermek mi istiyordunuz. Bunu nasıl yaparsın Almambet? Nasıl böyle düşünürsün Çubak? Yiğit Almoş varken cihanı altüst edeceğim, on sekiz bin âleme saldıracağım diye

düşünüyordum. Çubak yanımdayken ok işlemez beyaz elbisesini değiştirip giyeceğim diye düşünüyordum. Sizin halinizi bugün gördüm! Kim olduğunuzu anladım. Şu Pekin'e kendim tek başıma gideyim, tek başıma varıp öleyim! Ey akılsızlar, yiğitlik taslayan budalalar, çölde yol kapışıp biriniz ölüp biriniz kalın..."

Sinirlenen bahadır Manas elindeki çift dizgini sağa sola silkip bıraktı. Kızgın gök yeleli kurt Manas kara tepeli kırdaki Karakuş gibi vadiye bakıp küserek oturakaldı.

İki bahadır baştaki gibi sert tavır göstermeden yumuşayıp, kılıçlarını kınına takıp, birbirinden uzaklaşarak bahadır Manas'ın karşısında mahçup olarak durdular.

İlk önce Er Çubak, Almambet'in önüne gelip diz çöktü, boynuna yular takarak iki elini göğsüne koyup şöyle dedi:

"Bahadırım Almambet, senin arkandan sana Çinli dedim. Bastırıp geldim, farkettim ki bu utanç vericiymiş. Keşife gideceksen işte yol! Al, başım hediye! Bahadırım Almoşçığım kusur bendeysen affedesin!"

Şu yalan dünyaya bak, büyük bahadır Almambet eriyip yumuşayan Çubak'ın tavrından memnun oldu.

"Han oğlu Er Çubak! Konuşurken sırdaşım, kıymetli arkadaşım, dertleşirken dert ortağım! Kakançin'e, Pekin'e beraber gidelim dediğin doğrudu. Keşife sana

söylemeden çıkmam doğru değildi, kabahat bende, sen de beni affet bahadır!" Almambet atından inip Saralasını yedeğe alarak kamçısını boynuna koyup Çubak'a diz çöktü.

Ateşten geri dönmeyen, ölümden kaçmayan ahmak doğan iki bedbaht geberdiler mi nedir diye bahadır Manas gözünü çevirip baktı ki, deminki ikisi birbirine sarılıp, göğüslerini değdirip, el verişip, gökteki yıldızlar gibi çift olup barışmıştı. İki bahadır atlarını yedeğe alarak ağır ağır yürüyüp boyunlarını büküp Manas'ın önüne geldiler.

Arslan boynunu çevirdi. Bahadır Manas'ı görüp sevinerek güldü iki yiğit.

"Han, efendim, günahımızı affet. Önünde atlarımız hediye, bahadır!" dedi iki yiğit yanyana durarak.

"Ey Almambet, Çubak ikizim! İkiz yiğitlerim! Atışmaya gelen düşman olursa dünyayı yıkan kahramanlarım! Pekin'e ulaşıp keşif yapmak üzereyken gelip kavga çıkaran düşüncesiz Çubak, yaptığından utan! Yetişip gelip araya girsem küskün söz söylediğin için utan Almoş!" Bahadır Manas ağzını kocaman açıp gülerek iki yiğidiyle barıştı.

Issız çölde atlarını yedeğe alan dört bahadır sözleşti.

"Uçarsak birbirimize kanat olalım, düşmana ok olalım. Öleceksek birlikte ölelim. Andımızı bozanı Gök lanetlesin!" dediler bahadrlar Tanrıya sığınarak. Aymanboz'a binen bahadır Manas kıl çelik kılıcın tığını yalayan, birbirine şeref sözü veren üç yiğitle Cet-kaytına kadar pürüzsüz görünen Tal-Çokunun üzerine doğru yöneldiler.

Efendisi başta olmak üzere dört bahadır etraflarına bakındılar. Karanlık bastığında göz ulaşmayan, göz ulaşsa da doyulmayan eski Pekin-nehiri ile gölü, çölü ile dağı, sahrası ile ormanı, şehiri ile kalesi göze ilindi.

Arslan Almambet karşısındaki manzaraya imrenerek gün boyunca Pekin'i anlatıyordu.

"Karlı sahra, Büyük Pekin, keşke benim yerim olsaydı diye arzu edilecek yer değil mi? Çubak kaynaşıp yatan kalabalık Çinli benim halkım olsaydı diye sorulacak halk değil mi? Çubak" dedi Almambet ilave ederek.

Almambet'in ah çektiğini, ihtiraslı gözlerini gören bahadır Manas "Almoş göbek kanının damladığı yerini özlemiştir, yurt özlemi mahveder insanı!" dedi dostuna acıyarak.

"İlim ilden eksik değil, ilsiz kalacak insan ben değil". Dertli dertli hıçkırarak ağlayan Almambet konuşmasını bitirdi.

Bahadırlar yola koyuldular. İl içine girmeden, ine cine gözükmeden dağı takibederek yürüdüler.

"Bahadır Manas, sağ tarafta köykap (kuh-i kaf) vardır. Onun geniş tepesinde Sazangşan denen halk yaşar. Çet-Beece'nin başı onlardı. Savaşçı halk. Halkının ihtiyarı ile genci farkedilmiyor. Başları kazan gibidir, her biri yetmiş kulaç köknar ağacına dayanarak yürür. Bunların âmiri Makel adlı devdir. Onu kimse yenememiştir. Bu yüzden korkuyorum. Bilmeden savaşırsak o kafirden başkasını kendi elimle geberteceğim" dedi Almambet sırrı anlatarak.

Bahadırlar tepedeki yalnız çınar ağacının altındaki pınara gelerek atlarını bir yere bağlayıp yattılar.

Almambet Manas ile Sırgak'ı bırakıp Çubak'ı alarak Pekin tarafına keşife gitti. İki bahadır dağ sırtına çıkıp düzlüğü araştırdı.

Boyu dağ gibi olan Almambet birden ürktü.

"Ey, Çubağım, can dostum! Benim gördüğümü gördün mü, benim duyduğumu duydun mu? Geçende benim dediğim Makel adlı dev geliyor."

Çubak dikkatlice baktı, ama ıssız çölde insan karaltısı filan görmedi.

"Ey bahadır Almambet, devini görmedim" dedi Çubak.

"Yola iyice baksana!" dedi Almambet.

"Yolda bir tepe duruyor. Başka kimse yok."

"O tepe dediğin Makel adlı devdir" dedi Almambet.

Er Çubak ağzını açtığı halde şaşırıp donakaldı.

"Kakançin'in Esen Hanına devriyedeki dağ koçu çoktan bizim haberimizi ulaştırmıştır. Kurnaz Esen Han Kakançin'in askerlerini koruyup Kırgızları yok edeceksin diye muhafız Makel adlı dev'i buraya göndermiştir. Şimdi Makel adlı dev'i iyice göreceksin Çubak" dedi Almambet.

Vay tövbe, yeryüzünde böyle insan da varmış demek. Er Çubak dev'i gördükten sonra canından umudunu kesip bakakaldı. Makel devin yüzü rengi daha açık gözüktü: Ağzı tepesi yıkılan mezar gibiydi, tek olan gözü parlıyordu, kaş ve kirpiği yeri kaplayan koyu çam ormanı gibiydi. Makel'in bıyığıyla sakalı arasında karga, alaca karga, alıcı kuşlar yuva kurmuşlardı, cıvıl cıvıl uçuşuyorlardı.

Boz katırın dizginini çekerek büyük keçe evi kadar topuzunu bırakan Makel adlı dev cebinde ocak gibi büyük piposunu çıkarıp tütün kutusundan beş avuç tütün alıp çakmak taşıyla tutuşturdu. Üflediği duman yen kadar olup üzerinde yılankavı bir hat çizerek ıssız yeri bulut gibi kapladı, yol gözüküyordu. Sigarasının zehirinden bir at koşumu kadar mesafedeki Almambet ile Er Çubak aksırdılar. Başları döndü.

"Kaplan Çubağım, nasıl bir zaman nasıl bir karanlık çökecek başımıza bilemeyiz. Makel adlı deve gözükmeden geri dönelim. Manas'a gidip anlatalım. Ona dördümüz çıkalım" dedi Almambet acele ederek.

Bunu işiten Çubak korktu.

"Aman Almoş ne diyorsun, halkın lafına kalırız. İki yiğit bir yiğitten kaçıp geldi demezler mi? Herkese bir ölüm vardır. Gayrete gel Almake! Tevekkülle savaşalım. Mel'unu keseriz!" dedi Çubak silahını hazırlayarak.

Almambet Er Çubak'Tan memnun olup kendi söylediklerinden utandı.

"Kurban olayım sözüne, Çubağım! Ben bekleyip durup tek olan gözüne ok atayım, sen mızrakla sanç bakalım" dedi Almambet yayını hazırlayıp dağ sırtından aşağıya baktı.

Almambet Makel adlı devin tek gözünü hedef alarak attı. Ok gözüne saplanmıştı, Makel'in gözbebeği fıçı gibi yere düştü. Makil bağırarak gözünü tutup dizleri üzerine dayanakaldı. O ana kadar Er Çubak kayalık dağ gibi deve, oktan önce ulaşış apaçık duran ağzına mızrak sapladı.

Makel adil dev yuvarlandığında dağ kaymış gibi yeryüzü şiddetli gürültüyle sarsıldı.

Fazla vakit geçmeden yere düşen devin kafatasına Almambet baltayla vurarak geçti.

Makel'in kalkmasına fırsat vermeyen Çubak devin başına bir daha balta vurdu.

İki yiğit her yandan üstüste ok atarak Makel adlı devi bir günde ancak alt ettiler.

İki yiğit Makel adlı devin başını kesip gergedana yüklemeye epey zorlandı. Er Çubak iki heybe taşına birlikte yükledikten sonra devin başıyla eşit düzeye geldi.

Devriyeye çıkan Sırgak, iki yiğidin ata bir şey yükleyerek geldiğini görüp Bahadır Manas'a müjdeli haberi ulaştırdı.

"Yüce efendim, işler yolunda, iki arslan sağ salim geliyor. Ganimetleri varmış. Geyik avlayıp ev kadar gergedana yüklemişler."

İki yiğidin yoluna artçı olan Sırgak çıktı.

"Yolunuz hayırlıdır inşallah. Av ola! Hediye istiyorum, bahadır!" Sırgak merak ederek gergedana doğru yöneldi.

"İsteğin kabul olsun! Bir geyik avladık. Başını yükleyip geldik. İndirip alalım! Elin bereket getirsin!" dedi Çubak onu deneyerek.

Er Sırgak, çabucak gergedana doğru elini uzatmış giderken birden bağırp dönerek kaçtı.

"Yapma ağabey, bu nedir? Domuzun başımı ya da yelmavuz devin başı mı? Kakançin'in hepsi böyle olursa, ne günler göreceğiz? İşimiz kötü!" dedi Sırgak şaşırıp.

"Hey, Bahadır Sırgak, yüreğın yerından oynadı, gel tedavi edeyim" dedi Çubak.

Sırgak kenine geldikten sonra Manas'a çevrildi.

"Efendim bu başı gördün mü? Bu yaramazların yaptığı işe bir baksana!" dedi Sırgak afallayarak.

Almambet kahkaha atarak güldü.

"Hey, benim geçende size söylediğim Makel adlı dev işte budur" dedi Almambet devin başını yere fırlatarak.

Makel adlı devin başı bahadır Manas'ın ayağı altına yuvarlanarak gelip durdu.

Dört eren Kakançın yurdunu dolaşıp içeriye doğru gidiyordu. Karargaha giden yolda akına hazırlanırken kalabalık asker gözükte. Bu askerleri gördüyse de hiç aldırmadan gidiyordu Almambet. Onun yanında bahadır Manas sessizce yürüyordu. Er Sırgak çaktırmadı. Sadece Er Çubak korktu. "Hey, Almambet ne yapıyorsun? Kökümüzü kazmaya mı yelteniyorsun? Kalabalık asker bizi görürse, üzerimize saldırırsa ne yapacağız? Bu bir felaket değil mi?" dedi Çubak.

"Ölürsek bir çukurdayız, yaşarsak bir tepedeyiz, bahadır. Beni takibedin!" dedi Almambet alçak sesle.

Bahadır Manas da sırrı biliyormuş gibi yavaşça güldü. Bahadır Çubak başkalarından geri kalmayayım diye tevekkülle yürüdü.

Bahadırlar, gök mızrak tutan askerler, yaylarını hazırlayan nişancılar gürleyen ejderhalar arasında gidiyorlardı. Onları aşarak, büyük köprüye gelip durdular. Almambet köprünün altına atlayıp tek yola girdi. Onu Bahadır Manas, Er Sırgak takibetti, kılavuz Çubak köprüden geçmek istiyordu.

Almambet Çubak'ı görür görmez bağırdı.

"Çek, geri dön! Öleceksin lan!" Çubak'ın Köktekesinin tuynağı köprüye değeri değmez, büyük bir gürültü koptu.

Korkan Çubak derin çukura girip kaçtı. Gürültü geçtikten sonra Çubak bahadırlara geldi. Onun rengi uçmuştu.

"Ee, bahadır Çubak, can tatlıdır değil mi ha?" diye sordu Sırgak.

Almambet keyifli keyifli gülümseyerek şöyle dedi:

"Ey bahadırlar, ben size Pekin dayanıklı bir yer, Çinliler kalabalık halk diye söylemişim. Bu Çinliler doğruca gidilecek bir halk değil. Halkının ve ülkesinin sırrını bilen adam ancak gelebilir. Bu kurnaz Çinlilerin bir hilesidir.

Köprüye doğrudan basan geçemez. Kalabalık ordu olsa bile ölümden kurtulamaz. Karınca gibi kaynaşan askerler ise hileyle, suretle, taşla ustalıkla yapılmıştır. Tepeme asil taş konup han olduğum zaman, Kırgız olma gibi bir niyetim olmadığı zaman, Çin sınırına kalın barikat kurup Pekin'e giden yola, Kırgızlara, atlı savaşçı halklara karşı

yaptırmıştım. Büyü ile yola nöbetçi konulmuştu." dedi Almambet.

"Hey, yiğit yatakta yatarak ölmez. Sinek kadar cana bile bir ölüm vardır! Namus için doğduk, namus için öleceğiz!" dedi bahadır Manas yüksek sesle gülerek.

Almambet yiğitleri durdurdu.

"Bahadır, düşman bizi farkedip hazırlanmıştır. Sırgak'la ikimiz Çinlilerin durumunu öğrenelim" Almambet, Bahadır Manas'la Çubak'ı bir keçe evine bırakıp keşifine gitti.

Er Almambet yanına gök yeleli kurt Sırgak'ı alarak at koşturup alçak dağın sırtına gelip durdu.

Er Almambet şöyle konuştu: "Ey Çubağım, Kan-Caylak'ın tepesini gördün mü? Orada nöbetçi olarak konulan sarı tilki var. O bizden kaçıp kurtulursa devriyedeki kırk rahibe haber verecektir? Ondan gözünü ayırma. Tilki yerinde ise, onu ininden takibedeceğim. Seni çağıracağım." diyerek Sarala atını koşturup gitti Almambet.

Er Almambet kurnaz tilki kokumu alıp kaçıp gitmesin diye tilkinin yattığı yerin karanlık olması için dağ üzerindeki bulutu takibederek bekledi.

Almambet çukura vardı. Atından inerek taşlar arasına saklanıp hava serinleyinceye kadar bekledi.

Bir anda kurnaz tilki burnunu yukarıya kaldırıp koşarak ininden çıktı.

Almambet tilkinin göğsünü hedef alarak ok attı. Ok alınan yere isabet etmeden bir ayağını hedef sıyrarak geçti. Kurnaz tilki can telaşıyla kaçtı.

Almambet dağı sarsarak Sırgak'ı çağırıp bağırdı.

Er Sırgak otlu dağ yaylasıyla kökçöbiç atına üstüste tepinip sır mızrağını uzatarak tilkiye yetişip onu kuşattı. Almambet tilkiye fırsat vermeden gelip kılıcıyla onu altı parça etti.

Rahat bir nefes alan Almambet taşların arasına gizlenip üzerine işaret konulan yerden kocaman bir kapı alıp gelerek içini yardı. Ondan Çin hanını giydiği iki elbiseyi aldı. Tepesine taş katılan elbiseyi kendisi giydi. Sırgak'a şalvar, çizme, kalpak ve dar elbise giydirdi, atlarına Çin örtüsü örttüler. Almambet yola bekçi olarak konulan kurnaz dağ koçunu da gebertti.

Dağın ortasındaki masmavi göle gelirken Almambet dertlendi. "Sırgakçığım, atının başını çevir bahadır, bu göle bekçi olarak konulan ördek çoktan uçup gitmiş. Demek Çinlilere çoktan haber ulaşmış!" dedi Almambet kara kara düşünerek.

İki yiğit kaynaşan kalabalık Çinlinin içine girdi. Almambet eğilip Çinliler gibi diz çöküp Çince söylüyordu, Sırgak dalkavuk kıyafetine girmişti.

Almambet'in Çin tarzı elbisesini, tacını, zümrük taşı belgesini gören yoldaki görevli komutanlar ona tazim eyleyip durdular. Almambet rastladığı şehrin ordusunu başka bir yola gönderdi.

Tungşa şehir Almambet'in göbek kanının aktığı, çocukluğunu geçirdiği şehir idi. Ayna gibi vadiye gelirken atalarının yaptırdığı şehiri, doğduğu yeri görüp aklına eski hatıralar gelen Almambet'in gönlü kararıp gözlerinden yaş döküldü, kendi eliyle diktiği çınara sarılarak dertlenip ağladı.

"Dünyası kurusun, Sırgak! Doğduğum yer işte burası, Sırgak. Büyüdüğüm yer işte burası Sırgak! Şu görünen karaltı yedi atamın tahtıdır. İşte öteki agala kum, kızıl duvarlı olan babacığımın karargahdır. Benim kaçıp çıktığım yer burası, Sırgak. Kalbimi temizleyip, dinimi bırakıp, babamdan vazgeçip kuş gibi uçup yalnız başına yürüyüp Kırgızalar sığındım Sırgak. Baktım ki nerede olursa olsun halkından vazgeçen, yerini bırakıp giden, çocuksuz yaşayan yiğidin altın başı hor görülürmüş, Sırgak. İnsan nerede yaşasa da doğduğu mukaddes yerin hasretini çeker, bu hasret insana acı verir, Sırgak. Sakın yer değiştireyim deme, Sırgak. İşte bu yalan dünyada tekrar kendi halkımla savaşmak üzereyim, Sırgak. Patırtı

koparandan alacak öcüm var. Şimdi eski karargahımın izi yok Sırgak. Başköşe evim harabeye dönmüş, boyalı evim mahvolmuş, çiçekli bahçem hendek olmuş, çınarık kesilmiş, halkım darmadağın olmuş, duvarlarının tamamen yıkılmış, yurdum param parça olup bölünmüş, Sırgak. İşte bu dostunun derdini dinle, Sırgak" dedi Almambet derdini anlatarak. Bunları dinleyen can dostu Er Sırgak'ın da gözleri doldu.

İkisi gayrete gelerek yola koyuldu. Boz tepeye gelirken Er Almambet yere mızrağını saplayarak Sırgak'a şöyle dedi.

"Çin'den yalnız başıma gece kaçıp çıktığımda, çok sayıda asker takibedip Kongurbay ansızın saldırdığında ağzımdaki altınla kaplı pipom buraya düşmüştü. Arkama bakmadan gitmişti. Atından inip bir baksana" dedi Almambet.

Atından inen Sırgak böyle düşündü: "Gündüz değil gece vakti, üstelik Almambet'in kaçtığına yıllar olmuş, Kongurbay yetişip gelip vurdu diye yalan söyleyişine bak."

Er Sırgak mızrağın ucunu yere batıra batıra otların arasından Almambet'in paslanmış altın piposunu buldu. Eline alıp gösterince Almambet hayran kaldı.

"O pipo benden sana hediye olsun, Sırgakçığım" dedi Almambet keyiflenerek.

Bahadır Almambet Er Sırgak'ı büyük çınarın altına yatırıp, "Gece boyunca burada bekle, ben Esen Han'ın sarayındaki Burulça'ya uğrayıp geleceğim" diye yola koyuldu.

Tan atmadan Almambet geri döndü, döndü ama, Esen Han'ın muhafızları gördü ki şaşarak döndü.

"Bahadır Sırgak, Burulça'yı görüp rahatladım, yolda bir şey olmasın diye giyimimi çıkarıp yatmadım. Bekleyeceğim diye ağlaya ağlaya kaldı kuşum," dedi Bahadır Alambet baltasını sıkı tutarak.

Çin hanı Esen Han'ın Kırgızları Pekin'e yaklaşıyor diye Kongurbay başta olmak üzere kırk hanı harekete geçirip peşinden takibettiğini sezen Almambet ile Sırgak Karasu'nun boyunda akıl danıştı.

"Canımızı alıp kaçarak Manas'a düşman geliyor diye apışıp varmalıyım. Kakançin'in atlarını ele geçirip düşmanın önüne bırakıverelim. Düşman yetişip gelirse vur kaç savaşı yapalım" dedi Almambet.

Almambet Kasp'a'nın boyundaki atların arasında dolaşıp beyaz davula vurup, bağırıp çağırarak atları ürküttü, at çobanlarını safdışı ederek atları yola sürdü. Çırpınan alta yüz ata yoldan hiç şaşmayan, karanlık gecede dahi izinden sapmayan Acıbay'ın atı Kartküröng kılavuzluk etti.

Takipçilerin önü iki günde ulaştı. İki yiğit birinci gün takipçilere kuşlara saldıran şahin gibi saldırıp onları darmadağın etti. Çin askerleri gittikçe çoğalıp onbinlerce asker ortalığı sis gibi kapladı. İki yiğit kah saldırıp, kah çekilip vurkaç savaşı yaptı. Bahadır Manas ile Er Çubak'ın yanına bir an önce ulaşalım diye gözleri dört oldu.

Çok olmak bir avantajdır. Kakançinin askerleri iki yiğide yedi kat sardılar. Almambet ile Sırgak atları yorulup, kuvvetleri tükeninceye kadar koşturdular. Çin'in nice kuvvetlerinin karşısına yalnız başlarına çıkıp mızrakları parça parça oldu. Sonunda iki arkadaş halsizlenip üzengiden ayakları kayıp birbirine vasiyetlerini söyleye dururken tepedeki kırdan bahadır Manas'ın kocaman karaltısı gözüktü.

Bu esnada rüzgarın uçurduğu çığ gibi kalabalık asker bahadır Manas'ı hemen farketti. Haşmetli sevgili arslan tepede durup önüne baktı ki, dağın cenup yamacında Acıbay'ın Kartküröng'ü atların tamamını insan gibi önüne salıp sürüyordu. Dağ eteğindeki düzlükte Kakançin'in kalabalık askeri iki yiğidi sarmıştı. Bunu gören bahadır Manas ağzından alev çıkararak kara benekli kaplan gibi atılıp, altmış yiğide denk gelecek kadar heybetle Almambet ile Sırgak'ı kurtaracağım diye, dalgalanmakta olan düşman topuna doğru mızrakla saldırdı. Han Balta'nın oğlu Çubak kögala'ya benzeyen atına binip, gök kumaştan yapılan elbisesini giyip, tevekkülle bahadır

Manas'a yoldaş olarak saldırıya geçti. Bahadırları gören Er Almambet ile Er Sırgak daha da cesaretleterek "Manas" diye bağırarak ölümü hiç düşünmeden savaşa girdiler.

Manas'ın bindiği Aymanboz meydana çıktıktan sonra yorgun düşüp durdu zavallı! Bu esnada Acıbay'ın Kartküröng'ü gayipten yaratılmış heybetli bir hayvan idi.

Bahadır Manas'ın önüne bana binecek mi acaba diye gelip durdu.

"Acı ağabey yaşıyorken Kartküröng'ü nasıl bineceğime, beni bırakıp atlara kılavuzluk et" diyerek kamçısıyla tulparan sırtına dürtüp vurdu. Kartküröng hayvan olsa da, konuşmaya dili olmasa da, gözlerinden yaş aktıp darıldığını göstererek yelesini ve kuyruğunu göğe doğru kaldırdı, tırnağıyla yere vurup ayaklarını göğe kaldırarak sert bir şekilde silkindi. Kışnedikten sonra diğer atlara doğru koşara gitti.

Aymanboz adlı atı dinlenirken bahadır Manas kaynaşan Çinlilerin insan olduklarını düşünmeden, onlara hiç aldirmeden maceraya tekrar girdi. Arslan bahadır Manas, uzağı yakını ayırmadan ucu çelikten yapılan, havada uçtuğunda alev saçan oku, öldürücü yay ile kalabalık düşmana doğru fırlattı.

Askerler teker teker yere serilmeye başladı.

Dört erenin bir araya gelişlerinde yıkıp savurmaları derecesinde güç ve kuvvet birikti, kalabalık asker kayalık dağa vurulan dalga gibi dört erenin silahıyla tarumar edildi.

Yeryüzünü kan, göğü toz duman kapladı. Yiğitlerin başları yerde yuvarlanıyordu. Ayağı kırılan, atların inleyişiyle parçalanan insanların ah vahları yankılanıyordu. Alanda, dağ deresinde, çukurlarda, su kenarında cesetler açık alandaki taşlar gibi yatıyorlardı.

Telaşlanan Çin askerlerine kalabalık bir takviye ordu geldi. Şimdi karınca gibi kalabalıklaşan Çinliler dört yiğide doğru geliyorlar.

Kalabalık Çin askeri, yorulan dört bahadırı kuşatıp birbirinden ayırdı. Deminki savaştan uzak duran Kongurbay şimdi Manas'ın Aymanboz'unun yürüyemediğini, yorulduğunu görünce Manas'ı, canlı yakalayalım da bir eğlenelim diye bağırmaya başladı.

"Ey Manas, Manas derse kabarıyorsun. Yiğitliğin var, aklın yok, suya konulan tulum gibi köpürüyorsun! Yiğit isen, şimde gücünü bir göreyim;! Dedi Kongurbay algarasını canlı adımlarla yürüterek.

Bunu işiten bahadır Manas her cana bir ölüm vardır diye Aymanboz'un dizginini çekerek üstüste tepinip demreni ve ucu çelikten yapılan süslü sırlı mızrağını uzatarak "kaçma alçak herif" diye bağırıp çağırarak atıldı.

Bahadır Manas, Kongurbay'a yetişip mızrağı saplamak üzereyken Aymanboz gevşeyip kaldı, atı yürük olan domuz büyük nehirin dar olan yerinden atlatarak kaçtı. Aymanboz yürüyemedi. Bunu gören Çin askerleri, Manas'ı yakalamak için yağmur gibi ok atarak onun etrafını sardılar.

Bahadır Manas'ın başı zorda kalmıştı. Moğol eyerine omuzunu koyup bu dünyaya küsmüş gibi dağı takibedip kaçtı. Bahadır vadideki alaca karga gibi bastırıp gelmekte olan askerlere bakakaldı. Çinliler tepeyi on iki kat kuşattılar, ama ona yaklaşmaya cesaret edemediler.

Bahadır Manas'ı kurtarmak için üç yiğit aralıksız yirmi dört gün savaştılar, canlarına dahi acımadılar. Er Sırgak altmış yerden, Er Almambet otuz yerden, Er Çubak kırk yerden yaralandı.

Nihayet Er Almambet Sırgak'la kendi ordusuna haber gönderdi.

"Kurban olayım Sırgakçığım, Çinliler Er Manas'a felaket getirdi de!

Aymanboz yürüyemiyor de! Kırk çoraya söyle, yiğitler çabuk ulaşsın de!" Er Sırgak kah sağdan, kah soldan kamçı çalıp, sağa sola tepinip baltasının şakasına değdiğine bakmadan bir çare bularak kalabalıktan çıkıp arkasında kalan Kırgızlara haber vermek için gitti.

Şafak sökerken, etraf aydınlanırken dar bir yoldan yürüyüp, Ak-kula'yı yedeğe alan, Çin elbisesi giymiş, yetmiş kabilenin dilini bilen Acıbay askerleri kandırıp bahadır Manas'ın saklandığı dağa ulaştı.

Bahadır Manas, Acıbay'ın yiğitliğini görüp memnuniyetle bağırdı.

"Canım Acıbay, sönen ateşi tutuşturdu, ölen canı dirilttin, yoldaşlığını gösterdin. Ey geniş Talas, senin gibi yer var mı, acıbay senin gibi er var mı! Bu iyiliğinin karşılığını ölmezsem ödeyeceğim."

Bahadır Manas, Ak-kulanın perçemlerinden tutarak boynunu kokladı, "kanatım! Senden ayrılınca hasretini çektim" diye atını eyerleyip düşmana saldırdı. Bu sırada arkada kalan on iki hanlı Kırgızların ordusunun geldiği davulu vuruldu.

Komutan Er Bakay gök sancağı tutarak çoralara çevirdi.

"Yarenlerim, başımız terkilerde, kanımız kaplardadır. Atalarımızın ruhu aramızdadır, biz onlarla beraberiz. Altın sandıkta saklasan da insan bir gün ölür. Yiğidin canı eyerin yanındadır. Sancağın altına toplanarak yürüyün. Tanrı korusun, ileri, erenler!"

İhtiyar Bakay sancağı tutarak ileri yürüdü.

Büyük gaza böylece başladı.

İki ordunun yiğitleri geceli gündüzlü soluk almadan, canlarını esirgemenen savaştılar. Yer alt üst oldu, göğü duman kapladı. Kanlar nehir gibi aktı, korkunç bir katliam gerçekleşti.

Korgurbay'ın askerleri fazla karşılık göstermeyip, Kırgızların saldırısına dayanamadan Pekin'e doğru kaçtılar. Kongurbay dağılan yiğitlerini engelleyemediği için sıkıldı.

Kırgızlar kaçan düşmanın ardından kovaladılar. Gök toz duman oldu, insanlar ne yapacaklarını şaşırtdılar, etraf kana boyandı, nice tulpar at öldü. Cesetler dağ gibi yığıldı.

Bir anda Çinlilerin yiğidi Kongurbay, kin beslediği bahadır Manas'ın önünü kesmeye yeltendi. Fakat heybetli, gök yeleli kurda karşı gelemenden, haykırıp mızrak sallayamadan, en ufak bir karşılık göstermeden şaşırıp durakaldı.

Alçak herifi gören bahadır Manas bakıp durur muydu? Ak-kula'yı kamçılıyıp süslü mızrağını uzatarak onu kovaladı.

Kongurbay'ın Algarıs'ı yan tarafında kanadı olan çok değişik bir hayvandı. Karaca gibi uçarcasına koşup uzaklaşıyordu. Manas'ın Ak-kulası çok iyi yetiştirilmişti, göğsünü kaldırarak koşarken yele ve kuyrukları yayılıyordu, Kongurbay'ın peşini bırakmadan

kovalıyordu. Birbiriyle çekişen yiğitler dağ sırtlarını, yamaçlarını aştılar. Manas'ın Ak-kulası ok gibi hızla koşup perçemlerini göğe atıyordu, ağzındaki gemi takırdatıp, ince çubuk gibi kuyruğunu kalçasına vuruyordu, tabanıyla takırtı çıkarıyordu, ağzını genişçe açmıştı, kan karışmış beyaz köpükleri göğsüne saçılıyordu, başını yere doğru eğerek koşuyordu, at şimdi epey kızışıp kalmıştı.

Alevke'nin oğlu Kongurbay haykırıp mızrak sallayamadan, canından umudunu keserek hiçbir şeye bakmadan Esen Han'ın kapısına ulaşayım diye iki gözü dört olmuş ölesiye kaçıyordu.

Büyük kumsala gelirken, bahadır Manas Ak-kulası ile yetişip gelip Korgurbay'ın ciğerini hedef alarak mızrak vurdu. O da çevik yiğit idi, kendini mızraktan kaçırıp keskin kılıcıyla bahadırın mızrağını kesti. Kuvvette yarışan bahadır Manas Er Kongurbay'ı kovalaya kovalaya Çet-Beecin'in kapısına kadar takibetti. Düşmanın hilesini bilen Almambet onu görünce Saralaya kamçı çalarak kahraman Manas'ın peşinden geliyordu.

"Arslanım atının başını geri çevri! Kapıdan girme! Kazılmış hendek var! Geri çekil bahadır!" Almambet ok gibi hızla gelerek Ak-kulanın dizgininden tuttu ve bileğine sararak çekti.

"Hey, Almambet, bırak beni! Yolumu kesme! Öldüreyim o kan içiciyi!" dedi Manas inatla ileri atılmaya çalışarak.

"Bahadır, her seferde sözümü dinlemeyerek beni üzüyorsun! Kongurbay yalandan kaçıyormuş gibi yapıyor. Kapının öteki tarafında, kalenin içinde tetikte duran pehlivanların kazdığı hendek var" Er Almambet kızan bahadırı sakinleştirdi.

Çin askerlerinin atlıları kaçtılar, kalanları ele geçirilip kanlarının aktığı derin çukura gömüldüler.

Almambet onbaşı ellibaşı, yüzbaşı ve binbaşını çağırıp askerleri deftere kaydettirdi. Askerlerin hesabını alınca gördük ki, sağ kalanların yanında yaralanan pek çok insan vardı. Birçok yiğidin akibeti meçhuldü, ölenler bunlardan daha çoktu. Bugün gördüğün yarın yok, dünya işte böyledir. Bahadırların hepsini yoklayıp baktı ki, Eleman'ın oğlu Er Töştük, tanınmış bahadır Çubak yoktu. Buna karşılık vuruş işi iki arslanı kimse görmemişti.

"Lanetli dünya! Akbalta'nın oğlu Çubak kanadım idi! Önümde yürüdüğünde uğur getirirdi, savaşta kalabalık askere bedel idi! Bana yardım eden iki arslanımdan ayrılırsam ne yaparım ben?" Bahadır Manas şiir söyleyerek gözyaşı döktü.

Yorgun düşen yiğitler tulparının eğerini ve teğeltisini çıkardıktan sonra atlarını bir yere bağlayıp elbiselerini çıkarmadan Moğol eyerine yaslanarak kuş uykusuyla tan attırdılar.

Şafak sökerken Çin ordusunun kaçtığı taraftan büyük bir ordu görüldü. Yaklaştığı zaman baktılar ki, cesur gök yeleli kurt Çubak, Mançuların hanı Neskara başta olmak üzere kırkbeyi bağlayıp getiriyordu.

Sevinç gözyaşları döken bahadır Manas: "Ah, canım Çubağım" diye bağırip karşısına çıktı.

"Hanım Manas! Bu Mançu hanının başını ganimet alıp sana hediye getirdim" Çubak ele geçirdiği yiğitleri mızrakla nişan alarak bahadır Manas'ın ayağında dolaştırdı.

Bahadır Manas Mançu hanının başını kesmek için kılıcını kınından çekti.

Mançu Hanı Neskara sözde usta idi, han Manas'ın önünde şöyle konuştu:

"Yüce mevkili Han Manas! Baş kesmek var, dil kesmek yoktur. Hanın sözünü han dinler. Bahadır, beni öldürürsen sana hiçbir faydası yoktur"

Öldürmezsen amirim sensin, canımı hiç esirgmeden yap dediğini yaparım, hizmetini ederim, gökteki ayı sana getireyim! Köle dersen kölen olayım! Beni öldürme han Manas! Haber ver Hanım! Esen Han'ın güzeli Burulça'yı sana hediye edeyim! Aycangcung'un kızı güzel Birmıskal'ı hediye edeyim!" dedi Neskara şeytan gibi yalvararak.

Kılıcını kınına sokmadan kan içmeye hazırlanan bahadır Manas'ı Er Almambet durdurdu.

"Bahadır, bağışla! Mançu hanı da, bahadırı da, bilgici de Neskara'dır! Buna öldürmede bir fayda yok. Beni dinle. Neskara ile diğer kırk beyini orduda tutalım. Bir beyi ile Acıbay'ı hanına gönderelim. Neskara'nın sözünde samimi olup olmadığını anlayalım. Pekin'i verirse seni han yapalım! Eğer bunu kabul etmezse, Neskara'yı beyleri ile birlikte öldürelim. Pekin'le tekrar savaşalım!" dedi Almambet.

Kırgızların on iki hanı, beyleri, komutanları, ileri gelenleri bir araya toplanarak kurutlay yaptılar. Bu sırada kaybolan Eleman'ın oğlu Er Töştük Çinlilerin bin pehlivanını, sekiz yük kırk tulparını ganimet almış olduğu halde getirdi. Kırgızlar dokuz oğlun en küçüğü Er Töştük'ü yeraltından yeryüzüne bugün çıkmış gibi karşıladılar.

Elçilik için kimse çıkmazken kötü niyetli altı hanın biri olan Eştekların Camgırcısı şöyle dedi:

"Kakançin'e kopanları birbiriyle birleştiren, dağılanları bir araya getiren ihtiyar Bakay varsın!"

Han Manas mızrak saçılmış gibi yerinden silkinip durarak:

"Hey, Camgırcı ne diyorsun? Bakay amcam varırsa onu kafese koymazlar mı, onunla Neskara'yı istemezler mi! Halkım azap çekmez mi! Bu lafını köpekler duysun!

Gökteki kara bulutların gölgesi altı han taraftan başlayıp bastırdı.

Güneş ışığı bahadır Manas'ın üzerine düşüp durdu.

Karanlıktan ışık bulan gafletli yerden söz bulan Argın hanının oğlu Acıbay ok işlemez elbiseyi giyip, kartküröng'e binip, iki tıgılı taş kesen hançerini kuşanarak Esen Han'a elçi olarak gitti.

Can yoldaşı olarak eksikliklerini gideren, yalnız iken çoğaltan, fakir iken zenginleşen, bir araya gelen halkın reisi Eybit Han'ın oğlu Ürbü onunla birlikte gitti. Acıbay ile Ürbü elçiliğe gittiler.

Yetmiş kabilenin dilini bilen Acıbay yeryüzünün dört bir köşesini dolaşmışsa da Pekin gibi bir şehiri görmemişti. Esen Han, Pekin'i halkına zorla yarısını tuğlu, yarısını taştan yaptırmıştı. Gece de mumu yanan ihtişamlı kuleleri çok idi. Dar kapının dört tarafında bekleyen muhafızlar Kırgızların elçilerini hanın hizmetçilerine teslim ettiler. Hizmetçiler elçileri altın kapıdan rahiplerin eline ulaştırdı.

Rahipler sırtarak yere kadar eğilip somurtan Kırgızları Esen Han'a götürdü. Tatlı sözlü hazırcevap Acıbay Çince hiç çekinmeden açıkça, sert bir şekilde konuştu.

"Ulu Tanrının himayes ettiği Kırgızların, adı kutsal bahadır Manas'ın elçisiyiz. Han Manas Kakançin hanı Esen Han'dan şunu istemektedir: İyilikle Pekin'in hanlığını kendi iradesiyle versin diyor.

Hanlığı vermezse, şartı kabul etmezse şehire gireceğim, o zaman halkı zarar görür, tutuşacağım derse Çet-Beecin'in civarındaki ıssız yere gelsin diyor. Göreceğini orda görsün diyor!" Kongurbay inatla elçileri keseceğim, derilerini yüzeceğim diye atılmıştı. Onu Esen Han durdurdu.

"Elçi turna kuşu gibidir. Ülkeler arasında serbestçe öter. Ona yol açıktır. Atılan ok taştan dönmez, elçi, hanın sözüne karışmaz" dedi Esen Han hikmetli sözler söyleyerek "Bu silahsız elçileri kadınlar bile öldürebilirler, bu şekilde öldürürsen, öcünü almış olmazsın. Düşmanı akıl ve tedbirle yenmek yiğit işidir."

Esen Han böyle söylerken Er Kongurbay kahrolarak bağırdı.

"Yiğit sanıyordum seni Esen Han, Kırgızların gölgesini görüp titriyorsun. Kırgızlara itaat edemem. Tahtımı hediye veremem, eski Pekin'e gideyim, Karahan'a

ulaşayım." Küsen Er Kongurbay Çet-Beecin'i bırakıp, göğün altındaki kırk hanın büyüğü Karahan" doğru kaçtı.

Esen Han danışmanları, komutanları, hanları, rahipleriyle toplantı yaptı. Esen Han saray kızı Burulça, Aycangcung'un kızı Birmiskal başta olmak üzere Han sarayından ay yüzlü, ince belli, küçücük ağızlı, cadı gözlü, horoz boyunlu, düğme saçlı, saçbağı takan nazlı bin güzeli seçip, kırmızı ipek elbise giydirip, yelmeyen attan bindirip, develere altın yükletip Çet-Beecin'i kuşatan Kırgızların hanı bahadır Manas'a hediye gönderdi.

Esen Han Çet-Beecin'in civarındaki, ıssız yerin tepesindeki altın destekli dört akıtmalı gök çadırdaki han Manas'a gelerek atından inip yere kadar eğilip şöyle konuştu:

"Dünyaca meşhur, itibarlı han Manas! Dünyayı titreten ulu efendim, senin atlı kahraman yiğitlerine askerlerim itaat etmiştir. Bahadırılığın karşısında diz çöküyorum. Bayrağım yıkıldı. Bin güzel kız sana hediye. Altımdaki altın taht hediye. Pekin'e han yapalım seni. Neskara gibi yiğidini öldürme. Dediğini yapayım, hizmetini edeyim, anlaşalım, bahadır."

Kırgızların ileri gelenleri yarım gün oturup birbirlerine akıl danıştılar.

Manas Han'ın altın süslü davulu vuruldu.

Iraman'ın Irçı oğlu halk arasında dolaşım duyuru yaptı.

"Ulu Manas'ın yarlığını dinleyin, millet! Kakançin hanı itaat etmişti. Çet-Beecin'in âsil hanı Manas oldu, millet. Bin güzel kıza bir yiğit çıksın halkım! Kakançin'i yendik diye taşkınlık etmeyin millet, sarhoş olup kendinizi kaybetmeyin halkım" dedi Irçı oğul çalarak.

Dalgalanan asker çırpınarak: "Yaşa Manas! Var ol, Manas" diye dua ettiler.

Çet-Beecin'e Kırgız askerleri saf olup dizilerek ortadan yol açıp Bahadır Manas'ı kırk yıl suya bandırsa bile rengi bozulmayan, kırk yıl selde aksa da hiçbir şey olmayan beyaz halıya oturtup han Esen Han başta olmak üzere hepsi kaldırıp halkın içinde yedi defa dolaştırdılar.

Çin ilinin halkı, Han Manas'a eğilip tazim eyledi. Göğün oğlu denen Esen Han padişahlık mühürünü altınla işlenmiş kağıdın üç yerine basıp altın tahttan indi, Han sarayında hiçbir hareketi bulunmayacağına diye yemin etti.

Her ülkeden, halktan gelen şık giyinmiş elçiler yerlere kadar eğilip:

"Gök ile yerin desteği, Ay ile Güneşin ışığı, ulu Tanrının kutu padişahımız Manas'a kulluk ederiz" diye tazim eyleyerek kıymetli hediyelerini sunup saygı gösterdiler.

Bahadır Manas Kakançin padişahının adab ve erkanlarını koruyarak bayrak çekti, gün geçtikçe yerine ısınıp, ziyafet kaidelerine da alışmaya başladı.

Bahadır Manas Çet-Beecin'e han olmasının altmışıncı günü düğün şöleni düzenledi. Er Almambet saray güzeli Burulça'yı, Er Çubak, Aycangcung'un kızı Birmiskal'ı aldı.

Han Manas Çet-Beecin'de ilk olarak altın kağıda mühürünü basıp yarlık çıkardı.

"Kakançin'in itaatkâr halkına kamçı kaldıranın, kadın ve çoluk çocuklarına dokunanın, malını mülkünü yağmalayanın, haksız kazanç elde edenin cezası ölümdür" Yarlık büyük ordunun önünde okundu.

Yarlığa aldirmeden altın ile mal mülk kapanlar vardı. Almambet herkesin önünde onların başlarını kestirdi. Ondan sonra askerler korktu ve bozukluklar azaldı.

Manas'ın bütün halka han olmasını bahadırın kötü düşünceli akrabaları ile kötü niyetli bazı ileri gelenler bağenmediler.

"Böyle ihtişamlı saraylar, altın tahtı görmeyen, böyle tatlı sözleri, dans ve şarkıları işitmeyen safdil Manas Kakançin'i karıştırır.

"Kadına düşkün bu şeştan yatakta ölecek."

"Namusunu geri almak için geri almak için Çin bunu bitirir. Tuzağına düştü, artık kurtulamaz."

"Hayır, bahadır" dedi Almambet "ben han tahtına oturmak isteseydim gençliğimde Çet-Beecin'de kalacaktım. Pekin tahtına sen otur. Dostunun hürmetini gör. Ben Talastan çıkarken Kırgız ordusuna gâzâ için han olmuştun. Ordu benim üzerimde. Başka halkları ve bütün bölgedeki orduyu yöneteyim, onlarla uğraşayım. Çoralar elbiselerini çıkarmadan geceli gündüzlü tetikte dursunlar."

Bahadır, Er Almambet'in sözüne kanaat getirdi.

Manas'ın Han sarayını akıllı Acıbay yönetti. Büyük orduyu Almambet idare etti. Gece gündüz uzaklarda bulundu. Han sarayının aşçısı olarak, elli yıldır Kakançin hanına yemek hazırlayan, Türkçeyi iyi konuşan Şuykuçu rahip kaldı.

Er Koşoy, Er Bakay ve Kırgızların büyükleri danışarak "Manas Pekin'e han oldu, altın tahta oturdu" diye Ala-Dağ ve Talas'taki Kırgızlara haber vermek için büyük kalpak giyen Er Şuutu'yu müjde vermeye gönderdiler.

Manas'ı burada bırakalım,

Şimdi söze deminki

Kongurbay'dan başlayalım.

Gaddar Kongurbay Göğün oğlu büyük han Karahan'ın yanına telaşla geldi.

"Göğün oğlu, merhametli Han efendim, Çin halkının başı dertte. Tarihinde hiç silinmez kara leke kaldı. Kırgızlar Çet-Beecin'i itaatı altına alıp hanlığı ele geçirdiler. Büyük bir ordu ver efendim, tekrar savaşaçığım."

Çin hanı Karahan acele etmeden zili çalarak rahibine kutsal kitabı getirtip belirli yeri okuttu.

"Kırgızların bahadırı Manas Çet-Beecin'i altı ay yönetecektir. Ondan sonra ruhu öbür dünyayı bulacaktır" diye okudu rahip.

"Bahadır Kongurbay, düşmanın eline geçmiştir. Onu sen öldüreceksin. Demirci ustaları çağırıp sapı altından olan, yüzüne zehir kaplanan balta yaptır. Ejderhanın zehirine altı yedi defa batır. Değdiği zaman gebertir Kırgızı" dedi Karahan.

"Peki, yüce efendim" dedi Kongurbay yere kadar eğilerek.

Balta beş ayda yapıldı.

Er Kongurbay geceleyin ateş gibi yanan keskin tığlı baltasına gece gündüz bakıp, Manas'ı keseceği günü düşünerek huzur buluyordu.

Bahadır Manas'ın daima yazında yayla seçmeye çıkan, göçte kılavuzluk eden, yedi yerin tepesini çukurunu yolun sağı solunu iyi bilen Şuutusu gündüz at koşturup, gece at üzerinde uyuyup, uçan kuşlarla yarışıp, tulparın

tuynağını yordurup, gözlerini kapamadan yedi gün yedi gece yol yürüyüp Talas'taki halkın anası Kanıkey'in karargahına ulaştı. Bahadır Manas'ın yokluğunu farkettirmeden erkek gibi kopanları birbirine birleştirip, dağılanı bir araya toplaya durmuştu Kanıkey.

"Han Anamız Kanıkey! Han Manas'ın haberini dinle! Hediyeni bol hazırla! Kırgızın dileği gerçekleşti! Han Manas Kakançin ve Kalmukları yendi. Bayrağını Büyük Pekin'e dikti. Manas Pekin tahtına altın taç giyip han olarak oturdu. Dinleyiniz, millet! Dinleyiniz!" Şuutu at üzerinde bağırarak haber verdi.

Güzellerin güzeli, kadınların kadını Kanıkey Hatun eskisi gibi şıktı, O Şuutun'nun eline altın sebike verip, ona ak sarı başlı koyun kestirdi. İyi habere sevinin halkı için de Tanrıya dua etti.

Er Şuutu'yu ayrıca çağırıp, askerlerin durumunu, Çin'de gördüğü ve geçirdiğini, bahadır Manas'ın durumunu sordu, sabırsızlandı.

BÜYÜK GAZA (II. Bölüm)

"Er Şuutum, Gök yeledi kurdum Pekin'e han oldu diyeceğine başı derde girdi desene, altın tahta oturdu diyeceğine eceli geldi desene. Kaç kere söyledimse de

sözümü dinlemedi, söylediğime yanaşmadı. Pekin beş günlük yol dedi. Pekin'in halkı hor dedi, Şuutum. Kakançin'e han olursa, boğazından yenilir, Pekin'e tutulursa bahadırların tamamı Çinlilere yenik düşer, Şuutum. Duyduğuma göre Pekin'e giden geri dönmemiş, oraya tutulan sağ kalmazmış. Dikkatle dinle Er Şuutum, yüce soylu efendim evladını ne zaman göreceksin? Arkasında erkek oğul kaldı, kötü niyetli akrabalar kötülük edecektir, beyim Pekin'de ölürse gözümden yaş kurumaz!" dedi Kanıkey hıçkırarak ağlayıp.

O gece Kanıkey acayip bir rüya gördü. Talas'tan ateş çıkıp her yeri kapladı. Kocaman gölün suyunu kuruttu, çukurdaki ve düzlüklerdeki çınar ağaçlarını yaktı.

Uykudan korkup uyanan Kanıkey'in dünyası kararıp kötü rüya gördüm diye yırtık keçeyi saçıyla birlikte yakarak külünü boyasız kulplu ağaç çanaka koyup "Gece gördüğüm kötü rüya yırtık keçe gibi yandı, evde külün dahi kalmadı, çık" diye tütürüp eşik yanındaki çiğlerin arasına ters çevirip bıraktı. "

Han hatunu Kanıkey Er Şuutu'yu beyaz çadıra çağırdı. Beşikteki bebeğine bakıp haberciye şöyle dedi:

"Er Şuutum, dinledikten sonra yola koyul. Bir an evvel bahadır manas beyimi oğlunun haberini ulaştır, oğlun seni özlemiş diye söyle. Kanıkey ağlıyor de," Kanıkey

siyah gözlerinden yaş akıtıp, şaşalayarak küçücük bir mektup verdi.

Şuutu Bahadır Manas'ın gâzâyâ bineceği yürük atlardan eğitilmiş Tayburul'u yedeğe alarak tekrar Büyük Pekin'e atlandı.

Er Şuutu'nun döndüğünü gören Agınay kızı Aruuke gelerek:

"Amca, bakar mısınız, Almambet arslana iki kelime amanet sözümü ulaştırın, bir zahmet" dedi...

"Yavrum kulağım sende" dedi Şuutu "Bir kelimesini eksik ulaştırırsam, Tanrı beni lanetlesin."

"Amca, doğuracak günlerim sayılı. Bahadırıma hediye olarak nakışlı altın mendilimi götür" dedi. Aruke.

Şuutu kul tulpar atını oynatıp altı gün yol yürüyerek Pekin'e ulaştı.

O günlerde Alevke'nin oğlu Kongurbay otların üzerinde süzülerek yılan gibi aralıyordu, ormanları arslan gibi yokluyordu, zehire bandırılmış baltasını eline alarak Kırgızların yiğidi Manas'ı öldüreceğim diye brikatları dolaşıp duruyordu, utancından kendi şehir Çet-Beecin'e girmeden yolları bekliyordu.

Akşam olup karanlık çökerken, Çet-Beecin'e ulaşmak üzereyken, kapıdan içeri girerken Er-Şuutu Kongurbay'a rastladı.

Düşmanın kurdu Er Kongurbay Ala-Dağ'a haber gönderip Er Şuutu'nun gittiğini öğrenmişti. Talas'tan haber gelecek diye yolu kesip bekliyordu. Er Şuutu'yu görür görmez Algara atını sıçratıp, ağzından rüzgar çıkarıp dağdan çıkan arslan gibi saldırdı.

Kongurbay'ı gören Şuutu kulun bileğinden derman gitti, yüreği yerinden oynadı. O atını geri çekemeden, arkasına bakmadan Taybuuruldun üzengi kayışına basarak kaçtı.

Ölesiye kaçam Şuutu nehirin bataklığına tutuldu. Kongurbay yaklaşmaya başlarken keyfi kaçan Şuutu atını mahmuzlayarak nehre bırakmıştı, yetişkin tulpar hiç şaşmadan çabucak nehirin öteki kıyısına atladı. At atlarken kesenin ağzı açılıp Kanıkey'in yazdığı mektup nehre düştü. Şuutu kul düşen kağıda bakmadan Çet-Becin'e doğru kaçtı. Fazla geçmeden, gözü açıp kapayınca kadar (Azizkan'ın) altın perçemli, saçaklı kuşak oğlu Almambet Sarala'yı eyerleyip, Talas'tan çıkan habercinin gelmesi yakındır diyerek, yolları gözlüyordu.

Şuutu'yu takibe alın Kongurbay'ı görünce tahammül edemeyerek, "Manas" diye bağırarak hücum etti.

Almambet'i gören Kongurbay bu kahrolası beni rahat bırakmaz diye düşünüp çarpışmaya cesaret edemeyerek başka bir yana saptı.

Alevke'nin herifi Er Almambet'ten ölesiye kaçarak kurtuldu.

Herif kaçıp gittikten sonra bahadır arslan Almambet Talas'tan gelen haberci Şuutu'ya döndü.

"Yakışıklı Er Şuutum, var ol! Cıvıl cıvıl kuşları olan, bülbülü öten ılgın ağaçlı geniş Talas'ın esen mi? Yiğitlerini yetiştiren halkın sağ mı? Arkamda erkek evladım yoktu" ama Agınay kızı Aruuke zevcem sağ salim mi" dedi Almambet, Er Şuutu'ya sarılarak.

"Kanıkey'in idare ettiği halk sağ, bahadır! Altın karargah yerli yerinde bahadır. Sevgilin Aruuke sana çok selam söyledi. Aruuke yakında doğuracakmış bahadır. Almambet arkamda erkek evlat yok diye üzüüyordu, Pekin'den gecikmeden çocuğunu görmeye gelsin diyor."

Bu haberi duyan, çocuk hasretiyle yanan Er Almambet aşırı sevincinden gözyaşı dökerek ağlamaya başlamaz mı?

Kapı bekçileri de Han, sarayının bekçileri de Er Almambet ile Er Şuutu'ya saygıyla eğilerek yol açtılar.

Bahadır Manas sabırsızlanarak Talas'tan haber bekliyordu. Er Şuutu'yu kendisi karşıladı.

"Er Şuutum iyi haberlerin var mı?" dedi Manas.

"Efendim, Manas! Hanım Manas! Müjde! Oğlun olmuş! Adını Semetey koymuş!"

"Hayırlı olsun, Tanrım oğlumu korusun!" dedi Manas keyiflenerek "Er Şuutum! Sağ salim Talas'a ulaşırsak

hediyen için dokuzar hayvan vereceğim! Üzerine elbise, altına at vereceğim! Bana kuvvet verdin, canıma can kattın!"

"Bahadır, Han anamız altı yürük at verdi, küçücük bir mektup verdi. Emanet mektubu suya düşürdüm. Bahadırım Pekin'de yatmadan hemen Talas'a geri dönsün diyor, Biricik oğlunu ne zama göreceksin diyor."

Bahadır Manas Kanıkeyi'in bu sözlerini önemsemedi.

"Sağ olursak yerimize gideriz, Er Şuutum" dedi Manas.

Manas Kırgızlardan olan on iki ordunun bilgiç hanlarını, yiğitlerini hepsini topladı.

Bahadır Manas yiğitlerine emir verdi:

Kahraman Bakay, Katağan'dan Han koşoy, Eleman'ın oğlu Er Töştük başta olmak üzere pekçok yiğit Ala-Dağa döndüler. Pekin'e ulaşan ordu şimdi bir göç kafilesine benzemişti. Göbek kanımız damlayan yer neredesin diye yola koyuldular. Altın hanın herkesten evvel dönen bazı adamları bahadır Manas hakkında dedikodu yaymaya başladı.

"Çinlilerin altın tahtına tutuldu, altın tahta halkını sattı."

"Talas'a canlı dönmez. Manas'tan önce hanlığı alacağız. Muradımıza ereceğiz."

Böyle diyen altı han sevinerek Ala-Dağ'a doğru hareket etti.

Er Kongurbay, başına ok işlemez miğfer giyip, bileğine ejderhanın zehirine altmış gün bandırılan altın yay ve balta geçirip, gece uyumadan, gündüz dinlenmeden Manas'ın han sarayını bekledi. Yedi gün, yedi gece beklediği halde taştan daha dayanıklı olan kapıdan ieri giremedi.

Kongurbay Han sarayını görüp gizli sırlarını öğrendikten sonra, yanındaki bir çok dil bilen rahibi dilenci kılığında giyindirip eline değnek verip, omuzuna beyaz heybe koyarak Kırgızca vird çektirip kapıdan içeri soktu.

Dilenci Manas, Han'ın aşçısı Şuykuçu'ya gizlice uğrayıp, tabak kadar ekmeğin içine gizlediği mektubu alarak çıktı.

Kongurbay ekmeği yarıp mektubu okudu ki, Şuykuçu Han Manas'ı öldürmenin yolunu yazmıştı. Mektupta şöyle demişti: Pekin'i yöneten Manas'ı savaşıarak, güreşerek yenemeyiz. Bunun bir yolu var: "Her Cuma günü bir defa şafak sökerken, yer aydınlanırken, nehir kıyısında yüzünü elini yıkayıp, çıplak ayakla, silahsız, yalın kaftan giyinip, korkusuzca yere ve suya ibadek edip sükûnetle oturur. Omuzunda avuç kadar bir beyaz var. Ecelin girebileceği yer orası. Ondan başka çare yok."

Kırk çoranın içinde o gün bekçilik sırası Acıbay'a gelmişti. O hiç aldırmadan, dışarıdan düşman gelebileceğini

düşünmeden, mızrağını yere saplatıp at üzerinde taşa dayanarak uykuya dalmıştı.

Şafak sökerken, çoban yıldızı belirdiğinde, Gök yeleli kurt bahadır Manas kuleyi doğru çıplak ayakla çıkageldi. Gök nehirin kıyısında önüne beyaz çarşaf serip oturmuş atmakta olan tan ışığında kırmızıya çalan beyaz, yüksek dağa imrenerek bakıyor. Anrıya ibadet edip Güneşten yaşam gücü alarak sükûnetle oturuyordu. Bu adeti çocukluk yıllarında Oşpur'dan öğrenmişti

Kalmuk hanı Kongurbay gevşeyip oturan bahadır Manas'ın omuzuna iki eliyle baltayı indirdi.

Bahadır manas yere serildi.

Yıkılmış dağın çıkarabileceği sese benzer bir sesle korkup uynandı Acıbay. Bahadır Manas'a gelip baktı ki, Manas yerde uzanmış yatıyordu. Etrafına bakında, kara oyuktan bir karaltı kaçmaya çalışıyordu. Acıbay ata binerek kaçan karaltıyı mızraklı vurdu.

Kongurbay kanatlı atını kaleden atlatıp kaçarken kendini kaybedip bir hendeğe düşmüştü.

Bekleyip duran Şuykuçu kimseye sezdirmeden herifi çukurda besledi, üç öğün yemeğini verdi. İlaçla tedavi ederek sönen ateşini tutuşturdu, ölen canını diriltti. Büyücü Şuykuçu, Kongurbay iyileştikten sonra onu

müslüman kılığında giyindirip eline değnek verdi. O, halktan sadaka isteyerek, dilenci kılığında oradan çıktı.

Er Kongurbay, Kakançin halkına Manas'ı geberttim diye haber verdi.

Han Manas'ın yarısını gören Almambet şaşırıldı.

"Lanetli dünya, dostım Manas varken nice yiğitleri yola getireceğim diyordum. Çin değil, dünyayı ele geçireceğim diyordum. Sıkıştırıp gelen ordu olsa da yanımda Manas vaken gök ile yerin ortasını toz duman edeceğim diyordum." Almambet iki gözünü kırpmadan yaş döküp, Çin'in bin çeşit ilacını getirtip hen gün ilaçladı. Kan kaybindan sararan Gök yeleli kurdun içeceğine kavutu ilave ederek kaynatıp verdi, kısrağın karın yağını yarasına sürerek ağrısını giderdi. Onu eski haline getirip ata bindirdi. Bahadır Manas iyileştikten sonra o biricik oğlunu görsün diye bol erzak hazırlatıp binlerce askerle birlikte kimseye bildirmeden onu büyük Talas'a yolcu etti.

Atlarını esirgemedi yol yürüdüler. Günler geçti. Arslan Manas: "Geçenlerde halka Pekin'i itaat ettirdim diye haber göndermiştim, bugün başına balta yiyip, Çinlilerden korkup altın gümüşünü yağmalayıp kaçıp gelmiş demezler mi millet? Takdirim gelmişse öleyim. Ne olursa orduyla beraber olayım" diye düşündü.

Kahraman yiğit ordusunu durdurup karargahta kalan askerlerden haber bekledi.

Durdurulan kalabalık asker etrafına taştan barikat kurup, herkes bir keçe evi dikip dinlendi.

Pekin'deki Çin ordusu harekete geçip, dört taraftan gelerek Han sarayını kuşattı.

Han sarayında davul vuruldu, kırmızı sancak taşıyan Kırgızlar kalabalık düşman ordusunu kumluk çölde karşıladılar.

Bu sefer de kanlı savaş oldu. Tet tek dövüşler olmadı, ineğin üzerindeki tüyler kadar fazla olan iki ordu birbirine girdi. Dağlar birbirine çarpılmış gibi gümbür gümbür ses çıkarıyordu.

Korkunç gürültüyle yeryüzü sarsılıyordu, kanlar nehir gibi akıyordu. Güneş yüzü görünmüyordu. Kırgız ile Çinli birbirinden farkedilemiyordu. Mızraklar parçalanıp atların belleri kırılmıştu. Yiğitler yerde karınca gibi dizilmiş yatıyorlardı, cesetler dağ gibi olmuştu.

Bugan gördüğün yarın yok, bu dünya işte böyle bir bok imiş.

Kahraman Manas'ın dayanacağı yiğitler olmasa da, su iç dese zehir içen, börk al dese baş alan, kan dök dese midelerini boşaltan, uzatanı geri çevirmeyen, hiçbir şeye aldırmayan, oktan, ölümden kaçmayan, düşmanı görse

geri çekilmeyen kırk çorası gittikçe çoğalıp sel gibi gelen düşmana direndi. Başa felaket geldiğinde cesur yiğitler hiç dinlenmeden, uyumadan, gündüz soluk almadan, gece durup kalmadan dövüştüler.

İçecek bir yudum suyu bulunmayan çölde dokuz gün savaş oldu. Yaralanmayan yiğit, ayakta durabilen at kalmadı.

Kırk hanlı Çinliler bitecek gibi değildi, öldürdükçe çoğalıyordu, güçleniyordu. Çinlilerin bir inek tüyü kadar çokluğuna önce pek aldırış etmeyen Kırgızların yiğitleri kendi aralarında şöyle konuştular:

"Bitecek derken bitmeyen, inatçı Çinliler yıkıp savuran sel gibi imişler."

Kırgız askerleri şaşırmış ne olacak böyle diye düşünüyorlardı. Öndekiler ölmüş arkadakiler manas'a doğru kaçmaya başlamışlardı. Tam bu sırada kaplan gibi yiğit olan Almambet hünerini gösterdi. Vadiye yağmur dolu yağdırıp bulutla yeryüzünü örttü, yazı kışa çevirdi.

Yalın giyinen Çinliler soğuktan Kırgız ordusuna saldıramadı.

Kırgız ile Çin ordusunun savaştığı yere uçan kuşların kanatının yandığı İt-Ölbös denen çöl idi.

Dizkapağı kadar bir dağı, eyerin oyuğu kadar bir çukuru, içecek bir yudum suyu, yolup yiyecek bir otu olmayan kırk günlük yol idi.

İt-Ölbös çölünde yeniden kan kokmaya başladı. Uçan kuşlar helâk oldu, bembeyaz taşlar kızardı.

Kırgızların yiğitleri vur kaç savaşı yaparak çekildiler.

Vur kaç savaşı yaparken üç kahraman Çubak, Sırgak ve Almambet tek tek girip arslan gibi kükreyerek atlarına kamçı çalıp, sağ sola bakmadan, öleceklerini düşünmeden, canlarına hiç acımadan, yaralanmalarına aldırmadan, çarpışmakla yorulmadan, dövüşmekten kaçınmadan, Çinlilere boyun eğmeden günlerce vuruştular.

Almambet'in askerleri, bahadır Manas'ın yanına ulaştılar. Bahadır Manas Çin'e mahsus gelip nasıl kaçıp gideceğim diye başını çevirip duruyordu, peşinden yetişen üç bahadırı gördükten sonra çok sevindi.

Yarasına aldırmadan, ölümü hiç düşümeden, belini sıkıca bağladı. Gayrete gelip düşmanın karşısına çıkan Han Manas'ı gören Kırgızlar utanıp karşılaştıkları düşmanı öldürmek için tekrar savaşa girdiler.

"Bahadırlar, başınızı kaldırın! Namusunuzu koruyun!" dedi Manas bağırarak.

Çinlilerin dalgalanıp yürüyüşünden toprak toz duman oldu, gökyüzü gözükmez oldu. Etraf gürültüyle sarsıldı, atların kişnemeleri, kılıçların, kalkanların birbirine vuruluşu, insanların, atların inlemeleri yankılanıyordu.

"Manas! Manas!" diye duyulan parola Kırgızlara cesaret ve güç veriyordu.

Gaddar Kongurbay kalabalık Çinli, Mançu ve Kalmukları hayvan gibi dövüp kavgaya sürükledi. Bu sefer nice nice yiğitler helak oldu, nice atlar eğersiz, sahipsiz kaldılar. Atlar kızıl kanla boyanan çölde yıkılan yiğitlerin arasında dolaşarak acı acı kişnedi.

Her iki tarafın ordusu kuvvetten düşerken Kalmuk hanı Kongurbay bir hile düşündü.

Han Manas'ın önüne beyaz bayraklı Çin elçisi geldi.

"Han Manas'ı, ölümden çekinmeyen savaşçı olduğumuz anlaşıldı. Han Kongurbay yedi günlük süre istiyor. İl yöneten Han Karahanla akıl danışalım. Ölen yiğitlerin cesetlerini toplayalım. Artık sizi Büyük Pekin'e götürüp altın taç giydirip ulu han yapalım" dedi.

Bahadır Manas elçinin yalvarışına inanıp Çin ordusuna yedi gün süre verdi.

Kırgızlar halsizlenip yorulan askerleri Çinliler itaat etti diye rahatça uyumak için silahlarını çözdüler. Atları otlatıp keyifle yattılar.

Bahadır Manas'ın Çin ordusuna süre verdiğini iki gecikmeyle öğrenen Almambet şaşırıp kızarak şöyle konuştu:

Manas kandırıldığını sezse de başkalarına belli etmeden kendini savundu.

"Ey Almambet, yiğide yakışmayan sözü söylüyorsun. Yiğit tahtta değil, eğer üzerinde ölür. Erkek doğan halk ölmez. Başımıza geleni görürüz, bahadır."

Er Almanbet sezgisi kuvvetli adam idi, tahmin ettiği doğru çıktı. Çin ordusuna haber almak için giden Acıbay dönüp şöyle dedi: " Çinlilerin güneşi doğmuş. Tüpkör'den yeni ordu gelmiş. Nişancı Şipşay'ı getirtmiş."

Kandırıldığını anlayan bazı Kırgızlar yaralı olan bahadır Manasa acıyıp onu acle ile yola çıkarıp gönderdiler. Kendileri ise tekrar gazaya giriştiler.

Çinliler boz alaca sancak alıp, zurna çalıp, az kalan Kırgız askerlerini çevirdiler. Kızgızlarda "Manas" paralosı çağırarak toptan savaşa gittiler. Gayretli erenler canını hiç düşünmeden tutuştular.

Hayvanlardan at öldü. Yiğitlerden arslan öldü, nicesinin kanı döküldü. Ağızlarını açarak ölen atların leşi dağ gibi oldu. Bıyıklarını kıvrarak ölen yiğitlerin cesedi dağ gibi oldu.

Manas hanın kırk çorası rast geldiği tarafa saldırıp, arasına çarpışmaya girip zor anlarda yiğitliğini gösterdi.

Çinlilerin yiğidi Kongurbay yaralı olan Aydarhan'ın oğlu Er Kökçe'yi öldürdü .Buudayık Han'ın oğlu Muzburcak Kökötöy'un oğlu Bokmurun öldü.

Yiğitlerden ayrılan Er Sırgak Kökcebiç'ini koşturup, Çinlilere, haykırarak saldırdı, rast geldiğini devirip, yedi yiğide bir anda kılıç saçıp gidiyordu.

Er Sırgak'ı görüp kaçan Çinlileri geri çevirmeye çalışan Alevkenin oğlu Kongurbay nişancı şıpşay yalvardı.

'Kurban olayım Şıpşaycığım bu Kırgızların Sırgak denen bahadırı genç olsa da pekçok yiğidimin belini kırdı. Beni öldürmek istiyor. Kurban olayım nişancım başkasını demiyorum, şu Sırgak'a bir bak.'

Karacoy oğlu Şıpyay denen ateş gözlü, usta nişancı, Er Kongurbay Er Almamber ile gençliğinde Suuk-Tör denen ormanlı dağda tek gözlü Ejderin yanında beraber okumuştı canbazdı, yürük atı vardı. Karanlıkta iğnenin deliğini şaşırmadan vuran, önünden insan geçemeyen, oku boşa gitmeyen, benzeri bulunmayan bir bela idi. Kırgızların Sırgak bahadırını hedef aldı.

Kahraman Sırgak soluk almadan düşmanın ortasını yaran Kırık Çoraya yardım ediyordu.

Çin askerleri bağıra bağıra kaçıyorlardı.

Er Sırgak sancağın bulunduğu yere ulaşip nişancı Şıpşay'ın babası Karacoya saldırıp onu devirdi. O kendini kurtarınacaya kadar bahadır Almamber sarala atına kamçı çalarak gelip korkunç bir haykırıyla Pehlivan Karaçoy' un başını kesti.

Başında taş işareti bulunan bu Çinli zattan ayrılan Kongurbay yaygara koparıp bıyıklarını yolarak Almambet'i öldüreceğim diye atına kamcı çaldı.

Er Kongurbay Algarasını koşturup Almambete yaklaşmış, onu devirmek üzereyken Er sırgak yan taraftan çıkıp kocaman herifi at üzerinden keçe evini devirir gibi devirip geçti.

El Sırgak herifin Algarasını ganimet alıp götürmek üzereyken altındaki Kökçebiç sürçüp başındaki çelik kalkan uçup düştü.

Tam bu sırada hedef bekleye duran nişancı Şıpşay yay attı. Er Sırgak olduğu yere düşüp yığıldı. Kökçebiç onun etrafında dönüp dururken ona da ok isabet etti.

Yiğitleri kaybeden Almambet Çin ordusuna nişancı Şıpşay'ın geldiğini anladı. Anladı, ama ne yapabilirdi ki. Çin askerleri nişancıya sancağın yanına koyup, gözbebeği gibi koruyorlardı. Kimseye göstermiyorlardı, etrafını yılan gibi sarmışlardı. Şıpşay'ı elime geçireceğim diye ellerini kaldırıp etrafına bakmadan canını hiç düşünmeden tek başına saldırdı sevgili yiğit.

Canım dostum Almambet'e yardım edeceğim diye, uzun boylu, geniş omuzlu, arslana yenilmez, hesapsız sayıdaki askere hiç aldırmadan saldıran Han Bakay'ın oğlu Çubak da kavgaya girdi.

Er Çubak gelişkin belini kuşanıp Kögalasına kamçı çalarak Çinlilerin Kancarkol adlı pehlivanını öldürdü. Kancarkol'un öldüğünü gören Er Kongurbay gözlerinden ateş çıkarıp, taşı yaracak şekilde kükreyerek gelip Er Çubak'ı devirdi.

Çubak atından düştüğünde onu altı bin kadar pehlivan kuşattı. Çaresiz kalan kahraman Çubak öleceğim diye düşünmeden, gökten inen altı çeliğin biri olan keskin kılıcını eline alıp karşısına çıkanı öldürdü. Er Çubak dokuz gün kudurmuş düşmana karşı direndi.

Canım Çubak nerede diye arayan Er Almambet etrafı sarılarak başı derde girmiş durum daki dostunu görünce korkunç bir şekilde haykırdı. Önüne çıkan yiğitleri kılıcıyla mızrağıyla sançarak Er Çubak'a ulaştı. Onu saralaya bindirip kaçırdı.

Er çabuk yolda duran Kögalasına bindikten sonra kaçmayı bırakarak geri döndü ve savaşa girdi.

Şafak sökerken, yer aydınlanırken Manas'ın kırk çorası birbirinden ayrı düştüler. Erenlerin her biri en az altı yerinden, bazıları yetmiş yerinden yaralandı. Çöl-

Meydan alnında Kırgızlar bölünüp çaresiz vur kaç savaşı yaparak kaçmaya başladı.

Beli kırılan ordusunu gördüğü için kederlenerek ağlayan Almambet, kırk yiğide yalvardı:

"Yapmayın kırk çora, direğimiz Manas yanımızda olmasada dalgalanıp gelen Çinlilere durmadan savaşılim, orduyu kurtaralım. Ordudan ayrılıp Er Manas'a nasıl bakarız. Pis murdar kırk çora kaçıp kayboldu demezler mi?"

Almambet'in arkasından Manas'ın kırk çorası gazaba gelip atılarak bağırıp gazaya girdi. Günlerin gelip geçtiği bilinmiyordu. Argın Han'ın oğlu Acıbay'ı Çinliler canlı yakalamışlardı. Acıbay'ı gören Akbaltanın oğlu Çubak da yetişti. Yiğit Almambet arslan da Çinlilere saldırdı. Sevgili Almoş Acıbay'ı atının arkasına alarak kaçırdı.

İğrenç Çinliler bölüklere bölündüler. Öldürdükçe çoğaldılar, gittikçe güçlendiler.

Ah, geniş dünya dar oldu. Yeryüzü yiğitlerin, atların kanlarıyla sulanıp silkindi. İçecek bir yudum su bulamıyordu. Atlar susuzluktan ölüyorlardı. Yiğitler baygın düşmüşlerdi. Nice dayanıklı pehlivanların vücudundan kan sicim gibi akıyordu. Onlar mızraklarına dayanmış halsiz duruyorlardı.

Otlar arasına gizlenen, renkli elbise giyinmiş, göze görünmeyen nerede olduğu bilinmeyen nişancı Şipşay kuvvetten düşen Kırgızlara yay çekerek yağmur gibi ok yağdırdı.

Derken gazaba geldiği zaman sayısız askere bedel olan, Noygutların kahramanı Han Balta'nın oğlu çubak öldürüldü. Kırk çoranın kuvvetlerinin çoğu öldü.

İt-ölbüs`ün çölünde, kalabalık Çinlinin içinde yalnız kalan Almambet, gözlerinden yağmur gibi yaş döküp yiğitlerin intikamını alacağım diye çok sayıdaki Kalmukla savaştı.

Çinlilerin kızıl püsküllü yiğitleri de kırıldı. Buna üzülen Kongurbay Şipşaya'a yalvardı:

"Bahadır, nemli otlar yanan ateş kötüdür, kendi içerisinde çıkan düşman kötüdür. Sırrı bilen Almambet kötüdür. Halkımı bu domuz kırıp bitirdi, yiğitlerimi öldürdü. Başkasını vurmasan da şu Almambet'i vur. Önüne çıkıp kaçmış gibi yaparak yaklaştırayım. Köpeği gebertiver, öcümü aliver."

İnsanlar arasında benzeri bulunmayan, belini sıkıca bağlamış, kılıcı belinde çınlayan, baltası belinde tınlayan, sırlı mızrağı sivrice duran, kara bulut gibi gözüken, azrail'e benzeyen, ağzından ateş saçan, önünde altı bin yiğide bedel, arkasında ejderhanın heybeti olan Er Almambet tepeden çığa geldi.

Almambet'in heybetini gören kongurbay sağ sola kamçı çalarak kaçtı.

Almambet, Mançu'yu elime geçireyim diye, etrafına bakmadan, anını hiç düşünmeden onu takipetti.

İki bahadırın atlarının yürük olduğu düz alanda belli oldu. Yamaçta Kalmuk yiğidi Kangurbay'ın çift kanatlı Algarası karaca gibi uçuyordu. Yokuşa gelirken Almambet'in Saralası da peşinden yetişmek üzereydi.

Sarala hayvanların en yürüğü idi. Ancak bu kez başını yere eğerek hızı kesilmiş bir halde gidiyordu. Er Almambet Saralasına şöyle yalvardı:

"Mahrem dostum Sarala, Kambarboz'un soyundansın, beni Kongurbay'a ulaştır, ona mızrağımı bir saplarsam hasretim gider."

' Düz alana gelirken hızlanan Sarala Algara'ya çok yaklaştı, bu sırada soylu arslan Almambet Kongurbay'ın sağ omuzuna mızrak sapladı.

Kongurbay şuurunu kaybetti, gözleri karardı, ayakları üzengiden kaydı, kuskuna tutunarak kaçıyor. Kürek kemiğine saplanan mızrak dal gibi eğilmiş sürükleniyordu.

Almambet ise Kongurbay'ı eteğinden yakalayım, elime geçerse kurbanlık adayım diye iki gözü dört olmuş Sarala'ya kamçı vuruyordu.

Bu sırada göz açıp kapayıncaya kadar Argın Han'ın oğlu Acıbay kaşısına çıkararak Almambet'in Saralası'nın dizginini çekti.

"Yapma Almaağa, hiddet düşman, akıl dosttur! Kökü sağlam olan kafirle boy ölçüşme! Kaçıyor gibi görünüp seni tuzağa düşüreceğe benziyor! Sabret, Almoşçığım güzelim ne olur."

Acıbay ağzını kapayınca kadar düşman kalabalıklaştı ve Almambet'i ortaya aldı.

Kahrolsun bu dünya. Zavallı Almambet'in yüz yerine mızrak saplandı, dolu gibi yağın okla yetmiş yerden yaralandı. Emanet canına güç katıp, zorda kalmasına rağmen hiçbir şeye aldırış etmeden Çinlilerin kuvvetlerini imha etti. Kan içmeden kınına girmeyen hedeften şaşmayan, taşı parçalayan kılıcıyla düşmanlarını perişan ediyordu.

Er Kongurbay dağın yamacında gözüktüğünde Han Almambet ısrarla, hiddetle Saralayı kamçılıdı. Kuvvetten düşen Sarala bir kara taşa takılıp sendeleyerek düştü.

Derken fırsat bekleyip duran nişancı Şipşay bahadır Almambet kalkanını başına geçirinceye kadar ona yayını çekiverdi.

Er Almambet vuruldu. Büsbütün açık olan gök bir anda karanlığa büründü. Kırgızlar için büyük kayıp oldu.

Almambet ölünce sevgili arslanından ayrılan kalabalık ordu üzümlere ağladı.

Üzerinde eyer takımı bulunan Sarala sağ ayağına ok isabet ettiğı için üç ayağıyla koşarak muhabere alnından çıktı. Kulunu kaybetmiş kısrağ gibi kişneyip sırdaş dostunu aradı.

Kırgızların bir avuç ordusunun kuvvetlilerinin çoğı savaşta şehit oldular. Kırk çoranın on ikisi öldü. Ordu Almambet gibi komutanından, dayanacak dağından mahrum kaldı. Kuvvetten düşüp halsizlenen kırk çoranın sağ kalanları toplanarak Çinlilerle kanımızın son damlasına kadar savaşalım mı, ya da geriye dönelim mi diye akıl sormak için gerideki yaralı Manas bahadıra haberci gönderdiler.

Irman'ın Irçı oğılu Han Manas'ı görünce sol böbreğini tutup kamçısı yere dayanarak şiir söyledi, kırk çora yiğitlerinin öldüğünü, askerlerin kırıldığını, ezildiğini şiirle anlattı.

"Arslanım beyim. Han Manas. asil arslanlardan ayrıldık. İt-ölbös'in çölünde dövüşüp çolpan gibi çorarlardan ayrıldık. Bahadır Almambet'in kılıcı eğildi..."

Acı çeken yaralı kaplan Manas çok üzüldü, doğan gözü gibi gözlerinden yaşlar aktı, yüreğı sızlayıp hıçkırığa hıçkırığa ağladı.

"Yüce soylu, sevgili Almambet, ikiz kuzu gibiydik, senden ayrılıp nasıl yaşarım! Asillerden ayrılıp Talas'a gitmektense Pekin'e girip öleyim! Lanetli Çinlilerden Almambet'in öcünü alayım..."

Onun sesi yedi kat yerin altına, yedi kat göğün üzerine ulaştı.

Han Manas'ın bu durumunu gören yiğitleri acıdılar. Dermansız kalan canlarından umutlarını kestiler.

Bahadır Manas gayrete gelip zırhını giydi, davul çalarak gerideki eli silah tutmaya yarayan askerleri topladı.

"Ya erenler gayrete gelelim! Namus için adlanalım"dedi Manas

"Han'ın sözü, tanrının iradesidir. Erkek adam halkın için de değil, düşmanın karşısında olmalı" diyerek gerideki dermansız askerler Çinlilerle savaşan Kırgızlara yardım etmek için hareket ettiler.

Kırgız ordusu bozguna uğrayıp kaçmaya başlamıştı. Bahadır Manas'ı uzaktan görünce parolayı söyleyerek tekrar savaşa girdiler.

Yiğitlerini kaybeden Bahadır Manas kahırla bağıyor koruyucu muskası koltuğunda sallanıyordu. Kara alaca arslanı yanında atılıyordu. Çinlileri yok etmek için Ak-kulaya binip at mızrağında tutunup etrafa sert sert bakıp duruyordu.

Manası bulamayan Çin nişancısı Şıpşay kocaman bir taşın yanına koşarak geldi. Manasın kendisini vursam ok işlemez diye altındaki, Akkulayı vurdu Şıpşay.

Kaplanın Ak-kulası önce kişnedi çenesini Manasa dayayarak başını kuzeye çevirdiği halde dağ yıkılmış gibi düştü "Kurban olayım Akkula kanadın kırıldı. Mübarek tulparım yer yüzündeki tuynaklılar arasında bir benzerin yoktu. Yaşıtım kulam yürüyüşü hiç bir ata benzemezdi. "Manas'ın iki gözü iki çeşme oldu. Ak-kula'nın kumaş çulunu atıp, saplanan oku çekip çıkardı, boynundan kucaklayarak okşadı.

Yine eski Türklere göre, Evren, yani felek dönerken, dünya da onunla beraber dönerdi. Eski Türk şairi şöyle diyordu:

Bahadır Manas alaca saplı beyaz kılıcını çıkarıp devenin göz yaşları gibi gözyaşı dökerek kıvranan Ak-kula'yı kesiverdi.

Kıymetli cevher Ak-kula, Kırgızlar iyi uzmanları, en basiret sahipleri tarafından denenmiş, babası dağ kaybı (dağda geviş getiren hayvanların hamisi) annesi çöl yürüğü, çölde doğup taşlar arasında büyüyen. Tay iken yedi kısırağın sütünü emen, dağ yamacındaki küçük derelerde dolaşan, nemli yerlerde ağnatılan kuyulu yerlerde irva edilen hırçın yürük bir hayvandı. Tuynağı çevirilmiş çanak gibi asil atların en kıdemlisi idi altı ay

binilirse yorulmayan, keşife çıksa usanmayan, artçıya çıksa hastalanmayan, savaştan kaçmayan, gürültü duyarsa ürkmeyen, tulparın tulparı, atların kanatlısı bir at idi. Şimdi Akkula çanak gibi büyük tuynağıyla yere vurduktan sonra gözleri dağ koçunun gözleri gibi kızarmış, dört ayağını sağa sola kıpırdatarak yatıyordu.

O zaman Han Manas, nice hanları dize getiren bahadır Manas Pekin'e saldıran arslan , çölde yaya kal, geniş dünyanın dar, zahmetli dünyanın yalan olduğunu gördü, yalan dünya hayırsız dünya diyerek sitem edip kumu avuçlayarak yumruklarını ısırıldı. Alp Manas beyaz kaftanının yakasını tutarak Tanrının yazdığı buymuş diye çaresiz durdu.

Manas zorda kaldığımda çekeceğim diye emanet olarak sakladığı ucu keskin okunu alıp eyer kadar kara taşın arkasına gizlenip ıssız çölde Kırgız'ın atını geberttik, kendisi nereye kaçacak diye sevinen Çinlilerin beylerine göz dikti

Islığı yankılanarak alev saçan ok şimşek gibi gürleyip, Çinlilerin nişancısı Şıpşay'ın gırtlığını delip geçti. Bunu gören Çinli askerler darmadağın olup kaçtılar.

Dişlerini sıkan, belini doğrultan arslan Manas yeni doğmuş güneş gibi heybetli gözüküyordu.

Böylece, Çinliler ve Mançular, Manası canlı yakalayacağız diye etrafını kuşattılar. Zavallı arslan anından umudun

kesip şaşkın bir biçimde dururken yandaki taşın arkasından tanıdık bir ses çıktı.

Bahadır Manas şöyle bir baktı ki evliyaya benzeyen Er Bakay gökten inmiş gibi gök turpanına binmiş, Narbuudan ile Taybuurul'u da ile yedeğe almış bir şekilde bekliyordu.

"Ölen canı diriltten sönen ateşi tutuşturan ağabeyim burda mısın?" Manas yaşıtı olan kaplan Bakay'ı attan çocuk gibi kaldırıp yere indirdi.

Bakay'ı sevgili yenge Kanıkey göndermişti. Kötülüğü altı ay önceden haber veren meleği olan mübarek Kanıkey kötü bir rüya görmüştü: Rüyasında tumbul boyunlu gök boğa bayrağın altında bağırıyordu. Kargaları süren beyaz sungur kuşu kanatsız kalmıştı. "Amca, dostun canlı ise alıp getir" diye zavallı Kanıkey gözlerinden yaş döküp küçücük bir mektupla Er Bakayı göndermişti. Bakay mor vaşaklı kalpak giyip gök tulparına binerek geceli gündüzlü on iki gün yol yürüyüp Han Manas'a ulaşmıştı.

Ak buğday unundan yapılmış ekmeği yiyen, Kelime-i şerifi mırıldanan Er Bakay can dostu bahadır Manası geyik gibi boyun eğmiş çalı boylu çukura rastladığı zaman durmayan, ak kuyruklu Taybuurul'un üzerine Akkula'nın beyaz Moğol eyerini koyup bindirdi.

Kahkülü mor ipekle bağlı, kuyruğu ham ipekle demet yapılmış, ok işlemez çul örtülü yürüğe binip savaş zırhını

giydikten sonra Bozkurt Manas, durur muydu artık, yada düşmanından geri çekilirmiydi. Kongurbay'dan öcümü alacağım diyerek ağızından rüzgar, gözünden ateş çıkarıp gazaba gelmişti.

Manas kırk çorasının sağ kalanlarını bir araya çağırıp onları gayrete getirdi, cesaretlendirdi, orduyu toplayıp mızrak tutanları, balta tutanları ve nişancıları ayırıp, güçsüzleri bir kenara çıkarıp, Er Bakay'ın eline bayrak verdi. Bahadır aç aslan gibi hırsla, ejderha gibi heybetle etrafını kuşatan düşmanla hiç şaşmadan savaştı.

İssız çölde Çinliler ile Kırgızlar arasında büyük bir katliam başladı. Birdenbire dağ kaymış gibi buram buran toz duman yükseldi.

Yiğitler atlarından yuvarlanıyor, atlar yerde kış atıyorlardı. Katliam beş gün beş gece sürdü.

Zavalı Manas bahadır, Çinlileri perişan etti. Çin askerleri kaçarak büyük kapılı surları arasına girip kayboldular.

Pekin'in surları, kırk arşın yükseklikte idi, çevresine kazılan göl de kırk arşın genişlikte idi.

Toz dumanın giremediği, üzerinden kuşun dahi uçup geçemediği, kimsenin açamadığı kapısı taş gibi dayanıklı idi. Kırgızların güçlü alp erenleri surun dibine gelip kapıyı kıracağız diye bir biri ardına kapıyı omuzladılar.

Bu sırada mavi gökten bir ses işitildi.

" Tanrının oğlu, Manas! Çinlilere gücün yetmez, artık Pekin'e girmeden dön!"

Manas tanrının emrine uydu. Savaşı durdurdu.

Bahadır Manas savaştan sonra kan kokan cephede sıraya dizilmiş askerlerini kontrol etti.

Kırk yiğidin yedisi daha telef olmuştu. Vefasız dünya! birbiriyle ant içmiş erenler, birbirlerini koruyarak, düşmana boyun eğmeden canlarına kıymışlar.

"Sevgili bahadırlar! dedi Manas atından inip başını eğerek "Asilzade alplerim, sizlerden ayrıldım! savaştan düşmana atılan ok idiniz üşüyene ateş idiniz. Gökte kartal idiniz, yerde direk idiniz! Milletimizi ve namusumuzu korumak için verdiğiniz mücadeleden razıyım.

Kırgız yiğitlerinin akan kanları mavi gökte bulut olmuş sonra da yağmur gibi yağarak yeri suluyor.

YAS

Kırgız ordusu savaştan nice yiğitlerini şehit verdi. Peşinden takip eden Çinlilerin önünü seçkin yiğitler engelliyor, düşmanları oyalayıp halsizleşen askerler epey uzaklaştıktan sonra yoluna devam ediyorlardı.

Bahadır Manas ordunun gayretini kırmayayım, itibarını düşürmeyeyim, birlik beraberliğini bozmayalım, bahadırın elbiselerini çıkartmayayım, avulu ürkütmeyelim diye gayrete gelip Kanıkeyin Kaza için hazırlayıp verdiği ilacı omuzundaki yaraya Acıbay ın sürmesini istedi.

Kırgızlar çöldeki yiğitlerin cesetlerini topladılar. Bir çukura eğer takımı ve silahları ve birlikte cesetleri gömdüler. Üzerlerine taş dikip bahadırların hayat hikayesini yazdırdılar.

Bahadır Manas çölde Er Almanbet'in tanıdık kılıcını buldu.

"Bahadır Almambet'in canı işte bu kılıçtadır. Bunu kim alacak? Buna altın saçlı Almambet gibi bakabilecek bir yiğit var mı?" dedi. Manas kılıcı kaldırıp azalan askerlere dönerek.

Manas çoralarına keskin bir bakış fırlattı. Yiğitler yere baktılar. Kimse sesini çıkarmadı "Kılıcı ben alayım" diyen yiğit çıkmadı.

Bahadır manas kılıcın ucundan tutup eğerek çevirdi

Çölde her ne kadar arayıp taradılarsa da er Almambet ile Er Çubak'ın cesetlerini bulamadılar. Derken gök yeleli Bozkurt Manas lekesi olmayan koyun gözlü, çili olmayan beyaz yüzlü Er Almambetin pekine geldiğinde söylediği

vasiyeti tekrar hatırladı. "Aslan manas , can dostum, ecelim gelip ölürsem güneş görmeyen şehri bozup git, cesedimi alıp git" demişti. Almambet.

Bahadır manas can dostum Alman Bedin cesedini bulmadan gitmeyeceğim diye orduya emir verip her tarafı arattı.

Bir anda evliya sıfatlı Er Bakay tepenin arkasından Er Almambet'in cesedini katıra yükleyip götürmekte olan çinli askerleri yakalamış olarak çıkageldi. Baktılar ki Çinliler büyük hana Almambetin cesedini müjde olarak götürüyorlardı.

Er Almambet in cesedini kucağına alan bağadır manas durmadan şiirle ağıt söylüyordu.

"Vay vefasız dünya vay. İkiz kardeşim Almanbetmi savaşta talih getirirdi. Taş kesen çelik kılıç idi. Almoş haykırıp dururken ben Pekin'i harap edeceğim diyordum. Bir orduya bile tek başına saldıran asilim Almoş beni bırakma... "

Bu sırada Almambet'in Saralası hayvanların en akıllısı tay iken birlikte büyüdüğü sahibine başını eğerek yas tutu, ot yemedi, su içmedi zavallı hayvan.

Aslan Bakay Almambet'in Saralasını çukurdan yakalayıp getirdi.

Sonra evliya bakan Han Almambed bahadırın etlerini çelik kılıçla ayırıp belinden ayırıp üzerine kokulu bitki koyup ardıç ağacıyla gök bayrağı salarak ipekten yapılan ipele on iki yerden bağladı.

Bahadır Almambed bozkurdun cesedi Saralaya yüklenirken kalabalık halk bağırdı neferler ağladılar han ağladı, gökteki bulutta, yerdeki deve yavrusuda ağladı dağdaki keçi üzüldü ağaçların başı eğildi.

Bakay Sarala'yı geminden tutup bağlayarak Almambed'in cesedini ona emanet etti.

"Kurban olayım Sarala hayvan değil arslansın. Sana kurban olayım Sarala dostum Almanbet'in cesedini sana yükledim! Başını yere eğerek yolunu kaybetmeden Almambeti Talas'a götür! Benzersiz arslan Almambet sana emanet!" dedi kahrından okşayıp "Güle güle Sarala" diye okşadıktan sonra saralayı yola çıkardı.

Kaplan Manas belini doğrultmadan baltasına dayanıp dizlerinin üzerine oturdu. Siyah gözlerinden yaş döküp arkadaşına ağladı.

Pekine gazaya giden Kırgız ordusu Çinlilere yenilip yiğitlerinden ayrıldı. Hanlar bayraklarını indirdiler. Ölen nice yiğidin altın ganimetlerini atlarına yükleyip yalan dünya yok ol diye üzerek önceki geldikleri yola koyuldular. .

Bahadır Manas'ın balta yarası kötüye gidiyordu. Şehit düşen candostlarının acısından canı konuşmak da istemiyordu. Dünyası karardı.

Er Bakay ata binmede zorluk çeken baygın bahadır Manas için andıç ağacından yapılmış tabut getirtip, altına kaba kumaştan yapılan yatak döşettirdi. Sonra ona Bozkurdu sıkıca bağladı. Yolculuk sırasında onu dört atlı nöbetle taşıdı.

Kanadı kırılıp, hüznü bir şekilde geri dönmekte olan ordunun peşinden eli silah tutmaya yarayan yiğitler takipçilerle vurkaç savaşı yaparak düşmanı oyalayıp engelliyorlardı. Yola dertli Bakay kılavuzluk ediyordu. Ordunun başı ile ayağı üç günlük bir mesafeye kadar uzanmış olup gündüz soluk almadan, gece uyumadan yola devam ediliyordu.

Beli kırılmış orduya göz kulak olan Bakay yiğitler ile akıl danışıp beklenmedik bir anda bu halimizle gitsek tüm milletin ödü patlar diye Talas'taki Kanıkey'e mektup yazıp haberci gönderdi.

"Kurban olayım Irçı oğul halkına kaplan Manas beyini Pekin'e han yaptık de. Kalmuk hanını dizgine bağladık de. Halkım bin kara kısarak ile bin siyah deve kesip hiçbir şeyi esirgemedi şölen yapsın! Er Almambet'in ak otağını Talas'ın eteğine diksinler, Aruuke giyindirilsin. Almambet

ve Çubak'ın otaklarını Talas'ta karşı karşıya diksinler" dedi Evliya Bakay emrederek.

Iraman'ın Irçı oğlu haberi şarkı söyleyerek ulaştırdıktan sonra umut ile keder içinde bulunan zavallı milletin hepsi, çoluk çocuktan ihtiyarlarına kadar canlandı, sevindi.

Obanın talihi olan Kanıkey başta olmak üzere halk Er Bakay'ın söylediklerini yerine getirdi. Sevinen halk büyük şölen için hep birlikte hazırlık gördü. Kırmızı benizli kızlar kırmızı elbiseler giydiler. Saçlarına saçbağı taktılar. Geniş kalçalı gelinler başlarına yeşil eşarp öttürler, becerikli yiğitler altışar kısarak kestiler.

Fakat yalnız Kanıkey, yaşanacak üzüntü ve kederleri altı ay önceden bilen zavallı Kanıkey, halkın önünde ne hıçkırma hıçkırma ağlayabildi, ne de bağırıp için boşaltabildi. Beyaz külahlı dervişin Semetey diye ad verdiği altı aylık bebeğini bağrına basıyordu. Güneşi kararmış, kederli Kanıkey yerinde duramadı. Halkın gözünde şölene hazırlık yapıyor gibi gözüktü ama, eli bereketli yenge, yarım günlük uzaklığında bir yere kimseye farketirmeden çukur kazdırıp üzerine çadır diktirdi. Sonra saçlarını tepesine toplayıp siyah akıtmalı yürük atına bindi, altı aylık olan Semetey'i kucağına alarak kimseye söylemeden bahadır Manas'ı karşılamaya gitti.

Han hanımı Kanıkey kerametini gösterdi, Manas'ı önce kendim bir göreyim, durumu kötü ise zavallı millet endişeye kapılır, kötü niyetli altı han kavga çıkarır, beyimi iyileşinceye kadar halkın gözünden uzakta bakayım diye, koytu mahaldaki sefer evinde Bahadırı bekledi.

Er Bakay'ın idare ettiği ordu yaklaştığında zavallı Kanıkey Semetey'e emziği vermişti, altı aylık bebek baş ağrıtabak şekilde bağıra bağıra ağladı.

Çocuğun sesini işitince ardıç ağacından yapılan tabutta gözünü açmadan hareketsiz yatan kaplan Manas başını kaldırıp iki eline dayanarak Bakay'a çevirildi.

"Canım amca, bağırıp ağlayan bir çocuk sesi geliyor. Ölmek üzereyken göreceğim oğlumun sesi olmasın! Herhalde yengen Kanıkey karşılamaya çıkmıştır! Gök yeleli bozkurdum Bakay bir baksana!"

Er Bakay bağırıp ağlayan çocuk sesinin çıktığı yöne doğru hareket etti. Çocuğun sesini işitince gayrete gelen arslan Manas süvariye durdurup tabuttan indi. Sanki savaşa gidecekmiş gibi ok işlemez zırhını giydi, kutsal beyaz kemerini kuşanıp yedeğe alınmış yürük Narbudan'a bindi.

Bahadır Manas atına binip arslan gibi kurulup otururken güzellerin güzeli, dişilerin en nurlusu, altın kemer

kuşanmış sevgili kadın Kanıkey oğlunu alarak bahadırın karşısına çıkıverdi.

Han hanımı Kanıkey, güzelliğiyle insanı hayran bırakan zavallı Kanıkey Akkula'yı göremedi, bahadırın renksiz yüzünü gördükten sonra kederlenerek şöyle dedi:

"Yüce soylu efendim, padişahım, kuşların ulaşamadığı, tulparın ayak basmadığı o gidişi var dönüşü yok büyük Pekin'den sağ salim döndü mü? Yiğitlerin dönemedi diye ağlamadan gayrete gel bahadır. Acılara yenik düşme beyim, Talas'a geldiniz, milletiniz esendir.

Hanımı moral verdikten sonra Han Manas şöyle dedi:

"Hanım, yüreğimi parçalama, yaramı açma. Böyle diyeceğine ölmek üzereyken sahip olduğum oğlumu getirsene, han ana.

Han Manas'ın sözüne alışık olan bahtsız Kanıkey bu isteği kabul etmedi, beşikteki ay gibi parlayan bebeğini bağrına bastı ve onu beyine vermedi. Bunun sebebi şuydu: Bahadır tuttuğunu koparan arslan gibiydi. Ateş gibi yanan gözünde siyah bir beni vardı. Yüzü korkunçtu. Ona bakan kimse sağ kalmazdı. Bunu farkedten Han Manas, Kanıkey'e gülümseyerek kamçısını uzattı, Kanıkey bahadırın kampçısını altı aylık bebeğinin alınına hafifçe dokundurduktan sonra geri verdi.

Bahadır, masum bebeğinin alınına değen kampçıyı derin derin koklayarak kuvvet buldu:

"Tanrım, sonunda dertlerimi şu oğlumu göstererek giderdin! Senden razıyım ey yaradanım! Şu çocuğu kendin verdin, kendin koru! Babasının şerefini alsın, halkına direk olsun!" dedi Manas ellerin göğşe doğru açarak.

Yol boyunca talihsiz Kanıkey ana, deprem olmuş gibi sallanıp, gözlerinden bahar yağmuru gibi yaş döküp ağladı.

Bakay'ın söylediği gibi Talas'ın eteğine Er Almambet'in ak otağı dikilmişti. Merak içindeki milleti gören bahadır Manas atının başını Almambet'in otağına çevirdi, gözyaşlarını tutamadı. Altın çerçevesi baltasını başında tutarak böğürüne dayadı ve uzaktan bağırarak ağıt yaktı:

"Zavallı ikizim, Almambet'i kaybettim, ayaş. Ona iyi bakamadım, kanadımdan ayrıldım, ayaş.

Dünyaya, Büyük Pekin'e merak salıp bahadırlarımdan ayrıldım, ayaş. Bahadırımı kaybedip ben nasıl yaşarım, ayaş. On sekiz bin alem elimdeyken, Almambet hayattayken niye ölmedim, ayaş..." Manas ağlarken su boyundaki huş ağacı söğütler ve bütün millet ağladı.

Er Almambet'in hanımı, siyah giyinen Agınay kızı Aruuke bağırıp çağırarak şiirle ağıt söyledi.

"Dağdaki hesapsız at sürüsünde kısraklar ile yürük atlar karışıktır. Beni acılar içinde bırakıp nereye gidersin, beni de al yanına efendim." .

Bahadır Manas, Er Çubak'ın, Er Sırgak'ın otağına varıp yere mızrağını sapladı, hıçkıra hıçkıra ağladı.

Han Manas'ın ağladığını görünce bahadırların siyah giyinen kadınları saçlarını dağıtıp, ay gibi yüzlerinden kanla karışık yaş akıtıp ağladılar.

At üzerinde acı acı ağlayan Manas'ı çevreleyen halktan hiç kimse "ağlamayı bırak" demeye cesaret edemedi.

Deminki zavallı Kanıkey, Han Manas'ın önüne gelerek onu teselli etti.

"Yüce soylu efendim, başını kaldır, hasret bitmez, öteki dünyaya giden ikizler öfkelsen de geriye dönmezler. Bahadırım, bu dünyada her şeyi yolunda giden kimseler de yaşadı, senin gibi han da yaşadı. Dünyanın hali budur, ölene ağlasan da fayda etmez."

Diye Kanıkey, bahadır Manas'ı koltuğundan tutarak attan indirip kapılı kaleye, han karargahına götürdü.

Yüce soylu Kanıkey, Manas'ın boynuna baltanın değdiğini ve onu yaraladığını gördü. Bakay ile akıl danışarak bahadır herkesten uzak dursun diye, Muzdak başındaki Muz-Cayloo denen serin tepeye geçici olarak taşındı.

Duyarlı kadın Kanıkey, Batıya ve Doğuya mahsus adam gönderip hastalığa şifa veren en iyi ilaçları getirtti. Bin çeşit bitkiden yapılmış ve kaynatılmış ilacı bahadırın yarasına sürdü Kanıkey.

Bahadır Manas'ın yarası iyileştiğinde pınar gibi canlandı, acıları dinip gözleri faltaşı gibi açıldı, gün geçtikçe iyileşmeye başladı.

Han Manas eski haline geldikten sonra, sonbaharda, Talas boyunca yerleşti. Han Manas yokken acı çeken halkın gamını yine bahadır Manas aldı. Şehit veren evlere at ve kurbanlık verdi, evi olmayana ev yaptırttı, fakirlere elbise giydirdi.

Günlerden bir gün şafak sökerken bahadır Manas ak obanın tepesinde Tanrıya ibadet ederek sükunetle oturuyordu. Güneş ışınları yere ulaştığında uzaktan bir karaltı gördü. At dese at değil, insan dese insan değil, hayalet benzeyen bir hayvan karargaha doğru geliyordu.

Bahadır Manas, Taybuurul'u eyerleyip bir şey ezmiş gibi karaltıya doğru hareketlendi.

Bahadır Manas bir et bir kemik kalan, hayalet gibi şaşkın gelmekte olan ata yaklaştığında bağırıverdi:

"Kurban olayım Sarala, sen miydin?" kahkülünü okşayıp hıçkıra hıçkıra ağladı gökyeleli Bozkurt Manas.

İt-Ölbös'ün çölünde yiğitlerini kaybedip acılara boğulan bahadır Manas'ın emanet olarak yüklediği Almambet'in cesedi Sarala'nın üzerinde duruyordu.”

Sarala'nın kuyruk kılları bol ve dağınıktı. Hayvanların en akıllısıydı, konuşacak dili olmayan bir zavallıydı, üzüntülü gözlerle Manas'a dik dik baktı, sonra Taybuurul ile koklaştı. Sarala bir hayvan olsa da bir yudum su içmeden, otlamadan, dinlenmeden, düşmanın gözüne görünmeden, nice dağlardan, geçitlerden geçmiş, Talas'a ulaşmak için çok yol yürümüştü. Almambet hayattayken zıplayıp oynayan Sarala'nın uzun yolculuk sırasında her yeri yağır olmuştu. Bitkin düşmüş yelesinden ve kuyruklarından ayrılıp garip kalmıştı.

Han Almambet'in cesedini sağ salim ulaştıran mübarek tulparın boynuna sarılarak acı acı ağlayan bahadır Han Manas Sarala'yı yedeğe alıp ak otağa getirdi.

Han Manas'ın davulu çalındığında halk acele ak otağa toplandı.

Er Almambet'in cesedini bahadır Manas Çeç-Döbö'ye, Kırgızların adetine göre başını Pekin yönüne çevirip gömdü. Sarala da bahadırı ile birlikte gömüldü.

Bahadır Manas, Er Almambet'in otağına ağlayarak geldi.

"Zavallı ikiz kardeşim, hesapsız düşmana tereddüt etmeden saldıran Almambet dostum, sensiz nasıl

yaşarım. Siyah çerçeveli baltayı artık kim kullanacak, mahvolası Pekin'in yoluna artık kim kılavuzluk edecek? Almoşçığım öldükten sonra ben nasıl yaşarım? Yüce soylu Almambet arslanımı kara toprağa nasıl veririm?" Bahadır Manas Almambet'in otağında kah safra kusup bayılıp, kah ayılıp acı acı ağlıyordu. Bahadırın durumunun fenalaştığı belliydi.

Kaplan yenge Kanıkey Manas'ın haline görünce başını eline alıp ağladı.

"Dünya fanidir, beyim! Ben zavallıya söyleceğini saklamadan söyleyiver, böyle kusman normal değil, ben bahtsız dertte koyacaksın Bahadırım, yaranın durumunu bana anlat?" .

Cesur gökyeleli bozkurt Manas kımıldamadan şöyle dedi:

"Hanım, ben geniş Pekin'in civarında, şafak sökerken güneşe doğru sükunetle oturuyordum, nöbetçi yiğitler uyuyakalınca Kalmuk hanı Kongurbay üzerine balta vurup gitmişti. Herhalde baltanın ucu kemikte kırılıp kalmıştır. Sırdaşım Kanıkey bir baksana.

" Bunu duyunca kendini kaybeden Kanıkey:

"Vay beyim, belindeki yarayı iyice görmeyen gözlerim kör olsun!" diye ağladı. Han ordugahına Bakay'dan başka kimse girmedi. Bahadırın fenalaştığını obada kimse bilmedi.

Ateşi yükselen Bahadır Manas'ı bi-çare kadın yüzükoyun yatırıp baktı. Bahadır Manas'ın yarası morlaşıp şişmişti. Ak çelikle bahadırın yarasının ağzını göz ölçüsüyle deliverdi. Bahadırın belinden kan ile safra aktı. Bahadır Manas kendine gelip biraz da olsa rahatladı.

"Talihim, bir az daha dayan. Baltanın ucunu çekmeye çalışayım." Biçare yenge Kanıkey ucu gözüken çeliği dişiyile ısırıp çaktı. Kemiğin açılan ağzından siyah safra aktı, amudu fıkariği tamamen çürümüştü.

Bahadır Manas konuşmaya başladıysa da başı döndü, vücudu sızladı, belini kımıldatmadan hareketsiz yatakaldı.

Bi-çare kadın Kanıkey başına kara günlerin geldiğini, beyinin iyileşemeyeceğini anladı. Gayrete gelerek evliya Bakay ile akıl danıştı.

Er Bakay'ın yanına oturup derdini anlattı.

"Akıllı amcacığım, yaratandan kismetim bu kadarmış, talihsiz biriymişim, ama beyim ile yaşadığım için çok memnunum. Padişahım şu anda zorda, eğer bir gün bahadırın gözü kapanırsa, arkasından yolunu devam ettirecek olan oğlu daha küçücük, koparanları birbirine bağlayan bahadırın destek olacak yakını kalmadı, tahtına geçecek kardeşi, yüce soylu arslanları kalmadı. Kıskanç necis hanlar, kötü niyetli kardeşleri var. Bunu nasıl yaparız? Bu derdi Manas'a söyleyelim mi? Bunu duyarsa

suratı asılır mı, yarası kötüleşir mi acaba? Ne yapalım? Açıkca söyleyin amca?" Kanıkey bahadırıyla dost olsa da kayın birader gibi saygı duyduğu Bakay'a ilk kez böyle dikilip baktı.

Evliya sıfatlı Bakay söyleyeceklerini söyledi.

Kanıkey ile Bakay Manas'ın huzuruna geldiler.

Kanıkey cesaretleterek beyinin alınına avucunu koyup bahadır Manas'a dertli dertli şöyle dedi:

"Canımız bir sırdaş beyim, huzuruna Bakay amcan geldi. Gökyelesi bozkurdum beyim gözünü açıp başını kaldır! Kötülük olmadan iyilik olmaz, bu yalan dünyadan gitmeyen kim var, açık söylediğim için küsme, aklın varken vasiyetini söyleyiver padişahım. Arkadaki oğlun daha küçük, kardeşlerinin hepsi düşman, bir gün başımıza dert gelirse ben bir dul olarak ne yapacağım? Aklında yatan biri var mı? Felek çark edip zorda kalırsak bayrağı tutan kim olacak?"

Bahadır Manas başına çift yastık koydurduktan sonra şöyle dedi:

"Hanım eğer ecelim gelip ölürsem Küyük'ün geçidinden geçerek baban Temirhan'a doğru kaç. Hanı ölen kadın için en uygunu baba evidir. Bu Talas sana mekan olmaz. Abike, Köböş ve altı necisin niyeti kötü. Babam Temirhan'a gittiğinde Semetey'e nazar değmemesi için

onu köpek ayağından geçir, kılıcın tığından atlat, arkadaki saçlarını kesip kardeşin İsmail'e evlatlığa ver. Boynuna muska tak. On iki yaşına girinceye kadar babası hakkında bir şey söyleme, annesi hakkında da bir şey duymasın, yaşı on ikiye geldikten sonra Talas'ı göster. Ruhum ölmezse onu yolunda karşılayıp bakacağım. Nazlım, kimseye bildirmeden kazmayla mezarımı kaz. Bakay amcamla ikiniz kimsenin bilmediği bir yere gömün." Bahadır Manas, bu arada yorulunca su içiyor, acısı tuttuğunda Çin ilacını omuzuna sürdürüyordu.

Nazlı Kanıkey kimseye söylemeden, kimseye farketirmeden, necise göstermeden milletten gizleyerek, kuşkulananları kandırarak Manas'a yalnız kendisi baktı. Hatta kırk çoranın yiğitlerine bile sır vermedi.

Bahadır Manas, halkın bülbülü Han Bakay'ı yanına çağırıp candostlarıyla, yakın akrabalarıyla hanlar ve bahadırlarla gözüm açık iken bir görüşeyim diye hepsine gizlice haber gönderdi.

Bahadır Manas'ın gözleri genişçe açılmıştı. Pıhtı pıhtı kara kan kusuyor dermanı tükeniyordu. Kah bayılıyor, kah ayılıyordu.

Derken yular gibi saçlarını tutup ağlayan yenge Kanıkey'e bahadır Manas şöyle bir ricada bulundu:

"Canım, yay okunun ulaşamadığı, çelik ucunun delemmediği, kasırganın tesir edemediği Akolpok'u üzerime ört. Nice savaşlarda giydiğim Akolpok'la kendimi avutayım, beni kem gözlerden korusun! Kanıkem, Akolpok'a yayımı da asıver. Emanet canım çıkıncaya kadar namus için, milletimi korumak için Kakançin'i altüst ettiğimi hatırlayayım. Kanıkey, gökten inen beyaz keseyi kan içmedikçe kınına girmeyen kılıcımla birlikte asıver. Sırdaşım, düşmana uzattığımda ay gibi parlayan sırlı mızrağı elimin ulaştığı yere koyuver. Gözüm açık iken bununla teselli bulayım." dedibahadır Manas boğuk bir sesle. Amcası han Bakay'ı yanına alan gökyleli bozkurt Manas şöyle dedi:

"Evliya Bakay amca, Han Manas öldüğünde toplanan halktan ve avuldan uzak dur, deve güdüp tepelerde dolaş. Celmayan ile boz buğranın boynuna muska takıp hanımdan yadigar kaldı diye yettim Semetey'in devesine bakıver.

Amca, çaylağı besleyip kuş kıldım, dağılan halkı toplayıp millet kıldım, yavrukuşunu eğitip alıcı kuş kıldım. Ben halkımdan razıyım. Kusurum olmuşsa küsmeyin. Kalabalık milleti toplayıp, gözü açık yiğitlerine kendin baş olup beni kara toprağın koynuna, Tanrıya ver."

Bahadır Manas vasiyetini hanımı Kanıkey ile Er Bakay'a söyledikten sonra dili tamamen tutuldu.

Han Manas'ın altın yularlı, yürüşüne hayvan, koşmasına rüzgar ulaşamayan Celmayan karanarı Ak otağın yanında, bahadırın yattığı tarafta çöküp, boynunu uzattı. Gözlerinden yaş akıtarak yattı.

Akkula öldükten sonra, bahadır Manas Karaça'nın kızı Saykal'ın hediye verdiği Taybuurul'u beğenip savaşta binmişti. Derin çukura rastgelse de duraklamadan koşup geçen kır at bahadırın Ak otağının önündeki altın direğe kendisi gelip yedi gün ot yemeden, kımıldamadan yas tuttu zavallı hayvancık.

Han hanımı Kanıkey dili tutulan, bir kelime bile söylemeyen Argın hanının oğlu Acıbay'ı çağırıp danıştı.

"Altmış türlü dili bilen, Peygamber sıfatlı amca, bahadırın görecek günü, içecek suyu bitti. Şimdi can çekişmektedir. Amcacığım, geniş dünyam daraldı, yanan ateşim söndü. Artık ağıtlar onu geri getirmez, ağlamak fayda vermez. Gayrete gelelim. Hanını hürmetiyle gömmek boynumuzun borcudur. Han Kökötöy'ün aşından daha mükemmel bir aş verelim. Dünyanın her tarafına haber ulaştıralım." dedi Kanıkey.

Acıbay haber vermeyi kabul ettikten sonra, Kanıkey dünürlerine, iyi niyetli hanlara, ünlü beylere, komutan dostlarına haber ver, Han Manas'ın aşına hazırlanın diye ayaşlarına derdini anlatıp mektup yazarak Cet-kayt'a

kadar git diye yedi gün mühlet verdi, yiğit elbisesi giydirdi, yürük at seçtirip yolcu etmeye hazırlandı.

Acıbay haber vermeye pek istekli gözükmeyerek Kanıkey'e derdini anlattı:

"Kanıkey yavrum, söylediklerimi yapacağım, her yere haber vereceğim. Bindiğim bu Kartküröng'ün tuynağı eskimiş, arkamdan düşman takibederse bu at beni mahvedecek. Yavrum, Taybuurul'u versene, bineyim."

Kanıkey gözyaşlarını tutamayarak, yüreği sızlayıp Taybuurul'u vermeye razı oldu.

Ak otağın ortasındaki altın direğe bakıp başını yere eğip duran Taybuurul Acıbay'ı yaklaştırmıyor, eğeri takmasına izin vermiyor, yedeğe alsa da yürümüyordu. Bahadıra yakın olan Buurul atın, bir kötülüğü, bir felakati sezmiş gibi efendisine yas tuttuğunu gören Kanıkey'in gözleri boşalır.

Sonunda Acıbay yürüyüşü, koşuşu tanıdık Kartkürön'e binip çok uzaklara kadar gidip haber ulaştırdı. Yılmayan Acıbay kırk günlük yolu yedi günde katedip, haberi yerlerine ulaştırdı, düşman hanlara ayağının sesini bile duyurmadan belirlenen günde Talas'a döndü.

Bahadır Manas'ın bütün işleri Kanıkey'e kalmıştı. Becerikli yenge Kanıkey'in sezdiklerini sezen, bildiklerini bilen yiğit yoktu. Simsiyah uzun saçlarını tepesine

toplayıp, haber verdiği hanlar, beyler, kuvvetliler gelinceye kadar hasta yatan Manas'ın işlerini gördü. Altı yüz at hazırlatıp Andican'dan kovalarla toprak getirtti. Yedi bin keçi yünüyle inek yününü karıştırıp altmış pehlivana çığnetip, kerpiç hazırlatıp beyimin mezarı yedi asra kadar bozulmasın diye özel bir mezar yaptırttı. Usta ressamı çağırıp mezar içine Akolpok giyen, Akkulaya binen Bahadır Manas başta olmaz üzere on iki hanın, kırk çoranın, kuvvetli yiğitlerin resmini yaptırdı.

Zavallı kadın Kanıkey kimseye bildirmeden, kimseye gözükmeyen Celpiniş Urum halkından yetmiş usta getirtip "aslimi açık gömersem altı düşman han kin besledikleri için mezarı açıp öc alırlar" diye Eçkilik'in Kara-Zoo denen yerine Manas'ın mezarını kazdırdı, ağzını tek kişi girebilecek şekilde yaptırdı, içerisini ise altı bin koyun sığabilecek şekilde yaptırdı. Tavan düşmesin diye altına direk yerleştirdi, mermer taştan kandil yaptırdı, akan suyu mezarın içinden geçirdi, altından yatak yaptırdı, üzerini kumaşla örttü. Altı çürümesin diye ardıç ağacının külünü döktürüp, kendine göre yatacak yeri hazırladı. Köleler sırrı aşık etmesin diye yetmiş köleyi tamamen ortadan kaldırttı.

Han Manas'ın aşına haberin ulaştığı yerlerden dostlar, tanıdıklar, ünlü bilginler arda ardına gelmeye başladılar.

Ceti-Suu'da yerleşen halkın atası olan ihtiyar, şu anda doksan beş yaşında idi. Milleti duasıyla zenginleştiren,

tedbirli; halkın gönlünü kıracak iş yapmayacak kadar akıllı, kara Hitay'ı idaresi altına alacak kadar yiğit Katagan Han'ı Koşoyhan Manas'ın aşına hizmet etmek için erkenden geldi.

Keng Alay'a yerleşen, dokunduğunu sağ bırakmayan kibirli Er Töştük de eski dostumun aşında altmış gün hizmet edeceğim diye geldi.

Aşağıdaki Urum denen halktan, yani kırk günlük yerden hareket eden Urumhan'ın oğlu Kökbörü, candostum hayatta ise elini sıkayım, oğlu Semetey'i görüp geleyim, hiç olmazsa ayaştan özür dileyim diye sarı altın, beyaz gümüşü atına yükleyip, Narbuudanını koşturup yanına hanımını ve on iki yaşında bir yiğit olan, eski elbise giymiş Koyonali denen bahadır oğlunu alarak geldi. Koyonali'nin yaşı küçüktü ama, bir arslan gibiydi, benzersiz alpti, nehir gibi kan akıtan, düşmanlarının canına okuyan kaplanın da kendisi idi. "Bahadır ayaş atama kendim hizmet edeyim, aşının başında durayım" diye bileklerini sıvayıp işe girişti.

Acıbay'ın haber vermesi üzerine, Manas'ın kıymetli dostlarının ardından Oyrat hanı Karaç'ın arbedeci kızı Saykal da siyah saçlarını topuz şeklinde toplayarak Manas'ın kırk günlük aşında hizmet edeceğim diye geldi. Şımarık Saykal, Han Manas'a küskündü, Manas'la boy ölçüşmüştü, sonunda barıştığı bahadıra kıyamadı, rahat edemedi. Bastığı yerden toz duman, baktığından can

çıkaran bu kız, bir zamanlar yapılan mızrak kavgasında Kırgız'ın beli kırılır diye bahadır Manas'a mızrak vurmaya kıyamamıştı. Mazeyil'de yerleşmişti, geniş Turfan'da kışlardı.

Bahadır Manas gözünü açtı, son bir kez kendisine gelip başında sızlayıp duran Kanıkey'e sordu:

"Hatun vedalaşma zamanı geldi. Kaçınılmaz an geldi. Ahret dostlarımla son bir kez görüşeyim, yiğitleri buraya çağır." dedi, bahadır Manas, yastığa yaslanıp oturarak

Otağın kapısını Kanıkey açtı.

Bahadırın Otağına Bakay, Koşoy başta olmak üzere on iki hanı, çoraları, köleleri, dostları girip bir bir vedalaştılar.

Bahadır Manas ağlayan yiğitlerin iniltilerini eliyle işaret ederek bastırdı.

Bahadır, sanki öteki dünyaya gitmeyecekmiş gibi, kıyamet gününü görmeyecekmiş gibi, ne kaşını çatıyor, ne üzülyordu, acı çektiğini belli etmeden, gayretinden hiçbir şey kaybetmeden dağlardaki kartallar gibi oturuyordu.

Zavallı yenge Kanıkey gökyeleli Bozkurdun dostu Kökbörü'nün on iki yaşındaki oğlu Koyonali'yı Manas'a yaklaştırmadı, onu zor tutuyordu.

"Yapma yavrurum, yaş atan Manas'ın baktığı kimse sağ kalmaz. Gözlerinde kara beni, yüzünde zehiri var. Onun

bakışlarına dayanamayan sağ kalmıyor. Sözümü dinle, oğlum." dedi yalvararak.

"Ayaş atam Manas'la görüşmeden, ellerini sıkmadan nasıl kapısında kalırım. Yüzünü görmemektense ayaş atamın peşinden gitmeye razıyım." küçük yiğit Koyonali ayaş anasından sıyrılarak çevik bir hareketle içeri sokuluverdi, selam verip Manas'ın ellerini tuttu.

"Yolculuğunuz hayırlı olsun, han ata!" dedi Koyonali ağlayarak.

Dönüşü olmayan yere gitmekte olan Bozkurt Manas gözlerini tekrar açıp ellerini sıkıca tutan yaramaz çocuğa bir bakıp:

"Bu pehlivanı hiç görmemişim. Kim bu?" dedi Manas keskin bakışlarla.

"Bahadırım, sözünü geri al, gözünü aç! Bu işte dostun Kökbörü'nün oğludur" dedi Kanıkey ağlayarak.

"Kökbörü, ahret dostum, bu oğlun çok kuvvetliymiş, güçlüymüş. Talihsiz halktan biri değil, boşuboşuna akan bir sel imiş. Bahadırın yolu dar imiş, vefasız dünyaya erken gelen bir oğlan imiş. Dostum, müsaade et, öbür dünyada bana yoldaş olsun, oğlunu baha helal et" dedi bahadır Manas.

"Dostum, oğlum değil gerekirse canımı da beraber al!" dedi Kökbörü bahadır Manas'a dikkatlice bakarak.

Bahadır Manas bir daha konuşmadı, mizan topyıldızı dolduktan, yiğitlerle vedalaştıktan sonra elli iki yaşında vefat oldu.

Han otağındaki, direği altında yapılmış gök bayrağın yerine siyah bayrak asıldı.

Talihsiz yenge Kanıkey otuz iki yaşında bahadırından ayrılıp tarak değmeyen siyah saçlarını yoldu, nurlu yüzünü parçaladı. Bütün vücudu titredi, çaresizce bağırıp üzüntüye boğulan Kanıkey hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Bugün gördüğün yarın yok, böyle bedbaht dünyadır bu.

Dul kalan zavallı Kanıkey bir daha dönmemek üzere giden bozkurdun ardından şöyle (sağı sağdı) ağladı.

Oh dönüşü olmayan yere giden beyim, dağda sayısız atların kaldı. Onlara bakıverin çocuklar. Beni cehennemde bırakma, beraber götür, bozkurdum. Siyah çerçeveli baltanı kıvrımadan kim yapabildi? Hiçbir şeye doymayan Argın, kırgız halkını kavga ettirmeden kim idare edebilir? Beni bu acılara koymadan beraber götür Bahadır beyim" diyordu dertli Kanıkey.

Bahadır Manas'ın öldüğü gün yer sallandı, parlayıp duran güneş tutuldu, altı gün simsiyah karanlık oldu, ay çıkmadı. Gökte bulutlar ağladı, yerde kuşlar ağladı.

Bu sırada bahadır Manas'ın yattığı yere çöken Karanar'ın yanına Kumbulak'ın deresinden bulup getirilen Kumayık

da yattı, hiçbir şey yemeden insan gibi kendi kendine uludu.

Han Manas'ın Akşumkarı (sungur) altın iplerini parçalayıp göklere çıktı. Ak otağın üzerinde yedi kere döndükten sonra son bir kere daha öterek gözden kayboldu.

Ak otaklar siyaha büründü, halk yas tutup siyah giyindi.

Ak otağa ulaştıklarında sağ taraftan on bin, sol taraftan on bin yiğit alınına siyah bağlayıp, yolun iki kenarında diz çöküp durdular. Ortada geniş yol bırakıp, dağları sarsacak bir şekilde ağladılar. Uzaktan bahadırı görmeye gelenler kederlenerek ortada bırakılan yol ile ak otağa ulaştılar. Bahadır Manas'ın cesedi kırk kanatlı üç ak otağa konuldu, birbirine bitişik olsun diye otakların sırtlarından birer tanesi sökülmüştü.

Fitneci, gözlerinden kurnazlık okunan Abike, Köböş ve Altı Necis tepeden geç indiler. Halk görsün diye ara sıra hüngür ağlıyor gibi yaptılar. Fakat ne gözlerinde yaşı, ne de gönlünde bir kaygısı vardı. Sanki düğüne gelmiş gibi kendilerince gülüyorlardı, dalga geçiyor gibi konuşuyorlardı.

Han Cakıp'ın küçük hanımının oğullarından kinci Akibe ve Köböş'ün suratını gören cesaretli kadın Kanıkey, beyimin cesedini gömünceye kadar neler olur acaba, evde çıkan yangın, kendi içinden çıkan düşman kötü olur, şimdiden

hanlığı paylaşmaya kalkışmasınlar diye ne yapacağını şaşırıp, kan ağlayıp beşikteki Semetey'i kucağına alarak altı necise mahsus gösterdi.

"Oğullar, direğinizden ayrıldık. Dağların doğanı uçtu gitti, oğullar! Bayrağı tutan hanımızdan ayrıldık, oğullar! Benim gibi zavallının çekeceği varmış, oğullar! Efendimiz yokken Ak Otak yağmalanmasın oğullar. Kadere çare yoktur, ağanız öbür dünyaya gittiyse de bu dünyada sizin gibi kardeşleri kaldı. Hanı ölen Kırgızların devlet kuşu uçup, bereketi kaçıp ateşi sönmüş diye düşmanlar bizimle alay etmesinler."

Efendimiz yokluğunda, başı yok diye, hayvanlarımızı dağıtmasın, kıyım yapmasın, matemli halka eziyet etmesin. Sizden başka kimim var ki benim? Destek olacak sizsiniz, halkı idare edin, danışarak iş görün. Han ağanızın cenazesini hürmet ile toprağa verelim, ruhu şad olsun."

Kanıkey ağlayıp dururken, terbiyeli, iyi niyetli doğan Abike, azimle işe girişip, telaşa kapılan halk arasında dolaşp, çılgılla ağlayarak taziye için gelenleri özel olarak dikilen çadırlara alıp konukları evlere paylaştırdı.

Kötü niyetliler ölü için adak verme işleri umurumda olmadan, kendileri konuk olarak sakin sakin oturdular.

Karanlık basarken, halk uyumaya çekilirken, asil kadın Kanıkey endişeli bir halde amcası Koşoy'a vardı.

Amcacığım, bahadır Manas kardeşinizin pekçok insana dili ile, pekçok insana eli ile dokunmuştu. Pekçoğu hala yaşıyor. Manas'ı mezara koyarsak, mezarı açıp öç almasın. Şimdi bunu nasıl yapsak acaba?" dedi Kanıkey akıl sordu.

Han Koşoy, Han Bakay, Er Töştük, Er Kökbörü, Bahadır Koyonali olmak üzere Kanıkey'le akıl danıştılar.

Karanlık gecede bahtsız zavallı Kanıkey akıl danıştığı yiğitlerle Han Manas'ın cesedini yıkayıp, kefene sardı, tabuta koyup, üzerine kilimle örttü. Bahadırın cenazesini kırk mollaya kaldırtıp kendisi yol başlayarak önceden hazırlattığı mezara götürdüler. .

Manas daha ölmeden hazırlanan mezarı gören yiğitlerin hayretten ağızları açık kaldı.

Bu sırada Katagan Hanı Koşoy, Kanıkey hatuna altmış kere yalvarıp yakarıp şöyle dedi:

"Kanıkey evladım, sana kadın diyen kör olsun, sana dişi diyenin işleri batsın! Hasiyetli Manas'ın ruhu sana destek olsun, Soyun devam etsin, dileklerin makbul olsun."

Derken erenler Tanrıya dua edip çukurdan çıktılar.

Erenler Manas'ın cenazesinin yanına kılıçlarını koydular, sonra dağın ağzını kapatıp sabaha karşı kimseye farketirmeden karargaha döndüler.

Sadece sözde değil, işte de becerikli olan arslan Bakay kavak tahtasından Manas'a benzeterek bir maket yaptırdı. Onu kumaşa sarıp, sepilenmiş deri ile yapıştırdı, üzerini beyaz keçeyle örttürüp tabutuna koydu. Her şey çoktan hazırlandı.

Yalandan ağlayan akrabalar, nesildaş, altı necis Manas'ın tabutunu kapışarak kaldırıp, han Manas'ın yalandan hazırlanmış mezarına götürüp kuru tahtayı gömdüler.

Er Koşoy, Er Bakay, Er Töştük, Er Koyonali Kanıkey'in yanında yas tutup oturdular. Bu dünyadan göç eden arslanın aşını muhteşem bir şekilde verelim diye ak buğday ununu çiğneyip, Kelime-i Şahadet okuyup, antlaşarak geri dönmeye başladılar.

Han Koşoy'un Zühre yıldızına benzeyen iri gözlerinden akan yaşları beyaz sakallarından sızarak atının yelelerine düştü. "Yaşacağını yaşamış olan beni niye almadın Tanrım?" diye dertli dertli ağlayarak yurduna döndü Han Koşoy.

Geniş Talas'ı sarsacak şekilde "Yer altında yaşarken Manas gibi arslan'ı görmedin, yer yüzünde yaşarken de Manas'a denk geleni görmedim, vefasız dünya. Bahadırımla birlikte niye ölmedim?" diyen Er Töştük de yerine döndü.

Han Manas'ın kıymetli yârı olan, siyah giyen Saykal parlayan beyaz yüzlerinden kan çıkarıp, toplanmış

saçlarını dağıtıp, kan karışık akan yaşlarını atının dizgininden sızdırıp, kırk çorasını peşine alıp ağıt yakarak kendi obasına ulaştı. Karagâhına varınca Manas'ın ölümüne çok üzülen babası haysiyetli Karaça "Manas adlı arslana üzülmemek elde mi?" diye yas tutup altmış kadına ağıt yaktırdı. O gün Saykal, geceyi geçiremeden bu dünyadan göç etmişti. Saykal'ın cesedi karargâhında bulunamadı. Basiretli evliyalar: "Tanrının sevgili kulu Saykal halkıyla vedalaştıktan sonra sevgili dostu Manas'a gitmiştir." dediler.

Gökyeleli bozkurt Manas ile sevgili dostu olan Urumhan'ın oğlu Kökbörü yadigâr olarak Bahadırın çadırını almıştı. Oğluyla birlikte geri dönerken yolun yarısından düşmanlarının saldırısına uğrayıp on iki yaşındaki yalnız oğlu Koyonalı'yı kaybetti. Kökbörü, Koyonalı'nın cesedini bulamadı. Nasili Han'ın kızı olan akıllı Külnar üzülen kocasını şöyle dedi: "Gözbebeğin oğlunu candostun Manas istediğinde vermemişsin padişahın, Tanrının emriyle sırdaşın Manas'a yoldaş olmaya gitmiş oğlun." Üzülme dedi.

Bahadır Manas'ın ölümünden bir yıl geçti. Yalan dünyada nice nehirler taşıp, göller dalgalanıp, nice yamaçlar bozuldu. Yapmaya söz verdiği aş hanlar gelmediler. Manas'ın babası Cakıp da, onun oğulları Abike, Köböş de hanlığı kapma çekişmesine girdiği için kabilenin bereketi kaçtı. Kahramanın aşını veremediler.

Tündüğü yapılmayan ak otakta yas tutan Kanıkey bahadırdan kalan tek oğlu Semetey'i bağına basıp hüzünlü hüzünlü şiir söyleyerek ağlıyordu.

Gökyeleli kurdun atı, altın direğe mahzun bakıp duruyordu.

Han karargâhının kalesinin dışında, ıssız yerde, kara taşın üzerinde karargâha yaklaşmadan ağlaya ağlaya gözleri kararan ihtiyar Bakay, büyük bir üzüntü içinde oturuyordu.

Manas'ın hikayesi böyle olmuştur, sözümüz tamam olmuştur.

TÜRKLERE GÖRE "İNSAN"

1. "KİŞİOĞLU", ÜÇ KUTSAL VARLIKTAN BİRİ

Eski Türkler, "İnsanoğlu" na, "Kişioğlu" derlerdi. Türk mitolojisinde, "Kişioğlu, kâinatın üç önemli varlığından biri idi". Göktürk yazıtları şöyle diyordu: "Yukarıda gök, aşağıda yer yaratıldığına, ikisi arasında da kişi oğlu yaratılmış". Bundan da anlaşılıyor ki, "İnsanoğlu", gök ile yer gibi, Tanrının yarattığı büyük varlıklardan biri idi. İslâmiyette de şüphesiz ki, "Âdem Tanrının yarattığı en değerli varlıktı". Kur'an'a göre, "Tanrı insanı, kendi sûretinde yaratmıştı". İnsanoğlu en sonra yaratıldığı için de, bütün varlıkların en olgunu ve aynı zamanda, kâinatın da bir hülâsası gibi idi. En iyisi yine bunu, büyük Türk şairi Seyyid Nesimî'nin şiirlerinden dinleyelim:

"Hak taâla varlığı Âdemdedir,

"Ev anındır, ol bu evde demdedir,

"Bilmedi Şeytan bu sırrı gamdedir,

"Ol sebepten, ta ebed mâtemdir!..."

2. ALTAY DESTANLARINDA "İNSAN"

Altay ve Sibiryada destanlarında da şeytan, ile insanoğlu, rekabet halinde idiler. Türk mitolojisi adlı eserimizde, bu efsanelerin hepsi bir araya getirilmiştir. Bu destanları şöyle özetleyelim:

İNSANIN YARATILIŞI

Bir insan şekli yapmış Tanrı bir gün çamurdan.

Demiş ki: "İnsanoğlu, türesin bu hamurdan!

Düşünmüş ki ne duyar, ne hisseder bu çamur,

İnsanoğluna çok var, yetişmez yalnız hamur.

Demiş: "Uçup çıkayım göklere bir ruh bulayım,

"Çamura ruh katayım, tam bir Tanrı olayım".

Tanrı ne yaratsaymış, Şeytan da kıskanmış,

Hele fırsat bulsaymış, ne korkar utanmış.

Tanrının çıplak tüysüz, bir de köpeği varmış,

Yabancıya vermez yüz, tepinerek havlarmış,

Tanır demiş köpeğe: "Eğer Şeytan gelirse,

"Sakin aldanmayasın, sana bir şey verirse".

Bir ruh bulayım diye, Tanrı uzaya çıkmış;
Tanrı ne yapmış diye, Şeytan ortaya çıkmış.
Köpek Şeytanı görmüş, korkutarak havlamış,
Bakıp köpeği süzmüş, güzel sözle tavlammış.
Demiş: "Ey köpek niçin tüysüzsün sen doğuştan.
"Titriyor bak hep için, rahatın yok soğuktan;
"Tanrı'nın İnsan'ına, gel yol ver bir bakayım;
"Senin tüysüz sırtına, altın tüyler takayım!"
Köpek bu söze kanmış, havlamamış Şeytana,
Şeytan çamuru almış, tükürmüş ilk insana.
Şeytanın tükrüğüyle, köpek de hep boyanmış,
Altın tüy buldum sanmış, pis tüylerle donanmış.
Tanrı dönünce bakmış, insanı tükrüklerle,
Köpek de dolaşıyor, gururla pis tüylerle.
Köpeğe demiş: "Doyma insandan rahat bulma.
"Nefret etsinler senden, dayaktan eksik olma!"
Tanrıdan kıllı imiş, atası ilk insanın,
(Vücudu da kıllıydı, aslında Oğuz-Han'ın).
Şeytanın tükrüğünü, çevirmiş Tanrı içe,

" İnsanın iç yüzünü, getirmiş Tanrı dışa.

İnsan ölümlü olmuş, içi hastalık dolmuş,

Fesat kalbini yolmuş, insan gökten kovulmuş.

Güzelmiş dıştan insan, sakın bakıp aldanma!

Güdermiş içten Şeytan, sakın aldanıp kanma!

Şeytanın tükrükleri içinde kalan insanoğlu, hilekâr, yalancı ve kötü olmuş. Gerçi bu yüzden, insanın dışı temiz görünürmüş ama; Şeytanın tükrükleri ile dolu olan içi, fesatla sıvanmış imiş. Tanrı göklerde yaşasın diye yarattığı insanoğlunu, Şeytanın bu hareketi yüzünden beğenmemiş ve yeryüzüne indirmiş demiş ki: "- Git seni gözüm görmesin, git de yeryüzünde yaşa, gerektiği zaman öl ve gerektiği zaman da doğ! Sen gökyüzünde ölümsüz olarak yaşamağa lâayık bir mahlûk değilsin!" insanın içinde kalan şeytanın tükrükleri yüzünden hastalık doğmuş. Bunun için de insanoğlu hastalanır, iyileşir ve ölür olmuş. Anadolu'da şöyle atasözlerine çok rastlanır: "İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası ise dışında!" Bizim Anadolu Türkleri böyle derler. Altay efsanelerine göre de, "Köpeğin pislikleri, tüylerinde; insanın ki ise, içinde kalmıştır".

3. "İNSAN", TANRI İLE BERABER

"İnsan ta başlangıçtan beri Tanrı ile beraber yaşıyordu": Altay efsaneleri, birçok bölümlerden meydana gelmişlerdi. Bunların, özellikle baş kısımları, genel olarak orijinal idiler. Sonradan bu efsanelere, birçok yeni bölümler eklenmiş ve yeni kompozisyonlar meydana getirilmişti. Bazılarına göre, "İnsanın kendisi bizzat şeytandan başka birşey değildi". Bu sebeple şeytan insanın, insanda şeytanın zaman zaman yerlerine geçiyorlar ve birbirlerini tamamlıyorlardı. Buna rağmen Altay yaratılış destanlarında, "İnsanla yaratıcı Tanrı, hemen hemen, aynı zamanda yaşıyorlardı". İnsanoğlu Altay destanlarına göre Tanrı ile beraber idiler. Bu fikir biraz değişik de olsa, "İslâm tasavvufunda" da vardır. Hacı Bektaş'ı Velî'nin kendisi olduğu söylenen Şîrî'nin şu nefesinde, bu fikir çok güzel bir şekilde ifade edilmektedir:

"Cihan varolmadan ketmi ademde,

"Hak ile birlikte yektaş idim ben".

Gerçi bu şiir, tasavvuf edebiyatının güzel bir örneğidir. Fakat ne yapalım ki, insanlığın fikirlerinde de benzeşen ve yakınlaşan birçok noktalar vardı.

"İnsan, Tanrı'yı kıskanıyor ve onunla rekabete girişiyordu":

İnsanoğlu, yalnız Tanrı ile beraber yaşamıyor, aynı zamanda onunla rekabete girişiyordu. Ama Tanrı, ona güzel bir ders vermişti. Bu düşünce, Altay yaratılış destanlarının birinde, çok güzel bir şekilde anlatılıyordu:

Yoktu Tanrının artık başında düşüncesi,

İnsanoğlunun ise durmadı hiç hilesi.

Bir rüzgâr çıkarmıştı suları kaynatarak,

Tanrıyı kızdırmıştı yüzüne sıçratarak.

Sandığı insanoğlu bununla bütün oldum.

Ben çok güçlendim artık Tanrıdan üstün oldum.

Ama nasıl olduysa sulara düştü birden,

Gömüldükçe gömüldü denize daldı hepten.

Tanrıya yalvarmıştı sularda boğulurken,

"Kurtar beri,ey Tanrı", diye bağırır iken.

Tanrı insafa geldi gitmedi üzerine,

Dedi: "Ey insanoğlu çık suların yüzüne!"

Tanrının buyruğu ile insanoğlu kurtuldu.

Gitti Tanrı yanına orada uslu durdu.

TÜRLERE GÖRE UZAY ve İNSAN

Bu bölümdeki bilgiler Bahaeddin ÖGEL tarafından hazırlanan, Milli Eğitim Bakanlığı - Eğitim Dizisi, "TÜRK MİTOLOJİSİ-II" adlı kitaptan alınmıştır.

GÖK ve TÜRLER

"Ey Türk Milleti!

"Gök yıkılmasa! Yer çökmese!

"Seni kim ortadan kaldırabilir!..."

1. GÖK VE GÖĞÜ YARATAN "YÜCE TANRI"

Gerçi Türklere göğe "Tengri" diyorlardı. Fakat göğü de yaratan kutsal ve yüce bir güç vardı ki, bunun da adı, yine Tengri, yani Tanrı idi. Göktürk yazıtları, gökle yerin ve insanlığın yaratılışını anlatırken, söze şöyle başlıyorlardı:

"Yukarıda mavi gök,

"Aşağıda Yağız Yer yaratıldığında,

"İkisi arasında İnsanoğlu yaratılmış;

"İnsanoğlunun üzerine de,

"Atalarım, Bumın-Kağan, İstemi-Kağan, (kağan olarak)
"oturmuşlar!..."

Onların ağzından dinlediğimiz bu cümlelerden de anlaşılıyor ki "Kök Tengri", kendi kendine kutsal bir güç ve yaratıcı değildi. Onu da yaratan ve her şeyin üstünde olan bir güç vardı. Bunun için de göğe, bir renkle sıfatlandırma yolu ile, "Kök Tengri" diyorlardı. Herhalde, yalnızca Tengri sözü, bunların çok üstünde, yaratıcı ve kutsal bir güçle ilgili idi. Bu sebeple tarihçi Süryani Mikâil, Anadolu Selçuklularının İslâmiyetten önceki tek Tanrılarında söz açarken, "Türklerin bu yüce Tanrıya Kan Tengri, yani Han Tanrı, en Yüce Tanrı dediklerini" yazıyordu. Bu deyim "Kang Tengri" şeklinde de söylenebilirdi. Çünkü eski Türkçede "Kang" sözü, baba ve en ulu ata için kullanılan bir deyimdi.

Türk Kağanları, "Tanrının elçisi" idiler:

Büyük Hun devleti Çağında "Tengri" sözü, yalnız başına, Çinlilerin en kutsal gücünü ifade eden "Tien" deyimini karşılıyordu. Çin imparatoru da, "Göğün ve Tanrının oğlu" idi. Bunun gibi, Büyük Hun İmparatorluğunun meşhur Hükümdarı Maotun (Mete)'nin unvanı da, "Tengri'nin oğlu" idi. Bu deyimler, Çin'de de zamnala değişikliklere uğramıştı. Çin imparatorları Göktürk kağanlarına yazdıkları mektuplarında onlara artık "Kutsal

Kağan" demeğe başlamışlardı. Bu yolla, meselâ meşhur Göktürk Kağan'ı İşbara (saha-po-lüeh) Kağan'ın unvanına bir Tanrı sıfatı da, eklenmiş oluyordu. Biz burada bu konuların derinliklerine inecek değiliz. Ancak bunları söylemekten maksadımız, "Türklerin yerin ve göğün üstünde olan, tek ve güçlü bir Tanrıya inandıklarını" göstermek içindir.

Türkler başlangıçta Tanrı sözünü, yalnızca yaratan tek Tanrı için kullanırlardı. Sonradan anlamını genişletmiş ve her türlü kutsal ve büyük şeyler için söylemeğe başlamışlardı. Bu konuda Kaşgarlı Mahmud şöyle diyordu:.

"Kâfirler göğe Tengri derlerdi. Yine bu adamlar, büyük bir dağ, büyük bir ağaç v.s. gibi, gözlerine büyük görünen şeylere de, hep Tengri adını verirlerdi. Bu yüzden de bu gibi şeylere tapınır ve secde ederlerdi. Yine bu kimseler, bilgin insanlar da Tengri adını verirlerdi".

Bu kitabın birçok yerlerinde sık sık söylediğimiz gibi Türklerde, sağlam prensiplere dayanan bir "devlet dini" vardı. Büyük devletler yaşadıkça bu değişmez prensipler her şeye hâkim oluyor ve devlet dağılınca da, halk yine kendi bildiğine devam ediyordu. Gerçi halkla devlet dininin esasları birdi. Fakat, her bölgeye ve zamana göre, esas prensiplerde bazı farklar belirliyordu. Uygurların Mani ve Buda dinlerini kabul etmeleri ile, durum büsbütün değişti. Bu dinlerin birçok tanrıları varıd. Bu

sebeple her kutsal şeye Tanrı denmeğe başlandı. Hatta öyle bir hale geldi ki, hürmet edilen bir yengeye bile, saygı ifadesi olarak, "Tengrim" sözü kullanıldı. Bunları söylemekten maksadımız, bizi burada ilgilendiren tek şeyin, her türlü dış tesirden uzak, esas Türk düşüncesini bulup ortaya çıkarmak olduğunu belirtmektir.

"Eski Türklerin yüce ve tek Tanrısı, İslâmiyetteki 'Allah' gibi mücerret ve şekilsiz bir güçtü":

Hatta Altay Şamanizminde bile, göğün katlarının resmi yapıldığı halde, Tanrının şekli çizelemiyordu. Düşünmeliyiz ki Şamanizm, Türk dininin en dejenere olmuş bir tipidir.

"Türkler göğün yaratılışı hakkında, İslâmiyetten önce ve sonra, pek ayrı düşünmemişlerdi":

Eski Bektaşî şairlerinden Âşık Hasan'ın aşağıdaki şiiri, İslâmiyetin ana düşüncelerine ne kadar uygun ise, eski Türk düşünce düzenine de o kadar uygundur:

"Yerlerin göklerin binasın düzen,

"Ak üstünde kara yazılar yazan,

"Engûr şerbetini Kırklara ezen,

"Hünkâr Hacı Bektaş Alî kendidir!"

Âşık Hasan

Başka bir Türk şairi de aynı fikri, daha başka türlü anlatıyordu:

"Yeri göğü, insü cinni yarattın,

"Sen ey mimarbaşı, eyvancı mısın?

"Ayı, günü, çarhı, burcu varettin,

"Ey mekân sahibi!... Rahşaneı mısın?

Azmî Baba

Göktürk yazıtlarında da Tanrı güç verir, Tanrı kut, yani şans ve devlet verir, yanılanları yok eder ama; bütün bunları yapan Tanrının nasıl ve kim olduğundan da söz açılmazdı.

Tanrı'nın şekli yoktu:

"Tanrı kendine benzerdi": Göktürk yazıtlarında "Tengri-teg Tengri" diye bir deyim geçer. Bu deyim, şimdiye kadar "Göğe benzer gök" diye tercüme edilmiş ve böylece açıklanmıştır. Buradaki Tanrının gök olabilmesi için ona Kök Tengri denmesi gerekirdi. Bu sebeple biz bu deyimi, şimdiye kadar hep, "Tanrıya benzer Tanrı" diye açıkladık. Bu, bir nevi, İslâmiyetteki "Vâci. Ül-Vücut" nazariye ve tefsirinin karşılığı idi. Allah'ın şeklini ve biçimini bilen yoktur ve bilemeyiz. "Onun vücudu bilinmeyen kendi bünyesine göre, nasıl icâb ediyorsa ve nasıl vâcib ise, öyledir". Yukarıdaki eski türkçe cümle de, Tanrının şeklini soranlara böyle bir cevap veriyordu.

Yahut da Tanrı, "Göğün maviliği ve sonsuzluğu" gibidir. Bu durumda da şahıs ve şekil bahis konusu değildi ve İslâmiyetin Allah'ından başka bir şeye benzetilmezdi. Dede Korkut Kitabında, Deli Dumru'un Tanrı için söylediği sözler de, bir nevi Göktürk yazıtlarının bir devamı gibidir. Konumuzu Deli Dumru'un sözleri ile bitirelim:

"Yücelerden yücesin!

"Kimse bilmez nicesin!

"Görklü Tanrı!"

Tanrı, "Yokluk" demek değildi:

"Zaman ne mekân" prensipleri üzerinde ayrı bölümlerimizde durmuştuk. Yunus Emre derin bir Mutassavvıftır. Onun fikirlerinde, eski Türk halk inançlarını bulmak biraz zordur. Aşağıdaki şiirinde, yer ve göğün yaratılışını, yine Türk halk deyimleri; fakat "Vahdeti vücûd" nazariyesinin fikri içinde anlatır:

"Yere göğe bünyad uran,

"ırılmadan kayyım duram,

"Denizlere göl çağıran,

"Adım Yunus, umman benim!"

Mustasavvıflara göre yer gök yaratılmadan önce "adem", yani "Yokluk" vardı. İnsan ruhu, yokluktan

geçerek bugünkü hale geldi. Altay mitolojisinde, yaratılıştan önce, uçsuz bucaksız bir "Okyanus" vardı. İran mitolojisinde ise, bir esir (Aether) her tarafı kaplıyordu. Altay ve İran mitolojisinde dünya yokluktan "Ex-nihilo" varolmamıştı. Bununla beraber tasavvuftaki "ademiyyet" de büsbütün yokluk demek değildi. İşte yine Azmî Baba'nın bir şiiri:

"Bu âlemi ekvan yaratılmadan,

"Evvel yokken, vara uğradım geldim!

"Onsekiz bin âlem, dünya boğiken,

"Kâmildeki nura uğradım geldim!"

Bütün bunlar da bize gösteriyor ki, ister Şamanizm'de, isterse İslâmiyyet veya tasavvufta olsun, insanlığın birleştiği bazı müşterek düşünceler vardır.

Türklerin, gökle beraber insanlığa da önem vermeleri:

Şamanist Altay Türklerinin "Yaratılış destanları" nı ayrı bir bölümümüzde inceleyeceğiz. Bu destanlara, birçok dış tesirler sızmıştı. Aynı zamanda, eski Türk düşüncesi de, bu destanlarda oldukça dejenere edilmişti. Bu bölümümüzde bizi ilgilendiren konular, daha çok büyük devletler kurmuş ve yüksek bir içtimai seviyeye erişmiş Türklerle ilgili meselelerdir. Türk mitolojisi gökle yere büyük bir önem vermişti. Bunların yanında üçüncü olarak, çok önemli bir eleman da vardı ki, o da insanlık

(Hümanitas) idi. Eski Türkler, bu üçüncü ve en önemli unsura, "Kişi oğlu" diyorlardı. Türklere göre insanlık, İran ve Hint mitolojisinde olduğu gibi Tanrının tecrübe ve hatta eğlenmek için yarattığı canlılar değildi. İnsanlar, Önasya mitolojilerinde olduğu gibi, cennetten kovulmuş ve cezalandırılmış günahkârlar da değillerdi. Eski Türklerde, Mani dininde veya Altay yaratılış destanlarında olduğu gibi, zayıf, korkak, âciz ve iradeleri ellerinden alınmış insanlar da yoktu. Türklerde, ve Yunan mitolojisinde olduğu gibi "Kadın, erkek", "Okeanus" ve "Tethys" gibi Tanrılar, ne de Hint, İran ve Yunanistan'daki gibi ateş, su, toprak ve hava gibi unsurlar görülürdü.

"Göktürk yazıtları, her türlü mistisizmden uzak, gerçekçi büyük bir devlet mitolojisini, bütün açıklığı ile bize veriyorlardı":

Elbette ki bu çağda da, böyle Türk destanlarını anlatan ozanlar ile türlü kutsal şeylerden söz açıp törenler yapan, fal açan, hasta iyileştirmek isteyen Şamanlar da vardı. Fakat bunların devlet düzenindeki tesirler azdı. Devlet içinde "Baş Rahip" (Pontifex maximum), kağan ve hükümdardı. Tanrıya tarışı mes'ul olan, o idi. Büyük Hun devletinden beri din törenlerinde hükümdarların başkanlık etmesinin nedenini bunlar da aramak lâzımdır. Yavuz Sultan Selim'i Halife olmağa zorlayan sebepler, Ortaasya Türk devletlerinde çoktan denenmiş ve gereği

yerine getirilmişti. "Devlet içinde tek otorite prensibi", Türk ictiami teşkilâtının temel düzenini teşkil ederdi.

"Türk Kağanlığı", yer ve gökle beraber yaratılmıştı:

Türkler, Güney ve Önyasya mitolojilerinde olduğu gibi ateş, su, toprak v.s. gibi cansız şeylere değil; gök, yer gibi büyük varlıklarla, insanlığa önem vermişlerdi. Bu duruma göre Türk mitolojisinin "Dört elemanı" şöyle sıralanabilirdi:

1. "Gök", 2. "Yer" 3. "İnsanlık" (Kişi oğlu), 4. "Devlet": Türk Kağanı. Tanrının yarattığı ve izin verdiği başlıca dört şey, bunlar idi. Genel olarak büyük devletler kuruldukça, mitolojilerde değişikliklere uğruyor ve bu yeni devlet düzenine uyuyorlardı. Büyük İskender ile Yunanistan; Serhas (Xerxes)'le de İran mitolojileri, bu hükümdarların devlet düzenlerine uyma zorunda kalmışlardı. Elbette ki Türk devleti düzeni ile mitolojisine dışarıdan hiçbir tesir girmemiştir, denemezdi. Ama az sonra da göstereceğimiz gibi, Ortaasya'lılarla Doğu Cermenlerin gök dini ile sosyal düzenleri, atlı göçebelerin yaşama ortamlarına göre doğmuş ve gelişmiş bir sistemdi. Türklerden söz açılırken, hatırdan bir an bile çıkarılmaması gereken önemli nokta işte şudur.

"Tanrı, yer ve gökle beraber insanlık ile Türk Hakanını da yaratmıştı". Buna benzer düşüncelere, Güney Sibirya'da

türk halklarının, mitolojilerinde de rastlıyoruz. Meselâ Ak-Han adlı bir Han, yanındaki adamına şöyle diyordu:

"- Gökler yer yaratıldığında ben de vardım".

Gerçi Ak-Han bu sözü, hükümdarlığının ve devletinin eksikliğini göstermek için söylemişti. Fakat ne de olsa bu da, eski bir zihniyetin bize kadar gelen bir yankısı idi. Manas destanında, Alman-Bet bölümüne geçilirken de şöyle deniyordu:

"Yer, yer olduğunda; su, su olduğunda;

"Altı atanın oğulları kâfirler; üç atanın oğulları müslümanlar da vardı..." Bu da bir masal tekerlemesidir. Fakat, insanoğlu ile ilgili olayların yer ve suyun yaratılışı ile birlikte başlaması, elbetteki üzerinde durulacak önemli bir noktadır.

2. GÖĞÜN RENGİ

"Yukarıda Mavi Gök,

"Aşağıda Yağız Yer..."

Göktürk Yazıtları

Göğün rengi ve Tanrının rengi:

"Tengri", yani Tanrı sözünün, başlangıçtan beri Türklerde, gök kubbesini ve hatta, gök maviliğinin sonsuzluğunu ifade ettiğini söylemiştik. Çinliler de, hem gök ve hem de Tanrı için aynı sözü yani "Tien" deyimini kullanıyorlardı. Moğollar'da, Çin'in bu tesirinden kurtulmamışlardı. Moğolca'da "Tengri" yani Tanrı sözü XII. Asırda bile, henüz daha gök anlamına geliyordu. Türkler ise, göğe bir renk vererek çoğu zaman "Gök Tengri", yani "Gök Tanrı" deyimini kullanıyorlardı. Göğü, böyle renk verme yolu ile ifade etme, Türklerde görülen bir adetti. Böyle bir renklendirme, Moğollarda yoktu. Bununla beraber Moğollar da, hükümdarla ilgili yazılara, defter ve kitaplara "Kökö-bicik" veya "Kökö-debter" derlerdi. Bu yazıların "Gök rengi ile renklendirilmesi" de onlara verilen büyük önemi gösteriyordu.

Güney Sibirya'daki Türk halkları tarafından söylenen efsanelerde gök rengi, önemli bir yer tutuyordu. Onlara göre dünya topraklarının bittiği yerde, sonsuz bir "Mavi deniz" vardı. Bu denizin adı da "Kök-Tengiz", yani "Gökdeniz" idi. Bu efsanelerde geçen hükümdarların adları da "Kök-Katay", "Kök-Han" gibi, gök rengi ile sıfatlandırılmış, efsanevî hükümdarlardı. Yine bu efsanelerde, uçabilen ve konuşabilen birçok atlara rastlanıyordu. Bu kısrakların çoğunun renkleri de, yine gök idi. Dede Korkut Kitabında hikâyelerde de, bunların pek çok örnekleri vardır.

Öyle anlaşılıyor ki başlangıçta Türkler yalnızca "Gök" demiyorlar ve iki sözden meydana gelen "Gök Tanrı" deyimini kullanıyorlardı. Bununla beraber, Göktürk yazıtlarının bazı yerlerinde bile göğ, yalnızca "Kök" dendiği de görölmekte idi. Zaman geçtikçe, gök sıfatının önündeki "Tanrı" büsbütün kalkmış ve göğ yalnızca "Gök" denmeğe başlanmıştı. Uygur çağında ise sema için, yalnızca "Kök" denip geçiliyordu. Çünü artık Tanrı sözünün de yeni anlamları vardı ve bunları birbirinden ayırmak gerekiyordu.

"Yer" in de kutsal bir rengi vardı:

Başlangıçta gök nasıl renklendiriliyorsa; yere de, aynı şekilde renk veriliyordu. Eski Türkler, göğ "Kök Tengri" derler iken; yere de "Yağız Yer" diyorlardı. Eski Türkçede "Yağız" sözü, "Toprak rengi" anlamına gelirdi. Anadolu'da da, "Yağız Delikanlı" dendiği zaman, ilk hatıra gelen şey de, "yüzü doğuştan ve güneşten toprak rengini almış bir genç" olurdu. "Yağızlık", gençliğin, kuvvetin ve kahramanlığın da bir sembolü idi. Fakat bu renk, bazı İstanbullu şairlerin anladığı gibi, hiçbir zaman siyah anlamına gelmemişti. Gök ve mavi gibi yağız renk de, Türkler için kutsal renklerden biri idi. Eski Türkler bazan da yer ve gök sözünü bile kullanmadan, onları yalnızca renkleri ile ifade ederlerdi. Meselâ "Köklü yağızlı". "Göklü yağızlı" deyimini, "Göklü ve yerli" bir dünyayı ve o dünyanın insanlarını ifade ederdi.

"Gök" kutsallığın, "Yeşil" ise ölümlülerin rengi idi:

Göğe yalnızca "Gök" denmeğe başlandıktan sonra, ortaya yeni meselelerde çıkmaya başlamıştı. Gerçi gök kelimesi bir rengi ve maviliği ifade ediyordu. Fakat Türkler bunu çoktan unutmuşlardı. Kutsal ve önemli şeyleri renklendirme, Türk edebiyatının değişmez bir adetiydi. Bu sebeple XI. asırda göğe "Yaşıl Kök", yani "Yeşil Gök" denmeğe başlandığını da görüyoruz. Gerçi Türkler İslâm dinini kabul etmişlerdi ve bu sebeple de, gök ile yer hakkındaki fikirleri epeyce değişikliğe uğramıştı. Buna rağmen Türklerin, eski fikirleri ile, İslâmiyetin getirdiği yeni görüşleri, birbiri ile uyuşturmağa çalıştıklarını da görmüyor değiliz. Meselâ Kutadgu-Bilig, Tanrıdan söz açarken şöyle diyordu:

"Yaşıl kök yarattı, öze yulduzı". Yani (Tanrı) mavi gök yarattı, üstüne de yıldızı. "Burada karşımıza çok önemli bir mesele çıkmaktadır: Şair bu mısralarında, eski Türkler ve hatta Altay Şamanistleri gibi, gök ile yıldızları, birbirlerinden ayrı iki âlemmiş gibi kabul ediyordu. Ona göre, "Gök kubbesi başka; güneş, ay ve yıldızlar âlemi ise, bambaşka dünyalar idiler". Az sonra "Gök kubbesi" ile ilgili bölümümüze gelince, bu konuya daha geniş olarak aydınlatmış olacağız.

"Yüce Tanrı", sonsuz gök maviliklerinin ötesinde idi:

"Gök Tanrının bizzat kendisi değildi": bunu az önce Türk edebiyatında örnekler vererek göstermeğe çalışmıştık. Aslında Türk mitolojisinde birer maddî dünya olan Gökle yar arasında, belirli bir ayrılık da yapılmamıştı. Tanrı, kendi rengini göğün maviliğinden almıştı. "Fakat bu gök, bir kubbe ile kapanmış ve yıldızlar âleminden ayrılmış olan gök değil; sonsuz maviliklere bürünmüş olan uzay ve kâinat idi". İran mitolojisinde de, güneşi, yıldızları ve göğü yaratan Hürmüz (Ormazd) idi. Fakat onun karşısında ikinci bir kuvvet bulunuyordu. Yeri yaratan ve yerlerin sahibi "Ehrimen" vardı. Türk mitolojisinde ise yer ile göğün yaratılışı, ikinci bir gök, yani sonsuz uzay maviliği ile ilgili idi.

3. GÖK FEZADAN AYRI İDİ

"Ol Felekte dün olmaz,

"Ay, gün doğup dolunmaz!..."

Yunus Emre

Türklerin feza ile göğü birbirinden ayırmaları:

Uçsuz ve bucaksız gök kubbesinin altında, dünya ile ilgili bir de gök boşluğu vardı. Eski Türkler, dünyaya değen bu boşluğa, daha doğrusu "Hava" ya "Kalığ" veya "Kalık" derlerdi. Kalgıg'ın sonsuzluklara kadar uzanan büyük

gökle ilgisi yoktu. Yine Türklere göre kalig, yani "Hava", büyük gök gibi kutsal da değildi. Gerçi, bulutlar kalig'da gezer, şiddetli yağmur ve dolular hep kalig'dan gelirdi. Fakat herkes kuşları ile kartalların dolaştığı, keskin gözleri ile av aradıkları yer, gök ile bulutların arasıydı. "Yeryüzü, nasıl insanların ve diğer canlı varlıkların yeri ve yurdu ise; kalig, yani hava da kuşların uçtuğu, gezindikleri ve hatta barındıkları bir bölge idi". Bu sebeple hava adetâ yeryüzünün bir parçası gibi görülüyor ve düşünülüyordu. Bunun içinde eski Türk kitapları kuşlardan söz açarken, onlara "Kalık kuşları" derlerdi. Eski Türkler, insanların yaşadığı dünyaya genel olarak "Acun" adını verirlerdi. Kuşların gezdiği hava da, Acun'un bir parçası idi.

Kuşların uçtuğu "Hava boşluğu", Dünya'dan sayılıyordu:

Bunun için de, bu bölgeye bazı Türk kitapları, "Acun kolluk" yani dünyanın havası, göğü adını vermişlerdi. Çince eserlerden tercüme edilen eski türkçe kitaplarda kalık sözü, genel olarak çince, "kung" deyimini ile karşılanmıştır. Bu deyim de genel olarak, "Boşluk" anlamına gelirdi. Bununla beraber, "Sonsuz gök boşluğu" nu ifade etmesi için de, bu kelimeye bazı sıfatlar ilâve edilirdi.

Eski Çinliler, Hunların ve Göktürklerin yuvarlak ve kubbeli çadırlarına "Kiung-lu" adı verirlerdi. Bu deyim

etimolojisinin, "Kubbe" olması da çok muhtemeldir. Eski Ortaasya'da gök kubbesi ile çadır kubbesi, halk inanışlarında beraber gidiyorlardı. Ayrıca farsçadaki "Gerdek" sözü, "Kubbe" veya "Kubbeli bir bina" anlamına geliyordu. Türkler ise bu sözü "Gerdeğe girme" deyiminde, daha başka bir anlama kullanmışlardı. Böyle bir anlayış aslında farsçada yoktur. Gelin ile güveyinin bir çadır kubbesi altında buluşmasını Türkler, onunla benzetirmişlerdi. Aynı zamanda bu kubbe, gök kubbesi gibi de farzedilebilirdi. Görülüyor ki, bu meseleler o kadar basit değildir. İnsan ruhunun derinliklerine göre, tefsir edildikçe edilebilirlerdi. Bu da bize, Türk kültürünün ne kadar geniş ve ne kadar derin bir konu olduğunu gösteriyordu.

Altay Türkleri ise havaya "açık orın" yani "açık orun", "açık yer" demişlerdi.

Gökle yerin sınırı, "Gök kubbesi" idi:

Kuşların uçtuğu hava boşluğunun, tanrının ışıklarına ve tıpkı yeryüzü gibi, onun her türlü yardımlarına ihtiyacı vardı. Havada uçuşan canlılara hayat veren de, havanın çok üstündeki aydınlık ve kutsal âlemdi. Bunun içinde eski Türk şiirleri şöyle diyordu:

"Dolun olsa da ay, Acun'a gelse dolsa,

"Acun ile havası, tamamen aydın olsa!"

Yine Türklere göre, dünyayı ve onun üstünü saran havayı, yalnızca güneş ve ay aydınlatmıyordu. Türlü türlü yıldızlarla, burçlar da dünyaya ışık veriyorlardı. Aslında "Oğlak" , "Balık" ve eski türkçe "Könek", yani "Kova burcu" gibi yıldız burçları, ışık vermeyen gezegenlerdi. Buna rağmen eski Türkler, bu burçlarında canlı olduklarına ve ışık verdiklerine inanıyorlardı. Eski bir Türk şiirinde, şöyle deniyor:

"Yine geldi Oğlak, Koca, hem Balık,

"Bunlar doğdu, aydınlandı hep Kalık!"

Dünyayı saran hava, yani Kalık, gök ile dünya arasında kalıyordu. Havanın da, kendine göre bir kubbesi vardı. Bu kubbe Acunu kutsal gökten tıpkı bir çatı gibi ayırıyordu. Herhalde bundan ileri gelecek ki, eski Türkler "Evin çatısı" na da kalık diyorlardı. Hatta bazıları, bu sözün anlamını, "Tavan arası" şeklinde de açıklamak istemişlerdi. Gerçekten de hava tabakası, dünya ile uzay arasında tıpkı bir tavan arası gibi idi.

4. "GÖK ÇIKRIĞI" VE "FELEK"

"Felek Uğurlu döner,

"Gece gündüzü örter!..."

Çok Eski bir Türk Şiiri

İslâm dünyasındaki "Felek" ve onun çoğulu olan "Eflâk", eski Türk mitolojisinde de yeri olan, önemli bir konu idi. Felek, genel olarak, yalnızca gökyüzü için söylenmiş bir deyimdi. Felek sözünün çoğulu olan eflâk ise, ayı, güneşi ve bütün yıldızlarla gezegenleri de içine alan bir deyimdi. İslâm âlemi, yıldızları da içine alan fezaya, çoğulla nasıl Eflâk diyorlar idiyse; Türkler de bu sonsuzluğa "Kökler" yani "Gökler" diyorlardı. Türk mitolojisinde göklerde Hanlık eden kahramanlardan söz açıldığı zaman, bunlara da "Kökler Kanı" yani "Gökler Ham" denirdi. Bugünkü türkçemizde de "Gökler hâkimi", v.s. gibi, diyegeldiğimiz deyimlerimiz de, bu alışkanlıkların sonucu olsa gerekir.

Önasya'nın yüksek kültürlerine göre Felek, durmadan üzerimizde dönen gök kubbesinden başka bir şey değildi. Bu astronomik inanış, esas itibarı ile Ptoleme, yani Batlamyus'un astronomik nazariyesine dayanıyordu. Araplar ve İranlılar, gök kubbesinin durmadan döndüğüne inandıklarından bu dönüş haline "Gerh-i Felek" demişlerdi. Türkler de bu deymi türkçeleştirerek "Çarkı Felek" yapmışlardı.

Eski Türk ise durmadan dönen bu gök kubbesine "Gök Çığrısı" diyorlardı. Eski Türkçede "Çığrı" sözü, değirmen, su dolabı gibi, aletlerin çarkları için kullanılan bir deyimdi. İp eğirmek için kullanılan çıkrıklarla, ip makaraları da bu adla anılırlardı. Bugünkü türkçemizde

kullandığımız "Çıkrık" sözü de, ığrı'nın bir küçültme eki ile türemesinden başka, bir şey değildir.

X. veya XI. asırda söylenmiş olan şu eski Türk şiiri, türklerin felek ve gök ığrığı hakkındaki düşüncelerini, bize açıklar bir durumdadır:

"Tüngri ajun törütti,

"Yulduzları çerkeşib,

"ığrı edh tezhinür,

"Tün kün üze yörghenür".

"Tanrı Acun yarattı,

"Yıldızlar sıralanır,

"Felek uğurlu döner,

"Gece gündüzü örter".

"Gök ıkrığı" nın dönüşü, insanlara iyi veya kötü talih getiriyordu:

Bu şiir, bize çok şeyler öğretiyor. Unutmayalım ki İslâmiyetten sonra da Türkler, talih ve kaderlerini hep feleğin dönüşüne bağlıyorlardı. Bütün kötü kaderler, "Kahpe Feleğin" bir oyunu idi. Kötü şanslardan sonra, iyi günlere kavuşabilmek de, yine feleğin tabiatından ileri geliyordu. Bu şiirde, "Tanrı Acunu yarattı, gök ığrısını, yani felek de uğur verir bir şekilde dönmektedir",

deniliyor. Zaten şair, şiirinin başlagıcından beri, Tanrı'ya teşekkür etmekte. Bunun için de, her şeye rağmen, feleğin iyi döndüğünü kabul ediyor. Eğer Tanrı isteseydi, gök çığrısını, yani feleğin çarkını, insanlara daha çok kötülük verebilecek bir şekilde de döndürebilirdi.

Türkler, çarkı feleğin dönüşünü, "tezigmek" fiili ile karşılıyorlardı. İnsanlar da bir şeyin etrafından döner ve ona saygı gösterisinde bulunurlarsa, bu işi de aynı fiille ifade ederlerdi. Kâbenin etrafında dönüş ve Kâbeyi tavaf ediş de, bir nevi "tezigmek" idi. Tabii olarak felek, çok da çabuk dönüyordu. Bu sebeple bu fiil, çabuk dönme halini de içinde topluyordu. Bu şiire göre, "Gök çevresi, kendi etrafında böyle dönerken, yıldızlarda birbiri arkasına takılıp, bir sıra ve düzen içinde dönmekte idiler. "Yıldızların böyle sürü halinde; fakat sıra sıra ve düzen içinde dönmelerine de Türkler "Çergeşmek" derlerdi. Anadolu'daki "Çerge" sözünün aslı da, buradan gelir.

"Gece" ve "Gündüz" de, Gök Çıkrığı ile beraber dönüyorlardı:

Konu bununla da bitmiyordu. Gökteki Çarkı felek kendi etrafında dönerken, onun yanında bir dönüş de vardı ki, bu da "Gündüz ve gecenin dönüşleri" idi. Şiirin son satırındaki, "gece, günüzü örter" cümleside, bize çok şeyler ifade eder bir duruma idi. Bu şiiriden açık olarak anlaşılıyor ki, "Türkler gündüz halini de, aydınlık bir kubbe gibi düşünüyorlardı". Bunun üstünde de, çarkı

felek ve yıldızlarla beraber, gece de dönüyor ve karanlık dünyayı örtüyordu. Bunun için şiirde, "gece, gündüzün üstünü örter" denmesinin manası bu olmalıdır. Esasen Çin ve Ortaasya kültürünü tanıyanlar için, bu bir yenilik değildir. Çin'de "Yang" (Aydınlık) ile "Ying" (Karanlık) prensiplerinin, devamlı olarak yer değiştirmeleri de vardır. Bu dönüş, gökte kendi kendini tamamlıyordu. "Türk Takvimi)de, bu anlayış üzerine dayanıyordu. Gök, 12 parçaya ayrılmış ve parça da bir hayvanla sembolleştirilmişti. Aynı zamanda bu on iki parça. 12 burcu da temsil ediyordu. Biz burada Türk takvimini yeni baştan anlatacak değiliz. Fakat şunu, hatırlatmakta da fayda vardır: "Türklerde, Gök Çıkrığı ile ilgili inançlar, yalnızca mistik düşüncelerin sonunda doğmamıştı. Türklerin Gök Çıkrığı dedikleri Çarkı felek, Türk takviminin de esasını teşkil eden bir prensip idi.

Türkler, Gök Çıkrığı ile Felek'e sonradan "Evren" dediler:

Karahanlı devleti çağında, Türkler arasında bir "Evren" deyiminin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu deyim bütün metinlerde, "Evren evrilür" yani "Evren döner" şeklinden geçiyordu. Öyle anlaşılıyor ki bu "Evren" sözü de, "evirmek", yani evirmek çıkarmak fiilinden bir isim olarak türemişti. Eski Türk şairi şöyle diyordu:

"Evren oluverdi, Bey'e verdi taht;

"Tanrı tutu versin, bu taht ile baht."

Yani şaire göre, "Evren oluverince ve iyi gidince, hükümdar da taht bulabiliyordu. Bunun için de feleğin insana gülmesi lâzımdı. Fakat feleğin bir defa verdiği bu tahtı tutabilmek için de, Tanrının insana baht ve talih vermesi lâzımdı. Niceleri vardı ki, feleğin verdiği taht üzerinde canlarını kaybetmişlerdi".

Yine eski Türklere göre, Evren, yani felek dönerken, dünya da onunla beraber dönerdi. Eski Türk şairi şöyle diyordu:

"Sen ne kadar söylersen, Dünya tükenir gider,

"Kalır ancak yazarsan, Acun Evrenle döner!..."

Bu yeni anlayışla Türkler artık Ptoleme'nin astronomik düzeninin içine girmişlerdi. "Gök yıldızlar ve dünya, hep dönmekte olan Acun'un içinde idiler. Dünya ise, içinde oturduğumuz ve gelip geçici dünyadır. Ebedî olan şey, yazılmış olan sözlerle acundur. "Yıldızlarla ilgili bölümümüzde de söylediğimiz gibi, Altay ve Batı Sibirya mitolojisine göre, "Burçlarla birlikte dünyada, Kutup yıldızının etrafında dönmekte idiler".

Türkler "Gök Çıkrığı"nı, bir "Yay" şeklinde düşünüyorlardı:

Oğuz-Kağan destanı ile ilgili bölümümüzde, göğün sembolünün "Altın yay" olduğunu söylemiştik. Karahanlı çağında Felek için, artık "Evren tuçı" denmeğe

başlanmıştı. Bu deyimın geçtiği, Kutadgu-Bilig'deki eski türkçe şiir, şöyle diyordu:

"Yarattı kör, Evren tuçi evrilür,

"Anın birle tezginç, yime tezginür!..."

"Bu şiirin gerçek anlamı, şimdiye kadar Kutadgu-Bilig'i tercüme eden ve açıklayan yazarlar tarafından anlaşılamamıştır. Şair 'Evren' sözü geçtikçe, hep Evren tuçi'nın çevrildiğinden söz açmaktadır. Gerçi türkçede "Tuç" kelimesinin, "Tunç bronz" anlamına geldiğini biliyoruz. Fakat bu anlam ile, bir imkân yoktur. Şair ne diyordu? Yani çarkı felek tunçtan mı yapılmıştı? Böyle bir sonuca varabilmek için, tarihten ve etnografyadan bazı örnekler ve paraleller vermek gereklidir. Hint mitolojisinde gök, okla yere bağlanmış bir araba tekerleği gibi düşünölmüştü. Hint Vedalarında geçen bu örnek, Türk ve İslâm mitolojisine çok uzak kalıyordu. Tunçtan yapılmış bir Evren düşünmek, elbette ki dayanıksız ve tehlikeli bir yoldur. Kanaatımızca bunun açıklanması da, ancak yine Anadolu türkçesi sayesinde olabilecektir. Osmanlıların silâhlar üzerinde yazdığı kitaplarda "Tuç" veya "Tuc" sözü, yayın iki uçları anlamına geliyordu. Yayın ipi de bu iki uca bağlanırdı. Tahminimize göre Türkler Evreni bir yaya benzetiyorlar ve bu yayın, iki ucu ile ufukta döndüğünde inanıyorlardı. Oğuz destanında da bu benzetmenin bir örneğini görebiliyoruz: Oğuz-Han'ın veziri, rüyasında göğü baştan

başa kesen altın bir yay görmüştü. Oğuzların Bozok boyları da, adlarını bu yaydan almakta idiler. Uygur harfleri ile yazılmış olan Oğuz destanında bu rüya, çok güzel olarak anlatılmıştır.

Evren'in dönüşünü anlatan şair, ayrıca Evrenle birlikte dönen, bir de "Tezginç" den söz açmaktadır. Az önce söylediğimiz gibi "tezginmek" eski türkçede "bir şeyin kendi etrafında dönmesi" anlamına geliyordu. Tezginç sözü ise, eski Türk sözlüklerinde "kıvrımlı ve büklümlü yol" anlamı ile karşılanıyordu. Bu cümle ile çarkı felek'in takip ettiği yoldan mı; yoksa insanların eğri büğrü kader yollarından mı söz açılmak isteniyordu. Maalesef gerçek manâsı şimdilik pek anlaşılamıyor. Çarkı feleğin dönüş halini ifade etmiş olması da muhtemel görülebilirdi.

5. MÜSLÜMAN TÜRLERE GÖRE "FELEK"

İslâm Tasavvufunda "Göğün Katları", yukarıdan aşağıya doğru, şöyle sıralanmışlardı:

Dokuzuncu katın yukarısı: "Atlas".

Dokuzuncu kat: "Arş".

Sekizinci kat: Yıldız ve burçların bulunduğu ve döndükleri kat. Yedinci kat: 7 kattan meydana gelen gök katları.

Nitekim, Yunus Emre'nin söz açtığı, "Dokuz arslan u yedi evren-ü dört ejderha" deyimini, yalnızca gök katları ile

değil; yıldız ve burç sayıları ile de ilgilidir. Bunun üzerinde derin olarak durmayacağız. Gök, durmadan döner ve göğün dönüşünden şu şeyler çıkardı: 1. Sıcak, 2. Soğuk, 3. Kuruluk, 4. Yaşlık, meydana gelirdi. Bunlardan da "Dört unsur" doğardı. Bu deyimleri bilmeden, eski Türk edbiyatını anlamamanın imkânı yoktur.

Türkler "Felek"i, "Elek"e benzetiyorlar:

Türkler "Ebekuşağı" nı bir eleğe benzetmişlerdi. Bunun için de arapçadaki "Alâimi Sema" deyimi, türkçede "Eleğim-sağma" şekline girmişti. Ahmed Vefik Paşa gibi geniş bilgili bilginlerin fikri bile bu yolda idi. Aslında ise bu, bir halk benzetmesi ve etimolojisinden başka bir şey değildi. Fakat Türklerin "Felek"i, bir "elek" e benzettikleri de bir gerçektir.

Türk halk edebiyatında bunun birçok örneklerini görüyoruz. Ayrıca, bu iki söz arasında, bir kafiye benzerliği de vardı. Nitekim XVII. yüzyılda yaşamış olan Türk halk şairi Kul Adil, şöyle diyordu:

"Her insanda yetmiş ikidir melek,

"Feleğin misâli heman bir elek,

"Dört kapısı vardır, Oniki çırağ,

"Delilü burhandır uyabilürsen!"

Felek, insanları eleyip ayırması bakımından da bir eleğe benzetilmiştir. "Oniki çırağ"ise, "Oniki burç" dur. Yunus Emre, Felek'i göğün en üst yani Atlas katına uzatmıştır:

Felek-i Atlas'da durdum,

"Muhammed nûrunu gördüm,

"Yedi kezin cevân urdum,

"Bu benim karağım anda!"

İranlı şair, Şeyh Mahmud Şebüsterî'nin Gülşen-i râz eserinin türkçe tercümesinde ise Felek, yalnızca "Arş" yani 9 uncu kat ve altındaki göklerle beraber dönmektedir.

Bu gökler Arş ile gerçi dönerler,

"Gâhi ağarlar u gâhi inerler!"

Bu sözlerle, göklerin dönmesi sırasında, alçalıp yükseldikleri de söylenmek isteniyordu. Türkler Felek'i bir yandan elek'e benzetirken, Yunus Emrede kendisinden önceki mutasavvıfların tesirinde olarak, Felek'i değirmene benzetiyordu:

"Dünya bir değirmendir ol çalaba femandır,

"Azraildir demişler, ol unu öğüdüne!"

İslâmiyetten önceki çağlarda Türklerin de Acun, yani dünyayı bu anlamda kullandıklarını söylemiştik:

"Gökte gece olmaz" inancı, eski Türklerde de vardı:

Eski Türk inançlarında ve Ortaasya şamanizminde olduğu gibi Türk Tasavvuf edebiyatında da, "Göğün üst katlarında gece ve gündüz gibi bir ayrılık yoktu". Bu katlar, her zaman için aydınlık ve nurlu idi. Bunun örneğini de yine Yunus Emre'den alalım:

"Ol Felekte dün olmaz",

"Ay, gün doğup dolunmaz!"

Tasavvuf edebiyatındaki "Dokuz eflâk" deyimi ile "Göğün dokuz katı" söylenmek istenmiştir. Aynı deyim içinde "Dokuz bruç" da gizlidir. Yunus Emre, buna "Dokuz arslan" diyordu. Avrupalılarda, meselâ Alman edebiyatında da "Neuen Planeten Kreis", yani "Dokuz gezegen çevresi" deyimi meşhurdur. Türk edebiyatında Felek için söylenmiş örnekler sayısızdır. Türk halk şairleri, yukarıda anlattığımız inceliklerin pek farkında değillerdi. Meselâ Pîr Sultan Abdal'ın bir şiirini buraya örnek olarak alalım:

"Gördüm Felek semalarda dönüyor,

"Talib olan mürşidinden kanıyor,

"Yüreğimde bir ot düştü yanıyor,

"Yanar, ya Muhammed, Ali çağırır!"

Eski Türklerde de "Dokuz kat gök" deyimi, hem çok yaygın ve hem de yerlidir. Zaman zaman "Dokuz burç" tan da söz açılmıyor değildi. Fakat Türklerle Çinliler, "Oniki burç" a daha çok önem veriliyorlardı. Çünkü bu anlayış, takvim düzenine de uygun geliyordu.

6. TÜRKLER VE SONSUZ FEZA

"Yeşil Gök yarattı,

"Üstüne de yıldızı!..."

Kutadgu Bilig

Tanrı, Uzayın sonsuzluğunda otururdu:

Burada "Uzay" deyimi ile, göğün mavilikleri içinde kaybolmuş, sonsuz bölgelerini anlatmak istiyoruz. Dünya, bir "Gök kubbesi" ile, sonsuz uzaydan ayrılmıştı. Türkler, Gök Kubbesi ile ayrılmış olan bu göğü, Uzaydan ayrı bir varlık olarak görüyorlardı. Onlara göre gök kubbesi, daha çok Dünya ve yer ile ilgili idi. Mitoloji bilimlerinde, "Uzay ile Dünyanın tümüne Cosmos adı verilir". Bilim adamlarına göre, "Dünya, Micro - Cosmos", yani "Küçük Âlem" dir. Yıldızların dolaştıkları gökler ile sonsuz Uzay ise, "Macro-Cosmos", yani "Büyük Âlem" dir. Türkler, genel olarak Gök Kubbesini, Dünya, yani Micro-Cosmos'la ilgili tutmuşlardı.

Türklerin, canlıların kaynaştığı ve kuşların uçtuğu havayı, bu sonsuz kutsal mavilikle karıştırmağa gönülleri ve akılları el vermemişti. Bunun için de "Kalık" eski türkçede hemen üsütümüzdeki hava, yani Micro-Csmos idi. "Kök Kalık" ise göğün sonsuzluğunu, Macro-Cosmos'u ifade ede gelmişti. Yıldızlar âlemi de, bu göğün içinde idi.

Eski Türklerin "Üze-Kök Tengri" deyimi, Çinlilerin Şang-T'ien, yani "Yüksek, kutsal gök" deyimlerinin karşılığı idi. Cengiz Han'ın ataları olan Bozkurt ile güzel geyik de, bu yüksek ve kutsal gök'ten, (Yani moğolca De'ere Tenggeri'den) yere inmişlerdi. Bu yüksek gök, ay ile güneşin, yıldızların ve nihayet en üstünde de, Büyük Tanrı'nın oturduğu bir bölge idi.

Türklüğün eski ve büyük kültür hazinesi Kutadgu-Bilig, gökle, büyük ve kutsal göğü birbirinden şöyle ayırıyordu:

"Yaşıl Kök yarattı, öze yulduzı". Yani Tanrı, "Yeşil bir gök yarattı, üstüne de yıldız!"

Eski Türk düşüncesine göre Tanrının bulunduğu yer, yıldızların, ayın ve hatta güneşin de üstünde idi. Tanrının yeri ise, yükseklerin yükseği ve daha yükseği olmayan sonsuzlukta idi. Bu sebeple eski Türkler bu sonsuz yüksekliği "Üzeliksiz", yani "Daha yükseği bulunmayan ebedî sonsuzluk" adını verirlerdi. Kutsal kitaplarda bu yere, yine türkçe "Üstünki", yani "En üstün olanı" adı da

verilmişti. Tabiî olarak göğün bu yüksekliği yanında, yerin ve kâinatın da sonsuz bir derinliği vardı. Türkler, bu sonsuz derinlik için de "Tüpsüz tering", yani "Dipsizcesine derin", deyimini kullanıyorlardı.

Tanrıların oturduğu göğün en yüksek katı ve sonsuzluğu için söylenmiş eski türkçe başka bir deyimde de vardır. Eski Türkler bu kutsal yerleri "Tengri yerleri", yani "Tanrının oturduğu yerler" diye adlandırıyorlardı. Bu konuya, Gök katları ile ilgili bölümümüzde yeniden döneceğiz.

7. GÖK KUBBESİ BİR ÇADIR GİBİ

"Gök olsun çadırımız!

"Güneş de bayrağımız!..."

Oğuz - Kağan

Türklerin gök kubbesini bir çadır gibi düşünmeleri:

Atlı Türklerin, iki ayrı âlemleri vardı. Bunlardan biri, kendi aile dünyaları ki, bu kendi çadırlarından kurulmuş olan düzendi. Diğeri de büyük Tanrı âlemi. Bu da, gök kubbesinin altında ve üstünde düzenlenmişti. "Türk devleti ise, yerle Gök kubbesi arasında, Dünyanın yönlerine göre yerleştirilmiş ve kurulmuş, üçüncü bir

varlık idi". Şamanist Türklerle, geri Türk toplumlarında "Gök kubbesi", sert bir kabuk gibi tasavvur edilmişti. Büyük devletler kurmuş ve imparatorluk hayatı yaşamış Türklerde ise bu inanış, yalnızca sembolik olarak kabul edilmiş ve "Cihân devleti" mefhumu da, bu ideal ile tamamlanmıştı. Uygurca yazılmış olan Oğuz destanında, Oğuz Han şöyle diyordu: "Kun tuğ bolgıl, kök kurıkan!" Yani: "Güneş, tuğumuz, bayrağımız olsun; gök de çadırımız!" Türkler bunları söylerken, kendi dünya imparatorluğu ideallerini de ifade ediyorlardı. Sembolik olarak güneşi Türk devletinin bayrağı ve gök kubbesini de, bir Türk çadırı olarak düşünüyorlardı. Bu, artık devlet idaresinin felsefesine erişmiş ve edebiyat yapabilen Türklerin düşünceleri idi. Bir de bu düşüncenin doğup da geliştiği ve biraz da ilksel din anlayışları vardı ki, bunları da henüz daha geri bir hayat yaşayan Türk halklarında bulmak mümkündür. Yıldızlarla ilgili bölümümüzde, bu konu üzerinde uzun olarak durmuştuk. XIII. asırda Ortaasya'ya seyahat eden seyyahlar, Ortaasyalı atlı göçebelerin çadırlarını gök kubbesine nasıl benzettikleri konusunda, uzun uzun durmuşlardı. Kutadgu-Bilig yazarı da, "Tanrı göğü yarattı, üstüne de yıldızı" derken gökle yıldızlar âlemini birbirinden açık olarak ayırmış oluyordu. "Türk devleti de, Gök kubbesi ile gökyüzü arasına oturtulmuştu". Türk devlet teşkilâtındaki bölümlerin sayılarının bile, nasıl birer "Takvim birimleri" olduğunu ayrı bir bölümümüzde göstermiştik.

"Küçük Gök", kapılı ve pencereli bir kubbe:

"Göğün bir kubbeye benzetilmesi", Önasya ve İslâmiyette de görülür. Türkler göğü bir çadır kubbesine benzetirlerdi. Bu konuda sayısız örnekler vardır. Said Emre göğü, yerin üstüne örtülmüş bir sayvan gibi görüyordu.

"Bizedün gökyüzü rahmet nuriyla,

"Yaratdun gökleri, bu yire sayvan!"

Said Emre'nin kullandığı "Gökler" deyimini, bir nevi "Semâvat" sözünün karşılığıdır. Fakat bu konu ile ilgili bölümümüzde söylediğimiz gibi, Eski Türkler ile Şamanist Türkler de bu deyimini kullanıyorlardı. Gök kubbesinin kapısından söz açanlar da vardır. Bazı Türk şairlerine göre, gök kubbesinin kapısı yoktur.

"Göründü gözüme bir kubbe zâhir,

"Kapusı yok, düzetmiş şöyle Kadir!"

Bazılarına göre de gök kubbesinin kapısı vardır. Meselâ bektâşî şairi Derviş Mehmed'e göre, bu kapıların ededi bir tane mi; yoksa bin tane miydi? Bunu kimsenin bilmesine imkân yoktu:

"Bir mi, bin mi bu kubbenin kapısı,

"Diyen bilmez, bilen demez, ne seyran!"

Ortaasya'da gök kubbesinin katı bir kabuk gibi düşünöldüğünü söylemişdik. İslâmiyeti kabul eden Türkler de, sembolik olarak, göğü katı bir bina kubbesine benzetmişlerdi. Kubbeye benzetme, Kur'an'da da vardır. Ama semboliktir. Fakat halk, herhalde eski düşünce de idiler.

8. GÖĞÜN KATLARI

Batı Türklerine göre gök, "Yedi kat" idi:

Göğün katlarının sayısı, Batı Türklerine göre "Yedi" ve Doğu Türklerine göre ise, "Dokuz" idi. Elbette ki bunun orijinal olanı dokuz rakamıydı. Başlangıçta bütün Türkler, herhalde göğün dokuz kat olduğuna inanıyorlardı. Fakat zamanla batının tesiri altında olarak, Batıdaki Türkler, yedi rakamına doğru kaymışlardı. Bu tesir herhalde çok erken çağlardan itibaren başlamıştı. Çünkü Batı Göktürk-Kağan "İstemi-Kağan", -Bizans İmparatoruna yazdığı mektupta kendisinin "Yedi iklim hükümdarı" olduğunu söylüyordu. Dünyanın yedi bölümü ayrılmış olması, bilhassa İran mitolojisinin özelliklerindedir. Çin'de ise dünya 12 bölüme bölünmüştü. Altay Türklerinin türlü efsanelerinde 12,16 ve 17 katlı göklere rastlamak mümkündür. 12 ve 16 sayıları da, birer takvim rakamları idiler. Fakat 17 sayısı üzerinde biraz daha uzun durmamız gerekmektedir. "Göktürk Yazıtları", İkinci Göktürk

devletinin kurucusu İleriş-Kağan'dan ve onun devleti kuruluşundan söz açarlar iken, önce "O'nun etrafına 17 kişinin toplandığından" bahsederler. Sonradan bu "On yedi kişi 70 oluyor ve yetmiş kişi de 700 olarak devleti kuruyorlar". Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, Göktürk yazıtları bu bölümde, bir nevi mitoloji halini almış ve olaylar mitolojik rakamlarla ifade edilmeğe başlanmıştı. Öyle anlaşılıyor ki Türkler, önce yediye bir on ilâve etmek ve sonra da yediyi onla çarpmak yolu ile, yeni mitolojik katlar elde ediyorlardı. Bütün bu sayıların kökü de yedi rakamından geliyordu. Yukarıda söylediğimiz gibi Doğu Türklerine göre gök dokuz kat; Batı Türklerine göre ise; "yedi" kat idi. Bunun sebebi, biraz da Batı Türklerinin İran'a yakın olmaları ve güneyden tesir almış olmalarından ileri geliyordu. Said Emre'de Yedi kat göğü bir adımda alıyordu:

"Derviş bir adamı atmış,

"Yedi sekiden değil,

"Yedi kat göğe yetmiş!

"İşbu söz işareti!"

Gök gibi yerde yedi kattır. Hepsi 14 kat ediyordu. Bu da İran mitolojisinin bir özelliğidir. Biraz geç zamanlara ait olmasına rağmen, aşağıdaki Bosnavî'nin şiiri, bu inancı güzel anlatıyordu:

"Yedi yer, yedi gök bünyâd olmadan,

"Ay ile gün, yıldız icâd olmadan,

"Dünya dedikleri abâd olmadan,

"Kibledir Muhammed, secdemdir Ali!"

Türk edebiyatı ile Türk atasözlerinde bunların örnekleri sayısızdır.

Doğru Türklerine ve eski Türklere göre "Dokuz kat" gök vardı:

Göğün dokuz kata olması ise, daha akla yakın ve astronomik bir düzene bağlı idi. Esasen 9 rakamı, Ortaasyalıların her türlü kutsal şeylerinde görülen önemli bir sayı idi. Fakat ortaçağdan itibaren Avrupa'da da, "9 planetenkreis", yani "9 gezegen çevresi" an'anesi çok yayıla gelmişti. Buna rağmen Batı Türklerine ve hatta Osmanlılara, bu dokuz an'enenin tesir etmemiş olması, üzerinde durulacak bir noktadır. Kaşgarlı Mahmud bile, "Yetti kat kök", yani "Yedi kat gök" ten söz açıyordu. Anadolu'da da, "Yedi kat gök" inancı yaygındır.

Gök katlarının durumunu anlama bakımından, Şamanların "Göğe çıkma törenleri" hakkında verilen bilgiler çok önemlidir. Bu törenler hakkında verilen bilgiler arasında, Türk kültürü ile ilgili önemli haberlere rastlamak da mümkündür. Ancak bu bilgilerin çoğu geçen asra, yani oldukça geç çağlara aittir. Bu raporlar

arasında en eskisi, bir Altaylı Şamanının göğe çıkış merasimi ile ilgilidir. İsmi bilinmeyen eski bir seyyah, bu törenleri el yazısı ile tespit etmiş ve bu rapor da 1840 da, bu bölgeye gelen Rus misyonerleri tarafından ele geçirilmişti. Bu çok önemli raporun içindekileri özet olarak aşağıya vermeyi faydalı buluyoruz. Bu törenin oldukça eski olmasına rağmen, Şaman'ın 9. kata, Tanrının yanına kadar çıktığını görüyoruz. Halbuki Şamanizmin esas prensiplerine göre, "Şaman'ın 5. kattan yukarısına gitmemesi" gerekiyordu. "Kutup Yıldızı" ile ilgili bölümümüzde de göstereceğimiz gibi, "5. katta kutup yıldızı ve göğün kapısı bulunuyordu. Bundan sonrada ruhlar ve tanrılar âlemi başlıyordu. Bu âlemde insanların yeri yoktu. Şamanlar, bu kapıda ancak Tanrı'nın gönderdiği elçilerle konuşabilirlerdi". Şaman'ın binerek göğe çıktığı atın ruhu "Pura", Hazreti Muhammed'in mirâçta bindiği "Burak"a benzemektedir. Bu törende, "Şaman'ın kutsal silahının yay ve ok olması" da, ayrıca önemli bir haberdir. Evi bekleyen ve içeriye kötü ruhları sokmayan "Eşik ruhu" Anadolu'da da vardır. Büyülerin de eşişe yapılmasının bir sebebi olmalı idi. Bu ruhun silâhının "Bakırdan bir kılıç" olması da önemlidir. Eski Türkler gibi onlar da "Çadırın kapısını doğuya açıyorlardı..."

Göğün "Kapı bekçileri" olan "Çift başlı kartal"lar:

Yakut Türklerinin, göğün üst katında, efsanevî Çift başlı bir kartal bulunduğu inandıklarını söylemiştik. Yakut Şamanları, "Göge çıkma törenlerinde", böyle çift başlı bir kuş heykelini bir sırık üzerine koyuyor ve bundan sonra da törenlerine başlıyorlardı. Böyle bir töreni, başka bölgelerin hiç birinde göremiyoruz. Törenlerde bir sırık üzerinde dikilen üç kuştan "Batıda" bulunan, çift başlı ve efsanevî "Öksökö-Kıl" adlı kuştı. Doğuya dikilen direğin üstünde de "Sour" adlı bir karga heykeli bulunuyordu. Ortadaki direkte ise, yine efsanevî "Kei-kıl" adlı bir kuşun heykeli duruyordu. Bundan sonra da göğün 9 katını temsil eden ağaçlar geliyorlardı.

GÖĞÜN DİREĞİ

"Göğün direği alınsa!"

(Yani, Kıyamet kopsa!)

Eski bir Türk Deyimi

1. GÖĞÜN DİREĞİ, "ÇADIR" DİREĞİ, GİBİ;

Türkler, "Göğün direğini", bir çadır direğine benzetmişlerdi:

"Göğün de bir direği vardır" şeklindeki bu inanış, yeryüzünde çok yayılmış ve âdeta insanlığın bir malı olmuştur. Avrupalılar, eski Roma ve Yunan kültürleri de bu direği (Universalis columna) derlerdi. Bu inanış, elbette ki Türklerde de vardı. Bunlar artık, insanlığın müşterek düşünce düzenine mal olmuşlardı. Bizce bu düşünceleri, kimin kimden aldığı, pek sormamak lâzımdır. Çünkü onları meydana getiren, aynı yaratılışa sahip olan insan mantığıdır. Dış tesirler konusunda ısrar edildiği takdirde, çok şükür Türk düşünce düzenini müdafaa edebilecek kadar, geniş belgelere sahibiz.

Türkler ve akrabaları gökyüzünü, yeryüzüne gerilmiş bir çadır gibi düşünürlerdi. Bunun için de Göktürk yazıtlarında "Göğün basmasından ve yıkılmasından" söz açılmaktadır. Yer, nasıl Tanrının yarattığı bir varlık ise; Gök de onun yarattığı, Göktürklerin dili ile - "Kıldığı" kutsal bir varlık idi. "Gök Tanrının kendisi değildi". Aynı zamanda gök kubbesinin, bugünkü anlayışımızla, uzay gibi bir sonsuzluğu da yoktu. "Ortasaya'nın atlı Türkleri, göğü kendi çadırlarına benzetmişlerdi". Bu, tam manası ile bir Ortaasya düşüncesi idi. Çünkü ne Babil'lilerin ve ne de İsrail'lilerin çadırları, Ortaasyalıların ki gibi kubbe şeklinde değildi. Babil metinleri de göğü bir "Çoban çadırı" na benzetmişlerdir. Yalnızca uzaktaki çoban çadırına. Böyle bir düşünce onlarda, Ortaasyalıları gibi, her gün kendilerini ve ailelerini ilgilendiren yurt ve yuvaları üzerine kurulmamıştı. Babilliler ile Tevrat'ın

sözleri, nihayet bir edebiyat teşbihi ve benzetmesi idi. Ortaasyalıların bu inanışları ise, günlük hayat ve varlıklarının gerçek bir yankısı halinde idi.

Müslüman Türklere "Göğün direği" Muhammed ve Ali olmuştu:

"Göğün direği" ile ilgili düşünceler, Türklerin İslâmiyeti kabul etmeleri ile epey değişmiştir. Yerden göğe doğru uzanan direk, artık Muhammed olmuştur. Alevî'ler buna Ali'yi de katarlar. Meselâ Pir Sultan Abdal'ın Şah İsmail'den aldığı şu güzel şiir, bunun için güzel bir örnektir.

"Yakdığımı bir çırağdır,

"Yerden göğe bir direkdir,

"Bindiceğim bir buraktır,

"Allah bir, Muhammed, Ali!"

Zamanımızdan 900 sene önce, Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bir ata sözünde de söylendiği gibi, yeri de bastıran dağdı. "Türkler, yalnız göğün değil; yerin de bir direği olduğuna" inanıyorlardı. Nitekim göklere yükselen bir dünya ağacı ve kazığı olduğu gibi; yeraltından yeryüzüne çıkan bir de "Yeraltı ağacı vardı". Nitekim yine bir Bektaşî şairi olması muhtemel görünen Dedemoğlu, yerin direğinden de söz açıyordu. Ona göre, bu direk de Muhammed'dir:

"Yerin göğün, arşın, kürsün direği,

"Varınca bir tel ver pirime turnam!..."

Ne zaman yaşadığı bilinmeyen Dedemoğlu'nun bu şiirini, Sadeddin Nühed Bey bulmuştu. XIX. yüzyılda, Mısırda yaşamış bir Bektaşî şairi olan Deli Şükrî'nin bir şiirinde, Muhammed de silinmiş ve göğün direği olarak Kaygusuz Abdal yer almıştır:

"Kaygusuz Abdaldır eylemen güman,

"Yerden göğe direk imiş bu Sultan,

"Gazaba gelirse bu Şir-i Yezdan,

"Zahirde, batıda çalar seyfullah!"

Eski Türklere göre "Göğün direği", Kutup Yıldızı idi:

Türkler göğün direği olarak Kutup yıldızını düşünmüşler ve bu yıldıza "Demir-Kazık" veya "Altun-Kazık" demişlerdi. Tabî olarak bu deyimler, yüksek bir toplum seviyesine erişmiş ve büyük devlet hayatını yaşamış Türkler tarafından kullanılmıştı. Henüz daha iptidaî bir hayat yaşayan Türklerle onların akrabaları ise, bu düşünceyi daha ilksel sembollerle ifade etmişlerdi. Bazan, "Demir direk" veya "Demir ağaç" da demişlerdi. Bu konu ile ilgili kaynakları, Kutup yıldızı ile ilgili bölümümüzde vereceğiz.

Eski Türk düşüncesine göre, "Kutup yıldızı gökte hiç kımıldamadan duruyor ve bütün gezegenlerle yıldızlar da, onun etrafında dönüyorlardı". Aynı zamanda Kutup Yıldızı, Tanrının ışıklı ülkeleri olan yüksek gökle, yer yüzünü de birleştiren kutsal bir kapı idi. "Orası, gökle yeri, ruh âlemi ile maddî dünyayı ve aynı zamanda insanla Tanrı'yı birbirinden ayıran bir sınır idi". Tanrı ile ilgili kuran Kamlar, Kutup yıldızına kadar giderler; fakat daha ötesine geçemezlerdi. Tanrı da ruhlarından birini elçi olarak gönderir ve Kutup yıldızı kapısına kadar uçup gelen Şamanlar ile, ancak bu şekilde konuşur ve ilgi kurardı. Ruhlar da bu kapıdan aşağıya inemezlerdi. Tabîî olarak bu halin bir çok ayrıntılı ve ifratlı halleri de görülmüştür. Bazı Ortaasya ve Sibiryaya efsanelerine göre Şamanlar, Tanrının yanına kadar da gidebilmişlerdi. Artık böyle bir düşünce, her kavmin, her bölgenin ve hatta her Şamanın arzu ve isteğine göre değişmiştir.

2. "GÖK DİREĞİ" FİKRİ VE ASTRONOMİ

"Yerin, göğün,

"Arşın, kürsün direği!..."

Dedemoğlu

Yıldızlarla ilgili bölümümüzde, bu konuyu daha geniş bir belgeleri ile birlikte yeniden ele alacağız. Ancak bu bölümümüzün de yarım kalmaması için, böyle bir düşünce düzeninin köklerini, öz olarak anlatmağı da faydalı görüyoruz. Türklerin "Demir-Kazık" veya "Altın-Kazık" diye adlandırdıkları kutup yıldızı, gerçekten de, bütün gezegenlerin etrafında döndüğü bir yıldızdır. Uygurların "Altun-Kazuk" deyiimi sonradan Moğol âlemine de yayılmış ve onlar da, bu sözü kullanmağa başlamışlardı. Bilindiğı üzere Uygurların, Cengiz-Han ve oğulları ile, onların kurdukları devletler üzerine, büyük tesirleri olmuştu. Cengiz-Han'ın bütün oğulları ile torunlarının, Uygur bilginlerinden birer hocaları vardı. Ayrıca devlet idaresi ve ilimle ilgili bölümlerin başında da Uygurlar bulunuyorlardı.

"Göğün direğı" ne bağılı "Yedi azgın kurt".

Kutup yıldızına Demir-Kazık veya Altun-Kazuk denmesinin sebeplerini yeniden özetleyelim: "Kutup yıldızına en yakın burç, Küçükayı burcu idi. Yedi yıldızdan meydana gelen bu burcun kuyruğundaki yıldızda, Kutup yıldızına en yakın olan bir yıldızdı. Küçükayı burcu, Kutup yıldızı etrafında, sanki bu kuyruğı ile ona bağlanmış gibi dönerdi. Türkler, kuyruktaki bu iki yıldızı, iki aygır gibi düşünmüşlerdi. "Ak-boz at" ile "Gök-boz-at" olan bu iki yıldız, arkadaki dört yıldızı çekerlerdi. Arkadaki dört yıldız da, Türklere göre bir araba idi. Atlarla araba arasında

kalan küçük yıldız ise, arabanın oku idi. Bir "Araba oku" na benzetilen uçtaki bu yıldızla Kırgızlar, "Urgan yıldızı" derlerdi.

"Kutup yıldızına bağlı olan bu atlar, Türklere göre onun etrafında dönüp dururlardı. Ondan sonra gelen Büyükayı burcu da, sanki küçükayı burcunun etrafına takılmış gibi, onu kovalar dururdu".

Bunun da ayrı bir hikâye ve efsanesi vardır. Bazı Türklere göre ise, "Büyükayının yedi yıldızı, aç kalmış, vahşi birer kurt idiler. Küçük Ayının bu iki aygırına göz dikmişler ve yakalayıp da yemek için onları kovalayıp duruyorlardı".

"Daha kuzeydeki Sibiryaya Türkleri ise, "Bu yedi kardeşi, yedi vahşi köpek sanmışlardı. Bunlar da kalın zincirlerle kutup yıldızına bağlanmışlar ve o zincirlerinin etrafında dönüyorlardı. Dönüyorlar, dönüyorlardı, ama, bir türlü de zincirlerinden kurtulamıyorlardı. Zaten bu kurtlar köpekler, bir gün zincirlerinden kurtulup da, gökyüzüne yayılsalardı, uzayın ve dünyanın sonu gelecekti". "Bunun için de Türkler, kıyamet gününü tarif ederken gökteki bu düzenin bozulmasını işaret olarak gösterirlerdi. Meselâ eğer bir gün kurtlar zincirlerinden boşanıp da, Küçükayı burcunun bu iki atını yeselerdi, işte o zaman dünyanın sonu gelecekti.

"Göğün direği" nin etrafında kaçan ve kovalayan burçlar:

Bu düşünce düzeni, efsane olmasına bir efsanedir. Fakat gerçekte de ilgileri yok değildir. Düşünelim ki bir gün, uzaydaki bu düzeni bozulacak olursa, ne gibi bir durum meydana gelecektir? Türkler, sembollerle ve mitolojik motiflerle bu hali ifadeye çalışıyorlardı. Ama, sonuç bakımından, bizim de ulaştığımız noktaya geliyorlardı. Artık bundan sonra gelen Terazi ve Zühre burçları, mitolojik anlamlarını Büyükayı burcundan almışlardı. "Yedi kardeşler" dediğimiz Büyükayı burcunun kuyruğundaki üç yıldız, hafifçe bir kıvrım yapar. Tam bu kıvrımın ortasındaki yıldızın karşısında da, küçük bir yıldız vardır. Bu yıldız bilim dilinde, "Alcor" adı verilmiştir. İşte Türk mitolojisi, Alcor ile meydana gelen bu fazlalığı bir türlü hazmedememiştir. Türklere ve akrabalarına göre, "Bu küçük yıldız, başlangıçta yoktu. Bu Yedi kardeş veya bazı Türklere göre de Yedi-Hakan, bu küçük yıldız başka burçlardan yağma veya hırsızlık yolu ile elde etmişlerdi". Bunun için de bazı Türkler Büyükayı burcuna, "Yedi-Hırsız" veya "Yedi-Haydut" demişlerdi. İşte Türk mitolojisi, böyle mantıkî bir sebep de bulduktan sonra, diğer gezegenleri de Yedi kardeşlerin peşlerine takmıştı. Diğer gezegenler kendilerinden çalınan bu yıldız yeniden almak için, Yedi kardeşleri Gökte kovalar dururlarmış.

Bildiğimiz üzere, "Zühre" burcunun altı tane yıldız vardır. Yalnız Türk mitolojisine göre değil; Avrupalılara göre de "Zühre yıldız başlangıçta yedi yıldız idi". Bu

yıldızlardan birisi Büyükayı burcu tarafından çalınmıştı. Bunun için de Zühre yıldızı, gecesini gündüzünü bırakmış, yıldızını almak için Büyükayı burcunun peşine düşmüştü. İşte Türk mitolojisi, böyle bir mantık silsilesi kurarak, gök düzenini anlatmağa çalışmıştı.

Yukarıda anlattığımız efsaneler, daha çok, yüksek bir toplum seviyesine ulaşmış ve büyük devlet hayatı yaşamış Türklere ait idiler. Tabii olarak bunların daha geri örnekleri de vardı. Belki de bunlar, Türk mitolojisinin temel din düşüncelerini teşkil ediyorlardı.

"Gök direği", dünyadan yükselen bir "Demir ağaç" gibi:

Meselâ Yakut Türklerine göre, "Dünyanın ortasında, Kutup yıldızına kadar uzanan bir Demir Ağaç vardı. Yer ve Gök yaratılırken, bu ağacın da tohumları atılmıştı. Yer ve gök gelişip de, büyüdü; bu ağaç da büyümüş ve yerle gök arasına gerilmişti". Bildiğimiz üzere Yakut Türkleri Kuzey Buz denizinin kıyılarında otururlar ve türkçenin tanınmış bir lehçesini konuşurlardı. Dış tesirlerden uzak kaldıkları için, en eski Türk kültürünü de saklıyabilmişlerdi. Öyle anlaşılıyor ki Yakut Türkleri, eski zamanlarda Ortaasya'da oturuyorlardı. Herhangi bir sebepten dolayı yurtlarında kalmamışlar ve kuzeye göç etmek zorunda kalmışlardı. İşte o günden bu güne kadar, buzlu, Tundraların ve geçilmez Kutup ormanlarının içlerine sıkışarak, insanlık ile ilgilerini kesmiş ve bu suretle de en eski Türk kültürünü zamanımıza kadar

getirmişlerdi. Sibiryaya kavimleri arasında, onlar kadar geniş bir edebiyata sahip olan, hiçbir toplum yoktur. Yakut lehçesi de, Türk lehçeleri içinde, en zengin söz hazinelerini toplayan lehçelerden biridir. Bu sebeple bu kitapta, Yakut Türklerinin düşüncelerine, önemli bir yer verilmiştir.

"Göğün direği", kutsal bir "Demir-kazık" gibi idi:

Ortaasya Türklerinin "Demir-kazık", Yakutlar arasında "Demir Ağaç" şekline girmişti. Acaba bunların hangisi, Türk mitolojisinin, ana motifi idi? Bizce her ikisi de doğrudur. Türklerin hayatında, "Kazık" önemli rol oynayan bir alet idi. Türkün çadırının veya evinin önüne, çakıllı duran kazık, onun atını korur ve Türkün gözü de hep o kazıkta idi. Atı veya diğer hayvanları hep bu kazığın etrafında dönüp dururlardı. Bu sebeple Türk mitolojisinde, Kutup yıldızının bir kazık ve onun etrafında dönen gezegenlerin de, birer at olarak düşünülmüş olması, gerçeğe dayanan bir düşünce düzenidir.

Yakut Türklerinin düşüncesi ise, daha çok dinin temel inanışlarına dayanıyordu. Yakutların bu demir ağaçları da Ortaasya Türkleri için yabancı bir motif değildi. "Türlere göre, çadırın kubbesi gökyüzü ve direği de göğün direği idi". Bu direği Yakut Türkleri daha mitolojik bir şekle koymuş ve onu bir demir ağaç yapmışlardı. Veyahut da Türk düşüncesinin aslı böyle idi. Bizce bu, pek muhtemel görünmemelidir. Çünkü Yakutların bu

düşüncesi, herhalde "Hayat-Ağacı" motifinin tesirleri altında kalmış olmalı idi. Türk mitolojisindeki Hayat Ağacı motifini, başka bir bölümümüzde incelemiş bulunuyoruz. Ama ne olursa olsun, bu demir ağacın bir "Demir direk" şeklinde düşünülmesi bile, Türk mitolojisinin temel prenbiplerine uygundur. Yakut Türklerinin yaşadığı bölgeler "Ren geyiği" sahaları idiler. Bu sebeple "Demir kazığa bağlı Ortaasyalıların yedi kurduna, yani Büyükey burcunun yedi yıldızına karşılık; Yakutlar da demir ağaca bağlı yedi ala ren geyiği düşünmüşlerdi. Onlara göre, bu geyikler bu demir ağaca kalın bağlarla bağlanmışlar ve bu bağlarını koparmak için öteye beriye koşar ve uğraşır dururlardı?"

Görülüyor ki bütün bu efsanelerin, birbirinden çok uzak bölgelerde yaşayan Türkler tarafından söylenmiş olmalarına rağmen, ana düşünce ve mantık düzenlerinde bir birlik ve benzerlik vardı. Nihayet birinde Kutup yıldızına bağlanmış yedi azgın kurt olan Büyükey burcu, diğerinde de yedi azgın geyik olmuştu. Esasen bu burçların yıldızlarına geyik diyen Türkler de yok değildi.

"Göğün direği", Türklerin kutsal bir "At kazığı" gibi:

Yakut Türklerinin bir efsanesinde Kutup yıldızı, demir bir ağaçla sembolleştirilmiştir. Diğer bir Yakut efsanesinde ise, Kutup yıldızına "Kutsal at kazığı" denmiştir. Yalnız bununla da kalınmamış, Kutup yıldızının ikinci derecede bir Tanrı olduğuna inanılmıştır. Bu Tanrıya da "At

kazığının kutsal ruhu, Toyun" u denmişti. Bütün bunlar bize gösteriyor ki, Türklerin mitolojik düşüncelerinde her ne kadar ufak ayrılıklar var idiyse de; yine de bir noktada birleşme ve anlaşma görülüyordu. "Demir-Kazık" ile "Kutsal at kazığı" arasında, fikir ve düşünce bakımından bir ayrılık yoktu. Güney Sibirya'da yaşayan Moğol kabilelerinin efsaneleri ise, Türklerin düşüncelerinden derhal ayrılıyorlardı. Moğollar, Türklerin bu güzel düşünce düzenlerini bozmuş ve dejenere etmişlerdi. Onlara göre, "Gökte yaşayan Dokuz Demirci, Kutup yıldızını döğerek işlemişler ve bu yıldızdan bu Demir-Kazık yapmışlardı". Esasen bu kitabın ayrı bir bölümünde, Moğolların "Demircilik kültürünü" incelemiş ve bunların, eskiden ve hatta şimdi bile, demircilik san'atı ile bir ilgileri olmadığını söylemiştik.

3. DÜNYA, KUTUP YILDIZININ ETRAFINDA DÖNÜYOR

Türkler Kutup yıldızına yalnızca Demir-Kazık demişlerdi. Bu inanışın doğuşuna sebep olan düşünceleri ve astronomik düzeni, az önce açıklamaya çalışmıştık. Bu demir-kazık, yalnızca göğü de birleştiren bir kazık idi. Türklerin bu düşünce düzeni, Batıya doğru dalga dalga dağıldıkça, biraz daha dejenere olmuştu. Bununla beraber, daha açık ve belirli bir şekle de girmişti. "Kuzey-Batı Sibirya'da yaşayan Fin-Ugor kavimleri ise, Kutup yıldızına "Gök kazığı" demişlerdi". Bu deyimler, Finlere

ve hatta Baltık denizi kıyılarına kadar yayılmışlardı. İzlanda'da bile Kutup yıldızına "Dünya kazığı" denmeğe başlanmıştı. Bu deyim ve düşüncelerin, Ortaasya'dan, ta İzlanda'ya kadar nasıl gittiğini, burada ispat edecek ve bu konu üzerinde uzun uzun duracak değiliz. Zaten bu meseleler inceden inceye araştırılmış ve Fin bilginleri tarafından, yayınlanmışlardır. Diğer gezegenlerin Kutup yıldızına bağlı olduğuna dair fikirlerin Hind mitolojisinde ve hatta İncil'de bile geçtiğini bilmiyor değiliz. Fakat gerçek bir kültür tarihçisi, her bölge ve her topluma göre değişen fikirler arasındaki ayrılığı gösterebilen bir kimsedir. Bu sebeple, yukarıda Türklerin astronomim düşüncelerine girmeden önce, günlük hayatlarını incelemekle işe başladık. Ayrıca, bu düşünce düzeninin günlük hayatın nasıl ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermeğe çalıştık.

İşte gökteki yıldızlar Kutup yıldızı etrafında dönerlerken, dünya da demir kazıkla bağlandığı kutup yıldızının ekseninde dönüyordu. Kuzey Batı Sibirya mitolojisine göre, "Tanrı, dünyayı yarattığı zaman, bir de kendisi gidip görsün diye, ilk Ana-Ata'yı göndermişti. Ana-Ata ve diğer ruhlar, dünya üzerine geldikleri zaman, dünyanın tıpkı bir tekerlek gibi döndüğünü görmüşlerdi. O zamanlar dünya nedense çok çabuk dönermiş. Bundan hoşlanmayan Tanrı, dünyanın daha yavaş dönmesini emretmiş ve bunun üzerine dünya daha yavaşlatılmış". Bu efsane Macarların çok yakın akrabaları olan Vogul

kabilelerinden derlenmiştir. Bu sebeple, bu konu üzerinde Macarlar çok ciddi olarak durmuşlar ve Ortaasya ile Sibiryada dünyanın dönmesi ile ilgili inançları bir araya getirmişlerdi. Gerçekten bu Batı Sibiryada efsanesinde, herhangi yabancı bir tesir, hemen hemen yok gibidir. Daha doğrusu bu efsane, bu inanaçla ilgili en eski ve en iptidaî bir tipdir. Yıldızların böyle çabuk veya yavaş dönmesi, Yakut Türklerinin mitolojisinde de yer bulmuştu: "Eskiden gezegenler çok yavaş dönermiş. Bunun için de havalar çok soğukmuş. Bu soğuklardan büyük bir ızdırap çeken insanlar, gezegenlerin daha çabuk dönmesini istemiş ve hiç olmazsa bu yolla havaların ısınmasını dilemişlerdi. Elindeki sopası ile yıldızlara vuran bir Şaman, gezegenleri kovalamış ve onların daha süratli dönmesine sebep olmuştu. Bunun için de havalar ısınmış ve insanlar rahat etmişlerdi".

4. "ÇİFT BAŞLI KARTAL", GÖĞÜN DİREĞİNDE TÜNÜYOR

Köy Direkleri Üzerinde Kartal Heykelleri:

Göktürk bayrak direklerinin üzerinde altından yapılmış bir kurt heykelinin bulunduğunu, biliyoruz. Atılanın bayrağının üzerinde de, doğan cinsinden yırtıcı bir kuşun resmi veya heykeli vardı. Ortaasya'nın kuzey-batı kısımlarında, İrtis ve Konda nehri boylarında oturan Fin-Ugor kavimlerinden bazılarının oturduğu köylerin

meydanlarında, bir direk bulunur ve bu direğe de "Dünya Direği" denirdi. Bu konuyu az sonra göreceğiz. Kuvvetli bir Türk tesiri altında kalmış olan bu köylerdeki böyle direkleri pek çok seyyah görmüştü. Fakat bunlar içinde en orijinal direk, Konde nehri kıyılarındaki bir köyde görülmüştür. Bu direğin, diğerlerinden farkı, üzerinde bir de kuş heykelinin oturtulmuş olması idi. Gerçi, diğer köylerin ortasındaki direklere de saygı gösteriliyor ve hatta kurbanlar bile kesiliyordu. Fakat böylesini hiç kimse görmemişti.

Gök direği üzerinde oturan "Çift başlı kartal" heykeli:

Bu kuşların direkler üzerine niçin konduklarını, yine Yakut Türklerinden öğreniyoruz: "Yakut Türkleri, sıriklar üzerine ağaçtan yapılmış çift başlı kartallar koymuşlardı. Tepesi çift başlı kartal heykelcikleri konan bu sırikların üzerine, merdiven gibi enlemesine ağaçlar da çakmışlardı. Bu ağaçların sayıları, 7 ile 9 arasında değişiyordu. Bazıları da beş sırik üzerine bir tahta çakıyorlar ve çift başlı kartalı bu tahta üzerine oturtuyorlardı. Tahta, göğün ilk katı ve ortadaki sırik da, göğün direği oluyordu..."

Gök sırığına enlemesine çakılan 7 veya 9 ağaç, Türk düşüncesi ile ilgilenen kimseler için, çok şey ifade eden sembollerdir. Bilindiği üzere gök, Batı Türklerine göre yedi ve Doğu Türklerine göre ise, dokuz kattan meydana gelmişti. Bu duruma göre sırik, sembolik olarak göğün

direği oluyor ve göğün direğinin üzerine de, bir çift başlı kartal oturtuluyordu. Bu düşünce düzeni, Çin denizinden ta İzlanda'ya kadar uzanan, bütün Altay kültüründe yer bulmuştu. Bu sebeple, geniş bölgelere yayılmış olan bu fikir, yer yer değişikliklere de uğramıştı. Bazıları, bu kutsal çift başlı kartalı, göğün üçüncü katına oturtmuşlar ve bazıları da onu, göğün dokuzuncu katına kadar çıkarmışlardı. "Göğün yedinci veya dokuzuncu katı, Büyük Tanrı'nın bir oturağı idi". Bazı Altay kavimlerinde, çift başlı kartalı, Tanrı ile beraber oturtmak hoş gelmemişti. Bu sebeple onlar kartalı, birkaç kat daha indirmişlerdi. Tabii olarak bu düşüncelerin hangisinin doğru olduğunu şimdiden kestirmek, oldukça güç bir iştir.

Türkler "Gök direği"ni, bir "Dayak" gibi düşünmüşlerdi:

Teslim Sultan Abdal, yerin göğün olduğu kadar, Cehennem'in de direğinden söz açıyor:

"Süren erenler süreği,

"Münkir, Cehennem direği,

"Süre gelmiş, süre gider!

"Dura gelmiş, dura gider!

Buradaki "Süren" ve "Sürek" deyimleri, Türk düşünce tarihinde çok önemli bir yer tutarlar. Bu deyim, "Zaman ve Felek'in dönüş süresi" ile ilgilidir. Bin sene önceki

türkçede buna "Ödhlek" derlerdi. "Direk" ise nihayet türkçedeki "Dayak" deyiminin bir karşılığıdır. Bu sebeple biz Türkler, göğün direği yerine çoğu zaman "Göğün dayağı" deriz. Nitekim Azmî Baba da, aynı deyimini kullanıyor:

"Yerleri temelsiz, göğü dayaksız,

"Durdurursun aceb, iskâncı mısın?"

Türkler, eski ve orta İran edebiyatının tesiri altında kalmışlardı. İran edebiyatını iyice araştırırsak bunlara benzer bazı örnekler de bulabiliriz. Ne yapalım ki, bizim deyimler, de belki de iki bin senelik türkçe deyimlerdir. Bunu da, insanlığın müşterek düşünceleri olarak kabul edip, geçelim. Eski Türkler bu direği daha maddî düşünmüşlerdi. "Bunun için de Yakut Türkleri, kurbanların yere dikilen bir sütuna verirler ve buna da 'Ağır bağah', yani 'Kurbanlık kutsal sütun" derlerdi. Her kutsal ormanın, direği sayılan büyük bir ağaç da vardı ki, buna da 'Ağır mas' derlerdi. Yakutlar, çadır direği ile avlu sütunlarına da, 'Bağah" adı verirlerdi".

5. KÖY MEYDANLARINA DİKİLEN "GÖK DİREKLERİ"

Finlandiyalı bilginler Ortaasya ve Sibiry'a da büyük seyahatlar yapmış ve kendi atalarının eski kültürlerini toplamak istemişlerdi. Tanınmış Fin bilgini K.F.

Karyalainen, İrtiş nehri boylarında gezmiş ve çok değerli bilgiler toplamıştı. Ayrıca bu bölgede, köyün orta meydanına bir "Gök direği" dikme adedinin, çok yaygın olduğunu da hayretle görmüştü. Bu köylerde genel olarak Finler ve Macarlarla akraba kavimleri, Türk köyleri ve obaları ile sarılmıştı. Bu sebeple, bu tanınmış Fin bilgini de, İrtiş boyundaki Ostyak köylerinin, kuvvetli bir "Türk tesiri" altında bulduklarını söylemekten kendini alamamıştı. Aralarındaki tek fark, Türklerin müslüman olarak bu aretleri kaldırmış olmaları ve Ostyakların ise, eski dinlerini muhafaza etmiş olmaları idi. Şüphesiz ki İslâmiyet ile ortadan silinmiş olan bu adetler, İslâmiyetten önce, Türk obalarında da yaşamıştı.

Öyle anlaşılıyor ki daha önceleri, köy ve obaların ortasına dikilen direklerin tepesinde, bir kuş ve hatta "Çift başlı bir kartal heykeli" de bulunuyordu. Fakat zamanla ve özellikle batı bölgelerinde, bu kuş heykeli koyma adeti yavaş yavaş kaybolmuştu. Nitekim geçen asırda İrtiş nehri boylarını gezen bazı seyyahlar, köy ortalarına dikilen gök direklerinin tepesine konmuş kuş heykellerini de görmemiş değillerdi. "Meselâ Batı Altaylardaki Konda nehri kenarında bulunan bir köyde, direk dikilmiş ve direğin üzerine de kurşundan dökülmüş bir kuş konmuştu. Kuşun bulunduğu yerin tam altında da, tahtadan yapılmış bir sahanlık bulunuyordu. 'Bu da, Yakut Türklerindeki göğün çatısını temsil eden tahta sahanlıktan başka bir şey değildi". Kuzeye doğru, Yenisey

Ostyakları ile Samyedlerin terkedilmiş köylerinde de böyle kuşlu direklere rastlanıyordu.

6. ÇADIRLARDAKİ GÖK DİREKLERİ

Büyük devletler kuran Türkler gelişmiş ve bir çok eski Türk adetlerini bırakmışlardı. Buna rağmen bazı inanışlar da vardı ki bunlar, Türklerin zihinlerinden bir türlü silinmemişlerdi. Bunun içindir ki, hem eski Türkler ve hem de bugünkü Sibiry'a'daki geri Türk kavimleri, "Çadırı bir gök kubbesi, çadırın direğini Gök direği ve bacasını da göğün kapısı gibi" düşünmüşlerdi.

Hem eski Türklere ve hem de Altay Türklerinin Şamanlarına göre, "Çadır, küçük bir Dünya idi". Bu sebeple Şamanların çadırlar içinde yaptıkları din törenleri, kültür tarihi bakımından her zaman için, büyük bir önem taşırlandı. Meselâ böyle bir töreni çok kısa olarak özetleyelim: Şamanların "Göge çıkma" törenleri, özel olarak kurulmuş bir çadır içinde yapılıyordu. Törene başlarken ellerindeki davulu çalarak dua eden Şamanlar, göge çıkmak için adım adım çadır direğine tırmanıyorlardı. Bazan da çadır içine bir kayın ağacı dalı getirilip, konuyor ve ucu, çadırın bacasından dışarıya çıkarılıyordu. Ağacın dallarına basan Şaman, her üst dala geldikçe, yeni dualar ediyor ve içkiler sunuyordu. Çadırın bacasına eriştiğinde de artık göğün kapısına gelmiş

oluyordu. Bazı bölgelerdeki Şamanlar çadırın bacasında dururlar ve daha öteye gitmezlerdi. Bazıları da, bacayı da aşarlar ve çadırın üstüne çıkarlardı".

Göğe çıkma törenlerinde en doğru sayılan hareket, şüphesiz ki Şamanların bacayı aşmadan durmaları idi. Çünkü burası, Kutup Yıldızı'nın meydana getirdiği "Gök kapası" idi. Bundan sonra artık, Tanrının aydınlık ülkeleri ile ruhlar âlemi başlıyordu. Şamanların çoğu, kişisel güçlerini göstermek için, bu çizgiyi aşıyor ve dinin esas prensiplerinden birini, bu yolla çiğnemiş oluyorlardı.

Bazı yerlerde de, "Çadırın içinden çıkarılan bu sııklar, bayrak direği şeklinde yukarıya doğru uzatılır ve üzerine de bezler asılırdı". Öyle anlaşılıyor ki Türkler arasında bu adet, İslâmiyetten sonraki çağlarda da devam etmişti. Doğu Türkistan'da bol miktarda görülen, mezar ve camiler üzerindeki bayrakların anlamı, henüz daha izah edilmiş değildir. Sibiryaya Soyot'ları arasında dolaşan Danimarkalı bir etnoğraf, önemli bir çadır bulmuştu. "Çadırın bacasından yukarıya doğru direkler uzatılmış ve bu direkler üzerine de, türlü renkte bezler bağlanmıştı. Bezlerin çoğu da mavi, beyaz ve sarı renkteki paçavralardan çıkarılmıştı. Mavi beyaz ve sarı renkler (Altay kavimlerinin" kutsal renkleri idi". Öyle anlaşılıyor ki, bu direklerin birden fazla olmasının da bazı sebepleri vardı. Bilindiği üzere Türk kavimlerinde de, "Her yönün bir rengi vardı". "Yön renkleri", Türk mitolojisinde de

önemli bir rol oynamıştır. İlgi çeken nokta, bu fakir çadırın tepesinden çıkan direklerin de, üzerlerindeki bezlerin renklerine göre, göğün ayrı yönlerine yöneltilmiş olmaları idi. çadırın içindeki direkleri tabanına, taştan ve basit bir sunak yapılmış ve bu sunağa, sık sık hediyeler konduğu da görülmüştü. Ayrıca sunağın etrafında, bir çok hayvan heykelcikleri de sıralanmıştı. Şamanizmin çok önemli bir motifi olan bu hayvan figürleri de bu gök direklerinin kutsallığını tamamlamış oluyorlardı.

7. "BAYRAK" VE AĞAÇLARA BEZ BAĞLAMA

"Ağaçlara bez bağlama adetinin kökleri hakkında":

Kutsal yerlerdeki ağaçlara bez bağlama âdeti, geniş bölgelere yayılmış, çok eski bir inanıştır. Bir Türk Kültürü araştırmacısı olarak, Anadolu'daki adetleri Avusturyaya yerlileri ile karşılaştıran bazı meslektaşlarımızın metodlarına uymamıza imkân yoktur. Eski Türklerde, nasıl yerle göğü birleştiren bir kazık, bir direk veya efsanevî bir ağaç varsa, meselâ Başkurt Türklerinde de her kabilenin, orman içinde kutsal bir ağacı vardı. "O ağacın üzerinde de, aynı kabilenin 'Töz'ü sayılan kutsal bir kuşu tünerdi". Bu bilgileri, kendi yaşantısına göre veren sayın üstad Prof. Abdülkadir İnan, ağaçlara bez bağlama adeti için de, kısa olara şöyle demektedir:

"Ağaçlara bağlanan paçavra, kıl tüy gibi nezirler de bu fetişlerdendir".

Yukarıdaki bilgiler, bize bir çok şeyler öğretmektedirler. Göktürk bayraklarının ve Atilla'nın bayrağının üzerinde de, bir "Kartal" ın tünemiş olarak gösterilmesi, boş değildi. Bu "Devlet armaları", nedenlerini çok eski Türk dininde ve inanışlarından alıyorlardı.

Bundan önceki bölümümüzde de, Sibiry'a'daki bir Soyot çadırında görülen gök direklerini örnek olarak almış ve bunlar üzerine bağlanan bez parçalarından söz açmıştık. Ayrıca bunlar, Türkistan'da bol miktarda görülen hem "Mezar bayrakları" ve hem de üzerlerine "Bez bağlanan kutsal ağaçlar" ile karşılaştırmıştık. Öyle anlaşılıyor ki Türklerde, "Bayrak asma ile ağaçlara ve sırıklara renkli bezler bağlama adetleri, köklerini aynı din inanışlarından alıyorlardı". Bu kutsal bezli direkler, sonradan bayrak şeklinde kullanılmağa başlamışlar.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, direğe veya ağaçlara asılan bezlerin renkleri, göğün ve dünyanın yönleri ile, kutsal sayılan şeylerin birer sembolü idiler. Çadırların ve direklerin üzerine asılan bayraklar, renklerine göre, aynı zamanda birer haberci de sayılırlardı. Meselâ Türklerde, "Çadır veya ev üzerine asılan siyah veya beyaz bayrak, bir yas âlameti ve habercisi olarak görülürdü".

GÜNEŞ AY VE YILDIZLAR

"Ne Ay, ne Güneş varmış, insanlar uçarlarmış.

"Uçanlar ısı verir, ışıklar saçarlarmış..."

Türk - Altay Efsanesinden

1. GÜNEŞ

Türk mitolojisinde güneş, önceleri daha büyük bir öneme sahipti. M.S. 763 de Uygurlar "Mani" mezhebini kabul edince, yavaş yavaş "Ay"da büyük bir önem kazanmağa başlamıştı. Bununla beraber Büyük Hun Devleti zamanında hem güneşe, hem de aya, ayrı ayrı saygı gösterildikten sonra, kurbanlar kesildiğini de biliyoruz. "Türklerde güneş doğunun, ay da batının sembolü idiler". Tabîî olarak zaman zaman, bütün bu düşünce düzenleri değişe durmuşlardı. Meselâ, Teleüt Türklerine ait bir efsane de, "Ay kuzeyin ve güneş de, güneyin sembolü idiler". Bu yönleme, göğün en üst katında duran "Gök kartalı"nın duruşuna göre yapılmıştı. Söylendiğine göre, "Bu kartalın sol kanadı ayı, sağ kanadı da güneşi örtüyordu". Bu duruma göre kartalın başının doğuya bakması gerekiyordu. Bu duruş da, Türk mitolojisine uygun bir yönleme idi. Yine aynı efsaneye göre ay,

karanlıklar ve geceler diyarı olan kuzeyin; güneş de aydınlığın hüküm sürdüğü ve gündüzler diyarı olan güneyin sembolü idiler.

Fakat eski Türklerde, "Güneş doğunun sembolü idi". Onlara göre güneşin doğduğu yön, çok önemli idi. Esasen yönlerin söylenişinde kullanılan deyimler de hep güneşle ilgili idiler. Meselâ "Gün batısı" "Gün doğusu" gibi. Göktürkler, yönlerini tayin ederlerken, yüzlerini doğuya, yani güneşin doğduğu yöne dönerlerdi. Bunun için de doğuya "İlgerü", yani "İleri" demişlerdi. Oğuz Destanı'nda da, sabaha, tan ağırmasına ve gün çıkmasına büyük bir önem verilmişti. "Bütün hayat, o gün ve güneşle başlıyordu. Güneş battıktan sonra ise, her şey duruyordu". Böyle bir anlayış, atlı Türkler ve savaş düzeninde yaşayan kavimler için, normal görülmelidir. Altay bölgesinde yaşayan Türk Şamanlarının kapıları da, daima doğuya açılıyordu. Halbuki normal olarak Türk halkları, güneş görebilmeleri için, kapılarını güneye açarlardı. Görülüyor ki, dinî ve manevî bir görevi olan Şaman, bu umumî kaideyi bozuyor ve eski din düzenine uyuyordu. Gerek Yakut Türklerinde ve gerekse Altay yaratılış destanlarında, "Cennet ile hayat ağacı da doğu bölgelerinde bulunuyorlardı".

Türklerde genel olarak, "Güneş-Ana" ve "Ay-Baba" deyimleri kullanılıyordu. Bu sebeple bütün masal ve efsanelerde, güneşin dişi ve ayın de erkek olarak rol

oynadığını görüyoruz. Önasya kültürlerinde de, güneş dişi ve ay da erkekti. Tabii olarak karşılıklı tesirlerin ne zaman meydana geldiğini kestirmek çok güçtür. Mısır'daki Türklerin menşei ile ilgili olarak anlatılan efsanede de, "Güneş, Saratan burcuna girdiği bir sırada, suyu ve toprağı ısıtmağa başlıyor. Bu sular ile balçıklar bir mağarada toplanıyorlar ve mağara da, onlara bir ana rahmi vazifesi görüyor. Bu balçıklardan meydana gelen Türklerin ilk atası da, Ay-Ata adını alıyor". Burada da güneş, yine anne rolünü oynar gibidir. Fakat baba ortada yoktur.

Yakut Türkleri, ay ile güneşi iki ayrılmaz kardeş gibi kabul ediyorlardı. Onlara göre "Güneş Tanrısı" (Kün-Toyon) daha önemli idi. Yakut efsanelerinde, "Ay ile güneşin aralarında kavga ettiklerini de görüyoruz. Büyük kahramanlar ve iyi insanlar, genel olarak ay ile güneşin himayesinde idiler. Kötü ruhlar ise onlarla, süresiz olarak savaş halinde idiler. Bu kötü ruhların bazan, güneşi kovalayıp yakaladıkları da oluyordu. Güneş tutulması olayı, böyle kötü ruhların güneşi mağlûp edip de, ele geçirdikleri zaman meydana geliyordu. Yakutlar, ay ve güneş bayramını da ilkbaharda yaparlardı".

Altay Türklerine göre, "Büyük Tanrı Ülgen, ay ile güneşe dokunan bir dağda otururdu. (Bazı hikayelere göre ise) Tanrı Ülgen, ay ile güneşin daha da ötelinde idi. onun tahtı, çok uzaklardaki yıldızlar üzerinde kurulmuştu.

Esasen, ay ve güneşi yaratan da, yine Tanrı Ülgen idi. (Altay Türklerine göre), güneşin kırıntılarından meydana gelmiş ve insanlara daima iyilik getiren, bir Tanrı da vardı. Bu Tanrının adı, "Suyla" idi. Bu Tanrı insanları daima korur ve onların, gök altında rahat ve huzur içinde yaşamalarını sağlardı.

"Güneşin oluşu" ile ilgili efsaneler:

Aşağıda özet olarak vereceğimiz bir Altay efsanesi, yine Altay Türklerinin "Türeyiş" efsaneleri ile yakından ilgilidir. Altay türeyiş efsanelerinde de, önceleri sonsuz bir denizden başka bir şey yoktu. Aşağıdaki efsaneye göre ise, ay ile güneş bir ayna (Toli) dan başka bir şey değil idiler. Cengiz Han'ın en küçük oğlunun adı da "Toluy", yani "Ayna" idi. Bu inanişaya göre, "Ay ile güneşin kendi kendilerine, sahip oldukları bir güç veya kudretleri yoktu. Bunlar, yalnızca Tanrı'nın verdiği ışık ve sıcaklığı yansıtmaktan başka, bir iş yapmıyorlardı. Nihayet bir maden parçası olan aynadan başka bir şey değil idiler. Bu sebeple, Şamanların ayna ile fala bakmalarını, bu inanişlarla ilgili görenler olmuştur. Şamanlara göre, dünyada ne olmuş ve ne olacaksa, her şey ve her olay, bu aynaya vururdu. Tabii olarak Şaman'ın elindeki ayna da, ay ile güneşin bir sembolü idi. şaman, elindeki bu güneşe bakarak falını açar ve gelecek hakkında fikirlerini söylerdi.

Batı Sibiryâ kavimlerinden Ostyak'lar ise, ellerine bir ayna bile almağa lüzum görmeden güneşe ve üzerindeki lekelerle bakarak fallarını açarlardı. Şamanlar elbiselerinin üzerinde, ay ile güneşin resimleri bulunan madenî pilâkalar da taşırlardı. Bunlar da hep, fal açma ve sihir yapmağa yarayan, aynı zamanda ayna yerine de geçen aletlerdi. Artık bu eşyaların neveleri, Şaman'ın zenginliğine ve büyüklüğüne göre değışirdi. Yanlarında yerli aynalar taşıyan Şamanlar olduğı gibi; Çin'den getirilmiş ve üzerinde, gökteki "Oniki burcun" resimleri bulunan ithal mallarına sahip olan Şamanlar da vardı. Güneşin oluşu ile ilgili Altay efsanesi şöyledir:

"Ne ay, ne güneş varmış, insanlar uçarlarmış,

"Uçanlar ısı verir, ışıklar saçarlarmış.

"Nasıl olmuşsa birgün, bir insan hastalanmış,

"Tanrı bir şey göndermiş göğün içinde yanmış.

"Aynaya benzer şeyler, büyümüş büyümüşler,

"Onların ışıkları, gökleri bürümüşler.

"Bunlar göklerde yanan, ayla güneş olmuşlar,

"Yeryüzünde yaşayan, insana eş olmuşlar".

Altay Türklerinin yukarıdaki efsanelerini, Kalmuk'lar biraz daha değıştirerek, şöyle anlatırlar:

"İnsanoğlu yaşarmış, Tanrı'nın göklerinde,

"Ne suç ne günah varmış insanın köklerinde.

"İhtiyaç duymazlarmış, ne ay, ne de güneşe,

"Tanrıyla yaşarlarmış yokmuş gerek bir eşe.

"Tanrı onlara kızmış, insana şekil vermiş,

"Dünyaya gidin demiş yeryüzüne göndermiş.

"Ne ısı, ne de sıcak, insan saçamaz olmuş,

"Tanrıya güneş için, insanoğlu yalvarmış,

"Tanrı güneşle aya, buyurmuş hep parlamış".

Türk mitolojisine göre, "Gökte bir güneş ve bir tane de ay vardı". Kuzey-Doğu Asya ve Moğol'larına gidildikçe, onların mitolojisinde, güneşin sayıları daha da çoğalır. Bu, daha ziyade Budizm'in ve Güney Asya kültürlerinin tesiri ile meydana gelmiş bir inanç olmalıdır. Meselâ, Çin mitolojisine göre 10 ve Hint mitolojisine göre 7 güneş vardı. Asya'nın kuzey-doğu uçlarında yaşayan iptidaî kavimler, önceleri genel olarak "Üç güneş" in var olduğuna inanırlardı. Bu bölgede yaşayan Gold'lara ait bir efsaneyi burada vermeden geçemeyeceğiz:

Yer ile gök imişler, ta ezelden akraba,

Ayla güneş demişler: "Ah bunlar da ne kaba!"

Hücum edip almışlar, ayla güneşi gökten,

Yerde zindan yapmışlar hapse koymuşlar kökten.

Zalimmiş yer nedense, onları hep ezermiş,
İyi kalpli gök ise, kendini hep üzermiş.
Gök hemen kirpi olmuş, göklerden yere inmiş,
Yerle bahse tutuşmuş, bahiste yeri yenmiş.
Demiş: "Bana bir at ver ayna gibi çok parlak,
"Yer aramış denemiş, mızrak at bulamamış,
Güneşle ayı vermiş, daha çok tutamamış.

Güneşin "sıcaklık" ve ayın da "soğukluk" sembolü olması:

Altay Türklerinde genel olarak güneş sıcaklığın ve ay da soğukun sembolü olarak görülür. İnsanların, gündüzleri sıcaktan yanarken; geceleri de soğuktan üşümeleri, bu inanişin doğmasına yol açan en önemli sebeplerinden biri olsa gerekti. Aşağıya özetini çıkardığımız efsane, Altay dağlarının kuzeyinde yaşayan Teleüt Türkleri tarafından anlatılmıştır:

Yeryüzünde yaşarmış büyük güçlü bir hakan,
Güzel bir kızı varmış, bayılırmı her bakan.
Hakan demiş: "Kızıma, lâyıktır ayla güneş,
"İnsanoğlu neyime, nasıl olsun ona eş!"
Almış kızını koymuş, küçük bir çöpten eve,
Ayla güneşi tutmuş, indirmiş gökten yere,

Ayın sabrı kesilmiş, az bakmış pencereden,
Yemekler buz kesilmiş, fırlamış tencereden.
Han'ın sözüne kanan, güneş kapıdan bakmış,
Gökyüzüne uzanan, alevler evi yakmış.
Hakan demiş: "Güneş ay, insanların neyine"
"Kendini bir insan say dön kızım sen evine!"

"Güneşin yaratılışını" anlatan ikinci Altay efsanesinde de Budist tesirleri görebiliyoruz. Esasen Hindulara göre de ay erkek ve güneş de dişi idi. bu efsane de öncekini tamamlamaktadır. Anlatışta Budist tesirlerin açık olarak görülmesine rağmen hikâye, Altaylıların inanç ve üslûpları ile erimiş ve yerli bir mitoloji haline gelmiştir:

Bay Tanrı Oçırvani bir gün bir ateş bulmuş,
Ateşi kılıcının, hemen ucuna koymuş.
Bu ateşi çevirmiş, kılıcının ucunda,
Güneş hemen belirmiş ta göklerin burcunda.
Soğuk sulara kızan, Tanrı kılıcı vurmuş,
Ay gibi topraklaşan, sular gökte ay olmuş.

2. AY

*"Ay'ı kurtlar yakalar, iyice bir yolarmış,
"Ay, eve gidip yatar, yarası kan dolarmış!..."*

Türk - Altay Efsanesinden .

Ay - Dede ile Öksüz kız efsanesi:

İnsanoğlu parlak gecelerde aya bakmış ve aydaki lekeler üzerinde uzun uzun düşünmüştü. Bu lekeler üzerinde hayal kuran insanlar, ayrıca onlar için şiirler yazmış ve efsaneler de düzmüşlerdi. Bugün Avrupa'daki masallar bile, ayda bir sırığın ucuna iki tane kova takmış bir kızın, yürüyüp durduğunu anlatır dururlar. Ortaasya'daki efsaneler de, ay da sırıkla su taşıyan iki kovalı bir kızın yürüdüğünden söz açarlar. Bu inanışın Avrupa'dan mı, Ortaasya ve Sibiryaya ya; yoksa Sibiryaya'dan mı, Avrupa'ya gittiğini, şimdiden kestirmek çok güçtür. Yalnız bir gerçek varsa, o da Sibiryaya'nın buzlu ve karanlık Tundralarından, doğuda Bering boğazına ve hatta Amerika kıtasının kuzeyindeki Alaska yerlilerine kadar, bu inanışın yayılmış olduğudur. Ne olursa olsun, bu içli ve güzel masalın, Kuzey Sibiryaya'daki Yakut Türklerinde söylenen iki değişik anlatılışını, burada özetlemeden geçemeyeceğiz.

Annesiz bir kız varmış, su taşırmış sırıkla,

Geceleri ağlarmış, soğuktan hıçkırıkla:

"Ey güzel ay, ey kutsal, ne olursun beni al!

"Buraya gel suya dal, eş yap beni göğe Sal!"

Dermiş kız haykırırımı, hep aya yalvarırımı,
İmdada çağırırımı, sesi göğe varırımı.

Çok soğuk bir geceymiş kız yine suya gitmiş,

Ay da gece gökteymiş, kız için yere inmiş.

Ay hemen kızı almış, ta evine götürmüş,

Ay her dolun oldukça bu kız ay da görünmüş.

Yakut Türklerinde anlatılan diğer değişik masalda, ayrıca bir de "Üvey anne" motifi ilâve edilmiştir. Birinci masalda güneş yokken; burada ayın rakibi olarak ortaya çıkmaktadır:

Annesiz bir kız varmış, sırikla su taşırmış,

Üvey anne yüzünden, kız sabrını taşırmış.

Kadın alayla dermiş, kız biraz geç kalınca:

"Büyük adam olursun, ay gün seni alınca!"

Kız gece suya gitmiş, dua etmiş gönlünce,

Ay hemen yere inmiş, kızı yerde görünce.

Kız saklanmış korkuyla, bir fundanın dibine,

Almış kızı fundayla, Ay götürmüş evine.

Ay - Dede ile Yedi başlı devin savaşı:

Eski Türk inanışlarına göre ay ile güneş, insanlara daima iyilik getiren ve onları koruyan iki kutsal kudretti. Ay ile güneş insanoğlunu her zaman göz altında bulundurur ve onları kötü yola sapmadan korurlardı. Aşağıdaki, Altay Türklerinin anlattıkları masal da, bunun bir örneğidir:

Çok çok eski çağlarmış büyükçe bir dev varmış,

Nice çok canlar almış, insanoğlu az kalmış.

İnsanlar toplanmışlar, ta Tanrıya varmışlar,

Kurtar bizi diyerek, Tanrıya yalvarmışlar.

Bu çok güç vazifeyi, Tanrı güneşe vermiş,

"Yakarım ben dünyayı, ay yapsın işi dermiş".

Ay dünyaya inerken, hava da çok soğukmuş,

Dev böğürtlen yer iken, ağaçla göğe uçmuş.

Ay gökte dolun iken dev ayda görünürmüş,

Böğürtlenini yerken, keçeye bürünürmüş.

Bu efsanede de görülüyor ki, güneş sıcak, ay ise soğuktur. Ay her girdiği yeri soğutur ve hatta soğuğu ile, güneşin bile yenemediği yenemediği kötü ruhları yenebilirdi. Fakat ayın bu soğuğu insanlara zararlı değildi. İnsanlar ona karşı kendilerini koruyabilirlerdi. Bundan önceki efsaneler de ay, öksüz kızı götürürken

ağacı da beraber almıştı. Burada da ağaç, devle beraber götürülmüştür. Soğuk bölge Türkleri tarafından anlatılan bu masallarda, aya ve soğuğa fazla önem verilmiştir. Hatta güneşin sıcaklığı bile küçüksenmiştir. Bu sebeple de güneş, aydan daha az güçlü olarak gösterilmiştir. Güneşin, ışıklarını ve sıcaklığını esirgediği bu bölge halklarının böyle düşünmelerinde, elbette ki hakları vardır.

Ay-Dede'yi yiyen kurtlar:

Ay bazan, tepsi gibi büyük ve parlak olur; bazan da küçülür ve donuklaşır. Elbette ki insanlar, bunun sebebi nedir diye, akıllarını yormuş ve düşünmüşlerdi. Ay niçin küçülür ve niçin büyürdü? Herhalde ay, her küçüldükçe onu bir şey yemekte ve bitirmekte idi. Bunu yiyebilecek şey de, kutsal kurtlardan başka bir şey olamazdı:

Ay her dolunlaştıkça kurtlar ayılar yermiş,

Ay azıcık kaldıkça, kurt ayılar gidermiş.

Ay gider bir ay yatar, yarasını sararmış,

İyileştikçe çıkar, yine gökte parlarmış.

Ayı, kurtlar yakalar, iyice bir yolarmış,

Ayı yine gidip yatar, yarası kan dolarmış.

Bu inanış, Ortaasya ve Sibirya'da çok yayılmıştır. Fakat her kavim, bu ayın yeniş ve parçalanışını, kendi kutsal

hayvanlarına yaptırıyordu. Meselâ Moğollarla, Kuzey-Doğu Sibirya'daki Gilyak'lar Gökteki ayı, kendi köpeklerine; kuzey kutbuna yakın oturan halklar ise, aylara yedirtiyorlardı. Ama Türk halklarına göre köpek, kötü ve adî bir hayvandı. Kurtların yanında da çok güçsüz kalıyordu. Bu sebeple Yakut Türkleri, diğer komşularından ayrılarak ayı, kurtlara kovalatıp ve sonra da onlara yedirtiyorlardı.

Altay Türklerinde de aynı efsaneyi görüyoruz. Yalnız burada, Kurtların yerine "Yedi başlı dev" yani "Yelbegen" geçmiştir. Bu Altay masalı, ana motifler bakımından, "Sırıkla iki kova su taşıyan öksüz kız" efsanesine de benzer. Öksüz kız efsanesindeki ağaç veya funda da ayda görülmektedir. Ancak Altaylarda, kızın yerine, dev geçmiştir:

Yedi başlı Yelbegen, adlı büyük dev varmış,

Öç alır ay güneşten, onları yer yutarmış.

Büyük Tanrı Bay-Ülgen, aya bakar sararmış,

Ayı bitirip yiyen, bu deve ok atarmış.

Dev bazan yıldızları, kovalar götürürmüş,

Sonra da parçalamış, ağzından tükürürmüş.

Yıldızlar bu azgından, kaçarmış hep göklere,

Dev onları ağzından, saçarmış hep göklere.

Yine Altay Türklerine göre, "Ayın tutulması" olayı da, yine bu "Yedi başlı dev" yüzünden meydana gelirdi. Bunun için Altay Türkleri ay tutulduğu zaman şöyle derlerdi:

"Yine Yelbegen, (Yani yedi başlı dev) ayı yedi".

3. AYDAN TÜREYEN TÜRK SOYLARI

Uygurca Oğuz-nâme'de Oğuz-Han'ın babasının adının, "Ay-Han" olduğu söylenir. Maalesef, bu Oğuznâme'nin başkısımları kaybolmuştur. Bu sebeple, bu "Ay-Han"ın kim olduğunu anlayamıyoruz. Bilindiği üzere, Oğuz Han'ın ikinci oğlunun adı da, "Ây-Han" idi. Burada "Ay-Han" yalnızca bir ünvanıdır. Yoksa bazılarının dedikleri gibi, Ay-Han, "Ay'ın Han"ı, Kün-Han da "Güneş'in Han"ı değillerdi. Elbetteki Ay-Han, Türk mitolojisinde ay'ı temsil eden sembolik bir ad idi. Türklere göre ay, erkek idi. "Ay-Ata" deyim ve adları, buradan geliyordu. Türk-Moğol efsanelerinde "Ay'ı, çocuk doğurtan bir baba olarak" da görüyoruz. Meselâ Çingiz-Han'ın atalarından Alan-Ko'a, ay ışığından gebe kalmıştı. Bazı kaynaklar da, Ay'ın bizzat çadırdan içeri girerek kadını gebe bıraktıklarını söylerler. "Türklerdeki Gök-Kurt (Kökböri) ise, gökteki Tanrı'nın, yerde şekillenmiş bir sembolü idi. bunun için de Göğün rengini almıştı". Aydan gebe kalan kadınlara ay, sarışın bir adam şeklinde gelmiş ve köpek şeklinde gitmişti.

Çin'de "Altın" ve "Sarı renk", imparator'un bir sembolü idi. Bu sebeple Moğol efsanelerinde, Çin tesirleri aranırca, ihtiyatsızlık olmayacağı kanaatındayız.

4. YILDIZLAR

*"Kubbesini sert göğün, gezegenler delmişler,
"Soğuklar öğün öğün, Yeryüzüne gelmişler!..."*

Yakut Türklerinin Efsanesi

Yıldız bilgisi, "Zaman" ve "Yön" ler için önemli idi:

Yıldızlar Türk kavimlerinde daima önemli bir rol oynamışlardı. Eskiden beri dünyanın tanınmış at yetiştiricileri ve savaşçıları olan Türkler, yıldızlardan bir yandan günlük hayatlarında istifade ederlerken, diğer yandan da onlar için efsaneler düzmüş ve şiirler yazmışlardı. İyi bir yıldız bilgisi, atçı ve harpçi bir kavim için, hayati bir önem taşırdı. Akınlar kervanların ve sürülerin yola çıkışı, meraya gidiş, yatış ve kalkış, hep yıldızlara göre yapılırdı. Daha düne kadar Anadolu'daki durum da böyle idi. Bilhassa yaz aylarında, şafakla birlikte şehirdeki pazarda bulunmak isteyen birçok köylülerimizin, yola çıkış saatlerini, Ülker yıldızının durumuna göre ayarladıklarını yakından biliyoruz. Bu

sebeple, Yıldız bilgisi, türkler arasında başlıca iki bakımdan önemli sayılmıştı.

1. Vakti öğrenme bakımından, yıldız bilgisi çok faydalı idi. Özellikle, yeni bir hayatın başlayacağı sabaha yakın saatlarda, bu konuda sağlam bir bilgiye sahip olma, Türk toplumuna büyük faydalar sağlıyordu.

2. Yıldız bilgisi ile yönleri ve yolu bulma, atlı ve savaşçı kavimler için, ihmal edilemez bir bilgi idi.

Gerek vakti ve gerekse yolu bulmak için, iyi kullanılan böyle bilgiler, bir topluma birçok faydalar sağlıyorlardı. Yine aynı bilgiler, o toplumun gözlerini ve dikkatlerini de göğe çeviriyorlardı. Bu ilgi, toplumda bir yandan sağlam ve şaşmaz yıldız bilgisi meydana getirirken; diğer yandan da göğün ve Tanrının, bu değişmez düzeni için, insanlarda hayranlık uyandırmaktan geri kalmıyordu.

Eski Türk dini, gerçekçi bir "Gök dini" idi:

Efsaneler, birer sembol ile ifade edilmiş, his ve inanışların, aynalarından başka bir şey değildirler. Bizce "Önemli olan efsaneler değil; onların köklerinde yatan ve onların doğuşlarına sebep olan dinler ve diğer inanışlardır". Bu inançları bilmeden, Türklerin gök ve yıldızlar hakkında söyledikleri efsanelerin sırlarını çözüp ve açıklamanın imkânı yoktur.

Türklerin hayatında en önemli rol oynayan şey, "Çadır" idi Bütün hayatları burada geçer ve aile bağları da, bu yurt ile sembolleşirdi. Onlar çadıra girdikleri zaman, dünyaları da gökleri de hep kendi çadırları olurdu. Babil metinlerinde bile, gök bir çoban çadırına benzetilirken, Ortaasya'lı nasıl olurdu da, bu muhteşem göğü, çadırına ve yurduna benzetmezdi. İşte bizim bu konuda, hareket edeceğimiz en önemli çıkış noktamız bu olacaktır. Göğün bir çadıra nasıl benzetildiği ve bu fikrin nasıl geliştiğini, "Kutup Yıldızı" ile ilgili bölümümüzde inceleyeceğiz.

Ortaasya Türk kavimleri tarafından umumiyetle "Göğün kapısı" kutup yıldızının bulunduğu yer olarak kabul edilmiştir. Bunun da, başka türlü bir düşünceye dayandığı anlaşılıyordu. Eski geleneklerini bırakmamış bazı, Ortaasya boylarında, bunun az çok açıklamalarını da bulabiliyoruz. Birçok Türklere göre gökteki yıldızlar, Gök çadırının deliklerinden dünyamıza sızan ışıklar idiler. Tabîî olarak bu, çok ilksel bir açıklamadır. Herhalde Göktürk çağında böyle bir gelenek, itibarını çoktan kaybetmişti. Fakat Göktürk halkları arasında bu inancın, bir halk inancı olarak yaşamadığını da iddia edemeyiz. Başlangıçtan beri söylediğimiz gibi, "Halk inanışları ile devlet dini, ayrı gelişme yolları takip etmişlerdi. Türklerde, Devlet dini de, ana prensipler bakımından halk inanışlarına dayanmakla beraber, daha gerçekçi ve içtimai bir yola girmiş, ayrıca dünyanın yüksek dinleri arasında yer almıştır". Halk ise daima mistisizme

meyletmiş ve günlük hastalık v.s. gibi işleri için de, dinlenen fevkalâde yardımlar ve çareler ummuştu. Bunu söylemekle, Göktürk devletinde, halkın devlet dinine inanmadığını demek istemiyoruz. Din, bir imam konusu olduğu kadar, büyü v.s. gibi pratiği de olan bir yoldur. Şamanların yaptığı bu pratik işler, devletin büyük din merasimlerinde herhalde büyük bir önem taşıyordu. Bununla beraber devletin yüksek din anlayışını anlayabilmek için, yine halkın bu iptidaî geleneklerine bakmak icap etmektedir.

"Mevsimlerin değişimi" de, yıldızlara göre öğrenilebilirdi:

"Göğün kapısı" olan kutup yıldızı, hem kutsal ve hem de, bütün gezegenlerin başladığı bir "Demir kazık" idi. Uygurlar bu yıldıza daha büyük bir saygı göstererek, ona "Altın kazık" demişlerdi. Kutup yıldızı parlaklığın bir sembolü idi. "Kutup yıldızının bulunduğu yerden veya gök kubbesinde meydana getirdiği kapıdan, Tanrı insanlara şefaet eder ve Kamlar (Şamanlar) da bu delikten Tanrı ile ilgi kurarlardı. Bu kapı, insanlar dünyası ile, gökteki ruhlar dünyasının bir sınırı idi". Bu sebeple bu yerin, diğer yıldızların deliklerine nazaran, ayrı bir kutsallığı vardı. Ortaasya kavimlerine göre, "Hava değişimleri"nin de, bu yıldızlarla büyük bir ilgisi vardı. Meselâ Yakut Türklerine göre, "Soğuk havalarda, diğer gezegenlerin deliklerinden yeryüzüne inerlerdi. Bu

bakımdan bilhassa Ülker yıldızı büyük bir önem taşırdı. Gezegenlerin yükselip alçalması ile, soğuk veya sıcak havaların geleceği, çoğu zamanda isabetli olarak söylenirdi". Anlaşıyor ki, "Yıldız bilgisi" ile "Efsane"nin de çok yakın ilgileri vardı. Meselâ Kuzey-Doğu Asya'da "Büyükayı burcunun kuyruğunun döndüğü yöne göre, mevsim de değişirdi. Büyükayı burcunun kuyruğu, kuzeyde ise kış; batıda ise, sonbahar; güneyde ise, yaz ve doğuda ise, ilkbahar gelirdi". Bundan da anlaşılıyor ki, Ortaasya kavimleri, bir yandan yıldızlar hakkında efsaneler düzerken, diğer yandan da yıldızların gezişleri ve yönleri hakkında, az çok bilgiye sahip idiler.

Eski Türklerde "Ülker" sözü, "Gezegen yıldızı" karşılığı idi:

Türkler başlangıçta bütün gezegenler için "Ülker" veya "Ülgel" deyimini kullanıyorlardı. Bu deyim sonradan, diğerlerinden ayrıla ayrıla, en sonunda "Ülker" yıldızı için bir ad olmuştur. Yakut Türklerinin lehçesinde "Ürgel" sözü, bugün bile, "Gök deliği" anlamına kullanılmaktadır. Hatta şöyle, güzel bir efsane de vardır:

Bir zamanlar delikmiş, nedense gök kubbesi,
Dondurmuş hiç dinmemiş rüzgârın soğuk sesi.
Yakut adlı Türklerde kahraman bir er varmış,
Ne var diye göklerde, gezegenlere varmış.
Kubbesini sert göğün, gezegenler delmişler,

Soğuklar öğün öğün, yeryüzüne gelmişler.

Bu er çok kurt avlamış deriler hazırlamış,

Otuz eldiven yapmış, ta göklere fırlamış.

Er Gökleri kapamış, soğuğu yenmiş, inmiş.

Sıcak günler başlamış eski soğuklar dinmiş.

Gökteki gezegenlerin deliklerinden soğuk geliyormuş. Bunun önüne geçmek için de, Yakutların efsanevî kahramanı bu çareyi bulmuş. Fakat 30 çift "Kurt bacağı derisinden eldiven" yaptırmasının sebebi, pek anlaşılamiyor. Kurt derisinin kök olarak değeri, bilinen bir şeydir. Öyle anlaşılıyor ki, dondurucu soğuklar vardı ve buna tahammül edebilmek için de, böyle bir yol seçilmişti. Kürkleri daha kıymetli olan hayvanlar var iken, derisi niçin seçilmişti? İşte bu nokta ile Türk mitolojisine girilmiş olunuyordu.

Sıcak ve soğuk havalar, yıldızların hareketine bağlıydı:

Gezegenlerin yükselip alçalması ve yahut da yavaş veya Sür'atli yürür gibi görünmesi de, hava değişikliklerini gösteren bir belirti gibi kabul edilirdi. Gezegenlerin sür'atli gezinmeleri sıcak havaların, yavaşlamaları da soğuk havaların geleceğine bir işaret idi. Yine Yakut Türklerine ait aşağıdaki efsane, yukarıdaki inanışları tamamlar bir durumdur. Onlara göre havalar,

başlangıçta çok daha soğuk idi. fakat sonradan yavaş yavaş ısınmağa başlamıştı:

Uzunmuş bütün kışlar, nedense bir zamanlar,

Çok da kısaymış yazlar yaz görmemiş insanlar.

Bir ağaç etrafında, gezegenler dönermiş,

Dönüş yavaşladıkça, ateşleri sönermiş.

Bir gün gelmiş ki hepsi çok yavaş dönüşmüşler,

Olmuşlar duran tepsi, hep birden sönmüşler.

Gezegenler bir iple, bağlıymış bu ağaca,

Bir Şaman kılıcıyla, dağıtmış her bucağa.

Yıldızlar ısınmışlar, döndükçe çok sür'atli,

Dünyayı ısıtmışlar, olmuşlar bir boz atlı.

Yukarıda efsaneden de anlaşılıyor ki, "Gezegenler başlangıçta göğün ana ve ilk yıldızları olarak kabul edilmişlerdi". Öbür yıldızlar ise artık, zamanla ortaya çıkmışlardı.

Gezegenlerin, Kutup yıldızı etrafında dönmeleri:

Bu konuyu gezegenlerle ilgili bölümümüzde birer, birer ele alacağız. Türklerin "Demir kazık" veya "Altın kazık" dedikleri Kutup yıldızı, diğer bütün burçların eksenini teşkil ediyordu. Artık diğer burçlar, onun etrafında

dönüyorlardı. Kutup yıldızına en yakın olan burç, Küçükayı burcu idi. "Türlere göre bu burç, Kutup yıldızına takılan bir araba oku ile, araba çeken, iki at idiler. Bunlar bir eksen etrafında, mütemadiyen gök yüzünde dönüp duruyorlardı. Ondan sonra gelen Büyükayı burcu da, 7 kurt veya 7 vahşi köpek idiler. Onlar da bu iki atı yemek için, gökte onları kovalayıp dönüyorlardı. Fakat Demir kazık, yani Kutup yıldızına demir zincirlerle bağlandıkları için, onları tutamıyorlardı. Zaten zincirlerini koparıp da, bu işi yapmış olsalardı, dünyanın sonu gelecekti". Kırgız Türkleri bunu demekle, Gök ve Tanrının büyük düzeninden söz açıyorlar ve kâinatın varlığını veya yokluğunu bu düzenin devamına bağlıyorlardı.

DÜNYANIN KUTUP YILDIZI EKSENİNDE DÖNMESİ

"Göğü kötü ruh basmış, inmesin yere diye,

"Tanrı bir çadır asmış, koca bir direk ile!..."

Yakut Türklerinin Efsanesi .

Bütün gezegenler ve burçlar, Kutup yıldızı etrafında dönerlerken, dünya bir Kutup yıldızının ekseninde dönüyordu. Çünkü Dünya Kutup yıldızına bir "Demir kazık", "Demir ağaç" veyahut da bir "Demir dağ" ile

bağlanmıştı. Bu konuları Kutup yıldızı ile ilgili bölümümüzde, yeniden ve daha derin olarak ele alacağız. Bir gerçek varsa, "Ortaasya ve Sibirya mitolojisinin dünyanın döndüğüne inandığıdır". ObiUgorları bu dönüşü bir efsane ile de süslemişlerdi. Prof. Rasony, bu konuda yazılmış macarca bir makaleyi de, bize özetlemek lûtfunda bulundular. Bu mesele ile ilgili olarak söylenmiş, bir Kuzey-Batı Sibirya efsanesi, kısaca şöyledir:

Tanrı yeni bir dünya, yaratma özlüyormuş,
Yaratmış ama dünya, durmadan dönüyormuş,
Tanrı'nın elçisi de, bir "Ana-Tanrı" imiş,
Onun düşüncesi de, azıcık ayrı imiş.
Bu dönüş Tanrı demiş: "Birazcık yavaşlasın!"
Sonra kızınca demiş, "Artık Tufan başlasın!"
Sular dünyayı basmış ruhlar dünyadan kaçmış.
Uçup gökte gezenler yer dönerken hep şaşmış.
Dünya tekerlek gibi, hiç durmadan dönermiş,
Sonra ateşli sular, basınca az sönermiş. .

Yukarıda ayrı olarak verdiğimiz bir Yakut efsanesinde yıldızların yavaş döndüğü ve bunun için de havaların soğuk olduğu söyleniyordu. Havaların ısınması için,

yıldızların çabuk dönmesi de, yine bu efsaneye göre, bir şart gibi gösteriliyordu. Burada ise, başlangıçta dünyanın, çok çabuk döndüğü ifade edilmektedir. Efsanede, bundan dolayı dünyanın sıcak mı veya soğuk mu olduğu pek söylenmiyor. Fakat bundan anladığımız bir önemli nokta var ise, Dünya ve yıldızların yavaş veya sür'atli dönmelerinin, Ortaasya ve Sibiryaya mitolojisinde önemli bir motif olduğudur.

Diğer Yıldızlar ve Türkler:

"Zuhal (Saturn) yıldızını eski Türkler, iyi tanıyorlardı. Bazı eski Türk kitaplarında bu yıldızın adı da geçer. Fakat bu ad, henüz daha kesin olarak okunmamıştır. Kültür hazinemiz Kutadgu Bilig, bu yıldız için şöyle diyor:

"En üstün Zühal (Sekentir)'dir, en önde yürür,

"İki yıl, sekiz ay bir evde kalır!..."

"Müşteri" (Jupiter), eski Türklerin takvim bilgilerinde, önemli bir rol oynardı. Jupiter'in, eski türkçe adı "Eren-tüz" idi. XI. yüzyıldan sonra Türkler bu yıldıza "Ongay" demeğe başlamışlardı. Bugün Anadolumuzun bir çok yerlerinde, bu yıldıza "Öngay" veya "Öngey" adı verilmesi de, üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir. "Oniki hayvanlı Türk takvimi, oniki gezegen burcun, dönüş sürelerine göre kurulmuştu". Jupiter'in dönüş süresi de, oniki burcun dönüşlerine yakındı. Bu

bakımdan Türkler, Jupiter'e büyük bir önem vermişlerdi. Kutadgu Bilig, bu yıldız için şöyle diyordu:

"Ondan sonrada gelir, ikinci olur Onay,

"Her evde kalır on ay, ayrıca da iki ay!...!"

"Merih" (Mars) yıldızının "Kızıl rengi" Türklerin gözlerinden kaçmamıştır. Avrupa'da bu yıldız, "Kırmızı yıldız" diyenler yok değildir. Eski Türkler ise, Merih yıldızına "Bakır Sokum" derlerdi. Türk mitolojisi ve düşüncesi bakımından, Kutup yıldızı, yani "Demir kazık" la bir benzerliği vardı. Anadolu'da Merih'e, "Yaldırık" da derler. Bu da, çok eski türkçe deyimdir. Karahanlılar çağında Türkler Merih'e "Kürüd" demeğe başlamışlardı. Türklere göre Merih yıldızı, korkunç ve ateşi ile her şeyi yakan bir yıldızdı. "Bakır sokum" adı da bundan dolayı verilmiş olmalıydı. Kutadgu Bilig, onun için şöyle diyordu:

"Üçüncü Merih (Kürüd) gelir, korkuç gururlu yürür,

"Bir defa kime baksa, yeşermiş bile kurur!..."

"Utarit" (Merkür) uğurlu bir yıldızdı. Bunun için eski Türkler de ona, "Tilek" yani "Dilek" derlerdi. Utarit'e karşı dilekler, dilenir ve bu dileğin yerine getirilmesi beklenirdi. Yine çok eski bir Türk şairi olan Yusuf Has Hacib, onun için şöyle diyordu:

"Sonra geldi arzu, "Tilek" arzular,

"Kime yakın gelse, özüne bağlar!..."

Türkler burçları da çok iyi tanırlardı:

Türkler, "Koç burcu" na, "Kuzu"; "Boğa burcu" na da "Ud" yani "Öküz" burcu derlerdi. Sonradan boğa denmiştir. "İkizler" burcu için söylenen "Erendir" ile "Akrep" burcunun Türkçe adları "Kuçık" da, çok eski türkçe deyimlerdir. Kutadgu Bilig, bu burçları şöyle anlatıyor:

"Yaz yıldızı Kuzu, sonra da Boğa (ud) gelir,

"İkizler (Erendir), Akrep (Kuçık) ile, dostça yan yana gelir!..."

Eski Türkler, "Arslan burcu" na, yine "Arslan" derlerdi. "Başak burcu" için ise, "Buğday " veya "Buğday başı" deyimi kullanırdı. "Yengeç" burcuna da "Çadan" yani çayan derlerdi:

"Gök arslan burcu ile, komşu buğday başı,

"Sonra Terazi burcu (Ülgü), olduğu Yengecin (Çadan) eşi!..."

"Oğlak, Kova, Balık" burçlarının adları eski türkçede de değişik değildi. Eski Türkler, Kova'ya "Koğa" derlerdi. Kova'nın daha eski türkçesi ise, "Könek"ti:

"Sonra da geldi Oğlak, Kova (Könek), ile hem Balık,

"Bunlar doğarsa eğer, aydın olur, gök kalık!..."

Anadolu'da Türkler, İslâmiyetin ve Batının tesirleri altında Kova burcuna, "Saka yıldızı" da demişlerdi.

Türk Halk edebiyatında yıldızlar:

Eski Türk sözlüklerinde yıldızlar hakkında çok bilgi vardır. Fakat bunları mitolojideki yerlerine yerleştiremediğimiz için hepsinden söz açamadık. "Kutadgu Bilig" de olduğu gibi, yerin çiçeğini göğün yıldızlarına benzeten halk şiirleri de yok değildiler. Meselâ Ercişli Emrah'ın şu şiiri bunun için güzel bir örnektir:

"Kapıda yayılır Koyunla kuzu,

"Yerin çiçeğisin, göğün yıldızı".

Ordu içindeki asker sayılarını gökteki yıldızlara benzetme de, eski Türk edebiyatının bir özelliğidir. Gerçi bu benzetmeğe, İran edebiyatında da rastlanırdı. Fakat Karacaoğlan herhalde bundan habersizdi.

"Karacaoğlan der ki, burda durulmaz,

"Gökteki yıldızdan çoktur sayılmaz!"

Türk halk edebiyatında, yıldızlar için söylenmiş çok şey vardır. Bektaşî "Devriye" lerinde sık sık burçlardan ve dervişlerin bu burçlara uğradıklarından söz açılır. Bu, "İnsan-ı kâmil" in ruhunun yaptığı devirle ilgilidir. Yoksa devriyeler özel olarak burçlar için söylenmiş şiirler değil idiler.

5. KUTUP YILDIZI

*"Derler Kutup Yıldızı, Gökteki bir kapıdan,
"Aydınlatırmış bizi, nur verir üst yapıdan!..."*

Eski Türk Efsanesi

Tanrı, dünya ile yıldızları Kutup yıldızına bağlamış:

Kutup yıldızı Türk mitolojisinin uzay ile ilgili, kozmolojik düşünce düzeninin, temel noktasını meydana getirdi. "Göğün direği", "Kapısı" hep kutup yıldızından geçirdi. Bütün gezegenler de Kutup yıldızının etrafında dönerdi. Onlara göre bu düzenin bozulması demek, dünya ve kâinatın sonu demektir. Eski Türk mitolojisine göre, "Dünya da dönüyordu. Dünyanın bu dönüşü, hem kendi ve hem de kutup yıldızı ekseninde meydana geliyordu. Çünkü dünya, Kutup yıldızı ile göğe bağlı idi". Dünyanın dönüşü üzerinde, bu bölümün girişinde biraz bilgi vermiştik.

Uygurlar Kutup yıldızına "Altun Kazuk", yani "Altın kazık" derlerdi. Diğer Türkler ise, ona genel olarak "Temir-Kazık" yani "Demir Kazık" demişlerdi. Böyle denmesinin sebebi de, yukarıda kısa olarak söylediğimiz ve aşağıda da geniş olarak açıklayacağımız gibi, bu yıldızın göğün direği gibi tasavvur edilmesinden ileri geliyordu.

Buradaki "Kazuk" veya "Kazık" sözü, bugünkü Türkçemizdeki anlamını, az çok karşılamaktadır.

Anadolu'da, eski Türk mitolojisinin Kutup Yıldızı ile ilgili izleri, hâlâ yaşamaktadır. Zaten, "Demir kazık", "Demir Direk" gibi sözlerimiz, Anadolu Türklüğünün de kutup yıldızı için kullandıkları müşterek deyimlerdir. Bu yıldız, bazı yerlerde de "Kuluçka" da denir. Bu ad da, yıldızın hareket etmemesinden dolayı verilmiş olmalı idi.

Türkçede "kazık" demek, yerinde duran kımıldamayan, tahta veya demirden yapılmış, büyük bir çividir. Buna bağlanan atlar da hayvanlar da onun etrafında döner dururlardı. Kutup yıldızı da gezmeyen bir yıldızdır. Yine Türk mitolojisine göre, "Uzaydaki bütün yıldızlar, tıpkı bir at gibi ona bağlanmış ve onun etrafında dönerler". Aynı zamanda "Göğün göbeği" de yine Kutup yıldızı idi. İşte Türklerin, gökteki yıldızlarının düzeni hakkındaki astronomik düşüncelerini ve uzay (Macrocosmos) ile ilgili tasavvurlarını, böylece özetledikten sonra, konunun daha derinlerine inebiliriz.

Kutup Yıldızı, "Parlaklık" sembolü:

Türk mitolojisinde Kutup yıldızı, "Parlaklığın bir sembolü gibi idi. Ateş gibi parlayan bir şey, ateş ile değil de; "Kutup yıldızı gibi" şeklinde tarif edilirdi. Güneş, ışık ve sıcaklık saçan bir varlık idi. kutup yıldızının özelliği ise, yalnızca parlamak ve parlak olmaktı. Uygurca Oğuz-

Kağan destanına göre, "Oğuz Han bir gün bir yerde Tanrıya dua ediyor ve yalvarıyormuş. Tam bu sırada, etrafı birden bir karanlık basmış ve gökten, ay'dan da, güneşten de, parlak bir ışık inmiş. Işığın içinde güzel bir kız oturuyor ve başındaki bir taç da, parıl parıl parlıyormuş. Taç o kadar parlakmış ki, parlaklığı tıpkı Kutup yıldızının, yani Altın Kazık'ı andırıyormuş". Bu konu ile ilgili tercümeleleri Oğuz destanına ait bölümümüzde vermiş bulunuyoruz.

Kutup Yıldızının, bir "Demir ağaç" gibi düşünülmesi:

Az evvel "Kazık" deyimini üzerinde durmuş ve bunun bir "Direk" anlamına da gelip gelmeyeceğini düşünmüştük. Aşağıda vereceğimiz örnekler bize gösterecektir ki, Kutup yıldızı hem bir "Direk" ve hem de "Kazık" olarak düşünölmüştü. Türkler bu direği, biraz da bir "Demir ağaç" gibi düşünmüşler ve bunu, kendi uzay (yani kozmolojik) görüşlerine uydurmuşlardı. Ergenekon Efsanesi'ni incelerken gösterdiğimiz gibi, nasıl bir "Demir dağ" var idiyse; bunun yanında, Kutup yıldızı ile ilgili olarak, bir de "Demir ağaç" düşünölmüştü. Yalnız önemli olan nokta şu idi: Bu demir ağaçla, "Hayat ağacı"nı birbirine karıştırmamak lâzımdır. Avrupa kavimlerinde ve Cermen'lerde de, böyle bir gök direği düşünölmüştü. Avrupa mitolojisinde buna, "Universalis Columna" yani "Uzay veya kâinatın direği" veya sütunu denmişti. Ayrıca bu sütun, Kutup yıldızı ile de münasebete getirilmişti.

Türkler bu sütununa daha fazla canlılık vermiş ve onu bir ağaç olarak düşünmüşlerdi.

Gökteki güneşin, yıldızların ve hatta bulutların hareket etmesi, insanlara göğün bir eksen etrafında döndüğü hissini veriyor. Elbetteki dünya da bu eksene bağlı idi. Onlarla birlikte dünya da dönüyordu. Ama en önemli olan göğün dönmesi idi. Sibiryaya ve Ortaasyaya kavimleri bu fikir üzerinde birleşmişlerdi. Ama Türkler, daha ziyade Kutup yıldızına önem vermişler, göğün ve bütün âlemin onun etrafında döndüğüne inanmışlardı. Türkler bunun için Kutup yıldızına "Demir Kazık" demişler; fakat yüksek bir edebiyat ve kültüre sahip olan Uygurlar ise, buna daha da, büyük bir önem vererek "Altun Kazuk" deyimini kullanmışlardı. Öyle anlaşılıyor ki Uygurların bu deyimini, sonradan Moğollara da geçmiş ve Buryat, Kalmuk v.s. gibi Moğol kabileleri de, Kutup yıldızına böyle demeğe başlamışlardı. Uygurların Cengiz-Han ve oğulları ile, kurdukları devletler üzerine yaptıkları tesirleri iyi bilenler için, böyle bir tesir, gayet tabii görülebilirdi. Ama Moğollar için, ezeli ve yüksek bir kültür düşünenler, ayrıca Ortaasya tarihinin ince noktalarını bilmeyenler için ise, gerçekler karanlıktır.

Yakut Türkleri, "Demir Kazık" deyimine daha da mitolojik bir canlılık vermişler ve buna "Demir-ağaç" demişlerdi. Onlara göre, "Yer ile gök yaratılmağa ve yavaş yavaş büyümeğe başladığı zaman, bu demir ağaç da onlarla

beraber yeşermiş ve yine onlarla beraber büyüyerek, yerle gök arasında yükselmiş idi". Türk mitolojisindeki "Demir-dağ" motifini Ergenekon efsanesi ile ilgili bölümümüzde incelemiştik. Şimdi burada bir de demir ağaç ortaya çıkmaktadır. Böylece Ortaasya Türklerinin demir kazığının yerine. Yakutlarda demir bir ağaç geçmiş bulunuyordu. Kutup yıldızı bu ağacın tepesindeydi. Gök ve bütün uzay da, bu ağacın ekseninde dönüyordu.

Kutup yıldızının bir "At kazığı" gibi düşünülmesi:

At ile ilgili efsaneler, Ortaasya'da yaşamış ve yaşamakta olan kavimleri, dünya mitolojilerinden ayıran, en belirli özellikler olmuşlardı. Zaten bugünkü Türkçemizde de "Kazık" sözü, hareketsizliğin ve bir yere bağlanışın ifadesidir. Ortaasya Türk mitolojisi, günlük hayatta önemli yer tutan eşyaların, hayvanların ve olayların sembolü, bir söylenmesinden başka bir şey değildi. Türkler, uzaya da, kendi evleri ve yaylaları gibi düşünmüşler ve bu düşünce düzeninden hareket ederek, uzaydaki varlıklara da, böyle ad ve deyimler buluvermişlerdi. Kutup yıldızının da bir "At kazığı" şeklinde düşünülmesi, şüphesiz ki Türk mitolojisine en çok yakışan bir eğilim olmuştur. Bu konu ile ilgili örnekleri, aşağıda kısa olarak vermeğe çalışacağız:

Küçükayı burcunu incelerken göstereceğimiz gibi, bu burcun kutup yıldızının en yakın olan iki yıldızı, birer at olarak tasavvur edilmişlerdi. Arkadaki dört yıldız ise, bir

gök arabası idi. tabî olarak bu atların yularları Demir-Kazık, yani Kutup yıldızına bağlanmışlardı ve onun etrafında dönüp duruyorlardı. Büyük ve Küçükayı burçları ile ilgili bölümlerimizde de söyleyeceğimiz gibi, Büyükayı burcu da, yine bu Demir-Kazık'a bağlanmış, "7 kurt" veya "vahşi köpek idiler.

Yakut Türkleri de bazı masalarda Demir-Ağaç deyimi yerine, "At-Kazığı" sözünü kullanıyorlardı. Buna, "Toyon" deyimini de ilâve ederek onu kutsallaştırıyor ve bir nevi, ikinci derecede bir Tanrı olarak görüyorlardı.

Yine bir Yakut efsanesi, yerle gök arasında yeşeren ve büyüyen bu Demir-Ağaç'dan söz açmakta ve ona bazı ilâveler de yapmaktadır. Bu efsaneye göre Demir-ağaca, yedi tane Ren geyiği bağlı imiş, bunlar, bağlarını koparmak ister ve bunun için de ağacın etrafında koşar, dururlarmış. Kutup yıldızına bağlı iki at, 7 kurt ve 7 köpekten sonra, bir de ortaya 7 Ren geyiği çıkarmaktadır. Yakutların yaşadığı buzlu tundralar, Ren geyiği bölgeleridir. Bu sebeple Ren geyiği burada daha öne geçmiştir. Yakut efsanelerinde at da çoktur. Öyle anlaşılıyor ki, bu örnekler içinde, Türk mitolojisine en çok yakışan motifler, Kutup yıldızına bağlı olan "Atlar" ile "7 kurt" idiler.

"At kazığı" Türkler için çok önemli bir aletti:

Şunu unutmamalıyız ki, "Göğün direği" veya "Demir ağaç" v.s. gibi mitolojik motiflere rağmen, "At kazığı" eski Türklerde daha önemli sayılıyordu: "Türkün çadırının veya evinin önünde, en kıymetli şeyi sayılan atını tutan ve atının emniyetini sağlayan önemli eşyalarından biri de, at kazığı idi. Türk mitolojisi temellerini mistik düşünceden almamıştı". Türkler daha ziyade, günlük hayatlarında her an beraber oldukları şeylere birer şahsiyet vererek mitolojilerini meydana getirmişlerdi.

Ortaasya'da yaşayan atlı Türklerin, her birinin evinin önünde, bir at kazığı vardı: "Türkler, Tanrılarını da kendileri gibi düşünüyorlar ve onun da kutsal bir atı olduğunu, bu atın da bir kazığa bağlanmasının gerektiğini tasavvur ediyorlardı". Katanof bazı Türk hikâye ve efsanelerinde "Tanrının evi ile atını bağladığı bir kazıktan" da söz açıyor. Bu hâkayelerde sözü geçen kazığın, Kutup yıldızı olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Bunu misâl olarak vermektен maksadımız, böyle bir düşüncenin de var olduğunu belirtmek içindir. Türklere nazaran, çok daha ilksel bir hayat yaşayan; fakat Proto-Moğol kültürünün bozulmamış birçok özelliklerini hâlâ kendi içlerinde yaşatan Buryatlarda da, bu konu ile ilgili bir efnase vardı: "Buryatlarda, demirci ve demircilikle ilgili inanışlar, önemli bir yer tutmuşlardı. Bir efsaneye göre demircilerin baş Tanrısı Boşintoy'un 9 oğlu, insanlara da demircilik san'atını öğretmişlerdi. Bu 9 demirci, Kutup

yıldızından bir at kazığı ve Altın-Deniz adı verilen denizden de, bir yarış yeri yapmışlardı". Demircilerin, Kutup yıldızından bir at kazığı yaptıklarına bakılırsa, Kutup yıldızının da demir olması gerekiyordu. Yer yer söylediğimiz gibi Buryatlarda Demircilik san'atı, pek yayılmış değildi. Onlara göre, ateşle oynayan ve bir sihirbazı benzeyen Demirciler, büyük Şamanlar olmalı idiler.

Bütün yıldızların, bir bağla Kutup yıldızına bağlanmış olması, yalnız Türklere özel bir inanış değildi. Hint mitolojisinde ve Avrupalılarda da, bu düşünce düzenlerini görüyoruz. Türklerin onlardan farkı, bu düzeni at kazığı, at arabası veya 7 kurt gibi kendilerinin günlük hayatlarının birer parçası olan sembollerle ifade etmiş olmaları idi.

Kutup yıldızının "Göğün kapısı" olarak düşünülmesi:

Ortaasya ve Altay mitolojisine göre Kutup yıldızı, yerden göğe açılan bir kapı gibi idi. Tanrının bu kapısı herkesede açık değildi. Eğer Tanrının bu kapısı açılırsa, insanlar Tanrıya sığınabilirlerdi. Gerçi diğer yıldızlar da göğün birer deliği gibi düşünülmüşlerdi. Fakat, "Orta kapı ve Tanrı yolu, ancak Kutup yıldızı kapısı" idi. Ülker ile ilgili bölümümüzde de söylediğimiz gibi bu yıldızın deliklerinden ancak kötü ve soğuk havalar girebilirdi. Kutup yıldızı kapısı ile, Tanrı ülkelerinin başladığı, bir gedik veya geçitti. Göğe çıkan erkek Şamanlar, bu kapıya

kadar çıkar ve daha ötesine gidemezlerdi. Orada kendilerini, Tanrının elçileri olan ruhlar, (Utkuçı) lar karşılar ve Şamanlarla konuşturlardı. Bundan sonra da Şamanlar, yeniden yere inerlerdi. Bundan öteye insanlar ve aşağısına da, kutsal ruhlar geçemezlerdi. Bu suretle maddî ve manevî dünya, birbirinden ayrılmış oluyordu. Fakat bazı Altay efsanelerinde, "Bu geçit bazı Şamanlar tarafından seçilmişti. Kutup yıldızı göğün 5. katında idi. 6. katında ay ve 7. katında ise güneş vardı". Tabîî olarak, göğü 7 kat olarak tasavvur eden Türk efsanelerine göre bu böyledir. Göğün 9 kat olduğu bölgelerde ise durum değişir.

Türklerin Kutup yıldızı ile ilgili inançları, yerli ve köklü idi:

Gerçekten Altay mitolojisinde, "Gök kapısı" düşüncesi çok yaygındı. Fakat bunların bazıları, yerli bir düşünceден meydana gelmişler ve birçoğları da, dış tesirlerin altında kalınarak söylenmişlerdi. Dışarıdan gelen bu tesirler de, az çok yerli düşüncelere benzetilerek anlatıldığı için, eski yabancı şekillerini kaybetmişlerdi. Meselâ "Yıldız düşmesi inancı", bugünkü Anadolu Türklüğünde yaygındır. Avrupa ve Asya'nın birçok milletleri de böyle bir olaya inanırlardı. Artık bu düşünce, insanlığın malı olmuştur, diyebiliriz. Fakat böyle bir inanın yaygın olarak görülmesi, Türklerin bu inancı muhakkak olarak dışarıdan aldıklarını gösteren bir

delil sayılmaz. Bir de, bu fikrin anlatılış ve ifade ediliş şekillerine bakmak lâzımdır.

Tabîî olarak böyle bir düşüncenin meydana gelmesine, bazı temel tasavvurların tesirleri de olmuştur. Gökyüzü bir çadır gibi düşünülmüştür. Bunun sonucu olarak, bu çadırın delikleri de yine zihinler de birer yıldız olmuşlardı. Bu duruma göre "Yıldız düşmesi" nin nereden ve nasıl olabileceğini, aşağıdaki Yakut Türklerine ait inanışın yardımı ile daha kolay anlayabiliriz:

Tanrı bir çadır kurmuş, yeryüzünü kaplamış,

Gökyüzü çadır olmuş, dünyamızı saklamış.

Göğü kötü ruh basmış, yere inmesin diye,

Tanrı çadırı aşmış, bir koca direk ile.

Bu direk dünyanın tam ortasından uzarmış,

Kutup yıldızını da, tam altından tutarmış.

Bu çadır dışındaki, uzay aydınlık imiş,

Kubbenin içindeki yerse karanlık imiş.

Dünya aydınlık olmuş, Tanrı delikler açmış,

Delikler yıldız olmuş, dünyaya ışık saçmış.

Göğün, yuvarlak bir çadır gibi düşünülmüş olması, yalnızca Türklerde görülen bir inanç değildir. Eski Babil metinleri de göğe, "Yeryüzünün çoban Çadırı"

demişlerdi. Tevrat ise göğü, "Dünya yüzüne gerilmiş bir tül veya çadıra" benzetmişti. Bizce bu düşünceyi, hemen bir Babil veya Tevrat tesiri olarak saymak, ilmi bir hareket olmasa gerektir. Herhalde Evrasya'nın Türk ve Cermen atlı göçebelerinde çadır, Babil halkına nazaran daha önemli bir rol oynuyordu. Esasen Ortaasya ve Sibirya göçebelerinde çadır, göğün bir nevi, küçük bir sembolü gibi idi. din törenlerinde de, çadırın içine girilir ve sanki göğün katlarında geziliyormuş gibi hareket edilirdi. Çadırın zemini, yeryüzü olur ve bacası da, göğün kapısı gibi sayılırdı. Bu konu ile ilgili Altay ve Ortaasya'da yapılmış bir çok din törenleri, seyyahların kitaplarına geçmiştir. Kuzeydoğu Asya'nın, uç bölgelerinde yaşayan Çukçı ve Koryak gibi iptidaî kabilelerde, bu inanış daha da belirli bir şekil alıyordu. Bu düşünce düzeni, bu yolla Kuzey Amerika'ya da yayılır ve oranın yerlileri de, kutup yıldızının göğün yere açılan bir kapısı olduğuna inanırlardı. Bu konu ile ilgili olarak Çukçı'ların inanışları şöyle özetlenmiştir:

Bütün göklere yerden, açılırmış bir kapı,
Bir büyük direk dipten, olmuş kapının sapı.
Derler Kutup yıldızı, gökteki bu kapıdan,
Aydınlatırmış bizi, nur verir üst yapıdan.
Şamanlar kartal olur, bu kapıyı aşarmış,

Tanrıya yoldaş olur, şeytanları basarmış.

Gökteki Kutup yıldızına paralel olarak düşünölen, Yer altı âleminin merkezi ve "Demir Kazığı"

Yer altı âlemine Hanlık eden İrle-Han'ın da, gökteki düzene benzer bir dünyası vardı. Bu konuyu ilgili bölümümüzde incelemiştik. Bu efsaneye göre, "Gökte bulunan kutsal 'Dokuzdallı' ağacın bir eşi de, yer altı âleminde bulunuyordu. Kutup yıldızının bir sembolü olan Demir-Kazık'a, Tanrılar nasıl atlarını bağıyorlarsa; yer altı Han'ı İrle Han da atını, yeraltındaki bu dokuz dallı ağaca bağılıyordu". Biz şimdiye kadar yalnızca yeryüzünün göbeğı ile Kutup yıldızını birbirine bağılayan Demir-Kazık'tan söz açmıştık. Bu efsaneye göre, yalnız gökte değil; bunun aşağıda devamı olarak, yer altı âleminde de, ikinci bir kutup ve merkez düşünölüyor gibiydi. Bizce bunun da normal görülmesi lâzımdı. Çünkü Türkler 7 veya 9 kat gökten söz açarken; bunun paraleli olarak, 7 veya 9 kat yerden de bahsediyordu.

6. KÜÇÜKAYI BURCU

"Ak, boz atlar çekermiş, Küçükayı burcunu,

"Tanrı kazığa germiş, dizginlerin ucunu!"

Eski bir Türk Efsanesi

Aşağıda da söyleyeceğimiz gibi Küçükayı burcu, eski ve öz Türk mitolojisinde, "Bir arabayı çeken iki at gibi" düşünülmüştü. Anadolumuzun çoğu yerlerinde de bu burca "Koyun ağılı" da derler. Eski Türk mitolojisinde Büyükayı burcunun, "Yedi kurt" olduğu düşünülürse, Anadolu'da buna "Koyun ağılı" denmesi, herhalde boş olmasa gerekti. Bu konular üzerinde, çok geniş bir bilgiye sahip olan Ahmet Vefik Paşa'ya göre Küçükayı burcu, "Araba"dan başka bir şey değildi. Ahmet Vefik Paşa Anadolu'daki halk inanışlarına büyük bir önem verirdi. Ortaasya'daki Kırgız Türkleri, bütün burçların yıldızlarını, geyik ve "Dağ koyunları"na benzetmişlerdi. Bunun için de Küçükayı burcuna, "Altı arkar", yani "Altı dağ koyunu" adını vermişlerdi. Sibirya'ya doğru gidildikçe, yani Altayların kuzeylerinde bu burç, "İt yettegen", yani "İt yedigen"i veya yedilisi olmuştu. Fakat öyle anlaşılıyor ki, bu burç ile ilgili efsanelerin en öz ve en eski örnekleri, Güney ve Batı Türkleri arasında yaşıyordu.

Büyükayı, Küçükayı'nın "Yedi bekçisi":

Bilindiği üzere Küçükayı burcu, Kutup yıldızına en yakın olan bir burçtur. Türk mitolojisinde birinci derecede öneme sahip olan yıldız, hiç şüphe yok ki, Kutup yıldız idi. Diğer burçlar ise, Türklere göre onun etrafında dönerledi. Kutup yıldızı ile ilgili bölümümüzde bu konuyu geniş olarak ele almış bulunuyoruz. Zaten Kutup yıldızına "Demir-Kazık" denmesinin sebebi de budur. Küçükayı

burcunun kuyruk tarafı. Kutup yıldızına en yakın olan yıldızdır. Bütün burç, bu kuyruk üzerinden, kutup yıldızının etrafında döner. İşte bu sebepten dolayı Türkler Küçükayı burcuna daha fazla önem vermişler ve Büyükayı burcunu da, adetâ onun bir peyki ve koruyucusu bazan da düşmanı olarak tasavvur etmişlerdi. Ortaasya, Tanrı dağları ve Batı Türkistan bölgelerinde, Büyükayı burcunu iyi bir gözle bakılmış ve bu burç, Küçükayı burcunun "Yedi Bekçisi" olarak adlandırılmıştır. Kırgızlar arasından toplanmış olan aşağıdaki inanış, bu konuda bize daha açık bir fikir vermektedir:

Derler ki Küçükayı, yıldızlı kuyruğuyla
Andırır arabayı, uzun ince okuyla.
Bunu çeken atların, rekleri ak, kır imiş,
Bu iki at gerçekten, çok soylu aygır imiş.
Büyükayıya meğer, atları takip eder,
Bekçilik yapar imiş, kurtlar gelirse eğer.
Atları gözlerlermiş, durmadan izlerlermiş,
Bundan Büyükayıya, "Yedi Bekçi" derlermiş.
Büyükayı, Küçükayı'nın "Yedi Düşmanı":

Büyükayı ile ilgili bölümümüzde de göstereceğimiz gibi, Kuzey Asya ve Sibiryalı halkları, Büyükayı burcunu, iyi bir

gözle bakmıyorlardı. Bu bölge halklarına göre bütün gezegenler, bu burcu kovalamakta ve ondan intikam almak istemekte idiler. Bütün bu inanışlar, Büyükayı burcunun yanında gezen, küçük yıldız (Alcor) hakkında söylenmiş efsanelerin tesiri altında meydana gelmişlerdi. Efsanelere göre bu küçük yıldız, diğer gezegenlerden çalınmıştı. Bunun için de Büyükayı burcunun yedi yıldızı birer hırsız ve birer haydut idiler. Yine efsanelere göre bunlar, haydutları koruyan, birer Tanrı idiler. İşte bu inanışların tesiri altındadır ki, kuzey bölgelerinde Büyükayı burcu, Küçükayıyı kovalayan bir düşman olarak sayılmıştır. Görülüyor ki, her iki efsane de konu itibarı ile birbirlerine yakın idiler. Aralarındaki ayrılık, daha çok motif ve inanış farkından ileri gelmekte idi:

ATLARI KOVALAYAN KURTLAR

Büyükayı burcu da, yedi azgın kurt imiş,
Zincirlerin ucunda, gökler burca yurt imiş.
Kurtlar zincirler ile, kazığa bağlanmışlar,
Salınmasınlar diye, iyice sağlanmışlar.
Kutup yıldızı imiş, bu sağlam demir kazık,
Avları yıldız imiş, burçlaraysa çok yazık!

Küçükayı burcunda, iki ak, boz at varmış,

Zincirler ucundaki, kurtlara gökler darmış.

Her şeyi kaparlarmış, kurtlar bir salınsaymış,

Kıyamet de koparmış, düzensiz kalınsaymış.

Altay ve Güney Sibiryâ efsanelerinde de "Yedi Köpek" den sık sık söz açılıyordu. Sembolik (Metaphorical) olarak söylenen bu deyim, Büyükayı burcunu ifade etmesi muhtemeldi. "Cedey-Han'ın" "Yedi Köpeği", Altın Dağ'ın kapısında nöbet bekliyordu. Bu Altın dağın, göğün direği ve dolayısı ile Kutup yıldızı, yani "Demir kazık" olması muhtemeldi. Başka bir efsanede de, "Yedi Kurt bir kısırağı kovalıyorlardı". Bu efsaneleri, gerçek anlamları ile değerlendirmek için, bu sembolleri de bilmek lâzımdır.

7. BÜYÜKAYI BURCU

"Büyükayı burcu da, azgın kurt imiş,

"Zincirlerin ucunda, gökler burca yurt imiş!..."

Eski bir Türk Efsanesi

Bu burcun en eski türkçe adı, "Yediger"dir. Bu ad şimdi bile, Anadolumuzun birçok yerlerinde yaşamaktadır. Tabî olarak Anadolu Türkleri buçok eski türkçe burc

adını anlamamışlar ve onu türlü şekillere sokmuşlardı. Kimi "Yedi kör" demiş, kimisi de "Yedi ker", yani "Yedi eşek" anlamına getirmişlerdir. Böylece de Anadolu'da birçok efsaneler türemiştir. Anadolu'nun kıyı bölgelerinde, bu burca "Gemi yıldızı" denir. "Kömük" diyenler de vardır. Bu deyim de Türk kültürü bakımından ayrı bir önem taşır. Burcun en eski türkçe adı, hiç şüphe yok ki "Yediger" idi. X. yüzyıldan sonra "Yedigen", yani "Yedili" haline girdi. Meselâ Kutadgu Bilig'de şöyle deniyordu:

"Yedigen götürdü, ta yukarı başına,

"Başka bir ışık saçtı, parlattı her yanını!"

Altaylıların kuzeyindeki Türkler bu burca, "At yettegen", yani "Yedi at", "At yedilisi" demişlerdi. Kırgız Türkleri ise, Büyükayı burcunun yıldızlarını "Yedi dağ koyunu" gibi düşünmüşler ve bunun için de ona "Yeti arkar" adını takmışlardı. Türkler, Büyükayı burcunun sağ tarafında parlayan ikili yıldız topuna da büyük kıymet vermişlerdi. Anadolu'muzda bu iki yıldıza "İki karındaş" veya "İki kardeş" de denir. Ortaasya Türkleri ise bunları, "Koş Öğüz", yani "Çift Öküz" adı ile anmışlardır.

"Büyükayı", yani "Yedikardeşler" burcu hakkında, Ortaasya ve Sibirya'da söylenen efsaneleri, başlıca iki gruba ayırabiliriz:

1. Batı Sibiryaya halkları, Yedikardeşler burcuna, genel olarak "Geyik" adını verirlerdi. Ortaasya Sibiryaya ve Altay dağlarının kuzeylerine gelince, efsaneler daha da durulaşır ve bu burca, geyik denmesinin sebepleri anlaşılırdı. Meselâ Yeniseyliler, yalnızca dört köşe olarak dizilen dört yıldıza, "Geyik" adı verilirken; baştaki üç yıldıza da "Avcı" derlerdi. Bu, "Üç avcı ve dört geyik" motifi, Yedikardeş burcu ile ilgili efsanelerin en açık ve en berrak motifleri idiler.

2. Yedi yıldızı, "Yedi kardeş" olarak kabul eden efsaneler, Orta ve Batı Asya Türklerinin, inanışlarına da uygundur. Bu ikinci tür efsanelerde, yedi yıldızı, 4 ve 3 diye, ikiye ayırma pek görülüyordu.

Bunların hepsi de, "7 kardeş", "7han" veyahut da "7 hırsız" şeklinde, hep beraberce rol oynuyorlardı.

Eski Türkler, Yedikardeşler burcuna, Yetigen derlerdi. Bundan da anlaşılıyor ki, onlar da bu yedi yıldızı, bir bütün olarak düşünüyorlardı.

Büyükayı burcunun gezişi ve aldığı duruşlar, bir "Takvim" ve "Hava raporu" olarak da işe yarayıyordu. Kuyruğunun gösterdiği yöne göre, mevsim değiştirdi: "Kuyruk doğuda ise bahar, güneyde yaz, batıda sonbahar ve kuzeye kayan kuyruk da, kışın geleceğini haber verirdi. Burcun gerilemesi ve ışıklarının azalması, don başlangıcını; daha ışıklı ve parlak olması da kar yağışı ile sıcakların

artacağını gösteren alâmetlerdi". Çünkü kuzey bölgelerde, karın yağması da bir müjde idi.

Ortaasya'nın eski atlı Türkleri, bu burca büyük bir önem verirlerdi. Anadolu ile Ortaasya'yı bir derviş kıyafeti ile gezen H.Vambery'nin de, bu burca verilen önem gözünden kaçmamıştı. Bu meşhur yazarın anlattığı efsaneyi özetler kısmında bulacaksınız. Ona göre, "Kırgızlar bu burca, Yedi Karaçkı, yani Yedi haydut derlerdi. En uçtaki iki yıldız, Ak-Boz at ile Kök-Boz adlı iki aygırdı. Ak-boz deyimleri, bu atların renklerini gösteriyorlardı. Ortadaki yıldız da, bir nevi arabanın oku oluyormuş. Bu suretle bu iki at, Kutup yıldızına koşulmuş olarak gökte koşarlarmış". Vambery de, bu efsanenin su katılmamış bir Türk görüşü olduğunu söyledikten sonra, hayranlığını belirtmekten geri durmamıştı.

"Yedi Han" ve Büyükayı burcu:

Altay Türkleri genel olarak, Büyükayı burcunun yedi yıldızını, "Yedi Han" olarak kabul etmişlerdi. Ortaasya'da Büyükayı burcu, diğer gezegenlerin düşmanı olarak görülmüştü. Gezegenlere yaptığı savaşların sonu gelmezmiş. Bunun için de diğer gezegenler, Büyüayı burcundan intikam alma ve kan davası peşinde imişler:

Göklerin "Yedi Han"ı, Yıldızların Sultanı",

Büyükayı burcuymuş, fakat çokmuş düşmanı.

Pek çok savaş yapmışlar, pek çok da can yakmışlar.

Bunun için yıldızlar, ona kanca takmışlar.

Yıldız "Erkek" ve küçük yıldız da, "Kız" olarak tasavvur edilmişti. Bu küçük yıldız (Alcor), bundan sonra vereceğimiz efsanelerin bir çoklarında yer alacaktır. Ortaasyalılara göre bu küçük yıldız, diğer gezegenlerden çalınmış bir parçadır. Bunun için de diğer gezegenler, bu küçük yıldızlarını geriye almak için, Büyükayı burcunu kovalar dururlardı. Yukarıda Altay Türklerinin söyledikleri "Yedi Han" efsanesi de, böyle bir konu üzerine kurulmuş olmalıydı. Fakat hikâyenin kısa tutulmuş olması sebebi ile, durum iyice anlaşılmaktadır. Aşağıdaki özet, Kırgızlara ait bir inanıştır:

Bir gezegenin iki, çok güzel kızı varmış,

Onların yokmuş eşi yıldızlar hep hayranmış.

Büyükayı burcunun, yedi kardeş yıldızı,

Bir de kızımız olsun, diye çalmışlar kızı.

Yedi kardeşle kalmış, bu parlak küçük yıldız,

Onlara neş'e salmış, Alkor da denen bu kız.

Yıldızlar hep küsmüşler Yedi Hırsız demişler,

Peşlerine düşmüşler, kalın kızsız demişler.

Bu inaniş, Moğollar'da da görüyoruz. Tabii olarak bu inanişın, Kırgızlardan mı Moğollar'a; yoksa Moğollardan mı onlara geçtiğini belirtmek çok güçtür:

Yedi kardeş akmişlar, bir yıldız çalmışlar,
Bundan dolayı onlar, "Hırsız" adı almışlar.

Tanrısı hırsızların, sevgilisi kızların,
Olmuşlar bunun için, düşmanı yıldızların.

"Yedi aygırlar" ve Büyükayı burcu:

Büyükayı burcunun yedi yıldızı, bazan da "Yedi Aygır" şeklinde düşünölmüştü. Diğer inanişları tamamlamak üzere, aşağıdaki Buryat rivayetini özetlemeden geçemeyeceğiz. Bu güzel efsanenin bazı motifleri, Türk mitolojisinin umumî çizgilerine de benzerlik gösterir. Meselâ "Kuş dilinden anlama" Ortaasya masallarının bir özelliğidir. "Kargaların gelip fikir vermesi" de, Türk mitolojisine yabancı bir motif değildir. "Dağ deviren", "Deniz yutan", "Ok atan" kardeşlere, yolda rastlama motifi de Türk masallarının bir özelliğidir. Burada da küçük yıldız, yine kaçırılmış bir kız rolündedir:

Fakir bir adam varmış, karga dili anlarmış,
Han'ın hasta kızına, kargadan derman almış.
Hastalığı gidermiş, Han'da rahata ermiş,
Armağan olsun diye, atlı ak aygır vermiş.

Adam yola koyulmuş, altı arkadaşı bulmuş,

Altı arkadaşın da, hünerleri pek bolmuş.

Biri iyi koşarmış, biri deniz yutarmış,

Biri ise dünyada, ne dense duyarmış.

Atları paylaşmışlar, Han'la karşılaşmışlar,

Han kızını verince, alıp uzaklaşmışlar.

Halk kızıp hücum etmiş, öldürüp ezecekmiş,

Tanrı buna üzülmüş, onları göğe çekmiş.

Çin mitolojisinde de bu küçük yıldız (Alcor), önemli bir rol oynar: "Büyükayı burcunun dört yıldızının teşkil ettiği dörtgen, (Çinlilere göre), büyük bir Tanrının oturduğu, bir araba idi. Bu araba da üç yıldız tarafından çekilirdi. Burcun dirseğinde bulunan küçük yıldız ise, gökte uçan bir melek tarafından tutularak, arabadaki Tanrıya sunulmakta idi". Burada da görülüyor ki, Çinliler, bu küçük yıldızı burçtan ayrı saymışlardı. Bize göre, Buryatların Büyükayı burcu hakkındaki esas efsaneleri, daha başka türlü anlatılmıştı. Buryatlara göre bu burcun dört yıldızı, dört ölünün kafatası idiler. Onların arasında anlatılan bir efsaneye göre: "Büyük bir kahraman çıkmış ve 7 Kara-Demirci'yi öldürmüştü. Onların kafataslarını boşaltarak, bunlardan dört tane şarap kâsesi yapmış. Sonra da, kafataslarından yaptığı bu kâseleri, gökte unutmuş ve aşağıya inmiş. Çünkü, bu kafataslarından o

kadar çok şarap içmiş ki, artık bunları düşünemez olmuş. İşte, gökte parlayan 7 demircinin bu kafatasları, Büyükayı burcunu meydana getirmişler. Bunun için de, Büyükayı burcu, her zaman demircileri korurmuş. Demirciler de onlara, kurban verirlermiş". İşte Buryat Moğollarının, Büyükayı ile ilgili gerçek efsaneleri bu olmalıydı. Çünkü Buryatlar da, "Demirci" deyiimi, sembolik olarak Şamanlara verilen bir unvandı. Kara Demirciler ise Kara-Şamanlar'dı. Demircilerle ilgili bölümümüzde bu konu üzerinde durmuştuk.

Orta Sibirya ile Batıdaki efsaneler, daha çok geyik motifi üzerinde kurulmuştur. Bazılarına, meselâ Samoyed'lere göre Büyükayı burcu bir geyik idi. Bir avcı olan, Kutup yıldızı tarafından kovalanıyordu.

8. TERAZİ BURCU

"Terazi burcu gökte, bir yay gibi durmuş,

"Avcıları da sözde, yalnız bu burç korurmuş!..."

Bir Türk Efsanesi

Önasya kültürlerinde "Mizân" ve "Terazi" adı verilen bu burca, eski Türkler "Ülgü" derlerdi. Öyle anlaşılıyor ki bu eski türkçe deyim de, yine "Terazi" sözünden tercüme yolu ile meydana gelmişti. Çünkü eski Türkler, teraziyi

ülgü adını veriyorlardı. Eski Türkler Terazi burcuna "Karakuş" da derlerdi. Bu burca niçin Karakuş dendiğini bilmiyoruz. Fakat herhalde en eski Türk deyimini, Karakuş olsa gerekti.

Ortaasya Türkleri genel olarak İran kültürlerinin tesirleri altında kalmışlar ve Anadolu'da olduğu gibi, "Terazi" veya "Tarazi" deyimini kullanmışlardı. Altay'daki Teleüt ise, Terazi burcuna "Üç Miigak" demişlerdi. Bununla ilgili efsaneyi aşağıda anlatacağız.

Anadolu'da, "Terazi burcu" deyimini çok yaygındır. Fakat bu burca, Osmanlı devletinde bile, "Beş karındaş" adı verilmişti. Köylüler arasında ise, onlara "Beş kardeşler" denir. Türk mitolojisinde, üçü ana yıldız ile, iki yan yıldız birbirinden ayrılmıştı. Üç yıldız, göğe kaçan geyikler ve iki yan yıldız ise, onları kovalayan avcı ile yayı olmuşlardı. Bu burca, yalnızca "Üç arkar", yani "Üç dağ koyunu" diyen Türkler de vardır.

Hiç şüphe yok ki, bu burcun en eski türkçe adı "Karakuş" idi. Bu burcun, genel olarak doğudan doğması sebebi ile, Türkler Terazi burcuna ayrı bir önem vermişlerdi? Türk dilinin ve kültürünün sonsuz bir hazinesi olan Kutadgu Bilig, şöyle diyordu:

"Doğu yönden Karakuş kopup gökte yükseldi,

"Düşman ateşi gibi, gökleri ışık deldi!"

"Bakagördü doğudan, Karakuş çıkıp, doğup,

"Kopa gelmişti yerden, çıplak yalın teg olup!"

Bu burca, Ortaasya'da "Kesil" ve Andoluda'da, "Kuyruk yıldızı" diyenler vardır. Fakat bu deyimlerin Türk mitolojisindeki yerlerini iyice belirtemiyoruz.

Bu burç, Arapların "Cevza" veya "Seyf ül Cebbar" dedikleri üçlü yıldız kümedir. Avrupalılar, Arapların tesiri altında kalarak, "Orion kılıcı" deyimini de kullanmışlardı. Anadolu'da bu burçla ilgili birçok inanışlar vardır. Ünlü Gaziantepi bilgin mütercim Asım Efendi'ye göre, "Bu burçta, hırsla çomak kaldırmış ve başkasına vurmak isteyen bir adamın hayali de görülür. Ayrıca iki yıldız arasında da bir 'tavşan' vardır". Asım Efendi bu açıklamasında, eski Türk inançları ile İslâmiyetin getirdiği bilgileri, bir arada göstermeğe çalışmıştır.

Ortaasya ve Sibiryâ efsanelerinde bu burç da, Büyük ve Küçükayı burçları ve Kutup yıldızı ile ilgili görülmüştü: "Terazi burcunun üç yıldızı (hemen hemen bütün efsaneler de) usta bir avcı tarafından amansız bir şekilde kovalanan ve canlarını kurtarmak için kendilerini göğes atan Üç geyik gibi tasavvur edilmişlerdi". Bu efsanenin, dışına çok az yerlerde çıkılmıştır. Meselâ Yenisey vadilerinde, Terazi burcunun üç yıldızının, üç geyik kafatası olduğuna inananlar da vardır. Fakat bu gibi hikâyelere çok az rastlanır.

Terazi burcu hakkındaki efsaneleri de Potanın toplamıştır. Burada özetlerini vereceğimiz inanışların çoğu, bu ünlü seyyahın kitaplarından alınmıştır. Yalnız yine bu kitapta bulunan Tunguz lara ait bir efsane, diğerlerinden açık bir şekile ayrılmaktadır. Bu sebeple bu efsaneye, daha başlangıçta özel bir önem vermediği doğru buluyoruz. Bütün efsanelerde, "Üç geyik ile bir avcı" motifi, genel olarak görülen bir özelliktir. Fakat Tunguz efsanesindeki bu avcının, "Başı insan ve gövdesi de at" idi. Bu, eski Yunan mitolojisinin "Kentaur"undan başka bir şey değildi. Bu motif, Sibirya'daki Tunguzlara nasıl gelmiş ve nasıl girmişti? Yoksa bu yerli, bir motif mi idi? Bu mesele şimdilik karanlıktır. Kentaur şeklindeki bu avcının attığı oklar da, diğer efsanelerde olduğu gibi, birer yıldız olmuşlardı. Bu yıldızlar için de, aynı efsaneyi anlatan Tunguzlar, onlara "Ateşli yıldızlar" adını verirlermiş. Terazi yıldızı Çin'de zaman ölçme ve takvim bakımından çok önemli görülmüştü. Bu sebeple Çin tesiri altında kalan bazı Ortaasya kabileleri, terazi burcuna bu bakımdan da önem vermişlerdi.

Bununla beraber Bektaşîler yarı şaka da olsa, burçları ele alıp bazı şiirler düzmemiş değillerdir. Meselâ Azmî Baba, Terazi (Oron) burcu için şöyle diyor:

"Mizân iki göz terazi yaptın,

"Bakkal mısın, yoksa dükkâncı mısın?"

Tabîî olarak bu şiir de İslâmî düşünceye göre söylenmişti. Eski Türkler Terazi burcuna Kara-kuş derlerdi. Bunun için de herhalde ayrı bir efsane vardı.

Üç geyiğin bir avcı tarafından kovalanması ve bu geyiklerin göğe çıkararak, Terazi burcunun üç yıldızını meydana getirmeleri ile ilgili efsaneler, Ortaasya kavimlerinde çok yaygındır. Teleüt Türklerine ait inanışları, aşağıda özetlemekle işe başlıyoruz:

Görmüş üç ay geyiği, Kuguldey adlı biri,

Tutamamış onları, ne ölü, ne diri.

Geyikler koşuşmuşlar, iyice yorulmuşlar,

Bakmışlar olmayacak, kalkıp göğe uçmuşlar.

Avcı arkadan bakmış, iki ok göğe atmış,

Tıpkı yıldızlar gibi, okları göğe çıkmış.

Geyikler gökte kalmış, her yana ışık salmış,

Avcıyı bekler gibi, üçlüce sıra almış.

İki ok gökte gezmiş, biri geyiği delmiş,

"Kanlı Yıldız" demişler, fakat parlak güzelmiş.

Öbür ok bir ak yıldız, atı bir parlak yıldız,

Avcının kendisi de olmuş bir şakrak yıldız.

Ortaasya'nın daha güney bölgelerinde anlatılan aşağıdaki efsane, yukarıdaki Teteüt efsanesinin biraz daha kısaltılmış ve oldukça da bozulmuş bir şeklidir. Öyle anlaşılıyor ki, gökteki bazı yıldızlara da aç köpeği, av doğanı gibi adlar veriliyordu. Bu adlar da, böyle bir efsane ile birbirlerine bağlanmıştı. Fakat Terazi burcunun bir "yay" olarak tasavvur edilmesi, oldukça yayılmış bir inanıştır:

Bir avcı varmış yerde, geyikleri avlarmış,
Geyik bulursa nerede, dünya geyiği darmış.
Bir son vereyim demiş, geyiklerin kökünü,
Tanrı avcıyı çekmiş, kendi mavi göğüne,
Avcının yayı oku, terazi burcu olmuş,
Doğanı ile atı, ayrı burca koşulmuş.
Terazi burcu gökte bir yay gibi dururmuş,
Avcılar da sözde yalnız bu burç korurmuş.

Aşağıdaki Kırgız Türklerinin efsanesinde de görüleceği üzere, burada üç geyik motifi yerlerini almışlardır. Şimdiye kadar gözden geçirdiğimiz efsanelerde genel olarak bir tek avcı vardı. Burada üç avcı yer almaktadır. Ayrıca diğer efsanelerde olduğu gibi, göğe atılan oklar da birer yıldız olmuşlardı:

Terazi burcu imiş, üç tane dağ koyunu,

Üç avcı bitirmişler, bu geyiğin soyunu.
Uçup gökte durmuşlar, bu geyik kaçarak,
Birer yıldız olmuşlar, ışık, ısı saçarak,
Her üç avcı ok atmış, yıldız olmuş okları,
Etrafa ışık saçmış, gökte gezer çocukları.
Avcıların her biri, olmuşlar birer yıldız,
Ama gökte solmuşlar, kalmışlar yapayalnız.

9. ÜLKER BURCU

"Gör, Ülker savrulmuş,

"Uçukmuş tüne!..."

Eski bir Türk Şiiri

Ülker burcunun altı yıldızı, Dünya mitolojisinde olduğu kadar, Türklerin günlük hayatlarında ve efsanelerinde de önemli bir yer tutmuştur. Anadolu'da da bu yıldız Ülker veya Ürker derler. Bu söyleniş, hemen hemen bütün Türk lehçelerinde aynı gibidir. Bu deyimın doğrusu, tabî olarak Ülker idi. Yine bütün Türk kavimlerinde, ikinci bir adı bulunmayan tek yıldız da bu idi.

"Ülker" sözü, Anadolu'dan Kuzey Buz Denizine kadar uzanan bütün Türk ağzlarında, "sıra ve dizi" anlamına gelir. Bu sebeple "Ülker" sözü, burçların ve topyıldızların umumi bir adı olarak kullanılmıştı. Ülker burcu, aslında altı yıldızdır. Fakat dünya mitolojilerinde bunlar, yedi yıldız olarak kabul edilmişlerdi. Bu sebeple Avrupalılar da Ülker burcuna, "Yedi kız kardeş" demişlerdi. Anadolu'da, Ortaasya ve Sibirya'da türkçe konuşan halklar ise bu yedi kızdaki birinin, Büyükayı burcu tarafından kaçırıldığına inanıyorlardı. Bu sebeple Anadolu'da da Ülker burcuna, "Yediger, Yedigen, Yedi Kardeş, Yediler, Yedi Kandil" adları verilmiştir. Aslında "Yediger", Büyükayı burcunun adı idi. Anadolu'da, bu iki burcun adlarını karıştıranlar pek çoktur. En eski türkçe bir deyim olan "Yediger" sözü, Anadolu'da, "Yâdi ker, Yedi yar, Yedi yarlar" şekline girmiş ve bu bozulmuş deyimler üzerine de efsaneler düzölmüştür. Ülker burcunun yıldızları çok yanaşıktırlar. Bunun için Anadolu'da, onlara "Topçalar" da derler. Bu deyim oldukça geç zamanlarda meydana gelmiş olmalıdır.

Eski Türkler, yıldızların da ışık verdiklerine inanırlardı. Anadolu'daki Türk kızları, güzellik bakımından diğer Türkler arasında büyük bir ün yapmışlardı. Bu sebeple eski kültür hazinemiz Kutadgu Bilig, Ülker yıldızını Anadolu Türkmen kızlarına benzetmektedir:

"Yüzün gizledi yere, Rumeli kızı,

"Acunun benzi oldu, bir zenci yüzü,

"Akli gelmedi durdu, baktı bir yana,

"Gör, Ülker savrulmuş, uçukmuş tüne!..."

Yıldızlar hakkındaki bölümümüzde giriş yaparak, Türk kavimlerinin yıldızları, tıpkı göğün bir deliği gibi zannettiklerini söylemiştik. Fakat Ülker burcunun altı yıldızı, göğün en önemli deliklerinde altı tanesi olarak sayılıyordu. Gerçi Kutup yıldızının deliği, göğün bir nevi kutsal kapısı idi. Tanrıya gidiş ve geliş hep bu kapıdan olurdu. Fakat, "Ülker yıldızının altı deliği de, yeryüzüne sıcak veya soğuk havalar sokan ve iklim değişiklikleri meydana getiren kapılardı". Bu meselenin efsanelere konu teşkil etmiş olmasına rağmen, gerçekte de ilgisi yok değildi. Anadolu'da bile, kasım ayında başlayan fırtınalara "Ülker dönümü" denirdi.

Yakut Türkleri, Ülker'in geziş düzeni ile meydana gelen iklim değişikliklerini daha ince düşünmüşler ve bunu şiiirleştirmişlerdi. Onlara göre, "Zühre yıldızı güzel bir kız Ülker de yakışıklı bir delikanlı imiş. Her ikisi de birbirlerine kalpten vurulmuşlar ve karşılaşmak için fırsat kollarlarmış. Karşılaşınca da gönüllerinden taşan büyük aşk ve sevgi hisleri, yeryüzünün kar fırtınaları içinde kalmasına sebep olurmuş". Tabii olarak bu, güzel bir efsane idi. Fakat bu yakıştırma, Yakutların oturdukları bölgelerin astronomik ve iklim gerçeklerine uyuyordu.

Yine onlara göre, "Ay ile Ülker arasında bir düşmanlık da vardı. Bir defa da kendi yollarında çarpışmışlardı".

Tanrı dağları ile Altay bölgelerinde Ülker, efsanevî bir böcekle ilgili görülmüştür. Efsanelerin özetini, bu bölümde vereceğiz. Sözü geçen böceğin de, sıcak ve soğuk havalarla ilgisi vardı. Öyle anlaşılıyor ki, "İnsanlara rahatlık veren sıcak havaları da, yine Ülker burcu veriyordu". Nitekim Altaylarda söylenen bir Şaman duasında Ateş için, "Ülker yıldızı arkadaşın ve Tanrıdan da fermanlısın" denmektedir.

Genel olarak Dünya mitolojisinde de Ülker burcu, "Yedi Yıldız" olarak tasavvur edilmiştir. Türklerde de böyledir. Efsaneye göre, "Büyükayı burcu, Ülker'in, yıldızlarından birini çalarak yanında alıkoymuş. Bunun için de Ülker burcu gökte, hep Büyükayı burcunu kovalar ve yıldızını almak istermiş". Herhalde bu efsaneden dolayıdır ki, Kırgızlar, Büyükayı'ya "Yedi Karakçı", yani "Yedi haydut" demişlerdi.

Ülker burcu hakkında söylenen Kırgız Türklerinin efsanesi ile Altay efsaneleri arasında büyük bir fark yoktu. Ayrılıklar, ancak küçük özellikler bakımındandı. Meselâ Altay'da, "Meçin" adlı hayvan çok zararlı olarak gösterilmiştir. Kırgızlara göre ise bu, faydalı bir hayvandır ve bunun için de Tanrı tarafından bile korunmuştur. Her iki efsanede de inek, bu hayvanın başlıca düşmanı ve yokedicisidir. Bu güzel Kırgız efsanesi şöyledir:

Ülker burcu da yine, yeşil iri böcekmiş,
Soyu kurtulsun diye, Tanrı göklere çekmiş,
Koyunlar çok severmiş, inekler yiyemezmiş,
Tanrı koyuna vermiş, kimse çiğneyemezmiş.
Deveyle inek gelmiş, tırnakla tekme vurmuş,
Yeşil böceği delmiş, böcek de öle durmuş.
Tanrı böceği çekmiş, altılı yıldız yapmış,
Kutsal güzel böcekmiş, insanlar ona tapmış.
Bazan yere göçünce, bereket bol olurmuş,
Bataklığa düşünce, kuraklık sel olurmuş.

Öyle anlaşılıyor ki, Ülker yıldızı ile "Meçin" adlı hayvan hakkında anlatılan efsanelerin, bozulmamış şekli ve kökü, Kırgızlar arasında yaşıyordu. Aşağıdaki Altay efsanesi, bilhassa ay ile ilgili efsanelerin fazla tesirinde kalmış gibi görünüyor. Ay ile ilgili bölümümüzde verdiğimiz bir metinde bu efsanenin diğer bir benzerini görebiliyoruz. Ay ile ilgili efsanede, "Yelbegen adlı bir dev, yeryüzündeki bütün canlıları yeyip bitirmekle meşgul idi. Tanrı, insanların kurtulması için, devin ortadan kaldırılmasını, ay ile güneşe emretmiş. Ay, bu emri yerine getirerek, devi almış getirmiş ve yeraltına hapsedmiş". Burada ise Büyükayı burcu, Göklerin hakanıdır. Yeryüzünü yeyip bitiren hayvanın yok edilme

işini, at ile ineğe verir. Tabî olarak bu efsanede garip bir durum meydana gelmiştir. Kırgız efsanesinin inek motifinden de ve Altay destan üslûbundan da vazgeçilmemiş, bu yolla da, böyle karanlık bir efsane ortaya çıkmıştır:

İnsanları hep yermiş, Meçin adlı bir böcek,
Hayatlara son vermiş, çıkmamış yok edecek,
Yedi kardeşler burcu, tüm göklerin Hanıymış,
Atı ile ineği, kendi kahramanıymış.
İnek yerlere inmiş, böceği delmiş demiş,
Büyük soğuklar dinmiş, havalar güzelleşmiş.
Böceğin bacakları, çıkmış göklere uçmuş,
Yeşilmiş saçakları, ülkeler en güzel burçmuş.
Yedi Hakan kardeşler, bir parça aşırımlar,
Bunu duyan Ülkerler, peşine takılmışlar.

Aynı konu ile ilgili diğer bir Altay efsanesinde, yerli motifler daha hafiflemiş ve Kırgızların söylediği esas efsaneye daha çok bir yakınlaşma olmuştur. Artık bu efsanede, Kırgızların inandıkları iklim ile ilgili konular da yer almıştır.

10. ZÜHRE YILDIZI

"Zühre yıldızı çıkar, çobanların korurmuş.

"Tayları doğurturmuş, atlar esen dururmuş!..."

Bir Türk Efsanesi

Batı âleminde Venüs, Önasya'da da Zühre, v.s. gibi adlarla anılan bu yıldız, her iki dünya mitolojisinde de büyük bir yer tutmuştur. Türk mitolojisinde de bu, Kutup yıldızından sonra, en fazla önem kazanan bir yıldız olmuştur. Türklere göre bu yıldız, çok güzel bir kız idi. Batıdaki Venüs ve Zühre de, daima kadın güzelliğinin bir sembolü olmuşlardı. Sibirya'nın buzlu tundralarında ve karanlık bölgelerinde yaşayan, uzun zamandan beri medenî âlemlerle ilgilerini kesmiş bulunan Yakut Türkleri Batıdan nasıl ilham almışlardı? Öyle anlaşılıyor ki Türklük, çok eski çağlardan beri Batı ve İran mitolojisi ile bu bakımdan bir bağ kurmuş bulunuyordu.

Türk Halk edebiyatında Zühre Yıldızı:

Türk lehçelerinde Zühre yıldızına ne gibi adlar verildiğini yukarıda incelemiştik. Bu adların hepsi de bir efsanenin gereği olarak verilmişti. Veyahut da bu adlara göre yeni efsaneler düzülmüştü. Türk halk edebiyatında bu yıldızlara umumiyetle "Kervan Kıran" adı verilir. Bunun da bir efsanesi vardır.

Anadolu'daki "Kervan Kıran" deyiimi, herhalde Türklerin çok eski ve müşterek bir efsanesine dayanmış olsa gerekti. Tanrı dağlarının vadilerinde yaşayan Kırgız Türkleri de Zühre'ye "Kervan Culduz", yani "Kervan Yıldızı" derlerdi. Herhalda Anadolu'dan, ta Tanrı dağlarının vadilerine kadar gitmiş bir tesir pek bahis konusu olmasa gerekti.

Osmanlıların ilk çağlarında bu burca, "Erte Yıldızı" denirdi. "Erte, gece ile şafak arasındaki zamandır". Sibirya'nın güneyindeki Tundralarda yaşayan Sağay Türkleri de bu yıldıza, "Erta Solbanı", yani "Erte Çolbanı" derler. Yine aynı Türkler bu yıldıza, Anadolu'daki "Tan yıldızı" gibi, "Tang solbanı" da derler. "Solban", Anadolu'daki "Çolpan" dan başka bir şey değildi. Az sonra vereceğimiz örneklerle açık olarak görceğimiz gibi Zühre, "Atları koruyan, çoban Tanrısı" idi. Anadolu'daki bu burca "Çoban yıldızı" denmesi, Ahmet Vefik Paşa'yı bile hayrete düşürmüştü. Gerçi "Çoban" ile "Çolpan" sözleri birbirlerine yakın idiler. Ama hiç kimse de "Çoban"ın ile "Çolpan" dan geldiğini söyleyemiyordu. Bütün bunlardan hissediyoruz ki, Bering boğazından Anadolu'ya kadar uzanan Türk âleminde, bazı müşterek his ve fikirler vardı.

Bu yıldız sabaha karşı doğar. Bunun için de Anadolu'nun birçok yerlerinde "Sabah yıldızı" da denmiştir. Bu yıldıza "Akyıldız" diyenler bulunduğu gibi, Doğu Anadolu'da

Sarı-Yıldız, Kanlı-Yıldız, Mavi-Yıldız da denir. Bilindiği üzere bir kervan, bu yıldızın erken doğması yüzünden gece yarısı yola çıkmış ve bu yüzden de haydutlar tarafından yok edilmişlerdi. Bu olayı anlatan Türkü, Şarkışlalı Âşık Veysel tarafından söylenmişti. Fakat senelerce Erzurum'da öğretmenlik ve halkevi reisliği yapan Murad Uraz, bu türkünün daha orijinalini Erzurum'da bulmuştur. Aşağıdaki şiir Murad Uraz'ın derlediği şarkıdan alınmıştır:

"Kanlı yıldız, Sarı yıldız,

"Sunam ağlar, Sarı yıldız,

"Selâm götür, sen al yıldız,

"Yaldız ey, yıldız, yıldız, yıldız!"

Bu efsanenin Ortaasya varyantını da tespit etmiş bulunuyoruz. Eski Türkler de bu yıldızla "Yaruk yulduz", yani "Parlak yıldız" derlerdi. Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde verilen çok eski bir Türk şiirinde, Zühre yıldızının doğuşu ve sabahın oluşu şöyle anlatılıyor:

"Yaruk yulduz togarda, udhnu kelip bakarmen,

"Satulayu sayraşıp, tatlığ ünün kuş öter!"

"Parlak yıldız doğanda, uyanarak bakarım,

"Gevezilik ederek, tatlı sesle kuş öter!"

Eski Türk edebiyatında da Zühre, güzelliğin bir sembolü idi. Nitekim Karahanlı çağının türkçe şaheseri Kutadgu Bilig, yıldızı için şöyle diyordu:

"Beşinci Zühre çıktı, vurdu güzel yüzünü,

"Sabah vakti karşıla, sen de avut gönlünü!..."

Yakut Türklerine göre Venüs veya Zühre, "Çok güzel bir kız imiş ve Ülker yıldızını severmiş. Bu iki sevgili, gökte ne zaman karşılaşılırsa, kalplerinden büyük aşk ve sevgi fırtınaları kopar, bu suretle yeryüzü kar fırtınaları içinde kalmış". Yakutlar kötü havaların nedenini hep bu sebebe dayarlarmış, bu inanışta, bir gerçek payı da yok değildir. Çünkü, Zühre ile Ülker'in yaklaşma zamanı, kuzey bölgelerinde altınca aya tesadüf ediyordu. Tabii olarak bu altıncı ay, Yakutların takvimine göre hesaplanmış bir çağdır. Bu ayda kuzey bölgelerinde, büyük fırtınalar olurdu.

Kırgızlar'a göre ise, "Zühre yıldızı, Ay'ın kızı idi. Ülker de, Ayın oğludur.

Türkler, genel olarak bu yıldıza "Çolpan" derlerdi. Bu söz, diğer Türk lehçelerinde "Çolpon" ve Anadolu'da da "Çoban yıldızı" haline girmiştir. Bununla beraber Anadolu'da bu yıldızla çobanlar arasında bir çok bağlar bulunmuş ve buna göre de türlü şekilde anlatılan birçok masallar düzülmüştür. Moğollar da bu yıldıza, "Solbon" veya "Sulbun" derlerdi. Öyle anlaşılıyor ki bu yıldızın adı,

Moğollara da Türklerden girmişti. Türkler, genel olarak bu yıldıza "Tang Yulduzu", yani "Tan yıldızı" demişlerdir. Bu da, sabahla ilgisi dolayısı ile idi. Anadolu'da ise, "Sabah yıldızı" deyimini kullanılır. Türkler, yıldızların parlaklıklarına bakarak, ad vermişlerdi. Meselâ eski Türkler Zühre'ye "Yaruk yulduzu", yani "ışık yıldızı" demişlerdi. Anadolu'da buna benzeyen bir deyim görüyoruz. Anadolu'nun birçok yerlerinde Zühre'ye "Ak yıldız" denir.

Bu yıldız, Altay ve Sibiryta efsanelerinde de önemli bir yer tutar. Meselâ, "Efsane kahramanlarından biri gördüğü bir rüyada, sağ tarafından güneşin, sol yanında da ayın durduğunu görmüş. Güneyde ise, Zühre yıldızı parlıyormuş". Bu bölgelerde Zühre yıldızı genel olarak güneyi temsil eden bir sembol idi.

Zühre yıldızı, "Atların koruyucusu":

Güney Sibiryta halklarının birçoklarına göre Zühre yıldızı, atların ve at sürülerinin koruyucusu idi. Bunun için büyük at sürülerine sahip olan kimseler, Zühre yıldızına kurban keserler ve kurban etleri ile şarapları ateşin üzerine dökerek, bunların dumanını ve kokusunu Zühre yıldızına gönderirlerdi. Zühre yıldızının yanında parlayan iki küçük yıldız da, onun çobanları olarak kabul edilirdi. Çünkü Zühre yıldızının da büyük at sürüleri vardı. Bu iki çoban da onun sürülerine bakardı. Bunun içindir ki at çobanları

da, bu iki küçük yıldız kendilerine uğur getiren bir yıldız olarak kabul etmiş ve onlar için kurbanlar sunmuşlardı.

Hind mitolojisine göre Zühre yıldızı "Aşvin" adlı bir Tanrı idi. Bu Tanrının diğerlerinden farkı, daha ziyade bir ata sahip olması ve at üzerinde gezmesi idi. Öyle anlaşılıyor ki, Sibiryaya an'anelerinde de biraz Budizm'in tesirleri mevcuttu. Fakat Hindistan'da at kültürü ve büyük at sürüleri yoktu. Bu sebeple bu inanç Ortaasyaya'ya gelince, atlı Türklerin hayatlarına uymuş ve tamamı ile yerli bir inanış haline girmişti. Belki de bu inançlar, Ortaasya'da eskiden beri mevcut idi. Bu efsanelerin en tipik örnekleri Buryat'larda görülür. Bu konuda bir fikir vermek için, bu efsanelerin birer özetini sunmağı faydalı buluyoruz:

ZÜHRE YILDIZI, ÇOBAN YILDIZI

Zühre yıldızınınmış, yerdeki bütün atlar,

Onları hep korurmuş, esen bulurmuş tüm atlar.

İki çobanı varmış, birinin adı Tuğluk,

Çobanlara bakarmış, onda imiş ululuk,

Tuğluk'a herkes tapar, keserlermiş kurbanlar,

Baharda tören yapar, içerlermiş çobanlar.

Kebapların kokusu, ta Zühre'ye çıkarmış,

Şarapların tütsüsü, yıldızları yıkarmış.
Bazan gençlerin çoğu, oynarlar çalarlarmış,
Büyük şenlikler yapar, uykuya dalarlarmış.
Ateşin içine kemikler atarlarmış,
Kemik kokularıyla , Zühre'yi sararlarmış.
Derler ki bazıları, Zühre bir Tanrı idi,
Yalnız korur atları, görevi ayrı idi,
Gece dünyaya iner, doğumları başlatır,
Bazan atlara biner yeleleri ıslatır.
Yayla güz arasında, Zühre parlak doğarmış,
Zührenin ışığında, taylor apak doğarmış.
Bazan Zühre yıldızı, batılara uğrarmış,
Doğu sahipsiz kalır, kurtlara gün doğarmış.
Bu mevsimde çobanlar, sıcaktan hep baygınmış,
Ayıkmiş bütün kurtlar, son derece azgınmış.
Zührenin bir çobanı, bir de köpeği varmış,
Zühre yokken tamamı, hiç durmadan yatarmış.

11. SAMANYOLU

*"Ortaasyalılara, Samanyolu yol olmuş,
"Rüzgârdan atlılara, Avrupa hep kul olmuş!..."*

Samanyolu, insanların hayallarını işleten ve hislerini geliştiren bir konu olmuştur. Böyle güzel bir konunun, elbette ki Türk mitolojisinde de bir yeri vardı. Türklerin çok önceleri, Samanyolu hakkında belirli bir düşünceleri ve bu yolun nedenlerini bile açıklayan efsaneleri vardı. Yeni devletler kuruldukça ve Türk kavimleri etrafa dal budak saldıkkça, bu düşünce yalnızca sözlerde kalmış ve yeni dış tesirler kendilerini göstermeğe başlamışlardı. Meselâ bugün türkçemizde kullandığımız Samanyolu deyimi, Türk mitolojisine ve Türk düşünce düzenine dayanan bir söz değildir. Bu deyim, daha çok İran mitolojisi ile edebiyatından girmiştir. İranlılar bu yola "Kahkeşân", yani "Saman çeken" derlerdi. Bu söz osmanlıcaya, "Kehkeşân" şeklinde girmiştir. İran efsanelerine göre, "Samanyolu, gökte saman çekilirken, yere düşen saman tozlarından ve saman parçalarından meydana gelmişti".

Türkler bu efsaneleri alarak, kendilerine benzetmişlerdi. Onlara göre Samanyolu, "Bir saman hırsızının bıraktıkları izlerdi". Bu sebeple eski Türkler bu yola, "Saman oğrısı" yani "Saman hırsızı" derlerdi.

İslâmiyeti kabul eden Türkler, bu yolun güneydoğuya, yani Mekke'ye gittiğini görerek, buna "Hacılar yolu" veya "Hac yolu" demeğe başlamışlardı.

"Hacılar yolu" deyimi de, türkçeye farsçadan gelmiştir. Anadolu'da söylenen, "Samancı yolu, Samanlık yolu" deyimlerinin de ilim kaynağı da, yine Fars edebiyatıdır. Fakat Anadolumuzda kullanılan iki önemli deyim vardır ki, bunun üzerinde büyük bir dikkatle durulmalıdır. Bunlar da, "Gök kaptusu" ve "Gök yaruğı" sözleridir. Bu deyimler, Osmanlıların ilk çağlarında da kullanılmıştı.

Anadolumuzda Samanyolu için söylenen "Gökdere" ile "Gökyolu" deyimleri. Eski Türk mitolojisinin izlerini taşımaktadırlar. Az sonra vereceğimiz, "Ordu yolu" adlı şiirin okunmasını tavsiye ederiz.

Bütün bunların üstünde Samanyolu için söylenen eski ve orijinal bir deyim vardır ki, o da "Kuşlar yolu" veya "Kuş yolu"dur. Gerçekten de Samanyolu, kuşların göçettikleri yönlere doğru uzanıp giden bir izdir. Bu fikrin altında da, bir efsane ve mitolojik bir düşünce yatmaktadır. Bu efsanelerden bazılarının özetlerini, ayrıca vereceğiz. Ortaasya'da doğan bu mitolojik düşünceleri, bütün Batı Sibirya, Rusya ve Fin körfezine kadar yayılmıştı. Meselâ Kazan Türklerinde, bu kuşların hangi kuşlar oldukları da belirtilmiş ve Samanyolu'na "Yaban kazlarının yolu" denmişti. Bu deyimle ilgili, bir sürü de efsane vardır.

Samanyolu, "Göğün dikiş yeri":

Kuşlar yolu deyimi, diğerlerine nazaran eski olmakla beraber, en eski türk düşüncesini yansıtmaktan da uzaktır. Yakut Türklerinin bazı hikâyelerinde Samanyolu, "Göğün dikiş yeri" olarak gösterilmektedir. Artık Yakutlar bunu, bir kuş izi v.s. gibi görmemişlerdi. Bütün uzayı (Cosmos) bir parçası gibi düşünen bazı Sibirya kavimleri de yok değildir.

Samanyolu, "Tanrının ayak izi":

Yine Yakut Türklerinin şu düşüncesi, yukarıdaki uzay fikrini geliştirmekte ve bizi yeni bir fikire erdirmektir: "Tanrı, ilk olarak dünyayı yaratmak istediği zaman, bir müddet gök yüzünde gezmek zorunda kalmış. İşte gök yüzünde güzel bir cadde gibi parlayan bu Samanyolu, Tanrının o zamanki ayak izlerinden başka bir şey değilmiş". Bizce bu düşünce, çok önemlidir. Bu duruma göre, kuzey-doğudan güney-batıya doğru uzanan Samanyolu, bize Tanrının hareket ve gidiş yönünü de vermektedir. Aşağıda, yine Sanayolu ile ilgili olarak, Kuzey-batı Sibirya kavimlerinden ve Macarların akrabaları olan Voğullardan, bazı efsane özetleri vereceğiz. Bu efsanelerde Samanyolu, artık Tanrının değil de; Tanrının sembolleri olan geyik ve avcının ayak izleridir. Yakutlar ise bunu, her türlü sembollerden kurtulmuş, saf bir din düşünmesi olarak tasavvur etmişlerdir.

Samanyoluna "Ordu-yolu" denmesi:

Aşağıdaki efsane konu bakımından, Atilla ve oğulları ile ilgilidir. Fakat ortaya çıkış tarihi, daha çok Macarların Ortaavrupa'ya gelişinden sonra başlar. Ana motifler itibari ile, Macar mitolojisinin özelliklerini taşır. Bununla beraber bu efsane, Macarlar tarafından değil; Transilvanya'da oturan, Türk ve Macar karışımı Sekeller tarafından söylenmiştir. Ortaasya tarihi ve Türk kültürü bakımından da, fevkalâde bir öneme sahiptir. Eski Macar inanışlarına göre Macarlar, Ortaasya'ya yakın olan yurtlarından Macaristan'a, göçerken, hep "Samanyolunu takip ederek" gelmişlerdi. Bilindiği üzere Samanyolu, her memlekete göre az veya çok, yön değiştirir. Güney Rusya'da ise Samanyolu, özellikle yaz aylarında, doğu ve batı yönleri arasında uzanır: "Gerçekten Samanyolu burada, sanki Ortaasya ile Avrupa arasında uzanan bir yolmuş gibi görülür. Büyük istilâlar ve göçler, hep bu yol üzerinden yapılmıştır". Bilindiği üzere, Macarlar Ortaasya'dan Avrupa'ya gelişleri, yine onların efsanelerine göre bir "Geyiği takip etme" yolu ile olmuştu. Bu efsaneyi, geyikle ilgili bölümümüzde incelemiştik. Daha sonra bu ana efsaneye, bir de Samanyolu motifi ilâve edilmiştir. Efsane şöyledir:

SAMANYOLU, "ORDU YOLU"

Samanyoluna Hunlar "Ordu yolu" demişler,
Batıya gelen Hunlar hep bu yoldan gelmişler,
Ortaasyalı'lara, Samanyolu yol olmuş,
Rüzgârdan atlılara, Avrupa hep kul olmuş.
Asya'dan ruhlar gelmiş güya Samanyolundan,
Avrupa'yı hep ezmiş, bu kahraman yolundan.
"Türk-Macar" asıllıdır, ünlü "Sekel" boyları,
Askeri akıllıdır, savaşçıdır soyları,
Sekeller bozulmuşlar, nasılsa bir savaşta,
Felekâti duymuşlar, akıl kalmamış başta.
Atılanın en küçük, er oğlu "Çaba" imiş,
Ama akılda büyük, tıpkı da baba imiş.
Gökten Samanyolundan Çaba'nın buyruğundan,
Erlerin ruhu gelmiş, Hunların ordusundan.
Ruhlar göklerden inmiş, kurtarmış Sekel'leri,
Düşman dağılıp sinmiş, almışlar bu illeri.
Doğu-Batı yoludur, kuzeyde Samanyolu,
Efsaneler doludur, Türklerin bir şan yolu.

Macarların, Asya'nın kuzey-batısında yaşayan Vogul kavimi ile çok yakın ilişkileri olmuştur. Hatta birçok Macarlar, kendilerinin Voğullarından geldiklerine inanmışlardır. Voğul mitolojisinde, "Samanyolu" ile "Geyik" motifleri, yanyana gelmişlerdir. Fakat bu efsaneler, çok mitolojiktirler. Ortaasya mitolojisi gibi gerçekçi, açık ve duru da değillerdir. Bize göre Macarlar, mitolojilerinin köklerini, yine Ortaasya'da aramalıdır. Voğul mitolojisi de, Ortaasya mitolojisinin yan tesirleri ile meydana gelmiş, daha mistik ve daha karışık türlerinden başka bir şey olmasa gerekti. Tanınmış türkolog Radlof da Kırgız efsaneleri ile Sibiryaya efsanelerini karşılaştırırken, bu gerçeği söylemekten kendisini alamamıştı.

Samanyolu, avcılarının "Kayak izleri":

Bu inanış daha çok, Kuzey-Batı Sibiryaya'da oturan Vogul kavmi ile, Orta Sibiryaya'daki Tunguz'lar arasında çok yaygındır. Bu bölgeler, senenin çoğu zamanlarında, karla kaplıdır. Bu sebeple, böyle bir inanış ve söyleyiş, normal görülmemelidir. Buradaki geyik tanrının bir sembolüdür. Ortaasya efsanelerinde de bunu çok görüyoruz. Aynı motif Macarlarda da vardır. Fakat Ortaasya ve dolayısı ile Macarların geyik efsaneleri, burada tam manası ile dinî bir şekle bürünmüştür. Bunların hangisi orijinaldi? Elbette ki bu efsane daha mitolojik idi. Fakat Radlof'un gayet haklı olarak dediği gibi, bu bölge halklarının hayat

düzeni böyle bir düşünceyi; güneydeki Türklerin daha gerçekçi düşünce ve hayat düzeni ise, başka türlü bir mitolojiyi meydana getiriyordu. Samanyolu ile ilgili birkaç efsaneyi, aşağıda özetlemeği faydalı buluyoruz. Bu efsaneler, Türk mitolojisinin kuzey-batı kanadının, uzak örnekleridirler:

Numi-Tarem adlı bir, Tanrı varmış kuzeyde,

Altı ayağı olan, geyik yapmış yüzeyde.

Geyik hızla kosarmış, hiç kimse tutamazmış,

Göğü delip aşarken, hiç kimse bakamazmış.

Bir avcı kayak takmış, geyiği kovalamış,

İki ayağın kırmış, yine de tutamamış.

Bunun için göklerde, kayak izi doluymuş,

Kutsal kayak izleri, beyaz Samanyolu'ymuş!

Avcı tarafından öldürülen geyiğin 7 yavrusu varmış. Diğer bir efsanedeki avcılar da, 7 kardeş imişler. Vogul kavminin, daha doğrusu Fin-Ugor'ların büyük Tanrısı olan Numi-Tarem'in de 7 tane oğlu vardı. Bütün insanlık, bu 7 oğuldan türemişti. Yakut Türklerinin Yaratılış destanlarında da, "Tanrı, ilk defa 7 insan yaratmıştı ve bütün insanlık da bu ilk 7 insandan meydana gelmişti". Bu da bize gösteriyor ki, Türk mitolojisinin Doğu ve Batı

kolları, ifade ve üslûp değişikliklerine rağmen, yine de bir noktada birleşiyorlardı.

Samanyolu "Kuş yolu":

Bu fikir tam manası ile Türk mitolojisinin malı olan bir motiftir. Henüz daha islâmiyetin ve dolayısı ile İran kültürünün tesirlerini iyice tatmamış olan Türkler, genel olarak bu deyimini kullanırlardı. Samanyoluna, Kırgızlar'ın "Kuş Colı" Türkmen'lerin de "Kuşlar yolu" demelerinin nedeni de buradan geliyordu. Kazan Türkleri ise Samanyoluna, "Kiyik kaz yolu" yani "Yabanî kaz yolu" derlerdi. Kazan Türkleri bu bakımdan, Türk lehçelerinin uzak bir kolu olan Çuvaş'lar ve dolayısı ile, Fin-Ugor kavimleri ile birleşmişlerdi. Aşağıda özetini vereceğimiz Voğul efsanesi de, böyle bir düşünce düzeninin bir mahsülüdür.

Görüşümüze göre böyle bir düşüncenin, Kazan Türklerinden Çuvaş ve Vogul'lara geçmiş olması, daha muhtemeldi. Yukarıda da gösterdiğimiz gibi, Samanyolu hakkında voğullara hâkim olan düşünce, daha çok "Geyik" ve "Avcı" motifleri üzerinde toplanıyordu. Kazan'da ve Çuvaşlarda ise, "Yaban kazlarının uçuş yolu", birinci derecede bir rol oynuyordu. Görülüyor ki, bu düşünce tarzı, Ortaasya'dan başlıyor, Güney Rusya Türk kavimlerinde yayılarak, kuzeydeki Fin halklarını bile sarıyordu. Bu inanın çok geri ve mitolojik bir anlatılışı

olan, Vogul efsanelerinden birinin özetini, aşağıya veriyoruz:

Bahadır bir ev varmış çok çok eski çağlarda,

Bazan gökte uçarmış, avlanırmış dağlarda.

Samanyolundan gelir, bahar olunca kuşlar,

Aynı yoldan gidermiş, artık gelince kışlar.

Er kuzeye kaçarmış, iyi günlerde yazın,

Samanyolundan uçar, göçer gelirmiş kışın.

Bu efsanede de görülüyor ki, Samanyolunun ötesinde "Hayat suyu" ve bir nevi "Cennet" vardı. Aynı zamanda Samanyolu, ruhların ötesine ve Tanrıya giden bir yoldu.

EBEKUŞAĞI

"Ebekuşağı çıkar,

Tilkiler düğün yapar."

Bir Anadolu Sözü

"Ebekuşağı, alyeşil bir kuşak veya göğün sembolü olan bir yay gibi":

Zaman zaman göğü bir taraftan diğer tarafa kadar, türlü renklerle saran, alyeşil kuşak, Türklerin de hislerini

okşamış ve aklını yormuştu. Arapça "alâ'im el-semâ" deyimini türkçemize, İstanbul yolu ile gelmiş ve Anadolu ile İstanbul'da, türlü türlü şekillere girmişti. "Eleğim sağma", "İneğim sağma" gibi garip; fakat kulağa hoş gelen deyimlerin hepsi, bu arapça sözden çıkmıştı. Deyimlere bakılırsa, öyle anlaşılıyor ki Anadolu Türklüğü, alâimisemayı daha ziyade bir "Kuşak" veya "Gök kuşağı" şeklinde hayal etmişti. Nitekim Anadolu'da kullanılan, "Al-kuşak, ala-kuşak, alyeşil kuşak, dedekuşağı, ebekuşağı, ebemkuşağı" gibi geniş ve zengin sözlük, bu ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir. "Ebe kuşağının bir yay gibi düşünülmüş olmasına", daha ziyade İran mitolojisinde rastlanır. Bilindiği üzere iranlılar, ebekuşağına "Kavs-i kuzalı" derlerdi. "Kuzah" İran mitolojisinde, insanlara kötülük getiren önemli şeytanlardan biri idi. "Kavs" sözü ise, arapçada "yay" anlamına gelirdi. Birçok İranlılar da bunu farsçalaştırarak, "Keman-ı Şeytan" yani "Şeytanın yayı" demişlerdi.

Altay ve Sibiryâ efsanelerinde de, böyle bir inanışa rastlamıyor değiliz. Fakat türkçe konuşan kavimler, ebekuşağını insanlara kötülük getiren bir şeytanın yayı gibi düşünmemişlerdi. Aksine, onunla Tanrılar arasında bir bağ görmüşler ve ebekuşağına özel bir kutsallık vermişlerdi. Meselâ Sibiryâ'daki Soyot kabileleri arasında toplanmış olan bir efsanede, şöyle deniyordu:

"Gök gürlemesi, büyük bir kahramanın sesidir. Onun yayı gökkuşağı, attığı oklar ise, yıldırımlar idi".

Gerçi bu efsane çok önemlidir. Fakat Altay ve Türk mitolojisinin öz motifleri ile pek ilgisi yoktur. Hint mitolojine göre de ebekuşağı, Tanrı İnd'ranın bir silâhı idi. İndra bu silâhla, Asura adlı diğer bir Tanrı üzerine, yıldırımdan oklar atardı. Gerçi Türklerde, "Yay gök kubbesinin bir sembolü idi". Fakat gök yayının, ebekuşağı ile bir ilgisi olup olmadığını bilmiyoruz.

"Ebekuşağı, Gök Kurt'un yelesi"

Ortaasya'da Kırgızlar bazı yerlerde, ebekuşağına "Kök-cele" yani "Gök yele" diyorlardı. Kutsal atların bu dolayısı ile, "Bozkurdun gök yeleleri" ile ilgili olan bu deyim, Türk kültürü bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bazı Kırgızlar da ebekuşağına "Kündüg kulağı", yani "Güneşin veya güneş ışığının kulağı" adını verirlerdi. Bu deyim de, Türklerin kozmolojik düşüncelerini belirtme bakımından ayrıca önemlidir.

Ebekuşağı bir "Ak yol" veya "Cennet köprüsü" gibi:

Ebekuşağının eski Türklerde, daha çok bir "Köprü" şeklinde düşünülmüş olması, daha muhtemeldir. "Ebekuşağı öyle bir köprü idi ki, bu dünyayı öbür dünyaya bağlardı". Eski Türklerin dili de "bu acunu, ol acuna" bağlayan bir köprü idi. İslâmiyetten çok önceleri, hatta İslâmiyetin "Sırat Köprüsü" Türklerin hatır ve

hayallerinde bile yok iken, bu düşünce eski Türklerin zihinlerini yoran bir konu olmuştur. Anadolu'da ve Osmanlılarda, zaman zaman Ebekuşağı için kullanılan bir "Akyol" deyimini de vardı. Anadolu Türklerinin kullandığı bu "Akyol" deyimini, herhalde bütün deyimlerin üstünde ve ebekuşağı için kullanılan sözlerin ve eskilerinden ve en doğrularından biri olsa gerekti. Ebekuşağı, göğün ve yerin en güzel renklerini kendisinden toplayan ve çok kısa ömürlü, güzel bir tabiat olayıdır. Rengi de "Ak" değildir. Buna rağmen Türklerin ebekuşağına ak demelerinin önemli bir sebebi vardı. "Bu yolun kutsallığı, iyi dünyalarla aramızda bir bağ kurması ve nihayet aklığın, iyiliğin ve iyilerin yolu olması sebebi ile, ona böyle denmiş olmalı idi". "Ak" ve "Aklık" deyimleri, eski Türk edebiyatını dolduran, iyilik, kutsallık ile güzelliğin bir sembolü idiler.

Kuzeydeki Kazan Türkleri ebekuşağına "Salavat küpiri", yani "Salavat, selâmet köprüsü" derlerdi. İslâmiyetin ve islâmi inanışların türlü şekillere girdiği bu Türk bölgelerinde, ebekuşağının bir "Selâmet köprüsü" halinde düşünülmüş olması da, üzerinde durulacak önemli bir noktadır. İslâmiyetle hiçbir ilgileri olmayan ve hâlâ çoğu putperest veya Hıristiyan olarak yaşayan Çuvaş Türklerinin de bu islâmî deyimini alarak, "Azamet-keberri" veya "Saramat-keberri" haline sokmuş olmaları da, önemli bir meseledir. Kazan Türkleri, yüzyıllarca kuzeyin akıl ve kültür hocaları olmuşlardı. İster

putperest, ister Hıristiyan, isterse başka dinlere girmiş olsunlar, kendi inanışlarına aykırı da düşse; Rusya'daki birçok kavimler, onların deyimlerini almışlar ve zamanımıza kadar kullana gelmişlerdi. "Ebekuşağının, dünyadan ahirete giden bir köprü olduğuna dair bir inanç", Avrupa'da da çok yayılmıştı. Fakat Kazan Türklerini etkileyen başlıca iki bölge, güneydeki islâm âlemi ile Ortaasya'daki anavatan idi.

"Şaman davullarındaki resimler üzerinde"de ebekuşağını temsil eden sembolleri sık sık görebiliyoruz. Bu semboller genel olarak, "Dünyanın orta direği olan Demir-Kazık'ın iki yanına karşılıklı olarak çizilmiş altı yaydan ibaret idiler". Ebekuşağının üzeri, yerle göğü birbirinden ayıran, bir çizgi ile ayrılmıştı. Bu çizginin üzerinde de Tanrıyı temsil eden bir insan başı ile, ay, güneş ve yıldızlar bulunuyordu. Bundan da anlaşılıyor ki, Şamanist Türkler ebekuşağına, birinci derecede, büyük bir önem vermiyorlardı. Onlara göre, "Ebekuşağı kutsal ve sonsuz gökte değil; yeryüzünde meydana gelen bir olaydı". Ebekuşağının karşılıklı olarak duran üçer yaydan ibaret oluşlarının manası da, şimdilik pek anlaşılmıyordu. Bunlarla, ebekuşağının "üç veya altı rengini" mi ifade etmek istiyorlar? Bu davulları inceleyen etnoğraflar da, maalesef bu çizgilerin üzerinde durmamışlardı. Şamanların göğe çıkarken takip ettikleri bir yolları vardı. Bazı araştırmacılara göre, "Ebekuşağı, Şamanları göğe götüren bir yol idi". Fakat Altay edebiyatında bu yolun,

ebekuşağı ile bir ilgisi bulunup bulunmadığına dair hiçbir kayda rastlamıyoruz. Gök ile ilgili bölümümüzde, Yakut Türklerinin göğe çıkma törenlerinde, boy sırası ile dokuz ağaç dikildiğini, bunlar arasına bir ip gerildiğini ve bu tipin de "Şamanın göğe çıkarken takip edeceği yolu gösterdiğini" söylemiştik. Yakut Türkleri bu ipin daha ziyade "Siyah at kılından" yapılmış olmasına dikkat eder ve yine aynı ip üzerine "Beyaz at perçemleri" asarlardı. Bu perçemler, her gök katı için Tanrıya kurban edilen atların semblü idiler. "Nerede, atla ilgili bir konu görülürse, hemen orada eski Türk âdetleri canlanır". Bu sebeple Yakut Türklerinin her inanışlarında, at ve atla ilgili konular, birinci derecede rol oynarlardı. Bu inanışlar, daha güneydeki Moğollar arasına yayıldıkça, orijinal şekillerini kaybeder, dejenerleşirdi.

Yakutların güneydeki Buryat Moğolları da "Şamanların göğe çıkma törenlerinde", aynen Yakutlar gibi "Dokuz ağaç dikiyorlar ve ağaçların aralarına da, bir ip geriyorlardı. Bu ip üzerine, fazla olarak beyaz, mavi, kırmızı ve sarı bezler de asıyorlardı. (Bazı araştırmacılara göre bunlar), ebekuşağının renklerini temsil eden bezler olmalıydılar". Gök ile ilgili bölümümüzde gösterdiğimiz gibi, göğün yönlerini temsil eden renklerde vardı. Bu sebeple asılan bu renkli bezlerin, göğün yön renkleri ile ilgili olması da muhtemeldi. Fakat bu törenlerde, gök katlarını temsil eden dokuz ağacın yanına dikilen, başka kayın ağaçları da vardı. Bu ağaçlar üzerine de, yalnızca

"mavi" ve "beyaz ipler" bağlandığını görülüyordu. Bu törenleri daha geçen asırda görüp de yazan etnoğraflar, "Yalnızca mavi ve beyaz iplerin ebekuşağını temsil ettiklerini" söylemişlerdi. Ebekuşağının, yalnızca mavi ve beyaz renklerle ifade edilmesinin de, ayrı bir önemi vardı: "Bunlardan mavi, göğü ve beyaz da, yeri temsil eden renkler idi". Daha gerçekçi ve orijinal inanışlara sahip olan Yakut Türkleri, kendi törenlerine ebekuşağı vs. gibi olayları katarak, daha mistik ve daha karışık bir yola gitmeği tercih etmiyorlardı. Bunun yanında, bazı yerlerde ebekuşağını göğe giden bir "Gök köprüsü" gibi gören Şamanlar da yok değildi.

"Ebekuşağı'nın Avrupa'da ve Türklerde Sırat köprüsü gibi düşünülmesi":

Kazan Türklerinin ebekuşağına "Salavat" veya "Selâmet Köprüsü" demelerinin elbette ki bir sebebi vardı. Avrupalı kavimler de ebekuşağının, bir "Gök köprüsü..." (Pons) olduğuna inanırlardı. Onlara göre ebekuşağı, "Bu dünyada ölen insanların öbür dünyaya geçtikleri bir köprü idi. Gökteki ruh âlemine insanlar, ancak bu ebekuşağı köprüsü ile gidebilirlerdi. Bu sebeple, göğün sonsuzluğu ile yerin derinliklerini birbirine bağlayan ışıklı tek geçit de, yine ebekuşağı idi. İnsanlar ölünce, bedenden çıkan ruhları, yer altı âlemine gider ve bu âlemin bütün derinliklerini dolaşırlardı. Bahar mevsimi gelince de yavaş yavaş dirilmeğe başlar ve bu köprünün

başında toplanırlardı. "Cephisus" adlı bir Tanrıça, onları, bu köprüde bekler ve herkesi peşine takardı". Eski Yunan metinlerinde ebekuşağına, "Cephisus Köprüsü" denmesinin nedeni de, bundan ileri geliyordu. Alman destanlarının, "Edda Şarkıları" adlı bölümlerinde de ebekuşağı, öbür dünyada geçilmesi gereken bir köprü idi. Köprü'nün başında iyi ve kötü ruhlar bulunur ve köprüyü geçmekte olan insan ruhlarını gözden geçirirlerdi. İslâmiyetteki "Zebani" lerin görevlerini yerine getiren bu ruhlar, iyilere yardım eder ve kötülerini de Cehenneme düşürürlerdi". Alman destanlarında anlatılan bu sahneler de nihayet, İslâmiyetteki "Sırat Köprüsü" ne paralel doğmuş insani düşüncelerden başka bir şey değil idiler. Fakat Sırat Köprüsü, Avrupa kültürlerinde daha da romantikleşmiş ve türlü, renkli ışıklarla donanan bir ebekuşağı şeklinde düşünülmüştü. Avrupalı'lara göre ebekuşağı, gökteki meleklerin yere inmelerine de yardım ederdi. Melekler yere inerken, hep bu köprüden geçerlerdi. Sibiry'a'nın bazı bölgelerindeki Şamanlar ise, ebekuşağının kendilerini göğe götüren bir yol olduğuna inanırlardı. Bu da nihayet, aynı yöndeki bir insan düşüncesinin, çok uzak bölgelerde bile olsa, aynı şekilde görünmesinden başka bir şey değildi. Öyle anlaşılıyor ki Kazan Türklerinin ebekuşağına "Salavat Köprüsü" demelerinin nedeni de, doğudaki kendi ana bölgeleri ile, batıdaki Avrupalı komşularının, aralarında kalmış olmalarına dayanıyordu.

Yunus Emre de kendisini cahil, bilgisiz, Allahın büyüklüğünden ve vereceği cezalardan habersiz bir insan yerine koyarak, Sırat köprüsü için şöyle demektedir:

"Sırat kıldan incedir, kılıçtan keskincedir;

"Varub anın üstine, evler yapasım gelir.

"Altında gayya vardır, içi nâr ile pürdür;

"Varub ol gölgelikde, biraz yatasım gelir.

"Tân eylemen hocalar, hatırınız hoş olsun;

"Varuben ol Tamu'da, biraz yatasım gelir.

Kıldan köprü yaratmışsın.

Hele biz şöyle duralım,

Gelsün kullar geçsin deyu;

Yiğit isen geç a Tanrı! Nihayet

Anadolu'da ebekuşağına Akyol denmesinin bir sebebi olmalıdır. Türk etnoğrafyası ve folkloru üzerinde henüz daha geniş araştırmalar yapılmadığı için, bunların hepsine birden birer izah yolu bulmak şimdilik imkânsızdır.

"Ebekuşağı, bir elek veya davul kasnağı":

Ebekuşağı ile ilgili bölümümüzde böyle bir başlığın bulunması, bizim de bu fikre katıldığımızı ifade etmemelidir. Bu konu üzerinde bazı kimseler durmuş ve bu yönde bazı fikirler savunmuşlardı. Biz bu fikirleri özetleyip, kısaca bir tenkit süzgecinden geçirmeğe çalışacağız:

İki büyük Türk düşünürü, Mütercim Asım Efendi ile Ahmed Vefik Paşa, arapça "Alâimisema"nın türkçeleştirilmiş bir şekli olan "Eleğim sağma" sözünü, büyük bir önem vermişlerdi. Hem Anadolu ve hem de Ortaasya'daki Türk kültürü hakkında derin bir bilgisi olan Ahmed Vefik Paşa, Türklerin "Eleğim sağma" deyiminin arapça, "Alâimisema" dan geldiğini iyi biliyordu. Buna rağmen, meşhur "Lehçe-i Osmanî" sinde, alâimsiema için şöyle der: "Elek gibi eleğimsi, sağılmış kasnak şeklindeki 'alâim-i Semâiyeden kavs-i kuzah".

Türkler yabancı sözleri türkçeleştirdikten sonra, kendi inanışlarına göre, bir de onun bir açıklamasını yaparlardı. Ahmed Vefik Paşa, "Eleğim sağma" deyiminin köklerini ve nedenini çok iyi bilen bir kimse idi. buna rağmen bu deyimini, halk inanışlarına göre, yeniden açıklamış olması, üzerinde durulacak önemli bir noktadır.

Davul, Ortaasya ve Sibiryâ Şamanlarının en önemli bir aleti idi. Şamanlar çok eski çağlardan beri, kötü ruhları davulları ile kovarlar ve yine, yardımcı olan ruhları da, yine onunla çağırırlardı: "Havada uçuşan veya yerde

saklanan kötü ruhlar, tıpkı bir kelebek ağı gibi, hep bu davulla toplanır ve zararsız bir hale getirilirdi". Şaman davulu, büyük bir "tef" den başka bir şey değildi. Bunun için de şekli gerçekten bir eleğe benziyor idi. "Anadolu'da şeyhlerin çaldıkları ve tekkelerde mazhar denen büyük tefler de, şekil bakımından Şaman davullarından başka bir şey değil idiler". Şamanlar davul kasnaklarının, yerde ve gökte bulunan kutsal kayın ağaçlarından; derilerinin ise, yine kutsal sayılan bazı geyik derilerinden yapıldığına inanırlardı. Bu kayın ağaçları ile geyiklerin resimleri de, muhakkak olarak, davulun derisi üzerine çizilirdi. Zaten davulun kutsallığı ve kötü ruhlara karşı güç kazanması da, bundan ileri geliyordu. "Davul aynı zamanda Şamanın bir silâhı idi. Davul, bilhassa Altay Şamanizminde, kutsal ok ve yayların de bir sembolü olmuştu". Şamanların, kötü ruhlara karşı, güç kazanması da, bundan ileri geliyordu. Şamanlar, kötü ruhlara karşı, yalnızca davullarını çalarlardı. Fakat davullarını çalarken de, ellerinde tuttıkları kutsal yaylar ile, kötü ruhlara karşı, ok attıklarına inanırlardı. Aslında ise, ellerinde yay yoktu. "Davul sembolik olarak yayın yerini tutuyordu". Elbette ki inanışların bir nedeni ve bin sebebi olmalıydı. Davul kutsal idi. Bunun için de, davulun adını anmak, onların inanışlarına göre "yasak" ve "tabu" idi. Davulu, sembolik adlarla anmak zorunda idiler. Batı Sibirya'daki Yurak-Samoyedlerindeki Şamanlar, davullarına "Yay ağacı"

derlerdi. Onlara göre, "Davul, Şamanın yayından başka bir şey değildi".

İşte bütün bu nedenlerden dolayı bazı araştırmacılar Şamanların davullarını tıpkı bir yay gibi düşünmüşler ve dolayısı ile ebekuşağı ile de bir bağ kurmağa çalışmışlardı. Fakat elimizde Şaman davulunun, ebekuşağı ile ilgisini gösteren en ufak bir delil bile yoktur.

Göktürk yazıtlarının henüz daha tamamlanmamış ve okunmamış bir bölümü ardır. Bu bölüm, W. Thomsen'in okuyuşuna göre şöyledir.

Marttı Râsânen'e göre bu Göktürk yazıtındaki "Üze Tengri köbrügesi", "Ebekuşağı" anlamına gelmeli idi. Tabîî olarak böyle bir nazariyenin kabûlüne de imkân yoktur. Gerçi eski türkçede köbrüg sözü, "köprü" anlamına gelirdi. Fakat burada bu deyim daha ziyade "davul" anlamında kullanılmıştı. "Gök davul" dendiği zaman, "Gök kubbesi"den başka bir şey hatıra gelmemeli idi. Esasen yazıtın metninden de bu konu açık olarak anlaşılmaktadır. Bütün bu meseleler de bize gösteriyor ki, ebekuşağının eski Türk düşüncesindeki yeri henüz daha tam olarak bir açıklığa kavuşmuş değildir. Fin-Ugor'lar gibi Türklerle yakın bağları olan kavimler de, ebekuşağına "Gök Köprüsü" diyorlardı. Fakat bütün bunlar arasında bir bağ kurup, kimin haklı olduğuna

kesin olarak belirtmenin henüz daha vakti gelmediği kaanatındayız.

"Ebekuşağının bir hortum gibi düşünülmesi":

Altay bölgesinde ve Güney Sibirya'daki türkçe konuşan kavimlerin mitolojilerine göre, "Ebekuşağı, yerden göğe çekilen bir su hortumundan başka bir şey değildi. Göklerde yaşayan kutsal yaratıklar, su içmek istedikleri zaman, ağızları ile suyu emip, yukarı çekiyorlar ve bu yolla susuzluklarını gideriyorlardı". Hatta Yakut Türklerinin inanışlarına göre, "Gökteki bu yaratıklar, su ile birlikte insanları da göğe çekebiliyorlardı". Bir efsaneye göre, "Kızın biri, bir gün tarlada çalışırken, birdenbire kaybolmuş ve bütün aramalara rağmen bir türlü bulunamamış. Kızın yanında bulunanlar bile, kızın nereye gittiğini, ne görebilmiş ve ne de hissedebilmişler. Aradan epey bir zaman geçmiş ve uzak bir ülkeden, kızın bulunduğu haberi gelmiş. Kız başından geçenleri anlatınca, ebekuşağının kızı çektiği ve sonra da başka bir ülkeye bıraktığı böylece anlaşılmış. Ebekuşağı kızı alarak göklerde dolaştırmış en sonunda Baykal gölünün güney kıyılarından bir yere bırakmış".

"Ebekuşağı ve tilkiler":

Yakut Türklerinin bazı efsanelerinde ise, ebekuşağına "Dişi tilkinin idrarı" adı verilmişti. Bu gibi "dişi tilkiler" Altay efsanelerinde de önemli bir yer tutarlar. Yakutların

ebekuşağına bu adı niçin verdikleri, iyice anlaşılamıyor. Bununla beraber Anadolu'da da, yağmur yağarken güneş açıp da, ebekuşağı görününce, "Tilkiler düğün yapıyor" denirdi. Yakut Türklerinin bu deyimini ile, Anadolu Türklerinin bu inanışlarının nedenlerini de pek iyi açıklayamıyoruz.

Altay efsanelerine göre ebekuşağı gökte oturan ikinci derecedeki Tanrılardan, "Yayık-Hanı'nın dizgini" idi. Bu da, "Atlı kavimlerin", kültür özelliklerine dayanan önemli bir inanıştı.

SERÂP VE TÜRKLER

Serâp, ışık yansımaları ile ilgili bir tabiat olayıdır. Daha çok çöllerde görülen bu olay, Türklerin hayvanlarını yadıkları yüksek yaylalarda ve sulak vadilerde, çok az görülürdü. Buna rağmen Türkler, çöllerdeki bu ışık yansımalarını da deyimless bırakmamışlardı. Türkler, bu erken çağlarda İran edebiyatı ile ilgiler kurmuş ve yüksek Doğu edebiyatlarında, serâp sözü ile ifade edilen diğer mefhumları da alabilmişlerdi. Bu sebeple, hayal kurma, hayale kapılma, hayalet görme v.s. gibi anlayışları da hep bu deyimle ifade edegelmişlerdi. Anadolu'da serâp için kullanılan "Ilgın-salgım" deyimini öz türkçe bir sözdür. Anadolu Türkleri serâp için, "Ilga, ılgım, ılgın, yalgın, ılgır,

ilkımkak" gibi, sözler de kullanırlardı. Bunların kökleri de, hep eski türkçeye dayanırdı.

"Eski Türkler Serâba Sakım derlerdi":

Eski türkçede serâp için kullanılan esas deyim, "sakım" idi. Anadolu'da, aynı anlam için söylenen, "sağın" şeklindeki sözlere de rastlamıyor değiliz. Göktürkler "sakınmak" fiilini, "düşünmek" ve yahut da "birisini veya bir meseleyi hayallerinden geçirmek" için kullanırlardı. X. yüzyıldan sonra ise bu fiil, artık yalnızca bir şeyi "hayal gibi görme" anlamına kullanılmağa başlanmıştı. Bu fiil, sanmak ve zannetmek anlamlarına da gelirdi. Türkler yalnızca ışıkların değil; seslerin de aksetme hali için yine aynı fiili kullanırlardı. Söylenen şarkıların dağlarda yansıyorak, tıpkı bir sesin hayali gibi bize dönmesi veya bir şarkı sesinin, derinden derine çok uzaklardan bize yetişmesi de, yine bu fiil ile ifade edilirdi.

Kâşgarlı Mahmud "sakımak" fiilinin, "bir şeyin hayal gibi görünmesi" anlamına geldiğini söyler. Eski türkçede, "Ol mening közüme sakıdı" deyimini, "o benim gözüme hayal şeklinde göründü", anlamına geliyordu. "Sakığ sakıdı" denince de, doğrudan doğruya "serap göründü" anlamı çıkarılırdı. "Sakımak" fiili, "sakırmak" türeyişi ile de söylenirdi. "Anadolu'da serap anlamına gelen 'sağın' sözü de kökünü yine bu fiilden almış olmalı idi". Aynı fiilden gelen eski türkçedeki "sağın" sözü de "sanmak" zannetmek anlamına gelirdi. Şimdiki Ortaasya

lehçelerinde "sakım" ve "zakım" sözü, yalnızca "ışığın aksetme olayı" için söylenen bir sözdür. Bununla beraber Kırgızlarda "zakımdanmak" fiili, "serapla örtülmek ve ılgım salgımıyla kaplanmak" anlamına da gelir. Issız ve تنها bir yerde şarkı söylemek veya başkalarına yalnızca uzaktan duyulabilecek bir tarzda ırlamak için de, bu deyim kullanılırdı.

"Anadolumuzdaki ılgım-Salgım sözü de eski bir deyimdi":

Anadolu Türkleri serâba, "pusarık" veya "busarık" da derlerdi. Pusarık, Türklerde daha çok "alaca akşam karanlığı ile sisli havalar" için kullanılan bir deyimdi. Buna rağmen, pusarık sözünün de serâb anlamına kullanıldığını, önemli kaynaklarımızdan öğreniyoruz.

Anadolu'daki "ılgım-salgım" deyiminin sonundaki "salgım" sözünün aslı, başlangıçta "sagım" şeklinde idi. Sonradan bu söz, "ılgım"a uydurularak "salgım" şekline gelmiştir. Anadolu'da, uzaktan hayalet şeklinde görünen şeylere, "ılgın-yalgın" görünmek da denirdi. "Yalkımak" fiili Türk lehçelerinde, genel olarak "parlamak ve alev alev yanmak" anlamında kullanılırdı. Anadolu'daki "yalgın" veya "algım" sözleri de köklerini aynı fiilden almışlardı. Fakat anlamlarında, esas fiile nazaran, küçük bir hafifleme olmuştu. Anadolu Türkleri, yalgın sözünü daha çok, altın, gümüş veya incilerin parlaması için kullanmışlardı. Elbette ki alevin parlaması ile altının parlaklığı arasında bir fark vardı. Anadolu Türkleri "ılgın-

yalgın" derler iken, bu parlaklığa "ılgın", "ılgıt" sözleri ile, daha da bir hafiflik katıyorlardı. İşte Anadolu'da "ılgım, ılgın, ılgır, ılkımak, yalgın" sözlerinin serâp anlamında kullanılması, herhalde bundan ileri geliyor olsa gerekti.

"Serâp" sözü, türkçemize farsça "serâp"dan bozularak girmişti. Öyle anlaşılıyor ki serâp deyimi, Kazan Türkleri yolu ile Çuvaş Türk lehçesine kadar yayılmıştı. Çuvaşlarda, "serep" şeklinde görülen bu deyim, gerçek anlamını kaybetmiş ve "Ebekuşağı" ve buna benzer anlamlar için de kullanılmağa başlanmıştı. Kazan Türklerinden geldiğinde şüphe olmayan bu deyim, artık Çuvaş Türklerinin Hıristiyanlıkla ilgili bayram ve törenleri için de kullanılıyordu. Bu bayram ve törenlerde, eski Türk inançlarının da hâlâ yaşadıkları gözden kaçmıyordu.

Çuvaş Türkleri, erken çağlarda Hıristiyanlığı kaybetmiş ve bir çok eski Türk inançlarını unutmuşlardı. Çuvaş Türklerinde, "Serem", "Sören" veya "Serap" denen bazı din törenleri görülüyordu. Hıristiyanlığa uygulanan bu tören, genel olarak Hıristiyanların kutsal günlerine tesadüf ettirilirdi. Tören sırasında, "Bir çok insanlar ellerine borular, tahta kılıçlar veya sopalar alarak duvarlara vururlar ve büyük gürültüler çıkarırlardı. Çıkarılan bu görüntüler ile de, evlerindeki kötü ruhları kovduklarına inanırlardı". Türklerde oldukça uzak Çeremisler de, bu törene "Sürem" veya "Şürem" derlerdi. Bu deyimlerin köklerinin, türkçe "sürmek"

fiilinden gelmiş olması çok muhtemeldir. Çünkü bu törenin gayesi, kötü ruhları evlerinden kovmak ve "sürmek" idi.

ACUN VE DÜNYA

"Soğuk geldi yaslandı,

"Kutlu yazı kışandı,

"Karla Acun kaplandı..."

Eski Türk Halk Şiiri

1. ACUN, İNSANLIK DÜNYASI

"Acun", esik türkçede dünya anlamına gelirdi. Fakat bu dünya, maddî dünya olmaktan ziyade, "İnsanlık dünyası" idi. Toprak ve su yığınınından ibaret olan dünya, eğer insansız kalsa idi, hiçbir manası olmayacaktı: "Bu dünya, insanlıkla birlikte düşünüldüğü için, insanların hayatı gibi fâni ve yine insanların talihi gibi dönek ve kahpe bir dünya idi". Bunun için eski Türkler yeryüzünde yaşayan varlıkların tümüne, "Acunlar" demiş ve bu suretle Acun deyimi ile de, ne demek istediklerini daha açık olarak göstermişlerdi. Eski Türkler, yeryüzünde yaşayan

insanlara "Acunluk" derlerdi. İnsanlar nihayet dünya için yaratılmış, dünyalık ve bu dünya içinde güçleri ile kuvvetleri yeter olan varlıklardı. Onların iyilik veya kötülükleri, Tanrının insanlara bahşettiği talihe, yani, "Kut"a bağlı idi. Tanrı onlara kut verirse, zaten herkes iyi olur; kurt kuzuya bile katılıp giderdi:

"Acunluk belinge badı kurt kurı,

"Kozı birle kadlıp yorıdı böri!"

"İnsanlar bağladı kut kuşağını,

"Kuzuya katılıp yürüdü börü (Kurt)"

İnsanları idare eden ve bu işi meslek edinen hükümdara da "Acuncı" denir. Fakat, Acuncı unvanı, daha çok bütün insanlığın hükümdarına verilen bir ad idi. Eski Türklerde, "Cihanşümûl" (Üniversal) bir devlet fikri vardı. Onlara göre, "Türk Hakanı, Tanrı tarafından bütün insanlığı idare için gönderilmiş bir hükümdar idi". Türk devlet felsefesi, bütün dünyayı ve insanlığı içine alan bir anlam, yani Universalismus ile dolu idi. Bunun için de Türk hükümdarının yine Tanrı tarafından bahşedilen faziletle dolu olması lâzım geliyordu:

"Acunçika erdem gerek ming tümen"

"Acuncı'ya erdem gerek, on milyon!..."

Unutmamalıyız ki, insanların iki dünyası vardı: "Biri bu dünya ve diğeri de, öbür dünya idi". maddî dünya ise, bir

tane idi. Bunun için Acun sözü, maddî dünyanın çok üstünde ve insanların gönlündeki diğer dünyayı da, ahireti de ifade ederdi. Bu sebeple eski Türkler, "Bu Acun" veya "Ol Acun" derken, bu iki dünyayı birbirlerinden ayırmağı da ihmal etmezlerdi. Fakat bu dünya fâni, öbür dünya ise ebedî bir dünya idi. bu sebeple de, öbür dünya ve ahiret için "Menggü Acun", yani "Ebedî dünya" deyimini kullanırlardı.

"Bu dünya, o dünya", Anadolu'da da çok kullanılan bir deyimdir. Bektaşî edebiyatında ise, bunun yerine hemen hemen hiçbir arapça söz tercih edilmemişti. Şu güzel Bektaşî nefesinde, bunu açık olarak görüyoruz:

"Bu dünyadan, o dünyaya giderken,

"Tu yüzüne, lânet şanına Yezid!

"Hak evini yıkıp harap edersin,

"Tu yüzüne, lânet şanına Yezid!..."

- Teslim Sultan Abdal

Türklerde bu deyimler X. yüzyıldan itibaren söylenmeğe başlanmıştı. Elbette ki bunların doğuşunda, İslâmiyetin de büyük tesirleri vardı. Fakat bu deyimler, daha önceleri müslüman olmayan ve Buda dinine inanan, Türkler tarafından da söylenmişti. Örnek olarak bunlardan bir tane verelim:

"Togrup takı kalmadı menggü eren,

"Ajun küni, yulduzı tutçı togar."

"Doğup da kalmamıştır, (dünyada) bir, tek

insan, ebediyen yaşayan,

"Acunun güneşle, yıldızlarıdır ancak, ebediyen

ışayan!..."

Acun insanlar için ebedî değildir. Ebedî olan şey, hergün doğan ve dünyaya bağlı olan, güneş ve yıldızlardı. Burada "Dünyaya önem veren" (Geocentric) bir kâinat görüşü, kozmoloji vardır. Bu görüşü, İran edebiyatında görmüyor değiliz. Fakat Astronomi bakımından Ptoleme'nin sistemine bağlı olan bu inanış Çin'de de vardı. Asıl şaşılacak nokta şudur: Kutadgu Bilig'deki bu şiirlerde, eski Uygur anlayış ve deyimleri, en güzel bir şekilde ifade edilerek söylenmişti. "İran deyimleri" nin en ufak bir izi bile yoktur. Eğer bu şiirler, İran edebiyatının mana ve mefhumları kullanılarak yazılmış idiyse; nasıl oluyordu da, İran edebiyatının deyimleri ve terminolojisi, bu şiirlerde, en ufak bir "sızıntı ve görüntü bile gösteremiyordu". Meselâ Ahmed Yesevî ile Yunus Emre'de, bu dil saflığını göremiyoruz. Çok eski de olsa, İran edebiyatının tesirlerini inkâr edemeyiz. Fakat bunun yanında, Kutadgu-Bilig'den önce de var olan, bir tür düşünce düzeni ile bir Türk şiir an'anesinin varlığını kabul etme zorunluluğa da vardır.

2. "ACUN", DÖNMEK ZAMAN VE KAHPE FELEK

"Süren, Erenler süreği,

"Süre gelmiş, süre gider!..."

Teslim Sultan Abdal "

Acun'un felek ve zaman anlamına kullanılması":

Astronomi bakımından, "Felek" ile ilgili ayrı bir bölümümüz vardı. "Acun" deyimini dolayısı ile, burada bu konuya, yeniden döneceğiz. Türklerin Felek'e, astronomik görüşle, "Çığrı" dediklerini söylemiştik. Az önce de söylediğimiz gibi Türkler, dünyaya önem veren kâinat görüşleri (Geocentric) dolayısı ile, dönen feleği ve değişen gece ile gündüzü de, Acun sözünde toplamış ve Acun deyimini ile ifade ede gelmişlerdi. Değişen zaman, çağ ve talih de, artık, Acun sözü ile anlatılır olmuştu:

"Ajun tüni kündüzi yedkin keçer

"Kimni kalı satgasa küçin kever."

"Acunun gecesiyle, gündüzü gelip geçer,

"Kimin üstüne varsa, gücünü ezip geçer!"

Felekten kurtuluş yoktur. Kader pususunu kurarak fırsat bekler ve farsatını bulunca da insanı can evinden yaralar. Ne yazık ki, insanoğlu bu yaranın, nereden ve kimin

tarafından geldiğini bilemez. Yine de, çaresini ve yarasını sarmak için, gereken yakıyı İnsanoğlundan arar ve ister:

"Urmuş Ajun pusuğın, kılmış anı balığ;

"Em sem angar tilenip, sizde bulur yakığ."

"Kurmuş Acun pususun, kılmış anı yaralı,

"İlâç, çare aranır, sizde bulur yakıyı!..."

Çarkı felek ile dünya, kahpe ve dönektir. İnsanlar, rahat ve uzun yaşamasınlar diye zamanı bile çabuk geçiştir. "Acun, erlerin ve yiğitlerin değil; kötülerin dostudur". Dünyayı iyi insanlardan ayırmak ve ayıklamak, sanki onların bir vazifesi gibidir. Kaşgarlı Mahmud'un verdiği şu çok eski Türk şiirini, bugünkü türkçemize çevirmeğe çalışalım:

"Zaman günleri çabuk, geçirip davrandırır,

"İnsanoğlunun ise, gücünü yıprandırır;

"Erleri seyrek yapar, Acun'dan hep kaldırır,

"Kaçsa dahi yetişir, canlarını aldırır!..."

Burada, Felek ve Acun yerine, "Zaman", (Ödhlek) geçmiş ve onların vazifelerini, artık "Zaman" yapmağa başlamıştır.

3. ACUNCI, DÜNYANIN SAHİBİ "TÜRK HAKANI"

"Acuncı, yani Dünyanın sahibi olan iyi bir Hakan, Feleğe karşı insanları korurdu":

Az yukarıda da söylediğimiz gibi hükümdar, bütün dünyanın sahibi gibi görülüyor ve ona "Acuncı" adı veriliyordu. Bütün hükümdarlara, aynı ünvanın verilip, verilmediğini bilmiyoruz. Fakat bu deyim, eski Türk metinlerinde aynı anlam için birkaç defa kullanılmıştır. İranlıların "Efra siyab" ve Türklerin de "Alp Er Tonga" dedikleri büyük kahraman ve hükümdar için Acun Begi deniyordu. Bu deyim, eski Türk metinlerinde sık sık rastlıyoruz. Alp Er Tonga ölünce, Acun sahipsiz kalmıştı:

"Alp Er Tonga öldü mi?"

"Ödhlek öcün aldı mı?"

"İssız Acun kaldımı?"

"Emdi yürek yırtılır!"

"Alp Er Tonga öldü mü?"

"Felek öcün aldı mı?"

"Kötü Dünya kaldı mı?"

"Şimdi yürek yırtılır!..."

Bu çok eski ve güzel Türk şiirind, Acun'un arsız, utanmaz, kötü ve fena olduğu söylenmek isteniyor. Bunun için dünyaya, "İssız Acun" deniyor. Eski türkçede "İsız" sözü, daha çok haylaz, yaramaz, terbiye ve söz almaz çocuklar

için söylenen bir deyimdi. Eski Türkler, Dünyaya bu sıfatı vermekle, ona bir "Kişilik" de vermiş oluyorlardı. Tıpkı bizim "Kahpe dünya" diyerek, dünyayı kötü bir kadına benzettiğimiz gibi. Bu benzetmeler unutmayalım ki İran edebiyatında olduğu kadar Budizmde de vardı. "Ödhlek" deyimini burada da karşımıza çıkıyor. Esas itibari ile zaman için kullanılan bu söz, öyle anlaşılıyor ki, "Felek" karşılığı olarak da, dilden düşürülmüyordu. Diğer bir şiirde, yine Alp Er Tonga'nın ölümü için şöyle deniyordu:

"Zaman artık inceldi, süzüldü, yufkalandı,

"Cılız, zayıf erlerse, yavuz oldu davrandı!

"Erdem artık kalmadı, atıldı savsaklandı,

"Çünkü Acun'un Begi (Efrasiyab) yok oldu!"

Şairi bilinmeyen bu çok eski Türk halk şiiri, faziletin ve faziletli kişilerin yok oluşunu, Hakan Efrasiyab, yani Alp Er Tonga'nın ölüşünü ve dünyanın sahipsiz kalışına bağlıyor. Şiirin esas metninde Efrasiyab'ın adı geçmiyor. Fakat şiirin söylenişinden, bö sözlerin Alp Er Tonga ile ilgili olduğu, açık olarak anlaşılıyor: "Acun, erleri ve yiğitleri ayıklayarak, dünyayı yiğitlerden temizlemeği, âdeta kendi için bir vazife bilirdi. Akıllı ve bilgi kişileri ise, istemezdi ve onlara yar değildi. Bilgili insanları yok edip, dünyadan kaldırmasa bile, onları kovalar, ısırır ve etlerini koparırdı. Bu sebeple bilge kişilerin de vücutlarında açılan yaralar, yavaş yavaş kopup çürümeğe başlarlardı".

Daha doğrusu şair demek istiyordu ki, bilgelerin kafalarında bilge bulunmasına rağmen, kokmuş vücutlarında artık fazilet barınamamağa başlamıştı. İşte, Acun'un bu marifetlerini anlatan şu çok eski Türk şiiri bize şöyle diyor:

"Bilge, akıllı kişi, artık hep yoksul kaldı,

"Acun onları tutup, ısırđı, etin aldı,

"Erdemli vücutlarsa, çürüdü, koku saldı.

"(Tükendi artık gücü) yere değip sürtülür!"

Yine çok eski ve çok manalı bir Türk halk şiirini Dede Korkut'un dilinden dinleyelim:

"Kanı dedüğüm, Beg Erenler,

"Ecel aldı, yer gizleri,

"Dünya menüm diyenler.

"Bu dünya kime kaldı!..."

4. "ACUN", MADDİ DÜNYA ANLAMINA

"Maddî Dünya anlamına kullanılan Acun sözü":

"Acun" sözü eski Türklerde, esas itibari ile, içinde doğduğumuz ve yaşadığımız Dünya anlamına gelirdi. Eski Türk şiirleri, her konuda dünyamıza bir kişilik verir ve

dünyayı güzellikleri ile bezeyerek, öyle anlatırlardı. Meselâ şu çok eski Türk halk şiiri, tıpkı bir insan gibi, dünyanın nefesini ılındırmakta ve ondan sonra da baharı getirmektedir:

"Kalkar kamug kölerdi,

"Ajun tını yılırdı,

"Taglar başı ilderdi,

" Tütü çeçek, çerkeşür!"

"Kuru yerlerin hepsi, yağmur ile göllendi,

"Dağların başı artık, göründü belirlendi,

"Dünyanın soluğuysa ılındı, meltemlendi,

"Türlü, türlü çiçekler, dizilip, demetlendi!..."

Diğer eski bir Türk şiiri de, soğukların ve kışın gelişini, mevsimler arasındaki kıskançlık ve rekabete bağlıyor. Ona göre kış, yazın güzelliklerini kıskanmış ve bunun için de bütün şiddet ve kuvvetini toplayarak gelmiştir:

"Tumlıg kelip kapsadı,

"Karlap Ajun yapsadı,

"Kutlug yayıg tepsedi,

"Et, yin üşüp, emrişür!"

"Soğuk geldi yaslandı,

"Karla Acun kaplandı,

"Kutlu yazı kıskandı,

"Vücut üşür, titreşir!..."

Mevsimlere "Kişilik" veren şair, yazı kıştan üstün tutarak, yaza "Kutlu yaz" diyor. Acun sözünü Uygurlar, "Acun" şeklinde yazıp söylerler iken; Kaşgarlı Mahmud bu sözü, "Ajun" şeklinde söylemeğe başlamıştı.

DÜNYANIN ŞEKLİ

Bumın Kağan, İstemi Kağan,

"Dört bucak" taki milletleri, Hep tabi kılmış!..."

Göktürk Yazıtları

1. DÜNYA, TÜRK OTAĞI, TÜRK DEVLETİ GİBİ

Türk dünyamızın şekli ile ilgili düşüncelerini, yer, gök ve yıldızları incelerken de, belirtmeğe çalışmıştık. Fakat şunu unutmamalıyız ki, "Türkler, yeryüzünde en çok hareket halinde olan kavimlerden idiler". Çağ çağ yeni devletler kurmuş ve yeni, yeni kültürlerin tesirleri altında kalmışlardı. Tabii olarak, dünya görüşlerinde de derin

değişiklikler olmuştu. Bütün bunlara rağmen, Türk toplumunun alt yapılarında, müşterek inanışlar kaybolmamış ve bu inanışlar, yüzyıllar boyunca devam edegelmişlerdi. Şunu da itiraf etmek lazımdır ki, belki binlerce seneden beri, İran ve Çin kültürlerinin arasında gelişen Türk düşüncesi, bu komşu kültürlerin tesirlerinden, pek kurtulmamıştı. Bütün bunlara rağmen, Ortaasya atlı kavimlerinin başında gelen Türklerin günlük hayat tarzları ve yaşadıkları ortam kendilerinin dünya görüşüne de tesir etmemiş ve yine kendilerine özel bir düşünce düzeni meydana getirmişti. Onbinlerce ata sahip olan Ortaasyalıların, hayat özellikleri üzerinde durmuştuk: "Atlı Ortaasyalıları, yer ile gökten başka bir şey ilgilendirmiyordu. Onlar, ne ziraatçı kavimler gibi bitkilere, ne yerde sürünenlere ve ne de Hindistan'ın orman halkı gibi, vahşi hayvanlara ve çöngellere önem veriyorlardı. Üstlerinde açılan sonsuz, mavi bir gök kubbesi; atlarında ise, ya sonsuz bozkırlar veyahut da vahşi, fakat güzel yaylalar ve karlı dağlardı". Tabii olarak atlı Türkleri, bu iki büyük tabiat varlığından ayıran ve yüksekte tutan üçüncü önemli bir şey daha vardı ki, o da "At" idi.

Türlere göre, "En kutsal ve en güçlü tabiat varlığı, gök idi. Bu sebeple bütün an'aneler ve inançlar gök üzerine kurulmuştu. Gök, aynı zamanda kendi çadırının da bir benzeri idi. Türk, kendi otağında oturduğu veya yattığı zaman da kendini yine gök altında uyuyormuş gibi

zannederdi. Bu sebeple, yuvarlak gök kubbesinin altında saklanmış olan bu dünya da, elbette ki yuvarlak olacaktı". Ortaasya'nın atlı Türklerinin dünya hakkındaki görüşlerini, başlıca iki ayrı düşünce düzeni içinde toplayabiliriz.

1. Gök bilgisi, bakımından dünyayı görüş ve tanıyış: Gök kubbesinin yuvarlaklığına ve yıldızların dönüşüne bakan Türkler, dünyanın da "Yuvarlak bir tepsi gibi" olduğuna inanmışlardı. Bu düşünüş, biraz da insan düşüncesinin tabiî bir sonucu gibi idi. İslâmiyetten önceki Türklerin bu konudaki düşünceleri, islâmî devirlerdeki "Felek" ve "Felekiyat" anlayışına çok yakın idi.

2. Bir "İnsan topluluğu", teşkilâtlanmış veya teşkilâtlanması gereken bir "Devlet" gibi kabul edilen bir dünya ise, bambaşka bir şekilde tasavvur ediliyordu. "Türk devletinin şekli, iki veya dört yönlü idi". Bu sebeple dünya da, dört yönle yönleniyordu.

Aynı durumda, Ortaasya ve Sibiry'a'da, halen türkçe konuşan kavimlerle ilgili, halk bilgisi haberlerinde de görebiliyoruz. Meselâ Yakut Türklerine göre, "Dünya hem yuvarlak ve hem de dört köşe idi". Milletlerin dünya görüşüne, şüphesiz ki Cografya ortamının da çok büyük tesirleri vardı. "Ortaasya kendi bağrında kurulan devletler için, dikdörtgen şeklinde bir yurt hazırlıyordu". Bu sebeple Türklerin dünyayı anlayışları da, cografyanın sınır ve çizgilerine göre (Geogonical) olmalı idi.

2. DÜNYA, TÜRK DEVLETİ GİBİ DÖRT KÖŞELİ

"Dünyanın dört köşeli olarak düşünülmesi":

Büyük Ortaasya imparatorlukları, devlet teşkilatı bakımından "iki yönlü" idiler: "Devlet, Doğu'dan Batı'ya doğru uzanırdı". Daha doğrusu eski Türk devletleri, ufki (Horizontal) devletler idiler. Elbette ki bu devletlerin, kuzey ve güney yönleri de vardı. Fakat bunlar, ikinci derecede kalıyorlardı. Herhalde bu düşünce düzeninin meydana gelişinde, Ortaasya'nın coğrafya durumunun da büyük tesiri vardı. Çünkü devlet, ancak doğu ve batı yönlerinden genişleyebilirdi. Çin'deki devlet felsefesi ise, yüzünü yalnızca güneye dönmüştü. Sibiryaya kavimlerine göre "Dünya güneyden kuzeye doğru uzanmakta idi". Bu konuyu "Kutsal ırmaklar" ile ilgili bölümümüzde incelemiştik. Sibiryaya halkları ve özellikle Yakut Türkleri, "Güneyi, dünyanın yüksek yanı ve cennet tarafı; kuzeyi ise, aşağı kısmı olarak kabul ederlerdi". Yakutların dünyayı böyle düşünmüş olmaları da, yine Sibiryaya'nın coğrafya durumuna dayanıyordu. Çünkü bütün büyük nehirler, güneyden kuzeye doğru akıyorlar ve halk da, bu nehirlerin etrafına toplanıyorlardı. Buna rağmen Yakut Türkleri, yönlere büyük bir önem veriyorlar ve rüzgârların "Dört köşeden" isteklerini söylüyorlardı.

Göktürk yazıtları da, dünyadaki milletlerden söz açarken daima, "Dört bulungdaki", yani, "Dört köşe ve yandaki" kavimleri sayarlardı. Göktürk yazıtlarının bu meşhur deyimi, bu yazıtlar hakkında az veya çok bir bilgisi olan herkes için, bilinen bir şeydir. Göktürk yazıtlarında "Bulung" sözünün "Köşe"mi; yoksa "Taraf" veya "Yön" mü anlamına geldiği pek anlaşılamiyor. Türk dilinin en ince taraflarını tanıyan Kaşgarlı Mahmud bile, "Bulung" sözünün, köşe mi, yoksa bucak mı anlamına geldiğini söylememiştir. Bununla beraber bu sözün Uygur çağında, "taraf" veya "yön" anlamına geldiği de bir gerçektir. Meselâ "Kündünki bulung" deyimi, "güney" anlamına gelirdi.

Bugünkü türkçemizde, "Dünyanın dört bucağı" derken, çok eski bir Türk düşünce anlayışını canlandırdığımıza inanabiliriz. Fakat "Dünyanın dört köşesi" derken, durum biraz daha değişir. Bu deyim daha ziyade farsçadaki "Çehar kûşe" göz önünde tutularak sonradan meydana getirilmiştir. İslâm âleminde buna !Hudûd-u erbaa" da denirde ki, işte bu deyim "Dört taraf" anlamına gelirdi. Büyük Hun devletinin teşkilâtında da, "Dört köşe" veya "Dört boynuz" adlı dört memuriyet vardı ki, bunlar imparatorluğun ve sarayın dört yönüne yayılmışlardı. Çin'de de, "Dört yön", "Dört kapı", "Dört kutup" gibi, idarî teşkilât deyimlerini görmüyor değiliz. "Dört köşe,

Türk halk edebiyatında, doğrudan doğruya dünyayı ifade eden bir sözdü". Aşağıda vereceğimiz bir halk ve bir Bektaşî şiiri, bu anlayışı açık olarak bize göstermektedirler:

"Güleç yüze, tatlı söze doyulmaz,

"Yedi İklim, dört köşeden geliyor!

Karacaoğlan

"Üç çırak yanar şişede,

"Arslanlar gizli meşede,

"Yedi İklim, dört köşede,

"Ben Dedem Ali'yi gördüm!"

Kul Himmet Dede

Hem "Yedi iklim" ve hem de, "Dört köşe" anlayışları, eski türkçede ve Türk düşüncesinde de vardır. Bu anlayışlar Türklere Önasaya'dan girmiş olsalar bile, bu tesirlerin Göktürklerden çok önceki çağlarda meydana geldiği bir gerçektir. Çünkü bu mefhumlar Göktürk çağında, yerli deyimler gibi kullanıyorlardı. Öyle anlaşılıyor ki Türkler "İslâmiyete girdikten sonra, Arapların 'Yedi İklim' ve İranlıların da 'Dörk Köşe' tabirlerini alarak, kendi deyimleri ile bağdaştırmışlardı". Çünkü İranlıların, dünyanın dört yönünü ifade etmek için kullandıkları dört

köşeden başka, "Çehar erkân" vs. gibi, daha bir çok deyimleri vardı.

Yakut Türklerine göre, "Gök, yer ve yer altı olmak üzere, 'üç dünya' vardı. Ölümlü insanların yaşadığı ve bitkilerin bitip kurduğu yeryüzüne (Yakutlar), 'Orta-Doydu' derlerdi". Yakut lehçesinde "orto", orta demekti. "Doydu" sözü ise, Çince "T'ai-tu", yani büyük başkent sözünden alınmıştı. Şimdiye kadar bu konu üzerinde yazanlar, bu deyime büyük bir önem vermişlerdi. Halbuki bunun yanında, en eski Türk inanışlarını açıklayan çok daha önemli deyimler vardır: Yakutlar, "Üzerinde yaşadığımız yeryüzüne, daha ziyade İye Doydu, yani, Ana Dünya demişlerdi". Çünkü Yakut türkçesinde "İye" sözü, "Ana" anlamına geliyordu. Yine Yakut mitolojisine göre, "İye" adlı bu "Yeryüzünü Anası"nın şekli, "Sekiz köşeli" idi. yakut dininde "Sekiz Ana", "Sekiz iyi kadın ruh" v.s. gibi tanrılara da rastlamıyor değiliz. Türk lehçelerinde sekiz köşeli şekillere, sekizlik denirdi. Öyle, anlaşılıyor ki, "Dünyanın Sekiz köşeli olması" ile ilgili inançlar, Yakutlara Moğollardan girmiş bir kültür tesiri idi. Çünkü 6 ve 8. Moğollarda önem kazanmış olan rakamlardı. Bu sayıların Moğollara girmesinde şüphesiz ki, Çin'in büyük tesirleri olmuştu.

Yakut Türklerinin ayrıca "Dört köşeli bir dünyaya inandıklarını" da biliyoruz. Bu sebeple Yakutlar, sonraki Moğol tesirlerine rağmen, en eski Türk inançlarını

saklıyabilmişlerdi. Esasen Moğollar da dünyayı köşeli değil; yuvarlak olarak kabul ediyorlardı. Yakutlar yeryüzüne, "Durduğumuz yaşadığımız dünya" anlamına, "Turung Doydu" da derlerdi. Dünya için verilen bu adların yanında, bir de kendi vatanları ve Yakutlar ülkesi için söylenen deyimler vardı ki, bunlar arasında "Törüt Doydu" yani, "Türedığımız yer, vatan" sözü, gerçekten üzerinde durulmağa değer bir deyimdir.

3. DÜNYA, TÜRK OTAĞI GİBİ YUVARLAK

"Dünyanın yuvarlak olarak düşünülmesi":

Diğer insanlar gibi, Türklerin de, gök kubbesine bakınca, dünyayı yuvarlak veya daire şeklinde zannetmeleri ve böyle düşünmeleri, gayet tabii bir şeydir. Yukarıda da söylediğimiz gibi, "Büyük devlet hayatı yaşamış, geniş bölgelerde ileri bir devlet teşkilatı kurmuş, ve türlü yönler hakkında yeni ve sağlam bilgiler edinmiş Türkler, geri düşüncelerden kurtularak, yeni anlayışlar edinmişlerdi. Buna rağmen halk, yine eski görüşleri devam ettirmişlerdi". Dünyanın yuvarlak olması ile ilgili inanç, özellikle büyük devletler kurmamış olan kuzey-batı Asya'daki Fin-Ugor mitolojisinde, çok geniş ve köklü olarak yayılmıştı. Meselâ Macar kavimlerinin çok yakın akrabaları olan Wogul mitolojisine göre dünya, "Başlangıçta yuvarlak bir tepsi şeklindeydi ve kendi

etrafında mütemadiyen dönüyordu". Dünyanın kuşağı ile ilgili bölümümüzde de söylediğimiz gibi, aynı Wogullar, "Dünyanın etarfinin Ural dağları ile çevrildiğine inanırlardı. Onlara göre, başlangıçta dünya suların üzerinde yüzen yuvarlak bir toprak parçasından başka bir şey değildi. Bu sebeple dünya yaratılırken, toprakların bir kısmı dağılıyor ve bir kısmı da suların dibine iniyorlardı. Bunu gören Tanrı, taş bir kuşakla bu toprakları sarıp sıkıştırıyor ve sonra da hepsini, bağlayarak bırakıyor". İşte onlara göre, Tanrının dünyayı bağladığı taş kuşak, "Ural" dağlarından başka bir şey değildi.

Göktürklerin menşe efsanesi ile "Ergenekon" destanlarını bu Wogul efsanesi ile karşılaştırdığımızda, aralarındaki yakın benzerliği kolaylıkla görebiliriz; "Göktürklerde, kurttan türeyen Türklerin ilk dünyası ile, Ergenekon'un da etrafı, dağlarla çevrili idi". Şunu da unutmamalıyım ki, "Kaf dağları" da, dünyayı çeviren bir dağlar zinciri idi. Görülüyor ki bu karşılaştırmalar uzadıkça, yeni yeni meseleler çıkıyor ve bir bölgede kalamaz oluyoruz.

Altay yaratılış destanlarındaki dünya da yuvarlak idi. Esasen eski Türk düşüncesinde de yer, gök yuvarlığına Demir-Kazık ile bağlı idi.

4. TÜRK BAŞKENTİ, DÜNYANIN GÖĞE YAKIN YERİ

"Dünyanın bölgelere ayrılması":

dünyamız, eski Çin'de "12 bölgeye"; eski İran ve Önasya kültürlerinde ise, "7 bölgeye" ayrılıyordu. Bu her iki rakam da, "Takvim" ölçülerini gösteren sayılardı. Çinliler, "ayın hareketleri ile günün saatlarına" önem veriyorlardı. Bu katlara ayırmada da, "Esas merkez, yine insan ve içinde yaşadığımız dünya oluyordu". Göğe, aşağıdan yukarıya ve yere de, yukarıdan aşağıya doğru kat numaraları veriliyordu. Daha doğrusu Türkler, "Kâinatın dikine (Vertical) bölünmesini, kendilerine (Egocentric) ve yaşadıkları bölgeye (Geocetric) göre yapıyorlardı. Eski Türk kaynaklarında, Türklerin yeryüzünü enine (Horzizontal) böldüklerine dair hiçbir kayıt yoktur". En eski Türk devletlerinin, doğu ve batı diye ikiye bölündükleri bir gerçektir. "İkili sistem", ilk Türk devlet teşkilâtının en önemli bir özelliği idi. Fakat bu ikili sistem de, "Doğu", ağır basıyor ve önemli olan tarafı temsil ediyordu. Bu sebeple, böyle bir düşünce düzenine göre yapılan bu, bölme de, pek ikili bir düzenle sayılamazdı. Bu da ayrı bir münakaşa konusudur: "Doğu, terazinin kafesinde oldukça ağır basıyor ve devlet içinde de yüksekte duruyordu. Yani bu anlayışa göre, yeryüzü tam manası ile düz ve ufki değildi". Böyle bir bölmede, yeryüzünün eşit parçalara ayrılmış olması nasıl bahis

konusu olabilirdi? Bunun en güzel örneğini Çin'de görüyoruz.

"Türk devletinin doğu tarafı, hem yüksek ve hem de gök yanı sayılıyordu":

Çin'de, dünyanın fizik yapısı ve bölümleri, devlet teşkilâtının sembolleri oluyorlardı. Devlet, bir nevi dünya gibi görülüyor ve dünyaya uyduruluyordu. Dünyayı da göğün içinde düşünüyorlardı. Çin İmparatoru, her sabah vazifesine başladığı zaman, güneşin takip ettiği yol üzerinden, yani doğudan batıya doğru, arabasına binerek insanları teftiş ediyor ve onları idare ediyordu. Bunu söylemekle, Türklerdeki batı ve doğu yönlenmesinin, Çinlilerden alındığını iddia ettiğimiz anlaşılmasın. Çünkü Çin'de önemli ve büyük olan yön, doğu değil; güney idi. Dünyanın ve göğün başkenti ise doğuda bulunuyordu. "Türkler de bu ağırlık doğuda, yani güneşin doğduğu yönde idi". Çinlilere göre dünya ve dünya devletini, "Yer taşıyor ve gök de örtüyordu". Bu sözlere Kur'an'da da rastlıyoruz. Çin imparatorunun sarayındaki "Dört sütunu, dünyanın dört dağından" ve "Dört kapısı da, dünyanın dört yönünden" başka bir şey değil idiler. Bundan önceki bölümümüzde de, Türklerin dünya için kullandıkları "Dört köşe" deyimini incelemiştik. İranlıların Çehar kûşe'si ile hemen birleştirilip, mesele önemsizleştirilir korkusu ile, ayrıca kendimizi uzun uzun müdafaaya çalışmıştık. Aslında ise,

Çin düşüncesini iyi bilenler için, böyle bir korku bahis konusu bile değildir.

Çin'de Güney, dünyanın yüksek ve gök tarafıdır. Böyle bir örneği elimize alarak hareket ettiğimiz takdirde, "Türklerde de kutsal Ötügen orman ve dağlarının bulunduğu tarafın, 'Yüksek ve gök yönü' olduğunu, kolaylıkla anlayabiliriz". Sibirya'daki Lena ve Yenisey Türkleri de, bu nehirlerin kaynaklarını aldıkları güneyi, "Gök ve cennet tarafı" olarak kabul etmişlerdi.

5. TÜRK BAŞKENTİ, DÜNYANIN ORTA YERİ

"Türk Kağanının başkenti, dünyanın ortası idi. dünya, Türk başkentinin çevresinde, halka halka bölümlere ayrılırdı":

Bu açıklamalarımızdan da anlaşılacaktır ki, Türklerin yeryüzüne bölümlere ayrılmaları, İran ve ve Önasya'dakilerden tamamı ile ayrı bir zihniyetle yapılmakta idi. "Türk Hakanlarının otağlarını kurup oturdukları yerler, şüphesiz ki dünyanın merkezi ve birinci derecede önemli yerleriydi". Göktürk ve Uygurlardaki "Ötügen" dağ ve ormanları ile Oğuz Destanındaki "Or-Tağ" ile "Kür-Tağ"lar da, bu düşünce düzeninin en açık örnekleri idiler. Bundan başka devleti kuran soylu boyların oturdukları yerler de, dünyanın bölümlere ayrılmasında çok önemli rol oynuyorlardı.

Uygurların Menşe efsanesinde geçen, "Kut-Tağ" ile "Kamlancu" adlı yerlerin, herhalde devleti kuran "Yaglakar" boyunun yeri ile bir ilgisi olsa gerekti. Bundan sonra "Dokuz-Boy" geliyordu. Nihayet üçüncü derecedeki soylu, Bayırku ile Bugu kabileleri, üçüncü halkayı teşkil ediyorlardı. Ediz, Tongra gibi kabileler dördüncü halkayı, Moğollar Çinliler ise belki de 5. veya 10. halkayı temsil ediyorlardı. Bu da çok eski ve hatta bugünkü Çinlilerin dünya görüşü idi. fakat Türklerdeki bu görüş, Çinlilerinkinden açık çizgi ve prensiplerle ayrılıyordu. Türklerinki daha çok boyların dinamizmine ve devletin kuruluşunuda emeği geçenlerin güçlü ve soyluluk derecelerine göre düzenlenmişti. Çin'de, dünyanın düzenine hakim olan fikir bir teori idi. Türklerde ise, kaynağını hayatın gerçek zorunluklarından alıyordu.

"Türklerin, dünyayı takvim düzenine göre bölgelere ayırmaları":

Çin düşünce düzenini, en iyi anlayabilmiş bilginlerin başında gelen M. Granet'nin bir kitabında, "Zaman ve mekân" adlı bir bölüm vardı. Az evvel Çin düşencesine göre dünyanın fizik yapısının, insan toplumları ile devlet teşkilâtının birer sembol ve temsilcileri olduklarını söylemiştik. M. Granet de, bu önemli bölümümüzde, yalnız dünyanın fizik yapısının değil, zaman ve takvimin de aynı rolü oynadığını açık olarak göstermektedir. Daha

açıkçası, "Çin'de zaman ve takvim, devlet teşkilâtının; devlet teşkilâtı da, zaman ve takvimin birer örnek ve sembolü idiler". Devlet teşkilâtındaki bölümler, sayılar ve sembollerin hepsi, zaman ve takvim ölçülerine göre düzenlenmişti. Devlet teşkilâtı da yeryüzünün küçük bir örneği idi. Meselâ dünya, Çin devleti, sarayı ve hatta İmparator'un tahtının bulunduğu salon bile, onikili bir bölüme tabi tutulmuştu.

Oğuz testanlarındaki Oğuz boylarının "İKili", "dörtlü", "altılı" ve "yirmi dörtlü" teşkilât sayıları da takvim rakamları olsa gerekti. Çin'deki Güneşin oğulları "Hsi" ve "Ho" nun üçerden altı oğlu, bu bakımdan bizi aydınlatabilecek durumdadır. "Eski Türk ve Çin oniki Hayvanlı takvimdeki aylar, 30 gün değil; 15 gün olarak hesap edilirdi. Bu bakımdan 24 rakamı da, takvim bakımından bize yabancı değildir".

Büyük Hun devletinde, teşkilâtın temelini teşkil eden "Doğu" ve "Batı" diye, ikili bir bölünme vardı. "4 köşe" ve "6 köşe" devletin soylu boyları idiler. Bütün ordu ise 24 tümendi. Bunlar da Oğuz boylarının sayılarına uyan rakamlardı. Oğuz boyları, Gök, yıldız, deniz, dağ, v.s. gibi, dünya ve âlemini tamamlayan unsurların çocukları idiler. "Görülüyor ki Oğuz destanı, basit bir efsane ve hikâye değildi. Binlerce yıllık Türk düşünce düzeni ve devlet anlayışı, onda billûrlaşmıştı".

Mitoloji tetkikleri ile, tarih tetkiklerinin metodları aynıdır. Mitoloji, dinlerin ve düşünce düzenlerinin, masal ve hikâye yolu ile görümmeleridir. Bunların açıklanması ve bir aydınlığa kavuşturulması için de, Türklere komşu olan kavimlerin kültürleri hakkında gayet geniş bir bilgiye sahip olmak lâzımdır. Bunları mukayese malzemesi olarak kullanabilmek, başarının birince şartını teşkil eder.

6. DÜNYA, YEDİ DOKUZ VE ONİKİ BÖLGE

"Dünyanın yedi kısma bölünmesi ve Yedi İklim, fikrinin Türklerde görünmesi":

Birçok bölümlerimizde söylediğimiz gibi, Altay kavimleri ile Türklerin başlangıçtaki kutsal sayıları, "Dokuz" idi. Fakat zamanla "Yedi" sayısı da Türkler arasında görünmeğe başlamış ve özellikle Batı Türklerinde, gittikçe gelişen bir önem kazanmıştı. Bu olay, İran gibi bir komşuları olan ve büyük devletler kurmuş Batı Türkleri için, normal sayılabilirdi. Fakat bu değişme yalnız güneydeki Batı Türklerinde değil; Kuzey-Batı Asya'da ve Sibirya'daki Wogul, Ostiyak, Samoyed ve Macar gibi. Fin-Ugor kavimlerinde de meydana gelmişti. Meselâ Macar'ların menşe efsanelerinde de "7 oğul" ve "7 kardeş" ten sonra söz açılıyordu. Bunun sonucu olarak,

"Macar tahtı ve Macar toprağı da, yediye bölünmüş oluyordu".

Meşhur Batı Göktürk Kağan'ın "İstemi-Kağan", Bizans imparatoruna yazdığı mektupta, kendisinin "Yedi iklim hükümdarı" olduğundan söz açıyordu. Kanaatımıza göre, buna da haddinden fazla önem vermek doğru olmasa gerektir. Çünkü İstemi-Kağan bu mektubu nihayet Bizansa gönderdiği, Soğdlu Maniah'a veyahutta Soğdlu başka bir kâtibe yazdırmış olabilirdi. Böyle olmasa bile "Yedi iklim", hıristiyanlıkta da çok iyi bilinen bir deyimdi. Bu sebeple bu söz, Bizanslı tarihçi tarafından da ilaâve edilmiş olabilirdi. Ayrıca, Türklerin başka bir şekilde yazdıkları bir ünvanı, Bizans tarihçisi kendi dili ve bildiği hıristiyanlık deyimleri ile de, tercüme etmiş olması muhtemeldi. Bununla beraber "İstemi-Kağan"ın bu deyimini bizzat kendisi de kullanmış olduğu da düşünülebilirdi. Türgeş çağında, Çin kaynaklarının verdikleri habere göre, "Yedi Tuğlu" T'u-mi-tu adlı bir Karluk reisinden haberimiz vardır. Göktürk yazıtları, İl-Teriş Kağan'ın ikinci defa devleti kuruluşundan söz açarlarken Türklerin onun etrafında nasıl toplandıklarını mitolojik bir dille anlatıyorlardı. "Kül-Tegin yazıtı"na göre, "İl-teriş Kağan isyan bayrağını çekip de, Çin'e karşı çıktığı zaman, yanında yalnızca 17 kişi varmış. Bu onyedi kişi yetmiş yalnızca onyedi kişi varmış. Bu onyedi kişi yetmiş miş ve devleti kurmuş." 17, 70, 700 sayılarının hepsi, 7 den türemiş rakamlardır. Tıpkı 9 sayısının

Türklerde, 19, 90, 900, 9.000 ve hatta 99 şeklinde türeyişleri gibi.

Sâmi kavimleri ve dolayısı ile İslâmî ilimler, yeryüzünün insanlarla iskân edilmiş bölgelerini yedi kısma bölmüşlerdi. Bu yedi bölümden herbirine "İklim" ve hepsine birden ise, iklimin çoğulu olan "Ekalim" derlerdi. Mitolojiye göre bu her iklim üzerinde de bir padişah vardı. Az sonra da göstereceğimiz gibi, bu fikir, İran yolu ile Türkler arasına İslâmiyetin yayılışından çok daha önce girmiş olmalıydı. Bu tabir, Bektaşî şairlerinin şiirlerinde de çok kullanıla gelmiştir:

"Bin bir âyet yazılıdır postunda,

"Yedi kral, yedi şah var destinde,

"Altın hilye örgüleri üstünde,

" Lâlledede var, Hacı Bektaş Veli'nin!"

Veli Baba

"Dünyanın dokuz ve oniki kısma bölünmesi":

En eski Türk düşüncesine göre dünyanın dokuz kısma bölünmesi lazımdı. Fakat bu konu ile ilgili bir kayıt veya rivayete rastlamıyoruz.

"Türk Hakanlarının davul ve tuğları, 9 tane idi. her tuğun ve davulun da bir bölgeyi temsil etmesi gerekiyordu".

Fakat bu yönü de kuvvetlendirebilecek bir delile, şimdilik sahip değiliz. Yenisey Tatarlarının efsanelerinde, "Dokuz davullu Katay Alep (Alp)'e, dokuz Han tabi idi" gibi, cümleler görüyoruz. Fakat bunlar da, mitolojilerin ifadeleri içinde, açıklıklarını kaybederler. Bilindiği üzere oğullar, Hakana ait devletin bir kısmının sahibi idiler. Buna rağmen yine bir çok efsaneler, "Yedi oğul, dokuz kız" dan bahsediyorlar ve dokuz sayısını yalnızca kızlara veriyorlardı. Bununla beraber Yakut Türklerinde, "Kurt gibi dokuz oğul" dan da söz açılmıyor değildi.

Bildiğimiz üzere "On iki memleket" veya iklim anlayışı, Çin düşüncesi ile ilgili bir deyimdir. Türklerin Çin ile olan uzun yakın komşuluklarına rağmen, bu düşüncenin de Türkler arasında yayıldığına dair bir belirti göremiyoruz. Sibiryalı Türklerinin masallarında "12 Memleket" deyimine çok az olarak rastlıyoruz. Başka mitolojik bir Han da "12 kurduna, kaçan bir kısrağı yakalamaları için emirler veriyordu". Bununla beraber, Çin tesirine girmiş olan Moğol asıldan gelen Hitay (Liao) devletinde, "On iki" sayısı ile ilgili pek çok motif vardır. Bunların da, "On iki hayvanlı Türk takvimi" sebebi ile meydana geldiklerine inananlar yok değildir.

DÜNYA NEYİN ÜZERİNDE DURUYOR

"Yoktur bu dünyanın ucu bucağı,

"Sarı öküzden, balıklar aşıağı!"

Kayıkçı Kul Mustafa

Dünyanın bir öküzün boynuzları üzerinde durduğu İslâmiyet ile Binbir Gece masallarında da görüyoruz. Fakat şunu da unutmamak lâzımdır ki Arap göçebeleri, sığır çobanı değil idiler. Belki de bu inanişin kökleri, en eski Önasya Kùltürlerinde aranabilirdi. "İnsanlığın benzer inaniş ve âdetlerini tek bir köke ve tek bir bölgeye bağlamak, ilmi bir metod değildir". Benzerlikleri olduğu kadar, ayrılıkları da göstermek bir kùltür tarihçesinin vazifesidir. Bir misal arzedelim: "Kırk" sayısının, islâmiyetteki önemi çok büyüktür. Bu sayı, islâmiyetin yerli ve motifi de sayılabilir. Bununla beraber kırk rakamı, değil. Ortaçağ'da, Bering boğazına kadar uzanan halklarının bile dillerinden düşmeyen bir sayıdır. Bu halkların çoğunun, değil islâmiyetle; komşu kùltürlerle bile en ufak bir ilgileri yoktu. "İslâmiyetteki 'Kırklar' ile ilgili inançlar tamamı ile Ortaasya'ya bağlamak, bir kelime ile, ihtiyatsızık ve ilmî olmayan bir hareket olur. Ortaasya'yı tanımayanların yaptıkları gibi, kırkla ilgili Türk inançlarının tümünü islâmiyete bağlamak da, ayrı bir hafifliktir". Bu sebeple dünyanın sarı bir öküz

üzerinde durması da, yine aynı metodla incelenmesi gereken bir konudur. Altay dağlarının kuzey-batısında yaşayan Teleüt Türklerine göre, "Dünya, dört öküz tarafından tutuluyordu. Fakat bu öküzler, bir tabağa benzeyen dünyayı, altına girerek değil; kenarlarına koşulmuş olarak tutuluyordu. Bu öküzlerin renkleri de, eski Türk an'anesine göre, yine mavi, yani gök idi. Dünyaya koşulu olan bu öküzler, zaman zaman kımıldıyorlar ve bu yüzden de büyük zelzeleler oluyordu". Bu efsaneyi dinler dinlemez hatırimıza gelen ilk şey, birçok öküzlerle çekilen ve üzerlerine çadırkurulan, Cengiz Han devrinin kağnıları oluyordu. Çünkü yine aynı Teleüt efsanesine göre, "Tabak şeklindeki dünyanın, üstünde de yuvarlak çadıra benzer, bir gök kubbesi bulunuyordu". Bu efsanedde, Önyasya inançlarına benzer motiflerde yok değildi. Fakat efsanenin kuruluşu, tam manası ile bir Ortaasyalı'nın görüş, anlayışı ve yaşayışına göre yapılmıştı. Hindistan ve Tibet'teki bazı inanışlara göre "Dünya ile üzerindeki Gök kubbesi dört filin üzerinde duruyordu". Şu halde, Altay efsanesinde, fillerin 7 veya 9 tane olmayıp da, 4 tane olmasının da bazı sebepleri vardı. Bu duruma göre, Altay efsanesinde Önyasya tesirleri ararken, karşımıza bir de Hint ve Tibet tesirleri çıkmaktadır. Bizce Hint tesirlerine de fazla önem vermek doğru değildir. Çin düşüncesine göre de "Gök kubbesi dört sütun üzerinde duruyordu". Türkler, bu sütunlar yerine, sembolik olarak dört tane

"Gök-Öküz" koymuş olabilirlerdi. Görülüyor ki mesele o kadar basit değildir.

Kırgızlara göre ise, "Yerin en altında büyük bir okyanus vardı. Bu denizin üzerinde ise, çok kalın bir bulut dolaşır. Bulutun üzerinde çok büyük bir kaya ve kayanın üzerinde de bir 'Boz Öküz' vardı. İşte dünya bu boz öküzün boynuzları üzerinde dururdu". "Boz" ile "Gök" renkleri, Türk mitolojisinde genel olarak birbirlerine karıştırılmıştır. Kırgızların öküzünün de gök renkte, bir "Gök Öküz" olması çok muhtemeldir. Tıpkı Türklerin Gök-Kurdu gibi. Esasen, "Kırgızların bir inekten türediklerine dair efsaneler de vardır."

Anadolu'da ve kültür bakımından, Anadolu'nun tesiri altında bulunan Kırım'daki durum daha başkadır. Halk şairi Kayıkçı Kul Mustafa'nın dediği gibi, "Sarı öküzden balıklar aşağı" dır. Bu inanın başlıca iki değişik anlatışı vardır. Bilhassa Anadolu'da çok görülen birinci şekle göre, "En aşağıda büyük bir deniz vardı. Denizde büyük bir balık, balığın üstünde bir öküz öküzün boynuzları üzerinde de, dünya duruyordu". Kırım'da bu efsane, biraz daha değişik olarak anlatılır. Onlara göre, "Dünya, bir boğazın boynuzları üzerinde duruyordu. Boğa ise, büyük denizde yüzen, büyük bir balık üzerine tutunuyordu. Denizin altında rüzgârlar ve onun altında karanlık bir dünya uzanırdı. Boğa yorulup da, boynuzlarını kımıldattıkça, büyük zelzeleler olurdu".

Anadolu ve Kırım Türklerinin inanışları arasında, ne gibi farklar bulunursa bulunsun, inancın özünde bulunan İslâmiyetin tesirleri de kolaylıkla gözden kaçmamaktadır.

Türk halk ve tasavvuf edebiyatında, dünyanın öküz üzerinde durduğuna dair pek çok örnek vardır. Bu konu ile ilgili olarak, Pir Sultan Abdal'ın şu güzel şiirini de vermeden geçemeyeceğiz:

"Musa söyler idi binbir kelâmı,

"Kudret eli ile çaldı kalemi,

"Öküze yükletti, cümle âlemi,

"Dünyanın temelini kuraldan beri!..."

Bilindiği üzere, dünyanın öküz üzerinde durduğuna dair şiirler , Fir-devsî'nin "Şah-nâme"sinde vardır. Nitekim Diyarbakırlı bir Türk şairi olan Şerifi'nin XVI. yüzyılda tükçeye çevirerek Mısır'da Kansu-Gavrî'ye sunduğu güzel bir Şah-nâme tercümesinde de, bu fikri güzel bir türkçeye bürünmüş olarak görüyoruz. Şerifi'nin bö öküzü, farsça deyimini tercüme etme yolu ile "Yer götüren öküz" diyor:

"Ağırlandı yer ol bâr-ı girândan,

"Gücendi yer götüren öküz andan".

"Dünyanın bir balık üzerinde durmasına gelince":

Bu, daha çok Kuzey-Batı Asya'daki Balina balıkçıları ile ilgili bir an'anedir. Vaktiyle balıkçı tekneleri ne kadar iptidaî olurlarsa olsunlar, Kore'nin kuzeyindeki bütün kıyı halkları, balina avcılığı ile ilgilenmişlerdi. Balıkçı olmayanlar da, uzaktan gördükleri balinaların dehşeti karşısında hayallere dalmışlardı. Bu konu da ikinci bir tesir de, güneyden, Hint denizlerinden gelmekte idi. Fakat dünyanın büyük bir balık üzerinde durduğu inancı, bütün Sibiryalı halklarını çok derin bir şekilde sarmıştı. Balınaya fazla önem vermemizin bir sebebi de budur. Bu inançla ilgili bazı incelemeler yapılmıştır. Yaratılış destanları dolayısı ile de, bu konulara dokunmuştuk. Yakut Türklerine göre, "Dünya, Baykal gölündeki büyük bir balık üzerinde duruyordu". Yakutların "Arat denizi" ile "Arat balığı" efsanelerine de Okyanus ile ilgili bölümümüzde dokunmuştuk. Yakutların bu büyük balıkları bir Mamut da olabilirdi. Çünkü Yakutlara göre, "Mamutlar, suda yaşayan hayvanlardan başka bir şey değil idiler". Dünyanın Mamutlar tarafından taşındığına dair Sibiryalı ve Altay Türkleri tarafından söylenmiş masallar da vardı. Bu duruma göre böyle efsaneler, yerli de olabilirdi.

DÜNYANIN GÖBEĞİ

"Göğün göbeği yerde,

"Yerin göbeği gökte!..."

Altay Türk Şaman duası

Türkçemizde, "Şehrin göbeğinde, dünyanın göbeğinde, göbek taşı" vs. gibi, birçok deyimler vardı. Böyle konuşur konuşmaz, ne demek istediğimiz, herkes tarafından kolaylıkla anlaşılacaktır. İnsanın da her şeyin de orta yeri, bir göbektir. Bu benzetme, yalnızca Türkler tarafından yapılmış değildir. Diğer medenî milletlerin hepsinde de vardır. Fakat bunu, kimin kimden aldığını hemen söylemek de, kolay değildir. "Dünyanın göbeği" deyimi ise, bambaşka mitolojik bir anlam taşır.

Çin devlet düşüncesine göre, "Dünyanın ortasında Çin imparatoru otururdu. Diğer milletler, asâlet ve Çinlilere yakın derecelerine göre, dalga dalga genişler ve dünyayı meydana getirirlerdi. Bu sebeple Çinliler, Çin'e Chung-kuo, yani 'Orta memleket' demişler ve Çin'i dünyanın ortası olarak kabul etmişlerdi. Çin'in tam ortasında oturan kimse de, tabii olarak, Çin imparatorundan başka birisi değildi".

Türk devlet düşüncesinde, bunu açık olarak göremiyoruz. Bir gerçek varsa, o da Türk Hakan'ının Tanrı tarafından tayin edilmiş, yeryüzünün meşru hükümdarı olduğu idi. hukuk tarihinde "Universalismus" denen bu devlet anlayışına göre, o milletin hükümdarı, bütün

dünyanın gerçek bir efendisi olarak kabul edilirdi. Eski türkçede "Ordu", Türk Hakanının çadırını ve tuğunu diktiği yere denirdi. Hakanın başkenti veya oturduğu yer, bir Ordu sayılırdı. Bu sebeple Uygurların başkentinin adı da, "Ordu-Balıg", yani "Hükümdârın oturduğu baş şehir", idi. "Bugünkü orta sözümüz, eski türkçede 'Ortu' şeklinde idi. 'Ordu' kelimesinin de bu sözden geldiğinden hiçbir şüphemiz yoktur". Maalesef elimizdeki kaynaklar azdır. Bu sebeple Türk hükümdarının oturduğu yerin, dünyanın ortası sayılıp, sayılmadığını da pek bilemiyoruz. Fakat Türklerin devlet düşüncesi, "Cihan Devleti" yani, "Universal devlet" prensiplerine dayanıyordu. Bu tip devlet düşüncelerine göre de, Türk hakanlarının oturdukları yerin, dünyanın ortası şeklinde düşünülmesi gerekmekte idi.

Çinlilerde "T'ai-chi dairesi" adlı bir sembol vardır. Buna, "Büyük oluş" adı da verilirdi. Bu düşünce düzenine göre, karanlığın sembolü olan "Ying" ile aydınlığın sembolü "Yang", bu daire içinde eşit bir yer alır ve dönerlerdi. Dünyadaki on bin türlü varlık da, bu dönüş sonucunda meydana gelirlerdi. Hun çağında, Altay dağlarındaki kurgunlarda bulunan bir çok eserlerde de, bu inanişin izlerini bulabiliyoruz. Bu inaniş, daha çok, 12 hayvanlı Türk takvimi ile gökte yıldız burçlarının dönmesine dayanan bir düşünce düzeninden ileri geliyordu. Gök ve felek ile ilgili bölümlerimizde, bu konuları incelemiştik. Çinlilerin geometrik olarak ifade ettikleri bu dönüşü.

"Türkler, karşılıklı hayvan ve kartal koymak sureti ile ifade etmişlerdi. Bu sembolik hayvanların, ekseninde döndükleri merkez, göğün ve yerin ortasından başka bir şey değildi".

Türkçede de, bu deyim yok değildir. Ortaasya Türk lehçelerinde göbeği "Kindik" denirdi. Aynı anlamdaki "Kindik" sözüne, Osmanlı edebiyatı ile, Anadolu'da da rastlamıyor değiliz. Dış tesirlere uzun zaman kapılarını kapamış olan Altay Türklerinde, dünyanın ortasına "Yerding kindiği" yani, "Yerin, dünyanın göbeği" derlerdi. Bu deyime Altay mitolojisinde de sık sık rastlamaktayız. "Göbek ve göbek kesimi, bir çocuk için bütün Türk halklarında önemli bir mânâ ifade ederdi. Bir çocuğun "göbeğinin kesildiği yer" veya doğan çocuğun göbeğindeki kirlerin yıkandığı yer onun vatani sayılırdı". Türklerin göçebe bir hayat yaşamaları bile bu inanışın önüne geçemiyordu.

Moğol lehelerinde, Kii (Kalm), küyi, küi, "göbek" anlamına gelir. Fin Ugor kavimlerinden Samoyedler de ortaya, ki derlerdi. Türkçedeki "Kindik" sözünün aslının da "Kin" olması çok muhtemeldi.

Ahmet Vefik Paşa da, "Arzın göbeği" deyimini çok kullanırdı. Fakat Paşa, bunu yeryüzünün değil; dünya yuvarlağının ortası için söylerdi.

Türk mitolojisine göre dünyanın göbeği:

Ortaasya inançlarını incelerken göstereceğimiz gibi, dünyanın göbeği, daha çok, yer altı dünyasının açılan kapısı veya deliği olmalıydı. Kutsal mağaralar, genel olarak yeraltına açılan bir kapı gibi görülmüşlerdi. Bu kitabın birçok yerlerinde göstereceğimiz gibi, "Avcıların kovaladıkları geyikler birdenbire önlerindeki kayalardan açılan kapıdan yer altı dünyasına girer ve avcılar da beraber götürürlerdi". Göktürk efsanesindeki kurt da, mağaradan girerek yer altı dünyasına girmişti. Burası da Turfan'ın kuzey batısındaki bir yerd. Ergenekon destanı da, Göktürk efsanesinin, biraz bozulmuş ve genişlemiş şeklinden başka bir şey değildi.

Dünya dağı ile ilgili bölümümüzde de gösterdiğimiz gibi, bu kutsal dağ, "Dünyanın orta dağı idi. Bir nevi dünyanın direği olan ve Tanrının yeryüzü ile ilgi kurduğu bu dağlar, yeryüzünün orta yerinde idiler". "Ötügen Ormanı" ile dağlarının bulunduğu bölge, böyle bin yeryüzü ortası idi. Ortaasya İmparatorluklarının, başkentlerini hep bir sebebi vardı. Göğün ortası veya kapısı Demir kazık yani kutup yıldızı idi. Yakut Türklerinin, "Zirveleri ta Tanrıya kadar uzanan demir ağaçlarının kökleri de", herhalde dünyanın göbeğinde bulunuyordu.

Ortaasya Türk halk bilgisine göre dünyanın göbeği:

Eski Türklere göre dünya, dört kenarlı (Tört bulung) idi. Türk kaynakları, bu dört kenarlı dünyanın ortasında, ayrıca bir deliğin bulunup bulunmadığından söz

açmıyorlar. Kutsal ata mağaraları, herhalde bu dünyanın bir deliği idiler. Yakut Türkleri, "Dünyayı yuvarlak olarak düşünürlerdi. Bu yuvarlak dünyanın ortasında da bir delik vardı. Yakut Şamanları üzerlerinde taştan oyulmuş böyle dünya şekilleri taşırlardı". Kuzey-Batı Sibirya'daki Fin-Ugor kavimlerine göre, "Dünya durmadan kendi ekseninde dönerdi". Yakut Türkleri de dünyanın göbeğini en sakin, en hareketsiz ve rahat bölge olarak kabul ederlerdi. Yakut Türklerinin bazılarına göre ise dünya "Sekiz Köşeli bir Yer Ana" idi. Dünyanın ortası ise bu Yer-Ana'nın "Sarı göbeği"nden başka bir şey değildi. Bazı Yakut masallarında dünyanın göbeğinden, "Yer ortasının gümüş göbeği" şeklinde söz açıldığı görülürdü. Yine Yakutlara göre, "Yerin yüksek memesi" de vardı. Bu deyimimin mahiyeti açık olarak anlaşılamıyor. Yer-Ana'nın göbeğinden sık sık bahsedildiğine göre, yerin memesi de herhalde dünyanın orta dağından başka bir şey olamazdı.

Yaratılış destanlarını incelerken, yeryüzünün bir avuç toprak parçasından meydana geldiğini görmüştük. Bu bir avuç toprak, yeryüzünün ilk çekirdeğini teşkil ediyordu. Dolayısı ile, dünyanın ortası da, bu ana toprağın bulunduğu yerdi. Fakat bu ana toprağın bulunduğu yer hakkında, ne mitoloji ve ne de tarih belgeleri, bize hiçbir şey söylemiyorlar.

"Yerin kapısı"da, yukarıda söylediğimiz gibi, bu konuda bize yardım eden çok önemli bir motiftir. Göğün nasıl bir kapısı ve baca deliği var idiyse, Altay Şamanizmine göre, "Yerin de bir baca deliği vardı. Yer altında dolaşan Şamanlar da vardı. Bu Şamanlar, yere açılan bu delikten inip, yeraltında dolaşır ve yine aynı kapıdan yeryüzüne çıkarlardı. Yeraltına giden Şamanlar insan kılığını bırakır ve başka şekillere girerlerdi". Güney Sibiry'a'da yaşayan Minusinsk Tatarlarının masallarında, bir delikten yeraltına inen kahramanlar veya masum çocuklar, türlü felâketlere uğrarlardı. Kısmen İslâmiyetin tesirleri altında kalmış olan bazı Kırgız masallarında da, "Yerin deliği" ile ilgili konulara, rastlamıyor değiliz.

"Dünyanın göbeğini kesme":

İnancı da ayrıca üzerinde durulacak bir konudur. Türklerde göbek kesme, v.s. ile ilgili bir çok inançlar ve atasözleri vardır. Fakat batı Sibirya'daki Votyak Şamanlarının hastalara söyledikleri şu sözler, konumuz bakımından büyük bir önem taşımaktadırlar:

"- Dünyanın ortasında yerin göbeği vardır. Eğer sen yerin bu göbeğini çözer de, kesebilirsen, iyi olabilirsin!" Yakut Türklerinin de, dünyaya bir kişilik vererek, "Yer-Ana" dediklerini ve bu ananın da bir göbeği, olduğunu, söylemiştik. Votyak Şamanları bu sözleri ile, dünyayı büsbütün kişileştirmişlerdi. Şamanlar hastaya bu sözleri

ile iyi olmayacaklarını söylüyorlardı. Çünkü dünyanın göbeğini bulup, çözüp de, kesmenin imkânı yoktu.

Yağmur duasına çıkan Şamanlar ise dualarının arasında şöyle derlerdi: "Tengerening kindigi yerde! Yerding kindigi tengerede!",yani "Göğün göbeği yerde! Yerin göbeği gökde!" Bundan da anlaşılıyor ki, yalnız yerin değil; göğün de bir göbeği vardı. "Yerle göğün göbekleri de birbirlerine bağlı idiler".

Birçok Türk kavimleri, dünyayı düz bir tepsi gibi zannediyorlardı. Sibiry'a'da, büyük nehirlerin kenarlarında oturan halkların anlayışı ise, daha başka türlü idi. Onlara göre, "Bu büyük nehir, kaynağını gökten alıyordu. Bu sebeple güney, gök tarafı ve nehirin denize döküldüğü yer ise, yer tarafı idi. Yenisey ve Lena gibi bol sulu nehirler denize dökülürken, büyük girdaplar yapıyorlardı. Bu girdapları gören Sibiry halkları da, bunun yer altına giden bir kapı olduğuna inanıyorlardı". Sibiry'daki Türk masallarına göre kuzeyde büyük bir deniz vardı. Bu denizin ötesinde de yer altı âlemine giden mağara yolu bulunurdu...

DÜNYANIN ORTA DAĞI

"Yeri basan, tutan dağdır;

"Halkı basan, tutan Handır!"

Eski Türk Atasözü

1. TÜRKLERİN KUTSAL DAĞLARI

Büyük dağlar, diğer medenî milletlerde olduğu gibi, Türklerin kalplerinde ve dolayısı ile dinî inanışlarında yer tutmuştur. Zirveleri gökleri deler gibi yükselen ve başları bulutlar içinde kaybolan dağlar, sanki Tanrı ile konuşur ve ilgi kurar gibi görünmüşlerdi. Göğün direği dağ, yeri bastıran dağ ve Tanrıya giden en yakın yol da yine dağ idi. Bu sebeple, "Ortaasya'daki dağların çoğu, Tanrı ile ilgili adlar almışlardı". Bu, yalnız Türklerde değil; Çin'de, Hint'de, İran'da ve Sâmi dünyasında da böyle idi. İranlıların Elbûrz dağları, Hint mitolojisinin Himalayaları (Himavat), Çinlilerin Kuan-lung ve Ki-lien sıra dağları ile Tûr-ı Sina, Kafkas dağları, dünya mitolojisinin ana motiflerini teşkil ederler.

Büyük dağlar, Türk mitolojisinin de en önemli motifleridirler. Her Türk efsanesinde bu kutsal dağlar, açık veya kapalı bir şekilde karşımıza çıkarlar. Uygurların ataları olan Kao-çı Töleslerinin menşe efsanesinde, "Hakan, kızlarını Tanrı ile evlenmeleri için bir dağ üstüne kor ve küçük kız, bu dağ üzerinde erkek bir kurtla evlenerek yeni nesiller meydana getirir". "Erkek kurt" bu efsanede, Tanrının sembolünden başka bir şey değildi.

Göktürklerin menşe efsanesinde ise, "Dişi kurt, çocuğu alarak Turfan'ın kuzey batısındaki bir dağa gitmiş ve orada bulunan, bir mağaradan içeriye girmişti. Bu mağara da, yer altı dünyasına giden bir yoldu". Bu yollar, umumiyetle yine böyle kutsal dağlar içinde bulunurdu. Büyük Ortaasya İmparatorluklarının başkentlerinin kurulduğu "Ötügen dağları" da, böyle kutsal dağlardan başka bir şey değildi. Uygurların "Kut-Dağı" da çok meşhurdur. Ayrıca Uygurların menşe efsanesinde, "Gökten ışık, iki ırmak arasındaki bir dağ üzerine inmiş ve Uygurların soyları bu yolla türemişlerdi". Göktürklerin, doğudaki büyük sıradağlara "Kadır-Kan" demelerinin sebebi, yine dinî sebeplere dayanıyordu. Oğuz Destanı'nda ise, durum bambaşkadır. Oğuz-Han'ın kendi öz yaylaları olan, "Or-Tag" ve "Kür-Tag"lar, gerçek mitolojik çehrelerini kaybetmişlerdir. Fakat adlarından da anlaşılacağı üzere, onlar da Oğuzların kutsal dağları idiler. Oğuz Destanına göre, Oğuz-Han bütün dünyayı zaptetmişti. Onun başkenti ve ordugâhı olan Or ve Kür dağlar da, tabîî olarak dünyanın ortası olacaktı. "Kazılık" dağı da Oğuzların dağlarından biri idi.

2. TÜRLERE GÖRE "DÜNYA DAĞI"

"Türklere göre Dünya dağı":

X. ve XI. yüzyıllarda, büyük devlet kuran Türkler, oldukça realist bir düşünce içine girmişlerdi. Böyle gerçekçi, bir düzene girmelerinde, şüphesiz ki İslâmiyetin de büyük tesirleri olmuştu. Buna rağmen, Türk atasözlerinde ve şiirlerinde eski inançların izleri de görülmüyor değildi. Şu eski Türk atasözü konumuz bakımından büyük önem taşımaktadır.

"Yer basrukı tag, budun basrukı beg", yani "Yerin baskısı dağ, budunun baskısı ise, bey veya hükûmdardır". Bu eski atasözünü, başka bir şekilde de türkçeye aktarabiliriz: "Yeri tutan dağ, milleti tutan ise beğdir". Bu atasözüne göre, "Eğer dağlar olması idi, yer, yer olamayacaktı. Belki de dağılıp gidecekti. Tıpkı hükûmdarların toplumları tuttuğu gibi". Tabii olarak bunu yapan da Tanrı idi. Bu konuda başka bir atasözü de şöyle diyor: "Tengri, tag birle yerig basurdi". Yani "Tanrı, dağ ile yeri bastırıp daha sağlam yaptı".

Dağa kişilik veren Türk inançları da çoktur. Yeri geldikçe bu konu üzerinde de duracağız. Yalnız, bugün de söylediğimiz bir atasözümüzü, bin sene önceki söylenişi ile, vermeği de faydalı buluyoruz: "Tag tagka kavuşmaz, kişi kişiye kavuşur". "Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur". Türklerde dağlar hakkında pek çok deyimler vardır. Bunların hepsini burada inceleyecek değiliz. Ancak güneş görmeyen, bin sene önceki deyimle "kuz

dağları" "Kutsal ardıçlı (Arduçlıg) dağlar", Türk mitolojisinde ve masallarında büyük bir yer tutuyorlardı.

Türk mitolojisindeki "Altındağ" lar da inceleyeceğiz. "Gök-Tepe", "Ala-Dağ" gibi, kutsal renkleri taşıyan dağlar da yok değildir. Fakat dağlar, Türk edebiyatında genel olarak "kara" renkle anılırdı. Dede Korkut kitabında dağlar için söylenmiş iki güzel soylamayı burada almalı, faydalı görüyoruz:

1. Kara tağum, yükseği oğul! Karangulu gözlerin aydını oğul!

2. Kara tağum, yükseği oğul! Kanlı suyım,taşkunı oğul!

Altay ve Sibiryada masallarında Türk bahadırları anlatılırken, değil bütün vücutları; baldır ve bacakları bile, dağlara ve dağ sağırlarına benzetiliyordu.

"Türk halk edebiyatında, Dünya dağı":

Hiç Şüphe yok ki, Anadolu'ya gelen Türklerde, eski Ortaasya mitolojisinin gökleri delen Altındağ veya Akdağ'ları kaybolmuş ve onların yerini, "Kaf dağı" ile "Tür" dağları almıştı. Zaten, efsanevi eski Türk dağları da mitolojide, Önyasya'nın bu dağlarının birer paralellerinden başka bir şey değil idiler. Nitekim Yunus Emre şöyle diyor:

"Kaf dağı zerrem değil Ay ve Güneş bana kul,

"Ben kuş dilün bilürüm söyler Süleyman bana!"

"Kuş dilini bilme", yalnız İslâmiyetten sonra değil; çok önceleri de Türk mitolojisinde yaygındı. Fakat Yunus, aynı zamanda İslâmiyeti de çok iyi bilen, bilgin bir insandı. Deyimleri ise, eski yüzyılların türkçesi idi. Fakat fikirleri, İslâmi düşüncelerin en derinlerinden geliyordu.

Ermişlerin yükseldikleri dereceler de, "dağ" ve "yayla" deyimleri ile tarif ediliyorlardı. Meselâ Hatayî, yani Şah-İsmail'in bir şiirini, buna örnek olarak verelim:

"Çağırdım üçler aşkına,

"Yüzümü yerlere sürdüm,

"Yediler, kırklar aşkına!"

"Tûr-ı Sinâ" dağı için, Türk halk edebiyatında söylenmiş mısralar sayısızdır. Özellikle, Bektaşîlerin "Devriye" lerinin hemen hemen hepsinde, bu dağın adına rastlanır. Bunlar arasında en arı türkçe ile yazılmış Muhyiddin Abdal'ın bir şiirini örnek olarak verelim:

"Güller açılır çağında,

"Kevser ile Tûr dağında,

"Bülbüller öter bağında,

"Koyun bile güttüm ben!"

"Kaf dağı", büyüklük ve yüksekliğin sembolüdür. Fakat mitolojiktir. Bu sebeple, İslâmi edebiyat Kaf dağı yerine Tûr dağını tercih etmiştir. Çünkü bu dağ, Tanrı ile ilgi

kuran bir dağdır. Mutasavvıflar, ermişliğin yüceliğini de Tûr dağına benzetirlerdi. Meselâ Seyyid Nesimi şöyle diyor:

Musa benim kim Hak ile daim münâcat eylerim,
Gönlüm tecelli Tûr'udur anın çün Tûr olmuşum.

Tabîfa olarak bu, "Tecellî ve Südü'r" nazariyesine göre söylenmiş bir şiiirdir. Türk mitolojisi ile ilgisi yoktur. Fakat Sibiryâ ve Altay'daki Türk masallarında da, "İnsanlar kendilerini kutsal ve büyük dağlar gibi yüceltmeğe çalışmışlardı".

Türk düşüncesinde dağ ve tepeler, her şeyin ortası ve yerin düğümüdür. Nitekim bir Erzurum atasözünde de şöyle deniyordu:

"Kırk dereyi, bir tepe keser"

"Dünya dağı düşüncesinin astronomik temelleri":

Yer ile göğün, ya bir demirdağ veyahut da demir bir ağaçla birleşmiş olduğu hakkındaki düşünceleri, muhtelif bölümlerimizde incelemiştik. Bu inanışlara göre, dünyanın ortasından bir dağ yükseliyor ve kutup yıldızına kadar varıyordu. Bu konuları "Kutup yıldızı" ile ilgili bölümümüzde incelemiş ve bu yıldıza Türklerin, niçin "Demir-Kazık" dedikleri üzerinde durmuştuk. Bazı Ortaasya kavimlerine göre ise, "Bu dağın tam tepesinde, Tanrının altın tahtı bulunurdu". Türklerin kutsal yönleri

doğu idi. Fakat Ortaasya ve Sibirya kavimleri arasında, "kuzeye tapınanlar" da yok değildi. Bunu sebebi de, Kutup yıldızının kuzeyde olmasından ileri geliyordu. Kuzey-Batı Sibirya'daki Türklerle ve bilhassa Macarlarla akraba Ostyak kavimleri, Kutup yıldızına "Demir Kazık Baba" derlerdi. Bundan dolayı da senenin belirli zamanlarında Kutup yıldızına kurban verirlerdi. Bu daha çok, Hint mitolojisine dayanan bir inançtır. Hint mitolojisine göre, dünyanın ortasından, tanrılara kadar yükselen "Sumeru" adlı büyük bir dağ vardı. Eski Hint metinleri zaman zaman bu dağa "Sumer-Baba" adını da verirlerdi.

3. ALTIN DAĞ VE AKDAĞLAR

"Türk mitolojisindeki Altındağ":

Yüksek dağlar Tanrıların yeri olara kabul edilirdi. Bu inanış, Türkler arasında çok yayılmıştır. Bu konu ile ilgili kayıtları, eski İnan kaynaklarında bile bulabiliyoruz. Biliyoruz ki eski Türkler, ölen Türk büyüklerini, yüksek dağ tepelerine gömerlerdi. Altay dağlarındaki rastlanan kurganların çoğunun, yüksek dağlarda bulunmasının bir sebebi de bu idi. Bazı dağlar da, böyle Türk büyüklerine mezarlık ettikleri için şöhet bulmuşlardı. Meselâ Göktürk yazıtlarının bahsettiği "tinesi oğlu yatıgma tag", yani "Tinesi Oğlu'nun yattığı dağ", bunlardan birisidir.

Eski Türkler, çok yüksek dağlara "Kan" adını verirlerdi. Uygur iline yakın, çok yüksek bir dağa da "Altun-Kan" derlerdi. "Altın" gibi dağlardan da, çok söz edilirdi. Göktürk yazıtlarında da böyle dağlar vardır.

"Altındağ" motifi bütün incelikleri ile, yalnızca Altay Türklerine ait mitolojik masalarda görülür. Onlara göre, "Gök kubbesinin altında, som altından yapılmış bir dağ vardı. Fakat bu dağın tabanı ve etekleri, yeryüzüne kadar inemiyordu. O, gökler âlemi ile ilgili ve göklerin bir dağı idi. Büyük Tanrı Bay-Ülgen, yeryüzünü yaratırken, bu dağda oturmuş ve yaratılışı, Altındağ'dan idare etmişti. Altındağ'ın üzerinde, ay ile güneşin ışıkları daima parlar ve gece denen şey, hiç görülmezdi". Bazı masalarda bu dağın çöktüğü, ve bu yüzden dünyanın gölgelendiği de söylenirdi. Kuzey-Doğu Asya'ya gidildikçe bu inanç, daha da iptidaileşir ve Amerika yerlilerine kadar uzanır. Doğu, Sibiry'a'daki Goldlara göre, "Bu dağ taştan yapılmış imiş, bunun için insanlar, bir gün bu dağdan bir taş düşecek diye, korkarlarmış. Tanrı, bu dağın insanlar tarafından görülmesini hoş görmemiş ve gözlerden gizlemek için, hava tabakasını yaratmış. O zamandan beri bu dağı yer yüzünden bir daha gören olmamış".

"Türk mitolojisindeki Akdağ":

Akdağ, Türk yer adları arasında, en çok gölenlerden birisidir. Az yukarıda da gösterdiğimiz gibi, Türk dilinde ve edebiyatında dağla beraber kullanılan renk daha çok,

kara idi. bir dağ, ne kadar beyaz olursa olsun, yine de toprak rengindedir. Bir dağa eğer "Ak" denmişse, onda manevî bir sebep aranmalıdır. Uzun zamandan beri dış âlemle ilişkilerini kesmiş ve dış tesirlere karşı kapılarını kapamış olan Yakut Türklerine göre, "Tanrı bembeyaz ve ap ak bir dağ üzerinde oturmuş. Dağın tam zirvesine kurduğu tahtına ise, üç basamaklı gümüş merdivenle çıkırmış". Yakut masallarında "Tanrı, süt akında 7 katlı, beyaz dağ üzerinde tahtını kurmuş oturuyor", tekerlemeleri, sık sık görülen şeylerdendir. Yakut Türkleri, vaktiyle kuzeye göç etmişler ve yeni yurtlarını, Kuzey buz denizine yakın yerlerde kurmuşlardı. Bu sebeple, güneydeki Türk âlemi ile ilişkileri, hemen hemen hiç kalmamıştı. Güney Sibirya'daki, meselâ Abakan Tatarlarının ise durumu böyle değildi. Eski Kırgızların toruları olan bu Türkler, daima türkçe konuşmuşlar ve Türk âlemi ile, ilişkilerini kesmemişlerdi. Onların dünyayı görüş ve anlayışlarına göre, "Kuzeyde büyük bir okyanus vardı. Efsanevî büyük hakanlardan biri olan Ak-Han, bu büyük denizin kenarındaki Akdağ'ın eteklerinde, denizin köpükleri yanında oturur ve bu kutsal denizden de su içerdi". Dede Korkut kitabındaki; masal tekerlemelerine benzeyen, şiir halindeki bu sözlerde, dış tesirlerin bulunması pek muhtemel değildir. Bunlar, yeni meydana gelen bir düşünce düzenini değil; halk dilinin, insan ağzının, asırlardan beri söyleye söyleye, meydana getirdiği verilerdir.

4. KUTSAL DEMİRDAĞ

"Türk mitolojisine göre dünyanın ortasından yükselen Demirdağ":

"Ergenekon" efsanesini incelerken, "Demirdağ" motifi üzerinde özel olarak durmuştuk. Aynı konuyu burada yeniden inceleyecek değiliz. Bu Demirdağ'dan, birçok Türk kaynaklarının söz açtığı bir gerçektir. Aynı zamanda Ergenekon da, bu demirdağdan başka bir şey değildi. Fakat bu dağın, dünyanın ortasından yükseldiğinden ve dünyanın direği ile göbeğinin, bu dağ olduğundan, pek az kaynak bahseder. Eski Kırgızların torunları olan Abakan Tatarları ise kendi masallarında, "Bu dağın, dünyanın ortasında bulunduğunu ve dünyanın göbeğinin de, burası olduğunu" açık olarak söylerler.

"Dünyanın ortasındaki dağın katları":

Dünyanın ortasından yükselen, böyle bir dağın varlığı ile ilgili olan inanışların, dağlarda ve yaylalarda yaşayan, at yetiştiren Türkler ve Türk mitolojisi için, yerli bir motif olması çok muhtemeldir. Çünkü aynı düşünce, Hint, Babil ve Avrupa mitolojilerinde de vardır. Bütün bunlar için bir tek kök aramak, meselâ Tevratın Tûr-ı Sina'sının, Hintlilerin Sumeru dağından geldiğini söylemek, herhalde doğru bir şey olmasa gerektir. Türk mitolojisinde durum, biraz daha başkadır. Daha

başlangıçlarda, her Türk halkına ait böyle kutsal bir dağın bulunduğu kutsal bir gerçektir. Zaman geçtikçe, güneydeki büyük dinler Ortaasya'ya da sızmağa başlamış ve zaman zaman, türlü şekillerde tesirlerini göstermekten geri kalmamışlardır. Müslüman Türkler, kendi eski kutsal dağlarını, Kaf dağı ile birleştirirlerken; Budist Türkler de, Hint mitolojisinin Sumer ve Meru dağlarının özelliklerini almışlardır. "İran tesirleri ise, kendilerini Türklere, Budizm ve İslâmiyetten çok daha önce kabul ettirmeğe muvaffak olabilmişlerdir". Altay mitolojisine göre, "Bu dağ üzerinde 7 Kudai bulunuyordu". "Kudai" sözü de Türklere, İran'dan girmiş bir deyimdir. Batı Sibiryaya ile, Batıdaki Türk folklorunda, daha çok "Yedi" rakamının yaygın olduğunu söylemişiz. Bu sebeple Batı bölgelerinin halkları, "Bu dağın, 'Yedi kat' olduğuna inanırlardı". Bu inanış da, İran-Türk kültür ilişkilerinin bir sonucudur. Moğollarda ise durum daha değişiktir. Onlar daha ziyade bu dağın 3 kat olduğuna inanırlardı.

"Yaratılış destanlarında Dünya dağı":

Güney Sibiryaya Tatarlarının bazı efsanelerine göre, "Dünya henüz daha yaratılmadan önce, yalnızca küçük bir tepe varmış. Bu tepe, yavaş yavaş büyüyerek, yerle göğü birleştirmiş ve etekleri de yeryüzü olmuş. Türk halkları arasında bu dağa 'Temir-Kazık' diyenlerde varmış". Bu inanışta, hafifçe de olsa, Hint mitolojisinin

tesirlerini görmüyor değiliz. Fakat yerli an'ane, Hint tesirlerini kendi içinde eriterek, kaybetmiştir. Buna karşılık Buryat Moğollarında, Hint ve Çin mitolojileri birbirlerine karışarak, yepyeni bir kompozisyon meydana getirmişlerdi. Onlara göre, "Dünyanın türeyişinden önce, Tanrı bir kaplumbağa yaratmış. Kaplumbağanın üzerinde de, bir dağ peyda olmuş ve yavaş yavaş büyüyerek, Sumeru dağına meydana getirmişti. Kutup yıldızı bu dağın üzerinde durmuş. Kaplumbağanın her ayağı ise, dünyanın dört bölgesini meydana getirmiş". Bu inanışta, Kutup yıldızının durumundan başka, diğer motiflerin hepsi, dışarıdan gelmiş inançlardır. İran mitolojisine göre de, "Elburz dağı" diğer dağların hepsinin "Anası" idi.

5. KUTSAL DAĞLARIN "BİR İNSAN GİBİ" DÜŞÜNÜLMESİ

"Türkler büyük dağlara kişilik verirlerdi":

Dede Korkut kitabında şöyle deniyor: "Karşı yatan kara tağun; yıkılmış idi, yüceldi ahır". Göktürk yazıtları da şöyle diyor: "Süngükin tağça yattı; Beglik uri kul boldı", yani, "Kemiklerin dağ gibi yattı; beğliğe yaraşır soylu oğlun, köle oldu". Dağın yatması, yıkılması, yücelmesi veya insan kemiklerinin dağ gibi yatması, hep Türk mitolojisinin ifade özelliklerindedir. Manas destanında, "Dağların büyük bahadırlar gibi, bahadırların da bir dağ

gibi görülmesi", hemen her sahifede geçen özelliklerdir. Hint mitolojisinde Buda da, Himalaya dağları gibi görünürdü. Zaten bu dağlar Buda'nın; Buda da, bu dağların sembolü idi.

Büyük devlet kurmuş ve yüksek bir toplum hayatı yaşamış Türk halklarında, dağların kişileştirilmesi (Animizm), ancak böyle edebi bir benzetme şekline girmişti. Aslında ise, "Altay dağlarındaki Katun, yani Hatun, Bey v.s. gibi adlar, yalnızca birer coğrafya ve yer adlarından ibaret değil idiler. Bu dağlar, tıpkı insan gibi konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi olan, ruhlar gibi düşünüyor ve efsanelerde de böyle geçiyorlardı". Şaman dualarında ve şiirlerde, bu dağların adları geçtikçe, bunların insan mı; yoksa dağ mı olduklarını anlamak, âdeta çok güç bir konu haline geliyordu. "Dağlar birer ruh ve ruhlar da dağ haline girmişlerdir". Bunlar eski animizmin birer hatıraları idiler. Dağlara "Han- Tanrı, Kayrakan, Othon- Tenggere, Buzdağ- Ata" v.s. gibi, kutsal adların verilmesinin sebeplerini de, yine bu eski hatıralarda aramak lâzımdır.

"Altay dağları, bir Han gibi görülürdü":

Altay bölgesinde söylenen masalarda ve özellikle Şaman dualarında, Altay dağlarının adı geçtikçe, onlara Han (Kan) dendiği görülürdü. Onlara göre "Altay dağlarının tümü kutsal idi. İçlerinde herhangi bir tepe, bütün Altayları temsil edemezdi. Göğe yükselen zirvelerin

hepsi birden, Tanrı yerine kadar uzanıyorlardı. Büyük Tanrı Bay-Ülgen'in oturduğu Altındağ'ın, Altay dağları olması da çok muhtemeldi". Altay dağlarının adını anarak, ona kurban veriyorlar, dileklerde bulunuyorlar ve ondan sonra da ağlayıp yalvarıyorlardı.

"Altay dağlarına 'Kayın babamız' da derlerdi":

Es ırmağının kenarındaki Sakçak dağlarında yaşayan Sagay gelinleri, bu dağları kendi kayın babaları gibi görürler ve "Kayın babamız" derlerdi. Türk yer adlarında, "Ata" sıfatı ile biten, pek çok da dağ adları vardır. Bunlardan çoğu, üzerlerindeki yatırlardan dolayı bu ismi almışlardır. Bir çoğu için de "Ata" sözü, dağın adı ve ünvanı gibi kullanılmıştı. Uygur ve Göktürklerin ataları da, ya dağ üzerindeki kayından veyahut da mağaradan türemişlerdir. Hıtay (Liao) devletinin Ata- Mabedleri de, Mu-yeh dağının üzerinde bulunurdu. Fakat dağın bizzat bir ata olarak görülmesi Ortaasya'da çok az rastlanan inançlardandı. Yalnızca Altay bölgesinde, Miras Suyunun kenarındaki Kölin dağına, bazı Altay Türklerinin "Törediğimiz dağ" dedikleri duyulmuştur.

"Dünya dağını temsil eden yapma tepelikler":

Toprak veya taşların yığılması yolu ile meydana getirilen bu höyükler, Sümerlerin Zikkurat'ların hatırlatırlar. Türk ve Moğol kavimleri yaptıkları bu tepelere "Oba" derlerdi ve bunun için de bu inanışa, "Oba kültü" denmiştir. Bu

inanişına göre, "Obalar, bozkırlarda topraklardan ve dağ geçitlerinde ise, taşların yığılması ile meydana getirirlerdi. En ufak bir tepecik bile bulunmayan geniş bozkırlarda, bu tepecikler kutsal bir dağ yerini tutar ve bunun üzerine çıkarak, ibadet ederlerdi. Bazı Ortaasya kavimleri ise, böyle bir tepe yerine, sırf ibadet etmek için bir çadır kurarlardı. Kurbanlarını bu çadır içinde sunarlar ve dualarını da aynı yerde yaparlardı. Bu sebepten dolayı, böyle çadırlara da yine Oba adını verirlerdi".

"Moğolların yaptıkları Obalar", büsbütün Hint Pagoda'larına benzerdi. Bu höyükler, genel olarak su kenarlarındaki bir yere, taş ve topraktan yapılırdı. Höyüğün üzerine de, at takımları ile elbise ve yiyecekler konurdu. Höyüğün tepesine bir ağaç dikilir ve kenarlarına da süsler asalırdı. Umumiyetle yay, ok, kılıç gibi, kendilerinin kullandıkları günlük silâhlar konurken; bunların yanına Garuda kuşlarına âit figürlerin konması da ihmal edilmezdi. Bazı Moğol obaları ise, oldukça büyük ve adeta Pagoda'lar gibi yapılmıştı. Bu obalar genel olarak "12 seki"den meydana gelirdi. Bunlar dünyanın "Oniki bölümü"nü temsil ederlerdi. Çin'de de dünya ve bütün devlet teşkilatı "12 bölüme" ayrılmıştı. Bu düşünce düzeninin, Çin'den geldiğine hiçbir şüphe yoktu. Höyüğün orta yerine ise, sivrice yapılmış ve bir dağ zirvesi şekli verilmişti. Onlara göre bu da, "Sumeru" dağından başka bir şey değildi. Bu âdetlerden de açık olarak anlaşılıyor ki, eski Ortaasya âdetleri ile Çin ve Hint

mitolojileri birleşiyor ve yepyeni bir düşünce kompozisyonu meydana geliyordu.

Bir Altay efsanesi de, başlangıçta tıpkı Altay Türklerinin yerli türeyiş efsaneleri gibi başlıyordu. Fakat az sonra, Budist safsataları konuya hakim oluyor ve yerli motifleri âdeta ortadan kaldırıyorlardı.

6. KUTSAL DAĞLAR İÇİN YAPILAN "TÖRENLER"

"Dağ başlarında Tanrıya tapınma":

Etnograflar Ortaasya halkları arasında yaygın olan "Dağlara tapınma" hakkında önemli yazılar yazmışlardır. Bu yazılar içinde, dağlar üzerinde yapılan törenler de toplanmıştır. Bu yazıdaki bütün bilgileri buraya aktaracak değiliz. Bizim aradığımız şey, daha çok şimdiye kadar söylenenlere bazı yeni bilgiler katmak ve meseleyi, daha açık bir şekilde ortaya koymaktır. Çin kaynakları, Göktürkler hakkında bilgi verirken, Göktürklerin atalarının, Altay sıradağlarından biri olan büyük bir dağın eteklerinde oturduklarından söz açarlar. "Bu dağın zirvesi tıpkı bir miğfere benzemiş". Yine aynı kaynaklara göre, "Göktürklerin bu dağla ilgileri olduğu için, adlarını da yine bu dağdan almışlar imiş". Cengiz-Han çağındaki meşhur Burkan- Kaldun dağının Moğollar arasındaki şöhreti, bu konu ile az çok ilgilenmiş herkes için, bilinen

bir şeydir. Cengiz-Han sıkıldıkça, "Bu dağın üzerine çıkar ve güneşe selâm verirdi."

Altay dağlarında yaşayan Beltir Türklerinin dağ tepelerinde yaptıkları kurban törenleri, Türk kültür tarihi bakımından büyük bir önem taşıyordu: "Beltirler, kurban törenine başlamadan önce, doğuda ve batıda olmak üzere, iki büyük ateş yakıyorlardı. Doğudaki ateşe, 'büyük ateş' (Ulugot), batıdaki ateşe ise, 'Küçük ateş' (Kiçik-ot) derlerdi". Doğu'nun kutsallığı ve önemi bu törende de ortaya çıkmaktadır: "Göğe yükselen bu ateşlerin dumanları, Tanrıya bir nevi haber götürürlerdi. Bundan sonra tören başlar ve beyaz bir koç kesilirdi. Koçun etleri parçalandıktan sonra, bir kısmı yakılarak, dumanları ve kokusu Tanrıya gönderilirdi". Kurban edilecek at ve koçların, "Beyaz" renkli hayvanlardan seçilmesi de, eski bir Türk âdetidir. Manas destanında ise, kesilen kurbanların genel olarak, "Sarı" kısıraklardan seçildiği görülür. Bu yeni inançların da, Çin tesirleri ile meydana gelmiş olmaları çok muhtemeldi.

7. YER KUŞAĞI

"Dünyanın kuşağı" olan dağlar:

Bu inanca daha ziyade, Türk kültürünün akraba batı kanadı olan Fin-Ugor kavimlerinde rastlıyoruz. Mesela Ural dağları bölgesinde yaşayan Türk ve Fin halkları, Ural

dağlarını "Dünyanın kuşağı" olarak kabul ederlerdi. Onlara göre, "Ural dağları, dünyayı baştan başa saran, taş bir kuşaktan başka bir şey değildi". Bunun için Ruslarda Ural dağlarına "zemnoy poyas", "Yer kuşağı" derlerdi. Türkler arasında şimdilik bu konu ile ilgili fazla bir bilgi bulamadık.

"Uygurların 'Yeşil yeşim taşı dağı' ile Kaf dağı arasındaki benzerlikler":

"Kaf-Dağı" da Önasya mitolojisinin en önemli bir motifidir. Kaf dağı hakkında rivayetler pek çoktur. Fakat en köklü mitolojik kaynaklara göre Kaf dağı, "Dünyayı çeviren büyük bir silsile" idi. Bu konuyu "Yer kuşağı" ile ilgili bölümümüzde inceledik. Yine rivayete göre, "Kaf dağının etrafını da büyük bir okyanus çevirmiş. Yeşil bir zümrülden yaratıldığı" da söylene gelen rivayetlerden biridir. Bu bakımdan, Uygur efsanesindeki "Yeşil yeşim" dağı ile aralarında bir bağ olsa gerekir. Mütercim Asım Efendi Kaf dağı için şöyle diyor: "Her sabah güneş çıktığı zaman yeşil ve mavi görünürmüş. Göğün her zaman mavi görünmesinin sebebi de, bu şuaların göğe aksetmesinden ileri gelirmiş. Bu renk, Bahri Muhite de aksedermiş ve deniz de bu rengi almış".

"Yedi iklim" ve "Yedi bölge" de, hep Kaf dağına göre ayarlanırdı. Babil'de de, "7 altındağ zinciri" ile "7 gezegen

burcu"ndan söz açılırdı. Budizm'deki Pagoda'lar da bir nevi dünya dağının sembolü olarak yapılıyordu. Budistlere göre Pagoda, temsili olarak Kutup yıldızına kadar uzanıyordu.

Türklere komşu olan kavimlerde "Dünya dağı":

İranlılara göre "Elburz" dağları, büyük yaratılışın 18. senesinde yaratılmıştı. Aradan bir sene geçtikten sonra, yavaş yavaş diğer dağlar da ondan çıkmaya başladılar ve bu yolla Elburz bütün dağların anası olmuştu. Hürmüz'ün Kanunlarını ilân ettiği yer de , yine Elburzların üzerindeki bir zirve idi. Bu bakımdan, İran mitolojisi ile Tevrat arasında bir benzerlik vardır. Bildiğimiz üzere, Musa da "Şerâiti"ni Tür-ı Sina dağı üzerinde ilân etmişti. Bunun için büyük dağlar İran mitolojisinde, "bilgi ve faziletin bir sembolü" gibi idiler. Gerçi Elburz dağları, iyilik Tanrısı Hürmüz'ün bir yurdu gibi görülürdü. Fakat Hürmüz'ün yanında, kötülük Tanrısı Ehrimen'in de adamları yok değildi. Bu bakımdan dağlar, iyi ruhlarla birlikte, kötü ruhların da gezindiği, kutsal, fakat korkunç bölgelerdi. Bazı eski İran metinlerine göre Elburz'un etrafı da, tıpkı Kaf dağı gibi büyük bir "Okyanus" ile çevrilmişti.

Hindu ve Buda dini mitolojine göre "Sumeru" veya "Meru" dağı, Tanrının oturduğu bir yer idi. Tanrı dünyayı yaratırken, bu dağ, çok önemli bir rol oynamıştı. Onlara göre yukarıda, bir çok gökler vardı ve göklerin hepsi de, Meru dağının üzerine kurulmuştu. Yeri tutan da, yine

Meru dağı idi. Bu dağ aynı zamanda Buda'nın da bir sembolü idi. "Buda, bu dağın şekli ile görünürdü". Bundan sonra artık dağın etrafında, yeryüzü çevrelenirdi. "Yedi çevre"den meydana gelen yer yüzünden sonra, "Dış çevre" gelirdi. Bu dış çevre de, "Sekiz bölge"den meydana geliyordu. Dış çevrenin dışında da "Dört kıt'a " vardı. Onlara göre güneş, ay ve yıldızların hepsi, Meru dağının etrafında dönerlerdi. Sumeru dağı, adı ile birlikte Altay ve Moğol Şamanizmine de girmiştir. Türk ve Moğol halkları bu dağa zaman zaman "Sumbur, Sumur, Sumer" adları vermişlerdir. Hint mitolojisinin bu kutsal dağı, aslında Himalaya dağlarından başka bir şey değildi. Babil kozmogonisine göre de, gök ve dünya, bir dağ üzerine kurulmuştu. Avrupa'daki Kelt mitolojisinde de, böyle kutsal bir dağ vardı "Güneş sütunu veya direği" adını verdikleri bu dağ, Ron nehri kıyılarında bulunur ve güneşle ay da, onun etrafında dönerlermiş Yunan mitolojisindeki "Ossa" dağının önemi de, herkesçe bilinen bir şeydir. Tevrat, "Ararat" yani Ağrı dağına fazla önem vermişti. Avusturalya yerlileri ise dağ tepelerinin, göğe sokulmuş bir yer ve Tanrı ya da en yakın bir yol olduğuna inanır ve böyle anlatırlardı.

KUTSAL IRMAKLAR

"Kanlı suyum, taşkunı oğul!"

1. DÜNYA NEHRİ

Kutsal ırmaklar, Türk mitolojisinde çok önemli bir yer tutmuşlardı. Türk kitleleri, büyük devletler kurduktan ve yüksek bir toplum hayatına geçtikten sonra bile, eski kutsal ırmakları unutmamışlardı. Elbetteki yüksek toplum hayatına geçen milletlerde, mitolojinin birçok teferuatı, zihinlerden silinmiş ve unutulmuş olurdu. Meselâ Uygurlar, Orhun ile Selenga nehirlerinin birleştikleri yere, büyük bir önem vermişlerdi. Çünkü onların ataları, bu iki nehrin kavşağında bulunan bir adacıkta, gökten inen bir nurla doğmuş ve türemişlerdi. Diğer yandan, yine Orhun nehrinin kaynaklarını aldığı dağlar ve ormanlar, çok daha önemli sayılmış ve burası yüzyıllarca, birçok imparatorluklara başkentlik etmişti. "Ötügen, Ordu Balıg, Kara-Korum" gibi ünlü başkentlerin hepsi de bu bölgedeydi. Bütün bu bilgileri bir araya toplayınca, Orhun nehrinin yalnızca kaynağının veya birleştiği; döküldüğü yerin değil; tümü ile birlikte, bütün ırmağın kutsal olduğunu kolaylıkla anlayabiliriz. Neden ve niçin kutsal olduğunun incelenmesi de ayrı bir iştir. Fakat yukarıda da söylediğimiz gibi, bu tüm kutsallığın sebepleri, mitoloji belgelerinin kaybolması nedeni ile, karanlık kalmıştır. Bu durum karşısında bile, elimizi ve kolumuzu bağlayarak, böyle bir yetersizliğe karşıdan

bakmamız, bizi mazur gösteremez. Bunun için de, "Mukayeseli halk bilgisi" metodlarına baş vurarak, bu nedenleri aydınlatma yoluna gitmemiz gereklidir.

2. ÇOŞKUN AKAN SELLER VE TÜRKLER

"Büyük kağanlar, çoşkun akan selle doğuyorlar":

Sel Türklerin hayal ve hislerinde, daima önemli bir yer tutmuştu. Hatta "Selçuk" adı bile, köklerini "Sel" den alsa gerekti. "Selcik", küçük sele benzeyen bir çocuk!

Macarlar, mitoloji bakımından Türk kültür çevresine bağlı idiler. Macarların büyük kralı "Almoş", Macar devletinin kurucusuydu. Annesi, Almoş'a hamile iken, şöyle bir rüya görmüştü: "Gece uyurken, Almoş'un annesinin karnından bir sel boşalmış. Sel, büyümüş ve bütün dünyayı kaplamış". Anne, korku ile uyanmış ve bir Şamana koşmuş. Rüyanın tabirini istemiş. Şaman da ona şöyle demiş: "- Sen bir çocuk doğuracaksım. Bu çocuk büyüyünce, büyük bir hükümdar olacak ve bütün dünyayı egemenliği altına alacaktır!"

Gerçi, İran kralı Daryüs'ün doğuşu da, buna benzer bir efsaneye bağlanmıştı. Ama bunun gibi ve buna benzer efsaneler, Türklerde bir tane değildir. Pek çok çeşitli türleri vardır: "Manas-Han'ın hatunu gece uyurken, bir rüya görmüş. Rüyada karnından bir ağaç yeşermiş. Yavaş

yavaş büyüyen bu ağaç, bütün dünyayı gölgesi altına almış". Bu da ağaçlı bir efsane türü idi. Böyle efsaneler, Osmanlı devletinde de çoktur.

Cengiz-Han'ın öz kabilesinin adı "Kıyan" idi. Cengiz'in torunlarının saraylarında oturup tarih yazan ve sonra da bu tarihi onlara sunarak, büyük hediyeler elde eden tarihçilere göre, "Kıyan sözü, türkçe 'Kayan', yani selden geliyordu". Yine onlara göre, ünlü yiğitlere, "Kıyan Bahadır", yani "Sel gibi güçlü Bahadır" denirdi. Bunlar, halk etimolojisidir. Fakat, bir kavmin inanışlarını yansıtır. Zaten, mitoloji incelemelerinin amacı da budur. Çünkü, Cengiz devletinin büyük imparatorları, böyle yazılmasını istiyorlar ve böyle konuşulmasından hoşlanıyorlardı.

"İnsanların, kuruyup coşan suları":

Bu, her şeye hayat veren bir Tanrı nimeti idi. Bektaşî ve Alevî şairleri ilham alınması ve güdülmesi gereken fikirleri de suya benzetmişlerdi. Şah İsmail'in Hatayî mahlası ile yazdığı şu çok güzel nefesde bunu açık olarak görüyoruz:

"Bir boyu boylamak gerek,

"Bir sudan sulanmak gerek,

"Bir dili söylemek gerek,

"Feriştehler bilmez ola!"

Hatayî

İnsanların hayat ve talihlerinin, durgunlaşıp canlanması da, suların kuruyup çağlamasına benzetilirdi. Dede Korkut kitabındaki, şu güzel şiir de bunun güzel bir örneğidir:

"Aklındılu, görkli suyn,

"Soğulmuş idi, çağladı ahır,

"Kaba ağaçda dal budagun,

"Kurumuş idi, yeşerüp, gögerdi ahır!"

Dede Korkut

Çağlayan sular ve akıntılı seller, Türk mitolojisinin en önemli konuları ve motifleri idiler.

Bektaşî şairleri ise, Yunus'un ifadesini daha basitleştirirler. Âşık Hasan'ın aşağıdaki şu şiirinde "Çoşkun akan sel" deyimini görüp de, Macar Kralı "Almos"un doğuş efsanesi ile, Cengiz Han'ın kabilesi "Kıyan" veya "Kıyat" boyunu hatırlamamanın imkânı yoktur:

"Erlik midir eri yormak,

"İrak yoldan haber sormak,

"Cennetteki ol dört ırmak,

"Çoşkun akan sel bizdendir!"

"Çoşkun akan sel" deyimi elbette ki İran ve Arap edebiyatında da çok idi. Fakat bu, Türklerin de his ve düşüncelerini kaplayan, en önemli mitoloji motiflerinden biri idi. Buradaki türkçe ifade, bizi çok gerilere götürüyor. Biz bu şiiri okurken fikre değil; türkçenin akışına, deyimlerine ve sözlerine önem veriyoruz.

KUTSAL IRMAKLAR

"Kutsal ırmaklardan yardım dileyenler":

Onan ve Kerülen nehirlerinin, Cengiz-Han'ın hayatı ile Moğol İmparatorluğunun büyük tören ve kurultaylarındaki, önemini çok iyi biliyoruz. Cengiz-Han'ın, Kereyit Hükûmdarı Ong-Han'a mağlûp olmasından sonra, "Balcuna" adlı nehre nasıl sığındığı ve bu nehirden su içerek, arkadaşları ile birlikte ne şekilde yemin ettikleri, tarihin meşhur olaylarından biridir. Bu sebepten dolayı "Balcuna" nehri, şimdi bile mukaddes sayılan ve üzerinde mabetler yapılan bir yerdir. Bundan önce de, aynı bölge halkı arasında kutsal sayılıyor ve Balcuna ırmağına saygı gösteriliyordu.

"Kutsal ırmaklar ve ırmak Tanrıları":

Biliyoruz ki Kimek ve Kıpçak Türkleri, Altay dağlarının batısı ile Güney Rusya içlerine kadar uzanıyorlardı. İrtiş

ırmağı da bu Türk kavimleri arasında büyük bir saygı görüyor ve âdeta ona, Tanrı gibi tapınılıyordu.

Önce Sibirya'da türkçe konuşan kavimlerin, Lena ve Yenisey nehirleri hakkındaki düşüncelerinin inceleyim. Bundan sonra, daha aydınlanıp ve daha ferahlamış olacağız. Bu nehirler, bir kıt'ayı baştan başa kesip geçen, büyük ırmaklardır. Bu sebeple Yakut'lar ve diğer Türkler, " Bu ırmakların kaynağını, dünyanın başlangıcı ve denize döküldükleri yerleri de, sonu olarak kabul ederlerdi. (Sibirya efsanelerine göre), bu nehirlerin kaynağı, cennette idi. Yani onlara göre, bunlar, kaynaklarını cennetten alan, gökten inen ve bir süre yeryüzünde aktıktan sonra, denize dökülerek, yer altı dünyasında kaybolan kutsal sulardı." Bu inanış, Ortaasya mitolojilerine hâkim olan, umumî bir prensipti. İşte bundan sonra, Orhun nehrinin kaynaklarının niçin kutsal sayıldığını daha iyi anlayabiliriz. Bu konuya az sonra daha derin olarak girecek ve meseleleri geniş bir şekilde ele almağa çalışacağız.

4. IRMAK KAVŞAKLARINDAKİ "KUTSAL ADALAR"

Hem Oğuz destanında ve hem de Uygurların menşe efsanesinde, kutsal bir nehir motifine rastlıyoruz. Sonradan, Kıpçak Türklerinin ataları olan ve ağaç koğuşunda doğduğu için de, "Kıpçak" adı olan bir çocuk,

iki tarafı çok sarp dağlarla çevrili, bir nehrin ortasındaki bir adacıkta doğmuştu. Esasen bu adacığın, Oğuz-Han'ın hayatında da önemli bir rolü vardı. Oğuz-Han, "İt-Barak" kavmine mağlûp olunca, bu adaya sığınmış ve kendi maneviyatı ile askerlerini yeniden topladıktan sonra, İt-Barak'lara taarruz ederek, onları yenmişti. "Güneş soylu Kırgızların" menşe efsanesinde de, böyle kutsal bir nehir kaynağı vardır. Buna göre, "Güneşle ilgileri olan Kırgızların hükümdar aileleri, büyük nehrin kaynağında oturuyorlardı." Aynı nehre, bütün motifleri ile birlikte "Han-nâme" de de raslıyoruz.

Bilindiği üzere Kitanlar, doğudaki Proto- Moğolların en kudretli ve âsil bölümlerinden biri idiler. Hitay devletini kurarak, Moğollar içinde gerçekten en kudretli ve şerefli bir soy olduklarını ispat etmişler ve Çin tarihinde "Liao" sülâlesi, Önyasya tarihinde de Kara- Hitay devleti ile, adlarını ebedileştirmişlerdi. Aslında Kitanlar 840 dan önce, Uygur devletinin en sadık kölelerinden biri idiler. Devleti kuran hükümdarın karısı, uygur soylularından biri olduğu gibi, aynı devlet içinde ayrı bir orduya ve toprağa da sahipti. Bu sebeple Kitan dininde ve mitolojisinde, Uygur tesirlerini görmek her zaman için mümkündür. İşte bu Kitanların , "Erkek ataları, beyaz bir ata ve hatunu ise, boz bir öküze binmiş olarak nehrin kaynağından aşağıya doğru inmişler ve ırmağın bir kavşağında karşılaşarak evlenmişlerdi."

5. KUTSAL IRMAKLAR KAYNAKLARINI "CENNET"TEN ALIYORLAR

"Kutsal ırmakların kaynağı olan Cennet denizi":

Ortaasya ve Sibiryalı halkalarının çoğu. Cennetteki bir göl veya denizin sütle dolu olduğuna inanırlardı. Bu sebeple Altay Türkleri bu göle, "Süt-Ak-Köl", yani "Süt gibi Ak Göl" demişlerdi. Tabii olarak, bu gölün süt ile mi dolu olduğu; yoksa içindeki kutsal suların, süt gibi ak olduklarından dolayı mı bu adın ona verildiği, ayrı bir münakaşaya konusudur.

Yakut Türklerine göre, "Gök Tanrısının tahtı, süt gibi ak bir dağ üzerine kurulmuştu. Bu dağın üzerinde de yine süte benzer bir deniz vardı." Bundan da anlaşılıyor ki buradaki "aklık", kutsallığın bir ifadesi ve rengi idi. Altay mitolojisinde ise bu inançlar, dış tesirler dolayısıyla ile, büsbütün dejenere edilmiş ve değiştirilmişti. Onlara göre, "Hayatın kaynağı Süt-Ak-Köl idi. Ruhlar orada kaynaşır ve insanlara ruh veren Yaratıcı, yani, Yayıçı da, onun yanında otururdu. Yeryüzünde bir çocuk doğacağı zaman, bu gölden bir ruh alınır ve doğacak çocuğa gönderilirdi. Bu göl, Süro adlı bir dağın üzerinde bulunurdu." Bu kutsal dağın adı, Hint mitolojisinden gelmiştir. Fakat aynı Altay mitolojisinde, eski İran tesirleri yok değildir. Meselâ aynı rivayete göre, "Bu

kutsal dağın üzerinde, 7 Kudai, yani 7 Tanrı bulunurdu." Kudai veya Kuday sözü de İran'dan gelmiş bir deyimdir. Ayrıca İran mitolojisinde de böyle bir "Gökdenizi" vardır. Eski İran düşüncesine göre, "Göğün en üstünde bir Hayat Ağacı vardı. Onun altında Gök-Denizi ve onun altında da Gök-Dağı bulunurdu. Dünyadaki bütün ırmaklar, kaynaklarını bu Gök-Denizi'nden alırlardı. Bu denize de Ardisûra denirdi." Ortaasya mitolojisinde Gök veya Cennet denizi motifi, çok yaygın olarak görülürdü. Bunların çoğu da, Ortaasya'ya has özelliklerini kaybetmiş ve türlü şekillere girmiş masallardı. Yarı masal ve yarı efsane şeklindeki şu hikâyenin bir özetini vermeden geçemeyeceğiz:

"Bir Hanın kızı varmış gökte yaşarmış bu Han,

"Her yana elçi salmış vermiş dağıtmış ferman.

"Garuda adlı kuştan, demiş, bir kanat bulun,

"Seviniz hiç yoktan, bana bir damat olun!

"Fakir bir avcı varmış, yola çıkmış hemence,

"Ap ak bir dağa varmış, başı gökte ipince.

"Bu dağın üzerinde, bir 'Süt denizi' varmış.

"Sütün orta yerinde, kuşun kendisi varmış.

"Kuşun her dört yanına Kutsal orman çevirmiş,

"Ölümsüz bir hayatı Kutsal orman verirmiş".

Sibirya'nın içlerine ve kuzeye gidildikçe, Cennet denizi motifi orijinalliğini büsbütün kaybederek, garipleşir. Meselâ Tunguzlara göre, "Kutsal bir dağ ve bu dağın üzerinde de gümüştan goncalar açan bir çiçek fidanı varmış. Dağın etrafı ise, bir Süt denizi ile çevriliymiş". Tunguzlar Ortaasya'daki bu motifleri duymuşlar; fakat meselenin iç yüzünü anlayamamışlardı. Bu yolla, mitolojinin aslı ile hiçbir ilgisi olmayan, yepyeni bir masal meydana getirmişlerdi.

GÖKTEN YERE İNEN "CENNET" IRMAKLARI

"Şol Cennetin ırmakları, "

Akar Allah deyu deyu!"

Yunus Emre

Büyük devlet kuran Türklerde mitoloji, eski inceliklerini kaybetmiş ve kutsal ırmaklar hakkındaki inançlar da, ancak birer belirti gibi kalmışlardı. Fakat türkçe konuşan Sibiryalı halklarında ise, durum böyle değildi. Onlar eski mitolojileri ile yaşamışlar ve dış tesirlerle de çok az ilgileri olmuştu. Bunun için, eski inanışların ve en önemsiz taraflarını bile, kaybetmemişlerdi. Uçsuz ve bucaksız ormanlar içinde yaşayan ve kendi dünyalarından başka bir yeri tanımayan bu kavimler, dünyayı kendi

dağlarından, ormanlarından ibaret görmüşler ve kendi dünyalarını da buna göre kurmuşlardı. Elbette ki bu inançlar, kendileri tarafından yeni uydurulmuş şeyler değillerdir. Bu inanışlar, yüzyıllardan beri, akrabalık v.s. gibi bağlarla bağlı oldukları, Altay ve Ortaasya kültür çevreleri içinde gelişmiş an'anelerdir. Önce, birbirleri ile aynı ve benzer olan bu inanışlar, zamanla dış tesirler ile güneyde kaybolmuş, fakat kuzeyde devam edegelmişlerdi. Yakut Türkleri, herhangi bir sebepten dolayı, yine bilemediğimiz bir çağda, Sibirya'nın ta kuzeylerine kadar göç etmişlerdi. Fakat onların gözleri ve gönülleri eski yurtlarından hiç ayrılmamış ve eski günlerini, her zaman anar olmuşlardı. Onlara göre, "Güneşli, yeşillik ve meyvalarla dolu bahçeler, hep güneyde idiler. Esasen bunlar, cennet-ten başka bir şey de olamazlardı". Bunun için de Yakut mitolojisindeki Cennet, güneyde idi.

Yenisey kıyılarında oturanlar ise, "Dünyanın bütün düzeninin, bu ırmağa göre düzenlemiş olduğuna inanırlardı. Onlara göre dünya, güneyden kuzeye doğru uzanıyor ve dünyanın diğer bölgeleri de Yenisey nehirlerine paralel olarak sıralanıyordu. Bunun sonucu olarak da dünya, başlıca iki önemli yön arasında kurulmuş oluyordu. Güney ve kuzey olan bu iki önemli yön arasında en kutsal sayılanı da, güney tarafı idi. Çünkü

güney, göğün bulunduğu yerin bir sembolü idi. Yenisey ırmağı da, kaynaklarını gökteki Cennetten alarak yere iniyor ve kendi memleketleri içinde akarak, dünyanın sonu sayılan Kuzey buz denizinde sona eriyordu". Dünyanın bir tarafının gök ve diğer tarafının da yer olması ile ilgili bir inancı Türkler arasında göremiyoruz. Bu düşünce düzenine göre, yeryüzü, "Yukarıdan aşağıya doğru" (Vertical) sıralanmıştır. Türklerde ise, "İnsanların yaşadıkları dünya ayrı ve gök ise, ayrı birer gök olarak düşünülmüştü". Türkler yeryüzünü, daha çok, ufkî (Horizontal) bir düzen içinde tasavvur etmişlerdi. Çin düşüncesine göre de dünyanın güney yönü Tanrıların bulunduğu gök tarafı idi. Fakat Yenisey bölgesindeki kavimlerde, böyle bir Çin düşüncesi düzeninin tesirlerini aramak, beyhude olur kanaatındayız. Yakut Türklerinin bu konu ile ilgili düşüncelerini anlatırken, güneydeki sıcak ve güzel ülkelerin onlar için, dünyada bile bir cennet örneği olduklarını söylemiştik. Ayrıca Yenisey Türkleri, ırmağın kaynaklarını aldığı dağlara Gök-dağı adını veriyorlar ve bu yolla kaynak bölgesini kutsallaştırıyorlardı. "İrmağın esas kaynağını göğün 7. katından aldığını" da söyleyerek, bu dağları büsbütün mitolojinin içine sokuyorlardı. Sıcak ve mutedil bölgelerde yaşayan Türklerde ise durum bambaşka idi. Türkler, "Yüzlerini güneşe ve doğuya" dönmek sureti ile yönlerini belirtirler ve doğuya ön, batıya ise arka derlerdi. Sibiryâ Türklerinde ise, "yüz güneye" çevrilirdi.

Bu yolla Güneye ön ve batıya da arka denir. Yakut Türkleri ise, Lena ırmağına önem vermişlerdi. Onlara göre, "Lena, dünyanın ortasında geçen bir Dünya ırmağı" idi. Yenisey Türklerinin, kendi suları hakkında düşündükleri şeylerin hemen hemen hepsi, Yakut Türklerinde de vardı.

"Yedi bölge, Yedi derya ve Yedi deniz":

Yunus Emre'de "Yedi deniz, yetmiş derya"dan söz açar. "Yedi iklim", yani 7 toprak parçası gibi, yedi de deniz, yani su parçası vardı. Dünyadaki ırmakların sayısı çoktur. Türk Halk ve Tasavvuf edebiyatında bunların sayıları değişir. Yunus'a göre, Cennetin ortasındaki gölden dört yöne, dört ırmak çıkardı. Yukarıda da söylediğimiz gibi, Budist mitolojisinde de böyle düşünülüyordu. Yine Yunus Emre Cenneteki dört ırmak için şöyle diyor:

"Bir göl idim, kıldı erenler nazar,

"Deniz oldum, dört yana ırmak ile".

Yunus "Yetmiş derya", yani ırmaktan söz açarken, en eski Bektaşî şairlerinden biri olan Abdal Musa da, "Yedi derya bizim keşkülümüzde" der. Şüphesiz ki Abdal Musa, Yunus gibi çok derin ve bilgili bir kimse değil idi. Nitekim XV. yüzyılda yaşamış olan Germiyanlı Ahmed Dâi de, Ceng-nâme'sinde "Yedi derya'dan söz açıyor. Şair yerden toz bulutlarının yükselerek Yedi derya'ya saçıldığını

söylüyor. Öyle anlaşılıyor ki, burada derya sözü, daha ziyade deniz anlamına kullanılmıştır:

"Göge tozdan bulut yerden ağırdı,

"Yedi deryaya hep toprak yağardı!"

Yunus, derya ile denizi birbirinden açık olarak ayırmıştır:

"Kimi Tapduk, kimi Yunus,

"Her biri derya, deniz!"

6. KUTSAL "IRMAK HANLARI" VE TANRILARI

İran kaynakları ise, İrtiş nehrinin Türklerin bir Tanrısı olduğunu söylerler. Aslında ise bu, İranlılara tamamı ile yanlış geçmiş bir haberdir. Kutsal ırmakların, tek ve yüce Tanrının yerine geçmiş olması, pek muhtemel değildir. İrtiş nehri, Türk ve Kilem mitolojisindeki, kutsal şeylerin bir kısmından başka bir şey değildi. Bilindiği üzere Kem ve Yenisey ırmakları, Kırgız Türklerinin en eski yurtları idiler. Göktürk yazıları ile yazılmış olan yazıtlara, diğer yerlere nazaran daha çok ve daha sık rastladığımız bu bölge, Türklüğün meydana geldiği ve geliştiği en önemli bir saha idi. Kem nehri havzasındaki kültür ve inanışlar, en eski ve bozulmamış Türk an'aneleri arasında, önemli bir yer tutarlar. Bu bölgedeki Kırgızlara göre, "Kırgız-Han adlı efsanevi ve Kutsal bir Han, Kem ve Yenisey ırmaklarının zengin ve kudretli bir hanı idi". Öyle

anlaşıyor ki, Kırgızların yayıldıkları ve asırlarca yaşadıkları bu nehir vadisi, onların bir ana vatanı olarak, toplumların kalplerinde yer almış ve bu hisler, mitolojide de kendilerini göstermişlerdi. Kırgızlar, kendi nehirlerinin Hanlığını, başka bir adla adlandırılan, kutsal bir Tanrıya ve ruha vermemişlerdi. Kendi kutsal nehirlerini, yine "Kırgız-Han" adlı bir Tanrının idaresinde görmüşlerdi. Kem ve Yenisey nehirlerinin yakınlarında uzanan büyük Abakan bozkırları, ile Türklüğün kuzey sınırları olmaları, bakımından, çok önemli bölgelerdir. Bu Bozkırların adını, Göktüklerin menşe efsanelerinde de bulabiliyoruz. Bu bakımdan bizimle olan ilgileri açıktır. Bu bölge halklarına göre, "Abakan-Han adlı bir Han varmış ve bu Han'ı otağı da, Abakan nehrinin kaynağında imiş". Abakan ırmağının birçok kaynakları vardır. Fakat bu efsanede önemle anılan kaynak, bugünkü Teles gölünün batısında bulunuyordu. Bu efsaneye göre Abakan Han, ırmağın kenarında oturur ve ırmak ile beraber, onun bütün havzasını hükmederdi. Yine Kırgızlara göre, "Abakan-Han, aynı zamanda bir yağmur Tanrısı idi. İnsanlara yağmur gönderen bir Tanrı olması sebebi ile, kurak mevsimlerde kıra çıkılır ve ona dua edilerek, kurban kesilirdi". Bu efsaneden de açık olarak görülüyor ki, zaman zaman "Su ve ırmak Tanrıları" ile "Yağmur Tanrıları" birleştiriliyor ve su ile ilgili her şeye hükmeden Tanrılar meydana getiriliyordu. Bu Tanrıların, Göktürk

yazıtlarında geçen Yer-Su ruhlarından başka şey olmadıkları açık olarak anlaşılmaktadır.

Su ve ırmak Tanrılarını Altay panteonunda da görebiliyoruz. Altay Şamanizminde, Talay ve Yayık-Han adlı iki Tanrı vardı ki, bu her ikisi de sularla ilgili Tanrılardı. Tabîî olarak bu küçük Tanrılar, Büyük Tanrı Bay Ülgen'in maiyetinde bulunur ve ona yardım ederlerdi: Talay-Han, (adından anlaşılacağı üzere), bir deniz veya okyanus Hanı idi. Bu Tanrı, kudretli yer Tanrıları arasında dördüncü sırayı alırdı. Yayık-Han ise, (yine adından anlaşılacağı üzere), taşan ve kabaran suların Tanrısı idi. Onun evi. 17 denizin birleştiği bir yerde bulunurdu. Yer yüzündeki bütün suların hakimi Yayık-Han idi. Bilindiği üzere Türkler Ural ırmağına da, Yayık derlerdi. Öyle anlaşılıyor ki Talay-Han, Altay Tanrılar panteonuna dışarıdan gelmiş, yabancı bir Tanrı idi. Türklerin gerçek ve en eski "Irmak Tınrısı"nın, Yayık olması çok daha muhtemeldi. Türklerin taşan sular ve sellerle ilgili inanışlarını ayrı bölümlerimizde incelemiştik.

Türk mitolojisinde, "Irmak kenarındaki dağlar da kutsal idiler". Uygurların menşe efsanesindeki kutsal ışık, iki nehrin birleştiği yerdeki bir dağ üzerine düşmüştü. Altay Türklerinin inanışlarında da, bunu görüyoruz. Meselâ Es ırmağının kenarındaki Sakçak dağı ile, Miras suyu kıyısındaki kara-dağ'lar, böyle kutsal dağlar arasında

müşterek fikir ve inanışlar vardı. Hint-Türk karışımı eski bir efsaneyi de özetlemeden geçemeyeceğiz:

"Başlangıçta her taraf, bir su ile kaplıydı,

"Bu suyun ortasına, sanki bir dağ saplıydı.

"Bu dağdaki mabette, otuz üç Tanrı vardı.

"Tanrılardan birisi, yaratıp, yeri aldı.

"Ayrıca da bir erkek, bir de kadın idiler,

"İnsanı doğurdular, torunlar edindiler".

YER VE YER ALTI

"Yukarıda Mavi Gök, "

Aşağıda Yağız Yer "Yaratıldığında,..."

Göktürk Yazıtları

1. TÜRKLERDE, "YERE", "KARA" VE "KARAYER" ANLAYIŞLARI

"Yer" sözü, eski türkçede de tıpkı Avrupa dillerinde olduğu gibi, toprak, bölge, dünya yuvarlağı ile yeryüzü anlamına gelirdi. Çindeki "Ti" sözü de, "Yer" in ifade ettiği bütün anlamları kendinde toplardı. Yer, maddî yönü ile bir topraktı. Anadolu Türklerinin deyimi ile "Kara

toprak". Bizi besleyen, ama sonunda da, yine bizi sinesinde saracak olan toprak. Bu sebeple eski Türkler "mezara" da "yerçün" yani "yerci" demişlerdi. "yere batmak", "yere bat!" yani "Kaybolmak", "yok ol" sözleri de, hep bu büyük sonla ilgili deyimlerdi.

Yer sözünün ikinci anlamı da arazî, toprak, bölge, diyar, memleket, kara ve nihayet, yer dediğimiz şeylerdi. Fransızlar buna "la terre", Almanlar "das Land" derler. Eski türkçede bu deyimın içtimaî anlamları da vardı. Eski Türkler zaman zaman "Yurt, il ve vatana" da yer derlerdi. Onlara göre "hemşehri", bir yerdeş idi. Yerli ve yurtdaş da, bu eski deyimın nihayet bir devamından başka bir şey değildi. Su ile ilgisi olmayan toprak parçalarına, bugün niçin "kara" dediğimiz üzerinde durmayacağız. Ama şunu da söyleyelim ki, yalnız biz de değil; Ortaasya ve Sibirya Türklerinde bile, yere hep "kara yer" denirdi. Yere, kara denmesi de, yalnızca Anadoluda başlamış değildir. Ortaasyalı çok eski bir Türk şairi şöyle diyor

"Ediz arştın, altın karaga tegi"

"En yüksekteki gökten, en aşağıdaki yere kadar". Göğün özelliği yücelik (edizlik), yerin ise aşağılık, en altlık, (altın) idi. Bu suretle kâinatta "dikine olarak iki uç" vardı. "Yukarıda gök ve aşağıda ise kara", yani yer vardı. Bu örneklerden de açık olarak görebiliyoruz ki, eski Türkler yere, yalnızca "kara" demekle de yetinebiliyorlardı. Yerin rengi üzerinde, diğer bölümlerimizde duracağız. Yalnız,

yerde "kara" diyerek geçen Karacaoğlanın Şu Şiirini de almadan geçemeyeceğiz:

"Evel sen de yücelerden uçardın,

"Şimdi enginlere indin mi gönül?

"Derya, deniz, dağ, taş demez geçerdin,

"Karada menzilin, adın mı gönül?

Yerin de tabii olarak türlü türlü çeŐitleri vardı. Eski türkçede, türlü yerler için, çeşit çeşit deyimler söylenirdi. Ağaçsız yerlere, "ak yer", çöllere "çölig yer", ormanlık bölgelere de "bükli yer" v.s. denirdi. Bugün Anadoluda'da, küçük orman parçalarına "bük" denir. Eski Türkler, kılavuzlara da "yerçi" demişlerdi. Çünkü kılavuz, yeri ve bölgeyi tanıyan, yol açan ve yer hakkında bilgi veren bir kimse idi. Savaşçı Türklerde "Kılavuzluk", çok önemli bir meslekti.

2. "TÜRK YERİNİ VE SUYUNU", RUHLAR İLE TANRI KORUYOR

"Kutsal yerler ile bölgeler" de, Türk düşünce tarihinin en önemli kısımlarını teşkil ederler. Türklerle göre bazı yerler, Kâbe toprağı gibi kutsal yerlerdi. Türklerin düşünce düzenine göre bu yerler, yalnızca coğrafya anlamında bir bölge değil idiler. Bu yerlerin yeri v suyu, kutsal ruhlardan tarafından temsil ediliyor ve korunuyordu.

Bugünkü türkçemizde, "yer" dendiği zaman, toprağı ve içinde akan suları ile birlikte, bir arazi parçası hatırımıza gelir. Bu anlayış. Eski Türklerde de vardı. Fakat yer, "toprak" anlamında kullanılınca, o zaman durum değişiyordu. Çünkü yer, yani toprak ayrı; sular ise, ayrı kutsallıklara sahip idiler. "Yeri ve suyu koruyan ruhlar" da, yine ayrı ruhlar idiler. Bu sebeple eski Türk yazıtları, Türk milletinin bir yere konduklarını söylemek isterlerken, "o yerin, yerine suyun kondular", şeklinde bir ifade kullanırlardı. Meselâ aynı anlama gelen, "Yeringerü, subıngaru konadı" deyimi, bunun en açık bir örneğidir. "Yerin, yani toprak ile suyun ruhları, yalnız kendine konan Türk milletinin koruyucu melekleri değil; Türk milletini idare eden Türk kağanlarının da başarı ve kutvericileri idiler".

"Yer bütünü ile, tıpkı gök gibi, kutsal ve ayrı bir bütündü. Yerde, Türk milletinin töresi ve ictimaî düzeni, yer ile göğün isteğine göre kurulmuştu. Devlet içinde bir karışıklık veya bir isyanın meydana gelmesi, yer ile göğün isteğine aykırı idi". Bu sebeple Türk Kağanları, isyan eden âsileri mızraktan geçirdiklerini söylerler iken, bunun "yer ile gök tarafından emredildiğini" söylemeği de ihmal etmezlerdi. Meşhur Uygur hükümdarı Bayançur Kağan, bu isyanları nasıl bastırdığını anlatırken şöyle diyordu:

"Kulum, künim budunıg, Tengri Yir ayu birti, anda sançdım!": "Kölem ve cariyem olan bu budunu, Gök ile

Yer emrettiği için, orada mızrakladım!". Kuzey Altaylarda oturan Türklerin efsane ve masallarında da böyle deyimlere rastlayabiliyoruz. Meselâ iki savaşı karşılaştınca birbirlerine: "Ne göğe ve ne de yere dua et!" derlerdi. Yani bununla da "Seni, benim elimden hiç kimse kurtaramaz", demek isterlerdi. Bu metinlerde yer ile gök, tıpkı kutsal birer eş gibi görünürlerdi.

"Gök ile yerin düzeni", devlet ile içtimaî hayat düzeninin de bir sembolü gibi idi. Onlara göre, "Gökle yer bir düzen içinde bulunurlarsa, budun ve devlet de, düzen ve asayiş içinde yaşardı". Bilge Kağan'ın yazıtında, Dokuz Oğuz kavminin kendi budunu olduğundan bahsediliyor ve "Tengri yir bulgakın için", yani "Gökle yerin karışması sebebi ile" kendilerine düşman olduğundan söz açılıyordu. Yerle gök niçin karışmıştır ve bunun için de, kendi budunu olan Dokuz Oğuz kavmi, Bilge Kağan'a niçin düşman olmuştur" Tabii olarak, bunun izahı güçtür.

3. YERLE GÖK, BERABER YARATILDI

"Eski Türkler yerin de, Gökle birlikte yaratılmış olduğuna inanırlardı":

"Gökle ilgili bölümümüzde, gerçek ve sonsuz gökten başka, dünyayı bir kubbe gibi kaplayan maddî bir göğün varlığından da söz açmıştık. Göktürk yazıtlarında, "Yukarıda mavi gök ve aşağıda yağız yer yaratıldığı

zaman" şeklinde söylenen meşhur giriş, hafızamızdadır. Az önce Kutadgu Bilig'den aldığımız bir şiir de, yine buna benser bir ifade görmüştük. Kutadgu-Bilig elbetteki, kuvvetli bir şekilde, İslâmiyetin tesirleri altına girmişti. Buna rağmen, eski Türk dilinde ve edebiyatında kullanılan deyimler kaybolmamış ve o çağda da devam edegelmişti. Meselâ Göktürk yazıtları göğün yüksekliği için "Üze" sıfatını kullanırlardı. Kutadgu-Bilig de ise, bu sıfatın yerine, yine aynı anlamdaki "Ediz" sözü geçmişti. Göktürkler, yerin kainattaki yerini göstermek için "asra" deyimini kullanıyorlardı. Eski türkçede as sözü, "aşağı" demektir. Göktürkler, yere asra (= as-ra) demekle de, aşağıya doğru bir yön göstermiş oluyorlardı. Türkçedeki asra sözünün manasını daha iyi anlayabilmek için, buna örnek olarak başka bir deyim de gösterelim. Meselâ eski ve yeni türkçede song, yani "son" sözü; sonuy, yani belirli ve tayin edilmiş bir son ucu (terminus) gösteriyordu. Son sözüne bir yön eki takarak, sonra (= son-ra) dediğimiz zaman, durum değişiyor ve söz, kendi kendine iki ayrı anlam ifade etmeğe başlıyordu. Bu anlamlardan birincisi, sona doğru bir gidiştir; diğeri de son denen noktadan, sonsuzluğa kadar uzanan bir mesafedir. Kanaatımıza göre Göktürkler, "asra yağız yir" derler iken, yalnızca "aşağıda yağız yer" demiyorlardı. Yeryüzünde, karanlık sonsuzluklara kadar gider "yer ve yer altı dünyası" da, bu anlamın içine giriyordu.

Kutadgu-Bilig'in İslâmiyetin tesirleri altına girdiği bir gerçektir. Fakat şimdiye kadar, "bu eser İran edebiyatının tesirleri altına girmiştir", denmiştir de; kelimeler, deyimler ve cümleler bakımından eski Türk dilini ve edebiyatını devam ettirmiştir, denmemiştir. Bir edebiyatın en kuvvetli silâhı, kendi dilidir. Eski dilini kaybetmemiş bir edebiyat, nasıl oluyor da, İran edebiyatının bir kopyası sayılıyordu? İşte anlaşılmayan nokta bu idi. Kutadgu-Bilig'den, yerle göğü yaratan için söylenmiş iki cümle alalım:

1. "Yerin, kökni yaratgan": "Yeri, göğü yaratan!"
2. "Yerli, kökli yaratgan": "(Kâinatı), yerli, göklü, yaratan",

Şüphesiz ki bu her iki cümle de, İslâmiyetin tesiri altında olarak söylenmişti. Fakat bu sözlerin, türkçe bakımından olduğu kadar, mana itibarı ile de, müslüman olmayan Göktürk yazıtlarından bir farkı yoktu. Bunun nedeni de, eski Türk dini ile İslâmiyet arasında, büyük farkların bulunmasından ileri geliyordu.

4. ÇÖKEN VE BATAN MADDİ DÜNYA

Eski türkçedeki "yer" sözü, yeni türkçede olduğu gibi, "dünya" anlamına da geliyordu. Meselâ şu ebki türkçe metinde "şafağın söküşü ve güneşin doğuşu ile dünyanın

nasıl aydınlandığı", şöyle anlatılıyordu. "Şafak söktü, dünya aydınlandı; gün doğunca her şeyin üzeri ışık doldu". Eski ve yeni türkçede "katı yer" dediğimiz zaman, sert toprak aklımıza gelir. Bu deyim, Avrupa dillerinde de vardır. Yerin bütün sertliğine katılığına rağmen, yerin çökmesi, bir benzetme, bir atasözü gibi de olsa, eski Türk edebiyatında az çok yer almıştır:

"Ey Türk milleti!

"Gök yıkılmasa,

"Yer çökmese,

"Seni, kim ortadan kaldırabilir?..."

Bu sözlerden de anlaşılıyor ki, göğü yıkabilen bir kabuk gibi düşünen eski Türkler, yerin de bir çatısı olduğuna inanıyorlar. En büyük felâket ve belki de "kıyamet", göğün çökmesi ve yerinde yıkılması idi.

Bu düşünce, bugünkü konuşmalarımızda da yer almıştır. Osmanlı edebiyatında bile, "büyük bir ordudan" söz açılırken, "Yer götürmez asker" denirdi. Yerin taşımayacağını söylemek sureti ile, ordunun büyüklüğünü ifade etmek isterlerdi.

Altay dağlarında oturan Türkler bile, "Bu yerding üstündö", yani "Bu yerin üstünde" derler iken, "bu dünyanın üstünde" demek isterlerdi. Altaylılar yer sözünü, yalnızca "dünya" için kullanırlarken, "Rusya" ve

"Çin" gibi devlet ve ülkeleri ifade etmek için de, "Orus yeri", "Kıtay yeri" demekten geri kalmazlardı.

5. YERYÜZÜ VE YERKABUĞU

"Türlere göre yeryüzü ve yer kabuğu":

Eski ve yeni türkçemizde "yer", bir "kumaşın veya başka bir şeyin yüzü" için de söylenirdi. Meselâ eski Türkler, "yeşil yüzlü ipekli kumaş" için, "yeşil yerlig barçın" derlerdi. Eski Türklerin "Yeryüzü" için kullandıkları en önemli deyim ise, "yer kırtışı" dır. Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde "kırtış" yalnızca "yer" sözü ile beraber geçerdi. Uygurlar ise, bu söze daha geniş bir anlam verirlerdi. Meselâ, "insan yüzü" ile başka şeylerin yüzüne de, "kırtış" derlerdi. Aslında ise "yer kırtışı", dünyanın dış kabuğu veya yüzü olmalıydı. Bu deyimi bugünkü Ortaasya Türk lehçeleri ile karşılaştıracak olursak, esas anlamına daha iyi anlamış oluruz. Meselâ Kırgızlar, "yerin sathına" veya "yer kabuğuna" "cerdin kırtışı" derlerdi. Saban girmemiş, yaban yerlere de "kırtıştuu cer", "kırtışlı, kabuklu yer" adını verirlerdi. Bunadan da anlaşılıyor ki, "Bir yer, sabanla çizildikten sonra, o yerin bekâreti ve orijinal kabuğu kalmıyor ve Allahın yarattığı yeryüzü de bozulmuş oluyordu".

Eski Türk kitaplarında, "dünyanın yüzü", yani "kırtış" ile ilgili birçok bilgiler vardır. Bunların en önemlilerini bir

araya getirerek, bu konuyu aydınlığa kavuşturmağa çalışacağız. Meselâ şu şiirde yeryüzünün, altın beyazı veya grisi gibi bir renk aldığı söyleniyor:

"Ajun kırtışı boldı altun öngi,

"Yaşık za'feran kıldı, yakut öngi".

"Acunun yüzü oldu, altın beyazı,

"Güneş safran çıkardı, yakut beyazı!"

Aşağıdaki şiirin manası ise henüz daha iyice anlaşılmamıştır. "Rumî kızı" okunması gereken bu sözü Rodlof, "Rumî kozi" diye okumuştur. Buna rağmen çıkardığı mana, ne kendisini ve ne de bizi tatmin edebilmiştir. Buradaki Rumî kızı'nın yani Rumî/eli kızının güneşin bir sembolü olması çok muhtemeldir. Güneş yüzünü yere gizleyince, yani batınca; dünyanın yüzü de tıpkı bir zenci gibi kapkara oluyordu:

"Yüzün kizledi yirke, Rûmî kızı,

"Ajun kırtışı boldı, zengi yüzi".

"Yüzün gizledi yere, rumeli kızı,

"Acunun yüzü oldu, tıpkı bir zenci yüzü!"

Güneşin batıda batması dolayısı ile, "Rûm-eli" ile münasebete getirilmiş olması çok muhtemeldir. Eski Türkler, "gökyüzü" için de "kalig kırtışı" derlerdi. Kalig sözünün esas anlamını gökle ilgili bölümümüzde

incelemiştik. Gökyüzü de zaman zaman rengini değiştiriyordu:

"Usuz yattı, saknu bin ança odug,

"Kalig kırtışı tutti, kafur odug".

"Uykusuz yattı biraz, düşünüp ayık durdu,

"Gökyüzünün rengi de kâfur rengiyele doldu!"

"Kuğu'nun beyaz rengi", temizlik, saflık ve iyiliğin sembolü idi. bu inanış, Altay mitolojisinde olduğu gibi, Avrupa ve Önyasya an'anelerinde de, pek yaygın bir halde idi. Ortaasya ve Avrupa mitolojilerine göre, "Kugu, aslında kutsal bir kız idi. Bu kız, kuğunun beyaz tülünü üzerine giyince kuğu olur ve çıkarınca da, kız olurdu". Bize göre eski Türk şiirlerinde "kuğu kırtışı" diye geçen bu deyim, mitolojik "Kuğu tülü" ile ilgili olsa gerektir. "Kuğunun beyaz tülü" ile ilgili iki eski Türk şiirini Kutadgu-Bilig'den alarak buraya koymağı faydalı görüyoruz:

"Yaklaşık koptı, kögsin köterdi yana,

"Kuğu kırdışı boldı, dünya, sana".

"Güneş çıktı, göğsünü, (göge) yükseltti yine,

"Kuğunun benzi gibi, beyaz oldu tüm dünya!"

Şair, güneşin ışıklarına büyük bir önem veriyor ve dünyanın ap ak olduğunu söylemek istiyor. Ayrıca

kuğunun beyaz tüyünün başa giyilmesi kâfi değildi. Gönlü de böyle temiz yapmak lâzımdır diyor:

"Kuyu başka kirse kuğu kırtışı,

"Kuğu teg örüng kılgu könglin kişi!"

"Kimin başına girse, kuğunun beyaz dışı,

"Kuğu gibi gönlünü, beyaz etsin o kişi!"

"Eski Türkler Yeryüzüne, Yer sağrısı derlerdi":

Eski türkçede "deri"ye sağrı dendiği gibi, her şeyin yüzüne de sağrı denirdi. Yer sağrısı deyimi, tam manası ile "Dünyanın kabuğu" anlamına geliyordu. Meselâ eski Türklerde, "Kişi sağrısı yüz", diye bir de atasözü vardı. Sıcakla, soğukla ve türlü hava şartları ile karşı karşıya olan yüz, insan derisinin en sert ve katı olan tarafıdır. Bu sebeple gerçek deri, ancak yüz derisi idi. Bunun, başka bir anlamı da olmalıdır:

"İnsan yüzü en katı derilerden biri olduğu için utanması da az olurdu"

6. TÜRKLER VE "YERİN RENGİ"

Bundan önceki bölümlerimizde yere yalnızca "kara" dendiği söylenmiş ve bununla ilgili olarak, Ortaasya ve Anadolu edebiyatından örnekler vermiştik. "Kara toprak" deyimi, Osmanlılarda olduğu kadar Kırgız

Türklerinin edebiyatında ve Çağatay lehçesinde de çok yaygındır. Özbekler, buna "kara tofrak" derlerdi. Rengi kara olan topraklarla beraber, manevî anlamda toprağa ve "mezara" da böyle denirdi. Ali Şir Nevaî, "cansız cisimden hiçbir şey hasıl olmaz; o, gülsüz bir kara toprak gibidir", diyor. "Gülsüz kara toprak da, ay ışığı olmayan karanlık bir gece gibidir":

"Cismdin cansız ne hasıl, ey Müselmanlar kim ol,

"Bir kara tofrag tegdür, kim gülü reyhanı yok!

"Bir kara tofrak kim yoktur gülü reyhan ana,

"Ol karangu gece tegdür, kim mehi tâbanı yok!"

Ali Şir Nevaî

"Kara toprak" sözünde ve yukarıdaki şiirde, İran edebiyatının tesirleri yok değildir. Ne yapalım ki "Kara yer" ve "Kara toprak" Türk âleminde, İran dilinden ve edebiyatından hiçbir haberi olmayan Türklerde bile, kullanılan bir deyimdir. Bu, Türk düşünce düzenine göre türemiş ve söylenmiş bir anlayıştır. Dede Korkut'da Ulaş oğlu Kazan Beg'in otağını diktirmesini şöyle anlatıyor:

"Bir Gün Ulaş oğlu Kazan Beg yerinden turmuş idi. Karayerün üzerine otahların diktürmüş idi. Bin yerde ipek halıçası döşenmiş idi..."

"Yağızlık, toprağın rengi idi": Türklere göre yer ve toprağın ilk rengi, herhalde "Yağız" idi. "Kara-yer"

deyimini bilmiyoruz ama, "Kara toprak" sözü daha sonradan çıkmış olsa gerekti. "Göktürkler ve Uygurlar" da yere "Yağız yer" derlerdi. Kaşgarlı Mahmud'a göre "Yağız", kıvı ile siyah arasında bir renktir. Toprağın rengi, bu renk karışımına benzetilerek yağız denmiştir. Bugünkü türkçemizde kullandığımız, "Yağız at" ve "Yağız delikanlı" deyimlerimiz de aslını yine bu toprak renginden almıştır. Yağızın yanlı olarak siyah renk anlamında kullanılması, sözün aslını bilmemizden ileri geliyor. Yoksa Türkler kapkara bir zenciye, yağız veya yağız delikanlı dememişlerdi. Altun Yaruk adlı meşhur Uygurca kitabı, Çince paraleli ile karşılaştırdığımız zaman, karşımıza çok önemli meseleler çıkar. Uygurcadaki Yağız yir, Çinde daima Ta-ti, yani "Büyük yer", "Büyük dünya" deyimini ile karşılanmıştır. Bazan da Çincedeki "Büyük Dünya" deyimini türkçede "Ağır, ulug, yağız yir", yani "Kutsal, saygıdeğer, büyük, yağız yer" şeklinde tercüme edilmiştir. Bundan anlıyoruz ki eski Türklerde Yağız yer deyimini, doğrudan doğruya bütün dünyayı ve dünyanın tümünü ifade ediyordu. Bazan da yalnızca "Yağızlı" deyimini "Dünyalı" anlamını karşılıyordu. Tıpkı Karahanlılardaki "Yirli, kökli" yani "Yerli, göklü" gibi. Tabii olarak bütün bu anlamları Çince karşılıkları ile mukayese ederek öğreniyoruz. Zelzele için de, "Dünya tepreniyor" anlamına "Yağız yir tepreyür" denirdi.

Yalnız, "Yağız" sözü ile "Yavız"ı birbirinden ayırmak lâzımdır. Altun Yaruk adlı Uygur kitabı dünyaya "Yağız

yer" derken, "iyi olmayan alâmet, işaret belirtilerine" de "Yavuz" diyordu. Yavuz sözü de, bu deyimden çıkmış olmalıdır.

Eski Türkler göğe renk verirken "Kök", yani "Gök", "Mavi" derlerdi. Karahanlılar çağında ise göğe "Yaşıl", yani yeşil denmeğe başlanmıştır. Fakat yerin rengine "Yağız" diyorlardı. Bu deyim değişmemiştir. Aşağıdaki şiir, bunun güzel bir örneğidir:

"Yağız yer, yaşıl kök; kün, ay birle tün"

"Yağız yer, yeşil gök; güneş, ay ile gece",

Göğün mavi rengine "yeşil" diyen eski Türkler, yeşil renk için de aynı deymi kullanırlardı. Baharın gelmesi ile her tarafın yeşilliklerle donanmasını da şöyle anlatıyorlardı:

"Yağız yer, yeşil torku yüze badı!"

"Yağız yer, yeşil ipekten bir tül bağladı!"

"Yerin bakır gibi kızıl olması":

Bu inanış Türk mitolojisinin önemli bir motifi idi. Sibiry'a da olduğu gibi bu deyim, Karahanlılar tarafından da biliniyordu: "Yağız yer bakır bolmangıça kızıl", mısrasında, bu benzetme açık olarak görülmektedir. Bu bakımdan Altaylarda yaşayan Telengit Türklerinin "Kıyamet günü" (Kalgancı çağ) hakkındaki şu şiirleri de önemli bir vesikadır:

- "Kıyamet çağı gelende,
"Gök demir olur kalır, yer bakır olup kalır;
"Hakanlar, hakanlara, düşmanlık içre kalır,
"Uluslar, ulusları, boğmağa hazırlanır,
"Parça, parça olarak, katı taşalar ufanır,
"Katı ağaçlar ise, yumuşayıp uzanır,
"İnsanların boyları, ancak bir karış kalır,
"İnsanların dizgini, küçükül, çok kısalır,
"Bey ile soysuzları, kimse ayırmaz olur,
"Babalar, çocukları, bilmez tanımaz olur,
"Çocuklar, babaları, tanımaz saymaz olur,
"Sarımsak başta biter, yerlerde bitmez olur,
"Altın öyle büyür ki, at başı ölçmez olur,
"En iyi yemekleri, hiç kimse yemez olur,
"Yerden altınlar çıkar, hiç kimse bakmaz olur,
"Dünyada insan kalmaz, altın alınmaz olur!

Gerçi Yağız yer, kutsal ve büyük bir varlıktı. Fakat onun süsü ve iftihar ettiği şey, yalnızca insan idi. Yer yüzünde bilgi ve fazilet, ancak insanoğlunun elini uzatması sayesinde meydana gelmişti:

"Yağız yer üze, yalɨnguk oğlı elig,

"Kötürdi, kamugka, yetürdi bilig!"

"Yağız yerin üstünde, insanoğlu elini,

"Götürüp, yetiştirdi, herkese bilgisini!"

"Yağız yer" ile "Kara toprak" arasındaki fark:

Türkler "Yağız yer" deyimini, gök gibi kutsal ve güçlü dünyamız için söylemişlerdi. Yağız yer de, Gök gibi insanların kaderine hükmeder, Türk devletinin karışmasında ve düzeninde sözü olurdu. Türk Kağanına âsileri kırması ve düzeni kurması için, buyruklar verirdi. "Yağız yer, Yüce Tanrının bir kolu ve bir parçası" gibi idi. "Toprak" ise, maddî ve ölümlü dünyanın bir kısmı idi. Bu sebeple Türklerin çoğu, "Kara toprak" sözü ile hemen "ölüm" ve "mezarı" hatırlarlardı. Anadolu'da, "Toprak onun başına" bedduamızla, ne demek istediğimizi hepimiz biliriz. Toprak, ölümün bir sembolü gibidir. Ölen bir dost için kullanılan, "Toprak salmak" deyimini de, Türk kültür ve an'anesinin üzüntülü; fakat vefa hislerini canlandıran güzel bir hatırasıdır. Çoğu Türk lehçelerinde "Toprak salmak" sözü, "ölen bir dostla vedalaşmak" anlamına gelirdi. Ölen bir akraba veya dostun mezarının başına gidip, birkaç kürek toprak atmak!... Toprak salmak sözünün başka manaları da vardır, fakat en güzeli ve en hislisi budur. Ortaasya'daki bazı Türklere, "İnşallah

buluşalım", dersiniz, onlar da "Topraktan dışarı olursak", yani ölmezsek, diye cevap verirler.

İslâmiyetin her türlü tesirlerine ve türlü düşüncelere rağmen Türkler, bir türlü "Topraktan geldikleri" hakkındaki hislerini kaybetmemişlerdi. Topraktan türeyişle ilgili konuları, yaratılış destanlarını anlatırken inceleyeceğiz. İnsanın türediği toprak, yapışkan ve sakızlı toprak, daha doğrusu eski Türklerin dediği gibi "Sağız toprak" dır. Biz Anadolu Türkleri, bu toprağa "Balçık" ve "Yağız toprak" da deriz. Fakat Türkler dışarıdan gelen bu inanca da fazla önem vermemişlerdi. Türkler için önemli olan, ya gökleri tutan "tozlu toprak" veyahut da, baharın gebe bir kadın karnı gibi şişen "kabarık" toprağı'dır. "Doğudan toprağın kokusunu ver" sözü, Anadolu'da ve Osmanlı edebiyatında söylenmiş bir atasözüdür. Aşık Veysel'in toprak şiirini hepimiz biliyoruz. Bunu, burada, yeniden söz konusu edecek değiliz. "Toz ve tozlu topraklar, atlıların ve saççıların ayrılmaz arkadaşlarıdır". Bu sebeple eski Türk şiirlerinde toprak tozsuz, toz da topraksız olamazdı. Aşağıdaki şu çok eski Türk şiirinde, bir savaş başlangıcından söz açılıyor ve "Oğrak" adlı bir kabile ile de birleşilerek nasıl yola çıkıldığı anlatılıyor:

"Ağdı kızıl bayrak,

"Yetşü, kelip Ograk,

"Toğdı kara toprak,
"Tokuşup, anın keçtimiz!"
"Dalgalandı kızıl bayrak,
"Bize geldi, dost il Oğlak,
"Toza boğdu kara toprak,
"Döğüşük de geç kaldık!"

"Kara yer" ve "Kara toprak" ile ilgili bölümümüzü bitirirken, yüzyıllarca önce, güneyden Sibirya'nın buzlu Tundralarına sığınmış, belki de bin seneden fazla bir zamandan beri, Türk kültürünü büyük bir vefa ve sadakat ile, kutsal bin emanet gibi ruhlarında saklamış olan Yakut Türklerine dönmeden yapacağız. Onlar da yere, "Kara yer" derlerdi. Onlara göre de, her şeyin anası ve başladığı, bittiği yer, kara yer ve kara topraktan başka bir şey değildi. Yakut Türkleri de birine beddua edecekleri zaman, tıpkı bizim gibi, "Boğazın toprakla dolsun", derlerdi.

7. YER ALTI DÜNYASI

"Yer Ana adlı ruh, yerin ve toprağın sahibi gibi idi":

Yer altı ne kadar derinde ve nerelere kadar giderdi. Bunu o çağda kimse bilmezdi. Ama Türklerin de bir düşüncesi vardı. Bunun için, Türk kültürünün en eski şekline sahip

olan Yakut Türkleri, dünyaya "Dipsiz dünya" demişlerdi. Yakutlar, "Yer ve toprağı bir ana, tıpkı güçlü ve kutsal bir kadın gibi" düşünmüşlerdi. Bu sebeple Yakut şiirlerinde toprağın adı geçtikçe, toprağı hep "Ana Toprak" dendiğı görülüyordu. "Ana Toprak" deyimini, "Kâinat ruhunun" umumi bir adı idi. Bunun için Yakut efsanelerinde sık sık, "Sekiz köşeli Yer-Ana'nın sarı göbeğı"nden söz açılırdı. Bazan da yerin göbeğı,"Yer-Ana'sının kalkık memesi" olurdu. Her şeye can veren, taşıp ve çoşan kaynak, "Yer Ana"nın kendisinden başka bir şey değildi. "Sekiz ayığ Ana" yani "Sekiz Yaratıcı Ana" gibi, yer ruhlarının çoğı da kadındı, "Yerimi ve toprağımi temsil eden Sekiz Ana'ma, 6 yaşında bir boğı kurban ediyorum" derlerdi. Bu Sekiz Ana'dan başka, diğerk Sekiz Yer altı Tanrılarının da adları geçerdi. İyilik gönderen ruhların yanında, insanlara ve hayvanlara hastalık ve felâket gönderen ruhlar da vardı. "Yer altı dünyasının Sekiz Soyu türemiş ve dal budak salmışlar; fakat aralarında bir geçim ve sulh düzeni kuramamışlardı". Bu sebeple, onlardan söz açıldığı zaman, "Yeraltının Sekiz geçimsiz soyu" da denirdi. Tıpkı İslâmiyetin "Eshab-ı Kehf"i gibi bunlara, "Uyuyan Sekiz Sersem Soy" lâkabı da verilirdi. Yakut Türklerinin dininde, yer altı Tanrılarının büyük bir panteonu vardı.

Yakut Şamanları zaman zaman şekil değıştirerek yeraltına inip, yer altı dünyasını gezerler ve yukarı çıkınca da ne gördüklerini uzun uzun anlatırlardı. Fakat Yakut dini ile ilgilenen otoritelere göre, Yakut Şamanlarının yer

altındaki seyahatları, onlara sonradan girmiş hurafelere göre düzenlenmişti. Yakutların eski ve orijinal Türk dinlerinde bu yoktu. Bununla beraber Altay ve Sibiry'a'daki türkçe efsanelerde de, yeraltına inen ve orada büyük savaşlara giren kahramanlara rastlamıyor değiliz. "Göklerde hanlığını kurmuş olan Hakan'ın oğlu, göklerle beraber yeraltına da iner ve babasının hanlığını teftiş ederdi". Tabiî olarak, mitoloji ve masal ile, dinlerin dayandığı esas prensipleri birbirinden ayırmak lâzımdır. Gerçi, mitoloji de dinin bir aynasıdır. Fakat mitolojide anlatılan bir çok olay ve âdetler, çoktan unutulmuş ve cemiyet hayatından silinmiş olabilirlerdi.

"Yeraltındaki kötü ruhların sembolü, siyah bir tilki idi":

Altay mitolojisine göre "Yer altı ruhları", genel olarak "Siyah bir tilki" şeklinde görülürdü. Bu tilki, "Bazan avcılar peşine takarak yerin deliğine götürür ve oradan da yerin altına indirerek, avcı veya bahadırın, başına gelmedik felâket bırakmazdı". Yeraltı Han'ı "Erlık-Han"dı. Bazı Altaylılar ise buna "İrle-Han" derlerdi. Bu Han'la ilgili bir şiiri, bugünkü dilimize çevirerek alalım:

"Ölülerin hakan'ı çok büyük İrle-Han'dı,

"Han'ın bir kızı vardı, o da tam bir şeytandı!

"Bir siyah tilki olur, yeryüzünde gezerdi,

"Kötülükler saçarak, insanları ezerdi!"

"Yeraltındaki Yer Evreni Yılan ve Kutsal Öküz":

Yeraltındaki "Kırk kardeş" den söz açan, Altay efsaneleri de yok değildir. Bizce bu efsaneler, Türk mitolojisine en uygun motifleri içlerinde toplarlar. Topkapı Sarayı'nda bulunan bir Oğuz-Nâme parçasına göre, "Yer evreni yılan"dır. Bu da, Türk mitolojisinin ruhuna uygundur. Bu yılan, bazan da "balık" olurdu. Bu inaniş, biraz da Çin tesiri bulunan bölgelerde rastlıyoruz. Bir Altay efsanesine göre, "Katai-Han, Ak-Han'ın çocuklarını esir alınca, 'Yeraltındaki kırk boynuzlu Öküz kızıyor ve büyük bir zelzele yapıyor". Yine başka bir Altay efsanesine göre, "Yeraltının hakani, Yedi kat yerin altında yaşayan Çılan-Mongus" idi. Altay türkçesinde "Çılan", "Yılan", demekti. Bu bakımdan, Oğuz-Nâme ile Altay efsaneleri arasında bir benzerlik kurulmuş oluyordu.

8. YER'İN KATLARI

"Batı Türklerine göre yer de, yedi kat idi": "Yedi" rakamı, Çin mitolojisinde de büyük bir önem taşıyordu. Fakat İran mitolojisinde bu sayının daha orijinal özellikleri vardır. "Türklerin kutsal sayısı ise dokuzdur". Bugün, İslâmiyet ve İran kültürleri ile, tarih boyunca hiçbir ilgi kurmamış olan Batı Sibiry ve Fin-Ugor kavimlerinde de, gök ve yer katlarının sayıları, yedidir. Bu inanişin İran mitolojisi yolu ile Ortaasya'ya yayılıp yayılmadığını

bilmiyoruz. Böyle bir tesir olsa bile, İslâmiyetten ve hatta İsa'dan çok önceleri başlamış bulunması daha muhtemeldi. Eski Ortaasya ve Anadolu Türklerine göre yer, "Yedi kat" idi. Hucendi de Letafetname'sinde şöyle diyordu:

"Yaratkan Adem"ü hurü meleknî,

"Tozatkan arş-ü kürsi vü felekni,

"Tokuz eflâknî askan muallak,

"Yeti kat yernî hem kılğan mutabbak!"

Hucendi

Yani: "Adem ile huri ve melekleri yaratan; göğü ve gök çarkını süsleyen. Dokuz felek burçlarını hiçbir yere bağlamadan, boşlukta asan. Yedi kat yeri, hem yaratan ve hem de birini diğeri üzerine dizen Tanrı!"

İslâmiyetin ve İran edebiyatının tesirleri, bu şiir üzerinde açık olarak görülürler. Bunu inkâr etmeğe imkân yoktur. Ancak "Dokuz burç veya Felek" ile, "Yedi kat yer", İslâmiyetle hiçbir ilgisi olmayan Sibiryâ Türklerinin mitolojilerinde de vardır. "Dokuz gök, yedi kat gök" gibi deyimler, Sibiryâ Türk edebiyatında çok görülen sözlerdi. Bu deyimlere göre: "Gök, dikine olarak yedi kata; yüzeyine olarak da, dokuz bölüme ayrılmıştı". Bu konu üzerinde diğerk bölümlerimizde de uzun uzun durulmuştur. Bu sebeple Hucendî gibi şairler, başlıca iki

tesir altında bulunuyorlardı: Bunlardan en önemlisi ve ağır basanı kendi Muhitleri ve Türk halkları idi. Diğerleri de İran edebiyatıydı. İran edebiyatının tesiri altında yazılmış olan yukarıdaki şiirler, Türk halkına da yabancı gelmiyorlardı.

Kırgızların şöyle bir atasözleri vardır: "Cer kulağı ceti kat", yani, "Yerin kulağı yedi kattır". Kırgızlar demek istiyorlardı ki, "Yer gibi, kulağı da yedi kattır" ve "Her söylenen şey duyulabilir". Ayrıca dünya bu sebepten dolaydır ki, haberler ve yayınlarla doludur.

9. "TEPEGÖZ" EFSANESİ VE YER RUHLARI

Dede Korkut kitabındaki "Tepegöz" efsanesi ne kadar güzeldir. Gerçi, bu efsaneye benzer masallar eski Yunanlılarda da vardı. Fakat, eski Türk dini ile inançlarını iye bilenleri, bu gibi benzeyişler, hiçbir zaman bağlayamazlar. Bu konuyu pek çok örnekle incelemek, elbette ki bu kitap içinde mümkün olmayacaktır. Ama ne de olsa Türk okuyucularını, biraz olsun, bir aydınlığa kavuşturmağa çalışacağız. Türklerde Tepegöz, bir nevi "Bir Yer altı Ruh" gibi görünüyordu. Yeraltından gelen bu ruh, insanlara türlü kötülükler veriyordu. Dede Korkut kitabında Tepegöz'ün ortaya çıkışı şöyle anlatılıyordu:

"Zaman ile Oğuz yine yaylaya köçti. Çoban gine bu bınara geldi. Gine koyun ürkdi. Çoban ilerü vardı. Gördü kim bir yığınak yatur, yıldır yıldır yıldırar. Peri kızı geldi, aydur: 'Çoban amanatın gel al, amma Oğuzun başına zavam getürdün', dedi. Çoban bu yığınağı göricek ibaret aldı. Gerü döndi, sapan taşına tutdı. Urdukça böyüdi. Çoban yığınağı kodı, kaçdı. Koyun ardına düşdi. Meğer ol dem Bayımdır Han, begler ile seyrana binmişler idi. Bu bınarun üzerine geldiler. Gördiler kim bir ibaret nesne yatur, başı göti belürsüz. Çevre aldılar, indi bir yiğit bunu depdi. Depdükçe böyüdi. Birkaç yiğit dahı indiler depdiler, depdüklerinçe böyüde. Oruz Koca dahı inüp depeledi. Mahmuzu tokındı. Bu yığınak yarıldı. İçinden bir oğlan çıktı. Gevdesi adam, depesinde bir gözi var. Oruz aldı, bu oğlanı eteğine sardı..."

İli nehri boylarında meydana geldiği anlaşılan bir Kırgız efsanesinde de, aynı motifi görüyoruz. "Er-Töştük" adlı Kırgız destanı, Türk kültürü bakımından, önemli bir kaynaktır. Dede Korkut kitabında Tepe-Göz'ün, bir yığınaktan çıktığı söyleniyor. Fakat bu yığınağın mahiyeti hakkında hiçbir açıklamada bulunulmuyordu. Er Töştük destanında ise, pınar başın da yine atlar ürküyor ve suda yüzen bir ciğer görülüyor. Ciğere vuruldukça şişiyor ve bundan "Yel-Moğus" adlı dev çıkıyor. Tabii olarak burada ciğerden çıkan dev, Tepe-Göz değildir. Fakat mühim olan, Tepe-Göz gibi bir devin, nereden ve nasıl çıkışıdır.

Ertöştük efsanesindeki bu kısmı, kısa bir özetle aşağıda vermeği faydalı buluyoruz:

İlemen-Bay'ın oğlu, Er-Töştü düğününden,
Dönerken sihirbazın, kaçamaz büyüünden.
Bir çadır gibi eğri, bir kavağa gelirler,
İndirirler yükleri, konağa yerleşirler,
Atlar pınara gider, fakat ürker kaçarlar,
Göklere çıkmak ister, gibi kişner koşarlar.
Herkes pınara koşar, bakarlar ki bir ciğer,
Suda yüzüp duruyor, mızrakla biri iter.
İçinden bir dev çıkar, Bay'ın boynuna biner,
Oğlu da korkusundan, hemen oraya siner.

Cengiz Han'ın atalarından Duva-Sokor da "Alnında tek gözü bulunan" bir insan dev (Cyclope) idi. Tek gözü ile, üç menzillik mesafede neler olup bittiğini de görebiliyordu. Böyle bir devin yerin şişmesi sureti ile meydana çıktığına dair başka bir efsanemiz daha vardır.

Yer altından çıkan pınarlar ve kaynaklar, Yer ve Su Ruhlarının toplandıkları yerlerdi: "Yeraltından gelen pınarlar, yer altı ruhlarının dışarı çıkması için âdeta bir

yol vazifesi görüyorlardı". Bu sebeple Tepe-Göz'ün de bir yer altı ruhu olması çok muhtemeldi.

Ferruh DİNÇHAL

TÜRK MİTOLOJİSİ

ekitap.aqorum.com